

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Dette stærkt udvidede jubilæumshefte erstatter de ordinære hefter nr. 49-50. Det udsendes desuden som en selvstændig publikation HERALDIK I NORDEN. På grund af omfanget har det fået selvstændig paginering og indgår i tidsskriftserien som 5. binds 2. halvbind.

Bind 5, nr. 49-50

Oktober 1984

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

HERALDISK
TIDSSKRIFT

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 5, 1. HALVBIND = NR. 41-48

Redigeret af
Allan Tønnesen

Udgivet af
SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA
Heraldisk Selskab · Heraldiska Sällskapet · Heraldisk Selskap
KØBENHAVN 1980-1983

ISSN 0440-6966

Indhold

Henvisningernes form, f.eks. »44/190«, angiver både *hæftet* og *siden*. For dem som lader Heraldisk Tidsskrift indbinde har altså kun det sidste tal interesse. Alfabetiseringen er efter norsk-dansk rækkefølge med »å« sidst, efter »æ/ã« og »ø/ö«.

Register til Bind 5, 1. halvbind - nr. 41-48	393
Fortegnelse over illustrationer	407

ARTIKLER/UPPSATSER/NOTITSER

Achen, Sven Tito: Symbolske tal	41/23
- : Frankrig	41/45
- : Staven som symbol	42/69
- : De tre liljer	42/104
- : Hans Schlyter 1910-1980	44/186
- : Nye kommunevåbener i Danmark	45/201, 47/297
- : Kongres i Spanien	47/331
- : En skole i at se	47/335
Ahlefeldt-Laurvig, Jørgen: Bidrag til belysning af den Ahlefeldtske heraldik	47/310
Bartholdy, Nils G.: Rangkroner og -hjelme under den ældre dansk-norske enevælde	41/9
- : Kurt Clauding 1926-1981	44/188
- : Omkring Rigsarkivets mærke	48/381
Bergroth, Tom: Ny hedersledamot av Heraldiska Sällskapet i Finland	43/152
- : Gustaf von Numerspriset instiftat	46/286
Cappelen, Hans: Herman L. Løvenskiold 1897-1982	47/309
- : Skjoldmerke for Den Norske Advokatforening	48/375
Christensen, Anders: Våbenskjolde på prædikestole	44/192
- : Lauenborgs hestehoved	47/325
Christiansen, Tage E.: Sparre - Ravensberg	48/345
Clément, Gunnar: Finlands äldsta heraldiska tryckalster	46/288
Dam, Sigvard Mahler: De bornholmske væbnerslægter Uf og Splid	46/275
Degerman, Henrik: Heraldiskt seminarium i Helsingfors	41/43
- : På kongress med den lille havfrue	43/142
- : Jägarbrigadens fana	47/336
Eriksson, Olof: Gunnar Scheffer in memoriam	45/232
- : Celesta fenomen i heraldiskt bildspråk	46/265
Haxthausen, O. H. M.: Eet land - to våbener	42/83
- : Brev fra Aix	42/93
- : Brev fra Aix II. Mest om Mauritius	45/233
Heymowski, Adam: Generalen och hans vapen	48/374

Hiort, Esbjörn: Lauritz de Thurahs adelige våben	44/193
- : Det Herslebske våben	47/232
Hohenthal, Torvald T:son: Släkten Hohenthals vapen	42/99
Hougaard, Per: Den danske elefant. Dens baggrund, betydning og brug	44/153
Humphery-Smith, Cecil: Hvorfor tre leoparder?	46/261
- : Våbenet for en burgundisk ø	48/372
Konow, Jan von: Finländsk heraldik – en seværdhet	41/43
- : Nye kommunevåbener i Sverige	45/215
Kurrild, Peter: Heraldik på Fyn	47/335
Kælde, Bengt Olof: Luthersk biskopsheraldik i Jerusalem	42/87
- : Kalmar stift	44/190
- : Benediktsmedaljen	44/191
- : Johannes Paulus I og II	44/195
Nissen, Harald: Slekten Fridrichsens våpen	41/47
- : Nye kommunevåbener i Norge	45/201, 47/299
- : En brudekiste fra Aker gård	45/239
- : Weigels heraldiske himmelglobus	46/291
Padel, Ingrid: Heraldik på frimärken, utställning på Postmuseet i Stockholm	48/377
Pipping, Knut: Ankaren, skepp och tritoner. Marina symboler i svensk och finländsk adlig heraldik	43/105
- : Ett mysterium	48/382
Prange, Knud: Ny redaktør af Heraldisk Tidsskrift	41/46
- : Gunnar Scheffer 1909–1981	45/230
- : At gavne og fornøje. – Lidt om en heraldisk lystvandring på Kunstindustrimuseet i 1980	46/249
- : Adelsmanden med de to gravsten	48/358
Ramm, Wilhelm E.: De gamle gårdsøksene på vej inn i glemmeboken?	48/365
Rostock, Ole: Heraldik og svampe	42/89
- : Mindetavle for Jarlen af Bothwell	42/98
Rur, Bengt: Tranor som emblem i svensk statlig heraldik	45/238
Scheffer, C. G. U.: Det kungliga mönstret i den medeltida heraldiken med särskild hänsyn till Albrekt av Mecklenburgs tronbestigning i Sverige	42/57
Schlyter, Hans: »Hier ligt begraben...«	42/95
- : »S:t Benedictus' kors«	42/100
- : Kongressens utställningar	43/144
- : »Hier ligt begraben...«. Försättning	43/145
Spens, Erik: Örnen, tigern, liljorna och tre strömmar	42/96
- : Nya vapen i svenska adelskalendern	43/138
- : Ett aktuellt vapen	44/189
- : Heraldiska frimärken	46/292
- : Vikingar i heraldiken	46/292
- : Nye kommunevåbener i Sverige	47/308
- : Heraldik i språkforskning	47/332
- : Ett heraldiskt flygplansnamn	47/336
- : Heraldik i kristid	47/336
- : Några svenska Vasa-ättlingars vapen	48/350
- : Heraldik på frimärken	48/378

Tennberg, Bo: Sanningen om silvorrosorna i Finlands vapen	48/370
Thott, Åke: Vasavapnet	45/218
- : Vasen i det kungliga vasavapnet – fascin eller sädeskärve	47/315
Tønnesen, Allan: Kongresser	41/44
- : Norge	41/45
- : Heroldmuseum i Tower	42/82
- : Fra bomærke til adelsvåben – to Randers-slægters sociale opstigen	43/132
- : Mere om Vasavåbenet	45/229
- : Hjelmtegn?	48/377
- : »En dejlig aftrykning«	48/378
- : Medalje med Frederik II's rigsvåben	48/382
Warnstedt, Christopher von: Ofrålse sigill i Smålands Kavalleriregementes räkenskaper åren 1675–1709	42/76

RECENSIONER/ANMELDELSER

Achen, Sven Tito: <i>Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes</i> (Knud Prange)	48/389
<i>Armorial Bruno B. Heim</i> (Sven Tito Achen)	44/198
Blaschke, K., Kehrler, G. und Machatscheck, H.: <i>Lexicon Städte</i> <i>und Wappen der Deutschen Demokratischen Republik</i> (Christopher von Warnstedt)	44/199
<i>Burke's Royal Families of the World. Vol. II</i> (Sven Tito Achen)	44/197
<i>Comunicaciones al XV Congreso internacional de las Ciencias</i> <i>Genealogica y Heráldica I–II</i> (Sven Tito Achen)	48/385
Cooper, J. C.: <i>An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols</i> (Sven Tito Achen)	41/50
Croft, James A.: <i>Civic Coats of Arms of Mozambique</i> (Sven Tito Achen)	47/343
Dennys, Rodney: <i>Heraldry and the Heralds</i> (Sven Tito Achen)	47/342
Ekkje, Kolbjørn T.: <i>Den kloyde lilja</i> (Sven Tito Achen)	46/296
Eriksson, Olof: <i>Heraldikka ja symbolit</i> (Henrik Degerman)	48/388
<i>Finlands Riddarskaps ochs Adels Kalender</i> (Henrik Degerman)	48/387
<i>Genealogica & Heraldica Copenhagen 1980</i> (Carol Hedberg)	46/295
<i>Genealogisches Jahrbuch. Bd. 20</i> (Christopher von Warnstedt)	45/245
<i>Gentes Finlandiae V</i> (Henrik Degerman)	45/246
Hayes-McCoy, G. A.: <i>A History of Irish Flags from Earliest Times</i> (Ole Bjerring)	43/151
<i>Heraldica Fennica</i> (Henrik Degerman)	43/147
Humble, R.: <i>Warfare in the Ancient World</i> (Christopher von Warnstedt)	45/244
Jensen, Jørgen Steen: <i>Medaljen över Jan Baptist Teczynski och</i> <i>Cecilia Vasa</i> (Anders Christensen)	41/50
Joubert, Pierre: <i>Les armes, initiation à l'héraldique</i> (Sven Tito Achen)	45/242
Klinge, Matti: <i>Suomen sinivalkoiset värit</i> (Henrik Degerman)	45/247
Knorrning, Gotthard von: <i>Knorrning-heraldik</i> (Otto Haxthausen)	48/388
Lesdain, Louis Bouly de: <i>Études héraldiques</i> (Sven Tito Achen)	48/383
Louda, Jiri & Michael Maclagan: <i>Lines of Succession. Heraldry</i> <i>of the Royal Families of Europe</i> (Sven Tito Achen)	46/294

Løvenskiold, Herman L.: <i>Heraldisk nøkkel</i> (Otto Haxthausen)	42/104
Løvschall, F.: <i>Hærens ærtemærker</i> (Sven Tito Achen)	45/243
Matheson, John Ross: <i>Canada's Flag. A Search for a Country</i> (Ole Bjerring)	43/149
Møllerup, Per: <i>Danske tegn</i> (Nils G. Bartholdy)	48/387
Mortensen, Gunnar Kjær: <i>Tåsinges bomærker</i> (red.)	41/51
Murray, Robert: <i>Andreas Murray 1695-1771. En personhistorisk studie</i> (Erik Spens)	45/242
Muusfeldt, Henrik: <i>Heraldik i Søværnet</i> (Sven Tito Achen)	47/341
Neubecker, Ottfried: <i>Heraldik, kilder, brug, betydning</i> (Jan Raneke)	42/102
Pastoureau, Michel: <i>Traité d'héraldique</i> (Sven Tito Achen)	47/340
Pinoteau, Hervé: <i>Vingt-cinq ans d'études dynastiques</i> (Sven Tito Achen)	48/384
Prange, Knud: <i>Kan heraldikken hjælpe os?</i> (red.)	41/52
Prange, Knud: <i>Våbenanetavlen. Perspektiver og eksempler</i> (J. C. Bille Brahe)	47/338
Preble, George Henry: <i>The Symbols, Standards, Flags and Banners of</i> <i>Ancient and Modern Nations</i> (Ole Bjerring)	43/148
Raneke, Jan: <i>Svenska medeltidsvapen I-II</i> (Sven Tito Achen)	47/337
Saint-Ange, Comte Garden de: <i>Code des Ordres de Chevalerie</i> <i>du Royaume, dédié au Roi</i> (Tom Bergroth)	41/49
Schönwandt, Fritz: <i>Hans Bang i Bogense † 1560, med et afsnit om</i> <i>den ældre Bangslægt i Vends herred</i> (red.)	43/151
Uggla, Erik T:son: <i>Carl Hildebrandsson Uggla</i> (Henrik Degerman)	43/148
Volborth, Carl-Alexander von: <i>Heraldry. Customs, Rules and</i> <i>Styles</i> (Sven Tito Achen)	47/343
<i>Wörterbuch der Symbolik</i> (Sven Tito Achen)	45/244
<hr/>	
Vedtægter for Societas Heraldica Scandinavica	41/54

Register til Bind 5, 1. halvbind = Nr. 41 - 48

Alfabetiseret med »a« sidst, efter »æ/ä« og »ø/ö«.
Udarbejdet af Ole Rostock og Allan Tønnesen.

Side 9- 56 = nr. 41
Side 57-104 = nr. 42
Side 105-152 = nr. 43
Side 153-200 = nr. 44

Side 201-248 = nr. 45
Side 249-296 = nr. 46
Side 297-344 = nr. 47
Side 345-392 = nr. 48

- Abildgaard, Søren 360
Abraham 26
Achen, Sven Tito 23 ff, 51, 69 ff, 93, 104,
131, 143 f, 147, 187, 198 f, 205 f, 237,
242, 244 f, 275, 295, 297 ff, 306, 331,
335, 338, 341, 342 ff, 384 ff
Adam-Even, Paul 262
Adel
 Danmark 10 ff, 310, 345, 350
 Finland 105 ff
 Sverige 105 ff, 138
Adelaide af Savoyen 161
Adelgren, Esaias 79
Adelskalender, finsk 246, 380
Adelsprotokoller 13
Af..., se den følgende del af navnet
Agerm-Uf, slægt 275, 282 f
Ahlefeldt, slægt 310 ff
Ahlefeldt, den amerikanske linie 312
Ahlefeldt, Brechenfelder-linien 310
Ahlefeldt, »Panther-linien« 313
Ahlefeldt, den transsylvanske linie 313
Ahlefeldt, Burchard, greve 11
Ahlefeldt, Christian 175
Ahlefeldt, Claus v. 310
Ahlefeldt, Frederik v. 171
Ahlefeldt, Joachim v. 313
Ahlefeldt, Louis v. 310
Ahlefeldt Laurvig, Christian 310, 312
Ahlefeldt-Laurvig, Jørgen 310
Ahlen, slægt 311
Aker gård 239
Albrekt af Mecklenburg, svensk konge 57,
59, 60, 61, 63, 386
Alexander I, russisk kejser 125
Alexander den Store 162
Alfonso XIII, konge af Kastilien og
 Leon 261
Alken, von, slægt 246
Alta kommune 206
Amadeus VIII af Savoyen, hertug 236
Aminoff, Torsten 246
Amman, Jobst 167
Anckar, slægt 110
Anckarcrantz, slægt 110, 120
Anckarfjell, slægt 110
Anckargriip, slægt 110, 126 f
Anckargriip, Henning 128
Anckarhielm, slægt 111, 127 f
Anckarhielm, Marten Thijssen 126
Anckarström, slægt 110
Andreae, Nicolaus 353
Aneby kommune 215
Angmagssalik kommune 205 f
Ankarheim, slægt 110
Ankarsköld, slægt 110
Ankarstierna, slægt 111, 126
Ankarstierna, Cornelius Thijssen 111, 121
Ankarsvärd, slægt 110, 124
Ankarsvärd, Mikael 114, 122 f
Anker 110 f
Anne, engelsk prinsesse 19
Archivum Heraldicum 261
Arden kommune 204
Armorial, se våbenbog eller den følgende del
 af navnet
Ashmole, Elias 163
Av..., se den følgende del af navnet
Aveli, Xanto 252
Aygoux, Urbain 235

- Baden, Christoffer af 357
 Bagge, Jacob 124
 Ballängen kommune 213
 Baltisches Wappenbuch 131
 Bang, slægt 151
 Bang, Hans 151
 Barbara af Mantova 162
 Barcelona 83
 Barck, slægt 127
 Barck, Jöran 129
 Bardu kommune 213
 Barkman, Lars Johansson 78
 Bartholdy, Nils G. 9 ff, 21, 44, 102 f, 143, 145, 188, 260, 331, 381, 387
 Basse, slægt 364
 Bauman, Johan 122, 126
 Bayros, Frantz von 180
 Bech, Sven Cedergren 142
 Beddari, Olav 307
 Bellenville-våbenbogen 103
 Benedict XV, pave 100
 Benediktsmedaljen 191
 Benedictus' kors, Sankt 100
 Bennet, Robert 357
 Bentsen, Bent 134
 Bentsen, Hans 134, 136
 Benzon, slægt 134
 Benzon, Hans Sørensen 135, 136
 Benzon, Mads Hansen 134, 136
 Benzon, Niels 134
 Benzon, W. von 339
 Berghman, Arvid 68
 Bergroth, Tom 44, 50, 142, 145 f, 152 286, 331
 Bergshamar-våbenbogen 66, 337
 Bernadotte, fyrste af Ponte Corvo 226
 Bernadotte-våbenet 198
 Bernström, John 162
 Bielke, slægt 356 f
 Bielke, Gunilla 354
 Bielkenstierna, slægt 115, 117, 128
 Bielkenstierna, Clas 116, 123
 Bilesköld, slægt 124
 Bille, Beate 222
 Bille, Claus 223
 Bille, Ove 163
 Bille, Steen Basse 221
 Birkerød kirke 157
 »Biörn, C.« 78
 Bjergrædikenen 31
 Bjerreby kirkebog 52
 Bjerring, Ole 149 ff
 Blaschke, K. 199
 Blindheim, Karstein 307
 Blom, slægt 130
 Blume, slægt 130
 Bobé, Louis 310 f, 312, 359
 Boesen, Gudmund 145
 Bogeman, slægt 112, 121, 126
 Bogense-slægten 151
 Bohr, Niels 25
 Boije af Gennås, slægt 116
 Bomærker 51, 132 ff
 Bonaparte, slægt 384
 Bonaparte-Wyse 385
 Bonde, slægt 113, 128
 Bondesen, Peter 193
 Bonnier, Anna Cathrine 357
 Borastus, Gregorius 318, 322
 Bordeaux, François de 155, 156
 Borge kommune 213 f
 Borgerlig våbenføring
 Norge 47 ff
 Sverige 76 ff
 Bornholm, kongen af 373
 Bornholmske væbnerslægter 275 ff
Boston Mycological Club Bulletin 89
 Botfeldt, Ernst 341
 Bothwell, jarl af 98
 Bouly de Lesdain, Louis 383
 Brahe, J. C. Bille 340
 Brahe, Sophia 221
 Bramsnæs kommune 297
 Brand, slægt 130
 Branting, Georg 79
 Braun, slægt 130
 Braun, Georg 171
 Braunschweig, Anton Ulrik af 20
 Brenner, Elias 147
 Britze, Friedrich 387
 Broby kommune 298 f
 Brockdorff, slægt 10 f
 Brockdorff, Joachim 173
 Brockhusen, H. J. von 195
 Brok, slægt 364
 Brunsvig-Lyneborg-Celle, Georg Wilhelm,
 hertug af 325 f
 Bud, de ti 33
 Bugge, Chr. A. 48
 Bugge, J. Ø. 48
 Bugge, Søren 157
 Bulgarien 66
 Burén, af, slægt 118
 Burén, P. C. af 119

- Burgkmair, Hans 70
 »Burgundisk ø« 372
Burke's Royal Families of the World 197
 Butkens, Ch. 155
 Byvåbener, se kommunevåbener samt de enkelte byer
 Bår, slægt 130
 Bømlø kommune 212
 Båt, slægt 128
 Bååt, Nils 354
 Bååt, Seved 354
- Cabiljau, Abraham 355
 Cabiljau, Margareta 355
 Caerlyon, Sir Louis 342
 Camden Roll 372
 Cappelen, Hans 48, 200, 241, 309, 376 f
 Carlsberg 179
 Carlsson, Gottfrid 219
 Carpelan, Tor 106, 131
 Cederström, slægt 119
 Cederström, Rudolf 124 f
 Cernovodeanu, Dan 295
 Cézanne, Paul 93
 Chamisso, Adalbert von 174
 Chapman, af, slægt 124
 Christensen, Anders 50, 193, 325, 330, 382
 Christian I, unionskonge 153 f, 161 f, 163, 165 f, 237
 Christian II, unionskonge 69, 166
 Christian IV af Danmark-Norge 171, 176, 179, 197
 Christian V af Danmark-Norge 10, 12 f, 19, 145, 172 f, 176 f, 291, 325
 Christian VI af Danmark-Norge 193
 Christian VIII af Danmark 197, 329
 Christiansborg slot 19
 Christiansen, Tage E. 345
 Christoffersen, Basse 364
 Clara kloster, Sankt, Roskilde 345
 Clauding, Kurt 188
 Clausen, Sven 36
 Clemens IV, pave 84
 Clément, Gunnar 288
 Clément, K. J. 164, 177
 Clements kirke, Sankt, Bornholm 278
 Code des ordres de chevalerie 49
 College of Arms 150, 343
 Cooper, J. C. 50
 Corvinus, Mathias 374
 Corvinus, Petrus Laurentij 80
- Cremer, slægt 110
 Croft, James A. 343
 Cromwell, Oliver 174
 Croneborg, Rutger 124, 131
 Cronhaven, slægt 123, 128
 Cronsioe, Cornelius Alexander 119
 Cronström, slægt 140
 Cuper, Gispert 157
- d', se den følgende del af navnet
 Dahlberg, Eric 321
 Dahlby, F. 101
 Dahlerup, Troels 142
 Dahlerup, V. 179
 Dahlström, B. 77
 Dali, Salvador 180
 Dam, Sigvard Mahler 275
 Danmark
 Adel 10 ff, 310, 345, 350
 Kommunevåbener 201 ff, 297 ff
 Rigsvåben 193, 382
 Danmarks Adels Aarbog 221
 Dannebrog 161, 387
 Dannebrogordenen 145, 164, 172
 Dannesboe, Kirsten 260
 Danneskiold, Greverne 174
 Danneskiold-Laurvig, greverne 15, 175
 Danneskiold-Løvendal, greve 175
 Dansk Heraldisk Samfund af 1946 341
Danske Adelsvåbener 131
 de..., se den følgende del af navnet
 Degerman, Henrik 43, 99, 142 f, 148, 246 f, 286, 290, 293, 331, 336, 387
 Deilen, von der, slægt 110
 Demitz, Stephan 78
 Dideriksen, Anders 47
 Disciple, de tolv 35
 Ditlev Danske 165
 Dorothea, dansk dronning 154
 Dragsholm slot 98
 Drangel, Johan 77
 Drellingh, Johan 76
 Drengenavne 24
 Dronninglund kirke 33, 162
 Drost, Laurids Hansen 52
 Dumas, Alexandre 94
 Duren, Peter Bander van 199
 Dynastier
 Europæiske 294
 Svenske 198
 Dyrekredsen 268
 Döbeln, von, slægt 110

- Dønna kommune 301
- Egense kirke 222
- Eghjorthorn 325
- Ehrensverd, C. A. 148
- Ehrnrooth, Carl 386
- Einsiedeln 95, 145
- Ekeblad, Johan 157
- Ekenstam, Nils Olof 118, 125
- Ekkje, Kolbjørn T. 296, 306
- Eklund, Carl 80
- Elefant, Den danske 153 ff
- Elefantordenen 19 ff, 153 ff, 164 f, 166, 170, 172, 234
- Elefantordenens kæde 155, 156, 159, 160
- Elgenstierna, Gustav 108, 131, 357
- Elmelunde 358
- Emen, Jan 251
- Engen, Ulricke Charlotte 239
- England 197, 261
- Engle 274
- Engström, Ossian 180
- Ericson, slægt 112
- Ericson, Nils 113, 127
- Erik V (Glipping) af Danmark 346
- Erik XIV af Sverige 218, 229, 350, 356
- Eriksdotter, Constantia 351
- Eriksdotter, Sigrid 351
- Eriksdotter, Valborg 352
- Eriksdotter, Virginia 351, 354, 357
- Eriksen, Claus 151
- Eriksson, Olof 43, 147, 232, 265
- Esping, slægt 114, 128
- Et, tallet 23
- Exlibris 146
- Fabiola, belgisk dronning 83
- Fabritius, Albert 362
- Fahlbeck, Pontus 108, 131
- Faskiner 315 f
- Favin, André 155
- Feif, slægt 130
- Felibrigen 86
- Fem, tallet 27
- Filip II August, fransk konge 384
- Filip II, hertug af Burgund 234
- Finsk heraldisk bibliografi 293
- Fire, tallet 26
- Fittja kirke 357
- Fjends kommune 203
- Fjordholm, Odd 301, 376
- Flag og faner 148
- Canada 149 f
- Finland 247
- Irland 151
- Sverige 227
- Flagstad, Ulricke Charlotte 239
- Fleetwood, Harald 63, 68, 232
- Folkungevåbenet 352
- Fonden til Fædrelandets Vel 193
- Foreninger, heraldiske
- Danmark 341
- Finland 237
- Frankrig 45
- Norge 45
- Frankelin, Henrik 351
- Frankrig 83, 233
- Franske Akademi, Det 40
- Franske herskere 384
- Frederik II af Danmark-Norge 163, 167 ff, 175, 179, 229, 381 f
- Frederik III af Danmark-Norge 9, 15, 21, 162, 172
- Frederik IV af Danmark-Norge 16, 20
- Frederik VI af Danmark-Norge 144, 174, 180, 382
- Frederik II, tysk kejser 348
- Frederik af Hessen 225
- Frederiksborg slot 145
- Frenckell, Ralf von 386
- Fridrichsdatter, Maren 47
- Fridrichsen, slægt 47 f
- Fridrichsen, Anton 48
- Fridrichsen, Christian 48
- Fridrichsen, Friderich 47, 48
- Fridrichsen, G. J. 48
- Fridrichsen, Jacob Schavland 48
- Fridrichsen, Nicoline Birgithe 47
- Friis, Claus Achton 202 ff, 297 ff, 341
- Friis, Mogens, greve 10
- Frimærker, heraldiske 292, 377 f
- Froment, Nicolas 233, 235
- Funck, slægt 120
- Funck, Gustaf Fredrik 121
- Färgelanda kommune 215
- Fårevejle kirke 98
- Gad, Tue 234
- Gadd, Algot 78
- Gagge, Jørgen 277
- Gahm, S. 77
- Galbreath, D. L. 102, 145
- Galeazzo Maria, hertug af Milano 153
- Galizien, kongerige 61

- Galle, Lisbeth 363
 Gallén, Jarl 286
 Galten kommune 201
 Garde, Georg 259
 Gardie, Pontus de la 352
 Garmann, Margrethe Marie 256
 Gedda, von, slægt 117
 Gelre-våbenbogen 64, 103, 275
 Gelting, Thomas H. 144
Genealogisches Jahrbuch 245
 Genealogisk-heraldiske foreninger
 Finland 44
 Frankrig 45
 Norge 45, 309
 Skandinavien 44
Gentes Finlandiae 246
 Georg II af England 327
 George, John C. G. 199
 Gesius, Jacob 259
 Giertsen, slægt 47 f
 Giertsen, Friderich 47
 Gieses Legat 255
 Giessing, Christopher 195
 Gillingstam, Hans 352
 Giustiniano, Barnardo 155
 Giøe, Marcus 162 f, 172
 Gjern kommune 205
 Glasenapp, Patrick V. 131
 Gleichen, Erwin, greve af 346
 Gotfred den Lodne af Aragonien 83
 Grandjean, Poul Bredo 327, 387
 Granfelt, G. 106, 131, 247, 387
 Granqvist, Paul Meijer 357
 Granroot, Benedictus 288
 Gravsten 74, 96, 358 ff, 360 f, 363
 Gregor XVI, pave 195
 Greve kommune 214
 Griffenfeld, Peder 11, 174
 Grimaldi's Roll 372
 Grip, Bo Jonsson 147
 Grubbe, slægt 362
 Grubbe, Ingemar 364
 Grundel, slægt 117
 Grünenberg, Conrad 154
 Grünwald, Mathis Nitharts 236
 Grønland, kommunevåbener 205 f
 Gråmunkeklosteret, Stockholm 224 f
 Gudslammet 87 f
 Gustaf von Numers-prisen 286
 Gustafsson, Gustaf 355
 Gustaf I (Vasa) af Sverige 197, 218 f,
 220 f, 224, 226 f, 229, 351
 Gustaf II Adolf af Sverige 319, 353, 355
 Gustaf III af Sverige 107, 198
 Gustaf IV Adolf af Sverige 107
 Gustaf VI Adolf af Sverige 198
 Gyldenløve, Ulrik Frederik 14 f, 173
 Gyldenløverne 19
 Gyllenanckar, slægt 110
 Gyllenflög, slægt 130
 Gyllenhielm, Karl Karlsson 318 f, 353, 356
 Gyllenhielm, Sofie Johansdotter 352, 357
 Gyllenkrok, slægt 116
 Gyllenlood, slægt 115, 123
 Gyllenlood, Bengt Juusteen 118
 Gyllenmårs, slægt 115, 128
 Gyllenmårs, Olof Andersson 115
 Gyllenschruuf, Nils 118
 Gyllenskepp, slægt 115, 127
 Gyllenskepp, Vilhelm Hansson 127
 Gyllenstam, slægt 115, 120, 127
 Gyllenstam, Jonas 117
 Gyllensvärd, slægt 354
 Gyllensvärd, Per 354
 Gørlev kommune 201
 Gøye, Falk 252
 Gøye, se også Giøe
 Gårdøske 365 ff
 Hablingbo kirke 157
 Haddad, Daud 87
 Hagelstam, slægt 116
 Hagelstam, Otto Julius 119
 »Haghström«, Hans 77, 79
 Hallstensen, Harald 206, 300
 Hals, Peder 276
 Halsaa gård 47
 Halvegge, Peder Jensen 362
 Halvmåneriddernes våbenbog 235
 Ham, Herman von 17 ff
 Hamarøy kommune 304
 Hammar, Ahti 44, 147
 Hammershus 276 f
 Hampton Court 38
 Hand, Elisabeth 354
 Hand, Häkan 354
Handbüchlein der Heraldik 145
 Hans, unionskonge 154
 Hansdatter, Mette Peder 277
 Hansdotter, Karin 352
 Hansen, Bent 134
 Hansen, Peder 277
 Hardeland, Magnus 210 ff, 303, 307
 Harmo, Maunu 147, 286

- Hartenfels, G. C. P. von 158 f
 Haubits, Anna von 353
 Hauge, Gunnar 207
 Hauptmann, Felix 245
 Havfrue, Den lille, København 142
 Haxthausen, Otto 46, 83, 95, 104, 140, 151, 197, 389
 Hayes-McCoy, G. A. 151
 Heby kommune 215 f
 Hedberg, Carol 99 f, 140, 147, 296
 Hederstierna, slægt 117
 Hedin, Sven Anders 382
 Heiberg, P. A. 174
 Heijne, slægt 96
 Heijne, Elias 97
 Heijne, Georg von 97
 Heikendorff, Frid. 178
 Heim, Bruno B. 196
 Heim, Bruno B., Armorial 196, 198 f
 Hein, Piet 25
 Heldenhjelm, slægt 123
 Helfridh, Israel 78
 Helk, Vello 144
 Hellige gravs kirke 87
 Hellig Tre Kongers kapel, Roskilde domkirke 153, 257
 Helte, de ni 33, 162
 Helwerskov, Christian 176
 Henck, slægt 123
 Hendericks, Maren 115
 Hennings, Eckart 245
 Henrik IV af Frankrig 86
 Henrik Løve, hertug af Sachsen 311
 Henriksson, Åke 320
 Henriques, Violante 252
Heraldica Fennica 147
 Heraldik i almindelighed 342, 383
 Heraldik i sprogforskning 332
 Heraldik på Fyn 335
 Heraldisk Nøkkel 104
Heraldisk Tidsskrift 46
 Heraldiska Sällskapet i Finland 44, 130, 147 f, 152
 Heraldry Society of Scotland 98
 Heroldmuseum i Tower 82
 Hersleb, slægt 332 ff
 Hersleb, Jacob 333
 Hersleb, Peder 333
 Hertzholm, Ivar 163
 Heymowski, Adam 142, 198, 318, 331, 375
 Hildebrand, Hans 219 f, 226 f, 318 f, 322
 Himmelfænomener 265 ff
 Himmelglobus, heraldisk 291
 Hindsholm, Laurids Jacobsen 259
 Hiort, Esbjerg 334
 »Hiort«, Laurentius 77, 79
 Hjelm 11 ff, 244
 Hjelmtegn 377
 Hjort, Viktor Kristian 334
 Hjærne, slægt 113
 Hofmand, Jep 135
 Hofmand, Søren 135
 Hofmeister, Adolf 346, 347
 Hohenhausen, von, slægt 130
 Hohenthal, slægt 99
 Hohenthal, Beata Augusta 99
 Hohenthal, Claes Jacob 99
 Hohenthal, Joachim d.y. 100
 Hohenthal, Johan August 100
 Hohenthal, Jonas Samuel 100
 Hohenthal, Torvald T:son 100
 Hoier, Andr. 173
 Holberg, Ludvig 144
 Holger Danske 166
 Holm, Per Eriksson 78
 Holmberg, Finn 377
 Holmgård 133
 Holstein, F. W. 145
 Horgen, Bjørn Casper 305
 Hornemann, C. F. 174
 Hougaard, Per 142, 144 f, 153 ff, 234, 291
 Hovet, Norbert 307
 Hoya, Johan af 218
 Hulkko, Jouko 247
 Hultsfred kommune 308
 Humble, R. 244
 Hummerhielm, slægt 117
 Humphery-Smith, Cecil 261, 372
 Huovinmaa, Kai 247
 Hurum kommune 208 f
 Hvalsø kommune 201
 Hvide, Margrethe 358, 361
 Hvide Elefants Orden, Den 156
 Hvidebæk kommune 202
 Hvidt, Kristian 142
 Høegh, Iver Juul 257
 Høgstørn, C. G. 52
 Höök, Sven 76
 Håbo kommune 216
 Ihre, Johan 321
 Ikonografi 52
 Inari kommune 43
 Innes of Edingight, Malcolm R. 99

- Institut de la maison de Bourbon 104
 Isbrand, Edvard 175
- Jacobsen, Niels 134
 Jacobsen, Peter 392
 Jacobsen, Poul 201
 Jagellonica, Katarina, svensk dronning 351
 James III af Skotland 144
 Japansk heraldik 383
 Jaruzelski, slægt 374
 Jaruzelski, Wojciech 374
 Jensen, Chr. Axel 339
 Jensen, Christoffer 364
 Jensen, Jørgen Steen 50
 Jéquier, Léon 102
 Jernskæg, slægt 53
 Jerusalem 87, 311, 342
 Jespersen, Peder 172 f
 Jesusordenen 226, 315
 Jexlev, Thelma 144
 Joensen, Niels 276
 Joensson, Per 354
 Johan III af Sverige 218
 Johann I, fyrste af Mecklenburg 59
 Johannes Paulus I, pave 195
 Johannes Paulus II, pave 192, 195 f
 Johansson, Hans 354
 Johnsen, A. Ø. 341
 Johnstone, George 47
 Jomfru Maria 160, 196, 233
Jomfru Marias femten glæder 36
 Jonas 26
 Joubert, Pierre 242
 Judas 39
 Juell, Jens, friherre 11
 Juell, Mette 358
 Julius Cæsar 162
 Justitia 375
 Juusten, Bengt 123
 Jægerhorn 138
 Jørgen, dansk prins 19
 Jørgensen, A. D. 381
 Jørgensen, Harald 143
- Kajanus, G. A. 247
 Kalender 29
 Kalmar stift 190
 Kalmarkrigen 171
 Kancelliheraldik 144
 Karl Knutsson, svensk konge 165
 Karl IX af Sverige 355
 Karl X Gustaf af Sverige 12, 107, 226
 Karl XI af Sverige 107, 172
 Karl XII af Sverige 107
 Karl XIII af Sverige 107, 226
 Karl XIV Johan af Sverige 226 f
 Karl V af Frankrig 26
 Karlsborg kommune 216
 Karlsson, Johan 224
 Karlström, slægt 110, 118
 Karlsøy kommune 299 f
 Kartman, Johan 76
 Kehrer, G. 199
 Keith-Hill, T. A. 197
 Ketellsson, Nils 221, 224
 Kierkegaard, Søren 39
 Kingo, Thomas 174
 Kirkeligt 87
 Kjellberg, C. M. 220
 Kjær, Anders 302
 Kjøbenhavns Handelsbank A/S 145
 Kleberg, H. J. S. 219
 Klevenfeldt, Therkel 162, 169
 Klindt, Jørn 278
 Klinge, Matti 247
 Klingspor, slægt 139
 Klingspor, Carl Arvid 106, 131, 351
 Klingstedt, slægt 120
 Klint, af, slægt 121
 Klint, Erik af 119
 Kløverbladskors 236
 Kløvet lilje 296
 Knieper, Hans 168
 Knorring, slægt 140
 Knorring, Gotthard von 140, 388
 Knorring, Helge von 142
 Knud VI af Danmark 163 f, 264
 Knuds kirke, Sankt, Odense 223
 Kommunalheraldik, dansk 389
 Kommunevåbener
 Danmark 201 ff, 297 ff
 Grønland 205 f
 Mozambique 343
 Norge 206 ff, 299 ff
 Sverige 215 ff, 308 f
 Tyskland 199 f
 Kongresser, heraldiske
 Australien 44
 Danmark 44, 142, 153
 England 44
 Spanien 331, 385
 Konow, Jan von 44, 97, 142, 217
 Krag, Hans 375
 Kragerup 358

- Kristi våben 192
Kristiernsdotter, Birgitta 222 f
Kristiernsson, Johan 218
Kristiernsson, Karl 224
Kristina, dronning af Sverige 107, 224 f
315, 320, 355
Krogno, Anne 252 f
Kronborgtapeterne 168
Kroner 11 ff, 17, 22, 63, se også
rængkroner og Tre kroner
Krødsherad kommune 302 f
Krå, Hans 306
Kullberg, Anders af 119 f
Kunstindustrimuseet 249 ff
Kurrild, Peter 335
Kuse, Lars Månsson 77
Kuylenstierna, slægt 115
Kvam herred 303 f
Kvinnherad kommune 307 f
Kværkeby kirke 53, 339
Kyle, Sigrid 353
Kyllingstad, Roald 304
Kælde, Bengt Olof 87, 139, 190, 192, 196
Källin, Joseph Antoni 145
Københavns våben 9
Købeakse 305 ff
Köhn, Mathias 79
Kågerød kirke 222
Kaarsted, Tage 142
- Lagerbielke, slægt 124
Lagerbring, slægt 110
Lagercrantz, slægt 141
Lagerstråle, Per Gustaf 125
Lakerbuch, Thomas 348
Laksfors, P. 214
Lamby, Ingrid 309
Landergren, Ulla 198
Lang, Christopher Jakobsson 77 f
Lang, Jacob 79
Lange, Julius 156
Langvik, Gunnar Coll 306
Langå kirke 223
Larchey, L. 68
Larsson, Greger 318
Lassen, Maria Pedersdatter 135
Lasson, Peder Thøgersen 136
Lauenborgs hestehoved 325
Laurana, Francesco 235
Lauridsdatter, Abigael 260
Laurla, Kari K. 290
Lauterbach, Conrad 171
- Lauw, slægt 112, 121, 126
Lauw, Frans 126
Lazarusordenen 236
Lazzarini, Andrea 195
Lechner, Gregor M. 191
Leest, Maria van 355
Légion d'honneur, La 49
Lehnberg, Magnus Olai 80
Leijel, slægt 138 f
Leijonanckar, slægt 118
Leijonhufvud, Margareta, svensk dronning
351, 356
Lejre kommune 203 f
Leo X, pave 167
Leonhard, Walter 235
Leoparder, tre 261
Lewenhaupt, Adam 316 f
Liljencrants, slægt 116
Lillie, Anna 356
Lillie af Ökna, slægt 356
Lillienankar, slægt 110
Lilliencrona, slægt 97
Lindahl, Fritze 144, 260
Lindbæk, Joh. 166
Lindegren, Agi 66
Lindgren, Uno 331
Lindhardt, K. H. 145
Lindorm, slægt 117, 124
Lindås kommune 209 f
Linnestad, Bjørn 307
Liungberg, A. 77
Liuster, slægt 116
Loppa kommune 300 f
Lorck, Melchior 168, 169
Lord Marshal's Roll 372
Louda, Jiri 75, 294
Lovens tavler 39
Lowzow, von, slægt 239 ff
Lowzow, Magdalene Hedwig von 239 f
Lowzow, Ulricke Charlotte von 241
Loye, Georges de 385
Luciani, Sebastiano 195
Ludvig XVIII af Frankrig 85
Ludvig III, konge af Napoli 84
Ludvigsson, Rasmus 218
Lugg, Jacob 301
Lunau, Gunnar 346 f
Lunge, Dorothea 358 ff
Lurker, Manfred 244
Luther, Martin 169
Lutherrose 88
Luxdorph, Bolle 175

- Lyle, slægt 138
 Lynden, Dirc van 155
 Lützow, Margretha Sibilla Catharina von 99
 Löffler, J. B. 359
 Løvendal, Ulr. F. V. 174 f
 Løvenskiold, Herman L. 104, 309
 Løvenørn, Povl 177
 Løvschall, F. 243
- Machatscheck, H. 199
 MacLagan, Michael 294
 Magnus Smek, svensk-norsk-skånsk konge 386
 Magnusdotter, Lucretia 353
 Maissen, C. 146
 Malatesta, Sigismundo-Pandolfo 162
 Malling, Ove 328 f
 Malteserkors 31
 Mandal, norsk by 47
 Mander, Karel van 174
 Mannerfelt, slægt 115
Manuel du Blason 102
 Marche, Olivier de la 160
 Margareta, svensk prinsesse 218, 220
 Margretha Grips bok 224 f
 Margrethe II af Danmark 199
 Maria-symbolik 161
 Marker kommune 306
 Markusløven 195
 Marschalck, Balthasar 356
 Marselius, Peter 175
 Marskalstav 72
 Mascarenhas, Pedro de 252
 Matherson, John Ross 149
 Mathiassen, Asbjørn 304
 Mathieu, Rémi 296
 Mauritius, Sankt 233 ff
 Mauritiusordenen 236
 Meadowe, Philip 174
 Mecklenburg, Christoffer af 357
 Medalje 50
 Meijendorff von Yxkull, slægt 353
 Melhus kommune 210 f
 Mennenius, Fr. 155
 Michaelsordenen, Sankt 168
 Mickey Mouse 27
 Mikael, ærkeengel 274
 Mikola, Keiji 147
 Militært 341
 Mistral, Frédéric 86
 Molbech, Chr. 155
 Molino, Alexandro 175
- Mollerup, Per 387
 Moore, Henry 179
 Mores, Jacob 168, 170
 Mortens kirke, Sankt, Randers 135 f
 Mortensen, Gunnar Kjær 51 f
 Moses 28, 39, 233
 Moth, Sofie Amalie 14 f
 Mozambique 343
 Mule, Anne Jørgensdatter 259
 Munk, Kirsten 258
 Munkedal kommune 216
 Munthe, C. M. 208
 Murray, Andreas 242 f
 Murray, Gustaf 243
 Murray, Robert 242
 Muser, de ni 32
 Muusfeldt, Henrik 341
 Müller, P. E. 165
 Münter, Frederik 164, 233
 Myre, Hans 279 f
 Mærkekøse 365
 Mætresser 14 ff
 Møldrup kommune 297
 Møller, Claus Henrik 310, 314
 Møller, Pontus 138, 142
 Mønter, 326 f
 Mörbylänga kommune 216
 Månen 269
 Månesköld, Kristina 356
 Månsdotter, Karin 350
 Månsdotter, Kerstin 354
- Napoleon I, fransk kejser 384
 Natt och Dag, slægt 139, 356
 Natt och Dag, Axel Turesson 356
 Nauckhoff, Henrik Johan 120, 125
 Nedenes, Giert Tørrisen Giertsen 47
 Nekrologer
 Kurt Clauding 188
 Herman L. Løvenskiold 309
 Gunnar Scheffer 230, 232
 Hans Schlyter 186
 Nes kommune 210
 Nesser, Rolf 306
 Neubecker, Ottfried 21, 57, 61, 67, 102, 295, 325 f
 Nevéus, Clara 336
 Ni, taller 32
 Nicolaus II, fyrste af Mecklenburg 58
 Nielsdatter, Anne 132
 Nielsen, Erik 151
 Nielsen, Poul 133

- Nijmegen 382
 Nilsdotter, Karin 353
 Nilsson, Kristiern 221, 224
 Nissen, Harald 47, 214, 241, 291, 308
 Nord-Fron kommune 214
 Nordenankar, slægt 121
 Nordenskiöld, slægt 113 f
 Nordenstierna, slægt 116
 Nordenvall, Per 331
 Nordin-Petersson, Brita-Stina 146
 Nordlys 272
 Norra Vram kirke 222
 Norsk Heraldisk Forening 45, 309
 Norsk heraldisk nøgle 104
 Norske Advokatforening, Den 375
Norske slektsvåpen 48
 Numers, von, slægt 118
 Numers, Berit von 286
 Numers, Gustaf von 44, 147
 Nuvoli, Philippo 154
 Ny Kirke, Bornholm 278
 Nygaard, Truls 208, 210, 212, 302, 303
 Nøramer kommune 204
 Nørre Alslev kommune 202 f
 Nørrehalland, Niels greve af 346
- Ofrålse sigill 76
 Ohrt, Peter 98
 Olafsen, Johannes 362
 Olai kirke, Sankt, Helsingør 193, 380
 Olomouc (Olmütz), ærkebispedømme 75
 Olsson, Bror 190
 Olufsen, Hans 277
 O'Neill, Owen Roe 151
 Oppegdal kommune 305
 Oppegård kommune 206
 Ordenskapitlet 21, 22
 Ordo Sancti Benedicti 191
 Oscar I af Sverige-Norge 322
 Oscar II af Sverige-Norge 322, 382
 Ostfriesland, Edward af 359
 Otte, tallet 31
 Ottesen, Oluf 277
 Otto, J. E. 164
- Padel, Ingrid 378
 Pailletterie, Davy de la 94
 Palander af Vega, Louis 113, 121, 127
 Palliot, Pierre 16
 Paloposki, Toivo J. 288
 Paludan, Charlotte 144, 260
 Paludan-Müller, C. 153
- Paris, Matthæus 156, 372
Parlamentarismens femten glæder 36
 Pastoureau, Michel 236, 295, 340, 383
 Pearson, Lester B. 149
 Pedersen, Christiern 166
 Pegasus 32
 Peringer, Johan 288
 Peringskiöld, J. P. 218
 Petersen, Henry 345
 Petersen, Laurids 195
 Petersen, Magnus 381
 Pfuel, von, slægt 239 ff
 Pfuel, Adam Wilhelm von 239 f
 Pfuel, Hedvig Ulricke von 241
 Philippa, dronning af Danmark, Norge og Sverige 144
 Philp, von, slægt 141
 Phoenix, Johannes Johannis 79
 Pigenavne 24
 Pinoteau, Hervé 49, 104, 383
 Pipping, Knut 105 ff, 382
 Pirinen, Kauko 147
 Plager, Ægyptens ti 33
 Platen, B. B. von 125
 Podbusk, Claus 252 f
 Ponte Corvo-våbenet 322
 Portcullis våbenbog 372
 Posse, Knut K:son 148
 Postmuseet i Stockholm 377
 Poulsen, Mads 132
 Poulsen, Niels 133
 Prange, Kirsten 144, 260
 Prange, Knud 46, 144, 205, 230 f, 249 ff, 338, 358 ff, 389 ff
 Preble, George Henry 148
 Prix Amerlinck 286
 Prix Arvid Berghman 286
 Prix Paul Adam Even 286
 Prix Sao Payo 286
 Procházka, Roman von 246
 Profeter, de tolv små 35
 Provence 83 ff
 Prytz, Jørgen Jørgensen 136
 Psilander, slægt 128
 Psilander, Gustaf von 124
 Puke, slægt 113, 115
 Puke, Johan 113, 117, 121
 Pahlsson, Leif 189, 331
- Qvillfelt, Samuel 138
- Raadt, Hans 168

- Rajalin, Johan von 112
 Rajalin, Thomas von 112, 115, 121, 123, 127
 Ramm, Wilhelm E. 365
 Ramsay, slægt 293
 Randaberg kommune 302
 Raneke, Jan 68, 103, 142, 198, 295, 337 ff, 383
 Ranghjeltn 17, 21
 Rangkrone 9 ff, 18, 21
 Rantzau, Christian 171
 Rantzau, Henrik 157, 171
 Rask, Andreas 101
 Ravensberg, Otto (III) greve af 345 f
 Ravsted, Bente 144
 Rayalin, se Rajalin
 Rebollo, Bernardino de 161, 177
 Recke, Ernst von der 325
 Reggio-Emilia emaljen 262
 Regnbue 272 f
 Reichenbach, von, slægt 115
 Rennebu kommune 305
 Reventlow, Cai Frederik 327 f
 Ribbing, Elisabeth 356
 Richard I af England 261 f
 Richelieu, kardinal 40
 Riddarholmskyrkan 224
 Riddarhuset 111, 126
 Ridderfortegnelse 183
 Ridderkapellet 185
 Riddervåbener 19, 185
 Rietstap, J. B. 239
 Rigsarkivet 381
 Rigsvåben
 Danmark 193, 382
 Sverige 218, 226, 228
 Riisbrich, Karen Brodersdatter 259
 Robak, Claus 76
 Robåde 113
 Rodersköld, slægt 128
 Rodersköld, Lars 116
 Rodney, Dennys 342
 Rolland, I. V. & H. V. 239
 Rolvsøy kommune 306 f
 Roosevelt, Franklin D. 27
 Rosenborg slot 19, 22, 176
 Rosengård, slægt 53
 Rosenholm kommune 203
 Rosenschütz, Johan Henrik 125
 Rosensparre, Jens 222
 Rosensparre, Steen 222
 Rosenørn, slægt 133
 Roskilde domkirke 160, 239
 Rostgaard, Frederik 379
 Rostgaard, Hans 379 f
 Rostgaard, Jens 379 f
 Rostock, Ole 89 ff, 98 f, 144, 250, 260
 Rougsø kommune 201
 Round, J. Horace 189
 Rudbeckius, Johannes 355
 Rudeen, Torsten 288 f
 Rur, Bengt 239
 Rutencrantz, Brita Gustavsdatter 356 f
 Rutencrantz, Magnus Gustavsson 356
 Ryning, Erik 123
 Rælingen kommune 300 f
 Røboe, C. W. 278
 Rødkilde, gård 358
 Røgelseskar 193, 195
 Rønnow, Anne 223
 Rønnow, Claus 221
 Rønnow, Eiler 222
 Rønnow, Margrethe 221
 Rønnow, Markvard 222
 Rørscheidt, Hieronimus 351
 Ry kommune 297 f
 Ruxner, Georg 167
 Råde kommune 212 f
 Sachsen, Albrecht af 325
 Sachsen-Engern-Westphalen, Gustav hertug af 356
 Sachsen-Lauenburg, Magnus hertug af 356
 Saint-Ange, Comte Garden de 49
 Salsvård, slægt 110
 Sambuchus, Joh. 170
 Samsøe, grevskab 14
 San Zeno kirken i Verona 157
 Sandford, Francis 261
 Sandvik, Hallvard 299
 Sankt, se det følgende navn
 Saxtorph, Niels M. 236
 Scepter 69 f
 Scheffer, C. G. U. 57, 67 f, 147, 152, 230, 288
 Schepelern, H. D. 145
 Schimmelmann, H. C. 174
 Schindel, Charlotte Helena von 15
 Schlyter, Hans 96, 101, 146, 187, 191
 Schmeitzel, Martin 148
 Schnath, Georg 329
 Schoeberle, John 100
 Schou, Karen Mogensdatter 135 f
 Schultin, slægt 139

- Schultin, Nathanael Gerhard 139
Schultin, af, slægt 121
Schönwandt, Fritz 151
Seitz, Heribert 64, 68
Seks, tallet 28
Selskabet for arkitekturhistorie 193
Senlis, Raoul Boutellier de 316
Seton, slægt 124
Sigiller 48, 57 ff, 78 ff, 162, 195, 261 ff
276, 280 ff, 318, 347, 379 f
Simon, Georg 144
Siölöw, Owen 121
Sjöcrona, slægt 119
Skale, Anne Ovesdatter 362
Skalm, slægt 110
Skarhult kirke 222
Skib 111 ff
Skibs- og muslingeordenen 234
Skiptvet kommune 303
Skjervold, Einar 305
Skrivergården i Mandal 47
Skovgaard, Jørgen 223
Skovgaard, Margrethe 223
Skuseth, Jarle 212
Skævinge kommune 297
Slesvig-Holsten 329 f
Slots, Margareta 355
Smørum kommune 301 f
Societas Heraldica Scandinavica 44, 98, 388
Sola kommune 304
Solen 267
Sophie af Mecklenborg, dansk dronning
163, 170
Sparre, slægt 126, 345, 392
Sparre, slægt 123
Sparre-Uf, slægt 275 f
Sparrer 242
Spencer, lady Diana, prinsesse af Wales 189
Spens, Erik 98, 113, 138, 146, 190, 243,
292 f, 309, 332, 336, 350, 378
Splid, slægt 275, 280 f
Spydeberg kommune 208
Stampe, baron 175
Statens heraldiske konsulent, se Warming,
Paul
Stav 69
Stedingk, von, slægt 123
Steeg, Ellen 362
Steensen, Hans 258
Stenbock, Gustav Otto 176
Stenbock, Magnus 176
Stephan, Walther 330
Steyern, H. S. Vult von 125
Sticht, Sofia Helena von 97
Stier, Harald 199, 200
Stiernanckar, Johan 123
Stiernsköld, Nils 111
Stiernstedt, A. W. 106, 131
Stjernborg, slægt 130
Stjernehimlen 270 f
Stjerner 266
Stjernsköld, slægt 111
Stockholm, våben 60
Stolestadegavle 255
Stormvase 316
Stormvasevåbenet 222 f, 224, 227
Stormvasse, Birgitte 221 f
Stralenheim, Henning von 355
Stralenheim-Wasaborg, slægt 355 f
Stropp, Joakim 76
Struensee, Johan Friedrich 144
Strusshiem, slægt 114, 126
Strusshjelm, Lars Mattsson 114, 122
Strussköld, slægt 114, 213 f, 126
Strussköld, Jesper Svensson 115
Stråle, Anders 356
Stub, Ambrosius 174
Stur, Bartholomeus Jacobsen 259
Sulzbach, Philip von 176
Suomen Heraldinen Seura 44, 237
Svalander, Jonas 79
Svampe 89 ff
Swastika 51
Sveen, Arvid 210, 212, 300
Sveio kommune 296, 305 f
Svenska Ostindiska Kompagniet 124
Svenske Akademi, Det 36
Svensson, Jesper 122
Sverige
Adel 105 ff, 138 ff
Borgerlige våbener 76 ff
Dynastier 198
Flag 227
Kommunevåbener 215 ff, 308 ff
Rigsvåben 57, 227
Tre Kroner 63 ff
SydAls kommune 299
Sydthy kommune 202
Sykkylven kommune 307
Symboler 50 f
Maritime 105
Symbolik 23 ff, 244
Syndfloden 39
Syv, tallet 29

- Syv, Peder 166
 Syvarmet lysestage 30
 Søften kirke 192
 Sølvesborg 12
 Sølvroserne i Finlands våben 370
 Sønderjyllands amtskommune 204 f
 Sør-Varanger kommune 306 f
 Sørøysund kommune 210
- Talsymbolik 23 ff
 Tanum kommune 216 f
 Tellefsen, Johan Christian 291
 Tennberg, Bo 265, 370
 Teske, C. 67
 Theodorik den Store, østgotisk kejser 165
 Thiset, Anders 345 f, 359, 381, 383
 Thomas II af Savoyen 161 f
 Thomsen, Herlugh 347
 Thomsen, Martin 347
 Thordeman, Bengt 61, 67 f
 Thorfæus, Th. 164
 Thott, Tage Ottesen 221, 229
 Thott, Åke 218, 315, 350
 Thott, se også Tott
 Thule kommune 206
 Thurah, Diderich de 193
 Thurah, Lauritz de 193 ff
 Ti, tallet
 Tidander, L. G. T. 352
 Tigerhielm, Gustaf 97
 Time kommune 208
 Tingsryd kommune 308 f
 Tjörn kommune 217
 To, tallet 23
 Todderud, Ulricke Charlotte 241
 Toison d'or, våbenbogen 66, 103
 Tolv, tallet 34
 Tolvmandsforeninger 35
 Top Tyve 37
 Topelius, Zacharias 248
 Tott, Claes Åkesson 320 f
 Tott, Henrik Klasson 351
 Tott, Klas 351
 Tott, se også Thott
 Trampe, Peter af 332
 Traner 238
 Tre, tallet 25
 Tre kronervåbenet 63 ff
 Tretten, tallet 35
 Trinitatis kirke, København 193
 Tristantapetet 57 f, 62, 66
 Tritoner 105, 124 ff
- Troilius, Samuel 123
 Trolle-Wachtmeister, Hans Gabriel 238 f
 Tromp, Cornelis 12
 Trætteberg, Hallvard 67, 206, 208 ff, 303
 Trøgstad kommune 210
 Tune kommune 207
 Turdfjell, Jonas Gustaf 238
 Tuscher, Marcus 145
 Twet, J. 159
 Tvevad, Jørgen 142
 Tvilumgård 133
 Tøjhusmuseet 144
 Tømmermærker 367
 Tønnesen, Allan 46, 52 f, 82, 132, 144, 152, 229, 250, 260, 261, 373, 377, 382
 Tøstrup kirke 358
Tåsinges bomærker 51
 Udstillinger 144
 Det kgl. Bibliotek 144
 Frederiksborg slot 145
 Galleri Sempere Ardens 145
 Handelsbanken 145
 Kunsthindustrimuseet 144
 Rigsarkivet 144
 Tøjhusmuseet 144
 Postmuseet i Stockholm 377
 Uf, slægt 275
 Uf, Peder Hansen 275
 Uggla, Carl Hildebrandtsson 148
 Uggla, Erik T:son 148
 Ulbølle kirke 358, 361, 362
 Ulfborg-Vemb kommune 204
 Ulfeld, Claus Eggertsen 358, 359 ff, 364
 Ulfeld, Corfitz 12
 Ulfeldt, Eggert Clausen 363
 Ulfstand, Ide 252
 Ulich, Michael 163
 Ullensvang herred 211
 Ullerslev kommune 202
 Ulrika Eleonora, svensk dronning 107
 Ulrikke Eleonora, dansk prinsesse, svensk dronning 172
 Ulvemoose 347 f
 Unnerus, Samuel 80
 Uppsala domkirke 218 f
 Urne, Christoffer 223 f
 Urne, Johan 223
- Vadstena kommune 308
 Valdemar II (Sejr) af Danmark 149, 325
 Valencia 83
 Varteig kommune 211 f

- Vasavåbenet 198, 218 ff, 227, 315, 350
 Vase 219, 315, 320, 350, 355
 Vasseaux de Chermont-en-Beauvaisis-
 våbenbogen 146
 Vedtægter for Heraldisk Selskab 54 ff
Vejle Amts Årbog 391
 Velde, Willem v.d. 127
 Veldenz, Georg Johan von 357
 Verwohlt, Ernst 67, 202, 204
 Vestby kommune 307
 Vestnes kommune 212 f
 Vestsjællands amtskommune 299
 Vieregge, Elisabeth Helena von 15
 Vikinger 292
 Vloberg, Maurice 160
 Voigt, J. L. 163 f
 Volborth, Carl-Alexander von 343
 von..., se den efterfølgende del af navnet
 Vor Frelsers kirke, København 173
 Voss kommune 207 f
 Vulson de la Colombière, Marc de 16 f
 19, 21
 Væbnede arms orden, Den 171
 Væbner, slægt 362
 Væbner, Peder Terkelsen 362
 Våbenanetavler 338 ff
 Våbenbreve 13
 Våbenbøger
 Bellenville 103
 Bergshammar 66, 337
 Camden 372
 Gelre 64, 103, 275
 Grimaldi 372
 Halvmåneridderne 235
 La Toison d'or 66, 103
 Lord Marshall's 372
 Portcullis 372
 Vasseaux de Clermont-en-Beauvaisis 146
 Wijnbergen 59, 103
 William le Neve's 372
 Zürcher 103
 Våbendug 259
 Våbendyr 57 ff
 Våbenskjolde på prædikestole 192
 Våbentæppe 252
 Wachtmeister, slægt 238
 Wachtmeister af Johannishus, Hans 124
 Wadskiær, C. F. 177
 Waern, Jacques de 77, 139
 Wagner, slægt 130
 Wagner, Sir Anthony 150
 Wahlfelt, slægt 117
 Walkendorff, Erik 154
 Wallén, slægt 120
 Walther, Max 180
 Warming, Paul 201 ff, 297 ff
 Warnstedt, Christopher von 76, 200, 244,
 246, 353
 »Wasa«, regalskib 319
 Wasaborg, slægt 355
 Weigel, Erhard 178, 291
 Wennerstjerna, slægt 126
 Werlauff, E. E. 160
 Wernfelt, slægt 123
 Wernle, slægt 130
 Werwing, Jonas W. 317, 319, 321 f
 Westman, Walfrid 100
 Wibe, Johan 256
 Wiedewelt, Johannes 164
 Wijnbergen-våbenbogen 59, 103
 Wilhelm II, tysk kejser 87
 Willadsen, Poul 381
 Willebrand, slægt 120
 Willers, Uno 148
 William le Neves våbenbog 372
 Winkler, Florian 154
 Winstrup, Peder 222
 Wirsén, slægt 113
 With, de, slægt 193, 195
 With, Foch Albrecht de 195
 With, J. J. 195
 Wittrup, P. L. 383
 Woldbye, Vibeke 144, 250, 254, 260
 Worm, Jacob 173
 Worm, Villum 164
 Worsøe, Hans H. 142
 Worsaae, J. J. A. 98, 165
 Wrangel, F. U. 66
 Wrangel af Adinal, slægt 121
 Wrangel af Salmis, Carl Gustaf 123
 Wrangel af Sauss, slægt 111
 Wrangel af Sausis, Anton Johan 121
 Wright, Magnus von 247
 Wulff, Aage 193, 202, 205, 299
 Wykman, Gabriel Andersson 80
 Wästfelt, Anders 120
 Yang og yin 25, 188
 Yxkull, Volmar 353
 Zahrtmann, M. K. 280
 Zetlitz, J. 174
 Zola, Émile 93

Zürcher Wappenbuch 103

Å..., se sidst i alfabetet, efter »Ä/Æ« og
»Ö/Ø«

Ægestandens femten glæder 36

Æreslegionen 49

Ærmemærker 243

Öckerö kommune 217

Ødeland, J. 214

Øksemærker 369

Ørland kommune 209

Ørslev kirke 358 f

Østrumelien 66

Øvre Eiker kommune 303

Årslev kommune 298

HERALDISKE ILLUSTRATIONER UDFØRT AF:

Abildgaard, Søren 360, 361, 363

Amman, Jobst 168

Beddari, Olav 306

Blindheim, Karstein 306

Burgkmair, Hans 70

Dam, Sigvard Mahler 275, 279

Ellegaard Frederiksen, Erik 143

Eriksson, Olof 237, 265-274, 371, 377

Fjordholm, Odd 301, 376

Friis, Claus Achton 202-205, 298, 299

Gram, Harald M. 47

Hallstensen, Harald 207, 301

Hammar, Ahti 43

Hardeland, Magnus 209, 211, 212, 303, 307

Hauge, Gunnar 207

Haxthausen, Otto 235, 237

Hedberg, Carol 140

Hildebrand, Hans 219, 226, 227

Honkanen, Mauno 286

Horgen, Bjørn Casper 304

Hovet, Norbert 306

Håvarstein, Svein Magnus 300

Kjær, Anders 302

Krag, Hans 375

Krå, Hans 305

Kyllingstad, Roald 303

Kälde, Bengt Olof 87, 88, 190, 191

Laksfors, P. 214

Lamy, Ingrid 97, 308

Langvik, Gunnar Coll 305

Linnestad, Bjørn 306

Lorck, Melchior 169

Lovén, Lucie 241

Louda, Jiri 75

Lugg, Nils Jacob 301

Mathiassen, Asbjørn 304

Mores, Jacob 170

Mortensen, Gunnar Kjær 52

Neset, Rolf 305

Nygaard, Truls 208, 210, 211, 302, 303, 307

Petersen, Henry 347

Petersen, Magnus 381

Pinoteau, Hervé 26

Ramm, Wilhelm E. 366, 368, 369

Rancke, Jan 292, 338, 357

Sandvik, Hallvard 300

Schlyter, Hans 146

Skjervold, Einar 304

Skuseth, Jarle 212

Storck, H. 133, 134, 135

Sveen, Arvid 207, 210, 213, 300

Talosela, Lasse 336

Trætteberg, Hallvard 208-214, 302

Tønnesen, Allan 133-137, 189, 380

Waern, B. J. de 77, 140

Wulff, Aage 194, 203, 204, 298, 299,
310-313

Ødeland, I. 213

HERALDISK
TIDSSKRIFT

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 5, 2. HALVBIND

Redigeret af
Allan Tønnesen
under medvirken af
Nils G. Bartholdy, Knud Prange og Ole Rostock

Udgivet af
SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA
Heraldisk Selskab · Heraldiska Sällskapet · Heraldisk Selskap
KØBENHAVN 1984

Støtte til udgivelsen er med tak modtaget fra:

A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal

Alfred Goods personalhistoriske Fond

C. W. Strandes Legatfond

Hielmstjerne-Rosencroncske Stiftelse

Jyllands Kreditforenings Fond

Kulturfonden for Danmark og Finland

Landsdommer V. Gieses Legat

Letterstedtska Föreningen

Letterstedtska Föreningen, dansk afdeling

Ministeriet for kulturelle Anliggender

Nordiska Kulturfonden

Ordenskapitlet

Privatbanken

Sparekassen SDS Midtjylland

Åke Kromnows Jubileumsfond

Anonym gave til en farveillustration.

Bogen er sat med Baskerville

Tryk: From & Co. Hvidovre

Oplag: 700

ISSN 0440-6966

INDHOLD

<i>Ole Rostock:</i> Det kongelige danske genealogiske og heraldiske Selskab, 1777-1810 og dets fortsættelser i nyere tid	9
<i>Nils G. Bartholdy:</i> Valdemarernes løvevåben. Hovedtræk af en teori om de danske kongers politi- ske motivering for at antage løvefiguren i det 12. århundrede	21
<i>Odd Fjordholm:</i> Om opphavet til det norske løvevåpen. En historiografisk framstilling	31
<i>Erik Spens:</i> Sveriges riksvapen	42
<i>Uno Lindgren:</i> Nytt om "Sweriges tree Chronor"	51
<i>Sven Tito Achen:</i> Danske storkorsvåbener gennem 25 år	56
<i>Roger Harmignies:</i> Den første belgiske dronnings begravelseskjold	82
<i>Ole Villumsen Krog:</i> Heraldik i kongeligt eje	84
<i>Erik Spens:</i> Några sentida svenska serafimerriddares vapen	102
<i>Knut Pipping och Leif Tengström:</i> Huset Vasa, Jagellonerna och Ivan IV Vasilievitj. Några hypoteser om de svenska landskapsvapnens uppkomst	107
<i>Hans Cappelen:</i> Norske rettsregler om slektsvåpen?	139
<i>Sunil Saigal och Henrik Degerman:</i> Rätten till släktvapen	148
<i>Per Hougaard:</i> Dansk pyramide- og obelisk-symbolik. Med et bidrag til tolkning af Rundetårn	154
<i>Bernt C. Lange:</i> Peder Iversøns og Margrete Breides anevåpen	183
<i>Ernst Verwohlt:</i> Hvide-slægtens heraldik	190
<i>Henrik Degerman:</i> Finlands nationella vapen?	214
<i>Bo Johnson Theutenberg:</i> Medeltidsslægten Tysk i Västergötland - forbindelser och skönjbara samband .	223

<i>Pedro de Sá Alves Sameiro:</i> Den første greve af Olivenças våben	242
<i>Adam Heymowski:</i> En habsburgsk bröllopsvapenbok från 1571 i Bernadottebiblioteket	245
<i>Erik Ellegaard Frederiksen:</i> De nordiske kommunevåbener	251
<i>Jan Raneke:</i> En norsk-svensk vapensten	256
<i>Hanns Jäger-Sunstenau:</i> Arkitekten Theophilus Hansens våben	259
<i>Knud Prange:</i> Fru Johanne i Vindum - en studie over slægtskab mellem højadel og lavadel ..	261
<i>Tor Flensmarck:</i> Bomærke eller heraldiskt vapen. Spørsmål kring två skånska borgervapen under 1500-1600-talen	274
<i>Niels G. Bartholdy:</i> Det heraldiske ur i Roskilde	289
<i>Olivier Clottu:</i> Notarie Dardels kakekugle	291
<i>Monica Aase:</i> EDB-registrering av segl	293
<i>Stefan K. Kuczyński:</i> Ett polskt heraldiskt spel från 1700-talet	298
<i>Per Ingesman:</i> Identifikationsproblemer i lavadelsstudier - nogle skånske eksempler	300
<i>Iván Bertényi:</i> János Hunyadi's våben 1453	313
<i>Hans Cappelen:</i> Den norske løve i avistegning	315
<i>Vicente de Cadenas y Vicent:</i> De spanske våbenkongers segl	322
<i>Ole Rostock:</i> Kongresberetninger	323
Register	327
Fortegnelse over forfatterne	347

Societas Heraldica Scandinavica 1959–84

Den 27. maj 1959 samledes 28 heraldisk interesserede personer til en stiftende generalforsamling i Borgernes Hus i København, og dermed var Societas Heraldica Scandinavica en kendsgerning. På mødet valgtes en bestyrelse bestående af Ernst Verwohlt (formand), Sven Tito Achen (sekretær), Jørgen Tvevad (kasserer), Olaf Kirstein og Henrik Berner – en kreds der snart blev suppleret med bestyrelsesmedlemmer fra Finland, Norge og Sverige. På mødet blev der også nedsat et bladudvalg, for det stod bestyrelsen helt klart, at et tidsskrift måtte blive »det samlende midtpunkt for selskabets virke«. Det var derfor med nogen stolthed, at man allerede i selskabets første år kunne udsende Heraldisk Tidsskrift hæfte 1. I en redaktionel kommentar i dette første hæfte bliver der udtrykt håb om, at tidsskriftet »både kan inspirere og inspireres af de mange heraldisk interesserede i Norden, således at der gennem det kan skabes et nordisk centrum for studiet af heraldik. Nordens historie viser med al mulig tydelighed, at de nordiske folk har alt at tabe ved indbyrdes splittelse, og alt at vinde ved enighed og god forståelse.«

Dette håb har præget det arbejde, der er udført af tidsskriftets skiftende redaktører – Sven Tito Achen, Otto Haxthausen og Allan Tønnesen – bistået af et nordisk sammensat redaktionsudvalg. Hvert år er der punktligt udkommet to hæfter; 10 hæfter udgør et bind, som afsluttes med indholdsfortegnelse, emne-, person- og stedregister samt fortegnelse over illustrationer. I jubilæumsåret afsluttes tidsskriftets 5. bind, og der er hermed udgivet mere end 2.700 dobbeltspaltede sider – trykt på norsk, svensk eller dansk, som ret er i et skandinavisk tidsskrift. Forfatterkredsen dækker selvfølgelig hele Norden, men i geografisk

henseende har emnekredsen været endnu videre. Næppe nogen verdensdel har været uomtalt, og selv om tyngdepunktet har været nordiske forhold, har dog et betydeligt antal artikler beskæftiget sig med heraldiske problemer i en meget lang række andre europæiske lande. Dertil kommer så, at tidsskriftet allerede fra starten har lagt megen vægt på at anmelde al nyudkommen heraldisk litteratur, uanset hvilket land den blev udgivet i. Hermed har man løst en opgave som ingen anden instans i Norden tidligere har taget sig af. En professor i historie har sagt, at en af mest glædelige ting ved tidsskriftets fremkomst var, at der her åbnedes et vindue på klem til udlandet. Denne kontakt med litteratur og forskere i andre lande er udbygget gennem selskabets deltagelse i det internationale heraldiske samarbejde.

Det ville være interessant at se en analyse af hvilke emner, Heraldisk Tidsskrift har behandlet i sine 25 år. Hovedindtrykket er en meget stor alsidighed. Dette gælder ikke blot med hensyn til de enkelte samfundsgruppers heraldik: borgerlig, adelig, gejstlig, kommunal, kongelig, det gælder også de temaer der er taget op til behandling. Mange artikler har behandlet de heraldiske kilder fra segl og signeter over våbenbøger og våbenfriser til gravsten og inventar; og en anden hovedgruppe af bidrag har beskæftiget sig med heraldikkens liv, lige fra herolde og turneringer til helt aktuelle problemer ved moderne formgivning. Dertil følger sig en række redegørelser for blandt andet metodiske og juridiske problemer, det heraldiske studiums historie og heraldikerens benyttelse af hulkort og edb.

Forfatterne har langt fra holdt sig til det snævert heraldiske, der er gang på gang behandlet emner som numismatik, kirke-

historie, arkitektur, bomærker, politisk historie, symbolik med mere. Uanset hvilken af »heraldikkens femten glæder« man er mest fascineret af, vil man kunne finde meget af interesse. Det er denne bredde der gør, at Heraldisk Tidsskrift ikke blot opfylder et behov for de specielt heraldisk interesserede, men også med fuld ret har placeret sig blandt de faglige tidsskrifter. Så tidligt som i 1961 hed det i en anmeldelse af tidsskriftet, at det bragte mange artikler af værdi for såvel rigs- som lokalhistorikere, og at det indeholdt perspektiver for politisk historie og kirkehistorie, kunsthistorie og litteraturhistorie. Denne alsidige og fagligt stærke linje er udbygget med årene – det er næppe for meget sagt, at tidsskriftet har brudt nye baner med hensyn til symbolhistorie og senmiddelalderlig socialhistorie – og det er den samme linje vi har villet understrege med dette hæfte, der markerer 25 års jubilæet. At det har kunnet gøres i så fyldig en form skyldes udelukkende rundhændede tilskud fra de fonds m.m. som er nævnt side 4. Vi er dem alle en oprigtig tak skyldig.

Societas Heraldica Scandinavica har sine medlemmer spredt over alle de nordiske lande – samt ikke helt få i resten af verden. Det er derfor naturligt at den egentlige mødevirksomhed (bortset fra en årlig generalforsamling) varetages af en række selvstændige lokalafdelinger, som løser denne opgave på udmærket vis. Selskabets virke manifesterer sig først og fremmest gennem

tidsskriftet og på det seneste også gennem skriftserien Heraldiske Studier. Der er dog ikke tvivl om at selskabets betydning er større end som så. Gennem sin blotte eksistens har Societas Heraldica Scandinavica været et samlingspunkt for heraldisk interesse og for heraldikere. I kraft af de kontakter der blev knyttet her, og i kraft af den interesse der herved blev skabt om heraldikken som del af fortidens liv, som videnskabelig disciplin og som spillevende kunstart, har heraldikken i Norden oplevet en blomstring, man næppe havde turdet håbe på for 25 år siden. Der kan peges på adskilligt: internationale heraldiske kongresser i København og Helsinki, et stort antal heraldiske udstillinger og en strøm af publikationer med håndbøger, bibliografier og fremstillinger. Langt fra alt dette skyldes initiativer fra selskabets side, men der er ikke tvivt om, at selskabet har mobiliseret en kreds af forfattere og interesserede, som har virket som katalysatorer i arbejdet. Den bredde og saglighed der har præget arbejdet har placeret heraldikken på et fagligt niveau – til glæde ikke blot for selskabets medlemmer, men også for mange andre forskere og historisk interesserede. Det ældste danske heraldiske selskab fra 1777 blev i 1810 sammensluttet med Det kongelige danske Selskab, som virkede under mottoet: Til fleres nytte. Vort selskab har virket under den samme devise.

Knud Prange

Det kongelige danske genealogiske og heraldiske Selskab, 1777–1810 og dets fortsættelser i nyere tid

Af Ole Rostock

Ved patent af 14. januar 1778 behagede det kongen - Christian VII - at give det den 3. maj 1777 stiftede selskab navn af »Det kongelige danske genealogiske og heraldiske Selskab« med »Frihed at føre det kongelige Ciffer i det af Selskabet foreslagne Segl« samt fri adgang til alle kongelige collegier og biblioteker og såvel kongelige som kirkers, købstæders, klostres og stifters arkiver, hvilket sidste fra det Danske Kancelli blev meddelt samtlige stiftamtmand og biskopper i begge rigerne.

Dette må vel siges at være en start med flyvende faner for dette det første danske heraldiske selskab, hvis levetid og effektivitet desværre ikke blev særlig imponerende, idet det efter en halv snes års meget virksom periode, efterfulgt af en snes års stagnation ophørte at eksistere som selvstændigt selskab, idet det ved kongelig resolution den 21. december 1810 sammensmeltedes med »Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog«.

Det selskab, vi i dag er medlemmer af, er et typisk heraldisk selskab uden speciel vægt lagt på det genealogiske, men for 1700-tallets samlere og forskere var det væsentligst det adelsgenealogiske materiale, der havde interesse. Det er især fra tidsrummet før 1660, at slægts- og våbenbøgerne har deres oprindelse, indeholdende genealogiske og biografiske efterretninger om danske og norske adelsløgter, for det

ineste udført af adelige damer (Sofie Below, Vibeke Podebusk, Lisbeth Bryske, Sofie Brahe og Jytte Gyldenstjerne er nogle af de kendteste). Denne art historisk-genealogisk-heraldisk virksomhed aftog efterhånden, men enkelte samlere og yndere af det genealogisk-heraldiske studium benyttede tid efter anden det materiale, som lå i disse slægte- og våbenbøger tilligemed dokumenter og andre hjælpemidler til mere eller mindre omfattende håndskrevne værker om den danske adels historie. Af disse lærde samlere i 18. århundredes første halvdel kan bl.a. nævnes Frederik Rostgaard og avisudgiveren Jochum Wieland, som forøvrigt var den eneste af Rostgaards samtidige, der opnåede, i alt fald delvis, at se et almindeligt adelshistorisk arbejde udkomme på tryk. I 1722 indsendte han et andragende til kongen, hvori det siges, at han i flere år har lagt sig efter heraldiken »særdes forsaavidt den danske Noblesse angaar og med stor Møje samlet de danske adelige Familiers Vaaben og med Bekostning ladet en Del deraf udstikke og udskære, hvilket alt han til Nationens Lustre har paataget sig at lade komme for Lyset«. For at dette værk kunne blive så fuldkomment som muligt, androg han nu om adgang til det kgl. bibliotek og »faa til Eftersyn de i Kancellierne holdne Bøger over de udstedte Diplomer for Grever, Friherrer og andre Adelsmænd«. Skønt Wieland var i gunst hos Rostgaard, der var

oversekretær i Danske Kancelli blev hans begæring dog afslået. I 1725 gentog han sit andragende til Rostgaards efterfølger, oversekretær Møinichen, idet han nu indskrænkedes sig til at ansøge om adgang til kancelliets arkiv, men heller ikke denne gang lykkedes det.

Wieland lod sig dog ikke gå på af dette og besluttede at udføre sit forehavende for egen regning, og i 1724 udkom første nummer af hans »Nye Tidender om Lærde og Curiose Sager«, som vedblev at udkomme til hans død i 1730. Hvert bind indeholder korte genealogiske oplysninger om danske adelslægter ledsaget af et kobberstykke våben, og i den tid, tidsskriftet udkom, beløb det sig til ialt 310 danske adelsfamiliers heraldik og genealogi, strækkende sig fra Abildgaard til Mormand, fordelt på syv bind.

I eet af sine hefter nævner Wieland, at en »fornem pen« har udarbejdet et genealogisk og adeligt leksikon, som allerede skulle være så vidt fremskredet, at man havde håb om, at det inden ret længe kunne komme i trykken. Det er formentlig Rostgaard, der tænkes på med den »fornemme pen«, men realiseringen af denne plan udeblev også.

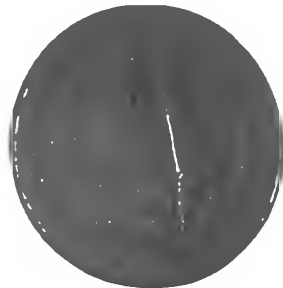
Udover Rostgaard synes mere omfattende værker kun at være planlagt af Frankenau og Terkel Klevenfeldt, af hvilke især sidstnævnte efterlod sig en rig og værdifuld materialesamling. Da imidlertid alle disse både ældre og nyere materialer henlå som manuskripter, og man vanskelig kunne tænke sig, at nogen enkeltperson skulle kunne påtage sig bearbejdelse og udgivelse, skulle man synes, der kunne være en ansporing for danske historieforskere til at slutte sig sammen om denne opgave.

Der har da også været tanker om at oprette et selskab med et sådant formål allerede et halvt århundrede, før der virkelig blev oprettet et. Således finder man i et brev fra provst Morten Haugaard, dateret Køge 11. marts 1723, omtale af at sådan et

selskabs oprettelse har været diskuteret mellem ham og Rostgaard og Wieland, som jo begge ejede store samlinger, som kunne danne grundstammen i et eventuelt selskabs arkiv. Hvorfor dette gode forsat ikke blev til noget, og om der senere har været andre forsøg, er ukendt.

Endelig i 1777 lykkedes det! Den 3. maj 1777 samlede kateket og klokker ved Holmens Menighed Oluf Bang af den kendte Bang'ske slægt, hos sig en del herrer, som alle var interesserede i dannelsen af et genealogisk-heraldisk selskab. Stifterne var Peter Fr. Suhm, Chr. Lente-Adeler og Erich Johan Jessen, begge kirkeinspektører, borgmesteren i København Johan Jakob Hæseker, Jens Jacob Weber, der var registrator i det Kgl. Geheimearkiv, Christian Brandt, amanuensis ved det Kgl. store Bibliotek, professor Peder Topp Wandall, amanuensis ved det Kgl. Håndbibliotek samt Bertel Christian Sandvig, studiosus, sekretær ved Det Kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. De samlede herrer udnævnte enstemmigt Oluf Bang til selskabets forstander, og Weber og Sandvig udnævntes til sekretærer.

Ganske kort tid efter stiftelsen indmeldte sig – efter opfordring – Adam Gottlob, greve af Moltke til Bregentved og Otto, greve af Thott til Gaunø samt general-procurøren Henrich Stampe. Samme år, 1777,

Spejlvendt fotografi af stampen til selskabets segl.

kom yderligere otte medlemmer til, og i tiden fra 1778 til 1786 forøgedes antallet yderligere med 22 nye medlemmer, deriblandt sognepresten ved Sect. Hans Kirke i Odense, Henrich Michael Achen og overhofmester ved Sorø Ridderlige Academi, Gregers Chr. greve Haxthausen.

Selskabets formål fremgår af følgende optegnelse i selskabets protokol: Anno 1777, den 3die maj var vi undertegnede forsamlede hos hr. O. Bang for der at afgøre den almindelige indretning i et af os oprettet dansk genealogisk og heraldisk selskab og blev da vedtaget at samle og med tiden udgive alle danske, norske og holstenske under indfødsretten stående adelige og andre anselige familiers slægtsregistre og, om muligt, anetavler, våben og indsegle, hvortil for det første behøvedes en kort alfabetisk fortegnelse, som hr. Bang påtog sig at samle. Samtlige tilstedeværende membra vedtog hver for sig at ville forsyne selskabet med alle de tjenlige efterretninger, som de enten selv ejede eller ved andres hjælp kunne tilvejebringe. Undertegnet af selskabets stiftere.

I et samme dag forelagt memorandum foreslog Etatsråd Jessen, der forøvrigt lige til sin død i 1783 var et meget virksomt medlem, at man foruden det omtalte slægtsregister skulle interessere sig for det kongelige danske våben og alle dets deles ælde og oprindelse, forandringer og nuværende beskaffenhed med sin rette blasonering. Endvidere for den store danske antikvitæt »Dannebrogsfanen«, dens oprindelse, beskaffenhed, brug, indflydelse, skæbne og underlige undergang. Jessen foreslog også, at man til en begyndelse blot skulle samle et register over alle forbermedte familiers navne og tænke på et dansk, norsk og holstensk adelsleksikon.

Endvidere var der forelagt »Desiderata« for selskabets fremtidige virke: 1) Selskabet vil autoriseres af kongen (hvilket altså skete 14. januar 1778); 2) Selskabet behøver et forsamlingssted og rum til arkiv med tilbe-

hør; 3) Selskabet behøver penge til at lønne en lærd skriver til at bestyre korrespondancen, til at tilkøbe sig materialer, ja hele samlinger tjenlige til dette institut og til at tilvejebringe det vigtigste af den Klevenfeldt'ske samling (i hvilken forbindelse det kan nævnes, at Klevenfeldt lige var død, og at håb om at erhverve en del af hans lærde efterladenskaber muligvis tildels kan have foranlediget selskabets dannelse på netop denne tid). Håbet slog imidlertid fejl, idet Klevenfeldts samlinger blev købt af kongen og indlemmet i det Kgl. Geheimearkiv. Endvidere var det ønskeligt at søge kongens tilladelse til at få udlån fra collegier, arkiver og biblioteker (dette blev senere tilstået). Yderligere ønsker var at få samlet de her bekendte såkaldte våbenbøger i manuskript samt at få et segl.

Seglet, hvortil stampen i dag findes på Nationalmusæet, blev tegnet og stukket af kobberstikker ved Søetaten Ole Nielsen Flindt (1740-1808), som også har tegnet og stukket en hel del af de våbener, der er gængivet i det senere udgivne adelsleksikon.

Den 10. november 1777 indsendtes som nævnt ansøgning til kongen om approbation af navn og segl, om tilladelse til at bruge arkiver etc., men også yderligere to lidt vel fordringsfulde bønner: om at få udstedt en forordning om at ingen andre måtte udgive nogen særskilt families genealogi eller historie »dette Selskab til Hindrer«, men henvises til selskabet. Ligeledes ansøgte om portofrihed, da korrespondancen ville blive vidtløftig og strække sig over alle Hs. Maj.s stater og fordre store becostninger til porto - eller i portofriheds sted da årlig et beløb på et hundrede rigsdaler!

Alt bevilgedes, bortset fra portofrihed og de hundrede rigsdaler, dog således, at andre ikke derved skulle være udelukket fra at skrive eller udgive noget genealogisk eller heraldisk værk.

Efter disse ansøgninger og cancelliets indstilling approberede geheimestatsrådet,

og den kongelige bevilling blev som nævnt udstedt 14. januar 1778.

Efter at selskabet således var konstitueret, fandtes det nødvendigt at fastsætte dets indre organisation ved bestemte love. Alle-rede i den første tid synes en del bestemmelser vedtagne ifølge udkast uden dato, med O. Bangs hånd, af hvilke nogle enkelte af de af mindst 28 punkter bestående vedtægter kan nævnes:

pkt. 3:

»Enhver forbinder sig til at ansee den Forraad, de kan have, ikke som deres, men som Selskabets, til almindelig Brug, og at gjøre sig al Umage for at forskaffe, hvorfra de kan, det som til dette Værk kan være tjenligt.«

pkt. 4:

»Alt hvad som skrives, maa være Dansk og ei indrykke noget enten af de nygjorte Ord eller som naturaliseret Ord, uden hvor Nødvendighed det udfordrer, sc. hvor intet dansk Ord findes ligesaa beqvemt . . .«

pkt. 5:

»I Selskabet maa regjere Enighed og ei ansees Stand; skulde Noget forefalde at tvistes om, afgjøres det ved de fleste Stemmer . . .«

pkt. 9:

»Vilde Nogen i eller udenfor Selskabet udgive noget Særdeles, som kunde henhøre til dette Værk, da gives dertil ingen Oplysning«. (Hertil har Weber tilføjet: Denne Artikel bør for Selskabets egen Ære udelades!)

pkt. 28:

»Naar Noget udgives, sælges det for en taalelig Priis, dog uden Tab, siden vi arbeide mere for Ære end for Løn«

Den efter Bang følgende forstander, E. A. v. Bertouch, indgav i 1780 forslag i 17 punkter til ændring af lovne, til hvilke medlemmerne fremkom med bemærkninger som igen besvaredes af forslagstilleren.

Den endelige redaktion af disse love findes ikke, ligesom de heller aldrig blev trykt. De syntes mest at have drejet sig om enkelte formaliteter, især angående forstanderens og sekretærens funktion og gensidige forhold. Af disse to var sekretæren næsten den vigtigste person: »Han maatte være bekendt for en redelig og duelig Mand; foruden andre gode indsigter i de historiske Videnskaber maatte i Særdeleshed sees paa, at han færdigen kunde tale og skrive Dansk og Tydsk og forstaae det latinske, franske og gamle nordiske Sprog saaledes, at han kunde udtyde alle de i disse Sprog skrevne Documenter og læse Diplomer. Han valgetes ikke paa nogen bestemt Tid, behøvede ikke at være Medlem af Selskabet og oppebar et aarligt Honorar. Foruden de sædvanlige Secretairforretninger maatte han tillige besørge Skrifterne til Trykken samt forrette Correcturen med et Medlems Hjælp. Desuden skulle han ifølge Udkastet have ført i Alt ni Protocoller; men dette Antal blev ved selve Lovene indskrænket til fire.«

I Selskabets første år grupperedes medlemmerne i forskellige klasser: ordentlige eller arbejdende og overordentlige eller pengegydende.

Fra 1784 fik hvert medlem et diplom på latin, trykt på pergament, med forstanderens og sekretærens underskrift og forsynet med selskabets segl i en sølvkapsel. Gebyr for diplomet var 4 rigsdaler.

Selskabets stifter og første forstander, O. Bang, frasagde sig efter 3 år hvervet på grund af alder og svagelighed, og i hans sted valgtes i 1780 E. A. von Bertouch, som sad på embedet, til han i 1789 blev amtmand i Tønder, og Suhm overtog hans post. Da Suhm døde i 1798, blev Lindencrone forstander til 1803, da han nedlagde embedet til fordel for Fred. Moltke, som var den forstander, der var med til at nedlægge selskabet og sammensmelte det med Det kgl. danske Selskab til den nordiske Histories og Sprogs Forbedring, som der-

efter kom til at hedde Det kgl. Danske Selskab til Fædrelandets Historie og Sprog.

Selskabets embedsmænd var ifølge lovene en forstander, en kasserer og en sekretær. Sålænge O. Bang var forstander, varretog han også kassererposten, men ved hans afgang valgtes stud. jur. Jacob Stenderup til kasserer, en post han besad endnu efter selskabernes sammensmeltning, til 1818, altså 38 år.

Sekretærens pligter var ifølge lovene udarbejdelse og redaktion af alt, hvad selskabet udgav.

Allerede på eet af de første møder valgtes Bertel Chr. Sandvig til sekretær med et årligt honorar på 150 rigsdaler. Efter oplysninger hos Werlauff kunne man ikke have valgt nogen bedre person end Sandvig, men denne unge mand af jævne københavnske oprindelse, som Henry Bruun skriver, var en yderst krakilsk person, som det ikke har været let for hans fornemme kolleger at omgås, hvilket førte til adskillige brevvekslinger mellem ham og selskabet; bl.a. har flere medlemmer besværet sig over honoraret på 150 rigsdaler, som Sandvig endog frivilligt havde fået reduceret til 100 rigsdaler. Dette har han måttet gøre opmærksom på og tilføjer: »Ikke desto mindre har jeg hørt visse Personer i Selskabet meget at moquere sig over at jeg nyder dette Gratiale og for at tjene dem, tilbyder jeg herved at afstå fra mit Embede til dem, hvis de vil forette det gratis og føler sig dygtige nok til at kunne paatage sig det«. Da det kom til stykket, var der ikke andre, der ville påtage sig besværet, og Sandvig fortsatte til sin død i 1786, da hvervet blev overdraget til registrator i geheimearkivet J. J. Weber. At samarbejdet med Sandvig ikke har været den rene idyl, fremgår af, at forstanderen, Bertouch, ved Sandvigs død og diskussionen om nybesættelsen af embedet indstillede, at »Selskabet vilde tage sådanne Mesyres, at det for fremtiden kunde forsikres om større Fremgang i Arbejdet end det formedelst indløbne Om-

stændigheder er sket i den forgangne Tid«.

Sekretærarbejdet deltes nu i to dele: det egentlige sekretærarbejde, nemlig det arbejde, der udfordrede kundskab og forudgående læsning i dette fag tilligemed alle protokollers istandholdelse. Dette arbejde lønnedes med 100 rigsdaler årligt; samtidig ansattes en kopist, med 50 rigsdaler årlig gage, som skulde foretage afskrivning, registrering af arkivet og lignende.

Studiosus Nicolai Henrich Weinreich valgtes til kopist, men renoncerede på de 50 rigsdaler om året, mod at han blev medlem af selskabet, hvilket accepteredes. Weber forblev i sin post som sekretær til et år efter Suhms død, til 1799, da han frasagde sig sekretariatet og tillige al videre deltagelse i selskabets forretninger. Selskabet var nu uden sekretær i et årstid, da Weinreich efter eget tilbud overtog denne post »uden alt Honorar« og beklædte den med megen nidkærhed til selskabets forening med Det danske Selskab. Det har åbenbart ikke været så let at blive medlem af selskabet, for Weinreich havde 1781 ansøgt om at blive medlem, men fået den besked at intet nyt medlem måtte antages, førend det i pressen værende værk (Adelsleks.) var udgivet, medmindre sådant et nyt medlem var i stand til at forskafe selskabet anseelige fordele! At Weinreich renoncerede først på 50 rigsdaler årlig som kopist og senere på 100 rigsdaler årlig som sekretær, må formentlig være blevet anset som en »ansæelig Fordel«, for han blev da medlem i 1786!

Selv om der så tidligt som 1777 blev forelagt et memorandum, hvori det påpegedes, at selskabet behøvede et samlingssted og rum til arkiv og tilbehør, opnåede det aldrig at få eget lokale. Dets møder holdtes ordentligvis hos forstanderen i hvis bolig tillige dets arkiv og øvrige samlinger opbevarede. Efter Suhms død forhandlede med Konsistorium om at få et lokale tæt ved Universitetsbiblioteket på de vilkår, at samlinger og arkiv kun skulle benyttes i bibliotekets åbningstid, og at samlingerne,

hvis selskabet nogensinde opløstes, da skulle tilfalde Universitetsbiblioteket. Forstanderen og flere medlemmer var for ideen, forsåvidt det kunne fastlægges at, i tilfælde af at selskabet efter evt. opløsning rekonstitueredes eller et nyt selskab med samme formål dannedes, disse selskaber da skulle have uhindret adgang til samlingerne, selv om disse på et sådant tidspunkt formelt skulle tilhøre Universitetsbiblioteket. Forslaget blev dog ikke til noget, da nogle medlemmer var imod, og arkivet blev stående i nogle skabe i Lindencrones Gaard, så længe han var forstander. Den omstændighed, at hans efterfølger, Fr. Moltke, ikke havde nogen gård og følgelig ikke kunne have arkivet hos sig, mener Werlauff, var en medvirkende årsag til at han allerede i 1808 selv bragte forstanderen for det Kgl. danske Selskab, Treschow, i forslag.

En årlig understøttelse, som selskabet ved sin oprettelse havde søgt, i lighed med den, Klevenfeldt havde haft, var ikke blevet imødekommet. De nødvendige udgifter til lønninger, honorar for udført arbejde, anskaffelse af bøger og håndskrifter og endelig til udgivelse af selskabets skrifter måtte altså bestrides af de årlige kontingenter samt af ekstraordinære tilskud fra enkelte formuende og for selskabet sig særlig interesserede medlemmer. Således forpligtede Suhm sig til at yde 100 rdl. årligt i fem år, greve A. G. Moltke, Lente-Adeler og Lindencrone hver 50 rdl. i lige så lang tid, greve O. Thott 50 rdl. årlig på livstid, Stampe ligeledes på livstid 30 rdl. og Plessen og Schack hver 20 rdl. Senere synes de fleste medlemmer at have bidraget med 10 rdl. årligt. Disse tilskud samt hvad der fra 1782 indkom for salget af adelsleksikonnet, må i selskabets første år have udgjort en ikke ubetydelig sum, f. eks. angaves indtægterne i 1788 at have været 1181 rdl. Men efterhånden afgik de betydeligste bidragydere ved døden, bidragene indkom ikke regelmæssigt, og afsætningen

på adelsleksikonnet aftog mere og mere, jo længere tid der gik mellem hefterne. Selskabets økonomi var altså ikke den bedste, og da man i 1798 ville købe en del vigtige genealogiske bøger og håndskrifter, måtte selskabet optage et lån på 200 rdl. på en veksel. Heraf sendte Suhr de 100 rdl. til Bertouch i Tønder, som ordnede indkøbet i Flensborg, men for den anden halvdel af beløbet var der ikke dækning i Suhms bo ved hans død; da vekslen endelig forfaldt, forstrakte grev Haxthausen selskabet med 100 rdl. som tilbagebetales ham terminsvis. Efter Lindencrones forslag i 1801 fandt selskabet det hensigtsmæssigt tid efter anden at anskaffe nogle uundværlige hovedværker i dansk historie, men dette kunne kun ske ved frivillige bidrag fra medlemmerne, hvorved der ialt indkom 65 rdl. Men, ligesom selskabets virksomhed aftog, især ved fuldendelsen af adelsleksikonnet og standsningen af Magasin for Adelshistorien, så mindskedes også udgifterne, hvortil også kom, at Weinreich ingen løn oppebar som sekretær. Således kunne da selskabet ved foreningen med Det kgl. danske Selskab efter kassereren, Jacob Stendrup's regnskab fra 1802 til 1810 afgive en kassebeholdning på 593 rdl.

Dette var lidt om selskabets stiftelse, liv og økonomi - men hvad kom der så ud af alt dette, hvad kan vi i dag se af deres anstrengelser - bortset fra selskabets samlinger og arkivalier i Rigsarkivet - hvad kom der ud til offentligheden?

Selskabets hovedformål, at tilvejebringe et såvidt muligt fuldstændig og omfattende »Apparat til den danske, norske og hertugdømmernes Adelshistorie«, arbejdede man det første tiår på med hæderlig udholdenhed og ikke uden held.

Den adgang til collegiernes, stifternes, købstædernes og klostrenes arkiver, som ved den kgl. resolution af 14. januar 1778 var blevet selskabet forundt, synes det kun i mindre grad at have benyttet sig af, dels på grund af ikke specificerede vanskelighe-

der, som fra enkelte bestyreres side lagdes i vejen, dels fordi flere af disse samlinger be- fandt sig langt fra hovedstaden; af fortalen til adelsleksikonnet fremgår heller ikke, at nogen af Det kgl. Biblioteks håndskrifter er benyttet. Allerede i sit første år opfor- drede selskabet i de offentlige tidender de her i landet eksisterende adesslægter til at indsende til selskabets stifter og forstander Oluf Bang »Familiernes Vaaben eller Ind- segl med sine rette Farver og rigtig beskrev- vet – dens Genealogi forfattet i en ordentlig Stamtavle fra første Stamfader til nuleven- de Børn – alt det historiske, som vides om Familien i Almindelighed og om enkelte Personer i Særdeleshed – Familiens Ahne- tavler, om muligt – Kobber af Portrætter, Vaabener, Herregaard etc. -gamle Perga- mentsbreve og Papir-Documenter med el- ler uden Sigiller eller andet som kunde pry- de Værket«. Denne første indbydelse, der bl.a. fremkom i Kjøbenhavns Adresseavis nr. 58, 1778 synes at have haft en temmelig god virkning, idet selskabet indtil slutnin- gen af 1786 havde modtaget over 150 brug- bare indberetninger fra adelen i Danmark.

Endnu få år før selskabets endeligt udgik i Kjøbenhavns Adresseavis og i Hertug- dømmernes Tidender opfordring til slæg- ter med meget store eller i udlandet ud- bredte familier om at indsamle alle oplys- ninger bilagt enten originaldokumenter el- ler verificerede afskrifter til opbevaring i selskabet, for at dette i tilfælde af fore- spørgsler i arvespørgsmål eller andre skif- teretslige anliggender kunne være i stand til at give fyldestgørende og korrekte oplys- ninger for derved at kunne afhjælpe den vanskelighed, der følger med ikke behøri- gen at kunne legitimere sin arveret og ved- kommende derved sikres mod at gå glip af en dem tilkommende retmæssig arv. Den- ne opfordring havde dog kun liden eller in- gen virkning! Heldigere har selskabet væ- ret med hensyn til de hjælpemidler, der tid efter andet indkom fra dets egne medlem- mer, blandt hvilke de vigtigste turde være

dem, som skyldtes dets meget virksomme forstander Bertouch. Heller ikke forsømt selskabet at erhverve sig interessante og brugbare håndskrifter på forefaldende auktioner; således købtes allerede 1777 en ikke ubetydelig del på auktionerne efter Langebek og Klevenfeldt og i 1783 efter den tidligere forstander Oluf Bang. Også ved gaver forøgedes selskabets samlinger; således skænkedes 1781 af boghandler Søren Gyldendal en samling af tegnede norske sigiller, som den ved sine »Samlin- ger til Norsk Specialhistorie og Topografi« højt fortjente, 1780 af døde, kapellan i Lier, Marcus Schnabel, havde efterladt sig.

Foruden det almindelige værk om dan- ske, norske og holstenske adelsfamilier, »Adelsleksikonnet« nævnes i 1777 endnu et emne som burde tages op: en dansk adels- historie fra de ældste tider til vore dage, hvori tillige undersøges, hvornår den dan- ske adel er begyndt at bruge arvelige våbe- ner, hvornår deres nutidige slægtnavne, hvornår at indrette slægtsregistre og an- tavler samt efterretninger om de såkaldte falske våbenbøger. Forslaget vandt i det store og hele bifald.

Sekretæren, Sandvig, ønskede at der i fortalen måtte gives »et lidet Anlæg til en dansk Heraldik eller Kundskab om ægte danske Vaabener«. men bemærkede deref- ter med føje, at en sådan fortale måtte blive det sidste af hele værket, fordi den krævede en så stor mængde oplysninger og så høj en grad af vished, at selskabets alfabetiske adelsleksikon ville blive alt for forsinket, hvis fortalen skulle skrives først. Chr. Brandt tilføjede den bemærkning, at det ville være betænkeligt at skulle indlade sig på at bestemme familiers ælde og første op- rindelse, samt hvorfra de har fået navn og våben, da oplysninger om sådanne ting sjældent eller aldrig har været optegnet af daværende, medlevende personer. Selska- bet kom imidlertid snart til den erkendelse, at et sådant, omfattende værk som planlagt – eller i hvert fald ønsket – ville kræve langt

større forråd af materiale og flere, såvel literære som pekuniære kræfter, end selskabet havde til sin rådighed. Man besluttede sig derfor til et værk af mindre omfang, som så til gengæld kunne se dagens lys noget tidligere. Man besluttede da at udgive et »Kort Adelsleksikon«, hvori altså kun skulle anføres enhver families navn, ælde, våben og oplysning om de godser, som den i ældre og nyere tid har besiddet. Dette værk bebudedes ved en under Sandvigs navn i 1781 udsendt subscriptionsindbydelse, hvis væsentligste indhold var kendt fra selskabets tidligere meddelelser om et »Fuldstændigt Adelsleksikon«, men med den tilføjelse, at man i betragtning af den meget lange tid, som blot udformningen af artiklen om een familie krævede, foreløbig havde besluttet at udgive et »Dansk Adelsleksikon«, hvori foruden hver families navn, dens historie i største korthed og beskrivelse af dens våben, skal findes alle danske adelsvåbener stukket i kobber. Værket ville udkomme i hefter med nogle bogstaver ad gangen. De første tre hefter kom med eet i hvert af årene 1782, 1783 og 1784, det fjerde og sidste hefte i første bind udkom formedelst Sandvigs død ikke før i begyndelsen af 1787. Og dermed afsluttedes »Lexikon over Adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne«. Udgivet af det Kongelige Danske Genealogiske og Heraldiske Selskab, Første Bind, Kjøbenhavn, 348 Sider med 63 Kobber«. Bindet var tilegnet kongen. Fortalen af Weber, dateret 29. januar 1787 (kongens fødselsdag) indeholdt notiser om det ældre studium af den danske adelshistorie, efterretninger om selskabets stiftelse og virksomhed, fortegnelse over medlemmer m.v. Efter fortalen følger en fortegnelse over de utrykte hjælpemidler til adelshistorien, især slægtbøger, af hvilke de fleste dengang tilhørte Suhm, forhen Klevenfeldts; hvad der af lignende fandtes i det store Kgl. Bibliotek og i Thotts samling nævnes ikke, derimod beskrives udførligt andre be-

Titelbladet til Adelsleksikonnet.

tydende hjælpemidler såsom de rige samlinger Frankenaus, Klevenfeldts og general Kaasbølls havde efterladt, og hvoraf de sidste var skænket selskabet; derefter meddeltes en fortegnelse over trykte hjælpemidler til adelshistorien. Titelbladet, tegnet og stukket af C. Schule, viser en vignette, som forestiller den højtidelige akt, hvor oldtidens konger optog mænd i adelsstanden. Stikket stammer fra Saxo Grammaticus, i dansk oversættelse ved Laurentzen, og forestiller egentlig kong Humbles hyldning, og dette, som Weber skriver »forandrede vi efter vor Forestilling om Maaden, paa hvilken een er blevet adlet, derhen, at kongen omgivet af sit Raad, alle staaende paa Stene haver overleveret den Mand, der haver gjort sig fortjent dertil, et Sværd, som Bevis paa, at han nu var fri og skulde regnes blandt Landets Ædle«.

Til slutvignetter, stukket af Ole Nielsen Flindt »fandt vi intet bekvemmere end Mindesmærker over adelige berømte Personer, og af disse søgte vi efter de ældste Slægter og fandt Ærkebiskop Absalon, af de gamle Hviders Slægt, der levede under Kong Waldemar, hvilket findes i Aasum

Kirke i Giers Herred i Skaane; Eskil Manners i Greensteen i Medelsom Herred i Viborg Stift, hvortil vi føyede Prospektet af Jellinge, hvor Kong Gorms Monument findes, hvilke tre vi forenede for Alderens Skyld, endskjønt de ligger langt fra hverandre».

Andet bind udkom med 1. hefte 1788, 2. hefte 1790 mens 3. hefte først kom i 1800; disse tre hefter udgjorde 229 sider med 40 kobberc. Hovedredaktøren af dem havde været Sandvig, efter hvis død redaktionen overgik til den følgende sekretær, Weber, dog stedse under tilsyn af enkelte af medlemmerne, især vice-forstanderen Bertouch, som påtog sig at befordre 4. hefte i trykken. Formedelt hans mange embedsforretninger og jævnlige sygdom gik det kun langsomt frem, og da manuskriptet endelig i 1803 var trykfærdigt, blev det ved et uheld tabt på vejen mellem København og Gentofte! at udgivelsen af værket standse i fulde ti år, var ikke den eneste følge af dette uheld; Lindencrone udtaler bl.a. på mødet i november 1803: »Hvilken Tid vil der nu svinde hen, inden man igen faar samlet, ordnet og gennemgaaet disse papirer, saa man kan begynde stikningen af kobberpladerne. Da jeg ikke finder mig selv i Stand til med den krævede Munterhed og Styrke at virke til Selskabets Vel, som jeg inderlig ønsker, har jeg givet mig den Ære at foreslaa en Samling for i samme at nedlægge Forstanderskabet og anmode om, at et nyt Valg til dette Embede maa foretages«. Greve Fred. Moltke blev valgt som efterfølger og blev selskabets sidste forstander.

Det forulykkede 4. hefte af 2. bind udkom endelig i 1813!

Adelsleksikonnet er aldrig blevet anmeldt i Danmark; en anmeldelse, der var bebudet i Kjøbenhavnske lærde Efterretninger 1784, kom aldrig. Derimod findes der en kort anmeldelse af de første fire hefter i Jenaer Allgemenie Litteratur Zeitung 1787.

På grund af den lange tid, der hengik mellem hefternes fremkomst, på grund af ildebranden 1795 og på grund af flere subscribers død eller bortrejse, aftog efterhånden afsætningen på et værk med et oplag på 650 eksemplarer, som vel ikke kan siges at have haft nogen meget udbredt interesse. I 1801 foreslog Abraham Kall, som var blevet medlem i 1786, at man lod det første hefte oversætte til Tysk og med tilhørende kobberc sende til Messen i Leipzig; hans forslag blev dog ikke vedtaget.

Da udgivelsen af det påtænkte større værk, som adelsleksikonnet kun var en slags forløber for, stadig måtte udsættes, besluttede selskabet i det mindste at lade noget af det store materiale, der var samlet, se dagens lys, og man besluttede da at udgive »Magasin til den Danske Adels Historie«, hvoraf 1. binds 1. hefte udkom 1783 og 2. hefte i 1785. Det blev ikke trykt i så stort et oplag som adelsleksikonnet, kun 300 eksemplarer. Et tredje og fjerde hefte kom i 1822, og alle fire hefter blev udgivet samlet med fælles titelblad i 1824. 3. hefte indeholdte et alfabetisk tillæg til adelsleksikonnet af Wilhelm v. Benzon, omfattende alle slægter, der indtil 31. December 1822 har erholdt danske patentter på ændringer i navn eller våben, samt adel, friherrer eller grever og nogle få ældre, som i selve værket er blevet overset. Bentzons originaltegninger af de omhandlede våben var også i selskabets eje og findes nu i Rigsarkivet under Bertouchs Efterretninger. De er blevet trykt i 24 eksemplarer og er i dag meget sjældne. 4. hefte indeholder bl.a. Vedel-Simonsens efterretning om nogle af de ældste danske skjold- og våbenmærker. Det annonceredes, at han i et af magasinets følgende hefter ville give nærmere efterretning om de ældste danske adelsbreve, men der kom dog aldrig flere hefter.

Da jeg nu er ved tillæggene til adelsleksikonnet skal jeg lige nævne, at i 1835 kom der i »Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie« et omfattende »Tillæg

og Rettelse til det af Det Danske Genealogiske heraldiske Selskab 1782 til 1813 udgivne Adelsleksikon« af G. Munthe vedrørende norske slægter.

Endelig udkom i 1872 et supplement af Chr. C. L. V. Castenschiold omfattende samtlige mellem 1812 og 1871 nobilerede slægter, altså også omfattende Benzons tillæg fra 1822 med rettelser hertil.

Fra år 1800, da 2. binds 3. hefte af adelsleksikonnet udkom, synes en vis stagnation at være indtrådt i selskabet: kun eet årligt møde holdtes (mod f.eks. 14-dags møder i Bertouchs forstandertid), og fra 1804 ses intet ordentligt møde at være holdt. Selskabets tidligere forstandere havde med deres otium forbundet en virksom iver for dets anliggender, men den nye forstander, Fr. Moltke, havde så mange og så vigtige embedsforretninger, at han kun havde liden tid at ofre selskabet. De medlemmer, som tidligere havde bidraget til selskabets litterære aktivitet, var enten døde eller fraværende. Hertil kom yderligere fædrelandets trængsler i 1807, som fik både medlemmers og publikums interesser drejet i en anden retning end netop adelshistorie!

Hvor lidt bestyrelsen for dette selskab, der tidligere med så stor iver havde samlet alskens materiale, interesserede sig for den slags, fremgår af sagen om de sjællandske landsdommerses våbener, som Danske Kancelli i Nov. 1806 havde tilbudt selskabet, som end ikke havde svaret og også undlod at svare på et fornyet tilbud i Marts 1807.

Der kunne altså nok være anledning til at tænke på en opløsning af selskabet, der som der ikke havde eksisteret et noget lignende selskab, som det kunne synes rimeligt at blive sammensluttet med, og for hvem Det genealogisk-heraldiske Selskabs samlinger kunne anses for at være en værdifuld erhvervelse. Selv om en sådan sammensmeltning også måtte være i Det kgl. danske Selskabs interesse, mødte det dog modstand, og der hengik over to år, før

sammensmeltningen blev en realitet og bekræftet med kongelig sanktion. Det første møde i begge selskaber afholdtes 24. Januar 1810, hvor det vedtoges, at det genealogisk-heraldiske selskab skulle indberette den besluttede sammenslutning til Danske Kancelli og anmode om allerhøjeste beskyttelse for det nye samfund. 22. Maj afgik indberetningen og 28. Juli 1810 kom det bekræftende svar fra kancelliet, med bemærkning om, at ligesom det historiske selskabs love indeholdt bestemmelse om, at alle selskabets samlinger, bøger og håndskrifter m.m. skulle tilfalde kongen ifald selskabet skulle ophøre, så bliver det en selvfølge af selskabernes forening, at alle det genealogisk-heraldiske selskabs samlinger i nævnte tilfælde også tilfalder kongen.

Under 11. Juli 1810 bifalder kongen i forventning om indberetning om et navn for det forenede selskab. Efter det forenede selskabs forslag og efter kongelig resolution af 21. December 1810 fik selskabet navn af Det kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, og hermed sluttes så Det kongelige danske genealogisk-heraldiske Selskabs historie!

Tilbage står så et par småbemærkninger om selskabets hovedværk »Leksikon over Adelige Familier....«. Herom skriver bl.a. Henry Bruun: Resultatet kom ikke ganske til at svare til forventningerne og fliden. Der kom ganske vist en smuk bog ud af det, men indholdet stod ikke på højde med det ydre, behestet som det var med mange og til dels grove fejl og misforståelser. Selv vurderet som pionerarbejde og målt med tidens alen kan værket ikke kaldes godt. Hovedansvaret for dets iøjnefaldende mangler må påhvile dets egentlige redaktør og selskabets sekretær Sandvig.

En virkelig revision af adelsleksikonnet fremkom først da arkivar Anders Thiset i 1904 udgav »Nyt dansk Adelsleksikon«, hvori han ikke alene korrigerede, men også slettede alle ikke-danske adelsløgter. I

modsatning til adelsleksikonnet var Thises værk ikke illustreret, men det blev der rådet bod på i 1910, da arkitekt H. Storck udgav sin »Dansk Vaabenbog«.

Det nye selskab havde overtaget den forpligtelse at fortsætte og fuldføre de to af det forrige genealogisk-heraldiske selskab for længe siden påbegyndte værker, Adelsleksikonnet og Magasin til den danske Adels Historie. Disse værker blev begge afsluttede, men bortset derfra beskæftige det nye selskab sig hovedsagelig med anden historie og sprog.

Der skulle gå mange år, før nogen blev så interesseret i heraldik, at et nyt selskab kunne oprettes; det skete faktisk først 3. december 1941, da P. Honnens de Lichtenberg, Poul Reitzel, Helge Christensen, H. Linnemann, Bredo v. Obelitz, C. A. v. Rømeling og Poul Villadsen stiftede »Collegium Heraldicum«. Selskabet måtte kun have 25 medlemmer, der alle skulle være mænd, og som alle efter tur havde pligt til at forelægge et skriftligt arbejde til belysning af et heraldisk emne på det månedlige møde, der skulle afholdes i medlemmernes hjem, subs. i Nationalmusæets restaurant. Hr. Reitzel blev collegiets sekretær, der var ingen formand eller præsident, men værten ved de enkelte møder var aftenens præsident. Der krævedes intet kontingent, men udgifterne til hvert enkelt møde, incl. porto, skulle udlignes ved det følgende møde.

På et møde i Juni 1943 behandledes spørgsmålet om et kendetegn for collegiet og dets forhold i almindelighed, hvilket resulterede i, at collegiets navn ændredes til »Det danske Selskab for Heraldik og Sfragistik«, og der vedtoges et sæt love, iflg. hvilke selskabet skulle ledes af en præsident, valgt for 1 år af selskabets ordentlige medlemmer. I februar 1944 blev der vedtaget et våbenmærke, der var forslået af magister Grunddal Sjallung og kgl. våbenmaler Franz Sedivy og udført af gravør Fr. Britze. Selskabet som sådant udgav ingen

Våbenet for Det danske Selskab for Heraldik og Sfragistik tegnet af F. Britze.

publikationer, men betragtedes dog som en slags »garant« for forskellige værker. I 1943 udgav Poul Reitzel en bog om »Danske heraldiske Exlibris« og i 1945 en om »Heraldikeren Fr. Britze«, og endelig udkom i Februar 1948 på foranledning af selskabet første hefte af »Vaabenførende Slægter i Danmark«, som ialt strakte sig over 30 hefter og indtil 1959. Et andet medlem af selskabet, Helge Christensen, udgav i 1945 »Heraldiske Minder i København«. I 1947 vedtoges det at udstede diplomer på latin.

Efter krigen opstod der i Heraldisk Selskab som i så mange andre selskaber og foreninger forskellige divergenser, og de resulterede i, at selskabets daværende præsident, F. B. Fabricius, den 18. februar 1946 udtrådte af selskabet sammen med 16 medlemmer, der på et møde den 21. marts 1946 konstituerede sig som et nyt heraldisk selskab, der fik navnet »Dansk Heraldisk Samfund af 1946«. Man vedtog også et våben for samfundet: et delt skjold med tre halve løver fast på delingen i første felt og andet felt bestrøet med hjerter, i en enkel trekantet skjoldform i en så vidt mulig cirkulær seglform. Mærket var tegnet af Hakon Spliid. På et følgende møde oplystes det dog, at det foreslåede våben i 1½ år havde været benyttet af Centralkontoret for særlige Anliggender, og efter en længere diskussion anmodede man gravør Fr. Britze om at tegne et nyt våben: Skjoldet guld, heri en oprejst guldbevåbnet leopard

Våbenet for Dansk Heraldisk Samfund af 1946

med rød tunge og holdende et rødt hjerte mellem forpoterne.

I Marts 1959 udsendte Sven Tito Achen og Ernst Verwohlt en opfordring til alle heraldisk interesserede i Skandinavien om at være med til at skabe et stort, samlet forum for heraldikere, d.v.s. et nyt heraldisk selskab, der kunne samle alle heraldisk og sigillografisk interesserede i hele Skandinavien, med som den mest presserende opgave at få udgivet et heraldisk tidsskrift, beregnet som et 64-siders årsskrift til hvis første hefte artikler fra alle nordiske lande allerede lå klar. Dersom et sådant selskab kunne blive en realitet havde begge to eksisterende, små selskaber vedtaget at opløse sig selv og lade arkiver og kassebeholdninger overgå til det nye selskab!

På en stiftende generalforsamling den 27. Maj 1959 i Borgernes Hus i København vedtoges det at danne »Heraldisk Selskab (Societas Heraldica Scandinavica)« med Ernst Verwohlt som formand, Sven Tito Achen som sekretær og Jørgen Tvevad som kasserer. Det første nummer af Heraldisk Tidsskrift udkom i Marts 1960, men allerede i nr. 2 adviseredes det, at tidsskriftet fremtidig ville komme med to hfter årligt, idet der var skabt økonomisk basis for dette ved det store antal medlemmer, der havde meldt sig. I samme nr. 2 gengaves selskabets våben, tegnet af den finske kunstner Olof Eriksson: i rødt felt fem guld kroner anbragt korsvis med om-

skriften Societas Heraldica Scandinavica. Ved den stiftende generalforsamling tegnedes der sig 28 medlemmer, men allerede ved udgivelsen af Heraldisk Tidsskrift nr. 2 var der ca. 300 medlemmer, og dette tal har været stadig stigende og har de senere år varieret mellem 600 og 700.

Da selskabets aktiviteter altid har været centreret omkring København, har det ikke altid været lige let for medlemmer i provinsen og de øvrige skandinaviske lande at kunne deltage, hvorfor der da også er dannet lokalafdelinger både i Norge og Sverige, foruden i Jylland og sidst på Fyn til varetagelse af lokal mødeaktivitet og andre interesser. Også en Københavnsafdeling har set dagens lys, og den varetager nu de mere foreningsmæssige funktioner såsom arrangementer af foredrag, udflugter og udstillinger, mens selskabet som sådant væsentligst beskæftiger sig med tidsskriftet og andre publikationer samt administrationen. Til finansiell varetagelse af eventuelle publikationer udover tidsskriftet er oprettet »Heraldisk Selskabs Skriftfond«, som subsidieres af henlæggelser fra driften samt fondsmidler. Denne skriftfond har allerede een udgivelse bag sig, idet den i 1982 udgav Knud Prange: Våbenanetavlen som selskabets »Heraldiske Studier I«.

Selskabets våben: i rødt felt fem guld kroner anbragt korsvis. Tegnet af Olof Eriksson.

Valdemarernes løvevåben

Hovedtræk af en teori om de danske kongers politiske motivering
for at antage løvefiguren i det 12. århundrede

Af Nils G. Bartholdy

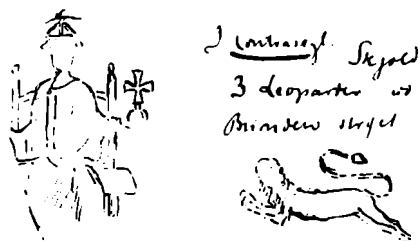
I 1879 fandt sigillografen Henry Petersen Knud VI's segl i arkivet i Schwerin og offentliggjorde sit fund i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie¹). Seglet er kun bevaret i dette ene eksemplar. En bedre tegning blev publiceret i 1917 af Anders Thiset i hans udgave af danske kongesegl. Møntseglet hører til et brev, der dateres til ca. 1194²), og er især interessant, fordi bagsiden viser den ældste kendte gengivelse af det danske våben.

To tidligere teorier

De mere eller mindre fantasifulde og delvis romantiske forklaringer på betydningen af våbenet med de tre løver – i heraldisk terminologi leoparder, fordi de har hovedet en face – omgivet af hjertes eller blade, der er givet i tidens løb og er blevet gjort gældende fra officielt hold så sent som 1972, kan uden videre forbigås. Af tidligere teorier skal her nævnes to, der er fremsat i de senere år.

Ligheden mellem de danske – sikkert allerede fra begyndelsen – blå løver i guld felt og staufernes sorte løver ligeledes i guld forekom Sven Tito Achen så påfaldende, at han har forsøgt at udlede oprindelsen til det danske våben af staufervåbenet³). De tre stauferløver forekommer tydeligt i 1220 i rytterseglet for hertug Henrik af Schwaben, den senere tyske konge Henrik VII. Achen hældede til den anskuelse, at kong Knuds far Valdemar I skulle have antaget eller havde måttet antage et briseret staufervåben, da han i 1162 havde anerkendt kejser Frederik Barbarossas lenshøjhed over Danmark. Denne teori holder ikke stik, selv om det må anses for sandsynligt, at Valdemar I har ført våben. Løver i et

antal af tre kan i hvert fald næppe stamme fra et staufisk våben. Den tyske forsker Eberhard Gönner har udtømmende behandlet staufervåbenets udvikling⁴). Barbarossas søn hertug Frederik V af Schwaben er fra 1181 gengivet i et ryttersegel med én oprejst løve i skjoldet. Efter hans død 1191 førte også broderen Konrad som schwabisk hertug én løve. Til broderen Filip, der 1196 efterfulgte Konrad som hertug af Schwaben, henføres et ryttersegel, der indeholder det tidligste eksempel på tre staufiske løver. Men tre løver i det danske kongevåben var allerede da en kendsgerning. Teoretisk kunne et oprindeligt våben for kong Valdemar også have bestået af én løve. At det danske våbenmærke skulle være staufisk, må dog anses for udelukket alene af den grund, at den danske konge ikke var blevet forlenet med Danmark af en staufer som schwabisk hertug, men i dennes egen skab af romersk-tysk kejser. Hvis lensforholdet endelig skulle have givet sig heraldisk udslag, ville man snarere have forven-

Kongeskikkelsen og en af løverne i Knud VI's segl. Stregtegning i Henry Petersens seglnoter, Rigsarkivet. Stammer formentlig fra 1879. Henry Petersen var ikke i tvivl om, at løverne er gengivet med hovedet en face (leoparder).

Knud VI's segl, for- og bagside. Tegnet af Magnus Petersen. Første gang publiceret af Henry Petersen i 1882 og siden gengivet adskillige gange. En sammenligning med fotografier og afstøbninger viser, at enkelthederne i det væsentlige er rigtigt opfattet.

tet en ørn som dansk skjoldemærke. Ingen staufer har som kejser gjort heraldisk eller sfragtisk brug af de staufiske løver. De blev principielt ved med at være forbundet med de schwabiske hertuger⁵). Dette stemmer også godt overens med Frederik Barbarossas målbevidste forsøg på at skabe en magtbasis for det staufiske hus i hertugdømmet Schwaben adskilt fra kejserværdigheden og uafhængig af valgproceduren. Således kunne netop løvefiguren ved at betegne det schwabiske hertugdømme og det staufiske dynasti betone dets uafhængighed i forhold til Riget, hvis mærke steds var en ørn.

Sven Tito Achen forestillede sig, at det engelske kongevåben med tre løver også kunne være af staufisk oprindelse, fordi våbenet først kom i brug i denne form efter, at Rikard Løvehjerte i 1194 var blevet løskøbt af fangenskab hos kejseren og som følge heraf havde måttet hylde kejseren som Englands lensherre. Af den allerede nævnte grund - at forleningen foretages af kejseren, ikke af den schwabiske hertug - er det vanskeligt at opfatte Englands våben

som en brisure af staufervåbenet. Løver - formentlig i et antal af to og muligvis oprindelig én - var allerede før Rikards tilfangetagelse et udtryk for engelsk overhøjhed. Efter sin tilbagevenden lod Rikard sig påny krone som Englands konge. Med denne anden kroning erklærede han også den lensed, han havde afslagt til kejseren, for ugyldig, og derfor er det urimeligt at jævnsføre de tre engelske løver med de staufiske.

Ved benyttelsen af Knud VI's majestætssegl som heraldisk kilde har Achen helt ladet forsiden med herskersymboler ude af betragtning. I heraldikkens første tid, hvor våbenskjoldenes indhold endnu var meget fleksibelt, kan heraldiske motiver imidlertid ikke tolkes isoleret fra de øvrige sfragtiske elementer.

I sin disputats har Thomas Riis rigtigt fremhævet, at den tronende kronede kongeskikkelse i Knud VI's majestætssegl forestiller en suveræn hersker⁶). Seglets heraldiske bagside kan selvfølgelig ikke udtrykke feudal afhængighed. Ved at henvise til bibelcitater fra Det gamle Testamente forkla-

Knud VI's segl, for- og bagside. Tegnet af Karl Jensen og publiceret af Anders Thiset i 1917. Det originale segl udlåntes af arkivet i Schwerin til Rigsarkivet for at blive aftegnet. Herfra leveredes det tilbage efter første verdenskrig. Detaljerne er meget præcist gengivet.

rer Riis løverne som symboler på kongelig magt og som udtryk for, at modstand mod denne magt betragtes som synd. Med særligt henblik på kombinationen af løver og hjerter vil Riis drage en parallel til våbenet på de to guldbuller, der brugtes af de ungarske konger Emmerich og Andreas II, hvis far Bela III var fætter til Valdemar I af Danmark. Sammenligningen forekommer noget hårtrukket og er heller ikke holdbar. Det ældste af de ungarske segl kendes først fra året 1202, og de små figurer mellem løverne er slet ikke hjerter, men små skjolde – for øvrigt af selvsamme form som det våbenskjold, hvori de sidder. Det må anses for urealistisk i denne henseende at regne med inspiration fra Ungarn.

Løvefiguren i datidens fyrstelige heraldik I et »Sachsenspiegel«-håndskrift fra omkr. 1240 er de forskellige stænder illustreret ved skjolde⁷⁾. Det med en ørn står for den tyske konge, mens skjoldet med en løve repræsenterer landsfyrsterne.

For den heraldiske ørns og den heraldiske løves udbredelse gælder det, at de op-

træder koncentreret i bestemte områder. Den franske heraldiker Michel Pastoureau har foretaget statistiske beregninger af frekvensen på grundlag af middelalderlige våbenbøger⁸⁾. I datidens Europa forekom ørne hyppigt de steder, hvor Rigets og kejserens magt og indflydelse var forholdsvis stærk, mens løverne prægede de traditionelt antikejserlige områder. Forklaringen på de danske løvers oprindelse og betydning må søges i lyset af denne kendsgerning.

Den hollandske forsker jonkheer M. A. Beelaerts van Blokland har argumenteret for, at løven i skjoldet på grev Filip af Flanderns segl, der kendes fra 1161, efter welfisk mønster er et udslag af dennes opposition mod Frederik Barbarossa i kirkestriden⁹⁾. På samme måde ser han i grev Didrik af Hollands løve, der kendes fra 1198, et udtryk for dennes modstand mod stauferne. Fra det 13. årh. anfører han to eksempler på ændringer af våbenet, der tydeligt markerer to slægter som tilhængere af paven (Innocens IV) imod stauferkejseren (Frederik II). Grev Gerhard af Geldern og Zut-

Knud V's segl, bagside. Fotografi, som har været ejet af Anders Thiset (død 1917). Skænket til Rigsarkivet 1971, nu i Thisets samlinger. Formentlig det ældste eksisterende fotografi af seglet og rimeligvis taget, mens dette befandt sig i Rigsarkivet for at blive tegnet til udgaven af danske kongesejl.

phen fører 1227 et våben, der sandsynligvis er tre femblade. Gijsbert van Bronkhorst bruger 1241 et våben med modsatte tinder. Begge våbener er heraldik i renkultur, frugter af fuldt udviklet heraldisk tradition. De to våbenførendes sønner grev Otto af Geldern og Zutphen og ridder Willem van Bronkhorst fører hhv. 1250 og 1286 en løve.

Den franske heraldiker Jean-Bernard de Vaivre har analyseret den ændring i våbenet for frigrevskabet Burgund (Franche Comté), der kan dokumenteres fra 1278¹⁰). Den hidtil førte ørn ombyttedes med en løve i et med billetter bestrøet felt. Våbenændringen afspejler tydeligt, at pfalzgrev Otto IV havde distanceret sig fra Det romersk-tyske Rige og i stedet forsøgte en politisk tilnærmelse til Frankrig, hvis våbenfarver blå og gult ses i det nye burgundiske våben.

I hvor høj grad man i datiden var sig modsætningen ørn-løve bevidst, fremgår også af illustrationerne i det håndskrift fra årene mellem 1210 og 1220, der indeholder Heinrich von Veldekes »Eneide«. Den tyske heraldiker Hans Horstmann har på baggrund af digtets tilblivelseshistorie påvist, at illustrationernes aktualiserede heraldik anskuelligør Herman af Thüringens skiftende politiske ståsted¹¹). Oprindeligt stod han på kejserens side. Dette kom heraldisk til udtryk i årene 1190-1200 i en mønt, der viser ham som pfalzgreve af Sachsen, altså som kejserlig embedsmand, og derfor med et skjold med en ørn i. Denne tilstand illustreres i »Eneide«-håndskriftet i et billede, hvor Æneas får overrakt et skjold med ørne, som er stribede svarende til striber i Thüringens våben. Æneas bærer derimod ved sin hjemkomst et skjold med en løve, hvilket stemmer overens med, at Herman senere i sin egenskab af landgreve af Thüringen opfattede sig som kejserens modstander. I sit ryttersegl fra 1216 fører han en løve. Konflikten mellem kejser og landsyrster symboliseret ved ørn og løve anskuelligøres også på meget håndgribelig måde i »Eneide«-håndskriftet¹²).

Også på den prokejslerlige side vidste man at gøre brug af den politiske ikonografi. Da sachserhertugen Henrik Løve, hvis brug af løvefiguren uden tvivl kan regnes for toneangivende i datiden, efter 1179 havde måttet afstå hertugdømmet Bayern til wittelsbacheren pfalzgrev Otto, lod denne slå en mønt, hvis bagside forestiller en løve, der jages bort af en jæger¹³). Som kejsertilhængere førte wittelsbacherne umiddelbart derefter en ørn i skjoldet, indtil de i det 13. årh. tog afstand fra kejseren og selv gik over til at bruge en løve.

Fra første halvdel af det 13. årh. er der bevaret adskillige kaméer, som turde stamme fra værksteder i Tyskland og frem for alt i Syditalien, altså stauferkejseren Frederik IIs magtsfære. Mange forestiller den

Knud VI's segl, forside. Fotografi taget 1962, fotografisamlingen i Rigsarkivet, hvor der også findes fotografier af seglet, som er taget i 1983.

kejserslige ørn. Andre gengiver løver, der sønderrives af Samson eller Herakles¹⁴). Der skal næppe megen fantasi til at forestille sig, hvilke associationer dette kan have fremkaldt ved det staufiske hof.

Henrik Løve

Med rette anses welferen Henrik Løve som ophavsmand til den politiske løvesymbolik. Han, hans far og farfar kaldes hyppigt løve i samtidige kilder, og selv har han ofte benævnt sig »Leo« på sine mønter. Løven svarede tydeligvis til familienavnet Welf, da betegnelsen »welp« i almindelighed brugtes om et farligt, kampberedt dyrs unger. Løven var mærke og udtryk for welferslægten. Den første med sikkerhed kendte heraldiske welferløve forekommer 1152 i et ryttersægl brugt af hertug Welf VI, der var meget aktiv i Sydtysskland og ofte kæmpede mod stauferne¹⁵). I et ryttersægl fra 1154 tilhørende Henrik Løve - og muligvis allerede i et segl brugt 1144 - forekommer en løve i skjoldet, hvilket bekræftes af et stik

Knud VI's segl, bagside. Fotografi taget 1962, fotografisamlingen i Rigsarkivet. Af dette og en afstøbning af seglet fremgår det tydeligt, at løverne har hovedet en face (leoparder). Hjerterne eller bladene er konvekse. Forsøg på at fastslå deres karakter af søblade, der i senere segl fremtræder konkave, harmonerer ikke med våbenets udformning i dets ældste forekomst.

fra det 18. årh.¹⁶). Med tiden oprådte Henrik Løve mere og mere selvstændigt over for sin lensherre Frederik Barbarossa, især efter 1176, hvad angår kejserens Italienspolitik. I Nordeuropa vandt Henrik Løve en faktisk position som en anden konge. Gennem hans person havde hertugdømmet Sachsen som landsfyrsteligt område opnået en så markant status, at Henrik kunne give den symbolsk udtryk i form af et monument. I 1166 lod han den vældige bronzeløve opstille foran sin borg Dankwarderode i Braunschweig. Man mener nu, at den kapitolske ulvinde i Rom har været forbillede for Braunschweig-løven. Henriks trang til selvhavdelse kom desuden til udtryk i bronzeløvens omgivelser. Borgen, som den står foran, er bygget med kejserhuset i Goslar som mønster, altså som kongelig residens for

Frederik Barbarossas majestætssegl brugt i den periode, han var kejser. Seglet har ikke noget præg på bagsiden. Efter Otto Posse, *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige I*, 1909.

welferfyrsten, og borgens forbindelse med domkirken peger også hen mod Karl den Stores residens i Aachen¹⁷). Efter frakendelsen af hertugdømmerne Sachsen og Bayern i 1179 førte Henrik Løve sin stolte løve videre i sit segl¹⁸). Løven var da allerede for længst blevet identificeret med en mægtig fyrste, der vovede at sætte sig op imod kejseren.

Majestætssegl med herskersymboler

Spørgsmålet er nu, om det danske majestætssegl med våbenet med de tre løver på meningsfuld måde kan sættes ind i denne sammenhæng. En fortolkning må tage hensyn både til seglets forside og dets bagside, der må ses under såvel en typologisk som en politisk vinkel. Majestætsseglet med gengivelsen af den tronende hersker prætenderer at være et tegn på suverænitæt og dermed udtryk for en herskermagt, der udledes umiddelbart fra Gud. Kejser Frederik Barbarossa var siden 1150'erne blevet gengivet i et majestætssegl siddende på

et tronsæde med stolper og ryglæn og med lukket kronc, scepter og rigsæble. Knud VI af Danmark fremtræder på præcis samme måde i sit majestætssegl. Man skal lægge mærke til bøjlekronen, til kappen, som på kejserlig vis er holdt sammen på højre skulder, til kappens snit, til folderne i dragten, til armenes stilling og til tronstolens udformning. Alt svarer nøje til, hvad der ses i stauferkejsersens segl.

Frederik Barbarossas krone er forsynet med pendilier. Kroner med pendilier ses også i et illustreret håndskrift fra 1190'ernes midte med krøniken om kejser Henrik VI's Siciliens-felttog, f.eks. i en scene, hvor Frederik Barbarossa er gengivet med sine sønner, den tyske konge Henrik VI og hertug Frederik af Schwaben. I welferkrøniken findes en lignende gengivelse fra omkr. 1185. I dette tilfælde har kronerne ingen pendilier, men de adskiller sig alligevel tydeligt fra hverandre. Differentierede kroner var åbenbart allerede dengang et kendt fænomen. De kroner, der svarer til den højeste rang, er lukket med bøjler, hvis de da ikke skal opfattes som en kombination af en åben kronering og en mitra som et udtryk for kejser- og kongemagtens sakrale karakter. Lukkede kroner af samme art har de hellige tre konger på alteret i Klosterneuburg, der er malet af Nicolas af Verdun omkr. 1180. Det må være rimeligt at jævnløse disse samtidige gengivelser af kroner med den kronetype, der ses i det danske kongesejl. I Barbarossas tronsegl var pendilierne gengivet som infulae. De runde gevækster under den danske konges kronering kunne tænkes at være hårlokke. Det er dog også muligt at opfatte dem som korte pendilier. I kejser Konrad II's ganske vist mere end 100 år ældre tronsegl (1031) er buklerne uden tvivl en art pendilier. Men også i det 12. årh. forekommer sådanne bukkelagtige pendilier, således på en af kejser Henrik VI's mønter, der dateres til årene 1190-97 - altså netop det tidspunkt, hvor det danske kongesejl blev anvendt.

Henrik Løves segl fra perioden efter frakendelsen af Sachsen og Bayern. Eksemplar fra 1194, Niedersächsisches Hauptstaatsarchiv i Hannover. Hovedets drejning og den udprægede naturalisme gør løvefiguren sammenlignelig med løverne i Knud VI's segl.

Henrik VI er ellers også fremstillet med infulae-agtige pendilier i sine tronsegel før 1185 og 1191, som ikke alene svarer helt til hans fars, Barbarossas, men måske var det danske segls umiddelbare forbillede. Typologisk stemmer det danske tronsegel, hvad herskersymbolerne angår, fuldkommen overens med stauferkejsernes.

Den tydelige lighed mellem det danske kongesegl og kejserens er ingen tilfældig følge af en modebetonet efterligning, men udtryk for en bevidst politisk målsætning. Nogle af Knud VI's forgængere, iblandt hvilke hans egen far Valdemar I, havde formelt anerkendt tyske kejsere som lensherrer over Danmark. Knud, der som den første danske konge blev kronet i 1170, endnu i sin fars regeringstid, vægrede sig imidlertid ved at hylde kejseren som lensherre, men hævdede i stedet sin selvstændighed bl.a. ved at udstyre sit segl med de

samme herskersymboler som kejserens. Viljen til at befri sig fra kejserens lenshøjhed, der allerede manifesteres ved den troende skikkelse med herskersymboler på forsiden af tronseglet, forklarer, hvorfor den danske konge valgte løver som skjoldmærke. Det gjorde han, fordi løvefiguren – først og fremmest på grund af den welfiske brug af løven – var blevet tidens stærkeste billedlige udtryk for antikejserligt sindelag.

Det politiske forhold til stauferne og welferne

Det politiske forhold mellem de danske konger og stauferkejserne var i begyndelsen præget af den ganske vist kun formelle lensafhængighed. I 1152 var kong Svend blevet forlenet med Danmark af Frederik Barbarossa, og ti år senere aflagde Valdemar I lensed til kejseren. På samme tid genoptog Valdemar de traditionelle kampe mod venderne, men denne gang sammen med sachserhertugen Henrik Løve. Welferen havde indset, hvilke udviklingsmuligheder byen Lübeck havde inden for rammerne af hans stort anlagte kolonisationspolitik, og han gjorde Lübeck til udgangspunkt for den østorienterede mission. Henrik Løve så tillige de muligheder, der lå her for forbindelser til det skandinaviske Norden, og han tilbød bl.a. danskerne todfri handel i Lübeck. Som en følge af denne politik fik han kong Valdemar af Danmark med i et samarbejde om koloniseringen af det sydlige østersøområde. I 1159 startede deres fælles felttog mod venderne, som den handlekraftige biskop Absalon af Roskilde tog livligt del i. De endte i 1168 med, at det obotritiske Mecklenburg kom under welfisk og øen Rügen under dansk herredømme. Det kom ganske vist til længerevarende uenighed om byttet fra Rügen. I 1171 nåede de to fyrster dog til en forståelse, og det genoprettede venskab blev bekræftet af en aftale om ægteskab mellem Valdemars søn, den udvalgte kong Knud, hvis kongesegl senere viste tre løver

på bagsiden, og Gertrud, Henrik Løves datter. Dette dansk-welfiske ægteskab fuldbyrdes i 1177. Rügen forblev under dansk overhøjhed og hørte kirkeligt under Roskilde stift. Men over for paven udlagde Frederik Barbarossa Rügens erobring som resultatet af et tysk korstog og forsøgte at lægge øen ind under det mecklenburgske bispedømme Schwerin.

Kong Valdemar havde tidligere støttet kejserens modpave, men gik over til at anerkende den pave, som var valgt af kurien, og han forsonede sig med ærkebiskop Eskil af Lund, der altid var forblevet tro mod den legitime pave. Denne nye kurs havde til følge, at Valdemars afhængighed af kejseren løsnedes.

I 1170 blev kong Valdemars far hertug Knud Lavards helgenkåring fejret ved en stor kirkefest i Ringsted. Ved denne lejlighed blev også Valdemars mindreårige søn Knud VI kronet som medkonge. Ceremonierne skulle indadtil styrke kongemagten og især den legitimitet, Valdemar tilstræbte på sit dynasti vegne. Men de betød tillige en markant hævvelse af suverænitet og ligeværd udadtil og ikke mindst i forhold til Det romersk-tyske Rige. Begivenhederne var tydelige paralleller til den kanonisering af Karl den Store, som Frederik Barbarossa havde fået gennemført i 1165, og til kroningen af kejsersønnen Henrik VI, der fandt sted i 1169. Kong Valdemar lod ikke sin kronede søn hylde kejseren som lensherre.

Efter sit fald søgte Henrik Løve hjælp hos kong Valdemar, da Frederik Barbarossa i 1181 belejrede Lübeck, welferens vigtige havneby. I denne situation besluttede den danske konge sig til foreløbig at komme kejseren i møde. Kongens møde med kejser Frederik bliver både af den danske krønikeskriver Saxo og den tyske Arnold af Lübeck skildret som en forhandling mellem to ligemænd. Det var netop denne jævnbyrdighed, der kom til udtryk i Knud VIs majestætssegl. Mødet i Lübeck bragte

en forlovelse i stand mellem en af Valdemars yngre døtre og Barbarossas søn Frederik. Og Valdemars datter Sophie blev gift med grev Siegfried af Orlamünde, som var forlenet med et rigssanct.

I 1182 døde kong Valdemar, og kejseren opfordrede straks – ovenikøbet to gange – den nye konge Knud VI til at anerkende den kejserlige lenshøjhed over Danmark. Men kong Knud, svigersøn af Henrik Løve, vægrede sig ved at aflægge lensed til den tyske kejser. Kejserens krav var blevet præsenteret for den danske konge af dennes svoger grev Siegfried af Orlamünde. I sin beskrivelse af forhandlingerne understreger Saxo, at kong Knud ligesåvel var regent som kejseren, og at hans magt over Danmark var lige så uindskrænket som kejserens over det romerske rige, og kongen af Danmark agtede ikke at vise kejseren den mindste lydighed.

Som kejserlig vasal førte Siegfried af Orlamünde (1192) en ørn i skjoldet. Hans sønner videreførte imidlertid ikke familiens begyndende ørne-heraldik. Sikkert inspireret af sin mors danske afstamning valgte Herman en løve. Senere har greverne af Orlamünde ført denne løve i et felt bestrøet med hjerter eller blade. Også hans bror Albert brugte en brisure af det danske kongevåben, nemlig to løver, efter at hans onkel kong Valdemar II, Knud VIs bror og efterfølger, i 1203 havde forlenet ham med grevskabet Holsten.

Knud VI førte i 1184 krig mod hertugen af Pommern, der var kejserlig vasal, men som nu måtte aflægge lensed til den danske konge. Kort efter måtte også fyrsterne af Mecklenburg anerkende kong Knud som lensherre. I brevet fra omkr. 1194, til hvilket det eneste kendte aftryk af Knuds majestætssegl hører, optræder kongen netop som lensherre – over for en fyrste af Rügen. På grund af østersøpolitikken kølnedes den danske konges forhold til kejseren. Det planlagte dansk-staufiske ægteskab blev ikke fuldbyrdet, og kongen nærmede

sig welfernes antikejserlige politik. Under den welfisk-staufiske strid efter Barbarosas død i 1190 stillede Danmark sig igen på welfernes side. Den danske konge støttede i begyndelsen den welfiske modkonge Otto IV, søn af Henrik Løve, og i 1201 blev Ottos bror Wilhelm af Lüneburg gift med Helena, kong Knuds søster. Dette ægteskab gav ligesom welfernes engelske afstamning – Henrik Løves anden gemalinde var engelsk kongedatter – stødet til welferløvens definitive heraldisering. Braunschweigs våben med to løver er en brisure af de tre engelske løver og Lüneburg-våbenet en briseret dansk løve.

Efterslægtens brug af løver

Helenas søster Richizza blev i 1210 gift med den svenske kong Erik X (regerede 1208-16), der til sin indenrigspolitik fik støtte hos sin svoger Valdemar II af Danmark. Eriks og Richizzas søn kong Erik XI (regerede 1222-29) brugte et segl med tre løver, og deres barnebarn kong Valdemar af Sverige førte 1252-80 et våben med tre løver omgivet af hjerter eller blade – altså ganske svarende til det danske, men måske i omvendte farver.

Knud Pritzlavssens segl, for- og bagside. Pennekitsse ved regest af brev fra 1183 i Cornelius Hamsforts (1546-1627) excerpter. Det kgl. Bibliotek. Rytterseglet indikerer vasalstatus. Over for løvefiguren på bagsiden må der tages forbehold med hensyn til detaljernes nøjagtighed. Hamsfort har opfattet løven som vendende hovedet en face (leopard), men den har næppe været kronet.

Foruden de to kongebrødre Knud VI og Valdemar II, der med sikkerhed vides at have brugt tre løver omgivet af hjerter eller blade som våben, førte altså også efterkommere af deres tre søstre Sophie (Orlamünde), Helena (Lüneburg) og Richizza (Sverige) lignende våbener. Dette kunne tyde på, at allerede disse søskendes far, kong Valdemar I af Danmark, har ført et løvevåben. Og der er ikke noget i vejen for at antage, at han også brugte et majestæts-segl.

Valdemar Is søstersøn Knud Pritzlavsen, hvis far var fyrste af Rügen, brugte i 1183 et segl med en løve (leopard), som nu kun kendes fra en tegning¹⁹). Løven må være en brisure af den danske konges våbenmærke og kan teoretisk sættes i forbindelse med Valdemar I, der forlevede Knud Pritzlavsen med Lolland.

Løve contra ørn

Den danske konge – Valdemar I eller Knud VI – valgte løvefiguren som våbendyr, fordi løven var datidens tydeligste udtryk for selvhævdelse, især over for kejseren. Løvens politiske betydning har Valdemarerne uden tvivl lært at kende hos welferne. Flere gange blev de forbundsfæller, og også ved ægteskaber forbandt de sig med hinanden. Efter Henrik Løves fald var løvens politiske symbolkraft, der havde rod i den foregående tid, stadig aktuel. Og formentlig opfattede den danske konge sig ligefrem som welferens arvtager og fremtrådte derfor som den nye nordeuropæiske løve. Det er selvfølgelig også muligt at opfatte den danske konges anvendelse af majestæts- og løvesymbolik som udslag af rivalisering mellem kongen og Henrik Løve. En sådan intention udelukker imidlertid ikke, at brugen af de danske løver tillige var antikejserligt motiveret, og de måtte uvilkårligt også blive opfattet på denne måde af omverdenen. I betragtning af landsfyrsternes tydelige brug af løvemærket som et led i deres bestræbelser for at

hævde sig over for kejsermagten er det rimeligst at regne med, at også de danske løver først og fremmest var tænkt som et symbolsk værn mod den kejserlige ørn²⁰).

Noter

- 1) I artiklen »Èt dansk Flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck«, s. 25ff.
- 2) Jfr. *Diplomatarium Danicum* 1. rk. 3. bd., 1976, nr. 202.
- 3) *Heraldisk Tidsskrift* nr. 20, okt. 1969, s. 445ff.
- 4) *Das Wappen des Herzogtums Schwaben und des Schwäbischen Kreises*, *Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte*, 26. årg., 1967, s. 18ff.
- 5) Jfr. Helmut Maurer, *Das Herzogtum Schwaben in staufischer Zeit*, *Die Zeit der Staufer V*, *Katalog der Ausstellung Stuttgart 1977*, 1979, s. 102.
- 6) *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100-1332*, 1977, s. 152ff og 193f.
- 7) Afbildet i Ottfried Neubecker/Nils G. Bartholdy, *Heraldik. Kilder, brug, betydning*, 1979, s. 226.
- 8) *L'héraldique nouvelle*, *Pour la science* nr. 1, nov. 1977, s. 56f.
- 9) *Quelques remarques sur le lion et l'aigle comme figures héraldiques*, *Recueil du septième congrès international des sciences généalogique et héraldique* (Haag), 1964, s. 95ff.
- 10) *La probable signification politique du changement d'armes des comtes de Bourgogne à la fin du XIIIème siècle*, *Recueil du 11e congrès international des sciences généalogique et héraldique* (Liège), 1973, s. 499ff.
- 11) *Die Wappen in der Berliner Handschrift der Eneide des Heinrich von Veldeke*, *Festschrift zum hundertjährigen Bestehen des Herald zu Berlin*, 1969, s. 59ff.
- 12) *Se illustration i Neubecker/Bartholdy*, *anf. værk*, s. 26.
- 13) J. P. Beierlein, *Die Medaillons und Münzen des Gesamthauses Wittelsbach*, 1897, s. 1.
- 14) Rainer Kahsnitz, *Staufische Kameen*, *Die Zeit der Staufer V*, fig. 363ff og 381f.
- 15) Ferdinand Gull, *Ein Siegel Herzog Welfs VI. vom Jahre 1152*, *Schweizer Archiv für Heraldik*, 30. årg., 1916, s. 57.
- 16) Ludwig Scheidt, *Origines Guelficae III*, 1752, tavle 1.
- 17) Herbert Meyer, *Bürgerfreiheit und Herrschergewalt unter Heinrich dem Löwen*, *Historische Zeitschrift* bd. 147 hefte 2, 1932, s. 315f.
- 18) Dieter Matthes, *Bemerkungen zum Löwensiegel Herzog Heinrichs*, Wolf-Dieter Mohrmann (udg.), *Heinrich der Löwe*, 1980, s. 354ff.
- 19) Jfr. *Diplomatarium Danicum* 1. rk. 3. bd., 1976, nr. 116.
- 20) Forfatteren har tidligere offentliggjort en artikel om samme emne: *Das Löwenwappen der Waldemarer. Eine Hypothese der politischen Motivation der Dänenkönige für die Annahme der Löwenfigur im 12. Jahrhundert*, *Les origines des armoiries*, *Actes du 11e colloque international d'héraldique* (Brixen), 1983, s. 15ff.

Om opphavet til det norske løvevåpen

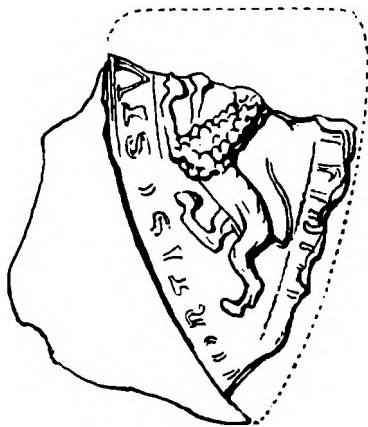
En historiografisk framstilling

Av Odd Fjordholm

I året 1779 holdt Adolph Gotthard Carstens et foredrag i det Kongelige Videnskabernes Selskab i København som han kalte «Det Norske Vaabens Opkoinst og Forandringar bestemte og dets Skjoldemerke forklaret ved Sigillers, Mynters, gamle Breves og historiske Efterretningers Hielp.»

Carstens var født i København, da faren var i dansk embede. Slekten kom fra Lübeck, og han fikk sin juridiske utdanning ved tyske universitet. Mesteparten av livet arbeidet han i det Tyske Kancelli som sekretær og gradene oppover til direktør og overprokurør for hertugdømmet Slesvig og de kgl. tyske provinser. Geheimråden berømmes som «en av den samlede dansk-tyske centraladministrasjons dyktigste menn.» Men ved siden av sin jurisprudens dyrket han også andre interesser, som filosofi, matematikk og filologi. Han skrev flere avhandlinger om Danmarks historie, men var også personlig og aktivt engasjert i litterære og kunstneriske spørsmål, medlem av Videnskabernes Selskab i København og likeså av det norske Videnskabernes Selskab. Med den samme flid og redelighet som han ellers får ros for, undersøkte han alle tilgjengelige kilder i arkiv, bibliotek og private samlinger, og fikk utlånt fra Statsarkivet i Lübeck norske kongebrev for å forvise seg om seglene og få dem avtegnet. Professor Gustav Storm betegner da i 1894 Carstens' arbeide med rette som grunnleggende.¹⁾ Da det ikke fantes bevarte kongesegl fra 1100-tallet, måtte Carstens forlite seg på skriftlige kilder, og han fant sin pålitelige veiviser i Snorre Sturlason, som han selv sier. Snorres fosterfar var den lærde Jon Loptsson, og dennes mor, Tora,

var datter av Magnus Berrføtt. Så når Snorre beskriver den drakten og utrustningen Magnus var iført, da han mistet livet i Irland 1103, og forteller at han hadde et rødt skjold belagt med en gull løve, må han ha vært sikker i sin sak, for hvis han selv hadde vært vitne til våpenets første oppkomst, ville han aldri ha funnet på å tillegge det en konge som var død 75 år før han selv var født. Når hertug Skule førte en oppreist løve uten øks i sitt segl, måtte han ha det etter morfaren, Sigurd Munn²⁾. At Sverre Sigurdsson også har ført løvevåpenet, finner han sannsynlig ut fra den overleverte segllegenden, SVERUS REX MAGNUS, FERUS UT LEO, MITIS UT AGNUS.³⁾ To mynter, begge med

Hertug Skules segl, 1225 AM I, 1.2. Tegnet etter forfatterens avstøpning fra voksseglet. Seglet er et dobbeltsegel, ikke myntsegel som det er betegnet i «Sant vitne er jeg». Adversen, et ryttersegel, er også fragmentarisk. Skjoldet har hatt en høyde av 47-48 mm, bredde 30 mm.

Magnus Lagabøters segl - reversen. AM I nr. 4 - 1265, DN II nr. 12. Fot. etter gipskopi. RA. Diam. 87 mm.

kronet hode på adversen, og på reversen skjold med den oppreiste løve med og uten krone, mener han må være fra Sverres tid eller ikke yngre enn Inge Bårdsson. For Håkon Håkonssons del kjenner han ikke noe segl som viser skjold. Men i seglet til Håkon den unge (1250) ser han en oppreist løve som formodentlig har holdt en øks i labbene. Derimot finner han ikke øksen i Magnus Håkonssons segl, noe han bemerker med undring i betraktning av myntene. Men fra Eirik Magnussons og Håkon V's tid er all tvil borte, for både disse og deres ettermenn på den norske trone har alltid gitt løven i skjoldet en øks i labbene, skjønt «med megen ustadighet i henseende til sammes stilling og dannelse». Økseskaftets stilling og forming og forandringen fra øks til hellebard, gjør han nøye rede for, men den saken faller utenfor denne oppgavens ramme. Derimot er det av interesse å se hva han mener om innholdet i våpenet. De fleste europeiske konger har tatt løven, dette modige dyr, i sitt våpen som uttrykk for styrke og tapperhet, sier han. Med hellebarden, som opprinnelig var en stridsøks, skiller den norske løve seg fra alle andre, og han hevder att hellebarden må bety

Olav den helliges øks «og være indlemmet i det Norske Vaaben, denne Nordmændenes Apostel og Nordens første Apostel og Patron og Nordens første og ypperste Martyr til Ære». En slik antakelse har da også Jens Bircherod, biskop til Aalborg (død 1708), satt fram i sine utrykte skrifter. Som indisier peker han på at øksen alene, både i segl og mynt må bety Sankt Olav i flere tilfeller. Slik er det med Olavsgildet til Onarheims segl, som ble brukt av Sunnhordlands bønder ved kongehydningen av 1344-17-7. Der står i skjold to krysslagte økser med en krone over. I tida 1516-1537 ble det i Trondheim preget mynt med erkebispedømmets våpen, et kløverbladkors belagt med to fravendte økser og omskrift SANCTUS : OLAWS : REX : NORVEG : Korset tolker han som Frelserens kors; det svarer til domkirkens eldre og egentlige navn, Kristkirken, og øksen, som for symmetriens skyld er tegnet dobbelt, peker på St. Olav som kirkens og stiftets patron. Fra Olav Håkonssons tid (1380-1387) finner han en sølvmynt med en kronet 0 på den ene siden og omskriften

Eirik Magnussons 1. segl - reversen. Lübecks SA, Norv. nr. 6 - 1285.13.3. DN V nr. 13. Pos.kopi etter neativfoto fra Lübeck til RA i mellomkrigstiden. Diam. ca. 91 mm.

* SANTVS * OLAVVS, på den andre siden et kors belagt med et skjold med en skrånstilt øks; omskriften: MONETA NORWEI.

Om øksens alder i våpenet mener han at den skriver seg fra Magnus Erlingsson (1161-84) og er et uttrykk for at denne tok riket i len av den hellige Olav, da Erling Skakke i 1164 fikk sønnen salvet og kronet, og Magnus i 1174 stadfestet de løfter som faren hadde gitt til kirken. Så «ledes vi lige til den Tanke, at en saa listig og underfundig Mand, som Erkebisp Eystein, har, just i samme Anledning, formaaet Kong Magnus til at optage St. Olufs Øxe i sit Vaaben, for ogsaa derved offentlig at bevidne sin tilidsfulde Hengivenhed til den hellige Martyr.» Magnus forpliktet seg da også til å gå fram i kamp under St. Olavs førerskap som hans stridsmann, håndheve lov og rett og verge landet som hans eiendom. Mon ikke, undres Carstens, har Eystein fått Magnus til å sette Olavs øks i skjoldet som et minne om dette løfte, slik at løven med øksen framstilte ham som St. Olavs stridsmann? Når helgenkongen avbildes i segl og bilder med øks i hånden, må det være øksen som ga ham banesåret på Stiklestad, likesom andre helgener avbildes med redskapet til «til deres Død og Martyrdom.» Men Olav hadde selv også en øks som kaltes Hel, og som Magnus den gode brukte i slaget mot venderne. Den ble siden gjernt i Nidarosdomen og brukt når konger skulle hylles. Og det er da denne øksen, som etter Carstens' oppfatning passer best til å betegne kongen som Olav den helliges stridsmann.

Det Kgl. Frederiks Universitet i Christiania (nå Universitetet i Oslo) ble opprettet i 1811. Som den første universitetslærer som var virkelig historisk forsker, nevner Halvdan Koht⁴⁾ Rudolf Keyser. Han foreleste i historie og statistikk fra 1828 og fra 1829 også i norrønt språk. Keyser var professor fra 1837 til 1862, og hadde blant sine elever en rekke lysende navn som P. A.

Munch, Chr. A. Lange, Joh. Fritzner og C. R. Unger. Som et bidrag til diskusjonen om det norske flagg i unionstiden, skrev han i 1842 en avhandling om riksvåpenet og flagget, kalt «Historisk-heraldisk Undersøgelse angaaende Norges Rigsvaaben og Flag».

Keyser tar utgangspunkt i tesen om det personlige kjennetegn som det primære våpenmerke: «først i en sammenligningsvis meget nyere Tid gik de over til at blive Familiemerker, og endelig til Rigs- eller Territorialvaaben». Han tviler ikke på Snorres beretning om Magnus Berrføtts våpenutstyr, men mener at merket må betraktes som rent personlig, ettersom det ikke kan påvises hos de kongene som fulgte nærmest etter ham, før det dukker opp igjen på Håkon Håkonssons tid (1217-1263). Indisiene finner han i Håkon den unges og Magnus Lagabøters segl, som begge angivelig viser skjold med løvevåpenet. Den kronede løve med øks ser han derimot ikke med visshet før Eirik Magnussons tid (1280-1299). Det gjelder da både segl og mynter. Og han konkluderer med at det norske våpen i tidsrommet 1280-1387, «d.e. indtil Norges Forening med Danmark og Sverige i Kalmarunionen, var altsaa uforandret et triangulært Skjold, hvori en opret fremadskridende kronet Løve med en ligeskaftet Stridsøxe i begge sine Forlabber.» Hverken i segl eller mynter finner han noen opplysning om fargene, men mener likevel at det ikke er noen grunn til å tro at de har vært annerledes enn de er nå, så mye mere som Magnus Lagabøters Gulatingslov⁵⁾ påbyr at hver mann som eier 6 mark sølv foruten klærne sine, skal ha et rødt skjold, «en Bestemmelse, som temmelig ligefrem synes antyde, at den røde Farve på Skjoldet allerede dengang var den nationale, og følgelig den, som også dannede Fellet i Rigets eller Kongens Vaabenskjold.» Om meningen med øksen uttaler han seg ikke, men ettersom han sier at han ville foretrekke den framstilt «hævet som til Flug», må en tro at

han deler Carstens' oppfatning, at det gjelder helgenkongens egen stridsøks.

Vi vet nå at en del av Carstens' slutninger om våpenets alder grunner seg på feildatering av mynter. Og når Keyser ikke daterer løven med øks lenger tilbake enn Eirik Magnussons regjeringstid, er det tydelig at man i mellomtiden har revurdert myntenens kronologi.

Eidsvollsmannen Georg Sverdrup var professor i gresk ved universitetet i Christiania. Han fikk grunnlagt Universitetets Myntkabinett, visstnok fra først av mest med greske og romerske mynter. Men interessen for hjemlandets mynt var selvfølgelig i denne nasjonale oppvåkningstid ikke mindre. Professor i orientalske språk, C. A. Holmboc, var styrer av Myntkabinettet fra 1830 til 1876. I 1841 ga han ut en avhandling om gammel norsk mynt. Han skrev også en mynthistorisk innledning til det klassiske verket, «Norges mynter i Middelalderen» av Claudius Jacob Schive, som kom ut heftevis fra 1858 til 1865.

Schive var militær, seinere direktør for kanal-havne- og fyrvesenet og endelig toll-inspektør. Han samlet mynter, tegnet dem og skrev sine forklaringer i fritiden. Verket har en kvalitet som stadig må beundres.⁶⁾

Fra et helt annet hold kom det så i 1867 et bidrag til kildegransking, som i vår sammenheng har en vesentlig interesse. Det var Otto Bloms avhandling «Bemærkninger om Kongespeilets Affattelsestid, belyst ved den deri skildrede krigerske Udrustning og Vaabendragt.»

Otto Emanuel Blom var da kaptein i artilleriet i Den danske Landmilitærretat, seinere ob.ltn. og oberst. Han skrev flere militærtekniske avhandlinger. En av dem ble belønnet med «Norsk militært Tidsskrift»s gullmedalje. Han hadde sterke historiske interesser, som den aktuelle avhandling avspeiler. Interessen for norske forhold skriver seg kanskje fra slektskap i Norge, ettersom forfedrene regnes fra Blom-familien på Hurum.⁷⁾

Bloms avhandling har preg av stor grundighet og støtter seg på engelske, franske og tyske drakthistorikere, som igjen har et omfattende kildetilfang i illustrerte manuskript, segl, mynter og gravmæler, «hvis Alder skarpt lader sig bestemme.» Selv trekker han også inn norsk materiale. I et avsnitt, som han betegner som en digresjon, hevder han at Snorre i fortellingen om Magnus Berrføtts siste kamp i Irland har begått en bevisst anakronisme i drakt-skildringen. Snorre skriver: «Kong Magnus hadde hjelm på hodet og rødt skjold, og på det var innlagt en løve i gull. Han hadde spent på seg et sverd som het Leggbit: det hadde hjalt av hvalrosstann, og håndtaket var surret med gulltråd, et ypperlig våpen. Han hadde spyd i hånden; over skjorten hadde han en rød silketrøye; i den var en løve innsydd foran og bak med gul silke.»⁸⁾ En kjortel utenpå brynjen, hevder han, kom ikke i bruk før 100 år etter Magnus Berrføtts tid, og det samme må gjelde våpenskjoldet: «Richard Løvehjerte fører først i sit andet Sigil fra 1198 de tre Leoparder i sit Skjold, og de danske tre Løver kjendes først fra Begyndelsen af Valdemar Scirs Tid.»

Så holdt Gustav Storm i 1893 et foredrag om «Norges gamle Vaaben, Farver og Flag».⁹⁾

Dr. philos. Gustav Storm var professor i historie fra 1877, og framheves som den som innførte den strenge kildekritiske metode i norsk historisk vitenskap. Halvdan Koht betegner ham som den ledende sagsforsker i Norden,¹⁰⁾ og han gjorde en uvurderlig innsats både ved oversettelser og kildegransking av norrøn litteratur.

Storm bifaller kaptein Bloms kritikk av Snorres Magnus-utstyr, og han henviser ytterligere til Ågrip, en sagsamling som ble forfattet i Norge omkring 1190–1200. Der står det at nordmennene var gått opp fra skipene lite utstyrt med hærklær, og kongen hadde «silkihjup» (d.e. kjortel el. kilt), hjelm på hodet, «stighosor» (kneben-

klær el. stømper). Han hadde sverd og spyd, men ikke skjold og brynje. Det er de islandske kongesagaene fra første halvdel av det 13. årh., el. ca. 1220, nemlig Mor-
 kinskinna og Fagrskinna, som innfører den utbroderte draktskildring som man kjente fra sin egen samtid. Trekket bør ifølge Storm «henføres til samme ubevidste Tendens som overalt i middelalderisk Digtning; man levendegjør de skildrede Helte ved at avbilde dem i Samtidens Costume». De myntene som Carstens trodde var fra kong Sverres og Inges tid, hadde Schive tidfestet til slutten av 1200-tallet. Storm mente da at det heller ikke var noe grunnlag for å ta Sverres valgspåk til inntekt for Carstens' påstand om at Sverre førte løvevåpenet. Snarere skulle en da vente å finne både løven og lammet i seglet, sier han, og i så fall kunne det ikke brukes til vitnesbyrd om skjoldmerket. Schive hadde også fått en ny tegning fra Lübeck¹¹⁾ av Håkon den unges segl, der reversens ryttersegel tydelig viser et skjold med en ørn. Dette setter Storm i forbindelse med Sverres merke eller fane, som ble kalt Sigrfluga, d.e. Scierflua. Navnet må være utslag av den vanlige spøk å betegne noe med sin motsetning: det lille

Håkon Håkonssons 2. segl - reversen. Lübeck's SA, Norv. nr. 1 - 1247-48. Diam. ca. 90 mm. Stampen til dette seglet må være identisk med det seglet Håkon fikk i gave fra Henrik III av England 1236-37.

bevingede insectet skulle betegne noe stort bevinget og da helst en ravn eller ørn. Odins ravn kalles også sigr-svanr, men han tror det er mere sannsynlig at Sverre har valgt ørnen, den heraldiske kongefugl. Da sammenhengen mellom ridderens skjold og fane er vesentlig, «idet de begge fører Ridderens Vaabenmærke, tør man vel tro, at Kong Sverre har havt samme Mærke paa begge.» - Storm har nå fått kjennskap til Håkon den gamles segl fra 1247-48. Rytterseglet viser skjoldet med løven uten øks og krone. Legenden leser han: REX HACO MAGNVS SVBIECTIS: MITIS VT AGNVS: IVSTIS LETATVR: INIVSTIS ENSE MINATVR. Uttrykket «mitis ut agnus» kjenner han igjen fra Sverre, men affiseres ikke av at lammet glimrer ved sitt fravær i segl og skjold. Han oppfatter Håkons løve og sønnens ørn som personlige merker. Når Magnus Lagabøter tar opp løven etter faren, blir det slektsvåpen. Eirik Magnusson eller hans formyndere endrer så i 1280 slektens våpen til et personlig våpen for kongen ved å krone løven og føye til Olav den helliges øks.

Håkon den unges ryttersegel. Lübeck's SA, Norv. V nr. 4 - 1250.6.10. DN V nr. 4. Pos.kopi etter negativ fra Lübeck. Diam. ca. 75 mm.

Eirik skal også ha brukt segl med øksen alene i skjoldet.¹²⁾ Hertug Håkon «nøyer seg indtil videre med den uvæbnede og ukronede Løve, altså Kongeslægtens Mærke.» I Eiriks segl fra 1292 og 1294 finner han løven og lammets fra Sverres valg-språk under fotstøtet på tronen. Carstens mente at det var en løve og en bjørn, hva det også sikkert er. Meningen må være at kongen trækker ufred under sine føtter, el. m.a.o. overvinner strid. Først med Håkon V i 1301 ser Storm løven med øks og krone autorisert som det norske kongedømmes våpen eller riksvåpen. Som utslag av dette nevner han Jemtlands landskapsvåpen og en kgl. forordning om at våpenet skulle henges utenfor alle offentlige taverner.

Ett annet syn enn Gustav Storms møter vi hos dr. philos. Alexander Bugge. Også han var professor i historie ved Universitetet. Bugge har bl.a. trukket fram fra engelske arkiv en stor mengde middelalderse dokumenter som berører norske saker, og har for en vesentlig del av sin produksjon befattet seg med norsk middelalderhistorie. I serien «Små bidrag til Norges historie på 1000-tallet» finnes en del interessante opplysninger i kptl. D. «Magnus Barfot og den norske løve.»¹³⁾ Mens Storm la vekt på at Ágrip ikke nevner at Magnus hadde skjold da han ble drept, kan Bugge opplyse at Orderic Vitalis (1075–1143), den engelsk-normanniske krønikeskriver, omkr. 1130 uttrykkelig sier at Magnus før han ble drept, sto med ryggen mot et tre, dekket av et skjold. Orderic forteller også at Magnus, da han kom nær Ongulsøy, heiste et rødt skjold i masten som tegn på fred. De irske Ossian-kvadene kaller Magnus «kongen med det røde skjold». Og i en rekke gæliske eventyr fra Høylandene i Skottland, der Magnus er heltens, følges han alltid av to tamme løver, og han har en løve som merke på skjoldet sitt. «Men naar overleveringen paa Island og i Vesterlandene uavhengig fortæller det samme, maa det ligge noget historisk til grund for den»,

hevder Bugge. I motsetning til Storm, som mente at det ikke var skikk å utstyre skjold med bilder før 1160, fordi en ikke kunne finne slike merker i seglene før den tid, hevder Bugge at våpenmerket må ha vært i bruk i det virkelige liv lenge før en finner dem på segl. I et kvad om Magnus Berrføtt som Gisl Illugason, en islandsk skald i Magnus' følge, diktet omkr. 1104 bruker skalden uttrykket «vel skrifud» (vakkert malt) om et skjold som kongens motstander, jarlen Hugo av Montgomery, hadde i slaget ved Ongulsøy i 1098. Ordet «skrifu» nyttes om malte bilder, slik det kjennes fra Morkinskinna om skjoldet til Magnus: «oc var leo á skrifat med gulli».

Noen vil kanskje ha stusset ved Orderic's tale om det røde fredsskjold til Magnus. For en vil ellers vite fra sagalitteraturen og fra lovene at røde skjold er kampskjold. Språkforskeren, dr. philos. Hjalmar Falk, professor i germansk filologi ved Universitetet i Oslo, gjør i sin avhandling «Altnordische Waffenkunde» (1914) oppmerksom på at også Saxo et sted nevner rød farge på fredsskjold. Ellers tar en alltid hvite skjold som uttrykk for fredelig hensikt.

Ingen av de hittil nevnte forskere har gjort heraldikk til sin spesialitet i den grad som førstearkivar i Riksarkivet, Hallvard Trøtteberg, både som forsker og meget produktiv heraldisk tegner. Best kjent vil det vel være at han har formgitt det norske riksvåpen, som det brukes i dag siden 1937, at han har skapt en lang rekke fylkesmerker og kommunale flagg, våpen og segl. Og man vil kjenne hans mange bidrag til Heraldisk Tidsskrift, Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder og andre leksika. Fra 1933 er en utredning om «Norges statssymboler til 1814» i Historisk tidsskrift (b. 29). Undersøkelsen gjelder i hovedsaken tidsrommet 1380–1814, så det er bare innledningsvis det aktuelle problem blir berørt. Jeg siterer: «Etter at den regulerte heraldikk innen Occidenten var oppstått i

slutten av 1100-tallet, valgte den norske kongen etter noen vaktning (ørn, skip; eldre: orm, kors, ravn?) løven til fast skjold og fanemerke for seg og sin slekt. Fra 1220-årene står en oppreist løve i hans skjold på de kongelige og fyrstelige norske segl. Eirik Magnusson gir ved sin regjeringstiltredelse (1280) løven en øks i labbene. – – – Øksen er helgenkongen Olavs faste attribut (hans egen eller den øks han blev drept med) – Lenger ut i samme skrift (s. 25) slutter han seg til Gustav Storms oppfatning om Sverres merke: «En ørn var antagelig Sverres fanemerke», og nevner noen brakteater med løve, øks og ørn som motiv.¹⁴⁾

I Festskrift til professor Francis Bull (1937), under tittelen «Norges krone og våpen» leser vi: «Sverre hadde en ørn, muligens en due, Håkon Unge hadde ørn. Håkon den Gamle hadde ved en bestemt anledning tre gull-skip i rødt, men bar oftest rødt skjold med gull løve.» – – – Fra 1964 er en artikkel i *The American Scandinavian Review*, «The Coat of Arms of Norway». Om opprinnelsen til våpenet sier han her at kong Sverre (1177–1202) brukte et banner og et skjold med et merke, men om det var en løve eller en ørn er ikke kjent med sikkerhet; på banneret var det kanskje en ørn. Hans sønnesønns sønn, Håkon Unge (1240–1257) hadde en ørn i skjoldet. Imidlertid hadde dennes far, Håkon Håkonsson den Gamle (1217–1263), som var Sverres sønnesønn, en gull oppreist løve i rødt felt. Han gjør rede for de forskjellige syn på øksen i våpenet fra 1280. Den kunne tenkes å være kong Olavs egen stridsøks, men i middelalderen ville de fleste se den som en framstilling av den øksen helgenkongen ble drept med i slaget ved Stiklestad, altså martyrredskapet. I følge dette syn holdt løven det hellige og kraftfulle martyrsymbol, et seierstegn i likhet med Kristi kors. Når de satte dette symbolet i skjoldet, hevdet de regjerende konger sin arv fra Sankt Olav, «Norges evige konge», og satte seg selv under hans vern. Tilføyingen af øksen til vå-

penet var ment å styrke kongens autoritet mot kleresiet, så vel som andre mektige grupper. I tillegg var den praktiske fordel at våpenet på det viset ble lett kjennelig hjemme og utenfor grensene som et nasjonalt norsk merke. Slik ble det et varig våpen for nasjonalstaten, tett knyttet til dynastiet og landet. – – – I «Borg i segl, mynt og våpen», et vidt omfattende verk om borgmotivet, som ble forfattet i anledning av Sarpsborgs 950-års jubileum 1966 (Univ.forl. 1967), holder han stadig fast ved Storms tolking av Sverres merke: «Man antar det var en duk med en ørn i.» – – Året før, i 1966, kom det 11-te bind av Kulturhistorisk leksikon. Under stikkordet «Merke og fløy» er det samme spørsmålet kommentert: «om det inneholdt en løve el. ørn el. annet, vites ikke. Navnet kan referere til at fanen «flyr» samt at dukens flikete form liknet en fluc.» – – I bd. 14 (ibid. tr. 1969), under «Riksvåpen og kongevåpen» om Snorres beskrivelse av Magnus Berrføtts skjold og drakt: «Med denne anakronisme beskrives i realiteten Håkon Håkonssons kongevåpen. (Iflg. Alex. Bugge viser likevel irske kilder at Magnus kanskje hadde en løve i skjoldet).» – – Endelig skal det nevnes at Trøtteberg 1965 (ibid., bd. 10, Landskapsvåpen) setter fram en antakelse om at allerede «Magnus Lagabøter og hans kansler Tore Håkonsson og stallare Audun Hugelikksson med deres sans for lov og former skapte det nye riksvåpen med løven og Olavs-øksen, – –», det samme gjentatt 1969 (ibid. bd. 14, Riksvåpen og kongevåpen), og 1976 (bd. 20, Øks, sp. 669), der han foreslår tiden 1275–80 som avgjørende for endringen. Det er mulig at han annensteds har satt fram en begrunnelse for dette, som jeg ikke kjenner til.

Undertegnede ble ansatt som seglpreparant i Riksarkivet fra 1967. Jeg skulle også arbeide med heraldikk. Den nære kontakten som en får til seglene, når en arbeider med konservering og avstøping, fremmer naturlig nok interessen for deres historiske

Tønsberg-stampen. Universitetets Oldsaksaml. (C. 2303). Fot. etter gipsavtrykk. RA. Diam. 60 mm.

Tønsberg-stampen, tegnet etter forfatterens avtrykk fra stampen.

bakgrunn. Ikke lenge etter at jeg hadde begynt i dette arbeidet, fikk jeg ta plastilinavtrykk av de signeter og seglstamper som fantes i Universitetets Oldsaksamling. Blant disse var en stamp som ble funnet i Tønsberg 1857, og som i «Norske Kongesigiller»¹⁵⁾ blir tillagt Skule jarl. Det var visstnok professor Oluf Kolsrud, grunnleggeren av Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, som først hadde satt fram denne tanken.¹⁶⁾ Det måtte være Skules segl, fordi seglfiguren var en «opreist skridende øksløs ukronet løve som i Skules segl av 1225.» Bokstaven S, speilvendt, måtte være Skules initial. Og omskriften «Verus testis» etc. viste at avtrykk av signetet ble brukt til jærtegn (= budbringers legitimasjon). Etter mitt skjønn var ulikhetene mellom de to seglene så påfallende, at jeg ikke kunne godta antakelsen. Skules våpensegl er utpreget unngotisk og forsynt med en sentens til legende. Selv om den var ufullstendig, var det nok til å se at den avvek helt fra Tønsbergstampens omskrift.¹⁷⁾ Stiltrekkene i stampen peker klart på tida før 1200. Skriften, figurens formgivning, det kraftige og høye relieffet og trekket med halen som er svunget mellom beina, alt er

av romansk stilpreg. Jeg la fram mine refleksjoner i en artikkel som ble trykt i Historisk Tidsskrift 1973. Initialen kunne vel stå for andre navn enn Skule, hvorfor ikke Sverre? Sverre beleiret baglerne i Tønsberg i 20 uker. Han ble syk der, og døde i Bergen ikke lenge etter.¹⁸⁾ Seglenc til Skule og Håkon den gamle viser begge den oppreiste løve i skjold, men det er vel ingen som kan tro at kongen har fått sitt våpen av jarlen. Saken er helst den at Håkon fører løvevåpenet etter farfaren. Håkon var uekte sønn av Håkon Sverresson, ja det ble enda reist tvil om farskapet. Av den grunn, om ikke annet, må han ha ført et våpen som stadfester rett avstamning. Håkons våpen er altså et sterkt indisium for at Sverre virkelig også har hatt en løve i sitt skjold eller i sitt segl. Riktig nok kunne en vente at Sverres segl i reversen skulle vise kongen som rytter i likhet med de følgende norske kongeseglene fra 1200-tallet eller et skjold slik som kontraseglet til Knut VI av Danmark fra 1190, men det er som kjent ikke alltid tilfelle at kart og landskap stemmer helt overens. Det avgjørende bevis måtte finnes i legendene, d.v.s. det måtte påvises en sammenheng mellom den som

var referert av William av Newbury, og som åpenbart gjenga Sverres valgspråk fra hans adverssegl, og denne, som jeg trodde var fra det tilhørende reverssegl. Jeg vil ikke gi inntrykk av at jeg behersker latinsk metrikk, og skal derfor nevne at jeg fikk nødvendig hjelp av en ung arkivar i Riksarkivet, Knut Johannessen, som nå er avd.arkivar i Eldre avdeling. De to legendene er begge forfattet i såkalte leoninske vers, d.v.s. at 2 sluttstavelser rimer på det siste ordet før caesuren (= pausen), altså henholdsvis magnus – agnus, og ego – tegeo. Legenden i Tønsbergstampen er et pentametrisk vers, som etter reglene ikke kan stå alene, men alltid er knyttet til et hexameter. Dette viser at det er riktig hva jeg alt fra først av hadde antatt, at stampen er en revers. En kombinasjon av et hexameter og et pentameter kalles et distichon, slik en får det når en leser de to legendene sammen:

SVERVS REX MAGNVS /
 FERVS VT LEO MITIS VT AGNVS
 VERVS TESTIS EGO /
 NVNTIA VERA TEGO

En vil nå se at innledningsordene i de to versene også har 2 stavelser felles: SVERVS – VERVS. Ikke før mot slutten av undersøkelsen kom jeg på at S'en i segl-feltet, som i en rebus, kunne leses sammen med VERVS = SVERVS.¹⁹⁾

Jeg tror nok at Kolsrud og flere med ham ville ha sett dette, hvis de ikke var blitt synkvervet av Gustav Storms ørnefane. Navnet «Sigrfluga» må være et godord el. noaord. Tabuforestillinger har spilt en rolle i språket opp til vår tid. Ord og bilder ble i middelalderen oppfattet som symboler, og det vil si realiteter, mens vi vel nærmest forstår symbolene, ordene innbefattet, som uvirkelige liknelser og allusjoner eller som abstrakter. Kildekritikeren Storm har

åpenbart ikke trodd på drømmer, ellers ville han ha bemerket at Sverre med egne ord har fortalt hvilket merke han førte. Før Sverre fór over til Norge, hadde han en drøm; i den ga Hellig-Olav ham merket sitt i hånden og sa: «Ta nå imot merket, herre, og lov deg selv at for fremtiden skal du alltid bære dette merket.» – «Han reiste merket og bar det mot fylkingen til kong Magnus og Erling jarl.»²⁰⁾ Så snart jeg var ferdig med Sverre-seglet, tok jeg opp dette spørsmålet i et manuskript om Håkon den unges segl. Jeg fant det mest sannsynlig at Sverres merke med det besynderlige navn måtte være en vinget posedrake av samme slag som samtidige fyrster førte i arv etter Vest-Sakserne, og som det Hellig-Olav hadde. – – I året 1190 blir det fortalt at Richard Løvehjerte hadde en drake som lot seg blåse opp, og den hadde hode av gull.²¹⁾ Også Johan uten land hadde et slikt drakemerke. I 1246 lot Henrik III gjøre et nytt av rød fløyel og gull, med bevegelig tunge og funklende øyner satt sammen av edelsteiner. I slaget ved Bouvines i 1214 lot keiser Otto IV merket kjøre fram montert på en vogn (carracio). En forgyllt, massiv ørn kronet toppen av merkestangen. Under den var det festet en drake av tøy med skrekkinnjagende tenner. Når det blåste, beveget den halen og vingene, men i vindstille falt den sammen. Om Olavs merke er forøvrig å si at det er omtalt av Snorre ved beretningen om slaget ved Nesjar, der det står at det var hvitt, og det var en orm. Etter Hellig-Olavs død ble det siden bevart som relikvie. Sverres merke måtte være en etterlikning av Olavs.

I bd. 2 av Heraldisk Tidsskrift 1969²²⁾ har Trætteberg vært inne på tanken: «Sverre kalte seg Sankt Olavs bannerfører, men det er nok utenkelig at Sverre selv førte drake, den var foreldet.» – Men i et manuskript, datert 1982.4.2. kalt «Sankt Olavs linnormfane og den engelske» skriver han som følger: «Den unge Sverre

Nikulas av Husabys segl. 1301 AM VII, 4, 2. Tegnet etter forfatterens avstøpning fra voksseglet. Herr Nikulas antas å være dattersønn til Skule Bårdsson, cfr. «Sant vitne er jeg». L. Daae, «Munaan Biskopsson og Rangrid Skulesdatter» HT 3r (Kra. 1895) og Asgaut Steinnes, «Husebyar», HT 4 lev. (Oslo 1955). Nikulas har brukt skjoldseglet alene.

drømte at Hellig-Olav ga ham sitt eget merke i hånden og sa at han fra nå av skulle bære dette merket. Og at han så førte det mot motstanderne for selv å bli Norges konge. – Men nevner ikke utseendet. Et korsbanner ville ikke være signifikativt, vi må regne med draken.»²³⁾ Han anfører flere tilfeller der vinddraker el. ormemerker er brukt, som de jeg har nevnt ovenfor.

I slaget ved Frysja mot bondchæren år 1200, sa Sverre til mennene sine: «Fram nå alle Krists menn, korsmenn, kong Hellig-Olavs menn!»²⁴⁾ Det kan hende at en del av dem virkelig også har hatt kors på skjoldene i likhet med Olav og hans hærmenn. Ettersom Sverre må ha brukt den oppreiste løven i seglet, og det er en heraldisk figur, er det overveiende sannsynlig at han og kanskje flere i følget har ført løven i skjoldet. Det må i så fall foreligge en sterk

grunn, muligens at det var kjent som hans antatte forfedres våpen.

En vil av denne oversikt se hvor lite det skal til for at vesentlige slutninger kan bli vridd i feil retning. Og en ser samtidig hvor snart det er å overse sikre indisier, som ligger nære for hånd. Dette skulle gi grunn til optimisme for dem som måtte håpe på et klarere syn på spørsmålet om opphavet til det norske rikets merke, løvevåpenet.

Noter

- 1) Gustav Storm, «Norges gamle Vaaben, Farver og Flag», Vidensk.selsk. Skr. II Hist.-filos. Kl. Kra. 1894.
- 2) Cecilia Sigurdsdatter var mor til kong Inge Bårdsson. Skules mor var Ragnfrid Erlingsdatter. Men Skule kan ha tatt våpenet opp etter halvbroren.
- 3) Legenden er sitert av William av Newbury, «Historia rerum Anglicorum» (skrevet 1196–98) og gjengitt av Thormod Torfæus i «Historia rerum Norvegiarum» (Kbh. 1711).
- 4) Norsk biogr. leks. (Oslo 1936).
- 5) Forordningen fins i Landslovens landvernsbolk.
- 6) Kolbjørn Skaare, «Mynt i Norge» (Oslo 1978).
- 7) Rockstroh (P. N. Nieuwenhuis) i Dansk biogr. Leks.
- 8) Her sitert etter Alex. Bugges og D. A. Seips oversettelse på grunnlag av G. Storms utgave (Oslo 1930).
- 9) Som 1. ovenfor.
- 10) No. biogr. leks.
- 11) Cfr. Schive, «Norges Mynter i Middelalderen» (1865). Schive fikk tegningen av rytterseglet fra prof. Mantels. Tegneren var Milde.
- 12) Palgrave's «Ancient Calendars and Inventories».
- 13) Vidensk.selsk. i Kristiania 1914 (Kra. 1915). Se også Norges Historie II, 1 s. 344 ff. (Aschehoug, Kra. 1915).
- 14) Brakteatene hører til Dæli-funnet. Løvebrakteaten, som Schive satt i forbindelse med Sverre, blir nå etter opplysning fra Myntkabinettet, rechnet for svensk. Ørnen er visstnok

den eldste kjente av en serie liknende brak-teater med diverse heraldiske dyremotiv, som linnorm, løve, griff og basilisk. En kan da ikke ta disse brakteatene som indisier for ett eller flere bestemte kongelige våpen. Cfr. Kolbjørn Skaare, «Norsk utmyntning på Håkon Håkonssons tid.» Nord. Num. Tidsskr. 1970. Utg. 1971.

15) «Norske Konge-sigiller og andre Fyrste-sigiller» av Chr. Brinchmann (Kra. 1924).

16) Oluf Kolsrud, «Bergens bys segl, vaaben, farver og flag» (Bergen 1921). Arbeidet er uvanlig grundig og kunnskapsrikt.

17) Omskriften på Skules våpensegl (reversen) kunne jeg etter lang tids arbeid lese: QVI CONFIDIT I-----ORTIS EST V-----. Professor Lars Hamre foreslo å fylle ut de manglende bokstavene slik: QVI CONFIDIT IN DEO / FOR TIS EST VT LEO. (Den som setter sin lit til Gud, er sterk som en løve). Jeg rekonstruerte seglet i en tegning, for å vise at utfyllingen er plausibel.

18) Jeg nevner dette her, selv om det må være almindelig kjent, fordi Skules besøk i Tønsberg av Kolsrud og Brinckmann er tatt som indisium for at Skule hadde eid stampen.

19) Hexameterets FERVS understreker ytterligere den fonetiske sammenhengen med pentameterets VERVS. Sverre uttrykker valg-språket på norsk slik: «hermenn skyldu vera høgværir i fridi sem lamb, en i ufridi ágjarnir sem leon.» «Ágjarn» vil si modig, djerv, pågående etc. tilsvarende på latin, fortis, acer, audax, intrepidus, kanskje også ferox. Ferus derimot betyr vill, ubehøvlet, rå, hård og ubendig. En tør vel si at valget av adjektivet ferus er nok så interessant.

20) Sverres saga, overs. av Anne Holtmark, (Oslo 1961), s. 22. På s. 175 har hun gitt en tolking av navnet på merket, tilføyd i parentes: «Sigerflugan (seirsflyveren)».

21) Cfr. Percy E. Schramm, «Herrschaftszeichen und Staatssymbolik vom III. bis XVI. Jahrhundert (Stuttgart 1955), Bd. II S. 662 ff.

22) «Norges kongevåpen i Wijnbergen-våpenboken» hft. 20, s. 450 ff.

23) Manuskriptet er skrevet for «Den Norske Johanniter-Stiftelsen» og er for tiden under trykning.

24) Olav Haraldssons kamprop var: «Fram, fram Krist-menn, korsmenn, kongsmenn».

Hypotetisk rekonstruksjon av Skules revers-segl.

Sveriges riksvapen

Av Erik Spens

Vid nyår 1983 trädde i kraft en ny lag om Sveriges riksvapen (Svensk författningssamling 1982:268). Den gamla lagen om rikets vapen, som tillkom några år efter unionsupplösningen 1905, upphörde att gälla. Den nya lagen, som här återges som bilaga, omfattar endast tre paragrafer. Förberedelseförarbetet har dock tagit lång tid. Med den nya lagen har justitiedepartementet lyckats avverka ett av sina äldsta ärenden, som hade sitt ursprung i en hemställan från riksdagen 1949 om en översyn av lagstiftningen i ämnet. En tillkallad utredningsman avgav i maj 1966 betänkandet Rikets vapen och flagga (Statens offentliga utredningar 1966:62), men där-efter har ärendet varit vilande lång tid. Av den i betänkandet förtecknade litteraturen bör här nämnas "Dynastien Bernadottes vapen och det svenska riksvapnet" (1944) av Arvid Berghman. Det var hans kritik av den äldre lagtexten, som ytterst utgjorde anledningen till riksdagens initiativ 1949. Men i den nya lagen har hans önskemål inte beaktats i nämnvärd omfattning.

I lagens första paragraf fastställs att Sverige har två riksvapen - stora och lilla riksvapnet, vilka skall användas "som symboler för den svenska staten". Det stora riksvapnet, som också är statschefens personliga vapen, får i princip användas av ett begränsat antal myndigheter. Enligt tredje stycket i paragrafen kan medlem av kungliga huset berättigas använda stora riksvapnet med vissa ändringar och tillägg. Som exempel kan nämnas att i det serafimervapen som fastställdes för kungens farbror prins Bertil, hertig av Halland, har lejonet och de tre strömmarna i riksvapnets tredje fält ersatts av hertigdömetts vapen: i blått fält ett upprest lejon av silver med röd

beväring. Vapenmanteln är krönt av en hertigkrona. Numera får prinsessa hertiginnetitel. Den senast födda prinsessan är hertiginna av två landskap.

Andra paragrafen innehåller övriga bestämmelser om stora riksvapnet. För tidsskriftens läsare kan det vara av intresse att se hur vapenbeskrivningar redovisas i svensk lag. Statens heraldiska nämnd, som tydligen inte var helt nöjd med lagtextens beskrivning av stora riksvapnet, föreslog att texten skulle kompletteras med en beskrivning, formulerad i "vedertagna heraldiska termer" och lämpligen återgiven i en "institt not". Men det förslaget fick inte gehör hos lagstiftaren.

Den kvadrerade huvudskölden i stora riksvapnet redovisar det i äldre tid omstridda och i vår tid omskrivna trekronorsvapnet och Folkungaättens lejonvapen. Det gula korset, som jämte de blå fälten symboliserar den svenska flaggan, hade i äldre tid raka korsarmar. Som exempel kan nämnas drottning Margareta Leijonhufvuds vapen (1516-1561). Stockholmare har goda möjligheter att jämföra det äldre vapnet med raka korsarmar, uppsatt på Kungl. biblioteket, bildningens och kunskapens högborg sedan 1878, och det yngre vapnet med importerat kors med kurviga armar, uppsatt omkring tjugtu år senare i huggen sten (83 delar) å riksdagsmännens palats å Helgeandsholmen.

Bilden av drottningvapnet visar att de tre kronornas placering kunde variera i äldre tid.

Arvid Berghman har påpekat att folkungavapnet i andra och tredje fälten förändrades under Gustav Vasas tid. Man började begränsa de tre gimbalkarna med våg-

Vapen för drottning Margareta Leijonhufvud (hjärtsköld: i blått fält tre avslitna lejonhuvuden av guld).

skuror i stället för raka skuror. Beteckningen "ginbalkvis gående strömmar" borde därför enligt hans mening ersättas med "ginbalkvis ställda kavlar". Kavelns bredd skulle vara hälften-tredjedelen av balk och ginbalk.

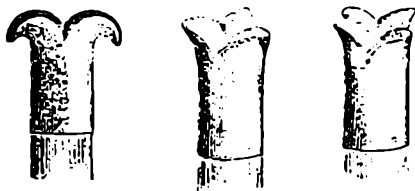
I senare tid har lejonen blivit föremål för kritik, som kan sägas återgå på Hans Hildebrands kommentar i "Heraldiska studier" (Antiquarisk Tidskrift nr 1 del 7). Han anmärkte beträffande den dubbla svansen att den "är ej fullt förenlig med en sund heraldisk smak - den tillhör först det i hvarjehanda riktningar utsväfvande 1800-talet". De sköldhållande lejonerna har kluvnen svans.

I en anmälan "Svenska medeltidsvapen systematiskt beskrivna" (Vapenbilden nr 14) av Jan Ranekes "Svenska medeltidsvapen" har Nils Fredrik Beerståhl påpekat att Magnus Erikssons syster Eufemia, mor till Albrekt av Mecklenburg, "gav sitt vapen med folkungalejonet en elegant kvinnlig touche genom att föra ginsträngarna

belagda med hermelin och placera ett litet hjärta under lejonets högra framtass".

Beskrivningen av hjärtskölden har mött invändningar. Det ursprungliga vasavapnet var en svart vase i fält av guld, och det var först under sen tid av Gustaf Vasas regering, som det i paragrafen beskrivna vapnet tillkom. Vasen fick byta tinktur, och det i blått, silver och rött styckade fältet utgör kungens modernevapen, d.v.s. Ekaättens vapen. Frälseätten och den svenska kungliga ätten har alltså skilda vapen. I lagtexten borde ha markerats att det är fråga om Vasadynastiens vapen.

Den ursprungligen svarta sköldfiguren har uppfattats än som kärve och än som risknippe. Kanske har de romerska spöknippena påverkat figurens utseende. En risvase får dock inte stå utan skall ligga om den skall fylla sin uppgift som byggnadsgrund eller som stormvase (faskin). Hans Hildebrand har i sin här förut åberopade uppsats ifrågasatt om inte sköldfiguren skall vara en svart lansspets med kluvnen udd och tillbakaböjda flikar, d.v.s. spetsen av en s.k. dystlans, som användes vid tornering. Med en sådan lans skulle man inte riskera att tillfoga modståndaren livsfarlig skada. Johan Kleberg har emellertid i sin uppsats "De äldre vasavapnen" (1934) med en bevisföring, som har ansetts övertygande, hävdad att vapenfiguren rätteligen skall vara en hjälmvippa. Denna hjälmvippa kan antagas ha bestått av en knippe (vase) svarta tuppljädurar. På Carl Larssons monumentalmålning i entréhal-

Lansspetsar med kluvnen udd och tillbakaböjda flikar.

len i Nationalmuseum i Stockholm över den unge Gustav Vasas intåg i huvudstaden bär hans häst på huvudet en påfallande stor plym, som är blå men som, heraldiskt sett, borde vara svart.

Även beträffande Bernadottevapnet borde ha markerats att det är fråga om dynastien Bernadottes vapen. Den franska baronäkten Bernadotte förde annat vapen än det i lagtexten beskrivna vapnet. I Ointroducerad adels kalender redovisas en furstlig och fyra grevliga Bernadotteätter.

Som marskalk av Frankrike och furste av Ponte Corvo förde Karl Johan en delad sköld – i övre fältet Frankrikes kejsrerliga örnen, som med klorna griper om en blixtkärve, och i undre fältet furstendömet skräpta bro av silver, med två bågöppningar och två torn. Hans Hildebrand har i sina "Heraldiska studier" deklarerat att, eftersom de två fälten i den delade sköldhalvan båda är blå, "skadar det alls icke, om mellan dem lägges ett lint guldband, hvarigenom de för ögat te sig som skilda". Hans förslag blev dock inte genomfört. De två fälten blev i stället ett. Samma problem kvarstår beträffande de två sköldhalvorna – blått gränsar mot blått och silver mot silver.

Örnen har tidvis under 1800-talet förvandlats till en svart korp. Det italienska ordet *corvo* betyder korp, och man har trott att furstendömet namn skulle betyda korpbron. Det är emellertid latinets *pons corvus*, som gett furstendömet dess namn. Enligt framställda anmärkningar borde vapnet visa en böjd (kurvig) bro och denna bör ha tre span.

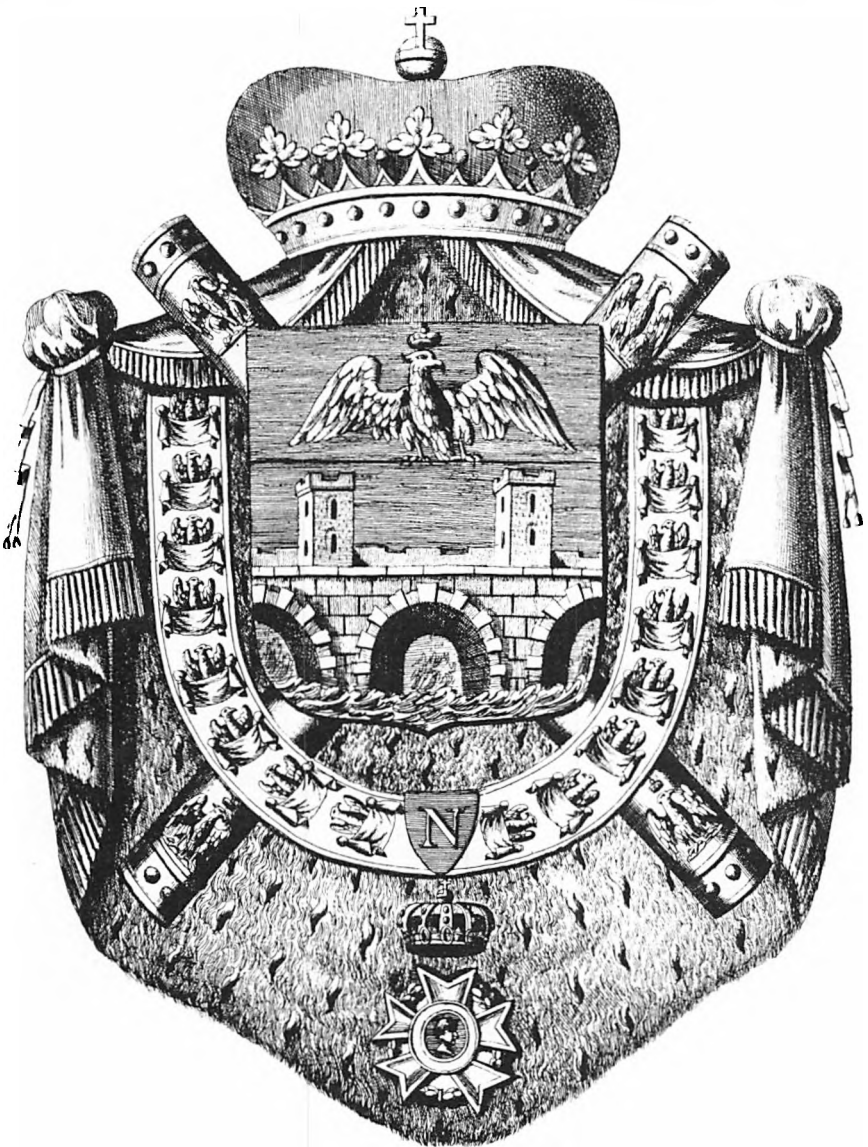
I Napoleon I:s heraldik markerade en stjärnbeströdd ginstam hertigvärdighet. Som exempel kan nämnas hertigligen ätten d'Otrante, vars vapen är återgivet i Ointroducerad adels kalender. Stjärnorna i Bernadottevapnet är belagda 1827 men får först 1844 karaktär av en bestämd stjärnbild. Stjärnorna får anses markera att en-

ligt svensk sedvana en prins blir hertig av ett visst landskap. I lagens första paragraf är emellertid utsagt att stora riksvapnet också är "statschefens personliga vapen". Det ter sig därför egendomligt med en hertigbrisy i vapnet. Enligt Arvid Berghman borde denna brisy utgå ur riksvapnet.

Det är frestande att tro att förvandlingen av stjärnorna i ginstam till Karlavagnens stjärnbild skett med ätterna Björnstjärnas vapen som förebild ("constellationen Stora Björnen på himmeln", d.v.s. "sju femuddiga stjärnor av guld, ordnade i form av Karlavagnen"). De tre första grevarna Björnstjärna bör ha haft nära kontakt med kungahuset. Fadern fick grevlig värdighet 1826, och titeln övertogs efter honom av hans äldste son och därefter av dennes yngre broder. Men det kan finnas en annan bättre förklaring.

Karl Johan innehade sitt furstendöme i fyra år. Det bestod av staden Pontecorvo med dess närmaste omgivning. Staden är belägen 80 kilometer nordväst om Neapel. I november 1943 ödelades staden, cirka 12.000 invånare, av allierade flygbombningar, då bl. a. ett arkiv med Bernadottedokument förstördes. När Napoleon 1810 gav Karl Johan tillstånd att bli kronprins av Sverige, skedde det på villkor att han avstod från sitt furstendöme och sin titel, som samma år förlänades Joakim Murat. Denne överlät två år senare furstendöme och titel till sin son Lucien. Titeln bärs fortfarande av huvudmannen för den furstligen grenen av ätten Murat, och denne bör anses äga föra furstendömet vapen.

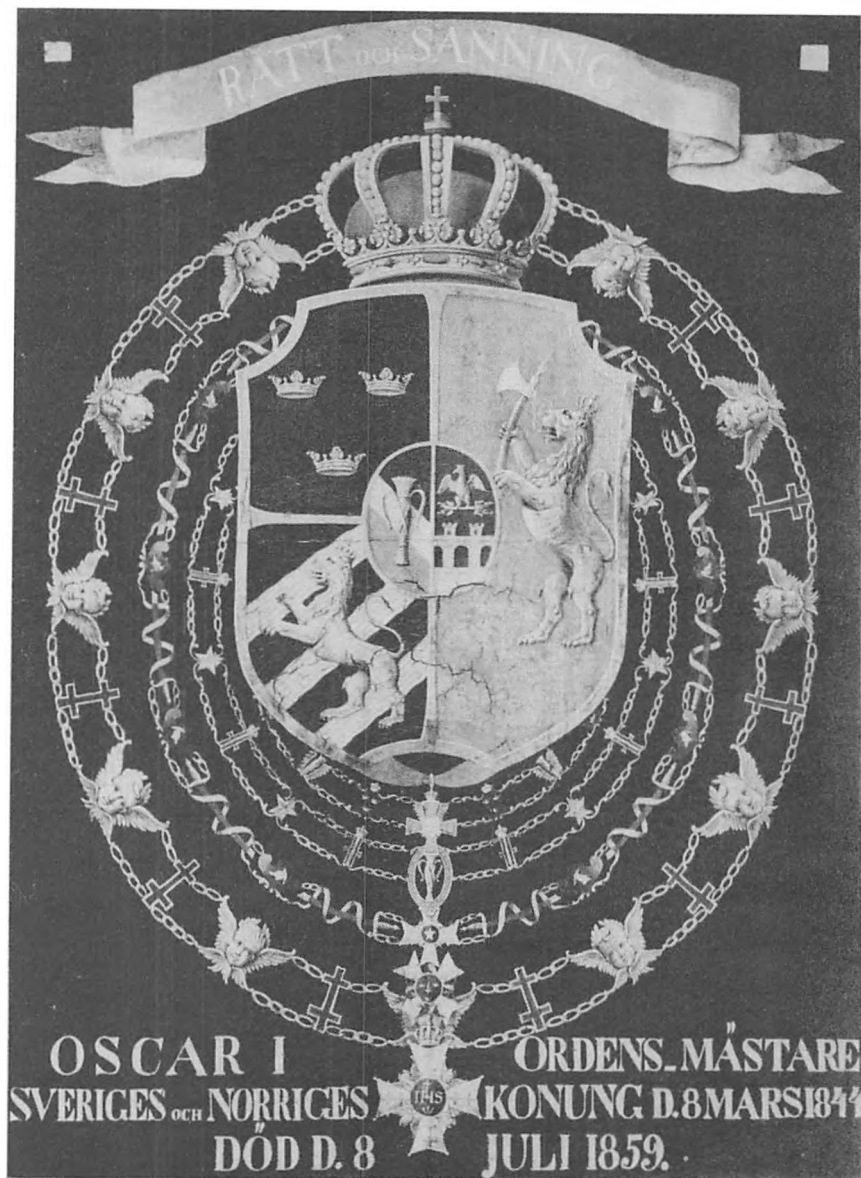
För många kan det förefalla egendomligt att Karl Johan med sitt furstevapen sammanställde den sedan lång tid utdöda Vasättens vapen. Han blev som tronföljare statsrättsligt adopterad av Karl XIII och borde ju då närmast ha fått anlägga dennes ättevapen, d.v.s. det holstein-gottorpska vapnet. Men vasavapnet hade under Gustaf III:s tid fått en prägel av storsvensk symbol.

Karl Johans vapen som furste av Ponte-Corvo.

Hans beundran för Gustaf Vasa hade grundlagts i barndomen. I den lille prinsens rum hängde ett porträtt av kungen,

försett med följande, troligen av prinsens guvernör Carl Gustaf Tessin författade, tidspedagogiska vers:

Oskar I:s serafimersköld i Ridlarholmskyrkan.

Jag tiente Gud och Dygd,
Jag värdat har mitt rike.
Du äger ju mitt namn,
Min Thchning blif min like.

Porträttet i fråga finns numera i kammarkollegiets lokaler men borde egentligen hänga lätt tillgängligt för allmänheten, förslagsvis i Livrustkammaren.

Gustaf III:s intresse för vasanamnet och vasavapnet har tagit sig uttryck på flera sätt. Han instiftade 1772 kort efter sitt tron-tillträde Vasaorden. Vid Konstakademiens huvudentré vid Fredsgatan i Stockholm kan man i två olika versioner se exempel på hur hans krönte monogram flätats in i en sädeskärv. Den uppfordrande versen kan utgöra den yttersta anledningen till att vasavapnet ingår i det svenska riksvapnet.

Under 1800-talet fick vasanamnet politisk betydelse med internationella konsekvenser. Gustaf III:s syster Sofia Albertina betecknade sig i sitt testamente som den "äldsta ättlingen av Wasahuset". Kort efter hennes död 1829 erkände kejsar Frans I av Österrike officiellt den avsatte Gustaf IV Adolfs son Gustaf som prins av Wasa. Vid tronskiftena i Sverige 1844 och 1859 erinrade prinsen i avgivna deklARATIONER att han inte avstått från de rättigheter hans härkomst gett honom. Den snidade porten till hans under 1850-talet vid Wasagasse i Wien uppförda palä lät han pryda med en "vasakärve". Han var sedan 1827 chef för Wasaregementet, ett i Wien mycket populärt regemente. Han avled 1877 som fältmarkalkslöjtnant, efterlämnande dottern Carola, drottning av Sachsen. Ungefär 100 år senare eller 1974 utkom Harald Hultmans utförliga biografi "Prinsen av Wasa" med underrubriken "den siste gustavianen".

Den s.k. legitimitetsdebatten fick ett i sådana sammanhang naturligt slut, när prinsessan Victoria av Baden, dotterson-dotter till Gustaf IV Adolf, 1881 förväldes med dåvarande prins Gustaf, sedermera Gustaf V.

Det ursprungliga vasavapnet, frälsätens svarta vase i guld, finns sedan 1760-talet på hederplats i en skulpterad, krönt kartsusch vid taklisten över lantmarkalksstolen i riddarhusets stora sal.

Lagens tredje och sista paragraf innehåller

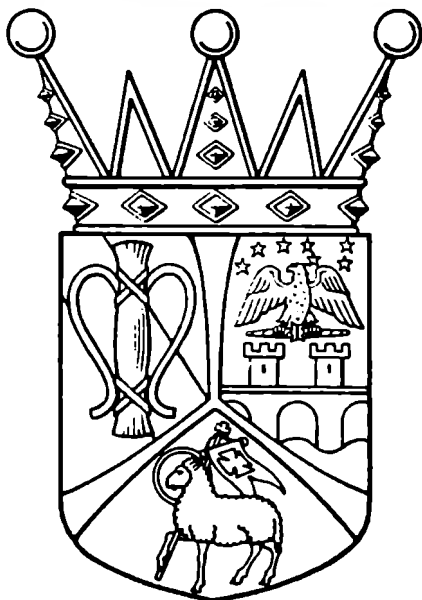
bestämmelser om lilla riksvapnet, som består av en med kunglig krona krönt blå sköld med tre öppna kronor av guld, ordnade två över en. Dessa tre öppna kronor av guld i angiven ordning skall också utan sköld och kunglig krona anses som lilla riksvapnet.

Även beträffande lilla riksvapnet är ut sagt att skölden får "omges av Serafimerordens insignier". De svenska statsmakterna har funnit det lämpligt, att för sina medborgare avskaffa det statliga ordensväsendet. För många av dessa medborgare kan det te sig inkonsekvent att med ordensinsignier smycka de två riksvapnen, "symboler för den svenska staten".

Arvid Berghman fann i åberopat arbete det vara önskvärt, att "man för komman-

Vapen för prins August (1881-1873), den yngste av Oskar I:s söner och titulärhertig av Dalarne (i blått fält två korslagda dalpilar av guld med silverspetsar och mellan dem en öppen krona av guld).

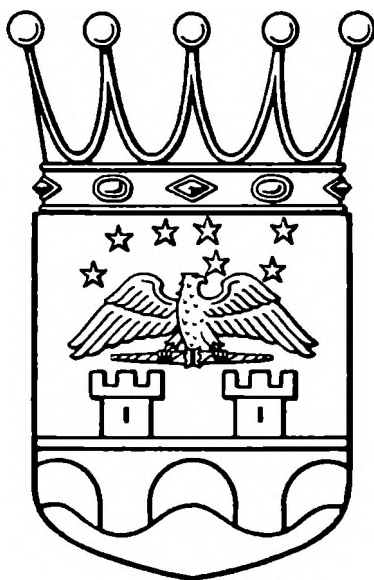
Vapen för grevliga ätten Bernadotte af Wisborg.

de svenska drottningar låte skölden omgivas av serafimerordens blå band" i stället för ordenskedjan, som borde reserveras för de "svärdförande". Men denne önskan framfördes långt innan nutida jämställdhetssträvanden började göra sig gällande.

Flera medlemmar av släkten Bernadotte har brutit sig ut ur dynastien och grundat nya ätter, som i sina vapen för delar av riksvapnet. Den förste av dem var prins Oskar, hertig av Gotland och andre son till Oscar II. Han förlänades 1892 av sin morbror storhertig Adolf av Luxemburg grevlig värdighet. Det fastställda vapnet visar en medelst störtat, utböjt gaffelkors av guld tredelad sköld, varav i första fältet vasavapnet, i andra fältet Ponte Corvo-vapnet med en svart örn och en bro i tre spann och, för det tredje, ett blått fält med en *agnus dei* av silver, d.v.s. Visby stads vapen.

I senare tid har prinsarna Sigvard och Lennart, som respektive brorson till Gustaf VI Adolf, efter giften utan konungens samtycke avstått från de titlar och företrädesrättigheter, som de åtnjuit som arvfurstar. Genom protokoll över hovärenden den 23 januari 1935 fastställdes för dem och deras efterkommande följande vapen: i blått fält en från en vågskura bildad stam uppskjutande bro av silver i tre spann och försedd med två krenelerade torn och över denna en på en åskvigg sittande, vänstervänd örn av guld med sänkta vingar, ovanför åtföljd av sju stjärnor av guld, ordnade i form av karlavagnen. År 1946 utträdde prins Karl Johan ur kungahuset, och samma år fastställdes för honom samma vapen, som 1935 förlänats hans bror Sigvard. Alla tre upphöjdes den 2 juli 1951 i luxemburgiskt grevligt stånd med samma vapen, som förlänats deras farfars bror prins Oskar.

Prins Carl, hertig av Östergötland och brorson till Gustaf V, utträdde 1937 ur

Vapen, fastställt den 23 januari 1935.

Vapen för prins Carl.

kungahuset och upphöjdes samma år av sin sväger konung Leopold av Belgien i belgiskt furstligt stånd med följande vapen: sköld, kvadrerad med hjärtsköld: 1. och 4. i guld ett avslitet svart lejonhuvud med röd beväring; 2. och 3. i rött en upprest grip av guld med blå beväring, i vart av fältens fyra hörn åtföljd av en ros av silver; hjärtsköld: Ponte Corvo-vapnet med en örn av guld och en bro i tre spann. Huvudskölden är sammanställd av Brabant-Belgiens gylene lejon i svart fält i "avkortat" skick och med omkastade tinkturer samt landskapet Östergötlands vapen. Gripen skall rätteligen vara utrustad med drakvingar och drakstjärt, vilket dock inte är utsagt i beskrivningen av furstevapnet.

Det bör noteras att alla dessa vapen har kvar hertigbrisrens stjärnbild.

Vid årsskiftet 1983 trädde också i kraft en ny lag om Sveriges flagga (Svensk författningssamling 1982:269). Den svenska flaggan med dess guldgula kors och fyra blå fält bör ses som en förenklad bild i färg av stora riksvapnets huvudsköld. Genom en samtidigt med denna lag utfärdad förordning om allmänna flaggdagar fick Sverige en officiellt fastställd nationaldag, nämligen den 6 juni, d.v.s. dagen för Gustaf Vasas val till konung 1523 och för utfärdandet av 1809 års regeringsform.

I det föregående har redovisats ett flertal invändningar mot beskrivningen av stora riksvapnet i den nya lagen. Enligt Arvid Berghman har denna 1800-talsheraldik inte kommit fram till en tillfredsställande form. Ju mer komplicerat ett vapen är, desto sämre fyller det sin uppgift. Dess användningsområde blir begränsat. Man måste konstatera att det stora riksvapnet har - i motsats till det lilla - ett dåligt bruksvärde. Det är ett svårhanterligt och för gemene man svårbegripligt vapen. En symbol för en stat bör även i sina detaljer vara lätt att förstå för landets medborgare. I Storbritanniens vapen finns numera inte någon dynastisk hjärtsköld. Kvar är den kvadrerade huvudskölden. Fråga är om ej en sådan åtgärd borde ha vidtagits beträffande det svenska stora riksvapnet, särskilt som Sverige numera har kognatisk tronföljd. En vapensköld med de blå tre kronor- och lejonfälten har en stark historisk väl känd tradition och är lätt att sammanställa med den blå-gula korsflaggan.

Bilaga

Lag om Sveriges riksvapen

utfärdad den 29 april 1982.

Enligt riksdagens beslut föreskrivs följande.

1 § Sverige har två riksvapen, stora riksvapnet, som också är statschefens personliga vapen, och lilla riksvapnet. Riksvapnen används som symboler för den svenska staten.

Stora riksvapnet bör endast när det finns särskilda skäl användas av andra än statschefen,

riksdagen, regeringen, departementen, utrikesrepresentationen och försvarsmakten.

Statschefen kan ge andra medlemmar av det kungliga huset tillåtelse att som personligt vapen bruka stora riksvapnet med de ändringar och tillägg som statschefen bestämmer.

2 § Stora riksvapnet utgörs av en blå huvudsköld, kvadrerad genom ett kors av guld med utböjda armar, samt en hjärtsköld som innehåller det kungliga husets dynastivapen.

Huvudsköldens första och fjärde fält innehåller tre öppna kronor av guld, ordnade två över en. Huvudsköldens andra och tredje fält innehåller tre ginbalksvis gående strömmar av silver, överlagda med ett upprest, med öppen krona krönt lejon av guld med röd tunga samt röda tänder och klor.

Hjärtskölden är kliven. Första fältet innehåller Vasaättens vapen: ett i blått, silver och rött styckat fält, belagt med en vase av guld. Andra fältet innehåller ätten Bernadottes vapen: i blått fält en ur vatten uppskjutande bro med tre valv och två krenelerade torn, allt av silver, däröver en örn av guld med vänstervänt huvud och sänkta vingar gripande om en åskvigg av guld samt överst Karlavagnens stjärnbild av guld.

Huvudskölden är krönt med en kunglig krona och omges av Serafimerordens insignier.

Sköldhållare är två tillbakaseende, med kunglig krona kröna lejon med kluvna svansar

samt röda tungor, tänder och klor. Lejonen står på ett postament av guld.

Det hela omges av en med kunglig krona krönt hermelinsfodrad vapenmantel av purpur med frans av guld och uppknuten med tofsprydda snören av guld.

Stora riksvapnet får brukas även utan ordensinsignier, sköldhållare, postament eller vapenmantel.

3 § Lilla riksvapnet består av en med kunglig krona krönt blå sköld med tre öppna kronor av guld, ordnade två över en.

Skölden får omges av Serafimerordens insignier.

Såsom lilla riksvapnet skall också anses tre öppna kronor av guld, ordnade två över en, utan sköld och kunglig krona.

Myndigheter som använder lilla riksvapnet får till vapnet foga emblem som symboliserar deras verksamhet. Innan ett vapen med sådant tillägg tas i bruk, bör yttrande inhämtas från statens heraldiske nämnd.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983, då lagen (1908: 65 s. 1) om rikets vapen skall upphöra att gälla.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

CARL AXEL PETRI
(Justitiedepartementet)

Nytt om ”Sveriges tree Chronor”

Av Uno Lindgren

Forskningen rörande det svenska riksvapnets äldsta historia har tidigare nästan uteslutande byggts på inhemskt och delvis nordeuropeiskt material, främst sigill och i viss mån mynten. Av annat utländskt material kände man före 1950-talet i stort sett endast till Gelrevapenboken i Brüssel, Kirchbergs rimkrönika i Schwerin och Bergshammarsvapenboken i Stockholm. Under forskningarna i Paris 1949 och 1950 påträffade författaren till denna uppsats ett par ditintills i Sverige okända vapenböcker och var såsom förste svensk i tillfälle att studera den då rätt så nyfunna Bellenvillevapenboken ävensom den i Sverige tidigare ej beaktade *Armorial de la Toison d'Or et de l'Europe*. I Brüssel och Haag studerades även Gelrevapenboken resp. *Wijnberghenvapenboken*¹⁾.

I heraldisk och historisk litteratur uppgives allmänt att konung Albrekt av Mecklenburg var nyskapare av det svenska riksvapnet tre kronor, varvid man oriktigt ansett, att kronorna måste vara ordnade två och en för att kunna betraktas som symbol för Sverige. Man har ej godtagit annan inbördes placering för kronorna, exempelvis i konungarna Erik Erikssons, Valdemar Birgerssons och Magnus Birgerssons kontrasigill 1222, 1252 resp. 1275 och Uppsala domkapitels kontrasigill med nationalhelgonet S:t Erik från slutet av 1200-talet samt konung Magnus Erikssons mynt från omkring 1340. Nyligen har man emellertid i Frankrike och även i Sverige påträffat nytt material, som visar, att konung Albrekt ej längre kan betraktas som skaparen av det svenska trekronorsvapnet.

Bakgrunden till mera än 400 års forskning rörande trekronorsvapnet var den i mitten av 1500-talet uppkomna tvisten mellan Sveriges och Danmarks konungar

om rätten till att föra detta vapen, varvid man från svensk sida uppfattade de tre kronornas upptagande i det danska konungavapnet som uttryck för ej uppgivna danska anspråk på Sverige. Detta bemöttes från dansk sida med det svaga skälet, att trekronorsvapnet var ett minnesvapen, som erinrade om Kalmarunionen mellan de tre nordiska rikena²⁾. Saken behandlades i Stettinfreden 1570 och väckte en viss internationell uppmärksamhet genom att konung Johan III försökte få påven Gregorius XIII att intervensera till svensk förmån hos den tysk-romerske kejsaren³⁾ och den lärde spanske augustinermunken Hierónimo Roman skrev ett arbete, där han ansåg, att de tre kronorna symboliserade gaternas tre riken i Italien, Frankrike och Spanien⁴⁾. I freden i Knäred 1613 bestämde man, att de tre kronorna skulle få föras av bägge konungarna utan rätt till den andres rike. Senare upptog konung Karl XI frågan om de tre kronornas förekomst i det danska konungavapnet⁵⁾, något som hade försummats i Roskildefreden 1658 och sedan även försummades i Kielfreden 1814. Efter den senare krävde man från svensk sida däremot, att Norges vapen skulle utgå ur den danske konungens vapen, vilket sedan också skedde⁶⁾. Inför drottning Margrethes förestående vapenrevision 1972 föreslogs i en av uppsatsens författare skriven och av den heraldiskt intresserade riksdagsmannen Sigvard Rimås samma år i den svenska riksdagen framlagd motion upptagandet av förhandlingar med Danmark om trekronorsvapnets borttagande i det danska vapnet. Motionen bifölls ej under återopande av att frågan var historiskt intressant men saknade politisk aktualitet⁷⁾.

Senare tids forskning rörande trekro-

norsvapnet ha huvudsakligen gällt frågan om vapnets ursprung och symbolik. Riksarkivarien B. E. Hildebrand ansåg, att de tre kronorna symboliserade Upplands tre konungaväljande folkland Tiundaland, Attundaland och Fjädrundaland⁸⁾). Riksheraldikern Harald Fleetwood – den siste med denna ämbetstitel – hävdade, att de tre kronorna voro en symbol – helgonvapen – för Sveriges nationalhelgon S:t Erik⁹⁾). I en lärd uppsats anslöt sig förste antikvarien C. R. af Ugglas till Hildebrands uppfattning om de tre uppländska folklanden, som ursprungligen utgjorde Uppland och Uppsala ärkestift och där helgonkonungen främst var dyrkad¹⁰⁾). Styresmannen Heribert Seitz har i ett lärt och rikt illustrerat arbete velat sätta in de tre kronorna i ett europeiskt sammanhang såsom symbol för Heliga Tre Konungar¹¹⁾). Senast har statsheraldikern Gunnar Scheffer – den förste med denna tjänstetitel – försökt visa, att konung Albrekt upptog kronan på det mecklenburgska tjurhuvudet i ett vapen med en krona, som utvecklade sig till det av honom förda vapnet med tre, två och en ordnade kronor¹²⁾). Scheffer har därvid förbisett, att sigillet med en krona i verkligheten har ett trekronorsmotiv, där kronorna äro stolpvis ordnade med en krona i skölden, en på hjälmen och en i hjälmprydnaden¹³⁾).

Konung Albrekt och hans tyska rovriddare blevo med tiden mycket hatade av svenskarna, som hyllade den i Danmark och Norge regerande drottningen Margareta och besegrade och tillfångatogo mecklenburgarna i det betydelsefulla slaget i Åsle vid Falköping 1389. Drottning Margareta förde sedan trekronorsvapnet i sitt sekret, vilket hon aldrig skulle ha gjort, ifall vapnet varit en skapelse av den förhatlige konung Albrekt. Ännu starkare är detta förhållandet, då Sveriges folk under bergsmannen Engelbrekt Engelbrektssons ledning år 1434 började befrielsekriget och avsatte den hatade unionskonungen Erik av

Pommern. För att bekräfta statsurkunderna och giva dessa rättskraft anskaffade man för landets högsta representation rådet – d.v.s. regeringen – ett statssigill, den ännu bevarade riksklämman, visande Sveriges nationalhelgon S:t Erik i riddarrustning och hållande en sköld med rikets vapen, trenne, två och en ordnade kronor¹⁴⁾). Trekronorsvapnet framstår här ostridigt som Sveriges statsvapen¹⁵⁾). Den nationella resningen skedde i helgonkonungens namn och de tre kronorna blevo en frihetsymbol för svenskarna. Man skulle aldrig som dylik i den hårda kampen mot utländskt förtryck ha valt en vapenbild, som skapats av en annan hatad och avsatt utländsk konung, Albrekt av Mecklenburg. Det är historiskt orimligt och därmed faller Scheffers mindre väl genomtänkta teori om trekronorsvapnets härstamning från kronan på det mecklenburgska tjurhuvudet¹⁶⁾), ja överhuvudtaget uppfattningen om konung Albrekt såsom nyskapare av trekronorsvapnet. Detta måste redan före honom ha haft en djupare förankring hos och innebörd för det svenska folket.

Ett häromåret gjort fynd i Avignon i Frankrike tyder på att trekronorsvapnet internationellt representerade Sverige och dess konung Magnus Eriksson redan 27 år innan de mot denne upproriska stormännen 1363 inkallade hertig Albrekt d.y. av Mecklenburg och följande år utan iakttagande av laga former hyllade honom som konung på Mora äng utanför Uppsala. Konung Albrekt blev aldrig krönt. För detta nya fynd redogjorde museichefen i Avignon Georges de Loye i ett föredrag vid den femtonde internationella kongressen för genealogi och heraldik i Madrid den 25 september 1982. Vid restaureringen av kardinalens av Bayonne palats hade man påträffat vapenfriser med vapen för påven Benedictus XII, kardinaler och europeiska konungar och furstar, bl.a. Sveriges trenne gyllene, två och en ordnade kronor i blått fält. Vapnen hade målats i samband med

Det nyfunna trekronorsvapnet för Sverige och konung Magnus Eriksson i en vapenfris i kardinalens av Bayonne palats i Avignon 1336. Bilden – den äldsta kända, där kronorna äro ordnade två och en och i färg – har välvilligi ställts till förfogande av museichefen Georges de Loÿe, Avignon.

ett av påven 1336 ordnat internationellt möte för dryftande av ett nytt korståg¹⁷). Magnus Eriksson, konung av Sverige, Norge och Skåne, företog 1334 en resa i Frankrike, varvid han träffade grevedottern Blanche de Namur, med vilken han gifte sig följande år¹⁸). Det är tänkbart, att konung Magnus, som då regerade över Europas största rike, under sin franska resa även besökte påven i Avignon. Det nya fyndet visar, att Sverige och dess konung Magnus Eriksson vid denna tid representerades av trekronorsvapnet. Något av samme konung använt sigill med detta vapen är ej känt men han använde trekronorsmotivet i sina mynt omkring år 1340 med kronorna ordnade i krets. Man har undrat, ifall konung Magnus med de tre kronorna i mynten ville utmärka, att han var konung av Sverige, Norge och Skåne men häremot talar trekronorsmotivets långt tidigare förekomst.

Inom heraldiken formas och ordnas vapenbilderna resp. vapenbilderna efter fältets form för att väl utfylla detta. I de små fänikorna i hjälmprydnaden till Sveriges vapen i Gelrevapenboken äro sålunda de tre kronorna ordnade stolpvis. Därför är en begränsning till kronornas ordning två och en för att vid denna tid utmärka Sverige felaktig¹⁹). Det är här snarare fråga om ett trekronorsmotiv. Konung Erik Eriksson – sonsons son till nationalhelgonet S:t Erik – hade i sitt kontrasigill tre stolpvis ordnade, krönte leoparder. Här äro således även de tre kronorna ordnade stolpvis. Samma bild hade hans systerson och efterträdare, konung Valdemar Birgersson i sitt kontrasigills sköld men efter avsättningsdomen på Mora äng 1275 äro de tre kronorna borttagna²⁰). Skall detta uppfattas som att de voro en symbol för innehavet av konungamakten i Sverige? Ty redan nämnda är har brodern och efterträdaren, konung Magnus Birgersson trekronorsmotivet i sitt kontrasigill, där kronorna äro ordnade en och två utanför skölden med den s.k. folkungaättens nu krönte lejon. Och Uppsala domkapitels kontrasigill – känt från 1310 men sannolikt från slutet av 1200-talet – visar en bild av helgonkonungen S:t Erik med en krona på huvudet och en på vardera sidan, således tre kronor ordnade en och två. De i krets ordnade tre kronorna i konung Magnus Erikssons mynt från omkring 1340 ha omnämnts här ovan. Nyligen har man i Ängsö kyrka i Västmanland påträffat vapenmålningar från 1340-talet med bl.a. konung Magnus' och drottning Blanches vapen – sköldar med den s.k. folkungaättens och Norges vapenbilder och tre kronor ordnade stolpvis resp. Namurs vapen. Här representeras alltså Sverige av tre stolpvis ordnade kronor²¹).

Fyndet i Avignon av skölden med de tre gyllenc, två och en ordnade kronorna i blått fält visar klart, att detta vapen ute i Europa representerade Sverige och dess dåvarande konung Magnus Eriksson är

1336, således långt innan konung Albrekt upptog de tre kronorna i sitt vapen. Sak samma är förhållandet med Ängsöfyndets vapen med dess tre stolpvis ordnade kronor. Frågan är nu, när de tre kronorna singo ställningen som svenskt statsvapen. I riksklämman från 1430-talet ha de otvetydigt denna ställning som en tidlös symbol för Sverige oberoende av konung och dennes släktvapen. Men de måste som nationell symbol ha haft en djupare förankring hos det svenska folket redan då konung Albrekt upptog dem som sitt vapen år 1364. I vapenfyndet i Avignon från 1336 utmärka de otvivelaktigt Sverige och dess dåvarande konung Magnus Eriksson. Men hur skall trekronorsmotivet uppfattas i hans farfader, konung Magnus Birgerssons och dennes företrädare, konungarna Erik Erikssons och Valdemar Birgerssons kontrasigill? Och i Uppsala domkapitels kontrasigill från ungefär samma tid? B. E. Hildebrand och C. R. af Ugglas ha såsom ovan omnämnts hävdat, att de tre kronorna ha ett rent inhemskt ursprung såsom utmärkande Upplands tre konungaväljande folkland, som utgjorde rikets politiska och religiösa centrum, där kulten av den utanför Trefaldighetskyrkan i Östra Aros – nuvarande Uppsala – år 1160 stupade helgonkonungen S:t Erik kraftigt tilltog i samband med att helgonets ätt utdog 1250 och efterträddes av en ny, från denna på mödernet härstammande konungaätt. Ha konungarna Erik Eriksson samt Valdemar och Magnus Birgersson upptagit trekronorsmotivet som en politisk symbol för att utmärka, att de valts och hyllats av de tre konungaväljande folklanden? Kronor, som konung Valdemar avlade efter att på Mora äng av de tre folklanden ha dömts till avsättning. Eller äro de tre kronorna en religiös symbol för de tre folklandens speciella helgon S:t Erik, inför vars relikor konungadens avlades och kröningarna vanligtvis skedde? Konung Valdemar lät 1373 överflytta relikerna från den åt S:t

Lars helgade domkyrkan i Gamla Uppsala till det nya ärkebiskopssätet i Uppsala, där den nya domkyrkan sedan 1260 var under uppförande som ett ståtligt monument över helgonkonungen. Eller symboliserade kronorna den nya kyrkans tre skyddshelgon, vilka förutom S:t Erik voro S:t Lars och S:t Olof? Domkyrkans vapen överför södra portalen från 1300-talets förra hälft visade ett kors med trenne, en och två ordnade kronor²²). Över västra portalen – S:t Eriks port – finns en sköld med trenne, två och en ordnade kronor samt en sköld med ett kors, som även påträffas i ärkebiskoparnas sigill och enligt ett färglagt exlibris för ärkebiskopen Jacob Ulfsson synes ha varit av silver i rött fält²³). I domkyrkan förvarades riksbaneret – S:t Eriks baner – som fördes med i krig, bl.a. av riksföreståndaren Sten Sture mot Ryssland 1495²⁴1496. Riksbanerets ursprungliga utseende är okänt – troligen var det ett korsbaner, en första föregångare till den svenska flaggan – men på bilder av S:t Erik på S:t Henriks berömda kenotafium från 1400-talets förra hälft i Nousis kyrka i Finland har riksbaneret tre kronor, ordnade både två och en och en och två²⁴). Även vimpelar med en krona förekomma²⁵). Vid denna tid, då man insätter de tre kronorna i S:t Eriks sköld i riksklämman och i hans baner, betraktar man dem tydligt som helgonets vapenbild.

Problemet beträffande trekronorsvapnets äldsta historia har nu alltså förskjutits bakåt i tiden, från konung Albrekt till i första hand konung Magnus Birgersson. Voro de tre kronorna redan på hans tid en symbol för Sverige? Eller för Upplands tre konungaväljande folkland, rikets politiska och religiösa centrum? Eller för helgonkonungen S:t Erik ensam eller tillsammans med domkyrkans två andra skyddshelgon S:t Lars och S:t Olof? Ty ett inhemskt ursprung ha onekligen "Sveriges tree Chronor".

Noter

- 1) Svenska Dagbladet 8/7 1950. - Uppgifter om källor och litteratur se U. Lindgren, Heraldik i svenska författningar, s. 15 f och 81 ff, Lund 1951, där fotografier av de svenska vapnen i Wijnberghen-, Bellenville-, Gelre- och Toison d'Or-vapenböckerna för första gången publicerats i Sverige.
- 2) Lindgren, a.a., s. 22 ff.
- 3) A. Henrikson, Svensk historia, I, s. 346, Stockholm 1963/1978.
- 4) H. Seitz, De tre kronorna, s. 117 och 135, Stockholm 1961.
- 5) Lindgren, a.a., s. 26.
- 6) P. B. Grandjean, Det danske Rigsvaaben, s. 221 ff, København 1926.
- 7) [U. Lindgren,] Motion 1972:183, framlagd av S. Rimås, och UU 1972:3, Stockholm 1972.
- 8) B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden, Ser. II:194, Stockholm 1867.
- 9) H. Fleetwood, Sveriges kungavapen under medeltiden, Meddelanden från Svenska Heraldiska Föreningen, 1917, Stockholm 1917, och Sveriges tre kronor, Meddelanden från Riksheraldikerämbetet, III, 1935, Malmö [1935], m.fl.
- 10) C. R. af Ugglas, De tre kronorna i svenska riksvapnet, Nordisk numismatisk årsskrift, 1940, s. 1 ff, Stockholm 1940. Se även A. Schück, Sankt Eriks minne, Svenska Turistföreningens årsskrift, 1942, s. 207 ff, Stockholm 1942.
- 11) Seitz, a.a., m.fl.
- 12) G. Scheffer, Sveriges trekronorsvapen och Arturslegenden, Svenska Dagbladet 4/8 1977, m.fl. Jfr. not 16.
- 13) H. Fleetwood, Svenska medeltida kungasigill, II, s. 55, Stockholm 1942.
- 14) H. Hildebrand lämnar i Heraldiska studier, I, Det svenska riksvapnet, Antikvarisk Tidskrift för Sverige, VII:1, s. 29, Stockholm 1883, den obestyckta uppgiften, att riksklämman förekommer under en handling från 1436 men man har ej något belägg för statssigillens användning förrän 1439. Sista gången riksklämman användes var 1526. - C. R. af Ugglas, Den svenska riksklämman av år 1436 och dess mästare, Numismatiska meddelanden, XXVIII, s. 1 ff, Stockholm 1935, och H. Schück, Rikets brev och register, Stockholm 1976.
- 15) Lindgren, a.a., s. 16 ff, not 7^a. - Påståendet i utredningsbetänkandet "Rikets vapen och flagga", Statens offentliga utredningar, 1966: 62, s. 35, att uppfattningen om trekronorsvapnet som statsvapen "är en konstruktion, som ej har stöd av verkligheten", är oriktigt och vittnar om historisk okunnighet.
- 16) Ett av uppsatsens författare skrivet inlägg "Trekronorsvapnet och historisk verklighet", där det historiskt orimliga i Scheffers teori sakligt påvisades, vägrade Svenska Dagbladet att införa, vilket kan ha haft till följd A. Heymowski skritiska återgivande av Scheffers teori i den i övrigt utmärkta skriften "Från Vasa till Bernadotte", s. 25, Stockholm/Strängnäs 1981.
- 17) G. de Loÿe, Origine des armoiries royales de Suède à trois couronnes, Comunicaciones al XV congreso internacional de las ciencias genealogica y heraldica, II, s. 495 ff, Madrid 1983.
- 18) Från drottning Blanka till drottning Astrid, s. 15 f, Statens Historiska Museum, Stockholm 1970.
- 19) af Ugglas, De tre kronorna i svenska riksvapnet, s. 9 ff.
- 20) B. E. Hildebrand, a.a., Ser. I:40, Stockholm 1862, och Fleetwood, a.a., I, s. 49 f, Stockholm 1936.
- 21) Å. Nisbeth, Ångö kyrka och dess målningar, Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien, Antikvariska serien, 33, s. 122 f och 197 ff, Stockholm 1982.
- 22) af Ugglas, a.a., s. 12.
- 23) J. Gerson, Alf dyäffwlsens frästelse, Stockholm 1495, den första på svenska tryckta boken, bevarad i ett exemplar i Uppsala universitetsbibliotek.
- 24) E. Hornborg, Sveriges historia, vid s. 68 och 70, Stockholm 1940. Se även af Ugglas, a.a., s. 8 ff.
- 25) I Stockholms sekret från slutet av 1400-talet symboliseras S:t Erik med en krona i en sköld, som är stadens rätta vapen och ej det nuvarande avhuggna krönta huvudet, vars förebild i Roslags-Bro kyrka visat sig föreställa S:t Olof. - Gotlands Allehanda 7/8 1979. - Däremot är vapnet för Stockholms katolska stift - en krona upprädd på ett uppåtriktat svärd - fullt riktigt. Svärdet är ett attribut för S:t Erik.

Danske storkorsvåbener gennem 25 år

Af *Sven Tito Achen*

I 1671 stiftede Christian 5. *Dannebrogordenen*, og i dennes statutter af 1691, revideret 1693, bestemtes følgende, her citeret efter 1693-teksten som gengivet i facsimile i H. F. Grandjean »De kgl. danske ridderordener ...« (1903):

§ 14 »Skal den, som af Ordens-Herren er antagen til Ridder, levere til Ordens-Secretererens sit Vaaben, afmalet med sine rette Farver og hosføyede Tancke-Sprog, som siden paa en Plade, gjort som et Skiold, efter den ordinerede Størelse skal afmalis, og til hans Ære i Friderichsborgs Kircke ophænges«. - Denne paragraf findes først i den reviderede tekst 1693. Fra 1691 stammer følgende bestemmelse:

§ 34 »Ordens-Secretererens Forretning skal være [...] at holde en egen Ridder-Bog, udi hvilken skal indføris en hver Riders Nafn og Titel, til hvad Tid hand er annammet i Ordenen; Der efter hans Vaaben med sine rette Farver afmalet, og med hosføyede Tancke-Sprog ...«

Ordenskapellet på Frederiksborg Slot blev indrettet 1693-94, og lige siden er riddernes våbenplader blevet ophængt dér, i kirken eller, efterhånden som der kom nye riddere til, flyttet til trappetårnene. Desværre er de langtfra alle bevaret, navnlig gik et stort antal til grunde ved slottets brand i 1859.

Derimod er *ridderbøgerne* bevaret, komplette og intakte, og udgør i dag en af Danmarks heraldiske skatte. De opbevares i Ordenskapitlet, på Amalienborg. De påbegyndtes vistnok allerede i 1690 eller måske endda lidt før, og omfatter i dag 10 folianter, med i alt ca. 2940 indførelser i. Fra perioden op til 1808, da ordenen kun havde én klasse, »Hvid Ridder« (i modsætning til »Blå Ridder«, altså ridder af Elefanten), er

der ca. 775 riddere, i gennemsnit ca. 7 om året.

I 1808 blev Dannebrogordenen rekonstrueret med flere klasser: Dannebrogsmænd, ridder, kommandør m.m., med *storkorset* svarende til den hidtidige enkle ridderværdighed. Fra 1808 til i dag er der udnævnt i alt ca. 2165 storkorsriddere, i gennemsnit godt 12 om året. Hvorledes tallene fordeles sig mellem danske og udlændinge, er ikke undersøgt. I de 25 år som nærværende undersøgelse omfatter, har 48 danske fået tildelt storkorset, altså ca. 2 om året. I 1961 bestemtes det i øvrigt, at for fremtiden normalt kun *danske* riddere skulle have deres våben indført i Ridderbogen og ophængt i Frederiksborg Slotskirke.

Allerede fra begyndelsen kunne det ske, at en ridder ikke indsendte sit våben til indføring i Ridderbogen. I løbet af 1700-tallet, 1800-tallet og 1900-tallet blev dette stadig mere almindeligt, især blandt udlændinge, og det samlede antal *våbener* er derfor, desværre, betydeligt mindre end det samlede antal *storkorsriddere*.

Oprindeligt har det vel været en selvfølge, at enhver ridder havde et våben. Statutternes § 4 siger ligefrem: »Maa i denne Orden annammis saadanne Personer, som til Skiold og Vaaben ere berettigede«. Det betyder jo ikke, at der kun kunne være tale om adelige, men i praksis var det vel i ordenens første tid udelukkende medlemmer af adelen som blev riddere, alene af den grund, at når en person havde nået en position, som kunne berettigede til ridderværdighed, så tilhørte han allerede det man kalder *rangadelen*, uanset om han i forvejen også tilhørte fødselsadelen.

I 1679 havde Christian 5. nemlig bestemt, at borgerligt fødte personer, indfø-

te eller udlændinge, der havde nået officiel rang inden for den dansk-norske stats embedsstand, var adelige for deres person, herunder deres eventuelle hustrus og børns personer. I 1693 uvidedes det personlige rang-adelskab for borgerligt fødte medlemmer af de tre højeste rangklasser til at være uindskrænket arveligt. Den uindskrænkede arvelighed afskaffedes i 1808, medens det personlige adelskab for medlemmerne af de tre første rangklasser (og deres børn) fortsatte. Bestemmelsen herom er aldrig ophævet, heller ikke ved Grundloven, og på en måde kunne man altså sige, at (med enkelte undtag, især ridderne fra erhvervs-livet) også alle nutidens storkorsriddere tilhører adelen, ikke på grund af storkorset, men i kraft af deres placering i en af de tre højeste rangklasser. Se i øvrigt Nils G. Bartholdy: »Adelsbegrebet under den ældre enevælde ...«, Historisk Tidsskrift 12. række, 5. bind hæfte 3 (1971), side 577-650.

Hvornår man begyndte at komme ud for, at en nyudnævnt ridder ikke havde noget våben, således at der måtte komponeres et til ham, er svært at sige. Rimeligvis allerede i anden halvdel af 1700-tallet, men i hvert fald fra begyndelsen af 1800-tallet. I løbet af århundredet blev det mere og mere almindeligt, og i vor tid er det store flertal af storkorsvåbener nykomponerede, af de 48 som præsenteres her, således de 31, lige ved to tredjedele. Siden dette blev skrevet er der udnævnt yderligere en storkorsridder, se nr. 49.

Af de resterende sytten er 10 helt regelmæssigt arvede våbener, altså arvet i mandslinjen, nemlig fire adelige: Steensen-Leth, Trampe, Knuth-Winterfeldt og Moltke, og seks borgerlige: Qvistgaard, Pontoppidan, Hvass, Wolff, Gjerulf og Mærsk Møller. Og endelig er der syv - Nyholm, Bodil Dybdal, Koch, Hermann, Blixenkrone-Møller, Hvidt og Hjejle - som delvis er arvet gennem kvindelinjer, delvis bygger på et ældre våben eller fami-

liemærke, evt. varieret eller tillempet, delvis begge dele.

Og medens vi er ved statistikken, betragtet, ikke efter våben, men efter placering i samfundet, fordeler de 48 storkorsriddere sig således: Militæret (generaler, admiraler, forsvarschefer) tegner sig for 11, Højesteret for 10, den civile administration (etatschefer, departementschefer, forligsmænd, ombudsmand m.m.) 9, hoffets højeste embedsmænd og erhvervslivet hver 6, udenrigstjenesten 3, gejstligheden 2 og det politiske liv én. Der er dog flere af personerne som kunne høre til i mere end én gruppe eller evt. stå helt uden for grupperne, udgørende sin egen kategori.

Når et våben skal komponeres, har indehaveren somme tider klare tanker om hvad det skal indeholde eller udtrykke, men i andre tilfælde vil han (eller hun) være usikker over for hvorledes opgaven bør gribes an, også fordi vedkommende kun sjældent vil have klare begreber om heraldikkens traditioner, dens muligheder og dens begrænsninger. I de fleste tilfælde vil en sådan ridder uden et nedarvet familievåben, søge råd og bistand, først og fremmest naturligvis i selve Ordenskapitlet, og her vil det vel især være den kgl. våbenmaler der i praksis kan hjælpe. En oversigt over Ordenskapitlets våbenmalere, helt fra Christian 5.s tid, findes i en artikel af Nils G. Bartholdy, som også af andre grunde er værd at læse i denne forbindelse: »Ordensridderheraldikken i Danmark«, side 17-20 i »Kongelige ordener«, katalog til en udstilling om dette emne på Frederiksborgmuseet i 1980. Af våbenerne i nærværende præsentation er til og med nr. 16 udført af *Franz Sedivy* (1888-1973), fra og med nr. 17 af *Aage Wulff*.

Hvad præsentationen meddeler bygger først og fremmest på oplysninger fra storkorsridderne selv eller, hvis de er afgået ved døden, fra deres ægtefælle eller børn eller evt. kolleger. Alle har svaret på forfatterens spørgsmål med den største beredvil-

lighed. Andre som har hjulpet er Ordenskapitlets embedsmænd, især kgl. våbenmaler Aage Wulff, og for tre militære våbeners vedkommende, major Povl Alsøer. Til dem alle min varmeste tak. Vedr. de adelige våbener har jeg haft stor nytte af det herlige »Berners Kartotek« i Rigsarkivet. Andre hjælpere eller hjælpemidler er nævnt i den sammenhæng hvor de hører hjemme.

Måske vil teksten forekomme nogle læsere lige lovlig udførlig, det gælder forklaring både af våbener og af »Tanckesprog«. Forfatteren mener imidlertid, at alle de oplysninger der bringes er af interesse. For det første af den specielle og aktuelle grund, at storkorsvåbenerne udgør en væsentlig del af vor tids levende heraldik. Denne heraldik er ikke alt for stor og ikke altid lige god. Fra flere synspunkter - individuelle, historiske, heraldiske, nationale - er det vigtigt at den levende heraldik styrkes, at den stadig forbedres, og at kendskabet til den udbredes. Præsentation, oplysning og positiv kritik kan bidrage hertil.

For det andet det mere generelle, at netop de bevæggrunde og motiver der kan ligge bag et våbens udseende og indhold, er dét som vi næsten altid ved mindst om, oftest simpelt hen *ingenting*. Vi kan skønne, formode og teoretisere om hvad en figur eller f.eks. en farvekombination skal stå for, udtrykke eller symbolisere, men til syvende og sidst *ved* vi det kun i de yderst få tilfælde, hvor den der har antaget eller skabt våbenet, eller evt. andre samtidige, har efterladt et udsagn herom. Og sådanne vidnesbyrd er overordentligt sjældne.

Hvad ville vi ikke give for at *vide*, cksakt og fra indehaverens egen mund, hvilke tanker der lå bag ved Marsk Stigs eller Niels Ebbesens våbener; for at kende forklaringen på våbenfiguren hos den første Rosenkrantz eller den første Ulfeld; eller for hvad Thomas Kingo eller Peder Griffenfeld eller Ludvig Holberg eller Olfert Fischer eller brødrene Ørsted eller J. C.

Christensen *selv* havde tænkt sig at udtrykke med figurerne i deres våbenskjold, og hvilke tanker og følelser der lå bag formuleringen af deres valgsprog.

Det kan vi opstille hypoteser om, og nogle af disse kommer måske sandheden nær, men på helt sikker grund vil vi aldrig komme til at stå. Anderledes forholder det sig med de nye våbener for en række førende personer fra vor egen tid, der præsenteres her. Om dem *ved* vi nu, hvilke motiver der ligger bag, og både personhistorisk, heraldisk, symbolhistorisk og måske også under andre synsvinkler kan dette i høj grad være værd at vide.

1. *Anker Engelund* (1889-1961), professor, dr.techn., rektor for den Polytekniske Læreanstalt, Danmarks Tekniske Højskole, udnævnt maj 1959. Våbenet er nykomponeret (se farveplanche side 66 øverst). Broen over bølgerne anskueliggør Anker Engelunds livsgerning, bl.a. som sin generations store brokonstruktør (Alssund, Lillebæltsbroen, Storstrømsbroen, Odde-sundbroen m.fl.). De to stjerner står vistnok for hans to sønner. Ankeret på hjelmen alluderer til hans fornavn. Det latinske valgsprog *Durior ferro, purior auro* betyder »Hårdere end jern, renere end guld«. Om det er et citat, eller det er Anker Engelunds egen idé og formulering, vides ikke.

2. *Erhard J. C. Qvistgaard* (1898-1980), admiral, forsvarschef, udnævnt marts 1960. Våbenet er ført i slægten måske siden 1780'erne, men i alle fald fra 1807 (se Poul Reitzel »Våbenførende slægter i Danmark«, 1945 ff, bind 1, side 246). Den »vagsomme« tran, med en sten i sin løftede klo, i øverste felt, er en allegorisk figur for agtpågivenhed, årvågenhed og vindskibelighed, som var meget almindelig i 1700-tallets borgerlige heraldik. Den harniskklædte arm med sværd, i 2. felt, er et gængs heraldisk billede på krigerstanden; *kaptajn* Peter Christopher Qvistgaard, død 1807, var muligvis den der antog våbenet.

Le og spade, i 3. felt, må stå for jordbrug og alluderer måske til slægtens første kendte mand, rytterbonde Peder Andersen Qvistgaard, født 1648, fra gården Kvistgård i Vejrum Sogn. Bierne, i nederste felt, kan blandt meget andet også symbolisere flid, pligtfølelse, sparsommelighed, stræbsomhed og borgerånd. Især fra begyndelsen af 1800-tallet blev de et meget populært symbol. Hjelmens fem spyd plus egekrans har man ingen forklaring på. Det latinske valgsprog *Propugnare necesse est* betyder »Det er nødvendigt at forsvare sig«. Det er måske tænkt som en variation af den romerske statsmand Pompejus' berømte *Navigare necesse est*, »Det er nødvendigt at sejle«.

3. *Hans Fuglsang-Damgaard* (1890-1979), dr. theol., biskop over Københavns Stift, udnævnt marts 1960. Våbenet er nykomponeret. Stjernen og timeglasset står formodentlig for evigheden og timeligheden, det korte jordeliv. Måske er der tale om en inspiration fra et exlibris for pastor Carl Wagner, biskop Fuglsang-Damgaards svigerfar, hvor de samme to figurer forekom med netop denne symbolik. De to rosefigurer er en lidt forenklet form for den såkaldte Lutherrose. Martin Luther havde et arvet slægtsvåben med (bl.a.) en rose i, men skabte sig senere et personligt mærke eller »emblema«, der oprindeligt måske især var tænkt som et forfatter- eller »ophavsrets-mærke« på hans trykte skrifter. Det består af et kors i et hjerte på en rose inden for en ring. Denne sidste er ikke med her. Luther har selv udtalt sig udførligt om, hvordan hans emblema skulle forstås, noget i retning af følgende:

Sort kors i rødt hjerte betyder, at hjertet må tro på den korsfæstede for at man kan blive salig. Korset medførte ganske vist smerte og kødelig død, men det holder hjertet levende. Rosen betegner, at troen bringer glæde, trøst og fred; den er hvid, ligesom englene og ånderne, fordi den glæde som troen bringer, er åndelig. Baggrunden er blå ligesom himmelen, fordi troens

glæde er en himmelsk glæde og indeholder et himmelsk håb. Den gyldne ring omkring det himmelblå felt skal symbolisere, at den himmelske salighed er evigt varende ligesom guld og kosteligere end alle andre gaver.

Lutherrosen er en naturlig – og ikke ualmindelig – figur i protestantiske gejstliges heraldik, men hertil kommer, at der i både biskop Fuglsang-Damgaards og hans hustrus slægt lindes en »delvis bekræftet« tradition om, at de nedstammede fra en sidegren til Martin Luthers familie. Det latinske valgsprog *Deo et proximo*, »For Gud og næsten«, er sikkert inspireret af Jesu ord i Mattæus Evangeliet 22, 37-39: »... Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte, af hele din sjæl og af hele dit sind ... (og) ... Du skal elske din næste som dig selv«. – Bag skjoldet to krydsede bispestave.

4. *Michael Neiiendam* (1895-1962), Holmens provst, kgl. konfessionarius, dr. theol., udnævnt marts 1960. Våbenet er nykomponeret, efter et forslag af Michael Neiiendams nære ven, redaktør Kai Schou. Det er opbygget over to motiver: den kirkelige tjeneste og det videnskabelige arbejde. Kirkegavlen er fra Holmens Kirke i København, hvor Michael Neiiendam siden 1934 havde haft sin gerning. Den blå bølge, nederst, står for forbindelsen mellem Holmens Kirke og Søværnet helt siden kirkens indvielse som den danske flådes kirke 1619, og for Michael Neiiendams tjeneste som orlogsprovst. Minervas ugle med pergamentrullen symboliserer Neiiendams videnskabelige forskning. At rullen ikke er helt udfoldet skal vise, at forskningen stadig er undervejs. Michael Neiiendam mente, at en kirkens mand ikke burde føre hjelm (jvf. nr. 3). Det latinske valgsprog *Carpe diem et partem noctis*, »Udnyt dagen og en del af natten med« er en let humoristisk udvidelse af den romerske digter Horats' berømte *Carpe diem*.

5. *Erik Dreyer* (1892-1975), departe-

mentschef i Socialministeriet, tidl. formand for Statens Forligsinstitution, udnævnt marts 1960. Der eksisterer flere slægter Dreyer, og der kendes fra ældre tid i hvert fald tre-fire forskellige Drever-våbener. Den første kendte mand af Erik Dreyers slægt var kunstdrejer i Odense Hans Simmensens Dreyer (død 1703), som i sit signet førte et flammende hjerte. Hans søn, kancelliråd Jens Hansen Dreyer (død 1753), førte et våben med »to dansende kvinder«. Erik Dreyer havde imidlertid aldrig selv brugt noget af disse våbenmærker og foretrak at lade sig tegne et helt nyt våben (efter forslag fra Sven Tito Achen).

Sparren i det lodret delte skjold, det hele »af modsat farve«, skal anskueliggøre dette: at slå bro over modsætninger, altså Erik Dreyers indsats som forligsmand (jvf. våbenet for en anden forligsmand, Sigurd Wechselmann, nr. 30). Som farver er valgt de to smukkeste og varmeste tinkturer, men vil man lægge noget i dem, kan man sige, at det er de kgl. oldenborgske farver og derfor anstår sig for den, hvis karriere er forløbet i statens tjeneste. Rødt og gult er i øvrigt også Herluf Trolles farver. Erik Dreyer var student fra Herlufsholm, grundlagt 1565 af Herluf Trolle og Birgitte Gøye, og formand for skolens elevforening, Herlovianersamfundet.

Muslingeskallen, Ibskallen, liver op i et våben, som ellers måske ville være lige enkelt nok for et nyskabt våben og derfor vildledende med hensyn til sin alder. Den er inspireret af Birgitte Gøyes våben. »I øvrigt«, udtalte forslaget, »er det moderne syn på heraldik, at alt skal betyde, anskueliggøre eller symbolisere et eller andet, et vildspor. Hvis et våben er klart og kønt, tiltaler ejeren, og ikke kan mistages for noget andet våben, er dette nok«.

Hjelmfigurens smukke krupasser og kugle er et gammelt drejer-emblema. En krupasser er et af drejerens vigtigste redskaber, og krupasseren med kuglen findes i seks af de bevarede otte danske drejer-

lavssegl, det ældste fra 1600-tallet. Den tidligere nævnte Jens Hansen Dreyer, søn af drejeren i Odense, førte en krupasser + kugle som hjelmfigur i sit våbensignet. I Poul Reitzels »Våbensførende slægter...« (1945 ff), bind 2, side 236, beskrives figuren ganske vist som »to mod hinanden vendte kornsegl med spidserne indborede i en rund frugt«, men dette er en misforståelse. - Det latinske motto *Viribus unitis*, »Ved forenede kræfter«, er også kendt som valgsprog for kejser Franz Josef af Østrig-Ungarn (1830-1916).

6. *K. J. Jensen* (1890-1961), generaldirektør for Post- og Telegrafvæsenet, udnævnt april 1960. Våbenet er nykomponeret, d.v.s. det består, med en enkelt, lille ændring - den lodretstillede pil i stedet for to krydsede pile - af Post- og Telegrafvæsenets etatsmærke, på baggrund af postbudenens røde uniformsfarve. Valgsprog »Ordet forpligter manden« eller på latin *Verbum ligat hominem*.

7. *Ernst Colov* (1891-1972), dommer i Højesteret, udnævnt januar 1961. Våbenet er nykomponeret (se side 67 øverst). Bogen i midten med det latinske ord *Codex*, »Bogen, Lovbogen, Loven« er naturligvis et billede på indehaverens embede og på rettesnoren for dets udøvelse. De tre franske liljer, gule i blå (ligesom i Frankrigs gamle våben), symboliserer Ernst Colovs livslange interesse for fransk sprog, litteratur og kultur. Valgsprogets »Mød godt og ondt med retfærdighed« er Ernst Colovs egen formulering.

8. *Hans Nyholm* (1898-1964), viceadmiral, chef for Søværnet, udnævnt januar 1961. Storkorsvåbenet er en variation af et slægtsvåben som går tilbage til 1800-tallet (se Th. Hauch-Fausbøll »Slægts håndbogen«, 1900, side 702, og Poul Reitzel »Våbensførende slægter i Danmark«, 1945 ff, bind 3, side 84-85). Grundformen er: i blå felt en (grøn) holm med et hvidt, tindet fæstningstårn under en gul tiltagende halvmåne, evt. over to hvide bølgestriber. Ny-

måne og holm er naturligtvis »talende«, Nyholm. På hjelmen en gul stjerne. Sådanne fører våbenet bl.a. af tre tidligere medlemmer af slægten som var storkorsriddere (1905, 1925 og 1928). Hans Nyholm har udladt tårnet og indføjjet et anker, dette sidste utvivlsomt som symbol på hans liv til søs og karriere i flådens tjeneste. Der er intet valgsprog.

9. *Tage Andersen* (1899–1965), generalløjtnant, chef for Flyvevåbnet, udnævnt marts 1963. Våbenet er nykomponeret. Dets øverste halvdel er et billede på stjernehimmelen, den røde ring forneden er det danske flyvevåbens nationalitetsmærke, på hjelmen den karakteristiske propel fra et *Spitfire* fly. Til sammen står disse motiver for den som var blandt de allerførste danske flyvepionerer og sluttede sin karriere som chef for Flyvevåbnet. Valgsproget »Lykken følger den dristige« stammer fra en gammel dragonfane. Tage Andersen begyndte sin militære løbebane som officer i dragonerne. Også den lille hesteskoformede udskæring i hjelmen hentyder måske hertil og til indehaverens livslange kærlighed til heste og til ridning.

10. *Hans Peter Christensen* (1886–1977), civilingeniør, dr. techn., adm. direktør for Helsingør Skibsværft og Maskinbyggeri A/S, udnævnt marts 1963. Våbenet er nykomponeret, vistnok helt igennem udtænkt af H. P. Christensen selv, og afspejler hans livslange interesse for og arbejde med teknik, især i jernindustrien og inden for denne igen, især med skibskonstruktion og skibsbygning. Over havets eller havnens bølgelinjer ses en digel, hvorfra flydende stål hældes over i støbformene. I hjørnefeltene to skibsskruer i det blå hav (eller evt. flypropeller i den blå atmosfære). På hjelmen et skibsanker. Valgsprog »Teknisk udvikling, Danmarks fremtid«.

11. *Jens Herfelt* (1894–1972), dommer i Højesteret, udnævnt januar 1964. Våbenet er nykomponeret. I midterfeltet Lovens Bog over Straffens Sværd. Ved siden af

skålvægten er dette sidste Retshåndhævelsens, Justitias, faste symbol. Kornaksene i sidefelterne henviser til, at Jens Herfelt var af bondeslægt. Se også våbenet for Bodil Dybdal, nr. 24. Det latinske valgsprog *Jus est ars boni et aequi* er et citat fra Romerretten og kan oversættes noget i retning af »Retsudøvelsen er det godes og det retfærdiges kunst«.

12. *Jep Lauesen Frost* (1894–1970), dommer i Højesteret, udnævnt november 1964. Våbenet er nykomponeret og viser i skematisk gengivelse, set ovenfra, planen for et gammelt dansk tingsted: fire tingstokke i firkant, med tyvstenen i midten. Tingstokkene var de bænkede hvor dommer og tingmænd sad; på tyvstenen stod den anklagede. Der er ingen hjelmfigur, men den lille stjerne på hjelmens hals, udformet som et sporehjul, skal ihukomme en af højesteretsdommer Frosts forfædre, Mogens Frost, som var rideknekt hos Frederik 4. og bl.a. stod sin herre bi under slaget ved Gadebusch 1712. Valgsproget – der godt kunne lide som et citat fra en gammel dansk lovtæst – lyder »Øv ret, hver til værn og trygd«. Se i øvrigt, bl.a. om våbenets blasonering, Heraldisk Tidsskrift nr. 19, side 408, marts 1969.

13. *Aage Lorenzen* (født 1901), præsident for Højesteret, udnævnt januar 1965. Våbenet er nykomponeret (se side 70 øverst). Rosen mellem de tre humleblade alluderer til Fyn, hvor Aage Lorenzen havde sit barndomshjem, jvf. hvad den anden synbo, H. C. Andersen, i sit digt »I Danmark er jeg født« skriver om »æblegård og humlehave«. Det er morsomt at også Fyns Amtskommune, da den i 1976 tog sig våben, satte tre humleblade (gule i rødt, og gående ud fra samme stilk, i midten) i sit skjold. Det latinske valgsprog *Semper tiro*, ordret »Altid rekrut«, d.v.s. »Aldrig færdig« eller »Altid på vej« har fulgt Aage Lorenzen og spillet en rolle for ham mange år før udnævnelsen til storkorsridder. Hvor det stammer fra, er ikke klart, men det er i

alle fald af ældre dato og er også brugt af andre.

14. *Svend Erik Pontoppidan* (født 1900), viceadmiral, chef for Søværnet, udnævnt januar 1965. Det pontoppidanske slægtsvåben er formodentlig det danske borgerlige våben (af dem der stadig er i brug), som kan følges længst tilbage, nemlig til anden halvdel af 1600-tallet, se Axel Pontoppidan »Den yngre slægt Pontoppidan« (1931), side 26 ff, og Per Hougaard »En heraldisk guldhornsafbildning fra 1679« i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 21, side 40 ff, marts 1970. Nogen forklaring af våbenets motiver – murtinde, himmellegemer og hjelmens vognhjul – har man ikke. Valgsproget er formuleret af indehaveren, »Sømagt giver sejr« eller »Ved sømagt (vinder man) sejr«, på latin *Viribus mari victoria*.

15. *Frants Hvass* (1896–1982), ambassadør, udnævnt januar 1966. Våbenet for den borgerlige slægt Hvass, to hvide sparrer i blå, går tilbage i hvert fald til første halvdel af 1800-tallet, se Poul Reitzel »Våbenførende slægter i Danmark« (1945 ff), bind 1, side 289. Samme skjoldemærke – men andre hjelmfigurer – førtes af adelslægterne Hvas af Ormstrup (fra 1300-tallet, uddød 1602) og – dog i omvendte farver – Hvas de Lindenpalm (adelspatent 1761 for Jørgen Hvas til Tirsbæk, han døde uden sønner 1782), se Sven Tito Achen »Danske adelsvåbener, en heraldisk nøgle« (1973) side 480 og 481. Det er tydeligt at både Hvas de Lindenpalm og den borgerlige slægt Hvass heraldisk har ladet sig inspirere af våbenet for slægten Hvas af Ormstrup, men forbindelsen beror udelukkende på navneligheden. Nogen slægtsmæssig afstamning er ikke påvist. Det latinske valgsprog *In exteris pro patria* betyder »I det fremmede, for fædrelandet«.

16. *Vilhelm Boas* (1898–1978), departementschef i Justitsministeriet, udnævnt marts 1966. Våbenet er nykomponeret. De tre kornaks er på en måde »talende«, idet de alluderer til den smukke fortælling i

Ruts Bog, i det Gamle Testamente, om Rut, kong Davids stammoder, der sankede aks på *Boaz*' ager. Navnet Boaz betyder »i ham er styrke«. Sparren kan være foreslået af den daværende kgl. våbenmaler, Franz Sedivy, for at gøre våbenet forskelligt fra de ganske mange andre våbener med tre aks i. Bådshagen på hjelmen er taget fra Neksøs byvåben og hentyder til Vilhelm Boas' lykkelige barndomsår i Neksø, hvor hans fader var borgmester, samt by- og herredsfoged. Det latinske valgsprog *Trihimum*, »Vi føres«, går tilbage til kirkefaderen Augustin (354–430), der havde dette ord indgraveret i sin signetring. Måske havde Vilhelm Boas inspirationen til valgsproget fra forfatteren Henrik Pontoppidan, som han var meget optaget af, og som omtaler det i sine erindringer.

17. *Vincens Steensen-Leth* (1896–1978), ambassadør, udnævnt januar 1967. Den sjællandske adelslægt Steensens våben, de tre hvide pile i blå, kendes helt fra 1400-tallet. I 1774 blev Anne Sophie Kaas Steensen, datter af Carl Frederik Steensen til Steensgaard på Langeland, gift med Jørgen Ernst Leth, søn af oberst Mathias Leth, der var blevet adlet 1757, med som våben: en løve der holder et draget sværd. Det var et passende våbenmærke for en officer, men løven kan også være inspireret af våbenet for Mathias Leths hustru, Catharina Hedevig Brockenhuus von Löwenhielm, hvori der (bl.a.) forekommer en oprejst løve. Lethfamiliens stamfader var Niels Sørensen Glad (død 1602), der latiniserede sit navn til *Lætus*, der igen blev til *Leth*, måske som en bevidst tilnærmelse til en anden slægt af dette navn, Leth »af Vosborg«, adlet 1708, uddød 1845. Også i denne families våben findes (bl.a.) en oprejst løve.

I 1863 døde Anne Sophie Kaas Steensens brodersøn, Frederik Jørgen Steensen, som sin gamle slægts sidste mand, og i 1879 fik hendes og Jørgen Ernst Leths sønnesøn, Vincens Steensen Leth patent med det kombinerede navn *Steensen-Leth* og de to

slægters våbener forenet i ét, under det Lethske hjelmtegn.

Det latinske valgsprog *Respicite finem* betyder »Husk på afslutningen« eller muligvis »Tænk på døden«. Det går via Æsops fabler og andre led muligvis tilbage til den græske filosof Solons kendte udtalelse: »Pris ingen lykkelig, før han er død«. Men opfordringen kan også, mere jordbundet, blot opfattes som et råd til talere: Talens afslutning er det vigtigste! eller evt.: Lad være med at tale for længe!

18. *Valdemar Jacobsen* (født 1902), generaløjntant, chef for Hæren, udnævnt februar 1967. Våbenet er nykomponeret, efter forslag af Baron Otto Haxthausen. Valdemar Jacobsens fader var sognepræst på Lolland, og denne baggrund er antydnet ved den kirkelige trappegavl, der deler skjoldet. I nederste felt ses et kastel, en allusion til at våbenets indehaver i en periode var kommanderende general i *Kastellet*, i København. I kasteslets midtærtårn er der tre vinduer, ligesom der i reglen er i det tårn som er helgenen Sankt Barbaras kendemærke og attribut. Sankt Barbara er bl.a. skytshelgen for artillerister, og Valdemar Jacobsens militære løbebane begyndte inden for artilleriet. De to muslingskaller øverst i skjoldet er »talende« og spiller på navnet *Jacobsen*. Skallen af en kaminusling er attribut for pilgrimshelgenen Sankt Jakob. Den kaldes i den forbindelse ofte ligefrem Jakobsskal eller Ibskal, og indgår i talrige tilfælde i våbener, hvis indehavere hedder noget med Jakob, Jep, Ib eller lignende.

Skjoldets kastel gentages på hjelmen, men dér i en mere naturalistisk og perspektivisk udformning, til forskel fra skjoldets mere to-dimensionale, sådan som den gode heraldik ikke blot tillader, men kræver. Det latinske valgsprog *Audi partem alteram*, »Hør (også) den anden part« eller »Også modparten bør høres«, er en velkendt juridisk og etisk rettesnor, som via kirkefaderen Augustin går tilbage til filosofien Sene-

ca, og fra ham igen til den græske skuespilforfatter Aiskylos, ja vistnok endnu længe, til filosofen Focylides, o. 560 f.Kr.

19. *Morten Olufsen* (født 1907), kabinetssekretær, kammerherre, ordenssekretær, udnævnt februar 1968, storkorsset i diamanter februar 1972. Våbenet er nykomponeret (se side 71 øverst), og bjørnen er valgt som skjoldemærke, fordi Morten Olufsen helt siden sin barndom har haft sympati og interesse for dette dyr. Der var historier i familien, fortalt for børnene, om faderens og andre forfædres oplevelser med bjørne, og om den rolle bjørnen havde spillet i deres liv. Især beundrede Morten Olufsen bjørnens styrke og tålmod, og det var ikke mindst disse egenskaber som han ønskede den skulle symbolisere i våbenet. Farverne blå og gult har ingen »betydning«, men er blot valgt, fordi det var dem Morten Olufsen, efter at man havde prøvet forskellige farvekombinationer, syntes bedst om. Skjoldets lodrette deling og egeblade er tilføjet, for at man kunne være sikker på, at våbenet blev forskelligt fra de ret mange andre kendte og ukendte våbener der findes med en oprejst bjørn i. Hjelmen og dens tre fjer, i de omvendte af skjoldets farver, indgår især i den samlede komposition for den visuelle og heraldiske balanceskyld.

Valgsprogets »Realisme, tolerance, taknemlighed« formulerede Morten Olufsen med tre ord, der udgør en slags beskrivelse af, hvordan hans livssyn har formet sig. Først *Realisme*, siden, som moden mand, *Tolerance*, og til sidst *Taknemlighed*. De er altså ikke tænkt som noget samtidigt, man afmaler en udvikling.

20. *Eigil Wern* (1912–68), hofmarskal, kammerherre, kommandørkaptajn, udnævnt februar 1968. Våbenet er nykomponeret. Ankeret står for Eigil Werns tilknytning til Marinen og hans tidlige karriere dér. Delfinen symboliserer mere specielt, at han var ubådschef og chef for Flådens dykkerskole. Staven er hofmarskallens em-

bedsinsignum, hvis egeblade – symboler blandt meget andet på fædrelandskærlighed, moralsk styrke og »tømmer« – gentages af egekvistene på hjelmen. Medaljen om hjelmens hals bærer kong Frederik 9.s monogram. Våbenets hovedfarver er rødt og gult, kongehusets farver. Det latinske valgsprog *Pro rege, patria et honore*, »For kong, fædreland og ære«, er Eigil Werns egen formulering.

21. *Jørgen Saxild* (1891–1975), civilingeniør, udnævnt marts 1969. Våbenet er nykomponeret. Brobuken, udspændt over en afgrund og på baggrund af det ildsprudende bjerg, symboliserer Jørgen Saxilds livsgerning som ingeniør og brokonstruktør, især i forbindelse med de enorme jernbaneanlæg, med deres talrige broer gennem vilde, delvis vulkanske bjergegne, først i Tyrkiet, siden i Iran, som Jørgen Saxild var medleder og senere øverste leder af. Broen hentyder tillige til selve navnet *Saxild*, der måske oprindeligt betyder »sten i et vadested«, d.v.s. oldtidens form for en bro. De to (figurer af) bjerggeder der flankerer skjoldet er inspireret af et par bronzefigurer, måske op til 3000 år gamle, som blev fundet 1962 i Luristan, i det sydlige Iran, under de resultatrige udgravninger dér, som blev støttet bl. a. af Jørgen Saxilds firma, Ingeniørfirmaet Kampmann, Kierulff & Saxild, også kaldet Kampsax. Jordkloden på hjelmen angiver, at Jørgen Saxild og Kampsax anser hele jorden for deres virkefelt.

Valgsprogets »Mod, pligt, troskab« kan belyses af et citat fra Jørgen Saxilds erindringer: »Jeg har altid regnet mod, fysisk og moralsk, for en af de smukkeste egenskaber hos en mand, dertil pligtfølelse og trofasthed over for de opgaver, man påtager sig, over for de mennesker der stoler på én. Jeg mener, at jeg i nogen grad har levet op til disse idealer«.

22. *Kurt Ramberg* (født 1908), general, forsvarschef, udnævnt januar 1970. Våbenet er nykomponeret, efter et forslag af

major Povl Alsøer. Skjoldets centrale figurer er tænkt som »talende«, hjortevierne står for *Ram-*, jvf. f.eks. »rambuk«, og trebjergtet derunder for *-berg*, *Ram-berg*. Denne smukke komposition er imidlertid så enkel, at noget lignende let kunne tænkes at forekomme i andre våbener, og faktisk sidder der to hjortevier f.eks. i våbenet for en stadig levende tysk friherrelig slægt *von Ramberg*, der imidlertid ikke har nogen påviselig forbindelse med general Rambergs familie. For at gøre våbenet forskelligt fra dette og evt. andre hjortevi-våbener tilføjede man borten. Farverne er valgt fordi de tiltalte indehaveren. Vil man lægge noget i dem, kan man sige, at blå er både Marinens og Flyvevåbenets farve, Kurt Ramberg begyndte sit militærliv som marinellyver i Søværnet. Det er det samme der hentydes til med hjelmens vingede anker. Hjortevierne her er gentaget fra skjoldet, men for variationens skyld i omvendte farver.

Det latinske valgsprog *Suaviter in modo, fortiter in re*, »Mildt i formen, kraftigt i sagens realitet«, kan føres tilbage til et skrift fra 1606 af Jesuiterordenens overhoved Claudio Aquaviva om hvordan en leder bør optræde. I reglen citeres det i den omvendte rækkefølge: »Fortiter in re ...«

23. *Hans Jørgen Pagh* (født 1905), general-løjtnant, chef for Flyvevåbenet, udnævnt marts 1970. Våbenet er nykomponeret, efter et forslag af major Povl Alsøer. Hegnet i skjoldets midterfelt – et originalt og smukt motiv – er et billede på »forsvaret«, i hvis tjeneste Hans Jørgen Pagh har tilbragt hele sit voksne liv. Bevidst eller ubevidst er ideen måske inspireret af velkendte linjer i fædrelandssange, »Danemark vi nu kan ligne/ved en en frugtbar vang/hegnet trindt omkring – Gud signe/den i nød og trang ...« eller »Frø af ugræs er føjet over hegnet«. Men hegnet er tillige »talende«, idet navnet *Pagh*, »pag«, på gammelt dansk betyder stok, pæl eller hegn. De to stjerner på (himmel)blå baggrund angiver himme-

len, luftrummet, flyverens arbejdsmark, med stjernerne som man navigerer efter. Samtidig er disse tænkt som generallojtnantuniformens (davarende) to stjerner, altså et billede på indehaverens militære rang. Ørnevingerne på hjelmen er et nærliggende symbol for den militære flyvning. Men et par vinger er jo et af heraldikkens almindeligste hjelmtegn, og for at gøre dem mere personlige er de belagt med stjernerne fra skjoldet, i omvendte farver.

Om valgsproget skriver general Pagh: »Jeg er født i Fredericia, og jeg har gennem mine første tyve leveår lært at beundre denne by for dens fastholden ved gamle minder, ikke mindst af militær art, og dens samtidige stræben efter at følge med tiden«. I anledning af Fredericias 300-årsjubileum i 1950 blev der udgivet en bog om byen, og heri skrev værkets redaktør Erik Lund bl.a. følgende: »Kærlighed til en by som til et land eller en slægt kan - hvis den er ægte - ikke begrænse sig til øjeblikket. Den strækker sig både bagud og fremad, den rummer pietet over for det nedarvede, og den forstår samtidig at livet fremover skal leves. Historie - det er ikke brud, men sammenhæng. *Tak til fortiden, ansvar over for fremtiden*«. Denne tolkning sætter jeg meget stor pris på.

24. *Bodil Dybdal* (født 1901), dommer i Højesteret, udnævnt januar 1971 som den første danske kvinde uden for kongehuset der modtog storkorset af Dannebrog. Hertil kommer endnu et enestående forhold, nemlig at *både* Bodil Dybdal og hendes mand er storkorsriddere, samt at de begge var dommere i Højesteret. Bodil Dybdal var gift med højesteretsdommer Jens Herfelt, se nr. 11, og hendes våben er udførelt i sammenhæng med hans, man kunne sige som en brisure af dette. Lovbogen og Justitias sværd er hos Bodil Dybdal i blå felt, farvemæssigt en forbedring i forhold til Jens Herfelts hvide sværd i hvidt felt. Sidefelternes kuplede røde og blå tårne i hvidt felt er taget fra en ældre udgave af Køben-

havns byvåben og henviser til, at Bodil Dybdal er født i København. Valgsproget *Jus est ars boni et aequi*. »Retsudøvelsen er det godes og det retfærdiges kunst«, et citat fra Romerretten, er det samme som Jens Herfelts.

25. *Stephan Hurwitz* (1901-81), professor, dr. jur., Folketingets ombudsmand, udnævnt januar 1971. Våbenet er nykomponeret (se side 74). Stephan Hurwitz ønskede at det skulle give udtryk for tre ting, som han havde stræbt efter at bygge sin gerning på - visdom, retfærdighed og kærlighed, det sidste at forstå sådan, at også kærligheden må tale, når man skal udøve retfærdighed. Det blev alt sammen anskueliggjort enklest muligt ved hjælp af meget velkendte symboler, kærligheden og retfærdigheden ved skjoldets hjerte og skålvægt, visdommen ved Pallas Athenes ugle over skjoldet. I virkeligheden vil denne placering jo sige, at uglen er en hjelmsfigur, men da Stephan Hurwitz udtrykkeligt frabad sig en hjelm i forbindelse med sit våben, fordi den forekom ham krigerisk, og alt sådant var ham imod, udelod man hjelmen og gengav uglen siddende på sin snoede vulst på engelsk manér.

Øprindeligt havde Stephan Hurwitz ønsket et Pallas Athene-hoved som skjoldfigur, omtrent sådan som det kan ses på den danske doktorring. Det skulle udsige, at universitetet og dets lærdom havde været et holdepunkt i hans liv. I Ordenskapitlet var man imidlertid af heraldiske grunde betænkelig ved dette motiv, til trods for at der er et fortillfælde: i Vilhelm Thomsens storkorsvåben af 1909 sidder der netop bl.a. sådant et Pallas Athene-hoved. I stedet ønskede Stephan Hurwitz derefter Pallas Athenes ugle eller evt. to ugler. Der blev lavet udkast over dette motiv, men det endelige resultat blev altså som omtalt ovenfor og som det ses på farveplanchen.

Valgsproget »Respekt for mennesket« har sin direkte oprindelse som titel på en af Stephan Hurwitz' bøger, en samling af

1. Anker Englund

2. Erhard Qvistgaard

3. Hans Fuglsang-Damgaard

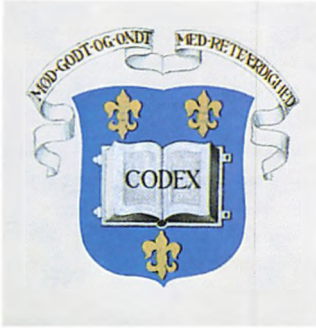
4. Michael Neiiendam

5. Erik Dreyer

6. K. J. Jensen

7. Ernst Colov

8. Hans Nyholm

9. Tage Andersen

10. Hans Peter Christensen

11. Jens Herfelt

12. Jep Lauesen Frost

kronikker, men den bredere baggrund var den livsholdning der prægede hele hans virke, både som strafferetsprofessor, under Anden Verdenskrig, og siden som ombudsmand.

26. *Hans Henrik Koch* (født 1905), departementschef, udnævnt januar 1971. Både Hans Henrik Kochs farfar, viceadmiral H. H. Koch, og dennes broder, højesteretspræsident P. F. Koch, var storkorsridere, men for ingen af dem er et våben indført i Ridderbogen. Departementschef Kochs våben er nyantaget, men bygger på to andre våbener ført af hans forfædre i kvindeliner. Det drejer sig om skjoldets ulv, strøm og stjerner, fra et Wulff-våben - Ida Wulff, datter af admiral P. F. Wulff, var gift med H. H. Kochs oldefar, Jørgen Hansen Koch - og hjelmens hvide islandske falk. En anden af H. H. Kochs olddefædre, overpræsident Hilmar Finsen (der også var storkorsridder, men heller ikke lod noget våben indføre i Ridderbogen), nedstammede fra den islandske stormand Loptur Guttormsson, som i begyndelsen af 1400-tallet førte en falk i sit segl.

Det latinske valgsprog *Dubitanter sed perseveranter*, »Tøvende, men udholdende«, skal forstås på den måde, at tvivl og dermed selvkritik bør være et hovedelement i overvejelser før en beslutning skal tages - ja, måske i al alvorlig intellektuel virksomhed - men at når beslutningen er taget, bør den føres igennem uanset eventuelle vanskeligheder. Formuleringen skyldes H. H. Koch selv og hans klassekammerat, latineren Per Krarup.

27. *Jørgen Trolle* (født 1905), præsident for Højesteret, udnævnt januar 1972. Våbenet er nyantaget. Blandt meget andet kan enhjørningen også symbolisere moralsk renhed, integritet, ubestikkelig (f.eks. i et offentligt embede), og som en videreførelse heraf måske også retfærdighed i retsudøvelsen. Dét er i alle fald dens opgave i højesteretspræsident Trolles enkle og smukke våben. Andre billedmuligheder

med mere eller mindre samme symbolik - f.eks. Justitia-skikkelsen med bind for øjnene og holdende vægt og sværd - blev forkastet, fordi de forekom Jørgen Trolle »fortærskede«. På hjelmen to enhjørningshorn mellem tre påfugleljer. Det latinske valgsprog *Semper ardens* betyder »Aldtid brændende«. Hvor det stammer fra og hvor langt det går tilbage, er ikke klart, men det er blevet brugt i mange forskellige sammenhænge.

28. *Greve Karl Christian Trampe* (født 1924), hofmarskal, hofchef, kammerherre, udnævnt februar 1972. Trampe'rne er en pommersk uradelsslægt, d.v.s. at dens oprindelse fortaber sig i middelalderens mørke (den er dokumenteret fra 1200-tallet). I 1736 blev generalmajor Philip Detlev Trampe udnævnt til tysk rigsgreve, og i 1743 naturaliseret som dansk greve. Hjortehovedet i 1. felt, med tilsvarende hjelmfigur (op fra en senere tilføjet grevekrone), er slægtens stamvåben og går altså tilbage til middelalderen. De øvrige dele af våbenet - løve med stav i 2. felt, ørnen på hjelm nr. 2, og de løvhudsiklædte vildmænd - er kommet til senere, måske i 1736, men i alle fald før naturalisationen i 1743. Hvad de hver især står for, vides der ingenting om, til trods for at både slægten og slægtsvåbenet er blevet studeret nøje. Det latinske valgsprog *Esse non videri*, »At være, ikke at synes«, kan gennem flere af antikkens latinske forfattere, i let varierende former, føres tilbage til den græske dramatiker Aiskylos (525-456 f.Kr.). Det har ofte været brugt som valgsprog, i nøjagtig samme formulering f.eks. af Tycho Brahe og kong Frederik den Store af Preussen (1740-86).

29. *Povl Hermann* (født 1902), dommer i Højesteret, udnævnt april 1972. Våbenet er nykomponeret, men bygger på et ældre våben, nemlig for adelsslægten Bang »IV«, som Povl Hermanns moder tilhørte, og hvis våben går tilbage i hvert fald til 1777, måske betydeligt længere (se Sven Tito Achen »Danske adelsvåbener, en heraldisk

nøgle«, 1973, side 415, og A. Thiset og Witttrup »Nyt dansk adelslexikon«, 1904, side 16). Bjælken med de tre stjerner er fra det Bangske våben, i forbedrede farver, halvmånen ligeledes, men bedre placeret, og gentaget på hjelmen (i stedet for Bangvåbenets tre palmekviste). Den Bangske rose, i øverste felt, er udeladt. Det franske valgsprog *Prompt et sincère*, »Hurtig og oprigtig«, stammer fra reformatoren Jean Calvin. Familien Hermann, oprindeligt *Armand*, var blandt de franske calvinister, såkaldte huguenotter, som i slutningen af 1600-tallet blev fordrevet fra Frankrig og via Brandenburg - hvor navnet ændredes til *Hermann* - o. 1720 kom til Fredericia, hvor de fandt et fristed og stiftede en reformert menighed, der stadig består.

30. *Sigurd Wechselmann* (født 1904), amtmand, formand for Forligsinstitutionen, udnævnt januar 1974. Våbenet er nykomponeret. Dets blå og gule farver hentyder til Sigurd Wechselmanns arbejde i Sverige i den Danske Flygtningeadministration 1943-45. Det delte skjold og de to bjælker af modsat farve der mødes i en spids, symboliserer arbejdsmarkedets to parter og deres møde ved forligsmandens forhandlingsbord (jvf. med den idémæssige lighed i forligsmand Erik Dreyers våben, nr. 5). Kornaksene på hjelmen, ligeligt delt af to farver, står for et lykkeligt resultat, »høst-udbyttet«, arbejdets løn, delt mellem de to parter. Halvmåne og stjerne er taget fra våbenet for det gamle Præsto Amt og hentyder til Sigurd Wechselmanns tjeneste som amtmand dér. Det latinske formulerede valgsprog *Aequitas, integritas, consensus*, »Rimelighed, retskaffenhed, enighed«, skal udtrykke mål og mening med arbejdet som amtmand og ikke mindre som forligsmand, d.v.s. forudsætningerne for at udføre arbejdet og betingelsen for et positivt udfald.

31. *Otto Blixenkron-Møller* (født 1912), general, forsvarschef, udnævnt april 1975. Våbenet (se side 75) kan betragtes som ny-

komponeret, men også som en variation af den adelige norsk-danske familie Blixencrones våben, se nedenfor. Det er udført i samarbejde med major Povl Alsøer. Skjoldets rødt og hvidt er Dannebrogts farver og gør tillige skjoldemarket tilstrækkeligt forskelligt fra slægten *Vinds*, som består af et sort hestehoved, hvidt optømmet, i gult felt. Hestehovedet skal symbolisere »militærets chef«; endnu da general Blixenkron-Møller var ung mand, var alle hærens officerer, fra kompagnichef og opfører, beredne. De tre fjer på hjelmen, i Marinens blå. Hærens røde farve og Flyvevåbenets himmelblå, repræsenterer forsvarschefen som den der har kommandoen over alle tre værnsgrene. Der kan også være tænkt på at rødt-og-blåt er Livgardens farver. Valgsproget »Vær beredt« er kendt som Spejderbevægelsens motto, men passer også godt for den der har ansvaret for landets forsvar. Det har været indehaveren magtpåliggende, at det er formuleret på dansk.

I 1712 blev Hans Blix, justitiarius i Norge, adlet med navnet *Blixencrone* og følgende våben: i rødt felt op fra en gul krone et hvidt hestehoved med gult hovedtøj og gul tømme. På hjelmen hestehovedet som i skjoldet. Som man ser, med udeladelse af kronen, nøjagtig samme skjoldemærke som general Blixenkron-Møller. Hans Blixencrone havde en søn, som ingen sønner fik, og dermed uddøde indslinjen. Der var imidlertid kvindelige efterkommere, og fra en af disse stammer general Blixenkron-Møllers tipoldemoder, gift Møller, hvis ene søn tog navnet Blixenkron-Møller, i en senere generation med bindestreg.

32. *Greve Kield Knuth-Wintherfeldt* (født 1908), hofmarskal, kammerherre, ambassadør, udnævnt april 1975, storkorsset i diamanter september 1976. Knuth'erne er en mecklenburgsk uradelsslægt, hvoraf et medlem i 1600-tallet kom til Danmark. I 1714 blev Adam Christopher Knuth ud-

13. Aage Lorenzen

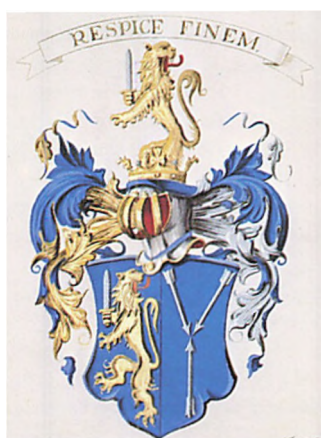
14. Svend Erik Pontoppidan

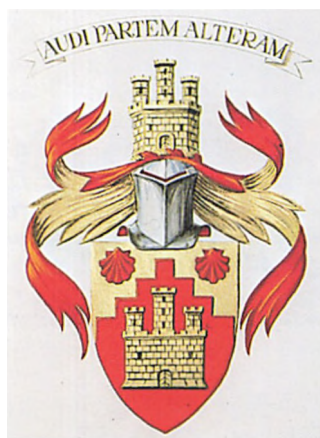
15. Frants Hvass

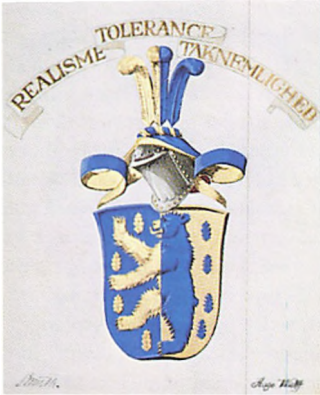
16. Vilhelm Boas

17. Vincens Steensen-Leth

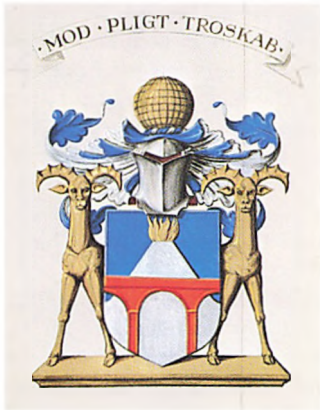
18. Valdemar Jacobsen

19. Morten Olufsen

20. Eigil Wern

21. Jørgen Saxild

22. Kurt Ramberg

23. Hans Jørgen Pagh

24. Bodil Dybdal

nævnt til greve af Knuthenborg, og i 1942 fik greve Viggo Knuth-Knuthenborg tilladelse til at føre navnet Knuth-Winterfeldt og kgl. patent på at »forene det grevelige Knuthske våben (af linien Knuthenborg) med det friherrelige Winterfeldtske våben«. Det Knuthske stamvåben – kedelkrog og tre kløverblade – sidder i midterskjoldets 1. felt, og hertil hører den midterste hjelm (med en senere tilføjet grevekronc). Fra det grevelige Knuth-Knuthenborgske våben stammer desuden: hovedskjoldets 1. og 5. felt, Lerche, fra 1660'erne (hvori bl.a. tre lærker), 2. felt, tre pile gennem krone, midterskjoldet i det Luxdorfske våben fra 1679 (feltet er i Ordenskapitlets Ridderbog fejlagtigt malet rødt, det burde være *purpur*; det er i dag vel noget nær det eneste tilfælde af purpur i den danske heraldik), og 4. felt, halv ørn, fra det Adellerske våben, af 1666. Hertil hjelm med strudsfejer og grevekronc, og de to skjoldholdende vildmænd. Fra det friherrelige Winterfeldtske våben stammer: midterskjoldets 2. felt, hovedskjoldets 3. og 6. felt, arm med sværd, samt hest, og hjelmen med ulven op fra en friherrekrone. At grevekroner og en friherrekrone optræder samtidigt og ligordnet i samme våben, sådan som her på hjelmene, er formentlig enestående. Den 12-oddede stjerne, som alle andre kombinationer med det Winterfeldtske våben hviler på (se Sven Tito Achen »Danske adelsvåbener, en heraldisk nøgle«, 1973, side 556) er her udeladt, da Viggo Knuth-Winterfeldt i 1942 ikke ville opgive sine Knuthske skjoldholdere, og mente at det ville være for kompliceret med både disse og stjernen. Det latinske valgsprog *Nil nisi rectum*, »Intet uden det rette« eller »Retfærdighed fremfor alt« er blevet brugt af flere medlemmer af familien Knuth.

33. *Mogens Hvidt* (født 1911), præsident for Højesteret, udnævnt januar 1976. Våbenet er en let ændret udgave af det Hvidtske slægtsvåben, der går tilbage til forrige

århundrede, formodentlig helt til den kendte forretningsmand og politiker L. N. Hvidt (1777-1856). En løve, opstigende af bølger og holdende et anker – som den kan ses f.eks. i relief over porten til ejendommen Holmens Kanal 16 i København – løven gul i blå felt, d.v.s. i de modsatte farver af rigsvåbenets tre blå løver i gult felt, må vel være et billede af Danmark som søfartsnation. I alle fald er den et nærliggende våbenmærke for en dansk storkøbmand, reder og søforsikringspionér.

Højesteretspræsident Hvidt ønskede imidlertid at erstatte ankeret med Justitias skålvægt, både som symbol for sin egen livsgerning inden for retsvæsenet, og fordi der i den gren af familien han tilhører har været flere andre fremstående jurister. Eksempelvis var hans fader præsident for Sø- og Handelsretten og hans farfars broder justitiarius i Højesteret. En tredje, mindre god udgave af Hvidt-våbenet, med to krydsede Merkurstave foroven i skjoldet, kan ses i Poul Reitzel »Våbensførende slægter i Danmark« (1945 ff), bind 2, side 20.

Det latinske valgsprog *Justum fac*, »Øv ret« eller »Gør det retfærdige«, er Mogens Hvidts egen formulering af, hvad han mener må være kærnen i en dommers gerning. Rent sprogligt er det formet efter et sted i Paulus' Brev til Romerne, *Bonum fac*, »Øv godt« eller »Gør det gode«.

34. *Eigil Wolff* (1914-83), generaløjtnant, udnævnt januar 1976. En springende ulv eller en halv ulv er anvendt som »talende« mærke i slægten Wolff i hvert fald siden Eigil Wolffs oldefar o. 1830. Da Eigil Wolffs farfader, generaløjtnant Ellis Wolff (1856-1938), blev storkorsridder, besluttede han sig for den halve ulv, hvid i blå felt, og Eigil Wolff ønskede at følge dette eksempel. Også det latinske valgsprog *Dum spiro spero*, »Så længe jeg ånder, håber jeg« eller »Så længe der er liv, er der håb«, er overtaget fra Ellis Wolffs storkorsvåben. Selve denne formulering oprindelse ken-

des ikke, men tanken findes udtrykt mange steder, f.eks. i Prædikerens Bog (9,4), hos Cicero, hos den græske digter Theokritos m.fl.

35. *Theodor Gjerulff* (født 1906), dommer i Højesteret, udnævnt januar 1976. Våbenet går tilbage i hvert fald til Theodor Gjerulffs tipoldefar, Søren Gjerulff, fra hvis hånd det er bevaret i et segl fra 1809. Han var indtil 1805 borgmester i Viborg og landsdommer sammesteds, og seglet må utvivlsomt være fremstillet allerede medens han beklædte disse embeder, altså før 1805. Måske er det ham der har ladet våbenet lave. Dets figurer er »talende«, i øverste felt et gærde, i nederste en ulv, gærde-ulv, Gjerulff (om navnets stavelser faktisk, rent etymologisk, har denne betydning spiller i denne forbindelse ingen rolle). I Svend Grundtvigs heraldiske håndskrift »Borgerlige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne« fra 1841 er våbenet fejlagtigt udformet over en bjælke i stedet for en skråbjælke (se Heraldisk Tidsskrift nr. 28, 1973, side 360-61). Valgsproget »Alt med måde« går via Peder Syv, Terents, Sokrates m.fl. tilbage til den græske lovgiver Solon o. 600 f.Kr. Mest kendt er det måske, fordi det stod skrevet på en af det gamle Grækenlands centrale helligdomme, Apollontemplet i Delfi.

36. *Erling Kristiansen* (født 1912), ambassadør, udnævnt april 1977. Våbenet er nykomponeret. Urkokken symboliserer Erling Kristiansens jyske oprindelse og opvækst på de midtjyske heder, især i og omkring Brande - hvis kommunevåben, fra 1942, i øvrigt også er en urkok, gul i sort felt - og står tillige for hele hans slægts oprindelse; både på fædrene og mødrene side går tilknytningen til Midt- og Vestjylland talrige generationer tilbage. Også en hede-lærke var overvejet som våbenfigur, men den kgl. våbenmaler rådede af heraldisk-dekorative grunde til urkokken. Det er synd, at denne vakre og enkle våbenfigur ikke fik lov til at stå alene i skjoldet.

Det sammenrullede dokument i nederste felt symboliserer Erling Kristiansens mere end 30-årige tilknytning til udenrigstjenesten - måske kan det betragtes som »talende«: diplom/diplomati - og de to sidefelter står for Danmark og Storbritannien. Dannebrogstriben forklarer sig selv. Den anden, lodret rød-hvid-rød, gengiver rent konkret kanten af ordensbåndet til *The Royal Victorian Order's* storkors, som Erling Kristiansen er dekoreret med, men symboliserer i videre betydning indehaverens lykkelige arbejdsår som ambassadør i London, hans livslange forbindelse med Storbritannien på andre måder, og hans beundring for og taknemmelighed over for den britiske indsats under Anden Verdenskrig, uden hvilken Danmark næppe ville have genvundet sin frihed.

Valgsproget »Elsk din næste« behøver vel ingen forklaring, men måske kunne man citere hvad Erling Kristiansen selv siger herom: »Jeg har haft det held altid instinktivt at møde mine medmennesker med tillid og sympati, og det er min erfaring, at denne indstilling giver et mere harmonisk forhold til omverdenen end den modsatte; den gør det nok også lettere at nå sine mål, herunder løse sine diplomatiske opgaver, og kan altså for så vidt siges at have et egoistisk udspring. Jeg husker i øvrigt tydeligt, at lensgreve Eduard Reventlow, hos hvem jeg arbejdede den sidste del af krigen i det frie gesandtskab i London, engang sagde, at for at være en god diplomat må man have et godt hjerte«.

37. *Sven Thustrup* (født 1915), viceadmiral, chef for Søværnet, udnævnt 1. juli 1977, på 300-års dagen for slaget i Køge Bugt. Våbenet er nykomponeret (se side 78). Feltet er blåt som havet, og de tre kanonkugler står for »det danske løsen«, d.v.s. det signal, bestående af tre kanon-skud, der aflyredes af flådechefen som tegn til at flådestyrken var klar til aktion. Tøvet som indrammer kuglerne alluderer til sømandslivet og sømandserhvervet, som for-

25. Stephan Hurwitz

26. Hans Henrik Koch

27. Jørgen Trolle

28. Greve Karl Christian Trampe

29. Povl Hermann

30. Sigurd Wechselmann

31. Otto Blixenkroner-Møller

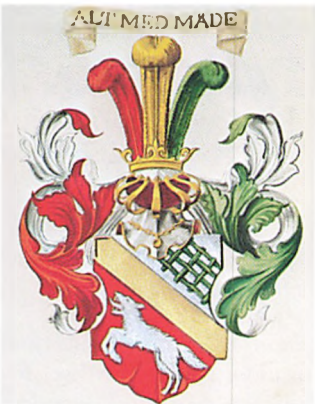
32. Greve Kield Knuth-Winterfeldt

33. Mogens Hvidt

34. Eigil Wolff

35. Theodor Gjerulff

36. Erling Kristiansen

uden Sven Thostrup selv, både hans fader tilhørte og hans søn tilhører. Og hans farfar var rebslagermester. På hjelmen er de tre kanonkugler gentaget mellem to hvide svanevinger. De symboliserer i almindelighed Flåden og Flådens skibe som, med Chr. Winthers kendte ord, »havets stærke svaner«, og mere specielt vor egen tids fregateskadre, i hvis skibsvåben der bl.a. indgår en svane med løftede vinger. Fregateskaden blev nvetableret ved den Flådeplan, hvis udformning og gennemførelse i 1970'erne i høj grad skyldtes Sven Thostrup. Valgsprog »Flåden for Fædrelandet«.

38. *Poul Hartling* (født 1914), forhenværende statsminister, FN's højkommisær for flygtninge, udnævnt december 1977. Våbenet er nykomponeret, i samråd med Fru Elsebeth Hartling. Kors og hjertet er hentet fra Martin Luthers emblema, den såkaldte »Lutherrose« (se illustration og tekst til nr. 3), fordi disse to symboler, der står for kristendommen og kærligheden, for Poul Hartling er det centrale i Luthers mærke. Selve rosen, der omslutter dem, er her afløst af den bøgegren og olivengren (eller her nærmest palmegren) som indfatter skjoldet. Bøgen er Danmarks nationale træ, og to olivengrene sidder i FN's mærke, omsluttende jordkloden. De symboliserer FN's hovedopgave: at fremme og sikre freden. Hos Poul Hartling repræsenterer de to grene hans offentlige virke, dels i dansk politik, dels i FN og FN's administration af hjælpen til verdens flygtninge.

Valgsproget har fulgt Poul Hartling gennem mange år. Det stammer fra Paulus, det Første Brev til Korinterne (6,19), hvor han siger: I tilhører ikke jer selv. Poul Hartling har omformuleret dette til: Vi tilhører ikke os selv, eller: Vi er ikke vore egne, på latin: *Non nostri sumus*.

39. *Bernt Hjejle* (født 1901), højesterets-sagfører, dr. jur., udnævnt december 1977. Bernt Hjejle er søn af maleren og grafikerens Hans Nikolaj Hansen, som i 1880'erne

malede en række billeder fra den jyske hede. Stemningen og stilheden på heden, hvor man kun hørte hjejlels fløjten, gjorde et stort indtryk på ham, og han begyndte at bruge tegningen af en hjejle, løbende og med løftede vinger, som en slags signatur på sine raderinger, senere også som et »bomærke« eller emblema bl.a. på sit brevpapir. Hjejlen blev efterhånden for ham en slags slægtssymbol, hvilket bl.a. gav sig udtryk i, at hans børn fik navneforandring til *Hjejle*.

Da Bernt Hjejle skulle have et våben som storkorsridder ønskede han familiens hjejle som sit skjoldemærke, gengivet som hans fader og han selv havde brugt den i forskellige sammenhænge i opimod hundrede år, altså løbende og med løftede vinger. Ordenskapitlets heraldiske kunstner, kgl. våbenmaler Aage Wulff, vægrede sig til at begynde med, ikke ved at acceptere en hjejle som heraldisk figur, men ved at skulle gengive den i den ønskede stilling og udformning, dette med henvisning både til heraldiske og ornitologiske grunde. Bernt Hjejle, som havde søgt råd bl.a. hos Baron Otto Haxthausen, stod imidlertid fast, og resultatet blev som han ønskede. Hjejlen blev i ét og alt gengivet som Hans Nikolaj Hansen havde tegnet den, uden det mindste forsøg på en heraldisering eller anden tilpasning til våbenets samlede udførelse. Fra England kendes lignende uoverensstemmelser, f.eks. når indiske fyrster havde ladet sig komponere våbener, som *College of Arms* i London ikke kunne få sig selv til at anerkende. Konflikterne endte i hvert enkelt tilfælde som den slags altid ender, med at våbenernes indehavere gjorde som det passede dem. Hvad nu hjejlen angår, forstår man højesteretssagfører Hjejle, og man forstår den kgl. våbenmaler. Synd at de ikke kunne tale sig til rette.

Valgsproget »Søger, så skulle I finde«, er (fra en ældre Bibeloversættelse) Jesu ord som gengivet i Mattæus Evangeliet 7,7.

40. *A. W. Nielsen* (1909–82), handels-

mand, bryggeridirektør, udnævnt april 1979. Våbenet er nykomponeret. Skjoldets hovedfigur er en gammeldags smørkærne, en allusion til at A. W. Nielsen oprindeligt var uddannet som mejerist og begyndte sin karriere inden for mejerivirksomhed. Det er et glimrende, meget originalt våbenmærke, måske den eneste smørkærne i verdens samlede heraldik. De to blå stjerner øverst i det samme hvide felt som smørkærnen, der ligesom spejler skjoldhovedets to hvide stjerner i blått - læg mærke til, at de faktisk er »omvendte« - er en heraldisering af et ønske A. W. Nielsen udtalte over for Ordenskapitlets våbentegner Aage Wulff: han ville gerne have, at våbenet også skulle give udtryk for den livsopfattelse, at »Himlen genspejles i det jordiske« eller »det Højeste genspejles i det daglige arbejde«. Ifølge Aage Wulff var A. W. Nielsen godt tilfreds med den måde opgaven blev løst på. Medaljen under skjoldet, efter en romersk mønt, viser handelens gud, Merkur. Skjoldet er indrammet af humleranker - humle er en vigtig ingrediens ved brygning af godt øl - der hentyder til A. W. Nielsens mangeårige virke som leder af Carlsberg Bryggerierne og de Forenede Bryggerier. Valgsproget »Væsentligt fra uvæsentligt« er utvivlsomt A. W. Nielsens egen idé og formulering.

41. *Erling Heide-Jørgensen* (født 1910), rigspolitichef, udnævnt september 1980. Våbenet er nykomponeret. Erling Heide-Jørgensen ønskede, dels at våbenet skulle være så enkelt som muligt, dels at det, uden at være et etatsvåben, skulle indeholde en hentydning til Politiet. Den smalle »pæl« anskueliggør en stav, øvrighedens værdighedstegn (men ikke en politistav i gængs forstand). Den er sribet i grønt, som i Danmark er politiets farve, og gult, der symboliserer den statslige autoritet.

Valgsproget »At være er at være ansvarlig« udtrykker noget centralt i et personligt livssyn, som også er formuleret hos Søren Kierkegaard og eksistensialisterne: den en-

keltes ansvar for sit eget liv. Det kan også opfattes som udtryk for en holdning til tidens tendens til at tage ansvar fra den enkelte og lægge det over på organisationer, partier eller »samfundet«.

42. *Niels Arnth-Jensen* (født 1909), industrimand, udnævnt oktober 1981. Våbenet er nykomponeret. Hovedfeltets figurer, en tandkrans der omslutter en sukkerroe i grønt felt anskueliggør Niels Arnth-Jensens livslange arbejde inden for industri i nær forbindelse med landbrug, hans virke som industrimand og tidligere formand for Industrirådet, og mere specielt hans mangeårige ledelse af De Danske Sukkerfabrikker med talrige datterselskaber. Sukkerroen gjorde for nogle år siden sin entré i kommunalheraldikken (Rudbjerg Kommune 1974, Holeby 1976), men Niels Arnth-Jensens sukkerroe er rimeligvis den første inden for storkorsheraldikken og danske slægtvåbener i det hele taget. Lyren i nederste felt står for indehaverens stærke interesse for tilværelsens mere musiske sider. Niels Arnth-Jensens barndomshjem var præget af grundtvigsk landsbykultur med dens tilhørende folkelige sang. Nogle år i sin ungdom var han musiker og studerede på konservatoriet. Valgsprog »Yd dit bedste«.

43. *Peter Christensen* (født 1921), præsident for Højesteret, udnævnt april 1982. Våbenet er nykomponeret. Peter Christensen ønskede, at det skulle udtrykke to personlige tilknytninger: dels til Sønderjylland, hvor han er født, dels til politi-etaten, hvor en stor del af hans karriere er forløbet. I samråd med kgl. våbenmaler Aage Wulff fik disse ønsker en meget særpræget og elegant heraldisk udformning. Både skjoldets blått-og-gult og hjelmens blå løve er taget fra Sønderjyllands, eller hertugdømmet Slesvigs, våben (som jo igen er en afledning af Danmarks våben). Egebladene hentyder til politiet, i hvis etatsmærke og uniformsdetaljer der indgår egeblade. Da egeblade, og ikke mindst tre, i forskellige

37. Sven Thostrup

38. Poul Hartling

39. Bernt Hjeje

40. A. W. Nielsen

41. Erling Heide-Jørgensen

42. Niels Arnth-Jensen

43. Peter Christensen

44. Greve Carl Moltke

46. Knud Jørgensen

48. Mærsk Mc-Kinney Møller

placeringer, er et almindeligt motiv i heraldikken, har Aage Wulff, for at være sikker på ikke at komme noget andet våben for nær, valgt en meget original komposition. Bogen som hjelmens løve holder, er Codex, Lovens Bog, *Loven*. - Valgsproget »Med lov skal land bygges« er de berømte indledningsord til Jyske Lov, fra 1241. Det passer naturligvis fint til en højesteretspræsident, men har også en mere personlig betydning for sin indehaver. For kongeriget Danmarks vedkommende mistede Jyske Lov sin gyldighed, da Christian 5.s Danske Lov blev indført, i 1683. Men Danske Lov gjaldt ikke for Sønderjylland, og her var Jyske Lov delvis i kraft helt op til begyndelsen af 1900-tallet, næsten til Peter Christensens fødeår 1921.

44. *Greve Carl Moltke* (født 1907), overpræsident, ordensskatmester, kammerherre, udnævnt april 1982. Den vidt udbredte uradelsslægt Moltke stammer fra Mecklenburg og kan føres tilbage til 1200-tallet. Både i middelalderen og senere kom medlemmer af slægten til Danmark, hvor adskillige blev naturaliseret eller, i et par tilfælde, udnævnt til grever. Den kendteste af disse er Adam Gottlob Moltke, der i 1750 af sin ven Frederik 5. blev gjort til greve af Bregentved, med et tilhørende firdelt våben med det Moltkeske stamvåben i et midterskjold, tre hjelme (i Danmark det normale for grever) og skjoldholdere, se Danmarks Adels Årbog 1921, side 488 ff, eller Sven Tito Achen »Danske adelsvåbener, en heraldisk nøgle«, 1973, side 534.

Carl Moltke tilhører den Moltke-Bregentvedske linje, men i stedet for at anvende dennes ret komplicerede (og banale) våben, besluttede han - som enhver Moltke naturligvis har ret til - at gå tilbage til slægtens oprindelige, enkle, meget smukke våben (se side 79). Som udgangspunkt for fremstillingen i Ridderbogen valgte han Moltke-våbenets forekomst på en ligsten i Keldby Kirke på Møn over ridderen Henning Moltke, der døde 1326 (se f.eks. Sven

Tito Achen »Heraldikkens femten glæder«, 1978, side 77), dog, for ikke helt at forbigå sin grevelige byrd, med en grevekroner på hjelmen.

De tre fugle i det Moltkeske våben er i tidens løb blevet gengivet meget forskelligt. Over porten til Moltkes Palæ, i dag Håndværkerforeningen, i Dronningen Tværgade, i København, ligner de mest solsorte. Den almindeligste opfattelse er vistnok, at det er urfugle (således i alle ovennævnte værker), men Carl Moltke mener, ud fra ornitologiske overvejelser, at Moltke-våbenets fugle må være *tjurer*, og sådan er de derfor afmalet her: i gult felt tre sorte tjurer med røde næb og røde fødder. På hjelmen, op fra en grevekroner, seks sceptre eller stave der ender i påfuglefljer.

Valgsproget udtrykker, at Carl Moltke hele sit voksne liv har *tjent*, dels som *tenestemand*, dels som medlem af forskellige udvalg og i andre samfundsgavnige virksomheder »i det små«, det hele opsummeret som »Altid at tjene«, der igen er formuleret på latin som *Semper servire*.

45. *Mogens Wahl* (født 1918), kabinetssekretær, kammerherre, udnævnt januar 1983. Et våben er under udarbejdelse, men var ved redaktionens slutning endnu ikke færdigt.

46. *Knud Jørgensen* (født 1919), general, forsvarschef, udnævnt april 1983. Våbenet er nykomponeret. Ørnevingen i det blå felt symboliserer Knud Jørgensens karriere som flyver (siden 1946) og den harniskklædte hånd med kommandostaven embedet som general og forsvarschef. Det hele udgør en original og elegant komposition. Figuren på hjelmen er en såkaldt lærering, d.v.s. en slags skabelon til fremstilling af skansekurve, i ældre tid en vigtig del af en ingeniørsoldats opgaver. Læreringen er blevet et emblema for Ingeniørtropperne og alluderer her til, at Knud Jørgensens militære løbebane begyndte i Ingeniørregimentet. Valgsproget »Forfærdes ej« - måske inspireret af salmen »Forfærdes ej, du

lille hob/skønt dine fjenders larm og råb/ fra alle sider gjaldte . . .« - udtrykker indehaverens holdning i ord og gerning under et langt liv i forsvarets tjeneste, under krigen, i opbygningen af Flyvevåbenet, og under en række forsvarsdebatter som chef for Forsvarsstaben og som forsvarschef.

47. *Hans Sølvhøj* (født 1919), hofmarskal, kammerherre, udnævnt april 1983. Et våben er under udarbejdelse, men var ved redaktionens slutning endnu ikke færdigt.

48. *Mærsk Mc-Kinney Møller* (født 1913), skibsreder, udnævnt april 1983. I begyndelsen af 1880'erne sejlede Mærsk Mc-Kinney Møllers farfader, Peter Mærsk Møller, som skibsfører med barkskibet »Valkyrien« af Dragør. Ved en bestemt lejlighed havde han sin kone med om bord og - med hans egne ord - »ved min uforstand pådrog min hustru sig en stærk forkølelse, blev syg, og jeg frygtede at miste hende«. Om natten knælede han på dækket og bad til Gud, og sluttede med at bede om et tegn på, at hans bøn var hørt. Han rettede sit blik mod himlen, hvor skyerne skiltes, og så en klart lysende stjerne . . .

Da kaptajn P. M. Møller i 1886 købte dampskibet S.S. »Laura«, og dermed lagde grunden til det senere rederi-imperium, satte han »sin« stjerne, den syvttakkede hvide stjerne på blå bund, på sit skib som dets skorstensmærke, og dette skønne billede har lige siden været skorstensmærke, rederimærke og firmamærke for de Mærsk-Møllerske rederier og andre virksomheder. Da P. M. Møllers søn, A. P. Møller, i 1951 modtog storkorset af Dannebrog, brugte han rederimærket som sit våben. Det tilhørende latinske valgsprog *Per ardua ad astra*, »Ad de vanskeligt farbare veje mod stjernerne«, går delvis og i varierende former tilbage til romerske og græske oldtidsforfattere. Det skal her sikkert forstås netop i sammenhæng med våbenets stjerne, og det var derfor nærliggende at A. P. Møllers søn, Mærsk Mc-Kinney Møller, da han

blev storkorsridder, tog samme valgsprog som sin fader.

Det er ikke første gang i Danmark, at en hvid syvttakked stjerne i blå er brugt som skjoldemærke. Nøjagtig samme figur førtes af den gren af den gamle Hvide-slægt, som Marsk Stig tilhørte. Det har måske indgivet nogle den tanke, at der var en forbindelse - en reel nedstamning? en slægts-tradition? - mellem *Marsk Stig* og den nulevende slægt med det usædvanlige navn *Mærsk*. Det er der imidlertid ikke, og da forfatteren til disse linjer, lidt forsigtigt, forelagde teorien for Mærsk Mc-Kinney Møller, fik han følgende svar, som vistnok er meget karakteristisk for familien Mærsk Møller, og som det måske kan være passende at afslutte denne præsentation med: »Der er ganske rigtigt ingen forbindelse med Marsk Stig - både min fader og min Bedstefader tog afstand fra at blive associeret med en kongemorder«.

Siden ovenstående blev skrevet, er der udnævnt yderligere en storkorsridder af Dannebrog, nemlig:

49. *Otto Müller* (født 1914), departementschef i Industriministeriet, udnævnt i april 1984. Departementschef Müllers slægt har ført våben i hvert fald siden begyndelsen af 1700-tallet. Hans forfader Johann Gottwerth Müller (1743-1828), der fra 1773 boede i Itzehoe, skriver om det, at han har arvet det fra *sin* forfædre, se Poul Reitzel »Våbenførende slægter i Danmark« 1945 ff, bind 2, side 211. Skjold: i blå felt en gul egekvist (eller egestikling) med tre agern. På hjelmen: en gul egekvist mellem en blå vinge og en gul vinge. Ved redaktionens slutning havde Otto Müller endnu ikke taget beslutning om noget valgsprog.

Billederne på farveplancherne er fotograferet efter Ridderbogen, bind 10, i Ordenskapitlet, af Ole Villunsen Krog.

Den første belgiske dronnings begravelsesskjold

Af Roger Harnignies

Noget af det første, Leopold I tænkte på, efter at han den 21. juli 1831 var blevet konge af Belgien, var at grundlægge et dynasti. På dette tidspunkt var det støtten fra Frankrig, der var grundlaget for Belgiens uafhængighed, og det måtte forekomme naturligt, at militæralliancen blev fulgt op af en dynastisk alliance.

Kong Leopolds valg faldt på den franske konge, Louis-Philippe I's ældste datter, Prinsesse Louise-Marie, Mademoiselle de France, var netop fyldt 20 år, mens hendes fremtidige gemal var 42. Brylluppet fandt sted i Compiègne den 9. august 1832, og med tiden skulle fire barnefødsler befæste denne, hvad alderen angår, ulige forbindelse.

Revolutionen i 1848, som tvang dronningens franske slægt i eksil i England, gav hendes helbred et knæk. Hun kom sig aldrig, og døde i Ostende den 11. oktober 1850. Begravelseshøjtideligheden fandt sted i Bruxelles tre dage senere, mens selve jordfæstelsen skete i Vor Frue kirke i Laeken den 17. oktober.

På den tid var det en selvfølge, at en konges eller dronnings begravelse var ledsaget af heraldiske manifestationer, modsat hvad der er tilfældet i vore dage. Vi ved hvorledes dronning Louise-Maries begravelsesskjold så ud, idet der i Dynastimuseet i Bruxelles er bevaret en formindsket kopi i farver.

Under den kongelige kåbe og støttet af to løver, der desuden bærer bannere med de nationale farver, ses to allianceskjolde med kongens og dronningens våbener under en kongekrone. Dexter skjold er kvadreret med Storbritanniens og Sachsens våbener; i et midterskjold er Belgiens vå-

ben. Sinister skjold har i blått tre guld liljer og en sølv turnerkrave, altså Orléans.

Det er mærkeligt, at man i 1850 endnu brugte denne udgave af kongens våben. Det kvadrerede våben med Belgien i midten blev faktisk kun brugt af Leopold I i hans første otte år som konge. Det var resultatet af en forenkling af det våben, som den engelske prinsregent i 1818 havde tildelt daværende prins Leopold af Sachsen-Coburg, som da var enkemand efter prinsesse Charlotte af Wales (1796-1817), prinsregentens datter. Fra 1839 valgte Leopold I, antagelig af politiske årsager den omvendte sammensætning af sit våben, som altså kom til at bestå af Belgiens våben i hovedskjoldet og det kvadrerede våben med Storbritannien og Sachsen som midterskjold. Denne type bestod, også under Leopold II til 1880 og er grundlaget for det nuværende våben for den belgiske kongefamilie.

Selv om den gamle udgave skulle have bestået på visse uniformsprydelse og på hoffets vogne, forsvandt brugen af den dog fra 1839-40, og man har svært ved at forstå, hvorfor dette våben blev brugt i 1850 på dronning Louise-Maries begravelsesskjold.

Med hensyn til det orléanske våben må det også vække undren, fordi kongehusets brug af liljevåbener var blevet forbudt i Frankrig ved en kgl. forordning af 10. februar 1831, altså mere end et år inden prinsens bryllup med den belgiske konge. Men det er klart, at fordrivelsen af Orléans'erne havde frigjort denne familie fra hensynet til en bestemmelse, der alene var indført i en konkret politisk situation.

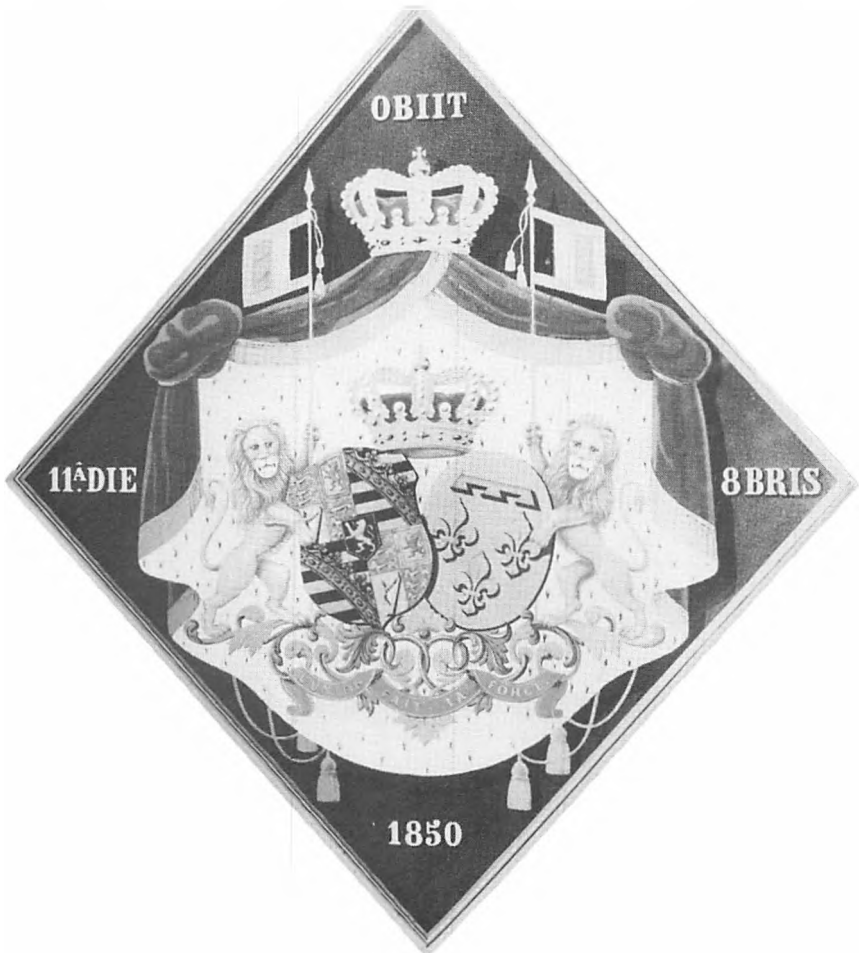
Litteratur

J. Bernard: Le dernier sceau fleurdéliné de France. Recueil III de l'Office généalogique de Belgique, Bruxelles, 1954, p. 84.

R. Harmignies: Les armoiries de Léopold Ier. Le Parchemin, n° 61, Bruxelles 1960, pp. 96-103.

R. Harmignies: The British Royal Arms in the Arms of the First King of the Belgians. The Coat of Arms, vol. VI, N° 47, London 1961, pp. 274-279.

Oversat fra fransk af Allan Tønnesen.

Heraldik i kongeligt eje

Af Ole Villumsen Krog

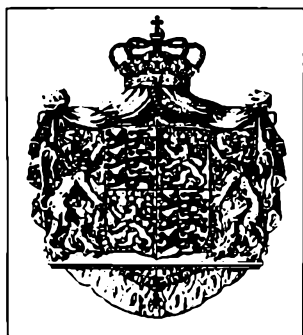
På følgende sider præsenteres udvalgte eksempler på dansk som udenlandsk og ældre som nyere heraldik i kongeligt eje. Der er lagt vægt på at præsentrere den udvalgte heraldik i personalhistorisk og kulturhistorisk sammenhæng, en præsentation, som kun er blevet mulig gennem Hendes Majestæt Dronningens og Hans Kongelige Højhed Prinsens dybe og personlige kendskab til emnet samt medlevende interesse for opgavens løsning. Jeg bringer Regentparret min ærbødigste tak.

Ved våbenændringen i 1972 forsvandt våbenmærkerne for de Venders og Gothers, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Delmenhorst fra det kgl. våben. En af de yngste fremstillinger af det nye kgl. våben vises på det balkontæppe (længde 2,60 m, bredde 2,15 m) af silke, som Hendes Majestæt Dronningen og Hans Kongelige Højhed Prinsen i marts 1980 modtog af Deres Majestæter Kongen og Dronningen af Spanien. Tæppet er

fremstillet hos De forenede Kunstindustrier i Madrid (fig. 1). Ved ambassadørmødtager og gallamiddage på Fredensborg Slot ophænges tæppet på Kuppelsalens balkon. Se side 97.

Hans Kongelige Højhed Prinsens første exlibris som Prins af Danmark blev i maj 1968 tegnet af kgl. våbenmaler Aage Wulff (fig. 2). Våbenet er firdelt; i første og fjerde felt Danmarks tre løver; i andet og tredje felt Monpezat-slægtens våben - i rødt felt

EX-LIBRIS

HENRIK

2. Prins Henriks superexlibris. Tegnet 1968 af kgl. våbenmaler Aage Wulff. Højde 7,9 cm, bredde 4,7 cm.

4. Prins Henriks superexlibris. Kobberstik. Tegnet og graveret af K. J. Johannsson 1974. Højde 11,0 cm, bredde 9,4 cm.

en gul løve under tre femoddede gule stjerner – således som det også kendes fra Prinsens faders våben som Storkors af Dannebrogordenen (fig. 3). Omkring Prinsens våbenskjold, der holdes af to løver, ses Elefantordenens ordenskæde; på våbendrape-riet en kgl. krone. Se side 97.

I 1974 tilkom endnu et exlibris (fig. 4), i hvis hjørner ses to femoddede stjerner samt et vin- og egeblad. Prinsens slægt kommer som bekendt fra vineggen Quercy, afledt af quercus, eg.

En tredje fremstilling af Hans Kongelige Højhed Prinsens våben er et signet, skåret i en agat med svejfede kanter (fig. 5). Arbejdet er udført i Idar-Oberstein.

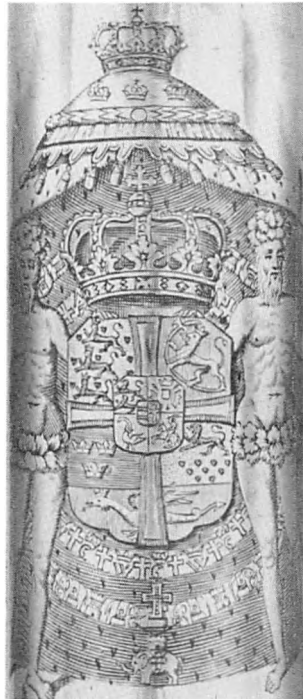
En marskalstav i Det kgl. Sølvkammer viser en af de ældste gengivelser af det kgl. våben med krone og vildmænd i våbentelt. Marskalstaven, der er en 175,3 cm lang bambusstav med lakarbejder i sort og guld, er på begge endestykker forsynet med en cylinderformet, ustempelt hætte. Øvre hætte eller beslag er 15,8 cm langt. Herpå er graveret det danske kgl. våben (fig. 6).

I Det kgl. Sølvkammers inventarprotokol 1834–1839 omtales blandt marskalstave »... En stor lakeret med Sølvbeslag og forgyldt paa Enderne forfærdiget til Bilageret 1695, paa det øverste Beslag findes udstukket Danmarks Vaaben ...«¹⁾. 15. december 1695 blev Kronprins Frederik (IV) (1671–1730) viet til Louise af Mecklenburg-Güstrow (1667–1721) på Københavns Slot.

På marskalstavens kgl. våben fortsætter skjoldets kors ned til hovedskjoldets spids, hvorved mærket svarende til »de Venders« (lindorm) overkæres. Denne våbenfremstilling kendes først med Kong Christian V (1646–1699) og må betragtes som gældende fra hans tronbestigelse i 1670 og frem til 1721. Dog forekommer det så sent som 1770 på Dronning Sophie Magdalenes (1700–1770) kiste i Roskilde Domkirke²⁾. Marskalstavens våbentelt har megen lig-

5. Prins Henriks signet. Agat. Skåret i Idar-Oberstein. Højde 17 mm, bredde 11 mm.

6. Marskalstav med sølvforgyldt beslag, hvori graveret det store danske kgl. våben i våbentelt. Højde (beslag) 15,8 cm. København 1695.

7. Kuvertkaraffel med graveret kabinetsvåben med hjerteskjold samt ordenstegnet de l'Union parfaite. Højde (karaffel) 22,7 cm. Formentlig Tyskland. 18. årh.

hed med samme på Lambert van Havens (1630-1695) titelblad til ordensstatutterne af 1. december 1693; selv detaljer som skygger og folder i pulden på skjoldets kgl. krone findes på begge.

På en kuvertkaraffel (fig. 7) af glas, tilhørende Hendes Majestæt Dronningen vises det kgl. våben i en fremstilling, som kun kendes gennem dette ene eksempel. Norske glasværker fremstillede i perioden 1750-1760 tilsvarende keglesformede karaffler, men alligevel må denne karaffel med løs, facetteret og samtidig prop efter sin gravering være af tysk oprindelse³).

Graveringen viser en rokokokartouche med kgl. krone og omgivet af vildmænd,

stående i en hoveddekoration med murværk, vaser og pinjer. I kartouchen er graveret kabinetsvåbenet med Oldenburg og Delmenhorst i et hjerteskjold. Under kartouchen er ordenstegnet de l'Union parfaite - her med Oldenburg og Delmenhorst - ophængt i sin sløjfe.

En våbenfremstilling med Danmark, Norge og Sverige, Oldenburg (her fejlagtig med tre røde bjælker) og Delmenhorst kendes ikke i andre sammenhænge, hvorimod kabinetsvåbenet med stærkt svejfede kanter ses på danske dukater fra 1746-1749 og på en 24 skilling fra 1750-1763.

Ordenen de l'Union parfaite (den fuldkomne forening), som dronning Sophie Magdalene indstiftede på sin 11 års-bryllupsdag i 1732, var en hoforden, som uddeltes frem til dronningens død i 1770. Mellem ordenstegnets korsarme var anbragt Norges løve og Brandenburgs ørn med Hohenzollern i lille skjold i nævnte rækkefølge - og ikke som her rækkefølgen Brandenburg og Norge. På ordenens forside sås i kronet spejlmønogram SC6; på bagsiden følgende inskription: In unionis

8. Sølvskjold med Vallø Stifts våben. Højde 23,4 cm, bredde 19,6 cm. København 1898.

memoriam felicissimae. Noget ordens-tegn, på hvilket Oldenburg og Delmenhorst erstatter en af inskriptionerne, kendes ikke.

13. april 1939 indleverede Roskilde Domsogns menighedsråd o. 30 sølvkranse m.m. fra Dronning Louises (1817-1898) og Kong Christian IX's (1818-1906) bærer i Roskilde Domkirke⁴). Blandt de afleverede sølvarbejder er et skjold, 23,4 cm højt og 19,6 cm bredt. Skjoldet, der tilhører Hendes Majestæt Dronningen, er stemplet A. Dragsted, København 1898. På skjoldets forside er graveret Vallø Stifts våben (fig. 8).

Af Vallø Stifts fundats af 13. maj 1738 fremgår det, at Dronning Sophie Magdalene (1700-1770) bevilgede Stiftet eget våben, lodret delt felt med midterskjold⁵). I dexter felt det kgl. våbens tre blå, kronede løver og ni røde hjerter i guld; i sinister felt den brandenburgske røde ørn med kløverblad i guld på vingerne; på ørnens bryst Hohenzollerns våben - firdelt af sølv og sort. På midterskjoldets blå felt blev anbragt dronningen Sophie Magdalenes navnechiffer i guld, og på hoved- og midterskjoldet en kgl. krone. - Stiftets våben skulle endvidere føres som midterskjold i abbedisserne eget fyrstelige våben.

Det i 1939 indleverede skjold følger nøje våbenbeskrivelsen i fundatsen fra 1738; dog har skjoldet ikke været påsat en kgl. krone.

Stiftets to sidste abbedisser var kusiner, begge prinsesser af Slesvig-Holsten, hvorfor de i deres våben førte den norske løve. Louise Sophie Frederikke (1709-1782), datter af Hertug Philip Ernst af Slesvig-Holsten-Glücksborg (1673-1729), var abbedisse 1748-1782, og Sophie Magdalene (1746-1810), datter af Hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Glücksborg (1701-1766) i perioden 1782-1810. Ved den sidste abbedisses død blev stillingen ikke genbesat, men Stiftet fortsatte med at anvende det

sammensatte våben af Slesvig-Holsten-Glücksborg og Vallø Stift i den tro, at der var tale om Stiftets egentlige våben. Som en naturlig konsekvens heraf søgte man ved ændringen af det kgl. våben 1. sept. 1819 om kgl. tilladelse til at slette den norske løve af Stiftets våben. Tilladelsen blev givet og hovedskjoldet reduceret med ét felt, hvorefter våbenet med fyrstekrone (fig. 9) indtil 1888, da Dronning Sophie Magdalenes stiftsvåben genskabtes, førtes som Vallø Stifts våben. Se side 97.

Et enestående fad af ostindisk porcelæn, som tilhører Hendes Majestæt Dronningen, og som tidligere har stået i Dronning Louises (1817-1898) porcelænskabinet på Amalienborg, er i dag sammen med et par kopper⁶) de sidste rester af et større stel, som i tiden 1740-1746 er bestilt hjem fra Canton gennem Ostindisk Kompagni (fig. 10). Se side 97.

Fadet, hvis diameter er 43,2 cm, er dekoreret med polykrome emaljefarver og guld; kantborten er med rankeslyng og chrysantemum; på fanen fire felter med valmueblomster, vekslende med et F i spejlmonogram med kgl. krone. I spejlet det store danske kgl. våben med vildmænd i våbentelt, omgivet af en bred, forgyldt bort med ranker og pæoner, vekslende med fire udsparinger, hvori chrysantemum.

Fadets kronede spejlmonogram må henføres til Kronprins Frederik (V) (1723-1766). 1740 blev kronprinsen konfirmeret og fik dermed sæde i statsrådet, og 1746 overtog han regeringsmagten. Ved levering efter 1746 måtte man vente kongens kronede navnechiffer og ikke blot et spejlmonogram med kgl. krone.

Det kgl. våben er i den fremstilling, som kendes efter 1721, da Slesvigs våben efter hertugdømmets inkorporation i riget blev flyttet fra midterskjoldet til hovedskjoldet. Våbenet er omgivet af Elefant- og Dannebrogordenens ordenskæder, den sidste dog

i en mindre heldig udførelse; kæden ses ikke, og ikke mindre end to dannebrogskors er malet under skjoldet.

Våbenteltet består af et draperi og en kuppel, her med fast kant. I sig selv er kuplen billedet på storhed og den højeste autoritet, og sammen med draperiet bliver våbenteltet under ét symbolet på kongeværdighed og suverænitæt. Heri anbringes kongens våbenskjold med den kgl. krone. Våbenteltets kgl. krone er egentlig overflødig, idet kronen på skjoldets kant er den rangangivende krone⁷⁾.

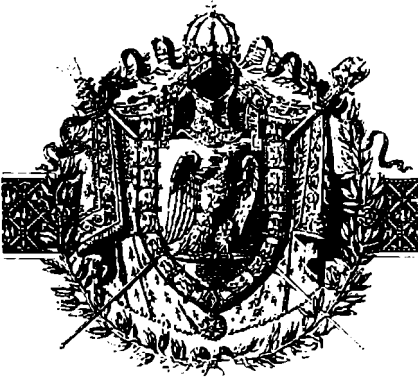
De to vildmænd er malet stående på to klippestykker. En tilsvarende fremstilling af det store kongevåben med vildmænd stående på klippeblokke kendes fra udgaver i 1730'erne og 1740'erne af *Der durchlauchtigen Welt ... Geschichts-, Geschlechts- und Wappen-Calender*, udgivet af Christoph Weigel den Ældres enke i Nürnberg. Disse kalendere eller våbenbøger har været almindelig udbredt her i landet. Deres fremstilling af det lambrequin-smykkede våbentelt kan føres tilbage til Lambert van Havens farvelagte titelblad i ordensstatutterne af 1. december 1693. Ved bestilling af et stel i Canton må man antage, at et kobberstik med det kgl. våben fra en af de Nürnbergske kalendere er sendt til den kinesiske porcelænsmaler, som derefter har malet sin version af det danske våben.

Har porcelænsmaleren haft en vis distance til heraldikkens symbolsprog, har han til gengæld været fortrolig med fadets blomstermotiver. Valmuen, Yang Kwi-fei, er symbolet på trøst og tilgivelse, men også på et liv i luksus, hvilket sidste sættes i forbindelse med en smuk kinesisk hofdame, Yang Kwi-fei (719-756) under Tang dynastiet. Det fortælles, at kongen blev forelsket i hende, hvorfor hun og hendes familie nød stor rigdom og fremgang. Pæonen er symbolet på rigdom, berømmelse og trofasthed, mens chrysantemum står for nobel karakter, sjælelig styrke og kærlighed⁸⁾.

I Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek findes et eksemplar af *Le Sacre // De // S. M. L'Empereur Napoléon, // dans l'Eglise Métropolitaine de Paris, // Le XI Frimaire AN XIII, // Dimanche 2 Décembre. 1804.* (fig. 11). Det træffes første gang gennem Holger Ehrencron-Müllers (1868-1953) bogkatalogisering fra 1914. Bogens format er storfolio, indbundet i stormarvet rødt maroquin med stemplede bordures i tilstræbt empire på ryggen og for- og bagpermen, en såkaldt pastichedekoration fra slutningen af 1800-tallet, på hvilket tidspunkt mange parisiske bogbindere disponerede over stempler med kopier af både kgl.- og kejserlige våbener - som her forpermens stemplede superexlibris med det kejserlige franske våben⁹⁾. - Redaktionen af *Le Sacre de Napoléon I* var endnu ikke afsluttet, da Napoléon I faldt¹⁰⁾. Hele oplaget blev da beslaglagt, hvilket dog ikke forhindrede en vis omsætning af eksemplarer mellem værkets kunstnere, kejserlige embedsmænd m. fl. til høje priser. Se side 100.

Le Sacre de Napoléon skildrer kroningshøjtideligheden og gengiver klædedragter for den kejserlige familie og franske embedsmænd. Kobberstikkene er udført efter forlæg af Jean-Baptiste Isabey (1767-1855), Pierre-François Fontaine (1762-1853) og Charles Percier (1764-1838).

Tilblivelsen af det kejserlige våben i sommeren 1804 blev på mange måder et spil af tilfældigheder, mangel på elementær heraldisk viden og klart definerede principper¹¹⁾. 12. juni samledes statsrådet i Saint-Cloud for at fastlægge segl og våben; symbolforslagene var talrige og fantasifulde. Emmanuel Crétet, Comte de Champmol (1747-1809) foreslog ørn, løve eller elefant. Jean-Jacques duc de Cambacères, ærkekansler (1753-1824) foretrak bien, som han og mange med ham fejlagtigt opfattede som Mérovingernes symbol. Også de tre heraldiske liljer blev bragt på bane, men med forskellige begrundelser - dels som oprindeligt symbol for samtlige dynastier,

12. Det første franske kejserdømmes våben i Charles Perciers (1764-1838) udformning. Bordure i *Le Sacre de Napoléon I.*

der havde regeret Frankrig, dels som et kristent symbol. Hanen, som senere blev optaget af Louis-Philippe I (1773-1850) havde også sine tilhængere. Endelig blev det Napoléon I for meget, og han skar igenem med følgende forslag: en udstrakt løve på et Frankrigskort med poten parat til at overskride Rhinen. Det blev påstået, at Napoléon I skulle være faldet for allusionen léo, léon, lion.

10. juli 1804 underskrev Napoléon I dekretet for kejserdømmets segl og våben, som dog ikke fik megen lighed med ovenstående forslag. I sidste øjeblik foretog Napoléon I rettelser ved egenhændigt at overstrege dekretets »løve« og indsætte »ørn«. Det kejserlige våben blev i blåt felt en ørn med sænkede vinger, vendt mod sinister, siddende på en tordenkile; omkring skjoldet Æreslegionens ordenskæde; på skjoldet den kejserlige krone og bag skjoldet på draperi scepteret og retfærdighedens hånd en sautoir. Dekretets beskrivelse af våbenet var meget mangelfuld; således omtaler den ikke ørnens farve (guld) eller hjelmen på skjoldets kant; våbenkappen benævnes blot draperi.

På fig. 12 ses kejserdømmets våben i Perciers udformning i *Le Sacre de Napoléon I.* Kronen - omtalt som Karl den Stores krone - var en fri gengivelse af en krone på et 1400-tals billede i Bernard de Montfaucons (1655-1741) *monumens de la monarchie française*, Paris 1729, I, pl. III, hvor Karl den Store (742-814) ses skænke kirken i Aix-la-Chapelle til Jomfru Maria¹²). Karl den Store afbildes der med en lukket krone med otte halvbøjler, der udgår fra palmetter, og som foroven ender i et kors. Udover at tjene som heraldisk forbillede blev dette 1400-tals billede arbejdstegning for guldsmeden Martin-Guillaume Bien-nais (1764-1843), der 1804 fremstillede Napoléons krone, som kejseren dog aldrig kom til at bære, men som fortsat kan ses på Louvre.

Forpermens superexlibris, fig. 13, viser et våben, som fremkom omkring 1810¹³). Den heraldiske kronens bøjler er nu forsynet med ørne med løftede vinger. Mange variationer af det kejserlige våben kendes; eks-

13. Variant af det første franske kejserdømmes våben. Omkring 1810. Superexlibris. *Le Sacre de Napoléon I.*

14. Spillekort med portrætter af Napoléon I og den kejserlige familie samt ordensbånd fra Frankrig, Holland, Westfalen og Begge Sicilier. 20. årh.

empejvis forekommer 10 variationer af Æreslegionens ordenskæde omkring skjoldet.

Interessen for det første kejserdømme holder sig usvækket i Frankrig. I 1969 udkom en ny udgave af *Le Sacre de Napoléon I*. Forpermens superexlibris svarer til ovennævnte, men er dog fremstillet efter et nygraveret stempel. Den dag i dag kan man i Paris købe en kartouchetaske i sort læder med det kejserlige våben i guld. Tasken indeholder to sæt spillekort. Hjerter es viser Æreslegionens ordenskæde, hjerter konge og -dame naturligvis Napoléon I og Kejserinde Joséphine. På de øvrige billedkort afbildes medlemmer af den kejserlige familie samt ordensbånd fra Holland, Westfalen og Begge Sicilier (fig. 14).

Som ganske ung kom Joséphine Tascher

de la Pagerie (1763–1814) fra Martinique, hvor hun var født af franske forældre, til Frankrig. Her blev hun i 1779 gift med Alexandre vicomte de Beauharnais (1760–1794), der under revolutionen blev Nationalforsamlingens præsident og 1793 Rhinarmeens overgeneral. 1794 blev han guillotineret for tabet af Mainz, og 1796 indgik Joséphine de Beauharnais påny ægteskab og da med den øverstkommanderende for den franske Italienshær, Napoléon Bonaparte.

Joséphine, fra 1804 kejserinde, fødte i sit første ægteskab to børn, 1781 Eugène og 1783 Hortense (1802 gift med Napoléons broder Louis og 1808 moder til den senere Napoléon III). Sin barndom tilbragte Eugène ved hæren, først ved Rhinarmeen med faderen og fra 1796 hos Napoléon under felttoget til Italien og Ægypten. 1805 udnævntes han til vicekonge af Italien og 1806 arrangerede Napoléon hans ægteskab med Augusta-Amélie, datter af Kong Maximilian I af Bayern. Endelig blev han i 1807 adopteret af Napoléon og udnævnt til arving af kongeriget Italien.

Eugène (1781–1824) klarede smukt kejserdømmets fald og beholdt alle sine besiddelser, både på Martinique (en sukkerplantage), i Frankrig (bl.a. Malmaison), i Bayern og i Italien. Hans svigerfader udnævnte ham i 1817 til hertug af Leuchtenberg (flække i Oberpfalz), fyrste af Eichstätt (by i Midtfranken) med det personlige prædikat kgl. højhed. Det blev endv. fastlagt, at alle æresbevisninger, rettigheder og privilegier skulle arves af Eugènes descendenter. Titlen hertug af Leuchtenberg skulle videreføres af ældste søn¹⁴).

Som første hertug af Leuchtenberg førte Eugène et firdelt våben; i første felt en bjælke (Leuchtenberg), i andet felt en fæstningsmur med port og tårne, hvorpå et egetræ (Eichstätt), i tredje felt et sværd omgivet af og belagt med syv stjerner (minde om felttog og slag), i fjerde felt en bjælke, hvorpå tre solsorter (Beauharnais)¹⁵).

Af Eugène og Augusta-Amélie's mange børn må nævnes Joséphine, som 1823 blev gift med Prins Oscar (I) af Sverige, og Maximilian (1817–1852), den tredje hertug af Leuchtenberg, som 1839 blev gift med Storfyrstinde Maria Nicolaievna, datter af Tsar Nicolai I af Rusland. Ved den lejlighed blev hertugen udnævnt til altesse impériale og hans våben forøget med den kejserlige russiske dobbeltørn. 1852 blev hertugen af Leuchtenberg ophøjet til fyrst Romanovski¹⁶).

I vestlig litteratur kendes ingen blasonering eller afbildning af fyrst Romanovskis våben, hvorfor fyrstens superexlibris i Hans Kongelige Højhed Prinsens øje må betragtes som en stor sjældenhed (fig. 15).

Fyrst Romanovskis superexlibris forekommer på et meget smukt helbind af rød maroquin, der omgiver Victor Hugos tre romaner Bug-Jargal, Le dernier jour d'un condamné og Claude Gueux i en udgave, der er trykt på udsøgt Japanpapir (eksemplar nr. 40) og didiceret S.A.I. Mgr le Duc Nicolas de Leuchtenberg (Edition Nationale, Paris 1890). Se side 100.

Nicolas var den fjerde hertug af Leuchtenberg (1843–1890)¹⁷). Våbenet viser den kejserlige russiske dobbeltørn, hvorpå et firdelt midterskjold med hjerteskjold. I første og fjerde felt Leuchtenberg, i andet felt mindevåben for »felttog og slag«, i tredje felt Beauharnais. I hjerteskjoldet Tsar Nicolai I's kronede navnechiffer. På midterskjoldet en kgl. krone.

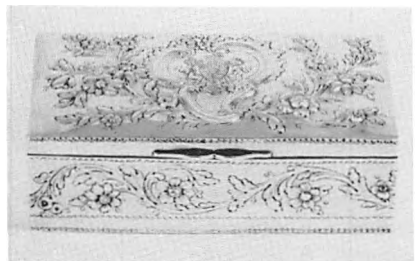
På skjoldet ses en uheraldisk hjelm, en såkaldt slavisk hjelm eller tsherkesserhjelm¹⁸) med bindebånd; hjelmen omtales også som en Sankt Alexander Nevskihjelm¹⁹). Den blev ved Nicolai I's våbenændring af det kejserlige russiske våben 11. april 1857 optaget i det store kejserlige våben²⁰). Derefter må det antages, at hertugen af Leuchtenberg som russisk altesse impériale og tilknyttet det kejserlige hus har indrettet sit våben efter den nye blasonering. Fyrst Romanovskis våben er omgi-

vet af Andreasordenens ordenskæde og støttes af to griffe. Omkring våbenet en våbenkappe med russisk kejserkrone.

I Hans Kongelige Højhed Prinsens arbejdsværelse på Fredensborg Slot opbevares en rektangulær cigaræske af sølv med hængslet låg, længde 20,8 cm, højde 7,3 cm (fig. 16). Låg og sider er med drevne bladranker med blomster; på låget en stor drevet rokokokartouche, hvori er graveret våben for Prinsen af Wales (fig. 17). Æskens udv. bund har følgende gravering: In dutiful remembrance // of // November 9th 1891. // Edward Lawson. Cigaræskan er udført i London 1881; guldsmedens mestermærke er ulæseligt.

Edward (VII) blev født 1841 på Buckingham Palace som Dronning Victoria (1819–1901) og Prins Albert (1819–1861) af Englands førstefødte. Ved fødslen blev Prins Edward Hertug af Cornwall og Rothesay, Prins af Det forenede Kongerige, Hertug af Sachsen og Prins af Sachsen-Coburg og Gotha. Senere samme år blev han udnævnt til Prins af Wales og Jarl af Chester. 1850 blev han Jarl af Dublin²¹).

Som Prins af Wales førte Prins Edward (VII) et firdelt våben med hjerteskjold. Det firdelte våben svarede til det våben, som Dronning Victoria havde antaget ved sin tronbestigelse i 1837, ved hvilken lejlighed hjerteskjoldet for Kongeriget Hannover

16. Cigaræske af sølv, graveret med våben for prinsen af Wales. Højde 7,3 cm, længde 20,8 cm. London 1881.

17. Våben for prinsen af Wales samt devisen ICH DIEN fra badge for den engelske konges ældste søn. Cigaræske af sølv. London 1881.

måtte udgå af Storbritanniens våben. I første og fjerde felt tre løver (England), i andet felt en løve i tressure (Skotland) og i tredje felt en harpe (Irland). Hjerteskjoldet er våben for Hertugdømmet Sachsen.

På hovedskjoldet samt på begge skjoldholdere er lagt et bitegn, en turnerkrave med tre snipper for at differentiere Prinsen af Wales' og dermed tronarvingens våben fra Kongen af Storbritanniens våben.

Over skjoldet ses kronen - med én gennemgående bøjle - for tronarvingen og omkring skjoldet Hosebåndsordenens ordenskæde med ordenstegnet Sankt Georg og Dragen. ICH DIEN er som devise knyttet til badge for kongens ældste søn som sådan og ikke som Prins af Wales. Nævnte badge består af en krone med tre opragende strudsefjer og devisen ICH DIEN.

Edward Lawson er identisk med Edward Levy-Lawson (1833-1916), Første Baron Burnham. Edward Lawsons fader Joseph Levy grundlagde i 1861 den engelske avis Daily Telegraph, der under sønnens ledelse blev Englands dominerende avis frem til 1890'erne. 1892 blev Levy-Lawson udnævnt til baronet og 1903 til Baron Burnham. Han var stedse en god bekendt af Prinsen af Wales²²).

Maleren C. A. Lorentzen skildrer i sit stemningsmættede billede fra 1816 kong Frederik VI's kørsel i guldkaret 1811 gennem Københavns gader på vej til ordensfest på Rosenborg Slot²³). Forrest rider to herolde i heroldskåbe, og omkring heste og guldkaret følger de kgl. løbere i rød frakke, med sølvbesat løberhue og i hånden en sølvbeslat løberstok.

Til løberens mundering hører fortsat huen, men ikke løberstokken. Løberhuens udseende har ændret sig gennem århundrederne; i dag er den en sort, sølvbræmmet fløjls hue med en besætning af taftblomster, bagtil en bræmme af sølvfrynser og fortil et stort, delvis forgyldt sølvskilt med det store danske kgl. våben med vildmænd i våbentelt (fig. 18). Se side 100.

I Det kgl. Sølvkammer opbevares et skilt til en løberhue samt en sølvbesat løberstok, hvis våbener adskiller sig fra andre på løberhuer og -stokke. Skiltet (fig. 19), der er delvis forgyldt, 17,1 cm højt, 15,8 cm bredt, og ustemplet, er mod toppen spidsovalt, men følger ellers huens buede front. I drevet fremstilling vises et alliancevåben for

19. Sølvforgyldt skilt til løberhue med våben for Hessen-Kassel og Danmark i våbentelt. Højde 17,1 cm, bredde 15,8 cm. 18. årh.s slutning.

20. Håndgreb af sølv på løberstok med grave-ret våben for Hessen-Kassel og Danmark i vå-bentelt. Højde 6,6 cm, bredde 5,9 cm. Om-kring 1792.

Danmark og Hessen-Kassel, hvorover en kgl. krone, omgivet af vildmænd og an-bragt i våbentelt. Omkring Danmark ses Elefantordenens ordenskæde og omkring Hessen-Kassel en dobbelt blomsterkrans.

Det danske våben fører Slesvigs to løver i hovedskjoldet, men ikke mærker for bl.a. Island og Færøerne, hvilket giver afgræns-ningen 1721 og 1820. Det er nærliggende at formode, at skiltet er fremstillet i forbindel-se med eller efter Kronprins Frederik (VI)'s (1768–1839) giftermål 31. juli 1790 på Gottorp Slot med sin kusine Marie Sofie Frederikke af Hessen-Kassel (1767–1852).

Antagelsen styrkes af løberstokken, en 138,3 cm lang stav, der øverst slutter med et stort støbt, balusterformet håndtag af sølv, på hvis overside er graveret et alli-ancevåben (fig. 20) i et våbentelt – alt sva-rende til skiltets fremstilling. Løberstok-kens beslag er stemplet $\frac{C11}{92}$ for hofguldsme-

den Christian Nielsen Hosøe (o. 1739–1812)²⁴). På stokkehovedet er endv. grave-ret 6. og W-67 ½ lod, ca. 992 gr.

Prinsesse Marie var datter af landgreve, generalfeltmarskal og statholder i hertug-dømmerne Carl af Hessen-Kassel (1744–1836), 1766 gift med Chr. VII's søster Louise (1750–1831). Våbenets syv felter er Hersfeld, Ziegenhain, Katzenelnbogen, Hessen, Dietz, Nidda og Schaumburg²⁵). – Hverken før eller siden kendes løberhuer og -stokke med andre end det danske kgl. våben, men den danske konge viste sig gang på gang nådig over for landgreven, hvis våbens tilstedeværelse så tæt på kongemagten kun kan forklares ud fra en æresbevisning over for kongens nære slægtning.

1. september 1819 blev i Stockholm un-derkrevet en konvention²⁶) mellem Dan-mark og Sverige vedrørende den norske statsgælds fordeling – et forhold, som ikke var blevet reguleret ved Norges afståelse til Sverige ved freden i Kiel i 1814. Til kon-ventionen blev knyttet en deklARATION, som intet havde med statsgælden at gøre, men udelukkende vedrørte et svensk krav om, at den danske konge øjeblikkelig skulle op-høre med at anvende den norske løve i det kgl. danske våben. Det svenske krav var si-den 1814 blevet fremsat med stedse stigen-de strengthed – ja, fra svensk side omtaltes endog nødvendigheden af at ty til midler, der ville være tilstrækkelige til at udvikle Sveriges gode ret over for Europa.

Da problemerne om statsgælden var løst, måtte Danmark gå ind på de svenske krav, hvilke bl.a. var, at den norske løve for fremtiden ikke måtte benyttes på våbener, stempler, dokumenter, mønter, bygninger m.m. efter 1. januar 1820. Deklarationen skulle ikke have tilbagevirkende kraft, hvil-ket fremgår af følgende »... mais qu'il est entendu que l'engagement actuel par rap-port au non-usage futur de l'écusson du Royaume de Norvège, comme partie des

21. Dobbelttrillet ske med graveret kabinetsvåben. Længde (incl. krone og ordensbånd) 2,9 cm. København o. 1761. Norge i 2. felt er efter 1819 blevet bortslebet og erstattet af Slesvig.

22. Mælkekande af sølv med graveret kabinetsvåben (Danmark, Norge og Sverige). København 1907.

Armoiries Royales de Dannemarc, ne sauroit avoir et n'aura aucun effet rétroactif quelconque, pour actes, documens, timbre, monnaie, édifices, qui existent dans ce moment . . . ».

9. november 1819 meddelte Departementet for de udenlandske Sager overhofmarskallen deklarationens delvise ordlyd, idet det til slut blot nævnes, at beslutningen ikke skulle have tilbagevirkende kraft²⁷). Det fik den imidlertid, hvilket ændringen af de mange kabinetsvåbener på sølvet i Det kgl. Sølvkammer vidner om.

I enevældens tid blev alle sølvarbejder i Det kgl. Sølvkammer graveret med det store kgl. våben eller med kabinetsvåbenet, monarkens mindre våben, hvis felter bestod af Danmark, Norge og Sverige. Ved våbenændringen 1820 erstattedes Norges løve af Slesvigs to løver.

Af 124 spillestager med graveret kabinetsvåben forekommer på 41 Norges løve og på 83 Slesvigs to løver; alle stager er æl-

dre end 1791²⁸). Fælles for de 83 spillestager, samt for bestik (fig. 21)²⁹) og fæde, som er fremstillet før 1820, og som fører Slesvig, er en påfaldende fordybning i våbenets andet felt samt en gravering, som stilistisk adskiller sig fra våbenets øvrige gravering. Det er tydeligt, at kabinetsvåbenets andet felt er blevet nedslebet og derefter nygraveret – nu med Slesvigs to løver.

Det er ikke udvalgte guldsmedes arbejder eller arbejder fra samlede leverancer, der er foretaget våbenændring på. Der er tale om vilkårlige og tilfældige arbejder, som har fået slettet Norges løve. Årsagen kan måske søges i overreaktion eller en ikke helt klar forhåndspræcisering fra Departementet for de udenlandske Sager over for Overhofmarskallatet, som administrerede Det kgl. Sølvkammer.

Klare retningslinier med hensyn til kabinetsvåbenets udformning på bordsølvet i Det kgl. Sølvkammer synes ikke senere at være blevet afstukket. 1885 leveredes fem

spillestager med graveret kabinetsvåben med Norges løve, og 1830 og 1945 blev andre to spillestager leveret med Slesvigs to løver. – Norges løve forekommer sidste gang i 1907, da på en mælkekande (fig. 22)³⁰).

Ved ændringen af det kgl. våben i 1819 erstattedes som nævnt Norges løve med Slesvigs to løver; i hovedskjoldets tredje felt fandt Island, Færøerne og Grønland plads, og i midterskjoldets fjerde felt anbragtes Lauenborgs hestehoved.

Det tog sin tid for våbenændringen at slå igennem, og undervejs kunne opstå afvigelsers fra den vedtagne blasonering. I Det kgl. Sølvkammer opbevares 10 ovale, forgyldte og ustemplede dragtskilte (højde 13,0 cm, bredde 9,6 cm) for chaluproere. I en drejet, men noget mangelfuld fremstilling vises det kgl. våben efter 1820. Hovedskjoldets mærker følger blasoneringen, men midterskjoldet mangler Lauenborgs hestehoved; hjerteskjoldet skal være lodret

delt af Oldenburg og Delmenhorst. Oldenburg er som bekendt i gult felt to røde bjælker og ikke som her skraveret i rødt felt to gule bjælker (fig. 23).

En smuk fremstilling af kabinetsvåbenet ses på Kong Christian VIII's (1786–1848) signetring, der tilhører Hendes Majestæt Dronningen. I en lysilla ametyst er skåret våbenskjold med kgl. krone og Elefantordenens ordensskæde (fig. 24).

1883 skænkede landgrevinde Anna af Hessen (1836–1918) Kong Christian IX (1818–1906) et signet med det kgl. våben i våbentelt, skåret i en oval lapis lazuli (5,6 cm lang, 4,5 cm bred) med gyldne spætter af pyrit. I våbenteltet ses det kgl. våben uden krone, men omgivet af vildnænd. Kuplen prydes af en stor kgl. krone og afgrænses foruden af en kronelignende figur med spaderformede spidser, hvorved opstår en tydelig adskillelse mellem kuppel og telt, yderligere understreget af teltets to nedhængende, tungeformede draperier (fig. 25). Der er langt til stofflig sammenhæng mellem kuppel og telt, som kendes fra Lambert van Havens tegning fra 1693.

Signetet er indfattet i et 15,1 cm højt roccailleformet 14 karat guldkraft, hvis top

23. Sølvforgylt dragtskilt for chaluproere. Våben for Lauenborg mangler; Oldenburg fejlagtigt skraveret. Højde 13,0 cm, bredde 9,6 cm. Efter 1819.

24. Kong Christian VIII's (1839–1848) signet med kabinetsvåben og Elefantordenens ordensskæde. Lilla ametyst. Højde 19 mm, bredde 16 mm.

25. Laksegel med det store danske kgl. våben i våbentelt. Våbenet er skåret i lapis lazuli. Højde 5,6 cm, bredde 4,5 cm. Hanau 1883.

prydes af en støbt elefant i sølv med skaberrak i rød emalje med perler³¹). Skaftet er stemplet C HERTEL & SOHN HANAU A/M og bærer på den perle- og rubinsmykkede kant følgende gravering: TIL KONG CHRISTIAN IX I TROFAST HENGI-VENHED FRA ANNA LANDGREV-İNDE AF HESSEN 1883. Landgrevinden var født prinsesse af Preussen og ægtede i 1853 prins Friedrich af Hessen (1820-1884), en broder til Dronning Louise (1817-1898) af Danmark.

I Hendes Majestæt Dronningens eje findes en usædvanlig fremstilling af det kgl. våben med krone og vildmænd i lambrequinsmykket våbentelt, alt i de heraldiske farver – og udelukkende opbygget af sydamerikanske tropfuglefljer. På den smukke jugendramme³²) kan læses følgende inscription: Tilegnet // Hans Majestæt Kong Frederik VIII // Udført i Colombia, Sydamerika (fig. 26). Se side 100.

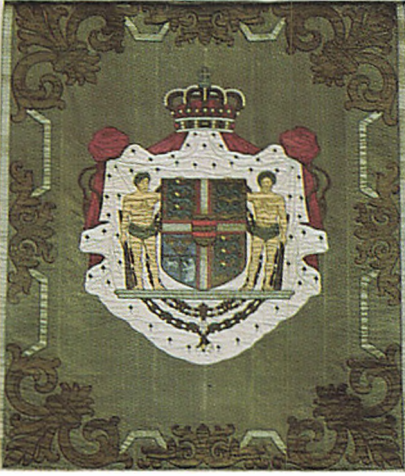
I 1804 optog Kronprins Frederik (VI) den unge og i Danmark ukendte Prins Wilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck (1785-1831) ved Hestgarden i København. Prinsen avancerede 1809 til major med tjeneste i Hertugdømmerne og kvarter på Gottorp Slot hos Landgreve Carl af Hessen-Kassel og dennes gemalinde Louise, datter af Frederik V. Allerede 1810 ægtede Prins Wilhelm landgreveparrets datter Louise Caroline (1789-1867), der var søster til Frederik VI's dronning. Af ægteskabets 10 børn må nævnes Prins Christian (IX) af Glücksborg, som 1852 blev anerkendt som dansk tronfølger.

Prins Wilhelm havde som svoger til kongen i særlig grad dennes bevågenhed. 1825 skænkede han ham Glücksborg Slot med tilhørende hertugtittel, og gang på gang blev Prins Wilhelm betroet diplomatiske opgaver, som da han i 1814 ledsagede kongen til Wienerkongressen.

Fra opholdet i Wien stammer et signet (fig. 27), hvis historie belyses gennem et brev fra Prins Hans til dennes brodersøn, Frederik VIII. Signetet har oprindelig tilhørt hertuginde Louise Caroline, og Prins Hans oplyser, at hans fader i 1815 hjembragte det fra Wienerkongressen som gave til sin hustru, der anvendte det lige til sin død i 1867. 3. juni 1908 overdrog Prins Hans Frederik VIII signetet, som i dag tilhører Hendes Majestæt Dronningen.

I en guldindfattet serpent³³) er skåret et alliancevåben i våbenkappe med kgl. krone for de fyrstelige huse Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck og Hessen-Kassel, en for det danske monarki særdeles vigtig forbindelse. Ad den vej – og tilsvarende gennem Dronning Louises moder Landgrevinde Charlotte af Hessen-Kassel (søster til Christian VIII) – skabtes familieforbindelse mellem det nye Glücksborgske og det gamle oldenborgske dynasti.

I jourstuen på Christian IX's Palæ på Amalienborg står et par overkopper af por-

1. Balkontæppe af silke med det store danske kgl. våben 1972. Højde 2,60 m, bredde 2,15 m. Madrid 1980.

3. Storkorsvåben for André greve de Laborde de Monpezat. 10. juni 1967. Våbenet er malet af kgl. våbenmaler Aage Wulff. Dannebrogordenens ridderbog bind X.

9. Vallo Stifts våben 1819-1888. Efter Det adelige Stift Vallo. København 1888.

10. Porcelænsfad med polykrome emaljefarver og guld. I spejlet det store danske kgl. våben i våbentelt. Canton mellem 1740 og 1746. Diameter 43,2 cm.

27. Signet med alliancenvåben for Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck og Hessen-Kassel. Zerpentin. Højde 22 mm, bredde 27 mm. Wien 1815.

celæn (fig. 28a-b), som tidligere har stået i Dronning Louises porcelænsabinet i samme palæ, og som nu tilhører Hendes Majestæt Dronningen. De henholdsvis 11,9 cm og 13,0 cm høje kopper, hvoraf den ene er på tre forgyldte løvfødder, er med roset- og palmetbesatte hanke. På koppen med løvfødder er malet det glücksborgske våben i de heraldiske farver i underglasur; på den anden kop er tilsvarende malet våben for Friherre von Sell. Begge kopper er mærkede med scepter for Königliche Porzellan-Manufaktur i Berlin. De er tegnet af Karl Friedrich Schinkel (1781-1841), hvis udaterede tegning (o. 1825) findes i KPM's arkiv på Charlottenburg i Vestberlin³⁴). Se side 100.

Det glücksborgske våben er firdelt med firdelt hjerteskjold. Hovedskjoldet er Norge, Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken. På skjoldet tre hjelme med fyrstekroner og hjelmtegn for Slesvig (tre skafter med påfuglesjer), Norge (kronet løve med økse) og Holsten (seks faner - og ikke som her syv).

Friherre von Sells våben er firdelt med to kronede om hinanden sammenslyngede

slanger i første og fjerde felt; i andet og tredje felt en krone med puld (pulden ikke gengivet på koppen).

Den friherrelige familie von Sell kom i det 18. årh. fra Lothringen til Mecklenburg-Schwerin, hvor den gik i tjeneste hos hertugen³⁵). Koppen kan måske sættes i forbindelse med Adolf Friherre von Sell (1797-1891), der som kammerherre, oberst og rejsemarskal hos Storhertug Friedrich Franz af Mecklenburg-Schwerin, der af Christian VIII den 12. juli 1845 blev udnævnt til kommandør af Dannebrogordenen³⁶).

Kopper med personlige våbener fra Königliche Porzellan-Manufaktur er relativt sjældne; porcelænsmaleren kendes ikke, ligesom kopperne heller ikke med sikkerhed kan henføres til bestemte personer.

Det glücksborgske våben forekommer på en overordentlig fornem spadserestok, 80,5 cm lang, en såkaldt Malakkastok af Calmuspalmé, kendetegnet ved en svag kant eller ryg langs hele stokken. Dens øvre del samt håndtag er af elfenben, hvori er udkåret det glücksborgske våben med løver som skjoldholdere, kgl. krone samt

29. Malakkastok, håndgreb af elfenben med våben med kgl. krone for hertug af Glücksborg. Stokkens længde 80,5 cm. 19. årh.

hjelme og hjelmtegn (fig. 29). Stokken tilhører Hendes Majestæt Dronningen. Den kan måske henføres til Hertuginde Louise Caroline af Glücksborg, Christian IX's moder.

Noter

- 1) Allerunderdanigst: Regnskab over Det Kongelige Sølvkammer Inventarium for Aarene 1834 til 1839 incl. Det kgl. Sølvkammer.
- 2) Grandjean, Poul Bredo: Det Danske Rigsvaaben. København 1926.
- 3) Venligst meddelt af direktør Mogens Schlüter, Holmegaards Glasværker.
- 4) Sager vedr. de kgl. gravkapper i Roskilde Domkirke. Det kgl. Sølvkammer.
- 5) Wad, Gustav Ludvig: Mindeskrift i Anledning af Halvandetthundredaars-Dagen for Oprettelsen af Det Adelige Stift Vallø. Kjøbenhavn 1888.
- 6) Venligst meddelt af kunsthistorikeren Bredo L. Grandjean. Se endv. Grandjean, Bredo L.: Dansk ostindisk porcelæn. Importen fra Canton ca. 1700-1822. København 1965. Heri omtales og afbildes et par kopper samtidige med fadet.
- 7) Bartholdy, Nils G.: Suverænitetsymbolikken i det store danske kongelige våben og dens kulturhistoriske baggrund. Heraldisk Tidsskrift, bd. 4, nr. 33. Marts 1976.
- 8) Venligst meddelt af ekstern lektor ved Østasiatisk Institut ved Københavns Universitet Huy Dong Shin.
- 9) Venligst meddelt af forskningsbibliotekar Paul Raimund Jørgensen, Boghist. Studiesamling, Det kgl. Bibliotek og J. Toulet, Conservateur à la Réserve des Imprimés, Bibliothèque Nationale, Paris.
- 10) Jacques-Charles Brunet: Manuel du Libraire et de l'Amateur de Livres. Paris 1864.
- 11) Sacre et couronnements Napoléoniens. Hervé Pinotcau: Vingt-cinq ans d'études dynastiques. Paris 1982.
- 12) Pinoteau, op.cit.
- 13) Venligst meddelt af Baron Hervé Pinotcau, Versailles.
- 14) Siebmacher, J.: Grosses Wappenbuch, Band I, 3. Abteilung, 3B. 1888.
- 15) Ibid.
- 16) Gothaischer, genealogischer Hofkalender 1900.
- 17) von Loringhoven, Frank Baron: Europäische Stammtafeln, Band IV. 1975.
- 18) Dr. h.c. Ole Rostock takkes for oplysninger om tscherkesserhjelmen i våben af 23. maj 1882 for fyrstefamilien Tschingis (Rusland). J. Siebmacher: Grosses Wappenbuch, Band I, 3. Abteilung, 3C. 1894.
- 19) Venligst meddelt af Hervé Baron Pinotcau, Versailles.
- 20) Siebmacher, J.: Grosses Wappenbuch. Die neuen Wappen des russischen Kaiserreichs (Ergänzungen und Berichtigungen), Band VII, 1. Abteilung. Von Otto von Hefner. 1859.
- 21) Pinches, R. V. & J. H.: The Royal Heraldry of England. London 1974.
- 22) Dictionary of National Biography 1912-1921. London 1927.

11

15

18

26

28 a

28 b

- 23) Det nationalhistoriske Museum på Frederiksberg Slot, A 7024.
- 24) Bøje, Chr. A.: Danske guld og sølv smedemærker før 1870, bd. 1. København 1979.
- 25) Siebmacher, J.: Grosses Wappenbuch, Band 1, I. Abteilung. Die Wappen der Souveräne der deutschen Bundesstaaten. Von Otto Titan von Hefner. Nürnberg 1856.
- 26) Convention Entre Sa Majesté le Roi De Dannemarc Et Sa Majesté Le Roi De Suède Et De Norvège, Conclue à Stockholm Le 1er Septembre 1819. Copenhague 1819. Danske Tractater efter 1800. Første Samling. Politiske Tractater. Første Bind. 1800-1863. Kjøbenhavn 1877.
- 27) Overhofmarskallatet A. Indkomne Sager 1819. N^o451-818. Rigsarkivet.
- 28) Krog, Ole Villumsen: Registrant i Det kgl. Sølvkammer.
- 29) Ske med dobbeltrillet og violinformet skaft. Graveret 1)N° 92; 2)263.; længde 20,7 cm; vægt 102,9 gr. Stemplet $\frac{C}{H}$ for Christopher Jønsen (o. 1707-1772), København; bymærke nedslidt; F; månedsmærke nedslidt. Det kgl. Sølvkammer.
- 30) Mælkekande med drevne bladkranse med krydsbånd. Graveret 2.; højde 22,2 cm; vægt 758 g. Stemplet MICHELSEN. 925 1907. Det kgl. Sølvkammer.
- 31) Kgl. Hofjuveler & Hofguldsmed Ove Dragsted takkes for udstrakt imødekommethed ved bestemmelse af stene og guldholdighed.
- 32) Rammen (højde 75,0 cm, bredde 57,7 cm) er iflg. påklæbet mærkat fremstillet hos Vald. Kleis, Vesterbrogade 58, København V.
- 33) Venligst meddelt af Kgl. Hofjuveler & Hofguldsmed Ove Dragsted, København.
- 34) Venligst meddelt af Dr. Winfried Baer, Verwaltung der Staatlichen Schlösser und Gärten, Schloss Charlottenburg, Vestberlin.
- 35) Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser, Teil B 1860. Gotha 1859.
- 36) I. Kommandør af Dannebrogordenen af første grad 1809-1848 D. Dannebrogordenens Ridderbøger. Ordenskapitlet.

Illustrationerne på side 100:

11. Le Sacre de Napoléon I, indbundet i stor-marvet rødt maroquin. 19. årh.s slutning. Højde 72,5 cm, bredde 54,7 cm.
15. Superexlibris for fyrst Romanovski, hertug Nicolas de Leuchtenberg (1843-1890). Højde 8,9 cm, bredde 8,2 cm. Paris 1890.
18. Løberhuer med taftblomster og sølvfor-gylt skilt med det store danske kgl. våben i våbentelt. Højde 20,0 cm. 18. årh.; efter 1721.
26. Det store danske kgl. våben i våbentelt, fremstillet af naturligt farvede fugleljer. Colombia, Sydamerika. Højde 36,0 cm, bredde 32,0 cm. - Rammen fremstillet hos Vald. Kleis, København, 20. årh.'s begyndelse.
- 28a. Porcelænskop med våben for friherre von Sell. Højde 11,9 cm.
- 28b. Porcelænskop med våben for hertug af Glücksborg. Højde 13,0 cm. Berlin omkring 1825.

Samtlige fotos: Ole Villumsen Krog.

Några sentida svenska serafimerriddares vapen

Av Erik Spens

Den 1 januari 1975 trädde i kraft Kungl. Maj:ts ordenskungörelse, utfärdad den 6 december 1974 (Svensk författningssamling 1974:768; se bilaga). I en övergångsbestämmelse föreskrevs: "Vid ikraftträdandet upphör utdelandet av utmärkelser inom Kungl. Maj:ts orden till svenska medborgare". I en riksdagen förelagd proposition (1973:71) återopades som skäl bl.a. "den arbetsbesparing som inom statsförvaltningen görs i fråga om ordensärenden". Under 1971 uppgick antalet ordensförläningar - i runda tal - av Svärdsorden till 190, av Nordstjärneorden till 900 och av Vasaorden till 150. Antalet svenska ordensinnehavare beräknades utgöra 24.000.

Enligt kungörelsen skall utmärkelse inom Serafimerorden kunna tilldelas utländska statschefer "eller därmed jämställda" och Nordstjärneorden utländska medborgare. Årligen utdelas omkring 325 sådana "utmärkelser". Dessa ärenden bereds inom utrikesdepartementet. S. k. nådevedermälen brukar utdelas i samband med statsbesök.

Serafimerordens historia har senast redovisats av dåvarande statsheraldikern, numera förste intendenten Jan von Konow i hans föredrag "Sweden's Royal Order of the Seraphim" vid kongressen i Köpenhamn 1980 (Genealogica Heraldica Copenhagen 1980). Vid föredraget visades i färgbild här i svartvitt återgivna fyra serafimervapen.

Ett trettiotal svenska innehavare av serafimerorden har avlidit under de sista 25 åren. Föreskriven timlång klockringning i Riddarholmskyrkan i Stockholm har ägt rum, och vederbörandes sköld har hängt

upp i kyrkan. Några av dessa sköldar tillhör kungliga personer. För Gustaf VI Adolf, "herre och mästare över alla svenska ordnar", har upphängts riksvapnet, omgivet av alla ordenskedjorna. Hans gemål drottning Louise har riksvapnets kvadrerade huvudsköld med de tre kronorna, de krönte lejonerna och de tre strömmarna. I hjärtskölden redovisas det komplicerade battenbergska vapnet, vilket vapen hennes bror Earl Mountbatten of Burma sakkunnigt presenterade för deltagarna i Londonkongressen vid avslutningsbanketten i Guild Hall. Svärdottern prinsessan Sibylla, änkehertiginnan av Västerbotten, har i hjärtskölden den gröna sachsiska rutkransen, och i den ovala huvudskölden är riksvapnets tredje och fjärde fält åtskilda av ett mantelsnitt - ett blått, av sexuddiga stjärnor av guld bestrött fält med Västerbottens springande ren av silver. Drottningens sköld är omgiven av ordenskedjan men prinsessans sköld av det ljusblå ordensbandet. Två andra sköldar avser Gustaf VI Adolfs farbror prins Eugen, hertig av Närke, och bror prins Vilhelm, hertig av Södermanland. Båda huvudsköldarna - med riksvapnets hjärtsköld - är tredelade av ett störtat, utbyggt gaffelkors av guld med de tre kronorna i det första och lejonet med strömmarna i det andra fältet samt i det tredje fältet respektive landskapsvapen, d. v. s. för Närke i rött fält två korslagde pilar av guld med spetsar av silver, i var vinkel åtföljda av ros av silver, samt för Södermanland i fält av guld en upprest svart grip med röd beväring.

Fleralet övriga vapen är nyskapade, men några av riddarna har fört adliga släktvapen. Generalsekreteraren i Förenta

nationerna Dag Hammarskjöld blev aldrig serafimerriddare. I sin tjänst kunde han ej mottaga några ordensutmärkelser. Men hans far och en äldre bror var båda serafimerriddare. Ätten, med adlig värdighet från 1610 och en av de äldre inom den svenska adeln, för i fält av guld två svarta stridshammare med röda skaft, i var vinkel åtföljda av en svart kula. Två excellenser Christian Günther, utrikesminister i samlingsregeringen under andra världskriget, och Nils Vult von Steyern, justitieråd och därefter riksmarskalk, för båda sitt adliga vapen. Den sistnämndes far, president i Svea hovrätt, var också riddare och kommandör av Kungl. Maj:ts orden.

Ett borgerligt släktvapen bör nämnas. Den från Tyskland under 1600-talet till Sverige invandrade släkten Quensel har enligt Svensk släktkalender "av gammalt fört ett vapen: i skölden en grepe i blått fält; ovan hjälmen en väpnad arm, hållande en liknande grepe". En medlem av släkten presidenten i kammarrätten Nils Quensel, konsultativt statsråd under många år, har i sitt serafimervapen bytt ut grepen i sköld och som hjälmprydnad mot en liggande halvmåne (med ansikte) av silver.

Serafimerorden kunde tilldelas dem som var "värdiga att bekläda rikets högsta ämbeten", och vederbörande borde inneha åtminstone generallöjtnants rang. De utgjorde en relativt lätt urskiljbar grupp – statsråd, riksdagens talmän, vissa hovfunktionärer, presidenten i Svea hovrätt, som var presumtiv riksriksordförande, överbefälhavaren, ärkebiskopen och överståthållaren, ett ämbete som ej längre existerar. Gruppen begränsades, då socialdemokratiska statsråd och talmän i regel vägrade att mottaga ordnar. I vapnen återkommer gång efter annan samma bildsymboler – talmannens klubba, för domaren rättvisans våg, de tre generalsstjärnorna, eventuellt kombinerade med de korslagda kommandostavarna, för kyrkans män mitra, kräkla och korsstav och för överståthållaren

St. Eriks krönta huvud av guld, d.v.s. Stockholms stads vapen. I vissa vapen kan man identifiera delar av landskapsvapen. En nymodighet är att i vapnet redovisa s.k. landskapsblomma. För varje blomma finns numera en särskilt utvald blomma, som anses representativ för landskapet.

Några vapen har komponerats med ledning av vederbörandes släktnamn. Torvald Bergquist, justitieminister senast i krigsårens samlingsregering och slutligen landshövding i ett Smålandslän, för i fält av guld ett grönt *tre-berg*, belagt med tre bjälkvis ordnade linneaklockor av silver, och däröver en tregrenad grön *gran-kvist*. Linnean (*Linna borealis*) är Smålands landskapsblomma. Hjälmprydnaden visar Smålands röda lejon (här uppstigande) med tunga, tänder och klor blå, som med framtassarna håller ett uppåtvänt rött armborst med svart bäge samt sträng och pil av silver. Birger Ekeberg, i yngre år statsråd, därefter president i Svea hovrätt och slutligen riksmarskalk, för i fält av guld en *ek* och ett *tre-berg*, båda gröna. En av hans efterträdare som president i Svea hovrätt Harry Guldberg för i blått fält rättvisans våg och ett *tre-berg*, allt av *guld*.

En av den sistnämndes efterträdare Sture Petrén lämnade sitt presidentämbete, då han blev domare i Internationella domstolen i Haag. Hans sköld är kvadrerad: 1. och 4. i grönt fält en krans av tolv stjärnor av silver; 2. och 3. i fält av silver tre gröna rundlar, ordnade en och två. I skölden har sammanställts det internationella stjärnkransemblemet och ett motiv från den skånska hembygden. De två sistnämnda fälten återger Vemmenhögss häradsvapen, och rundlarna symboliserar tre gravhögar. Hjälmprydnaden består av ett stolpvis ställt svärd av silver, överlagt av en grön våg.

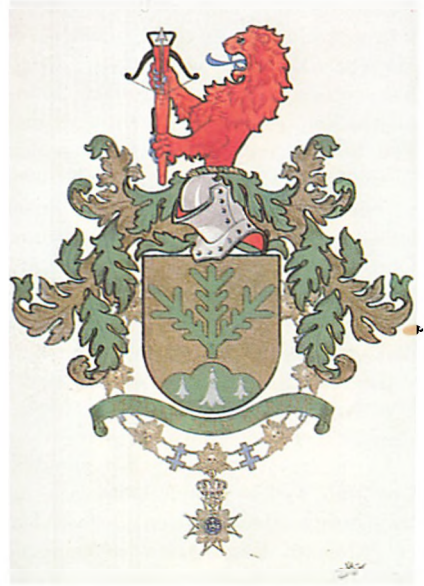
Flertalet riddare har anlagt valspråk, ömsom på latin och ömsom på svenska, i regel af rätt allmängiltigt innehåll. Sture Petréns från Cicero hämtade valspråk syf-

Presidenten Sture Petren.

tar på hans verksamhet som internationell domare: "Cedant arma togae", d.v.s. i hävdvunnen översättning: "Vapnen vika för freden". Ordet *togae*, utmärkande fredens dräkt, övergick att beteckna fred. Fråga är dock om inte en annan tolkning kan tänkas i detta sammanhang - vapnen vika för (domaren-pretorns purpurbrämde) toga, d.v.s. för hans beslut.

Vapen skall redovisas beträffande två överståthållare, båda förutvarande statsråd. Torsten Nothin har i delad sköld i första fältet av guld ett rött armborst (utan pil) mellan två röda rosor för att markera samhörighet med sin småländska hembygd och i det andra - ett blått fält - St. Eriks huvud mellan en kvist av lager och en kvist av ek, allt av guld. De två kvistarna symboliserar att han var juris hedersdoktor. Som hjälmprydnad återkommer det småländska armborstet, nu mellan två svenska flaggor. Under flera år var han ordförande i föreningen Svenska flaggans dag. En av hans efterträdare Allan Nordenstam var först lantmätare och därefter hovrättsjurist.

Landshövdingen Torvald Bergquist.

Hans delade sköld visar i första fältet av guld en blå sparre och i det andra röda fältet rättvisans våg av guld.

Att i vapnet markera ett hedersdoktorat utgör ett tämligen nytt inslag i serafimerordens heraldik. Fridolf Thapper var talmän i riksdagens dåvarande andra kammare. Han var också medicine hedersdoktor. Den efter hans död uppsatta vapenskölden visar - i kluven sköld - i det första röda fältet talmannens stolpvis ställda klubba och i andra fältet av guld en röd aesculapstav med ormens tunga och öga blå samt som hjälmprydnad hemprovinns Östergötlands drakvingade grip av guld med blå beväring. Universitetskanslern Arthur Thomsen var filosofie doktor och blev hedersdoktor i de tre övriga fakulteterna, vilket motiverat följande vapen: I rött fält fyra bjälkar av guld med doktorsringarnas mönster - teologernas korsprydda ring, juristernas ek- och lagerblad, medicinarnas slingrande orm och filosofernas lager. Ett dekorativt sköldvapen men det är inte lämpat för en sigillstamp.

Talmannen Fridolf Thapper.

Generalerna har tillräckligt konsekvent anlagt martialiska vapen. Överbefälhavare under krigsåren var Olof Thörnell. I hans kluvna sköld ingår i den första sköldhalvan av guld marinens och flygvapnets blå emblem och i den andra sköldhalvan de tre stolpvis ställda generalsstjärnorna. Vapnet saknar hjälmprydnad, och skölden är lagd på två korsade, med kronor av guld bestrodda blå kommandostavar med ändar av guld. Han efterträddes av Helge Jung, som anlagt i blå ginstam de tre generalstjärnorna och i andra fältet av guld de två korsade kronprydda blå kommandostavarna. Hans efterträdare Nils Swedlund har i fält fyrstyckat av svart och silver två korslagda kommandostavar av guld. Han började sin militära bana i Hälsinge regemente och har som hjälmprydnad Hälsinglands uppstigande bock av guld med horn, tunga och klövar röda.

Ärkebiskoparnas vapen är utförligt beskrivna av Bengt Olof Kälde i hans uppsats "Den Svenska Kyrkans heraldik" i denna tidskrift (Bind 4, nr 15; Mars 1977). Sköld-

Generalen Nils Swedlund.

darna är kvadrerade med ärkebiskopsstiftets traditionella emblem, korset, i första och fjärde fälten, och dessa fält är tinkurerade i rött och guld, någon gång i rött och silver. I Ruben Josefsons sköld är andra och tredje fälten av guld, vari en röd fembladig. För Gunnar Hultgren är dessa fält blå och sköldfiguren en båt med ett från skrovet uppskjutande, av vant stagat latinskt kors, allt av silver. I Erling Eidems och Yngve Brillioths sköldar är dessa fält också blå. Erling Eidem har i andra fältet en ros av silver och i det tredje en lilja, också av silver. Yngve Brillioth för i dessa fält kalk respektive krans, båda likaledes av silver. Sköldarna är krönte av den gyllene mitran och lagda över krumstav och i något fall över både krumstav och korsstav. Kyrkans män är ju inte svärdförande, och skölden är alltså omgiven av det blå bandet och inte av ordenskedjan. De är inte riddare utan ledamöter av orden. Rubriken till denna uppsats är således inte helt exakt.

Den senast i Ridderholmskyrkan upphängda skölden visar inte något ämbets-

mannavapen. Den internationellt kände finansmannen bankdirektören Marcus Wallenberg avled 1982. Hans far, också bankman, och en farbror, utrikesminister under första världskriget, var båda innehavare av serafimerorden. De tre har dock ej något gemensamt släktvapen, utan var och en av dem har anlagt ett personligt vapen. Marcus Wallenberg var ekonomie och teknologie hedersdoktor, och sköldfigurer i hans vapen - mercuriestav mellan två kuggjul - vittnar om sådana intressen. Hans vapen är beskrivet av Jan von Konow i denna tidsskrift (Bind 4, nr 38, s. 385).

Samtliga här redovisade, i Riddarholmskyrkan uppsatta vapensköldar är målade av den numera bortgångne konstnären David Friefeldt, som även lät fotografera sköldarna. Dessa fotografier finns i privat ägo. Den svenske heraldikern Arvid Berghman lät fotografera flertalet av de i kyrkan upphängda äldre sköldarna. Dessa fotografier finns i hans i Kungl. biblioteket i Stockholm förvarade samlingar.

Drygt 700 serafimervapen är upphängda i Riddarholmskyrkan. En inventering av dessa vapen pågår, närmast för att konstatera om och i vad mån vissa vapen, främst äldre sköldar, kan vara skadade och vilka åtgärder som kan behöva vidtagas. Kyrkan är vintertid inte uppvärmd. Inventeringen utförs av intendenten Per Nordenvall. Det finns anledning att antaga att fotografier saknas beträffande vissa sköldar. Förhoppningsvis torde i samband med inventeringen tillses att erforderlig kompletterande fotografering blir utförd och att ordenskansliets arkiv också kompletteras i vad avser vapenbeskrivningar m.m.

Bilaga

Kungl. Maj:ts ordenskungörelse;
utfärdad den 6 december 1974.

Kungl. Maj:t förordnar följande med stöd av riksdagens beslut.

1 § Utländsk statschef eller därmed jämställd kan tilldelas utmärkelse inom Kungl. Serafimerorden.

2 § På grund av personliga insatser för Sverige eller för svenskt intresse kan utländsk medborgare tilldelas utmärkelse inom Kungl. Nordstjärneorden.

Med utländsk medborgare likställes statslös som är bosatt utom riket.

3 § Beslut om utmärkelse enligt 1 eller 2 § meddelas av Kungl. Maj:ts Orden på förord af regeringen.

Förslag om utmärkelse enligt 2 § inges av statsmyndighet till det departement dit myndigheten hör.

4 § Stadgar för Kungl. Serafimer- och Nordstjärneordnarna fastställs av Kungl. Maj:ts Orden, sedan de godkänts av regeringen.

5 § Ordensavgift och avgift för ordensbrev beaktas av statsmedel.

6 § Ytterligare föreskrifter för verkställigheten av denna kungörelse meddelas av chefen för utrikesdepartementet.

1. Denna kungörelse träder i kraft den 1 januari 1975.

2. Vid ikraftträdandet upphör utdelandet av utmärkelser inom Kungl. Maj:ts Orden till svenska medborgare.

3. Genom kungörelsen upphäves dels Kungl. Maj:ts brev den 19 juli 1806 til Svea hovrätt angående vissa åtgärder i brottmål, dels Kungl. Maj:ts cirkulär den 7 december 1813 till överståthållaren och samtliga landshövdingar angående exekutorisk handräckning åt ordensskattmästaren till utbekommande av ordensdekorationer.

CARL GUSTAF

LENNART GEIJER
(Justitiedepartementet)

Huset Vasa, Jagellonerna och Ivan IV Vasilevitj

Några hypoteser om de svenska landskapsvapnens uppkomst

Av Knut Pipping och Leif Tengström

Det antas allmänt, att de svenska landskapsvapnen skapades år 1560. Det viktigaste stödet för denna uppfattning är de tre relationer som beskriver hur de bars i den ståtliga procession, vilken ledsagade Gustav Vasas och hans två gemålens sista färd från Stockholms slott till Uppsala domkyrka!). Dessutom nämner andra källor att de kunde beskådas vid Erik XIV:s kröning i Uppsala ett halvår senare.

Eftersom det finns goda "naturliga" skäl för antagandet, att landskapsvapnen skapades för att ge extra glans åt dessa två viktiga ceremonier har denna förklaring fått leva vidare utan att någon frågat sig om inte *också andra orsaker* har kunnat motivera dessa nyskapelser. Detta är smått förvånande eftersom de ju var av den art, att motiven bakom dem *kan* ha varit många och mer sammansatta än att bara ge glans åt ett par, låt vara viktiga, ceremonier.

Ett motiv som många forskare pekat på är Erik XIV:s praktlystnad och önskan att följa med modets strömningar i det kontinentala Europa. Men vad låg bakom dessa tendenser hos honom? Var det bara psykologiska egenheter, beroende på hans konstitution och uppfostran, eller var de möjligen också yttringar av andra – t.ex. politiska – överväganden? För att kunna besvara denna fråga är det skäl att ägna en tanke åt den situation som förelåg vid tiden för Gustav Vasas död och tronskiftet.

Det första vi då bör dra oss till minnes är en omständighet, som många forskare i olika sammanhang framhållit, nämligen att Gustav Vasa under hela sin tid som konung var mycket medveten om att han av sina samtida ansågs vara en uppkomling.

Denna inställning fanns inte bara inom de många furstehus som regerade i olika länder ute i Europa, utan också bland hans förra ståndsbroder inom den svenska högadeln. Därför blev en ledstjärna inom hans politik att befästa huset Vasas anscende, inte bara gentemot härskarna i grannländerna utan också inför den svenska riksrådsadeln. Hans strävanden att hävda sig gentemot den senare kröntes med framgång då han på riksdagen i Västerås år 1544 fick ständerna att acceptera Västerås arvförening, vari bestämdes att "kronan skulle ärvas av Gustavs manliga arvingar enligt förstfödsrätt linje efter linje" och att "de yngre sönerna skulle försörjas med hertigdömen, som till område och makt skulle preciseras genom ett kommande kungligt testamente, vilket ständerna på förhand godkände."²⁾

Som Gottfrid Carlsson framhållit var själva tanken dock betydligt äldre: i ett riksrådsprotokoll från 1526 "har man sett embryot så väl till arvföreningen 1544 som till de dynastipolitiska anordningarna i 1560 års testamentsakt. Den aktualiserades ånyo när äktenskapskontraktet mellan Gustav Vasa och hans första gemål Katarina av Sachsen-Lauenburg skrevs år 1531. Både i själva kontraktet och det av rådet och adeln på samtliga ständers vägnar beseglade brevet, vari drottningens livgeding fastställdes, nämndes 'äldste sonens företrädesrätt till tronen och om övriga söners ävensom döttrars försörjning med land, folk, län och slott resp. med brudskatt, kle- noder och smycken enligt Sveriges kronas gamla lovliga sedvanor och statuter'".³⁾

Ehuru det tydligen i första hand var eko-

Plansch 1, ovan: sex vapen ur den äldre serien (Parisms.): Rad 1: Dalsland, Värmland, Tavastland; rad 2: Gästrikland, Medelpad, Österbotten. Nedan, rad 3: Värmlands och Österbottens vapen (Margareta Grips bok).

Plansch II. Vapen ur den yngre serien. Upp till ett utsnitt ur Rälamska samlingen, KB, fol. 151, (Schnell nr. 16), nedtill vapen ur KB ms. D 400 (Schnell nr. 23). Rad 1: Uppland, Västergötland, Småland, Södermanland, Västmanland, Östergötland. Rad 2: Livland (Reval), storfurstendömet Finland. Södra Finland, Norra Finland, Karelen, Dalarna. Rad 3: Dalsland, Värmland, Tavastland. Rad 4: Gästrikland, Medelpad, Österbotten.

nomiska överväganden som föranledde Gustav Vasa att vilja göra sina yngre söner till hertigar med egna län, vilken anordning skulle ge dem möjlighet att leva ståndsmässigt, kan man inte bortse från tanken att även andra synpunkter spelade en roll. En sådan kan ha varit rent praktisk: genom att hertigarna fick egna län att styra gjordes förvaltningen smidigare i och med att den decentraliserades. Men också prestigesympunkter kan ha spelat in: Det nyetablerade kungahusets makt och myndighet framträdde tydligare när det också råde över hertigdömen, och glansen kring tronen förökades när den omgavs av några högt uppsatta "Würdenträger" med titeln hertig. Som hertigar blev dessutom de yngre sönerna mera jämställda med många av de mer eller mindre mäktiga herrar som regerade i grannländerna söder om Östersjön (av vilka många bar titeln hertig) än de skulle ha varit som endast obetitlade kungasöner. Detta kunde möjligen framdeles bli Sverige till nytta, t.ex. när sönerna i sinom tid började se sig om efter gemåler.

Tillsammans åstadkom dessa överväganden att Gustav Vasa höll fast vid tanken att göra sina söner till hertigar trots de dubier han hyste beträffande dess konsekvenser, varom t.ex. förmaningsorden i slutet av hans testamente vittnar⁴).

Härtill kan ha kommit ännu ett icke oviktigt politiskt skäl: relationerna till grannen i öster. Som Harald Hjärne utförligt visat⁵) och John Lind i en nyligen publicerad uppsats ytterligare demonstrerat, hade storfurstarna i Moskva utformat ett speciellt ceremoniel för sitt diplomatiska umgänge med Sverige. Särskilt Ivan IV insisterade på att detta skulle följas, och vid hans tillämpning av detta spelade Gustav Vasas börd en viss roll. Det var "baseret på Vasaslægtens lavættede oprindelse, den kendsgerning, at Sverige fra gammel tid havde ordnet sit forhold til Rusland via det da suvræne Novgorod; samt en sproglig

finesse, der skulle vise at Sverige overhovedet ikke havde været noget selvstændigt kongedømme før Gustav Vasa rev det løs fra Danmark. Nøteborgstraktaten fra 1323 var jo nemlig sluttet med *knjaz* 'Magnus, hvilket i 1323 var en adekvat gengivelse af det vestlige kongebegreb. På Ivan IV:s tid anvendtes imidlertid efter polsk forbillede *korol*' som betegnelse for 'konge'. *Knjaz* 'derimod var blevet en overordentlig devaluert titel som følge af den tiltagende horde af landløse rjurikovider og gedimnovider m.m. Denne tingenes tilstand lod Ivan IV nu overføre på Magnus Erikssons tid, og han kunne på dette grundlag insistere på, at Erik XIV og Johan III i rang ikke stod over Ivan IV:s Novgorod statholdere - eller hans livlandske statholder. Alle aftaler med Sverige skulle derfor som hidtil formelt slutes med Novgorod statholderen, eventuelt den livlandske statholder. Erik XIV og Johan III var så at sige inkorporeret i det russiske mestnicestvo-system,

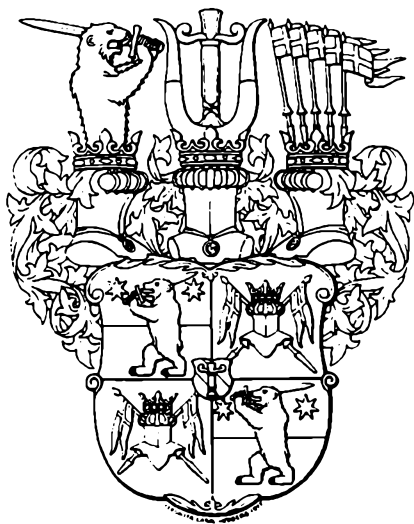

Fig. 1. Johans första finländska hertigvapen, 1557. Enligt blasoneringen i sköldbrevet tecknat av Carol Hedberg. (Heraldica Fennica, s. 16).

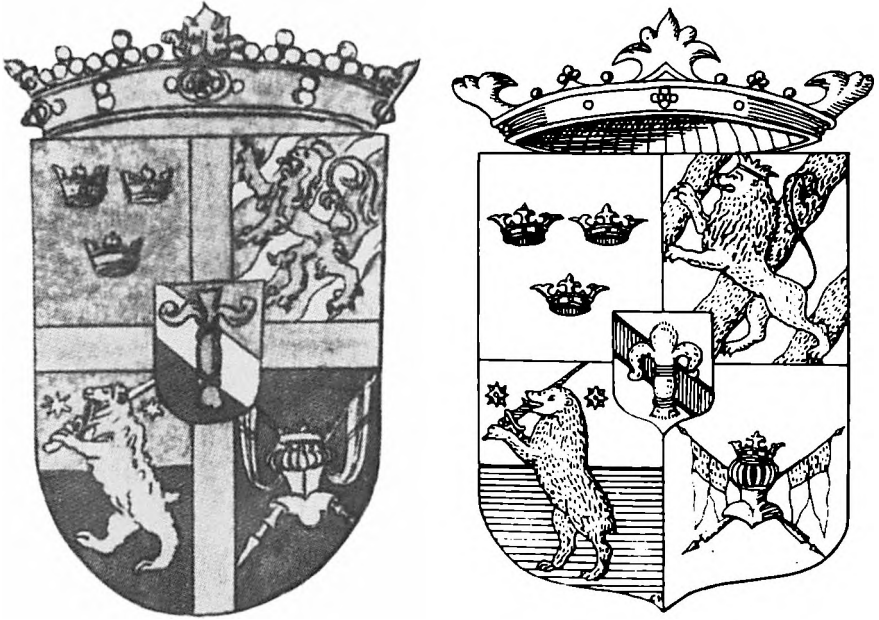

Fig. 2. Johans senare finländska hertigvapen, T.v. enligt Parisms., t.h. som det högs in i en klip-pa på Marön i Roslagen sensommaren 1561. (Heraldica Fennica s. 23).

hvorved den til enhver tid bestående adelsbestands indbyrdes rangplacering bestemtes ved forfædrenes indbyrdes placering. I Ivan IV:s øjne faldt dette ikke ud til svenskerne fordel sammenholdt med de skiftende Novgorod statholdere. Ivan IV mente sig herved at have sikret sig en gunstig udgangsposition".⁶⁾ Härav följde, att de fördragsurkunder som upprättades mellan Sverige och Ryssland inte fick formen av traktater mellan två likställda riken, utan formulerades som brev, utfärdade av storfursten av Moskva, vari denne förklarade att han i nåder biföll (*gratiam fecit*) den svenske härskarens bönfällan om fred genom att befalla sin ståthållare i Novgorod att ingå fred med Sverige på ett bestämt antal år⁷⁾. Trots upprepade försök från svensk sida att få en ändring till stånd var Ivan obevklig i fråga om formen för dylika avtal, varför Gustav vid de förhandlin-

gar som ledde till freden 1557 klokt nog "var föga benägen att förvärra ställningen med kif om formaliteter så länge han kunde bevara freden utan uppoffringar av verklig makt" ty "vår herre konungen älskar icke mycket hårdkyfverier i denna världen eller ett högt namn för sig själf"⁸⁾. Men han kan knappast ha varit tillfreds med att behöva svälja de förolämpningar som storfursten-tsaren utsatte honom för; och som vi skall se var hans söner ännu mindre tillfreds med dessa moskovitiska praktiker.

Medan han ännu var i Finland under ryska kriget 1555-57 utfärdade kung Gösta den 27.6.1556 ett brev, varmed han gjorde Johan till hertig av Finland och förlänade honom Åbo slottslän, Kumogårds län och Kastelholms slottslän, vilken förlänning han drygt ett år senare utökade med Raseborgs slottslän⁹⁾. Samma dag som han gav Johan

Fig. 3. Gustav Vasas sigill på ett brev av 30.7. 1529. Stockholms stadsarkiv. Diam. 62 mm.

Raseborg utfärdade han också ett annat öppet brev, i vilket han tilldelade Johan ett vapen för sitt nya hertigdöme. Dessvärre har originalet gått förlorat, och i den kopia som bevarats finns bara en tom ruta på det ställe där Johans vapen borde vara "förmålade och med deras rätte färger utstrukne". Men emedan brevet ger en fullständig blasonering av vapnet¹⁰⁾ råder inget tvivel om hur det såg ut, och detaljtrogna teckningar av det har gjorts av Gunnar Clement, Carol Hedberg och Ch. v. Warnstedt¹¹⁾; Hedbergs version är avbildad i Fig. 1.

Som bilden visar utgjordes det av en kvadrerad sköld med hjärtsköld. Denna återger Vasa-ättens vapen i den utformning som Gustav Vasa gav det efter sin tronbestigning. Första och fjärde fältet uppvisar det vapen, som Gustav säger att "vij hermedh tillägne Norre Finlandh och Kungärdz länn", andre och tredje fältet det vapen som han lika tydligt säger sig "tillägne Södre Finlandh, Rasborgz län och Ålandh". Geografiskt motsvarade detta område nuvarande södra Satakunda, Egentliga Finland, västra Nyland och Åland.

Vi vet inte varför Gustav Vasa dröjde mer än ett år med att hugna den nytvåkade hertigen med ett vapen och inte heller varför han, eller Johan, eller båda i samråd valde just dessa figurer och tinkturer, men vi kan göra vissa förmodningar:

Som bl.a. Hedberg påpekat är vapnet som helhet en tydlig parafras på det riksvapen som redan Karl Knutsson Bonde använt och som vi i reviderad version återfinner på det sigill, som Gustav Vasa lät gravera för sin räkning omedelbart efter det han valts till konung 1523. (Fig. 3). Men vilka tankar kan ha legat bakom valet av de allmänna bilder som blev vapen för Johans finländska län?

Av deras placering kan vi sluta oss till, att Norra Finland ansågs förnämare än Södra Finland, antagligen för att Åbo slott låg i Norra Finland, och vi kan våga gissningen att den förra provinsens vapen givits samma tinkturer som riksvapnets för att markera dess rang i det nya hertigdömet, i analogi med trekronorsvapnets placering i riksvapnet. När detta engång var avgjort låg det mycket nära till hands att för den andra provinsens vapen välja den tinktur som bäst kontrasterade mot blått och gult, och som dessutom hade den fördelen att den röda färgen ansågs vara den förnämligaste av alla.

Vad sedan vapenbilderna beträffar så finner vi, att ganska starka skäl talar för att både den svärdsbevåpnade björnen, tornerhjälmen och de korsade glavenstakarna uttrycker försvarsberedskap, i första hand mot grannen i öster. Kriget mot Ryssland hade visserligen just avslutats när sköldbrevet utfärdades, men formuleringen av det brev varmed Ivan "benådade" Gustav med fred för de nästkommande 40 åren var sådan, att det stod Ivan fritt att därefter upptaga sientligheterna, ty som han såg på saken var det inte fråga om fred, utan om en tidsbegränsad vapenvila¹²⁾. Försvarsberedskap var därför av nöden.

Att åtminstone Johan själv uppfattade

dessa vapenbilder som "krigiska" framgår med all tydlighet ur de två hyllningsdikter, som huset Vasas hovpoet Henricus Molle- rus skrev när Johan fem år senare kom till Danzig på väg till Polen för att äkta Katari- na Jagellonica. I den första dikten beskrivs hur Johan från sitt skepp blir rodd in till kajen i Danzig i en slup, prydd med vita flaggor varpå kan ses hans fäderneärvda

vapen: de tre kronorna, lejonet lagt på tre strömmar, en svärdbärande björn, en hjälm och två lansar, samt Vasakärven. I den senare dikten skildrar skalden förberc- delserna för själva bröllopet i Vilna: Gra- tier broderar med glänsande tråd två ståtli- ga vapen: Polens krönte örn och Finlands svärdbärande björn. Vad han säger om den senare kan knappast missförstås:¹³⁾

"Quisquis es hostilem qui vim meditaris & arma
Contra Finnonici jura paterna Ducis.
Quique furente paras insignia tangere dextra
Illius, armipotens in quibus Ursa micat.
Non tangens impune, feres alapanve necemve,
Aut in sanguineam dejicieris humum.
Non habet Ursa manus siquidem Finlandica tantum
Te quibus ingenti clade ferire queat,
Sed quoque fulmineum gerit uncis unguibus ensem,
Quo tibi triste potest dissecuisse caput.
Quid valcat, quid pugnet atrox, quo fulminet ense,
Sensisti valida Mosce repulse manu,
Cum premeres acri Finlandica rure cohorte
Atque Viburgiacos Marte furente lares,
Tunc tibi non tantum colaphos inflixit atroces,
Ut gravidum gereres ore tumente caput,
Sed quoque letales immisis cuspide plagas,
Inque paludosas praecipitavit aquas."

(Vem du än är, som med våld och vapen vill hota den finske hertigens rätt till sitt land, som av sin fader han ärvt, och som med rasande hand hans vapensköld antasta önskar, vari man skådar en björn, lysande, väpnad också: du skall straffas därför med en kindpust eller med döden eller bita du får i slagfältets blodiga gräs. Ty den finländska björn, som på detta sätt du vill trotsa, har ej blott ramarna två, som dig förmår klubba ned; även ett blixtrande svärd den håller i krokiga klorna varmed den utan besvär hugger ditt huvud utav. Vilka krafter den har och hur mäktigt den kämpar med svärdet kände du av, Moskovit, slagen tillbaka med kraft, då in med härjande skaror i finländska bygder du trängde och med din rasande här hemmen kring Viborg föll an. Då gav den björnen dig ej bara stryk så ryggen blev randig och dina kinder med skägg svällde av slagen som föll; den gav dig dödliga sår med den långa, vässade lansen så du med huvudet först damp i de sumpiga träsk.)

Att också hjälmen och glavenstakarna i Södra Finlands vapen är krigiska symboler framgår ur Molleri beskrivning av denna vapenfigur i den första dikten:

”Et galea insignis, quam duplex lancea transit/vertice sub quarum *bellica signa* volant.”.

(Därtill som märke en hjälm uppå tvenne korsade lansar vid vilkas uddar man ser vaja en *stridslysten* duk). Vår kursivering). Dessa dikter uppmärksammades först av Kustavi Grotenfelt, som år 1903 publicerade valda utdrag ur dem¹⁴).

Sedan dess har de återopats av olika forskare i diskussionen om Johans hertigvapen. Somliga har fäst sig vid de tydliga anspelningarna på samverkan mellan Polens örn, Finlands björn och Litauens ryttare gentemot Ryssland, men såvitt vi kunnat se har de uppfattat dessa som efterhands-tolkningar av vapenbilderna, betingade av den politiska situationen 1562. Vi tillåter oss dock att förmoda, att vapenfigurernas krigiska associationer förknippades med dem från första början, d.v.s. att Gustav Vasa och Johan valde dessa vapenbilder år 1556 eller 1557 *just för att kungöra, att moskovi-ten inte ostraffad kunde angripa Finland*.

Vi vet inte säkert varför Gustav Vasa gjorde sin yngre son till hertig av Finland halvtannat år förrän han förlänade också den äldre sonen hertigtiteln, men vi kan göra vissa konjekturer. En orsak nämnde Gustav själv i det brev, varmed han förordnade Johan till styresman i Finland: "... efter vij hafve förnummit någon oskickelighet her i Finlandh ... i så måtte att våre fatige undersåter åhr ofte stor orätt och öföfvervaldh vederfarit"^{14b}). Ett annat skäl var troligen, att han ville ge Johan mera auktoritet som överbefälhavare om kriget skulle dra ut på tiden. Ett tredje, som kanske var det viktigaste, framgår ur ett brev som han tre veckor tidigare hade skrivit till Ivan, vari han säger sig "see förthenskuldh gerne att i vele befale eders ståthållare på

Fig. 4. Sveriges utvalde konungs, hertig Eriks, sekret på ett brev av 20.11.1559. SRA. Diam. 37 mm.

för:ne Nogårdh, att han ville lathe besöke honum (Johan) medh the ärender som han haffver ath giffve tillkenne"¹⁵). Genom att göra Johan till hertig av Finland skapade han för sina förhandlingar med Ivan en mellanhand av samma dignitet som Ivans ståthållare i Novgorod. Detta arrangemang utnyttjade svenskarna sedan också med en viss framgång. Att Erik inte fick sin hertigtitel förrän i december 1557 (med Kalmar och Kronobergs län samt Öland i förlänning) berodde nog på att han, som tronföljare och utvald konung, fick sköta rikets förvaltning i Stockholm medan fadern var i Finland. Att han aldrig fick ett eget hertigvapen berodde sannolikt på, att han fick använda riksvapnet (men utan krona över skölden) i sitt sigill. Vi känner till två exemplar av detta, med omskriften S ERICI D G SWECOR GOTHOR WANDALOR R ELECTI, ett från 1559 och ett annat från 1560 (Fig 4).

Det hade varit utomordentligt intressant att veta något om de diskussioner som Gustav Vasa förde med sina två äldsta söner innan han fastställde Johans hertigvapen, men tyvärr finns det bara en antydning om att Gustav Vasa skulle ha diskuterat herald-

diska frågor med sina söner. Denna finns i ett i Uppsala 3.2.1551 daterat brev från Erik till Abraham Eriksson Leijonhufvud, där Erik ber denne utbetala vissa belopp för olika ändamål, bl.a. "att förstrecke thenne stensnidare några penningar och förfordran till arbete, och skicke vij eder nu her medh ett skamplunn eller utkastning, ther effter hans högbe:te Kong:æ Ma:ttz och vårt vapn utsnide skall, hvilcken utkastning i måge lathe Anders Målerer bese och hvar hann same utkastning förbättre kan, dhå se vij thet gerne"¹⁶). Det vapen, som brevet gäller, var troligen icke ett personligt vapen för Erik, till åtskillnad från faderns, utan Erik sänder en "utkastning" för sitt och faderns gemensamma vapen, riksvapnet. (Fig. 3). Härför talar främst det ovan anförda faktum, att Erik under sina år som tronföljare nyttjade riksvapnet.

Därför är det tämligen klart att de två provinsvapnen som Johan fick av sin fader år 1557, d.v.s. för Norra resp. Södra Finland, är *de första landskaps- eller länsvapen som skapats i Sverige*. Dessförinnan fanns det inga territorialvapen i konungariket, även om vissa landskap och städer hade sina egna sigill redan under medeltiden. Men kort före Gustav Vasas död blev frågan aktuell emedan de två äldsta sönerna blivit hertigar och de två yngre skulle upphöjas i hertigtligt stånd och begåvas med egna län när Gustav Vasas testamente trädde i kraft. Och som hertigar behövde de yngre sönerna sköldmärken, vari ingick vapnen för de provinser som hörde till deras län. Det förefaller oss därför tämligen klart, att de landskapsvapen som bars vid Gustav Vasas likfärd *inte komponerats bara för denna ceremoni, utan att åtminstone vissa av dem kom - eller hade kommit - till för att de unga hertigarna behövde vapen som symboliserade deras län*.

Som Hildebrand och Schnell har visat¹⁷) bör man skilja mellan en äldre serie landskapsvapen, som kom till vid tiden för Gustav Vasas död, och en yngre serie, vari somliga av de ursprungliga vapnen för-

bättrats och andra ersatts av nya, samt ytterligare några helt nyttillkomna vapen. I den framställning som närmast följer kommer vi att behandla bara vapnen i den äldre serien; längre fram i artikeln skall vi diskutera också den yngre.

De flesta forskare som diskuterat de svenska landskapsvapnen har förklarat, att man inte kan se någon enhetlig tanke bakom varken den äldre eller den yngre seriens vapen. Sålunda säger t.ex. Schnell, som presterat den grundligaste utredningen av landskapsvapnens uppkomst, att "redan vid det första framställandet valdes vapenmärken med åtminstone för nutiden mycket svåråtkomliga associationer till respektive landskap"¹⁸). Detta och liknande uttalanden hos Hildebrand, Nordensfalk och Scheffer har nyligen ifrågasatts av Pipping, som menat sig finna en bakomliggande tanke¹⁹). I det följande avser vi att vidareutveckla och grundligare belysa detta uppslag, och samtidigt korrigera några förhastade påståenden i Pippings uppsats.

I sina resonemang om de svenska landskapsvapnens uppkomst har Schnell ingående analyserat den *ordning* i vilken de uppträder i de äldsta vapenrullorna, och förbinder denna med den formella status landskapen hade: "Vid första påseendet förefaller förteckningen (nr 1, den äldsta bevarade) fullständigt godtyckligt uppställd med hertigdömen och grevskap blandade om varandra utan geografisk ordning. Denna skenbara oreda har emellertid uppkommit genom att landskapen i de tre hertigarnas hertigdömen förts tillsammans. Efter Upplands och Västergötlands kommer således Johans hertigdöme med norra och södra Finland. Därefter kommer nästäldste hertigen Magnus' med Östergötland och Dalsland, däremellan hertigdömet Dalarna och sedan yngste hertigen Karls Värmland, Södermanland och Närke. Denna ordningsföljd skulle kunna giva en fingervisning om förteckningens datering, ty efter Johans fängslande torde en

förteckning upprättad av Eriks sekreterare knappast ha upptagit Johans indragna hertigdöme på hedersplatsen i förteckningen. Då fängslandet skedde 1563 skulle förteckningen ha upprättats dessförinnan, och jämför man ordningsföljden i förteckningen n:r 1 med ordningsföljden i Gustav Vasas liktåg, där man finner Småland-Öland, hertig Eriks hertigdöme, före Finland, så ligger den gissningen nära till hands, att förteckningen n:r 1 uppgjorts vid Eriks kröning till konung, då äldste broderns hertigdöme fick rycka upp på hedersplatsen. Säkert är emellertid, att i senare förteckningar denna ordningsföljd, betingad av hertigdömena, övergavs²⁰).

Som en jämförelse med Martin Olssons redogörelse för Gustav Vasas begravningsprocession visar²¹) har Schnell säkert tolkat dokumenten rätt. Men härvid har han förbisett, att de också ger en antydning om de tankar som kan ha legat bakom valet av vapenbilderna för de enskilda landskapen. Dessa har Pipping i sin ovan nämnda uppsats tyckt sig skönja: "Det förefaller mig dock icke helt uteslutet, att valet av vapenbilderna i denna serie (d.v.s. den äldre serien) icke varit fullt så nyckfullt som de (Schnell och Nordenfalk) anser, utan att kanske redan Gustav Vasa, men säkert hans söner, försökte att systematiskt få till stånd vapen för alla dåvarande svenska landskap, och därvid försökte förverkliga några enkla kompositionsprinciper. I handskrifterna A och B (= Schnell n:ris 1 och 2) samt i Parismanuskriptet (Nordenfalks) har fyra av de gamla centrala landskapen - Södermanland och Östergötland östan Stång, Östergötland västan Stång och Västergötland ett majestätiskt djur (lejon eller grip) som vapenbild och två - Uppland och Södra Finland - en makt-symbol, medan de flesta av de mera perifera landskapen fått nöja sig med bilden av något för dem typiskt djur: Öland - en hjort; Dal - en tjur; Värmland - en bäver; Gästrikland - en älg; Hälsingland - en

bock; Medelpad - en järv; Ångermanland - en lax; Västerbotten - en ren; Österbotten - en mård; Norra Finland - en björn; och Tavastland - en lo. Fem landskap, av vilka fyra var gränsland, har fått krigiska vapen: Dalarna och Närke - två korsade pilar; Småland - ett armborst; Savolax - en handbåge och Karelen - två mot varandra huggande, beväpnade armar. En kategori för sig bildar Västmanlands brinnande berg och Gotlands Agnus Dei²²). Sedan detta skrevs har vi blivit ytterligare övertygade om att denna tankegång är riktig, men att den kan ytterligare preciseras och formuleras så här:

Sedan Johan fått sitt hertigvapen fann Gustav Vasa (och Erik?) att även de andra hertigdömena behövde sina egna vapen. Denna tanke blev allt mera aktuell när Gustav Vasa började känna att slutet nalkades och han fann sig föranlåten att börja tänka på ceremonielet vid sig egen begravning och sonen Eriks kröning, två ceremonier som i eminent grad var ägnade att förhöja huset Vasas prestige. Som Martin Olsson påvisat vidtogs vissa förberedelser för gamle kung Göstas begravning redan i hans livstid "kanske t.o.m. på hans eget initiativ"²³). För utformningen af begravningsceremonierna fanns välkända förebilder, om vilka man tydligen visste en hel del i Sverige: t.ex. Kristian III:s nyligen timade begravning och sorgetåget i Bryssel med anledning av Karl V:s död 1558²⁴). I det senare bars bl.a. vapen och fanor som angav över vilka länder och provinser den döde kejsaren härskat, och då föreföll det i Stockholm självklart att på liknande sätt för allt folket och för de inbjudna utländska sändebuden kungöra salig kung Göstas makt och härlighet.

När vidare de landskap som hörde till Johans hertigdöme fått var sitt förnäma vapen var det bara naturligt att de landskap, som hörde till de yngre sönerns län, skulle få minst lika ståtliga märken, vilket de också fick, som följande översikt visar:

Hertig Magnus av Östergötland:

Östergötland Västanstång och Vadstena slott: I rött fält en upprest gyllene lindorm; hertigkrona

Dalsland: I ett fält av silver en gående dextervänd röd tjur; grevekrona

Hertig Karl av Södermanland:

Södermanland: I ett fält av guld en upprest svart grip; hertigkrona

Östergötland Östanstång: Skölden delad i rött och guld, vari ett upprest lejon i omvända tinkturer; hertigkrona

Närke: I rött fält två korslagda gyllene pilar, i varje vinkel en dubbel ros av silver; grevekrona

Värmland: I ett fält av silver en gående svart bäver; grevekrona.

Som synes fick både Magnus och Karl förnäma djur - lindorm resp. grip - i vapnen för de landskap efter vilka de tog sina titlar; och vardera hertigen fick var sitt landsskapsvapen med ett något enklare djur - tjur resp. bäver - i ett fält av silver. Oss syns, att man med fog kan säga, att den eller de som komponerade dessa vapen lyckades åstadkomma något som kan betecknas såsom millimeterrättvisa för att ingendera av bröderna skulle känna sig förfördelad. (Att Karls hertigdöme omfattade flera landskap än Magnus' kompenserades av, att det i den senares ingick också flera härad i Småland och Västergötland utöver de nämnda landskapen, medan Karl fick bara Vasbo härad i Västergötland.)

I Gustav Vasas begravningsprocession (liksom i alla i den äldre seriens senare förteckningar) fick Uppland första och Västergötland andra plats, vilket är fullt begripligt eftersom dessa två landskap med all sannolikhet ansågs utgöra de två kärnbygder ur vilka konungariket Sverige uppstått. Då Svea rike alltid styrts från Uppland, och huvuddelen av Uppsala öd samt ärkesätet låg i detta landskap, föreföll riks-

äpplet att vara den naturliga sinnebilden för detta landskap.

Beträffande Västergötlands i svart och guld ginstyckade sköld med ett upprest lejon i omvända tinkturer hävdar Scheffer, att det möjligen har haft sitt upphov i Tyr-gils Knutssons vapen, ty både han och hans frände Knut Magnusson, som var lagman i Västergötland, förde ett liknande vapen. Det är möjligt att han har rätt härutinnan, liksom i sin förmodan, att lejonet i Östergötland Östanstångs vapen skulle kunna föras tillbaka på Folkungavapnet²⁵); men vi frågar oss om inte dessa båda götavapen snarare inspirerats av Göta lejon i riksvapnet och den kort dessförrinnan av Johannes och Olaus Magnus vitt publicerade gotermyten²⁶). För tanken, att det finns ett inbördes samband mellan Västergötlands och Östanstångs vapen talar den omständigheten, att båda uppvisar en i två tinkturer fördelad sköld med ett upprest lejon i omvända tinkturer.

Oberoende av varandra har Pipping och Tengström hävdad, att vapnen för fyra gränslandskap: Småland, Dalarna (Pl. II), Savolax och Karelen, uppvisar figurer som åsyftar försvarsberedskap (Fig 5-6). Vi är fortfarande benägna att hålla fast vid denna hypotes, och detta desto mera som, såsom ovan visats, vi tyckt oss finna ovedersägliga bevis för att både Norra och Södra Finlands vapen är dylika "krigiska" vapen. Det förefaller oss tämligen troligt att tanken på rikets försvar givits sådana uttryck när dessa, de mest utsatta gränsbygderna, skulle få egna vapen.

Mot denna hypotes talar faktum, att varken Västergötland eller Dalsland, som var i lika hög grad utsatta gränsbygder som t.ex. Dalarna, inte fått "krigiska" vapen, och att Närke, som inte var någon gränsbygd på 1500-talet, fick ett sådant. Vad Västergötland beträffar kan denna kontraindikation sannolikt förklaras med de skäl vi anfört ovan; och vad Närke beträffar så har Tengström anfört belägg som kan tol-

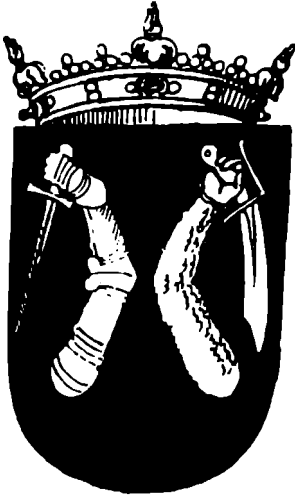

Fig. 5. Karels vapen (Parisms. = Schnell nr. 12).

Fig. 6. Savolax vapen (Parisms.).

kas så att man, när vapnet komponerades, kan ha uppfattat landskapet som ett slags gränsbygd, ty där gick den gamla gränsen mellan svearnas och götarnas riken²⁷).

Som av Pippings uppräknig ovan framgår fick sammanlagt tio av de mera perifera landskapen som vapenbild något mindre förnämt djur. Helt oberoende av varann slogs vi båda samtidigt – på var sitt håll, i Åbo resp. Stockholm – av tanken, att dessa vapen förefaller att vara litet hafsigt hopkomna, i motsats till de ovan behandlade centralbygdernas vapen, och att detta kan ha berott på, att hertig Johan fick brått med att komponera dessa vapen när han under hösten 1560 skötte förberedelserna för sin fars begravning. Att det var han som var huvudansvarig för dessa arrangemang vet vi av Erik Jöransson Tægels krönika, som förmäler att "strax Kong Gustaff var affsomnat, läth Hertig Johan uthi Kong Erichs från waro wårda sigh om alt, thet til hans Salig Faders Liikfårdh war aff nöden"²⁸). Att det var Johan och inte Erik som fick sköta begravningsförberedelserna berodde på, att Erik befann sig på friarfärd

till England: han hade under sommaren övervunnit faderns motstånd mot sina engelska planer och begav sig den 14. augusti till Ellsborg, där han mottog budet om faderns död den 29. september. Men han tog god tid på sig för återresan till Stockholm, ty för att befästa sin position gentemot Johan lät han folket längs vägen hylla sig som konung. Därför kom han inte tillbaka till Stockholm förrän den 30. november, drygt två veckor före begravningen den 17. december²⁹).

Vi vågar därför påstå, att åtminstone somliga av landskapsvapnen komponerats af Johan, möjligen i samråd med Anders Larsson Målare, som utförde begravningsfanorna för Gustav Vasas liktåg, och konterfejare hos kung Gösta sedan 1541. Willem Boy, som svarade för salig kungens och hans gemålens likbår³⁰), och som sedan förfärdigade det gravmonument som ännu står i Uppsala domkyrka, kan ha bidragit med goda råd.

Under åren närmast före Gustav Vasas död var relationerna mellan Erik och Johan ännu tämligen goda³¹). Emedan båda

bröderna var intresserade av heraldik och annan prakt är det inte uteslutet att de slog sina skäggiga huvuden tillhopa och gemensamt tänkte ut vapnen för de landskap som Gustavssönernas hertigdömen skulle komma att omfatta. Detta är dock bara en gissning från vår sida; men den förefaller tämligen plausibel om vi jämför de heraldiska kvaliteterna hos dessa vapen med de perifera landskapens. Men den uppfattning vi har bildat oss om Eriks och Johans personligheter och intressen är vi dock benägna att tro, att idéerna för den äldre seriens landskapsvapen framför allt härstammar från Johan samt att Eriks, och eventuellt gamle kung Göstas, bidrag var av underordnad betydelse.

Det finns ytterligare en omständighet som talar för att vapnen i den äldre serien komponerats av Johan, och att bakom dem kan spåras något slags helhetsuppfattning. Som Nils Sundqvist visat i en lång uppsats om den gamla slotts kyrkan i Uppsala, där han också behandlar andra av Johans kyrkobyggen, anlade denne uppenbarligen helhetsperspektiv på de konstverk han lät utföra i mer eller mindre medveten avsikt att låta dem systematiskt uttrycka någon bakomliggande idé³²).

Analyserar vi närmare landskapsvapnens innehåll så är det första som faller i ögonen, att inget vapen i den äldre serien består av en häroldsbild, utan att alla uppvisar en allmän bild. Inalles femton av seriens tjugotre vapen uppvisar ett djur, sex något handvapen, och två någon annan allmän bild. Förnäma, i heraldiken ofta avbildade djur finns i fem vapen, medan djur, som utgör vanligt villebråd eller husdjur, finns i tio vapen. Detta, ur heraldisk synpunkt något originella urval, förefaller anmärkningsvärt. Det kan ses både som en "Behelfslösung" som tillgreps när det blev bråttom med begravningsförberedelserna på hösten 1560, men det kan också ses som en strävan att skapa något nytt och originellt. För den senare uppfattningen talar,

att de vilda djur som utvalts att symbolisera de olika landskapen är sådana, som spelade en viss roll för landets försörjning och var typiska för landet som helhet: högvilt som älg och hjort; pälsdjur som bäver, hermelin, mård, lodjur och järv; men också husdjur som gumse, bock, tjur och ren; och till sist den för de nordliga provinsernas försörjning så viktiga laxen. Alla dessa djur hade dessutom utförligt beskrivits och lovprisats i en nyutkommen bok, som tilldragit sig hela Europas uppmärksamhet: Olai Magni *Historia de gentibus septentrionalibus*³³). Ettvart av de vilda djur som valts ut att tjäna som vapenbilder beskrivs i detta vackert illustrerade arbete såsom typiska för de norra och östra delarna av Sveriges rike; och flera av de vanliga husdjuren beskrivs af Olaus såsom speciellt fina varianter av sin art; detta gäller särskilt fåren på Gotland, tjurarna/oxarna i Dalsland och bockarna vid Bottenvikent kust. Man kan m.a.o. uttrycka sig litet vanvördigt och hävda, att valet av djurbilder var ett slags turistpropaganda för Sverige. Vi tror att det är på detta sätt som man bör se på urvalet av de inhemska djuren i landskapsvapnen och inte, som Schnell, se på dem som "kännetecknande" för enskilda landskap³⁴).

Sedan tidig medeltid har många lärde män sammanställt bestiarier, vari de redogjort inte bara för olika djurarters utseende, konstitution och vanor, utan också för deras själsliga och moraliska egenskaper. Det mest bekanta av dessa arbeten är *Physiologus*³⁵); det mest utförliga den lärde jesuiten Filippo Picinellis *Mundus symbolicus*³⁶). Som man länge vetat återger Olaus Magnus i sina beskrivningar av djuren i Sverige många av de uppgifter som finns i *Physiologus* och andra bestiarier³⁷); men såvitt vi har kunnat se tillskrivs inga av djuren i de svenska landskapsvapnen några själsliga egenskaper, som skulle göra dem mer ägnade än andra djur att pryda en vapensköld – utom möjligen björnen. Detta

djur, som i den europeiska heraldiken fått närpå lika hög rang som lejonet och örnen får i Olai Magni *Historia* sig tilldelat hela elva av den adertonde bokens fyrattio kapitel, och beskrivs där på ett övervägande smickrande och beundrande sätt. En sådan uppfattning av björnens egenskaper av en sådan auktoritet som Olaus Magnus kan ha spelat in vid valet av en björn till vapenbild för Norra Finland.

En annan heraldisk detalj som det kan vara skäl att dröja vid är vapnens tinkturer. Det vi först kan notera är den klassiskt enkla uppbyggnaden av den äldre seriens vapen: På några undantag när uppvisar de bara en figur och endast två tinkturer. Undantagen från denna regel är dels Norra Finlands, Västergötlands och Östergötland Östanstångs vapen, där skölden är tvådelad och de två senare har vapenbilder i omvända tinkturer; samt Närkes, Dalarnas, Karelen och Södra Finlands vapen, där flera föremål är avbildade, men då i sträng symmetri. Ett försök att genom statistisk analys finna ut om Johan prefererat någon viss kombination av färg och metall ger inga tydliga ledtrådar, men som tabellen nedan visar kan man spåra en viss förkärlek för att ge skölden en färg och icke en metall, för att lägga figurer av guld på röda sköldar samt svarta figurer på sköldar av silver. Frekvenserna av de olika kombinationerna är dock för små för att man skall våga dra några konklusioner ur dem.

En viktig orsak till att alla landskapsva-

pen fick en så enkel uppbyggnad kan ha varit, att de från början var avsedda att ingå i sammansatta vapen av samme typ som Johans hertigvapen av 1557. Om så var fallet förefaller det troligt, att han avsiktligt undvek att ge de enskilda landskapen vapen med flera fält emedan totalintrycket blir mindre lyckat när flera sådana skall komponeras ihop i t.ex. en kvadrerad sköld.

Johans hertigvapen är intressant inte bara därför att det var det första i sitt slag, utan också för att det utövat ett inte oviktigt inflytande på den högadliga svenska heraldiken. Den princip som följdes när det komponerades 1557 övertogs nämligen när de herrar, som Erik XIV vid sin kröning gjorde till grevar och friherrar, lät sammanställa sina nya släktvapen. "Deras vapen följde modellen av år 1557: huvudskölden kvadrerad och belagd med hjärtsköld (friherrevapnen dock tidigast utan hjärtsköld). Meningen var att fälten i huvudskölden skulle visa sköldemärken för resp. grev- och friherreskap, hjärtskölden innehålla det ursprungliga släktvapnet. I konformatet härmed skulle grev vapnen bära tre hjälmar, friherrevapnen två hjälmar (senare tillkom mellan dem en "stor" friherrekrona). Hjälmarernas rangordning följer förebilden i hertig Johans vapen. Schematiken - här antydd i sammandrag - blev visserligen inte konsekvent genomförd, men det är tydligt att grundtanken med hertigvapnet 1557 något senare tillämpades på de högadliga vapnen"³⁸).

Förändringar i de svenska landskapsvapnen 1567 och 1569

(Adaptation av tab. IV hos Schnell, s. 62)

	Före 1567:		Efter 1569:	
Landskap:	Märke:	Tinktur:	Märke:	Tinktur:
<i>Röd sköld:</i>			<i>Röd sköld:</i>	
Uppland	Riksäpple	guld	samma	samma
Östergötland	-	-	Drake	guld
- Västanstång	Lindorm	guld	-	-
Närke	2 pilar, 4 rosor	guld, silver	samma	samma

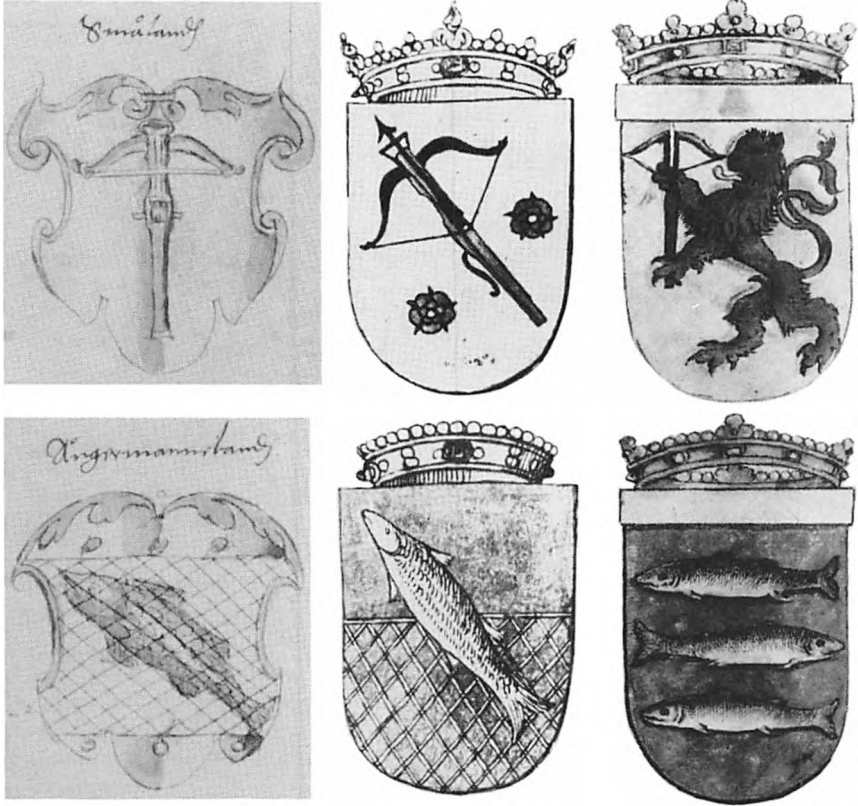
	<i>Före 1567:</i>		<i>Efter 1569:</i>	
Landskap:	Märke:	Tinktur:	Märke:	Tinktur:
<i>Röd sköld:</i>				
Södra Finland	Hjälms, 2 lansar	guld	samma	samma
Gotland	Gumse	silver	-	-
Karelen	armar m. svärd	silver	samma, krona	samma, guld
Tavastland	Lodjur	natur	samma	samma
<i>Blå sköld:</i>				
Öland	Hjort	guld	samma	samma
Åland	-	-	2 råbockar	guld
Dalarna	Pilar, krona	guld	samma	samma
Ångermanland	Lax, nät	silver	3 laxar	silver
Medelpad	-	-	3 strömmar	silver, röd
Västerbotten	Ren	silver	samma	samma
Österbotten	-	-	6 hermeliner	silver
Nyland	-	-	båt, 2 strömmar	guld, silver
Kexholm	-	-	Fästningsmur, torn	silver
Ingermanland	-	-	Ström, murar	röd, silver
<i>Svart sköld:</i>				
Hälsingland	Bock	guld	samma	samma
Savolax	Handbåge	guld	samma	samma
<i>Gyllne sköld:</i>				
Södermanland	Grip	svart	samma	samma
Småland	Armborst	svart, röd	Lejon m. armborst	röd, svart
<i>Silvne sköld:</i>				
Västmanland	Berg	blå	samma	samma
Värmland	Bäver	svart	-	-
Dalsland	Tjur	röd	samma	samma
Gästrikland	Älg	natur	Älg, kulor	natur, blå
Medelpad	Järv	svart	-	-
Österbotten	Mård	svart	-	-
Lappland	Skidor	guld	Vildman	natur
Reval	-	-	3 lejon	blå
<i>Sköld i svart/guld:</i>				
Västergötland	Lejon	guld/svart	samma	samma
<i>Sköld i rött/guld:</i>				
Östergötland				
Östansång	Lejon	guld/rött	-	-
<i>Sköld i blått/guld:</i>				
Norra Finland	Björn	natur	samma	samma
<i>Kvadrerad sköld blått/rött:</i>				
Narva	-	-	Mur, lans, kulor	silver, guld

Men som det sedan gick kom Johan knappast alls att nyttja sitt fädernegivna vapen (såvitt vi vet lät han aldrig göra ett sigill med det vapnet i), ty som dels Nordenfalks Parismanuskript, dels Henrici Molleri bröllopskväden visar användande han redan fyra år efter det han fått det ett annat hertigvapen (Fig. 2). Orsaken till bytet var antingen att Erik bestämt, eller att bröderna kommit överens om, att ta i bruk en ny typ av hertigvapen, nämligen en av ett gyllene kors kvadrerad sköld med Gustav Vasas variant av Vasaättens vapen som hjärt-sköld, i första fältet trekronorsvapnet, i andra Folkungalejonet på tre strömmar, och i tredje resp. fjärde fältet vapnen för de landskap som indgick i bärarens hertigdöme. Alla Eriks bröder lät snart åt sig gravera sigillstamplar med dessa vapen, och till yttermera visso hugga dem i sten för att muras in ovanför porten till sina residens: Åbohus, Vadstena slott och Nyköpingshus, där de ännu kan beskådas. Hedberg har framkastat förmodan, att denna nya typ av hertigvapen kan ses som pretentionsvapen, varmed de yngre bröderna ville markera sin ställning som arvfurstar, samt möjligen också manifesterat rangskillnaden mellan sig och de nya grevarna genom att sätta Svea och Göta vapen i första resp. andra fältet³⁹). Så som Erik agerade mot sina bröder vid riksdagen i Arboga 1561, där han genom att driva igenom Arboga artiklar inskränkte de befogenheter som Gustav Vasa i sitt testamente gett Johan och Karl, kan han inte med helt blida ögon sett dessa vapen om de faktiskt var pretentionsvapen; men å andra sidan kunde han inte anföra särskilt starka skäl emot dem, eftersom han genast efter sin kröning satte in Norges och Danmarks märken i sitt nya riksvapen.

Ett i våra ögon icke oviktigt stöd för hypotesen, att de perifera landskapens vapen var hafsigt hopkomna är, att först Erik XIV och sedan Johan III ändrade på flera av dessa. Enligt en anteckning i Schnell n:r 15

hade Erik år 1567 "förändrat och förbättrat" vapnen för Västergötland, Närke och Värmland, men av dessa blev bara ändringen av Värmlands vapen bestående⁴⁰) (Pl. I och II); alla viktiga förändringar kom till sedan Johan efterträtt sin broder. Emdan både Hildebrand, Schnell och Nordenfalk i detalj har jämfört utseendet av den äldre och den yngre seriens vapen, och eftersom de genomförda förändringarna finns angivna i tabellen ovan, skall vi inte här gå in på några detaljer, utan bara diskutera några, som syns oss betydelsefulla. Men för att ge våra läsare en viss uppfattning om vad dessa innebar har vi i Plansch III ställt bredvid varandra tre versioner av Smålands och Ångermanlands vapen, två ur den äldre och en ur den yngre serien.

Den viktigaste och mest konsekvent genomförda förändringen var, att många av de vilda djur, de "gotiska kryp", som lätt kunde förväxlas med varandra, ersatts av andra figurer. Den mest iögonfallande förändringen av detta slag berör Medelpads vapen. (Jfr. Pl. I och II) som i den äldre serien uppvisade ett djur, vilket i de flesta blasoneringar benämns järv, men i andra också grävling eller bäver. Denna svårbestämbara best har radikalt bytts ut - inte mot någon annan allmän bild, utan mot en häroldsbild, varigenom Medelpads vapen blev (och fortfarande är) det enda landskapsvapen som formas av en sådan. Men att döma av blasoneringen (t.ex. i Schnell n:r 22): "Trec strömer tillhope then middelste rödh och then öfverste och niderste försölfrede udi blått siell" uppfattades denna figur tydligen som en allmän bild, som "tre strömmar", och senare forskare har lagt ned mycken möda på att försöka lista ut vad dessa strömmar kunde betyda. Scheffer hävdar att "de båda silverströmmarna troligen syftar på de båda för landskapet karakteristiska syskonfloderna Ljungan och Indalsälven"⁴¹). Vissa filologer, som försökt förklara namnet Medelpad hävdar, att det skulle betyda "mellan-

Plansch III. Smålands och Ångermanlands vapen enligt Margareta Grips bok. Parisms. resp. KB ms. D 400.

väg, mellanland" eller syfta på den gamla färdvägen mellan Sverige och Norge, men ingen av dessa tolkningar har dock allmänt accepterats i språkvetarkretsar⁴²).

Om man vill sträcka sin fantasi tillräckligt långt så kan man skönja en viss likhet mellan Medelpads nya märke och Nylands vapen, som dock inte är belagt före 1599 (Schnell n:r 29) och sålunda är yngre än de livländska provinsernas vapen: "I ett blått fält en dextervänd roddbåt av guld mellan två bjälkvis ställda strömmar av silver". Vad strömmarna i detta fall skall beteckna är det svårt att förklara, ty ehuru den gamla bebyggelsen i Nyland följde flere nordsydgående ådalar avgränsas inte Nyland

på samma sätt som Medelpad av några stora vattendrag. Sträcker vi vår fantasi ännu längre kan vi förklara båten som en "krigisk" symbol till åminnelse av de kaperier som Erik och Johan inspirerade för att hindra sjöfarten på Narva, Novgorods hamnstad som var i ryssarnas händer 1558-1581.

För det andra har många vapen försetts med utfyllande små figurer - stjärnor, rosor, kulor - varmed sköldarna beströts. Vidare fanns i den äldre serien två vapen för Östergötland: ett lejon för Östandstång och en lindorm för Västandstång, båda i rött och guld (Fig 7 och 8). I den yngre serien finns bara ett vapen för Östergötland: (Pl.

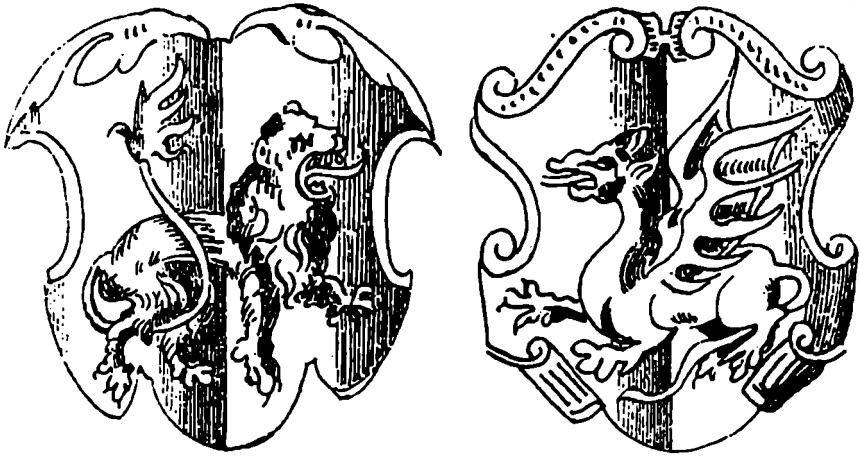

Fig. 7. Östergötland Östanstängs resp. Västernorrland Västanstängs vapen (Margareta Grips bok = Schnell nr. 9).

II) en bevingad drake av guld i rött fält. Denna förändring beror med all sannolikhet på, att Magnus' hertigdöme lades direkt under kronan år 1563, när hans sinnessjukdom gjorde honom oförmögen att själv förvalta sitt län. Att därvid hela Östergötland fick övertaga Västernorrlands lindorm (i något modifierad form) och inte Östernorrlands lejon kan sammanhålla med den ovan nämnda tendensen att ersätta den ena av två liknande vapenbilder med en ny för att undvika förväxlingar. Men beslutet kan också bero på att Johan ville utnyttja lejonet för det nya vapen som komponerades för Småland, som i den yngre serien lär ståta med ett upprättstående lejon, i sina ramar hållande det armborst som landskapet förde i skölden i den äldre serien (Pl. III). Att Småland fick ett så förnämt djur som ett lejon kan sammanhålla med den roll som provinsen spelade i det nordiska sjuårskriget, och möjligen även med vad Johannes Magnus berättar om goternas utvandring från Sverige, vilken kan tolkas så, att den gick genom Småland¹³). Och vi håller det inte för helt uteslutet att Johan redan då tänkte sig möjlig-

heten att skapa ett lejonvapen för hela Finland, en fråga som vi skall återkomma till längre fram.

I sin jämförelse mellan de två vapenserierna understryker Nordenfalk särskilt, att den stil i vilken den äldre seriens vapen utformats ännu är helt gotisk, medan den yngre seriens vapen gör ett klart renässansmässigt intryck: "I den äldre vapenboken är det en morsk ungtjur (för Dalsland) med svansen i vädret och utsträckt tunga i mulen. Det friska humöret ger åt framställningen ett drag av folklig gotik av det slag vi möta i de medeltida kyrkmålningarnas drolier. I den yngre handskriften däremot är det mäktigheten och den animaliska tyngden i djurkroppen som betonas (jämför Pl. I med Pl. II). De konstnärliga förbilderna till denna höra icke hemma i medeltidens formvärld, utan bland offerdjuren på romerska altare och triumfalreliëfer. Den nya versionen av dalslandstjuren är präglad i enlighet med renässansens nya stilideal".

Det är ett av många konsthistoriker omvittnat faktum att det var "under Johan III som den internationella renässansstilen

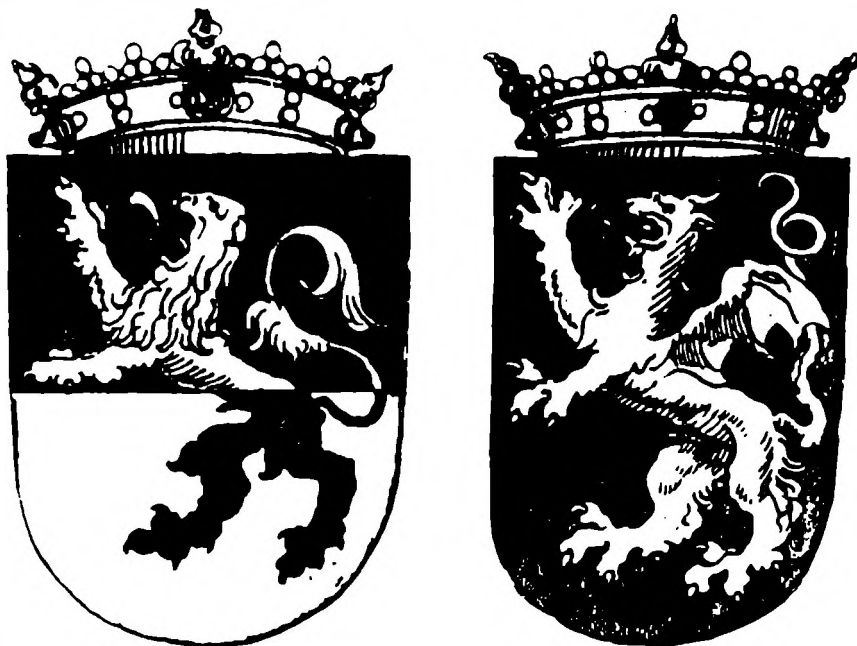

Fig. 8. Östergötland Östanstångs resp. Västansångs vapen (Parisus.).

slår igenom på bredare bas, i arkitektur och väggmaleri, i porträtt och ornamentik ... Den nya vapenserien är helt och hållet ett verk av en renodlad renässanskonstnär ... Vad landskapsvapnen vunno genom denna omprägling är, som Schnell påvisat, en större differentiering inbördes. Risker för förväxlingar har minskat. Vi kunna tillägga att de också blivit rikare i utstyrelsen, modernare i utförningen, internationellare i typerna, heraldiskt korrektare, kort sagt mera 'comme il faut'⁴⁴).

Varifrån kom dessa nya inflytanden och hur nådde de Stockholm? Till en del helt säkert från de illustrerade böcker, träsnitt och kopparstick, som redan vid denna tid börjat spridas över hela Europa, men till en del väl också genom de kontinentala konsthantverkare som Gustav Vasa och hans söner städslade i sin tjänst, bland vilka den bäst kände torde vara Willem Boy.

Många av dessa inflytanden kom från Västeuropa, men somliga kan också ha kommit från Polen. Så har t.ex. August Hahr påvisat hur man i den s.k. Vasarenässansen kan spåra många kontinentala inflytanden, vilka från Toscana, Lombardiet och Venedig vandrat till Sverige via Tyrolen, Österrike, Ungern, Böhmen-Mähren och Polen⁴⁵). Emedan dessa inflytanden gjorde sig märkbara på många områden inom konsten och arkitekturen är det inte uteslutet, att de satte spår även inom heraldiken och sfragistiken. Om så verkligen var fallet i den utsträckning som vi är böjda att tro ger detta uppslag till ytterligare några hypoteser rörande de svenska landskapsvapnen och särskilt tillkomsten av storfurstendömet Finlands vapen. Men innan vi går närmare in på dessa spekulationer måste vi göra en kort exkurs.

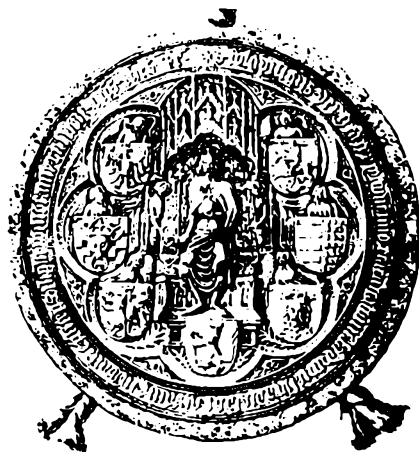

Fig. 9. Wladislaw Jagellos majestätsigill av år 1388. Diam. 120 mm. (Gumowski 1966, nr. 2).

Fig. 10. Alexanders av Polen stora kronsigill av år 1502. Diam. 72 mm. (Gumowski 1966, 21).

Den polska heraldiken och sfragistiken hade nått en anmärkningsvärd grad av fulländning redan under 1300-talet, som Gumowskis bilder av både skulpterade, snidade och broderade vapen, samt av sigill, visar¹⁶). För våra resonemang är särskilt de polska kungasigillerna av betydelse; och av dessa fanns det flera typer, avsedda att användas för besegling av olika kategorier av skrivelser: majestätsigill (Fig. 9), stora och små kronsigill (Fig. 10), kanslisigill och sekret¹⁷). Det första kända majestätsigillet graverades för Przemysl II (1279-91); och fastän några av hans efterträdarens sigill inte bevarats kan man utan svårighet följa hur de utvecklats: "Schon auf dem Siegel Kasimirs des Grossen [1333-70] finden wir das kujawische Hauswappen des Königs zu Füssen des Thrones (Nr 25). Zur Zeit König Ludwigs [1370-82] sind zu beiden Seiten des Thrones das polnische und das ungarische Wappen angebracht, und zur Zeit [Wladislaw] Jagellos [1386-1434] umgeben 7 Landeswappen den sitzenden König (Nr 2), seit König Stephan [Batory, 1575-86] sind es 12 Wappen um den Thron"¹⁸). De äldre stora kronsigillerna uppvisade en kva-

drerad sköld, och fr.o.m. Alexander (1501-06) omgavs denna först av sex, senare av tolv provinsvapen. Ett sådant sigill fördes t.ex. av Sigismund den gamle (1506-48). Eftersom han också var storfurste av Litauen lät han också göra sig både ett stort och ett litet litauiskt kronsigill, som följde samma mönster som hans polska, men, naturligtvis, med den skillnaden att det uppvisade Litauens och icke Polens vapen, omgivet av de litauiska provinsernas sköldemärken¹⁹). De små kronsigillerna såg lika ut som de stora, men hade en mindre diameter (Fig. 11).

Vi hade hoppats att i Riksarkivet i Stockholm finna åtminstone något exemplar av de polska kungasigillerna, men den inventering av tillgängliga avgjutningar och fotografier som Tengström hunnit göra har tyvärr inte lett till önskat resultat. Därför kan vi inte *bevisa* att dessa sigill var kända i Sverige under förra hälften av 1500-talet; men emedan vi hoppas att fortsatt sökande bland originalurkunderna skall bringa några sådana sigill i dagen dristar vi oss att hålla det för tämligen sannolikt, att man på Gustav Vasas kansli visste hur dessa sigill såg ut. (Vi vågar dock icke spänna

dessa förhoppningar särskilt högt då man vet, att stora mängder äldre arkivalier förgicks i den stora slottsbranden 1697.) De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Polen hade dock varit tämligen livaktiga sedan Sturarnas tid; och åren 1524–26 var de särskilt aktuella, först på grund av en påtänkt försvarsallians mellan Sverige och Polen, sedan på grund av Gustav Vasas planer på att äkta prinsessan Jadwiga Jagellonica⁵⁰). Och som bekant intensifierades de på nytt under slutet av 1550-talet, när frågan om äktenskap mellan någon av Gustav Vasas söner och en polsk prinsessa blev aktuella. Därför måste man nog räkna med, att åtskilliga beseglade polska skrivelser kommit till Stockholm under Gustav Vasas regering; och om så var fallet vore det inte förvånande om man i det kungliga kansliet fäste sig vid de ståtliga polska sigillerna. Fördenskull håller vil det för helt möjligt att Gustav Vasa och hans två äldsta söner inspirerades att komponera liknande vapen för de svenska landskapen som provinsvapnen i de polska sigillerna.

Detta är dock bara en konjektur, som dessutom i någon mån motsägs av det fak-

tum, att varken Gustav Vasa eller Erik XIV lät gravera kungasigill för sig som liknade de polska: de nöjde sig båda med relativt anspråkslösa sigill, som uppvisade bara det svenska riksvapnet – på Gustav Vasas sigill krönt av en öppen, på Erik XIV:s av en sluten krona. Först Johan III lät snida sig majestätssigill: ett äldre från 1571, (Fig. 12) där man ser honom i fulla regalia på sin tron, flankerad av trekronorsvapnet och Folkungalejonet, och ett yngre ensidigt (först belagt 1587) med riksvapnet i mitten, omgivet av storfurstendömet Finlands och de tolv titulärhertigdömenas vapen (Fig. 13). Samma år lät han slå ett praktmynt, (Fig. 14) där han är avbildad i profil med krona, svärd och riksapple, samt omgiven av alla landskapsvapen – men icke storfurstendömet Finlands märke. Dessvärre är den svenska 1500-talssfragistiken ännu ett mycket outforskat område, varför man bör iakttä försiktighet vid tolkningen av detta knapphändiga material.

Härmed kommer vi in på frågan om storfurstendömet Finlands sköklemärke, som intar en särställning i raden av svenska provinsvapen, emedan hela den östra

Fig. 11. Sigismund III:s lilla litauiska sigill, 1580-talet. (Gumowski 1966, nr. 151).

Fig. 12. Johan III:s majestätssigill av år 1571. Diam. 111 mm. SRA.

Fig. 13. Johan III:s storsigill på ett brev av 12.2. 1587. Diam. 88 mm. SRA.

Fig. 14. Johan III:s 20-dalers praktmynt, 1570-80-talet. Kopparstick av I. Scheffer i (Elias Brenners Thesaurus nummorum, 1731).

rikshälften fick inte bara en speciell och högre status än hertigdömena, utan också ett eget vapen av en helt annan karaktär än dessas. Därför är det skäl att först säga några ord om Johan III:s beslut att antaga titeln storfurste av Finland, vilket han, som ett av Tengström nyligen funnet, hittills okänt brev visar, gjorde redan 1577 och inte 1581, som man tidigare allmänt ansett. Till en del var beslutet antagligen dikterat av hans lust att förarga storfursten av Moskva (vilken, som vi ovan visat, länge fört ett "titelkrig" mot kungarna av huset Vasa), men till en del troligen också inspirerat av hans polske svärfars, hans svägers och hans makas titulatur: Katarina Jagellonica var ju född inte bara prinsessa av Polen utan också storfurstinna av Litauen⁵¹). Genom att föga titeln "storfurste av Finland" till sin svenska kungatitel kan Johan ha menat sig bli mera jämställd i rang med sin polske sväger, vilket åtminstone i teorin kunde vara honom eller sonen Sigismund till nytta vid ett kommande kungaval i Polen. Johan hade ju redan två gånger - 1573 och 1575 - kandiderat för den polska kronan utan framgång. Att ett nytt kungaval rätt snart var

att vänta var lätt att räkna ut, ty Stefan Batory - som slog ut Johan i valet 1575 - var barnlös och kunde knappast förväntas få några bröstarvingar⁵²). Dels dessa kalkyler, dels det faktum, att ryssarna år 1577 igen anföll Finland och de av svenskarna besatta delarna av Livland, kan ha framkallat Johans beslut att föga titlarna "Storfurste till Finlandh, Carclen, Wotzki Petin och Ingermanlandh i Rysslandh, och öfver the Ester i Liflandh hertigh⁵³) till sin traditionella titel "Svea, Göthes och Wendes konnung". Härtill kan ytterligare ha medverkat, att Johan vid de förhandlingar som i juli 1575 ledde till vapenstillestånd mellan Sverige och Ryssland lyckades få Ivan att "oppgive fiktionen om Novgorod statholderens 'suvaerenitet' vis a vis Sverige, og traktaten ingås mellem Johan III for Finland og Ivan IV for Novgorod"⁵⁵).

I den finländska diskussionen har man ofta uttalat sin förvåning över (och ibland också sitt ogillande av) att Johan valde ett lejon och icke en björn som vapenbild för Finland. Hans motiv härför var säkerligen flera, och det första var antagligen, att Finland var en lika viktig provins som de svenska landskap, vilka redan 1560 fått lejonva-

pen: Västergötland och Östergötland Östanstång, senare också Småland. Med hänsyn till dessa vapen var något mindre förnämt djur än ett lejon knappast tänkbar; och härtill kom möjligen också att Johan, genom sitt val av detta ädla djur som vapenbild för Finland, ville antyda sin förnäma härstamning från Noaks sonson, Magog. Denne, alla gotiska och svenska konungars anfader hade, enligt vad Johannes Magnus nyligen för hela världen bevisat, genast efter syndafloden fört sitt folk till Finland och slagit sig ned där innan han, 88 år efter syndafloden, drog över Bottenviken och etablerade sig i Sverige, som sedan fick sitt namn efter hans äldste son Svenno⁵⁵). Här kan det vara värt att notera, att inte bara Johannes Magnus själv, utan också flere både äldre och yngre författare menade, att goternas konung fört *lejonet* som vapenbild⁵⁶). Som av Johan Nordströms och Kurt Johannessons grundliga studier framgår tilldrog sig gotermyten, sådan som Johannes Magnus framställde den i sin år 1554 publicerade *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus*, långt in på 1600-talet hela det lärda (och politiska) Europas uppmärksamhet,

samt utnyttjades flitigt av Gustav Vasas söner för att betona huset Vasas glöryverdiga förlutna⁵⁷).

Vad sedan detaljutformningen av Finlands lejonvapen beträffar så ansluter vi oss gärna till den hypotes, som framfördes av Jac. Ahrenberg redan 1901, som fyratio år senare på nytt togs upp av A. W. Rancken och som ytterligare fyratio år därefter återupplivades av Matti Klinge⁵⁸), nämligen att lejonets bepansrade högra ram med ett rakt svärd i klorna, liksom den "ryssesabel" som det trampar på, är hämtade ur Karlens vapen. Om Ahrenbergs hypotes är riktig så kan man fråga sig, om inte det raka svärdet i Karlens vapen är samma svärd som björnen i Norra Finlands vapen lyfter till hugg och som besjögs av Molleerus. När Johan skapade Finlands vapen har han tydligen, som Pipping påvisat⁵⁹), tillämpat samma kompositionsprincip som när han ändrade Smålands vapen, vilket ju i den yngre serien visar ett upprätt lejon med ett armborst, landskapets ursprungliga vapenbild, i ramarna. (En pikant detalj, som vi inte kan underlåta att påpeka är, att varken Rancken eller Klinge nämner att de återupplivat Ahrenbergs hypotes, ehu-

Fig. 15. Storfurstendömet Finlands vapen. KB ms. D 400.

Fig. 16. Storfurstendömet Litauens vapen på en bonad beställd av Sigismund August. (Gumowski 1969, Tafel IV).

ru båda bevisligen har känt till hans uppsats av 1901. - Att Klinge dessutom på denna hypotes bygger en ohållbar teori är en fråga för sig, som vi inte anser det värt att gå in på här.) Vi är helt övertygade om att storfurstendömet vapen betecknar försvarsberedskap mot öster, på samma sätt som Karelens och Savolax vapen samt Johans ursprungliga hertigvapen, den huggande björnen, hjälmen och lansarna. Vi är t.o.m. beredda att gå så långt att vi hävdar, att *Finlands lejonvapen är en direkt vidareutveckling av Norra Finlands vapen av år 1557 och att Molleri verser från 1562:*

”har ej blott ramarna två, som dig
förmår klubba ned;
även ett blixtrande svärd den håller i
krokiga klorna
varmed den utan besvär hugger ditt
huvud utav.”

i lika hög grad gäller lejonet som björnen.

Till ovan anförda skäl varför det nya storfurstendömet måste få ett lejon och inte en björn som vapen kommer ytterligare ett, som John Lind tämligen övertygande redogör för i sin ovan nämnda uppsats. Han börjar med att citera en anteckning i en rysk krönika som berättar, att Ivan IV den 1. september 1565 befallde, att ett nytt sigill skulle förfärdigas för ståthållaren i Novgorod, varmed denne beordrades att besegla den förestående stilleståndsöverenskommelsen med Sverige. Det äldre ståthållarsigillet, som är känt från 1561, uppvisade ett lejon och en lo vända mot varandra, men detta skulle nu ändras så, att sigillet mittfigur blev en tronstol (*mesto*), på vilken låg en stav, och denna tronstol skulle på ena sidan stödas av en björn och på andra av ett lodjur samt därunder två mot varandra vända fiskar. Han befalldes sålunda att lejonet (som troligen hade ingått i det självständiga Stornovgorods sigill skulle bytas ut mot en björn, och det är troligen signifikant, att han gjorde detta just denna tidpunkt⁶⁰). Detta, menar Lind, var ett av Ivans många schackdrag för att

slå ut svenskarna i kampen om Livland, som kort innan, vid tiden för Johans polska frieri, inträtt i ett för Ryssland kritiskt skede. ”Da hertug Johans polske forbindelse knyttedes i den ’Finske Bjørns’ tegn, som hertug Johan på dette tidspunkt synes at have tænkt sig som symbolet for sin baltiske magtstilling, kan det ikke undre, at Ivan IV ville udnytte brydningen mellem Erik XIV og hertug Johan til det yderste, ej heller, at han har givet udtryk for sine prætentioner overfor denne nye magtfaktor ved at erstatte Novgorods løve med hertug Johans ’Finske Bjørn’ i sit nye våben for Novgorod statholderen; således som han allerede på samme måde havde gjort i 1564 med indføjelsen af den ’livlandske mesters’ våben i seglet for den livlandske statholder, og senere kompletteret sit statssegel med ’Revals’ våben og ’Rigabispens’ våben, alle udtryk for prætentioner snarere end reelle besiddelser ... Men Johan III har givetvis været sig udskiiftningen på russisk side bevidst. Dermed har hans ’bjørn’ fra 1562 på forhånd været udelukket som heraldisk dyr, da Storfurstendømmet skulle have sit våben, især da björnen jo levede videre i Ivan IV:s statssegel også efter at statholderens ’internationale’ position var en saga blot⁶¹) (Fig. 17-18).

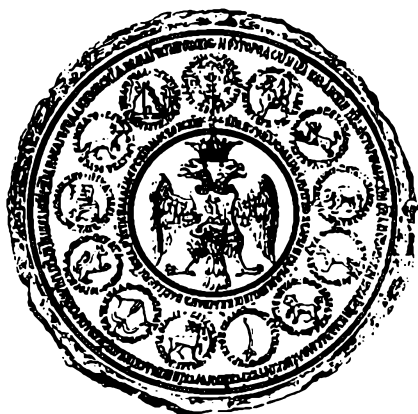

Fig. 17. Ivan IV:s storsigill, åtsidan. Novgorods vapen överst t.v. (Stökl 1972, Abb. 5).

Dessa iakttagelser stöder klart Pippings förmodanden om orsakerna till att storfurstendömet vapen inte kunde bli en björn⁶²). Däremot anser Lind att lejonet är ett för allmänt vapendjur för att man skall ha skäl att förmoda, att Johan valde lejonet som symbol för sitt storfurstendöme för att därmed bekämpa det lejon, som tidigare fördes av Novgorods ståthållare⁶³). Men fastän grunden, som Lind helt riktigt påpekar, är svag, så kan vi dock tänka oss, att Novgorods avdankade lejon kan ha bidragit till att Johan gav Finland just ett lejon till skjöldemärke.

I detta sammanhang kan det vara på sin plats att ta upp frågan om Ivan IV:s storsigill, som ingående behandlats av Stökl och senare även af Lind⁶⁴). Detta sigill, som första gången är belagt 1583 (men som enligt Lind troligen skapades någon gång mellan 1567 och 1578), uppvisar båda på åt- och fränsidan den ryska dubbelörnen omgiven av tolv provinsvapen i strikt rangordning, på åtsidan Ivans tolv äldsta erövringar, börjande med Novgorod och Kazan, på fränsidan hans tolv senaste landförvärv (Fig 17⁶⁵). Praktiskt taget alla dessa vapen var nybildningar, uppenbarligen komponerade enkom för att placeras i storsigillet och för att förkunna storfursten-tsa-

rens makt och väldighet. Det förefaller oss troligt att detta sigill, liksom Johan III:s ungefär samtidigt tillkomna majestätssigill, komponerats enligt polsk förebild; men i vilken mån de gamla polska "Länderwappen", i vilken mån de nyskapade svenska landskapsvapnen gett Ivan idén till sina ryska provinsvapnen måste ännu förbli en öppen fråga.

I en på korrekturläsningsstadiet tillkommen fotnot till sin tidigare citerade uppsats fäster Pipping uppmärksamheten vid en detalj i storfurstendömet Finlands vapen som han menar att kan vara ytterligare ett tecken på att Johan III just från Polen fick uppslaget att kalla sig storfurste⁶⁶). Den "furstehatt", varmed Finlands vapen är krönt på den fina bilden av det i manuskriptet KB D 400 (Fig. 15), påminner nämligen mycket om den storfurstekrona som kröner Litauens vapen på en bonad, som tillverkades för Sigismund August av Polen och Litauen någon gång före 1572, det är då han dog. Som en jämförelse mellan Fig. 15 och Fig. 16 visar, är dessa vapens tvåbyglade kronor, som inte har någon motsvarighet i europeisk heraldik, så likartade till sin konstruktion att man måste postulera ett samband, d.v.s. att den finländska kronan, som knappast kan ha kommit till före 1577, måste vara en kopia av den litauiska, som bevisligen är äldre än 1572. Samma krona förekommer också på senare litauiska kronsigill⁶⁷) (Fig. 11).

I diskussionen ovan har vi i olika sammanhang uttalat förmodan, att omtanken om rikets försvar kommer till uttryck i flera av de äldsta landskapsvapnen. Denna uppfattning får ett visst stöd av det faktum, att försvarstanken tydligt kan spåras också i de vapen, som Johan lät komponera för de provinser söder om Finska Viken vilka han försökte erövrå och även lyckades förvärva. Vapnen för Kexholms län, Ingermanland och Narva, (Fig. 19-21) som vid hans begravningsprocession hade hertigdömes rang, avbildar alla tre fästning-

Fig. 18. Novgorods vapen, detalj ur Fig. 17.

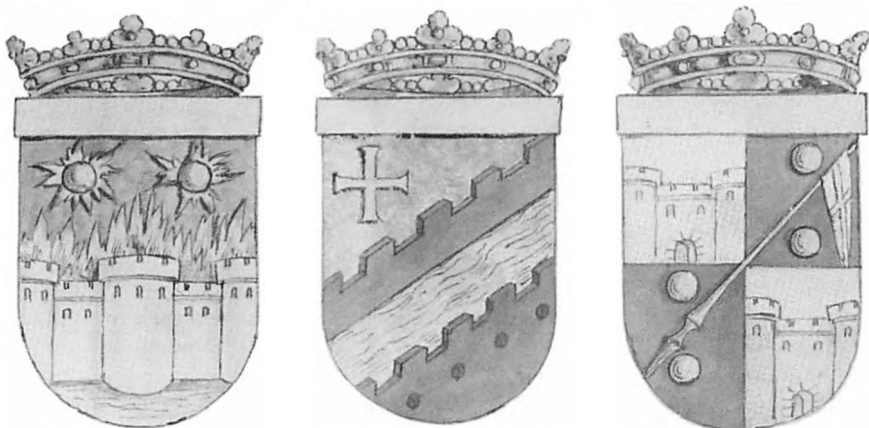

Fig. 19. Hertigdömet Kexholms vapen, enligt traditionen visande stadens erövring 1580. Fig. 20. Hertigdömet Ingermanlands vapen. Fig. 21. Hertigdömet Narvas vapen. (KB ms. D 400).

sverk, vilket troligen dels skall symbolisera Johans förhoppning att få behålla dessa provinser, dels att de skall trygga det svenska rikets gränser. Ett undantag utgör vapnet för Reval (som blev svenskt redan 1561, under Erik XIV:s tid), vilket uppvisar Danmarks tre leoparder, men blåa i en sköld av silver. (Det återuppstod som den självständiga republiken Estlands riksvapen år 1920).

I detta sammanhang bör nämnas det vapen som staden Narva (som inte bör för-

växlas med den likabena nämnda provinsen) fick 1585, fyra år efter det att den och grannstaden Ivangorod erövrats av Pontus de la Gardie i september 1581. (Fig. 22). Som Pirinen, Tengström och Lind visat utgör det en uppenbar parafras på storfurstendömet Finlands vapen, och uttrycker lika tydligt som det senare föreställningen om svenskarnas överlägsenhet gentemot ryssarna. Eftersom Narvas vapen är några år yngre än Finlands är det inte orimligt att anse, att också det stöder vår hypotes att Finlands vapen kom till för att markera Johan III:s aspirationer gentemot Ryssland⁶⁸).

Till sist några ord om Lapplands och Gotlands vapen. Något märke för Lappland finns varken i den äldre eller den yngre serien, men ett vapen som uppges vara Lapplands finns i Johannes Petri Klints mycket amatörmässigt hopkomna vapenbok (Schnell n:r 14): "Laplandia comitatus tvåå golla (= gula) skjldhor utij itt huitt fieldh". (Pl. IV). Härnäst förekommer det i en oillustrerad beskrivning (Schnell n:r 15) som "en nakot Karl med en Klubba". Den äldsta avbildningen av ett vapen för Lappland finns först på Karl IX:s 20-

Fig. 22. Staden Narvas vapen. (Lind 1983, s. 393).

Plansch IV. Sida ur Johan Petri Klints ms. E 6 i UUB (= Schnell nr. 14). Uppifrån: Smålands, Ölands, Gästriklands, Medelpads, Tavastlands, Lapplands och Gotlands vapen.

Fig. 23. Lapplands vapen. Kopperstick 1618 (utsnitt ur Schnell nr. 33).

marks inytt från 1606, och vid dennes begravning bars det främst såsom det i rang lägsta, varvid det beskrevs som en "swart Willman"⁶⁹). Denne morian, som sedan blev en naturfärgad vildman med en klubb på axeln i ett fält av silver, (Fig. 23) kan möjligen vara hämtad ur Olai Magni Car-

ta Marina, där man i Lappmarken, invid gränsen mellan Sverige och Ryssland, ser jätten Starcaterus, PVGIL SVETICVS, (Fig. 24) vars bragder Olaus även utförligt beskrivit i bok V av sin *Historia*, där samma bild återfinnes. Genom valet av denna sagohjälte ur de gotiska fornhistorien till symbol för Lappland slog vapnets kompositör tre flugor i en smäll: För det första symboliserade Starkater svenskarnas överlägsenhet över ryssarna, eftersom Olaus ju avslöjar sanningen om hur denne klädde upp moskoviternas förfäder⁷⁰). För det andra markerade det nya vapnet för Lappland Karl IX:s aspirationer på överhöghet över inte bara den svenska utan också den norska Lappmarken; och för det tredje föringade anammandet av vildmannen som märke för Sveriges avlägsnaste provins det symboliska värdet av de två vildmän, som danske kungen satt som sköldhållare i sitt riksvapen.

Fästän Gotland formellt hörde till Sverige vid Gustav Vasas död hade ön varit ockuperad av danskarna under hela hans regeringstid, och han hade med stora kostnader förgäves försökt att återerövra den år 1524. Att dess vapen det oaktat bars i hans begravningsprocession var en politisk demonstration; och som en sådan måste man

Fig. 24. Jätten Starkater. Utsnitt ur Olai Magni Carta Marina.

Fig. 25. Gotlands vapen. (Parisms.).

också anse det vapen vara, som finns avbildat i Parismanuskriptet: "I ett rött fält en dextervänd gående gumse av silver, bärande en blågul korsflagga på en stång av guld". Emedan Gotland avträdde till Danmark vid freden i Stettin 1570 förekommer detta vapen inte i den yngre serien; det återkommer bland de svenska landskapsvapnen först sedan freden i Roskilde slutits 1658, men då i form av ett lamm, Agnus Dei.

Bland svenska heraldiker har mycken oenighet rått om denna gumse, ty i en av de två äldsta beskrivningarna sägs Gotlands vapen vara "ett huitt Agnus Dei" (Schnell n:r 1) och i en annan "en huit gumse" (Schnell n:r 12). Nils Lithberg, som ägnat detta vapen en specialstudie, hävdar att gumsen skulle förekomma i landskapets sigill redan på 1200-talet, men att den senare, bl.a. genom myntpräglingen i Visby, förväxlades med det Agnus Dei, som fanns i Visby stads sigill⁷¹). Vi är benägna att ansluta oss till Lithbergs uppfattning, som även Nordenfalk delar, nämligen att landskapets ursprungliga sigillbild

var en gumse. Och om detts sigill skall betraktas också som ett vapen så vore gumsen faktiskt den äldsta territorialvapenbild i Sverige, varför de djurbilder som vid tiden för Gustav Vasas död tilldelades de norra och östra landskapen kan sägas – men knappast tänkas – utgöra en fortsättning på en mycket gammal svensk heraldisk tradition.

Vi har nu kommit till slutet av våra spekulationer som, churu de på många punkter är bristfälligt underbyggda, dock synes visa, att motiven bakom de svenska landskapsvapnen varit betydligt fler och åtskilligt mer komplicerade än man hittills antagit. Att så var fallet är inte att förvåna sig över, ty på 1500-talet var heraldiken en del av det diplomatiska umgängets språk, på vilket en härskare med sina härolders benägna bistånd kunde uttrycka vad han ansåg om sig själv, sin ätt och sina länder, samt lufta de ambitioner han hade på sina och sitt rikets vägnar.

De olika motiv som vi kunnat urskilja vore sålunda följande:

1. Vasakonungarnas behov att höja sitt hus' prestige i förhållande till de äldre furstehusen runt om Östersjön.
2. Gustav Vasas och hans söners behov att ge formerna för sitt diplomatiska umgänge med storfursten-tsaren i Moskva en form, som gjorde de två rikena i formellt och ceremoniellt avseende mera jämställda än de länge varit. Detta behov blev speciellt akut under Gustav Vasas ryska krig, och förblev viktigt när hans söner började sträcka sina händer efter Estland, Ingermanland och Livland.
3. Gustav Vasa räknade (tydligt helt riktigt) ut att detta kunde åstadkommas genom att göra Johan till hertig av Finland, varigenom denne blev en jämbördig förhandlingspartner till ståthållaren i Novgorod. Därigenom blev det lättare för Stockholm att förhandla med Moskva utan att den svenske kungens ära blev lidande.

4. Johans upphöjelse till hertig med ett eget hertigdöme och ett eget hertigvapen (som uttryckte försvarsberedskap mot grannen i öster) förde med sig, att också Gustavs andra söner måste göras till hertigar med egna hertigvapen.
5. Därför skapades i första hand heraldiskt enkla vapen för kärnprovinserna i deras hertigdömen och samtidigt mindre prestigeladdade vapen för alla övriga landskap, varvid försvarssymboliken utnyttjades för gränslandskapens vapen.
6. Landskapsvapnens mångfald accentuerade ytterligare huset Vasas makt och härlighet. De gjorde det möjligt för konungarna av Sverige att visa, att det också i Svea rike fanns många provinser med egna vapen, liksom i de flesta gamla europeiska rikena, t.ex. i Polen.
7. De nya landskapsvapnen visade vidare, att Sverige på heraldikens, liksom också på arkitekturens m.fl. områden, var ett kulturland av samma dignitet som landen i Väst- och Mellanuropa – och ett stråvasare än Ryssland.

Noter

- 1) Martin Olsson (red.): Vasagraven i Uppsala domkyrka, Stockholm 1956, bd. I, s. 34 ff.
- 2) Ivan Svalenius: Gustav Vasa, Stockholm 1963, s. 206.
- 3) Gottfrid Carlsson: Egelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa, Lund 1962, s. 153.
- 4) Gustav Vasas testamente. Svenska riksdagsakter I:2, s. 696 ff. Jfr. även G. Carlsson aa. s. 152 ff.
- 5) Harald Hjärke: Svensk-ryska förhandlingar 1564-72. Skr. utg. av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala V. 15, Uppsala 1897, s. 11 ff.
- 6) John Lind: "Ryssesabeln", "Finlands Björn", Novgorods löve samt nogle fisk. En strid på väben. Historisk Tidskrift för Finland 1983:4, s. 381 f.
- 7) Hjärke a.a. s. 19 f.
- 8) Ibid. s. 23 f.
- 9) Konung Gustav den förstes riksregistratur vol. XXVI, 1556, ss. 351 ff; vol. XXVII, 1557, s. 145.
- 10) Riksregistraturet vol. XXVII, 1557, ss. 155 ff.
- 11) Gunnar Clement: Hertigvapen och bondeheraldik, Åbo Underrättelser 22.5.1979; Carol Hedberg: "Finlands första vapen", Heraldica Fennica, Helsingfors 1978, s. 16; Ch. v. Warnstedt: Finsk festskrift, Vapenbilderna Nr 10, 1981, s. 58 f. – v. Warnstedts kritik av Hedbergs återgivning af Johans hertigvapen inte bara innehåller flera fatala fel, utan är dessutom hållen i en oömlständigt clak ton.
- 12) Hjärke a.a. s. 23.
- 13) Henricus Mollerus var en tysk humanist med nära kontakter till universiteten i Wittenberg och Rostock. Han var många år skolrektor i Danzig och hade goda förbindelser till stadens ledande kretsar. År 1555 ställde han sin penna till Vasahovets tjänst och anlätades därefter flitigt av Gustav Vasa och hans söner för att bemöte bl.a. Johannes Magnus' mot huset Vasa fiendliga skrifter. Se Kurt Johannesson: Retorik och propaganda vid det äldre Vasahovet, Lychnos 1969-70, ss. 24 ff.
- 14) Kustavi Grotenfelt: Muutamia lisätietoja Juhana herttuan häamatkasta v. 1562, Historiallinen arkisto XVIII, 1903, ss. 320 ff. – Vi tackar prof. Rolf Westman, Åbo, för hjälp vid tolkningen av Molleris verser samt för stilistiska och metrisk förbättringar av Pippings distika.
- 14B) Riksregistraturet XXVI, s. 356, 29.6.1556.
- 15) Ibid. XXVI, s. 322, 5.6.1556.
- 16) Leif W. Tengström: Till frågan om Finlands vapen, Finskt Museum 1981, Helsingfors 1983, s. 60. – Om Gustav Vasas sigill se även Harald Fleetwood: Sigillena. Gustav Vasas minnen, utg. till H. M. Konung Gustav V:s 80-årsdag av Kungl. Livrustkammaren. Stockholm 1938.
- 17) Hans Hildebrand: Heraldiska studier II. Landskapens vapen, Antiquarisk tidskrift för Sverige, Stockholm 1905; Ivar Schnell: De svenska landskapens vapen under 1500-talet, Meddelanden från Riksheraldikerämbetet IX, Malmö 1941.
- 18) Schnell a.a. s. 70.
- 19) Knut Pipping: Mera om Finlands, Karelen och Novgorods vapen, Historisk Tidskrift för Finland 1982:4, s. 385 ff.
- 20) Schnell a.a. s. 22 ff.
- 21) Olsson a.a. s. I:35 f.
- 22) Pipping a.a. s. 388 f.

- 23) Olsson a. a. s. I:147.
24) Olsson a. a. I-II, passim.
25) C. G. U. Scheller: Svensk vapenbok för landskap län och städer, Stockholm 1967, s. 12 f.
26) Tengström a. a. s. 81 ff.
27) Ibid. s. 120, not 314.
28) Olsson a. a. s. I:32.
29) Ingvar Andersson: Erik XIV, 4. utv. uppl., Stockholm 1951, s. 59 f.
30) Olsson a. a. s. I:35.
31) Andersson a. a. s. 44 ff.
32) Nils Sundqvist: Slotts kyrkan på Uppsala slott, Uppland 1965, ss. 13 ff. Vi tackar dr. Sigrid Nikula, Åbo, för hänvisningen till denna uppsats.
33) Rom 1555. En förträfflig svensk översättning i fyra band med alla illustrationer i faksimil och i ett femte band utförliga kommentarer av John Granlund gavs ut i Stockholm åren 1909-51. Det är till denna utgåva alla följande hänvisningar görs.
34) Schnell a. a. s. 66 f.
35) Physiologus. En bok om naturens ting. Svensk översättning av Brita-Stina Nordin-Petersson, Sällskapet Bokvännerna, Stockholm 1957.
36) Filippo Picinelli: Mundus symbolicus, in emblematum universitate formatus, explicatus et . . . illustratus. Justo volumine auctus & in Latinum traductus a Augustino Erath, Köln 1729.
37) I sina kommentarer till Olai Magni *Historia* redogör Granlund utförligt för varifrån denne hämtat sina uppgifter om de olika djurens egenskaper.
38) Hedberg a. a. s. 18.
39) Ibid. s. 22 f.
40) Schnell a. a. s. 26 f.
41) Scheffer a. a. s. 10.
42) Harry Ståhl: Ortnamn och ortnamnsforskning, 2. uppl., Stockholm 1978, s. 143 f.
43) *Historia Ioannis Magni Gothi sedis apostolicae legati Sveticae et Gotiae primatis ac archiepiscopi Vpsaliensis de omnibus Gothorum Sveonvmqve regibus*, Rom 1554. - Det är tydligt, att Småland "klassats upp" i den yngre serien, ty på de flesta avbildningar är dess vapen placerat genast efter Upplands och Västergötlands.
44) Carl Nordenfalk: En svensk vapenbok från år 1562, Meddelanden från Riksheraldiker-ämbetet IX, Malmö 1941, s. 116, 118.
45) August Hahr: Drottning Katarina Jagellonica och Vasarenässansen, Uppsala & Leipzig 1940, s. 5 ff.
46) Marian Gumowski: Handbuch der polnischen Heraldik, Graz 1969; dens.: Handbuch der polnischen Siegelkunde, Graz 1966.
47) Gumowski: Siegelkunde, s. 30 ff.
48) Ibid., s. 32.
49) Kurt Johannesson: Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker, Stockholm 1982, s. 42.
50) De polska kungarnas bruk av titeln "storfurste av Litauen" är en invecklad historia, som vi inte behöver gå närmare in på här. Vi tackar cand. mag. John Lind, Köpenhamn, för värdefulla upplysningar rörande denna fråga och för hans hänvisning till M. Hellmann: Handbuch der Geschichte Russlands I:2, ss. 738 ff där den utförligt behandlas. Vi tackar också dr. Adam Heymowski, Stockholm, för ett givande meningsutbyte om dessa frågor.
51) Fridolf Ödberg: Om Anders Lorichs, k. Johans ständige legat i Polen och hans tid, Skara 1893, s. 9, 36 f.
52) Brev till ärkebiskopen i Uppsala Laurentius Petri Gothus, daterat 3.8.1577, SRA: Konung Johan III:s brev i avskrift, vol. 16 (Tidö-samlingen).
53) Lind a. a. s. 385.
54) Johannes Magnus a. a. bok I, kap. 5, s. 23.
55) Tengström a. a. ss. 85 ff; se t.ex. Fig. 7, s. 86.
56) Johannesson: Gotisk renässans, s. 121 f; 283.
57) Jac. Ahrenberg: Till Finlands vapens historia, Finsk Tidskrift, tom I.I, 1901, s. 387; A. W. Rancken: Karelens vapen, Finsk Tidskrift tom CXXX, 1941; Matti Klinge: Suomen sinivalkoiset värit, Helsingfors 1981, ss. 242 ff; rec. av Knut Pipping: "Blåvitt", Historisk Tidskrift för Finland 1982:4, ss. 409 ff, jämte Pipping: Mera om Finlands, Karelens och Novgorods vapen.
58) Pipping: Mera om Finlands . . . , s. 391.
59) Lind a. a. s. 380 f.
60) Ibid. 390 f.
61) Pipping: Mera om Finlands . . . , s. 393.
62) Lind a. a. s. 392.
63) Günther Stöckl: Testament und Siegel Ivans IV, Westfälisch-Rheinische Akademie der Wissenschaften Bd 48, Opladen 1972, ss. 41 ff.

65) Lind a.a. s. 377. Lind har i brev delgett oss sin tolkning av denna rangordning, för vilken tolkning vi tackar honom.

66) Pipping: Mera om Finlands . . . , s. 395, not 7.

67) Gumowski: Siegelkunde Tafel IV, n:r 146.

68) Tengström a.a. s. 109 f; Lind a.a. s. 392 f. Tyvärr har Lind i hastigheten glömt att nämna, att Tengström, vars uppsats han kände till när han skrev sin, kommit till samma resultat.

69) Schnell a.a. s. 52.

70) Olaus Magnus vol. I, s. 214 ff.

71) Nils Lithberg: Gotlands vapen, Meddelan-

den från Riksheraldikerämbetet V, Stockholm 1937, s. 16. Jfr. även Schnell, a.a. s. 58 och Nordenfalk a.a. s. 100 ff.

P.S. När vår artikel förelåg i korrektur blev vi uppmärksamgjorda på, att Kauko Pirinen redan för många år sedan fäst uppmärksamheten vid likheterna mellan dels storfurstekronorna i Litauens och Finlands vapen och dels mellan Finlands och staden Narvas vapen (Pirinen: Suomen vaakuna ja lippu sekä paikallisvaakunat. Oma Maa V, ss. 455-56, Helsingfors 1959).

Norske rettsregler om slektsvåpen?

Av Hans Cappelen

De heraldiske entusiaster liker å forkynde at vi aldri noen gang har sett heraldikken så mye anvendt som i vår tid. Våpenskjold møter oss på mynter og pengesedler, frimerker, bygninger, grenseskilt, bildører og ikke minst i avisenes annonse-spalter.

Men alt dette dreier seg om den *offentlige* heraldikken: de statlige og kommunale våpen. I dagens Norge er den tradisjonelle bruk av slekts- og personvåpen praktisk talt usynlig, om man ikke direkte leter etter den. Det er i vårt land relativt få personer som lar våpenskjold pryde sitt brevpapir, konvolutter m.v., signetring, bokciermerke, mansjettknapper, smykker osv. I en mellomstilling finner vi private foreninger, institusjoner o.l. med skjoldmerker på brevpapir, i annonsering, på faner osv. Den dominerende bruk av private våpen er imidlertid som ledd i de kommersielle kjennetegn – da oftest i en nokså stivnet form som er rettsbeskyttet i lover og traktater om varemerker, fellesmerker, stempingsmerker på edelt metall og mønstre.

På denne bakgrunn kan vi spørre om man kan anta at norske domstoler virkelig vil gi også slekts- og personvåpen noe rettsvern, dersom disse våpnene ikke inngår i kommersielle merker. Det samme spørsmål kan for øvrig være tvilsomt i andre land også.

Nedenfor skal jeg vurdere dette spørsmål i et avsnitt om den mulige rettsbeskyttelse for slike våpen som kjennetegn (2), videre skal jeg drøfte om disse våpnene kan tenkes å få rettsvern mot nedverdiggende behandling (3), og til slutt sier jeg noe om mulige sosiale normer – eller god skikk og bruk – for slekts- og personvåpen (4).

Som en *sammenfatning* vil jeg si at tradisjonell bruk av slektsvåpen stort sett ikke

kan ventes å bli undergitt rettsregler i annet enn særtilfeller, selvom jeg har hevdet noe annet tidligere!) Jeg tror likevel at slekts- og personvåpen muligens kan få et visst rettsvern mot infamerende behandling, men at bruken av slekts- og personvåpen for øvrig i det vesentlige nok kan sies å bli bare regulert av «god skikk og bruk», og at vi ikke kan vente at domstolene vil godta dette som rettsspørsmål, dog kanskje med visse unntak.

2. Slektsvåpen fortsatt kjennetegn?

De strenge krav til våpenskjoldenes innhold og form ble opprinnelig utviklet i middelalderen. Dengang tjente våpnene som kjennetegn for riddere i turneringer og kamp. At de offentlige våpen i vår tid fungerer som blikklang og kjennetegn, er det liten tvil om. Men slekts- og personvåpen virker i dag bare identifiserende for en snæver krets – spesielt i Norge.

Vil domstolene da f.eks. forby en Peder Ås å bruke våpnet til en Lars Holm på sitt brevpapir, hvis Lars Holm går til retts sak, fordi Peder Ås ikke er i slekt med ham? Dersom Ås nøyer seg med å henge opp Holm-våpnet med tinkturer, skjold og hjelm på veggen i sin stue, kan vi kalle dette for en bruk som «*ren dekorasjon*». En slik helt privat bruk er tillatt når det gjelder riksvåpnet, andre statlige våpen og kommunevåpen. Dette til tross for at disse våpnene til og med har et strafferettslig vern mot misbruk i den norske straffelovs § 328 nr. 4. Det er gitt en uttrykkelig adgang til den bruk som skjer «kun til dekorasjon, belæring eller lignende», i kgl. res. 20. mai 1927 om bruk av rikets segl og riksvåpnet. Tilsvarende bestemmelse har en del regelsett for bruk av kommunale våpen. De rettslige restriksjoner på bruk av private

Slekten *Benkestoks* våpen fra tegning i Danmarks Adels Aarbog 1887. Her gjengitt fra brevpapiret til en kognatisk etterkommer, Arnulf Rinholm, Oslo. Han skrev 1.3. 1965: «Som De ser har jeg pyntet meg med slektens våpen på mitt brevark. Jeg synes selv det er meget vakkert, og hvorfor da ikke pynte opp i en eller grå tilvarelse?» Adelslekten *Benkestok* er utdødd i mannslinjen, men en rekke kognater med ulike slektsnavn bruker i dag våpnet i signetringer, som bilde på veggen m.m. Bruk av «utdødde» slekters våpen kan reise mange spørsmål som imidlertid ikke berøres nærmere i artikkelen.

våpen kan vanskelig være strengere enn på bruk av de offentlige våpen. Konklusjonen blir at alle kan bruke ethvert våpenskjold som ren dekorasjon.

I den heraldiske berømte, engelske dom fra 1954 - *Manchester City vs. Manchester Palace of Varieties* - uttaler retten at det fins mange dekorasjons-tilfeller som ikke er forbudt, men teatret fikk ikke bruke Manchesters byvåpen i sitt segl og på sceneteppet²).

I kategorien ren dekorasjon setter jeg også bruk av privatvåpen i *ex libris* (bokcimermerker), signetringer, mansjettknapper, smykker osv. Alt dette har en privat og personlig karakter som det vil virke nokså utidig å protestere mot. Flere gamle slektsvåpen brukes slik av personer som riktignok nedstammer fra slektene, men som verken bærer slektsnavnet eller nedstammer i mannslinjen. Jeg har ikke hørt denne bru-

ken direkte kritisert, og jeg har vanskelig for å tro at en domstol ville finne denne bruken ulovlig, hvis noen tok risikoen på de omfattende utgifter med å gå til sak mot brukeren. Ja, selvom brukeren overhodet ikke nedstammer fra slekten, tror jeg resultatet blir det samme i disse dekorasjons-tilfellene.

Våpenskjold på brevpapir, konvolutter m.v. beveger seg nærmere bruk som *kjenne-tegn*. Men så lenge det er snakk om personlig brevpapir m.v. og ikke forretningspapir i næringsvirksomhet, synes jeg at dekorasjons-funksjonen er sterkere enn kjenne-tegnsfunksjonen for våpnet på arket. Ikke minst fordi så få mennesker vil kjenne igjen et slekts- eller personvåpen i Norge i dag.

Noe annet gjelder riksvåpnet, statlige og kommunale våpen. De får jevnlig publisitet og brukes en del av myndighetene. Benyttes disse våpen på brevpapir m.v., er det en fare for å gi et villedende offisielt inntrykk som er forbudt etter straffelovens § 328 nr. 4.

Ved et privat våpen kunne det bare være tale om et sivilrettslig forbud. Spørsmålet er om man kan anta at en domstol vil forby et privat brevpapir o.l. prydet med en annens slektsvåpen. Under enhver omstendighet må man si at det skal meget til før en domstol vil kunne tenkes å forby privat brevpapir, konvolutter m.v. utstyrt med en annens slektsvåpen - enten det nå er et gammelt eller et nylaget våpenskjold. Jeg bygger denne oppfatningen i første rekke på at kjenne-tegnsfunksjonen for slektsvåpen gjennomgående er ytterst beskjeden i Norge i dag. Men en annen løsning kan vel ikke helt utelukkes, dersom et slektsvåpen virkelig skulle være så kjent at fremmedes bruk ville kunne medføre villedning om at brukeren tilhører slekten o.l. Og en bruk i ren sjikanehensikt, bør slekten kunne få dom for å stoppe.

Hvordan er det med bruk av andres slektsvåpen som kjenne-tegn for *økonomisk*

virksomhet? Vil slektsmedlemmer få rettsvesenets hjelp til å stoppe dette?

Spørsmålene kan presiseres i flere retninger og tilfellene kan være så forskjellige. En mulig situasjon er en næringsdrivende som gjør bruk av et gammelt våpen som *varemerke* uten at han tilhører slekten. Et medlem av slekten oppdager dette og går til rettssak. Domstolen må da veie mot hverandre den næringsdrivendes interesse i å få fortsette med det kjennetegn han bruker, og slektsmedlemmets interesse i å slippe at »fremmede« bruker det gamle våpen på denne måten. Den næringsdrivendes økonomiske interesse vil trolig veie tyngre enn slektsmedlemmets pietetsfølelse. Sentralt i denne vurderingen står dette at kjennetegnfunksjonen for slektsvåpen er særdeles liten i Norge i dag. Derfor kan den kommersielle bruk og slektens tradisjonelle våpenbruk eksistere side om side, uten noen særlig fare for forveksling og villedning.

Et nyskapt personvåpen står neppe sterkere. Men har personen samtidig tatt våpenet i bruk som varekjennetegn o.l., blir en mulig konflikt å løse etter kjennetegnretsens vanlige regler.

Selvom et slekts- eller personvåpen skulle være relativt godt kjent utenom næringsvirksomhet, tror jeg likevel ikke det er sannsynlig at slektsmedlemmer vil få domstolens hjelp til å hindre at de to bruksformene får fortsette å leve side om side, iallfall så sant bruksformene ikke er egnet til å skape forveksling. Lignende regler gjelder når varemerker er like, men anvendes forskjellig og ikke er egnet til å skape forveksling av varer og innehavere. Men offentlig våpen er det forbudt å registrere i varemerke, når vedkommende myndighet ikke har samtykket, ifølge varemerkelloven av 3.3.1961 nr. 4, § 14 nr. 3. Det samme gjelder fellesmerker, jfr. fellesmerkelloven av 3.3.1961 nr. 5 § 2. Noe tilsvarende gjelder ved stimplingsmerker for edle metaller.

Forarbeidene til den forrige norske vare-

Skjold fra slekten *Galtungs gamle våpen* brukt av juvelér Johan D. Galtung, Oslo, og registrert som stimplingsmerke på edelt metall. Også fra andre slekter kjennes eksempler på deler av våpen brukt som kjennetegn for næringsvirksomhet.

merkellov av 1910 hevder reservasjonsløst at »en uberettiget benyttelse av familievåpen vil visselig anses som rettsstridig«. Ordlyden er ikke helt heldig. Selvom forarbeidene til varemerkelloven av 1961 viser til de gamle forarbeidene, tror jeg ikke uttalen om familievåpen fører til andre resultater enn jeg hevder ovenfor. Forarbeidene drøfter ikke hvorvidt ubeslektedes bruk av et slektsvåpen i varemerke vil medføre noen praktiske problemer for slekten. Heller ikke tar forarbeidene opp en viktig forskjell mellom varemerker og våpenskjold: et varemerke har en fastlagt *form*, mens et våpen har et fast, abstrakt *innhold* – fargene og figurene som beskrives i blasoneringen – og en varierende, konkret form. Våpenavbildningene veksler en del med stilarter, materialer, tid og sted. Når den næringsdrivende bruker en bestemt avbildning som kjennetegn, kan slektens medlemmer benytte de tallrike andre heraldiske utformninger av det samme våpeninnholdet.

Hvis den næringsdrivende skulle ha tatt en avbildning som anvendes av slekten eller enkeltpersonen, vil han kunne komme i konflikt med opphavsretten til avbildningen. Innenfor en vernetid på 50 år er opphavsrett til åndsverk beskyttet for opphavsmannen og den han kan ha overdradd råderetten til, jfr. lov 12.5.1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk m.v. §§ 40 og 41.

Firmamerke for *Herman Mehren* (herreekvipering), Oslo. Brukes oftest i blått trykk. Løven er inspirert fra the woolen merchants' kvartal, Lions Square, London.

Løven fremstår som slekten Løvenskiolds skjoldfigur med «omvendte tinkturer», men dette kan vanskelig være et rettslig hinder. Noen forvekslingsfare foreligger nok ikke.

Etter utløpet av vernetiden blir rettsbeskyttelsen vanskeligere; da må det nok dreie seg om noe som er krenkende, «eller på annen måte antas å kunne skade almenne kulturinteresser», jfr. lovens § 48.

Avbildes slekts- eller personvåpnet i et *mønster*, må heller ikke en opphavsrett til avbildningen, bli trådt for nær. Mønstre som er forbilder for en vares utseende eller et ornament, beskyttes i mønsterloven av 29.5.1970 nr. 33. Loven tillater ikke Patentstyret å registrere mønster som uhjemlet inneholder offentlig våpen m.v. En lignende rettsbeskyttelse for slekts- og personvåpen har jeg liten tro på – akkurat som ved varemerker, såfremt våpnet ikke er inkludert i lovens øvrige registrerings-hindre – spesielt en annens varekjennetegn, åndsverk, fotografirett eller allerede registrert mønster.

En egen kategori er de mange kjennetegn, aksjonsmerker, emblemer – eller hva man vil kalle det – for *interesseorganisasjoner* og sammenslutninger av forskjellig art, foreninger, institusjoner, aksjoner og grupper m.v. Slike kjennetegn har ikke samme økonomiske karakter som varemerker og mønstre. Men de tjener til identifikasjon og har propagandistisk og psykologisk effekt. En del av disse kjennetegnenes figu-

rer ligger nær heraldikken med vekster, dyr og annet som motiver.

For di slekts- og personvåpen har så liten kjennetegnfunksjon i dagens Norge, blir det normalt ingen fare for forveksling med denne kategori av merker. Men teoretisk er det mulig at et slektsvåpen kan være så kjent at det kan skje sammenblanding eller forveksling av noen betydning mellom slekten og foreningen, aksjonen osv. Da kan det være gode grunner for at slektens medlemmer kan få kjent bruken til foreningen m.v. kjent uberettiget. En organisasjon, gruppe e.l. bør ikke få fremstå med et symbol på en tilknytning til en slekt, når dette er misvisende og uriktig. De fleste foreningsmerker m.v. har imidlertid ikke skjold, hjelm, hjelmede og hjelmtegn som er vanlig i person- og slektsvåpen. Foreningsmerker m.v. bestående bare av f.eks. en opprett løve, et tre eller en «fredsduke», kan rimeligvis ikke slektene Løvenskiold, Holm og Omsted kreve stoppet, selvom figurene er sentrale deler av deres slektsvåpen. Et argument er her at slike figurer forekommer så ofte at de er blitt «fritegn» til benyttelse av alle og enhver når figurene står alene uten tinkturer eller heraldisk tilleggsutstyr. Situasjonen er nok derimot en annen, hvis foreningen, aksjonen m.v. skulle legge seg til med en særlig avbildning av figuren hentet fra slektens egen bruk i segl, ex libris m.v. Åndsverkloven vil da kunne gi en viss beskyttelse – se ovenfor.

Også ved lite kjente slektsvåpen kan man tenke seg at en organisasjon, aksjonsgruppe e.l. tar i bruk våpnet for å erge eller sære slektsmedlemmer. F.eks. hvis en pasifistgruppe skulle ta forsvarssjefens slektsvåpen. En sjikane av denne type vil antageligvis bli rammet av alminnelige rettsprinsipper, slik at man kan få domstolene til å kjenne bruken ulovlig. Mer usikkert er det om slekten kan få stoppet sitt våpen brukt som kjennetegn for en «sak» slektsmedlemmer ikke vil identifisere seg

med, dersom forveksling eller sammenblanding er usannsynlig.

Ovenfor har jeg ikke utelukket at slekts- og personvåpen vil kunne tenkes å få rettsbeskyttelse i enkelte særtilfeller. Jeg skal ikke her gå nærmere inn på hvordan man i disse tilfellene skal vurdere kravene til slektsmedlemmers *samtykke* for at bruken da skal kunne være lovlig allikevel.

Det vil føre for langt å gå inn på de mange spørsmål i denne forbindelse.

Et spørsmål bør man være oppmerksom på: vil slektsmedlemmer få domstolene til å nedlegge forbud mod uberettiget bruk, må de reagere forholdsvis raskt når de har oppdaget denne bruken. Ellers vil nok slekten miste sin rett. De alminnelige *passivitetsbetragtninger* i norsk rett leder til at slekten forspiller sin rett, dersom den ikke i tide nedlegger protest og følger opp med saksanlegg. Noen bestemt frist – så og så mange måneder eller år – kan ikke oppstilles. Det må komme an på en konkret vurdering.

Rent *generelt* vil jeg ha sagt at reglene om eventuell rettsbeskyttelse for slektsvåpen, må betegnes som nokså usikre. Ikke har vi skrevne rettsregler om dette i Norge, og ikke kjenner jeg til rettspraksis av betydning for emnet hos oss. Følgelig må de løsninger jeg har antydnet, tas med adskillige forbehold.

Den alminnelige beskyttelse mot uhjemlet bruk av offentlig våpen i straffelovens § 328 nr. 4, reiser spørsmålet om forholdet mellom eldre slektsvåpen og *ynge offentlige våpen*. Det skapes hvert år nye kommunevåpen og det stilles strenge krav til enkelhet før de godkjennes i kgl.res. Vi har også en del statlige våpenmerker som vernes av straffebestemmelsen. Slekten kan da neppe være hindret fra tradisjonell bruk, når nye offentlige våpen kolliderer med slektsvåpenet. Men bruk som er egnet til å skape tvil om det er en offentlig myndighet som opptrer – skiltning, annonsering o.l. – bør slektsmedlemmer nok holde seg unna.

Endelig vil jeg nevne at vi ikke i Norge

Steinkjers våpen har blå bunn med sølv stjerne, ifølge kgl.res. 14.3. 1964. Kravet til enkelhet er oppfylt, men hensynet til andres våpen er ikke godt ivaretatt. Slekten Keyser og Toreid-ætten har skjold med henholdsvis 7- og 8-oddet stjerne i samme tinkturer. Stjernenes odder kan variere.

Flere utenlandske våpen har tilsvarende skjold.

har noen *registreringsordning* for slekts- eller personvåpen. Hos Patentstyret kan man bare få registreret merker og mønster i form av en bestemt våpenavbildning og i tilknytning til varer eller tjenester. Man oppnår ikke rettsbeskyttelse verken for det abstrakte innhold i et våpen, eller for annen tilknytning enn varer og tjenester.

3. *Rettsbeskyttelse mot nedverdiggelse?*

Mange av dem som har et slekts- eller personvåpen føler pietet overfor våpenet og avbildninger av det. Noen tar bruken svært høytidelig, mens andre tar det adskillig mer spøkefullt. Som heraldisk entusiast gjennom 25 år, har jeg fått oppleve en del av begge deler. Spørsmålet kan stilles om det går en grense for hva man behøver å akseptere av nedverdiggende og forhånende behandling av et slikt våpen. Og om man kan få domstolenes hjelp til å fastslå dette.

Det er straffbart offentlig å forhåne fremmed stats flagg eller riksvåpen, ifølge den norske straffelovs § 95. Regelen har sin bakgrunn i folkeretten, der den er kjent i lang tid. Den samme bestemmelse for Norges riksvåpen og andre offentlige våpen har vi ikke hos oss. Men man kan diskutere om straffelovens § 328 nr. 4 med forbud mot uhjemlet bruk, også retter seg mot forhånelse. Problemet som jeg drøfter

Norum hotell, Oslo, bruker slekten *Brodtkorb*s våpenskjold som kjennetegn, tildels med ordet «Norum» i skjoldet i stedet for figurerte. Tidligere innehaver var av slekten og nåværende eier er født Brodtkorb.

her er imidlertid hvorvidt man kan anta at domstolene vil gi et sivilrettslig forbud mot at et slekts- eller personvåpen blir brukt offentlig på en nedverdiggende måte. Det siktes altså til en nedverdiggende bruk som skjer i offentlighet, i motsetning til det som gjøres privat.

Jeg vet ikke om et slekts- eller personvåpen har vært nedverdiggende offentlig i Norge i nyere tid. Men jeg kan tenke meg at det kan skje. En del ville nok kjenne sin pietets- og slektsfølelse krenket, hvis de ser våpnet som kasteskive på tivoli, mønster under skosåler, på toalett-papir m.v. Hvis dette ikke stoppes på anmodning, bør man da kunne få hjelp av domstolene?

Altfor ømskinnet kan man likevel ikke være. Det må drøies seg om noe som i allminnelighet vil bli oppfattet som nedverdiggende, hånende eller klart personlig krenkende. Man kan heller ikke stoppe ironisering, avbildning eller omtale som er tillatt ut fra den grunnlovsbeskyttede trykke- og uttryksfrihet.

Reglene om ærekrenkelser kan nok tenkes å komme inn i bildet. Og loven om opphavsrett til åndsverk gir i § 48 en beskyttelse mot krenkende behandling av et åndsverk også etter at vernetiden er utløpt. Kommer vi utenfor disse lovbestedmelsene, blir resultatet mer usikkert, men en viss mulighet til likevel å få domstolene med på

å fastsette nedverdiggelsen som ulovlig, tror jeg nok foreligger.

Det vil sannsynligvis bli stilt krav til en viss nærhet mellom den som vil anlegge en slik retts sak og det våpenskjold som blir nedverdiggende, iallfall om den saksøkte bestrider søksmålskompetansen. Men dette bringer ikke inn til prejudisiell prøvelse spørsmålet om vi har rettsregler, som regulerer hvem som er berettiget til selv å bruke et bestemt slekts- eller personvåpen. Slike regler ligger nok på et annet plan. De er ikke en nødvendig forutsetning for at noen får slippe til med søksmål om nedverdiggelse av våpen.

4. «God skikk og bruk»

Det er tvilsomt i hvilken utstrekning vi i Norge kan tale om *rettsregler* når det gjelder spørsmål om hvem som har rett til den tradisjonelle bruk av et slekts- eller personvåpen.

Slektsmedlemmers anvendelse av våpnet avbildet i kommersielle kjennetegn, er en annen sak. Da kan nok det ene medlem bare rettslig stoppe det annet, når regler i kjennetegnsretten kommer til anvendelse.

Selv har jeg tidligere hevdet at slektsvåpen stort sett underlegges samme rettsregler som slektsnavn¹⁾. Dette syn finnes i våre naboland og nedover på kontinentet. Man opererer der med et begrep *våpenrett* som for det meste dreier seg om slektsvåpen – med unntak særlig for erkebiskop *Bruno B. Heim* som har skrevet på flere språk om retten til våpenskjold for katolske geistlige³⁾. De mange retts spørsmål i forbindelse med statlige og kommunale våpen, er eiendommelig nok bare mer sporadisk behandlet, bl.a. i noen artikler og en avhandling jeg har skrevet⁴⁾.

Noen gjeldende «våpenrett» om slektsvåpen er det vanskelig å spore i Norge. Vi mangler skrevne rettsregler, lovgivning og rettspraksis på området. Dette henger selvsagt sammen med at slektsvåpen nærmest

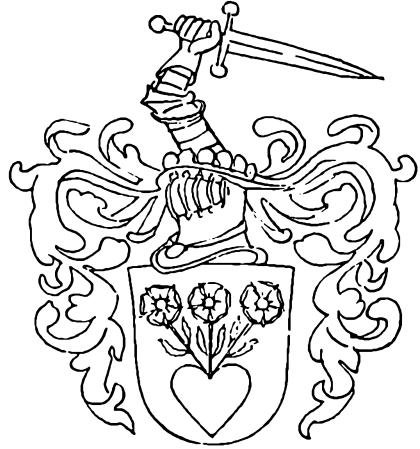
er gått av bruk hos oss – iallfall har slektsvåpen ingen kjennetegnfunksjon av betydning. Når slekts- og personvåpen blir brukt, er det vanligvis bare som dekorasjon. Skulle spørsmål om slektsvåpen komme opp for domstolene, er det vanskelig å si hvordan de vil bli vurdert rettslig. Muligens må man si at vi står helt uten rettsregler om slektsvåpen.

Men derfor behøver vi ikke stå uten retningslinjer for *god skikk og bruk* ved disse våpen. Men brudd på slike sosiale normer får ikke rettslige konsekvenser. Og i de mer spesielle tilfelle blir det bare snakk om smak og behag som veksler fra den ene personkrets til den annen. Særlig kan analogier fra den navnelovgivning som gjelder til enhver tid, være diskutabile. I Skandinavia har det skjedd mange forandringer i navneretten de siste hundre år, med en del diskusjon om hvordan rettsbeskyttelsen bør være for slektsnavn.

En generell retningslinje – og angivelig rettsregel i andre land – er at slektsvåpnet følger den *agnatiske* farsslekt. Men retningslinjen kan ikke gjelde unntaksfritt. I Norge har vi mange tilfeller av kjente slektsnavn som gjennom tidene har gått via kvinneledd utenom mannslinjen, f.eks. Butenschön, Hals, Hesselberg, Hielm, Munthe, Ramm, Rasch, Schjelderup, Schanke, Stang, Thrane, Vogt m.fl. Slektsvåpnene har da også fulgt med navnene og kan ses i segl, på brevpapir, i ex libris, i broderier, på bygningsfasader osv.⁵⁾ Lempingen i adgangen til å ta morslekten navn, som er innført i nyere lovgivning, har dermed adskillige paralleller i tidligere tider.

Den annen sentrale retningslinje kan nok trygt sies å være at slekten *navn og våpenskjold* følger hverandre. Men det er grunn til å gjøre flere unntak også fra denne hovedlinjen, bl.a. ut fra normen om den agnatiske linje. Nedenfor skal jeg komme inn på noen av de unntakene som kan tenkes.

Først må vi erkjenne at det er praktisk

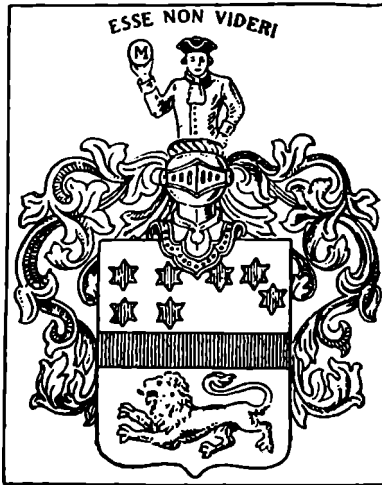

Slekten Dahls våpen tegnet 1968 av Hallvard Trøtteberg. Vapnet er overtatt fra kognatiske forfedre, idet stamfarens svigerfar, Marcus Smith, førte våpnet. Denne slekt Smith er utdødd i agnatisk linje.

viktige forskjeller på slektsnavn og slektsvåpen. Fornavn og slektsnavn utgjør et dagligdags individuelt identifikasjonsmiddel som følelsesmessig betyr mye for de aller fleste. Et slekts- eller personvåpen ses imidlertid sjelden i daglig bruk og har en forsvinnende liten kjennetegnfunksjon. Den tradisjonelle anvendelse av slektsvåpen uttrykker vanligvis et ønske om å vise en forbindelse til andre som bruker våpenskjoldet – eller som har brukt det i tidligere tider. Bruken av slektsnavn er derimot pålagt i lov og sier ikke nødvendigvis noe om brukeren ønsker å gi uttrykk for en forbindelse med andre som har – eller har hatt – det samme slektsnavnet.

Hvis en eller flere i den agnatiske linjen har *byttet slektsnavn*, men fortsatt vil bruke slektsvåpnet, skulle det være liten grunn til å reagere negativt. Slikt navnebytte kjenner vi f.eks. i slekten Bärnholdt til Skar, Darre til Kaarbø og Galtung til Ljones⁵⁾. Grunn til navnebytte kan være et ønske om å ta gårdsnavn som slektsnavn, eller grunnen kan være ukjent og avstamningen

EX - LIBRIS

RAGNHILD MÜNTER ROLFSEN

Ex libris med slekten *Münters* våpen for advokat *Ragnhild Münter Rolfsen*, Oslo. Ved dobbelt-navn hos kognater er det nærliggende å bruke mellomnavnets våpen når det siste navnet ikke er fra en våpenførende slekt.

først oppdaget senere pga. nyere slektsforskning.

Vi har også slektskretser med ulike slektsnavn, men med felles agnatiske stamfedre og som gjør bruk av disses våpenskjold, f.eks. innen *Læene*-ætten og innen *Toreid*-ætten⁵). På den annen side forekommer det at grenene med forskjellige navn også har forskjellige slektsvåpen, f.eks. *Arneberg* og *Colbjørnsen*, *Castberg* og *Knagenhjelm*, *Falch* og *Hagerup*, *Heltzen*, *Nilson* og *Vogt*⁵). For hver av disse slektsnavnene eksisterer det imidlertid århundre-gamle våpenskjold.

Adoptiv-, ste- og fosterbarn som har fått navnet til sin «nye» slekt, bør rimeligvis kunne bruke dennes våpenskjold uten å bli møtt med kritikk. I Norge må denne retningslinjen kunne følges, selvom dette

slektsvåpnet skulle være tildelt slekten av kongen, normalt i forbindelse med adelskap, fordi slike privilegier er opphevet allerede ved adelsloven av 1821.

Meningene kan nok være mer delte, når det gjelder spørsmålet om adoptiv-, ste- og fosterbarn bør kunne velge å bruke sin opprinnelige slekts våpen, når de har byttet slektsnavn. Jeg legger her vekt på våpnets funksjon som forbindelseslinje, og at den som heraldisk vil symbolisere tilknytningen til sitt opprinnelige slektsforhold, bør kunne gjøre det. Et moment ved denne vurderingen er at dagens bruk av slektsvåpen skjer på lite iøyenfallende måter og nærmest er av rent dekorativ karakter, selv på privat brevpapir.

Noe annerledes vil jeg se på en fortsatt bruk av slektsvåpen på brevpapir, konvolutter o.l., etter at vedkommende har forlatt slektsnavnet pga. skilsmisse, opphevet adopsjon e.l. Da bør vedkommende avstå fra å bruke det våpenskjoldet som hørte sammen med det tidligere slektsnavnet, mener jeg.

Det kan forekomme at noen etter en skilsmisse fortsetter med den tidligere ektefellens slektsnavn. Dermed kan de barn som denne personen får med en annen enn den tidligere ektefellen, også få navnet fra det opphørte ekteskapet. Hvis det da er fastslått at den tidligere ektefellen ikke er far/mor til barna, synes jeg det er lite rimelig at barna bruker slektsvåpnet, selvom de har slektens navn. Hvis et medlem av slekten ber barna la være å bruke slektsvåpnet, bør de iallfall avstå fra det. De praktisk viktige forskjeller mellom navn og våpen, kan her påberopes av slekten som argument.

Hvis en kvinne eller mann bytter til ektefellens navn, synes jeg vedkommende bør få kunne fortsette å bruke sitt tidligere slekts- eller personvåpen på brevpapir og de andre tradisjonelle bruksmåter. Ønsket om å få fortsette å bruke sitt opprinnelige våpenskjold, bør da respekteres. Dette kan også gjelde dersom barn etter foreldrenes

Ex libris for direktør *T. B. Schyberg*, Oslo, med skjoldet fra segl nr. 1 i «Norges Sigiller fra Middelalderen», Oslo 1899 - 1950. Når agnatiske linje eller slektskap ikke kan sikkert påvises, er det en løsning å bruke våpnet med angivelse av navn og årstall, slik som her.

skilsmisse har fått morens slektsnavn som hun har tatt tilbake, men barna likevel vil bruke farens våpenskjold. I de tilfelle der farskapet er fastslått, men barna bruker morens navn, vil det kunne virke urimelig om barna ikke skal få bruke farens våpen. Hvis barna dessuten er født i ekteskap, antar jeg iallfall at ikke mange ville kritisere dem for å bruke farens våpenskjold, selv om de ikke har hans slektsnavn.

Jeg går ikke nærmere inn på de mange andre varianter som kan tenkes. Noen varianter har jeg allerede behandlet andre steder - se henvisningene i note 1). Men jeg vil minne om at det i dag ikke er noe til hinder for hvemsomhelst å lage seg et nytt personvåpen. Det kan være et helt originalt våpen - eller et eksisterende våpen som tydelig blir forandret i farger og figurer, dersom man føler seg i tvil om man bør anvende selve det gamle våpnet.

Her skal jeg heller ikke ta opp spørsmålet om hvordan nye person- eller slektsvåpen bør skapes og formgis. Nye offentlige våpen undergis en rekke heraldiske normer, men hvorvidt de samme normer bør anvendes på nye privatvåpen, kan være diskutabelt. Jeg skal ikke gå nærmere inn på disse synspunkter i den sammenheng jeg her har behandlet.

Noter

- 1) Norske slektsvåpen, Oslo 1969 (2. opplag 1975), s. 36-39. Adgangen til å ta andres slektsvåpen, Norsk slekthistorisk tidsskrift, h. 1, Oslo 1971, s. 63-70, og samme på engelsk i *Genealogica et Heraldica II*, Kongressbericht, Wien 1972, s. 2. 345-350.
- 2) A verbatim Report of the Case in the High Court of Chivalry....., Wiltshire 1955.
- 3) Bruno B. Heim: *Wappenbrauch und Wapenrecht in der Kirche*, Holten 1947; *Coutumes et Droit Heraldique dans l'Eglise*, Paris 1949; *Heraldry in the Catholic Church*, Gerrards Cross 1978 (og senere utgaver).
- 4) Begrepet våpen, som heraldisk kjennetegn, i norsk lovgivning, NIR Nordisk Immaterielt Rättsskydd, Stockholm 1974, s. 394-405, og samme på engelsk i *Kongressbericht Band H*, Stuttgart 1978, s. 261-278. Om bruk av kommunevåpen, K1 Rapport nr. 2, Kommunalt tidsskrift, Oslo 1975, og forkortet på fransk i *Archivum Heraldicum*, No. 1-2/1976, s. 34-35. Rettslig vern for offentlige våpenskjold - Særvhandling til juridisk embetseksamen høsten 1973, Oslo 1973. Se også: Hallvard Trætteberg, *Statens forhold til heraldikken i Norge*, Meddelanden från Riksheraldikerämbetet VII, Stockholm 1938, s. 14 ff.
- 5) Norske slektsvåpen, Oslo 1969 (2. opplag 1975), med videre kildehenvisninger under de nevnte slektsnavnene.

Rätten till släktvapen

Av Sunil Saigal och Henrik Degerman

Heraldiken utgjorde under sin blomstringstid ett verkligt rättsinstitut. Vapnet var individens igenkänningstecken och dess roll vid sigillering av rättsgrundande betydelse. Det var alltså av stor vikt att förfoga över ett kontrollsystem över vapenbruket – en vapenrätt.

I våra dagar är vapnets funktion en annan. Identifikationen har övertagits av personkort, personnummer och datauppgifter, medan vapnet fått en mera dekorativ karaktär. Men den som är ägare till ett släktvapen – det må vara fäderneärvt eller självtaget – ser det nog som något mera än en prydnad; han ser det som en del av sin identitet. För honom är det viktigt att vissa regler är förenade med vapnets bruk.

Vi skall i denna uppsats gå igenom de regler för rätt till släktvapen, vilka är gällande i Finland och Danmark. Många av dem äger relevans också i de andra nordiska länderna. I en del fall har reglerna kunnat baseras på gällande rätt, men för det mesta är det fråga om ett resonemang, vad som kunde eller borde vara regeln i det enskilda fallet.

Finns det en vapenrätt?

Om ett generellt vapenskyddsstadgande skulle ingå i finsk eller dansk lagstiftning – det är alltså icke fallet – kunde det exempelvis lyda: "Ej må någon föra annans vapen". (Här används uttrycket 'föra vapen' synonymt med verben 'använda' och 'bruka'.) Skulle någon bryta mot detta förbud, den kränkte väcka talan i saken och målet komma före vid domstol, skulle rätten behöva svar på tre frågor: Vad är ett vapen?, Vem har rätt att föra vapen? och Hur förs ett vapen?

Då vi besvarar frågan Vad är ett vapen? definierar vi samtidigt det heraldiska vap-

net eller vapenrättens objekt, det föremål, mot vilket vapenrätten riktar sig. Vi kan räkna upp ett antal fakta, vilka bör vara för handen, för att vi skall kunna tala om ett heraldiskt vapen:

- Vapnet skall kunna uttryckas i bild.
- Det är alltid färglagt med bestämda rena färger enligt vissa färgregler.
- Figurerna är geometriska eller stiliserade och saknar reliefverkan, det finns vapen utan figurer men inte utan färg.
- Vapnet avbildas främst i sköld, men också på flaggor, sigill, byggnadsverk, föremål eller fritt utan sköld.
- Det skall kunna förklaras (blasoneras) skriftligt och entydigt.
- Vapnet skall identifiera sin bärare: person eller samfund.
- Vapnet är ärftligt och bestående.

(Se Arvid Berghman, Vad menas med ett vapen? Heraldisk Tidsskrift 1, 1960; Knud Prange, Hvad er et våben? ibid. 13, 1966 och Hans Cappelen, Gleder og savn i nyere heraldiske håndbøger, ibid. 39, 1979.)

Vapenrättens subjekt är den person eller det samfund, som har rättighet att föra vapen. Den som är berättigad att föra vapen sägs besitta heraldisk rättsförmåga, förmåga att äga och föra ett heraldiskt vapen. Grundregeln är att vem som helst har rätt att anta ett vapen. Var och en har alltså heraldisk rättsförmåga. (Se A. Berghman, Borgerliga släktvapen. Meddelanden från Riksheraldikerämbetet 1934, Malmö 1934.)

Utfärdandet av adelsprivilegier under 1600-talet gav upphov till missuppfattningen, att vapen skulle vara en företrädesrättighet för adeln. Fastän privilegierna i vissa fall reglerade adelns vapenbruk (i Danmark Grevernes og Friherrenes Privilegier 25.5.1671 22 och 25 §§ samt De

Kongelige Betjentes Privilegier 11.2.1679 3 §; i Sverige-Finland Förordning 10.8.1762, till vilken vi återkommer), innehöll de vare sig ett positivt stadgande om vapenföring som adligt privilegium eller något förbud mot ofrånse vapen.

I Danmark avskaffades adelns privilegier genom Danmarks Riges Grundlov 5.6.1849 (97 §, upprepat i Grundloven 5.6.1953 83 §); i Finland har Privilegia stadfästade Sveriges Rikes Ridderskap och Adel 16.10.1723 icke blivit upphävda, fastän de flesta stadgandena antingen formellt avskaffats (senast 1953) eller förlorat sin betydelse, då rättigheten utsträckts till alla medborgare. Finlands adelsprivilegier saknar stadganden om vapen, då dessa givits genom skild lagstiftning (se nedan).

Vapenrättens innehåll

Vapenrättens innehåll bildas av de rättigheter och skyldigheter, vilka vapenrättens subjekt - vapenägaren - har att iakttå då han för vapenrättens objekt - vapnet. Det är med andra ord fråga om regler för vapens bruk. Reglernas innehåll bestäms av den heraldiska vetenskapen, men för att den regelrätta vapenföringen skall vara meningsfull, behöver den ett rättskydd som stöd. Till vapenrättens skyddsstadganden bör höra

- rätten att anta eller erhålla vapen
- ensamrätt att föra vapnet enligt vissa regler
- rätten att erhålla skydd för denna ensamrätt
- rätten att erhålla rättslig fastställelse av sin ensamrätt till ett vapen
- rätten att erhålla rättsligt förbud mot missbruk av ensamrätten till vapnet
- rätten att framlägga straffyrkande för missbruk av vapnet
- rätten att framlägga ersättningsyrkande för missbruk av vapnet

Men ett vapen kan också 'föras' utan heraldisk eller vapenrättslig relevans. Om vapenföring ännu för parhundra år sedan

alltid var en rättslig akt, har den med tiden utvecklats mer och mer i 'estetisk' riktning. Vapnet är icke så mycket det igenkänningstecken det i formell mening borde vara, utan snarare ett dekorativt element. Vapenbruket må vara hur oberättigat, ja, 'olagligt' som helst - sker det enbart i dekorativt eller undervisande syfte, skall det bedömas av smakdomare, icke rättegångsdomare.

Likaväl som heraldisk rättsförmåga i dagens samhälle kunde anses som en medborgerlig rättighet, jämförbar med rätten till namn och personlighet, likaväl kunde rättigheten att opåtalat 'föra' vapen i dekorativt syfte anses vara en sådan rättighet; detta i synnerhet vad gäller offentliga vapen. Här föreligger en tydlig utveckling från vapen som igenkänningstecken för person respektive myndighet till vapen som dekoration respektive medborgerlig egendom.

Personvapnets uppkomst

Antagande av vapen

Enligt huvudregeln som Bartolus de Saxoferato (i Tractatus de insigniis et armis, cirka 1350) uttalade, kan vem som helst anta vapen och emblem, föra dem och med dem märka sin egendom. Vid tiden för heraldikens uppkomst och ännu länge efteråt var detta det normala och allmänna sättet för uppkomsten av ett vapen. I dag är det den vanligaste och enklaste vägen för ett vapenfordras inga formaliteter: vapnet är antaget då dess ägare har fattat sitt beslut i saken och begynt föra vapnet. Om två personer antagit samma vapen avgör den bevisligen längre användningstiden frågan om vem av de båda, som har bättre rätt till vapnet. Långvarigt nyttjande kan sålunda ge upphov till rätt till ett vapen.

Släktvapen erhållet genom födelse

Där en person för vapen går detta vanligen i arv till hans efterkommande på manslin-

jen. I de fall man strikt håller fast vid den ursprungliga uppfattningen, enligt vilken ett vapen är ett individuellt igenkänningstecken (numera veterligen blott i Skottland), är det endast den äldste sonen (och dennes äldste son osv.) som ärver faderns odifferentierade vapen; övriga efterkommande måste ändra vapnet genom tilläggsfigurer eller på annat sätt (cadency). I annat fall ärver åtminstone alla i äktenskapet födda ättlingar faderns vapen, vilket sålunda blir ett släktvapen. I de nordiska länderna har redan alla personvapen omvandlats till släktvapen.

Barn fött utom äktenskapet (tidigare även kallat bastard) ärvde tidigare faderns vapen (med tilläggsfigur), blott då faderskapet erkänts eller fastslagits genom dom, eller om föräldrarna senare ingick äktenskap med varandra. Sådant barn kunde icke heller ärva moderns vapen.

Dessa regler stämde väl överens med det släktsbegrepp, som endast räknade med manlig avkomma (agnatisk härstamning). Också rättsreglerna om släktnamn har till våra dagar följt denna regel. Den danska Lov om personnavne (17.5.1961 1-2 §§) vilken upphävdes 1981, och den ännu gällande finska Lagen om släktnamn (23.12.1920 13 §) stadgar, att äkta barn skall få faderns släktnamn.

Under senare år har emellertid i de nordiska länderna skett en ändring av släktsbegreppet som en följd av strävandena till likställdhet mellan könen. Man accepterar således idag - och denna uppfattning har icke minst kommit till uttryck i släktforskarkretsar (se t.ex. "Den nye navnelov og Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie", Personalhistorisk Tidsskrift, Årgång 101, 1981, p. 117-120, och där anförda uttalanden från genealogiska föreningar i de andra nordiska länderna) - att man för att tillhöra en släkt kan härstamma från stamfadern på mans- eller kvinnolinjen (kognatisk härstamning).

Denna ändrade uppfattning åstadkom

ett samnordiskt projekt för en ändring av släktnamnsstadgandena, vilket i Danmark ledde till resultat i 1981, men vilket i Finland efter en utdragen riksdagsdebatt tills vidare förfällit. Danmarks nya Navnelov (29.4.1981) skiljer icke mellan barn födda i eller utom äktenskapet, ej heller mellan rätten att ärva faderns eller moderns släktnamn. Barnet hör alltså lika mycket till faderns som till moderns släkt, ja, också till far- och morföräldrarnas släkter.

Om vi tillämpar de nya släktnamnsprinciperna på rätten till vapen, får vi till resultat att barnet fritt kan välja mellan vapnen för alla sina anfäder och -möder i rätt uppstigande led, antigen det då väljer ett av dem, eller sätter flere i samma sköld. I och för sig är detta resultat icke förut okänt i heraldiken. Under medeltiden var det vanligt att barnen i stället för faderns vapen kunde välja moderns, i synnerhet om hon var av förnämre härkomst.

Vapen vid adoption

Ett av målen med nugällande lagstiftning om adoption är att jämställa adoptivbarnet med det egna eller biologiska barnet (i Danmark Lov om adoption 7.6.1972 16 §; i Finland Lag om adoption 19.1.1979 12 §). Det är därför skäl att anta, att adoptivbarnet på samma sätt som det erhåller adoptantens släktnamn (i Danmark enligt Navneloven 3 §, i Finland enligt Lagen om adoption 13 §), också har rätt att föra dennes vapen. I vissa undantagsfall kan adoptivbarnet fortsätta att föra sitt eget släktnamn, och därmed också sitt eget vapen.

Vapnet i äktenskapet

I äktenskapslagstiftningen fastställs, att makarna sinsemellan är rättsligen likställda (i Finland Äktenskapslagen 13.6.1929 31 §; i Danmark huvudregeln i Lov om ægteskabets Retsvirkninger 18.3.1925 1 §). För att använda en åldrig fras, följer hustrun mannens stånd och villkor. Hon får följaktligen också mannens namn och va-

pen. I äldre tider var detta inte så säkert. På samma sätt som barnet kunde välja (och nu igen enligt den nya släktnamnslagsstiftningen i Danmark) mellan faderns och moderns vapen, kunde mannen välja mellan sitt och sin hustrus och hustrun mellan sitt och sin mans. Rentav kunde hustrun föra ett helt eget vapen. De nya släktnamnslagsstadgandena återupplivar denna valfrihet beträffande släktnamnet, och det finns inget skäl varför inte samma också skulle gälla vapnet.

Den nya danska släktnamnslagen utgår från att vardera äkta maken kan taga den andras släktnamn med dennes samtycke, där detta namn icke härstammar från ett tidigare äktenskap. I stället för att hustrun skulle föra sin mans vapen allena eller detta och sitt eget (sin faders) som alliansvapen, kan makarna nu välja mellan att föra var sitt, varandras eller bådas vapen.

Förlänande av vapen

Redan från heraldikens uppkomsttider ansågs fursten ha rätt att förlåna vapen till sina undersåtar, antingen genom adelskap eller med särskilt vapenbrev. I Danmark var det möjligt att utfärda sådana vapenbrev, vilka ursprungligen inte innefattade adelskap. Först genom Kgl. resolution 17. 10. 1888 bestämdes, att också de som fått "Vaabendiplom eller Vaabenbrev" skulle förstås som dansk adel. I Sverige-Finland förekom inte vapenbrev utan åtföljande adelskap. Vi återkommer nedan till adelsvapnens rättigheter.

Numera förlånas vapen genom av statlig myndighet utfärdade vapenbrev i England och Skottland, där de heraldiska ämbetsverken har ensamrätt därtill, samt därtill åtminstone i Spanien, Nederländerna och Belgien.

Förändring och förlust av vapen

Den som erhållit ett vapen genom födelse, adoption eller äktenskap kan fritt ändra det eller anta ett annat. Samma gäller givetvis

för den som ursprungligen själv antagit ett vapen. Under medeltiden var det icke ovanligt att man av olika skäl ändrade sitt vapen. Ett förlänat vapen kan ändras eller förloras endast i samma ordning som det förlänats.

Enligt tidigare stadganden förlorade hustrun vid äktenskapsskillnad rätten att bära mannens namn, en regel som rimligtvis också tillämpats på mannens vapen. Den nya danska namnlagen 1981 har emellertid utelämnat bestämmelserna om förlust av släktnamn. Rimligt vore väl ändå, att make efter äktenskapsskillnad icke längre skulle bära den andra makens namn och vapen.

Om adoptivbarn stadgar Navneloven (3 §) att det trots att adoptionen skulle upphävas, bevarar rätten till adoptantens släktnamn. Barnet skulle då också fortsätta att föra adoptantens vapen. - Om äktenskap upplöses eller adoption upphävs på grund av att förhållandet ingåtts olagligt, torde knappast rätten att fortsättningsvis bära den andra partens namn och vapen kunna försvaras.

Förlust av vapen som brottspåföljd är i nyare tid okänd. Där den någonsin förekommit har den blott gällt adelsvapen.

Vapenskydd

Allmänna regler

I likhet med annan rätt eller fördel (rättsgoda) som tillerkänns av rättsordningen kan också ett vapen brukas eller missbrukas. Om vapnets användning kränker annans rättsgoda är det fråga om missbruk, oberoende om vapnet förs av ägaren eller tredje person. Till principerna för rättsordningen hör att den vars rättsgoda blivit kränkt har rätt att påyrka skadesättning och straff. Ett vapenrättsligt skydd skulle fordra stadganden om dylika ersättningar och straffpåföljder. Sådana saknas dock, förutom i Finland för adelsvapnens del. Är det således möjligt att erhålla utslag av domstol som skydd för sin rätt till ett va-

pen? Den som lider i penningar mätbar skada torde alltid kunna få sin sak prövad vid domstol. Sådana fall är exempelvis missbruk av vapen i samband med brott. Blotta missbruket av ett vapen är i och för sig icke någon straffbar gärning.

I bl.a. Tyskland och Schweiz har man ansett att vapen analogt skulle åtnjuta samma skydd som släktnamn (i Förbundsrepubliken Tyskland Bürgerliches Gesetzbuch 12 §; i Schweiz Zivil-Gesetzbuch art. 28). Motsvarande förbudsstadganden mot oberättigat nyttjande av släktnamn finns i de danska (16 §) och finska (16 §) släktnamnslagarna, och man kunde tänka sig att också släktvapnet skulle åtnjuta motsvarande skydd. I Danmark har justitieministeriet uttalat sig emot denna tolkning. Något rättsfall på området - vare sig i Danmark eller i Finland - är icke känt. (Se Ernst Verwohlt, Dansk Våbenret. Personalhistorisk Tidsskrift, 13. række, 6. bind, 1.-2. hæfte, p. 1-16. till vilken vi också i övrigt hänvisar som den första samlade och uttömmande framställningen av dansk vapenrätt). I brittisk rätt ingår ett generellt vapenskyddsstadgande gällande av brittiska myndigheter förlände vapen; för Skottlands del rentav försett med straffpåföljd.

Då man jämför vapnets ställning med släktnamnets måste man hålla två omständigheter i minnet. För det första har man på kontinenten och de Brittiska öarna av gammalt tillämpat romersk rätt (Civil Law) på vapen, men landssed (Common Law) på släktnamn, för det andra ger den nordiska rättsordningen inget stöd för slutsatser, vilka dragits ur en jämförelse mellan olikartade lagstadganden. (Se G. D. Squibb, The Law of Arms in England. The Heraldry Society, London 1953.)

En möjlighet att erhålla skydd för ett släktvapen är att inregistrera det som varumärke eller, i Danmark, som märke för "slægtsforening". Men då är det bara den inregistrerade vapenteckningen som skyddas, inte blasoneringen.

Specialstadganden om adelsvapen

Under medeltiden skiljde sig inte adelsvapnen från de ofrälse vapnen. Först under adelns storhetstid på 1600-talet utbildades i Norden de avvikelser, vilka en senare praxis och delvis även lagstiftning anknyter till adelsvapnet.

I Sverige-Finland förlänades adelsvapen genom konungens brev i samband med adelskap. I Danmark gällde samma regel, även om enstaka fall, där en hög kyrklig eller världslig ämbetsman förlänat adlig värdighet, är kända. Som ovan anförts, avskaffades de adliga privilegierna i Danmark vid Enevældens upphörande 1849, varefter heller inga nya adelsvapen förlänats. I Finland fortsatt de gamla svenska adelsprivilegierna att gälla under den ryska tiden, då kejsaren-storfursten förlänade finskt adelskap med åtföljande vapen. Den nugällande danska Grundloven innehåller inget förbud mot förlänande av adelskap eller vapen, men då privilegierna avskaffats, skulle adlande sakna betydelse. I Finland förlänades den sista adelsvärdigheten jämte adelsvapen 1912 och enligt Regeringsformen (17.7.1919 15 §) må adelskap eller annan ärftlig värdighet icke vidare förlänas. Däremot avskaffades inte adelsprivilegierna eller med stöd av dessa utfärdade stadganden i Finland. Det kan nämnas att dessa stadganden för Sveriges del avskaffades genom den nya regeringsformen från början av 1977. (Se för Danmarks del A. Thiset, Begrebet Dansk Adel, særlig med hensyn til Kong Christian V's Adels- og Vaabenbreve. Historisk Tidsskrift 7. række, 2. bind, 1899-1900; för Finland Gustaf von Numers, Über die Wappenführung des Adels in Finland. Recueil du 11e Congrès international des sciences géométriques et héraldiques, Liège 1972.)

Ett adligt vapen åtnjuter i Finland ett fullständigt skydd gentemot missbruk av utomstående, ett skydd som rentav innefattar straffpåföljd. Enligt Riddarhusordningen (22.11.1918) stadfästs adelsvapen

av "högsta regeringsmakten", dvs. republikens president. I adligt stånd upphöjd person, som icke introducerats å riddarhuset, må ej tillåtas begagna sig av värdighets- å följande titel, sköldemärke eller privilegier. Att ta adlig ätt – även en utslöcknads – namn och vapen är förbjudet såväl för annan adelsätt som för ofrälse. Dessutom stadgar Kongl. Maj:ts Nådige Förordning, Emot Adelig Skölds eller öpen Hjelm brukande af Ofrälse Män (10.8.1762) "at then Ofrälseman, som hädanefter finnes bruka Adlig Sköld eller öpen Hjelm uti sit Pitzkier, skal therföre böta Femhundrade Daler Silfwermynt". Förändret av speciella adliga vapenattribut, öppen eller tornerhjälm, adlig krona och eventuellt också sköldhållare, skulle alltså vara förbjudet för ofrälse. (Se C. G. U. Scheffer, Adlig sköld och öppen hjälm. Heraldisk spegel, Stockholm 1964.)

Förordningen är formellt i kraft i Finland, fastän den inte tillämpats sedan 1700-talet. Är det skydd den föreskriver då att anse som gällande rätt? Beträffande adliga släktnamn finns en motsvarande förordning (24.7.1767). Åke Backström har i sina forskningar (Om den adliga namnrätten i Finland. Gentes Finlandiae I..Helsingfors 1966) konstaterat, att man i åtskilliga rättegångar under 1900-talet ända upp i högsta instans åberopat stadgandet. Rättspraxis har varit vacklande, men åtminstone i ett fall i Högsta domstolen (HD 1931 I 34) konstateras uttryckligen, att ett adligt släktnamn åtnjuter ett speciellt rättsskydd. Kanske vågar vi därav dra slutsatsen, att detsamma gäller även för det adliga vapnet.

I Danmark åtnöt adliga vapen vare sig före eller efter de adliga privilegiernas upphörande 1849 något särskilt rättsskydd framom borgerliga vapen. I adels- og vapenbrev föreskrevs enbart att ingen finge hindra en släkt att föra det förlånade vapnet, men något rättsskydd gentemot missbruk gavs icke.

Fastän själva adelsvärdigheten – privilegierad eller icke – fortsättningsvis ärvs på manslinjen och inom äktenskapet, hindrar det icke, att en adelsmans alla avkomlingar kan föra dennes vapen, då givetvis utan adliga attribut. Vapnet som sådant uttrycker ju inte adelskap – som Thiset säger "adler manden våbenet, men ikke våbenet manden". Också den som härstammar på kvinnolinjen eller utom äktenskapet tillhör släkten, enligt det utvidgade släktsbegrepp en modern lagstiftare gjort sig till tolk för.

I den danska adoptionslagen (17 §) bestäms, att adoption icke ger rätt till succession till län, stamhus och fideikommissier utan att det särskilt fastställs. Den förra finska lagen om adoptivbarn (5.6.1925 5 §) innehöll motsvarande stadgande beträffande adelsvärdighet. Adoptivbarnet får alltså föra sin adliga adoptants vapen men utan adliga attribut (se dock Verwohlt op.cit.).

Sammanfattning

De vapenrättsliga stadgandena för släktvapen grundar sig för det mesta på sedvänja och icke på skriven lag, vilket är ägnat att förklara deras oregelbundenhet och inkonsekvens. Några klara huvudregler vågar vi dock ställa upp:

- Vem som helst har rätt att anta ett heraldiskt vapen och föra det som sitt egenkänningstecken, med beaktande av att ingen annan tidigare antagit samma vapen.
- Antagande och bruk av vapen är inget privilegium för någon samhällig eller social klass, men för adelsvapen finns vissa speciella regler.
- Olovligt antagande eller bruk av vapen kan vara föremål för rättegång blott, om vapenägaren försakats i penningar mätbar skada.
- För släktvapen gäller i allmänhet samma regler som för släktnamn, men släktvapnet åtnjuter inget lagstadgat skydd mot missbruk.

Dansk pyramide- og obelisk-symbolik

Med et bidrag til tolkning af Rundetårn

Af Per Hougaard

Trods sin titel er denne undersøgelse i høj grad et bidrag til dansk national-symboliks historie.

I dansk kunst spores tidligt impulser fra renessancens Italien, hvor man i oldtidsbegejstring skabte det emblematiske symbolsprog og genoptog brugen af obelisker og pyramider – uden at skelne alt for skarpt mellem de to typer.

En række danske eksempler på pyramide- og obelisk-emblematik i poesi, billedkunst og arkitektur skal her tolkes i deres historiske sammenhæng. Det ses da, at man i Danmark ikke blot inspireredes af Roms symbolbrug, men også opponerede mod den – til tider på storslået vis.

Under dette forløb på ca 300 år kan man trin for trin følge skabelsen af en selvstændig fædrelands-symbolik med rod i Danmarks egen fortid.

Samtidig kaster kendskabet til pyramidens og obeliskens emblematiske betydning lys over ænevældens paradekunst og heraldik, hvor der er en markant forskel på dansk og svensk praksis.

Renæssance-humanismens billedsprog

Tolkningen af de gamle ægyptiske monumenter og skrifttegn omfattedes med levende interesse af Italiens lærde. Man var imidlertid uvidende om hieroglyffernes fonetiske karakter og anså dem for symboler, der i et glimt af guddommelig inspiration skulle fattes af de indviede¹). Denne tanke var nok fejlagtig, men langt fra forfejlet – thi den var langt op i 1700-tallet inspirationsen for lærdes og kunstneres arbejde på selv at skabe nye sindbilleder (*neo-hieroglyffer*) til anskuelliggørelse af komplicerede begreber og idéer.

Et instruktivt eksempel er *Salvador Rosas* billede »Demokrit i dybe tanker« fra ca 1650 på Statens Museum for Kunst²): Uden hjemmel i sit litterære forlæg lader kunstneren har en obelisk med neo-hieroglyffer accentuere maleriets indre mening – men kun for den kyndige³!

Fra Italien spredtes neo-hieroglyfikken hurtigt til hele Europa – især i form af de ofte som personlige mærker brugte *emblemmer*, dvs. en kombination af billede og valg-sprog, der gensidig belyser og supplerer hinanden. Der udvikledes en righoldig litteratur⁴), hvis mægtige håndbøger endog er anvendt ved tolkningen af helt moderne pyramide/obelisk-kunstværker⁵).

Også dansk materiale kan tolkes via disse hjælpemidler. Det gælder fx vort mest gennemarbejdede emblem, tilhørende kgl. historiograf *Anders Sørensen Vedel* (1542–1616), fra 1581 kannik i Ribe. (fig. 1–2). Dets ældste form viser⁶) en fra oven set tredsidet pyramide med siderne mærket henholdsvis D, S og T; kun den D(ominus)-mærkede pyramideside rammes af solens lys og illustrerer derved på elegant vis sentensen: Psal. 119: PORTIO MEA DOMINE (= salmens v. 57: Min del er Herren). Som vist fig. 2 bruger Vedel imidlertid 1578 en anden devise: COELVM VNDIQVE ET VNDIQVE COELVM (= himlen er over alt, over alt er himlen os nær). Mærket, der nu er en trekant, ses derfor omsluttet af en kreds af skyer. Pyramidesymbolikken er hermed tilsyneladende opgivet – men eksempler fra abbed *Piccinelli's* værk »Den symbolske Verden«⁷) viser, at dette ingenlunde er tilfældet. Tværtimod har pyramide-symbolet fået en endnu mere subtil form!

1. Anders Sørensen Vedels emblem i dets ældste form. Lyset falder på den pyramide-side, som er mærket D (= Dominus: Herre, el. Deus: Gud) og modsvarer således omskriften: PORTIO MEA DOMINE: Herren er min del. (MSS. Vell. Addit. No. 121 4°, bl. 42; KB. Foto: Th. Hougaard).

2. Anders Sørensen Vedels emblem på *Tobias Gemperlins* portræt af ham fra 1578. Her er bogstaverne forklaret med billeder: Alteret = Deus (Gud); blomsten = Sanitas (Sundheden); slangen = Tempus (tiden), mens skykredsen om pyramiden hentyder til omskriften. (HT nr. 16, 1967; foto: Th. Hougaard) (Frederiksborg).

Picinelli's materiale viser nemlig, at man, som det også kan ses i vor tid⁸), har været meget optaget af pyramidernes forhold til solstrålerne og især af det forhold, at *pyramider ikke kaster skygge, når de rammes lodret af sollyset*. Picinelli udlægger udførligt mottoer som UMBRÆ NESCIA (= den kender intet til skygge) og SUAS DEVORAT UMBRAS (= den fortærer sine egne skygger), og han fortsætter: »Til en pyramide, der belyses af lodrette solstråler, passer som motte dette ene biord: UNDIQUE (= overalt), lige som andre synes godt om ATTINGIT UBIQUE (= (sollyset) rammer over alt) ... dette sidste motto egner sig bedst af alle til at skrives over en klar krystal, som ganske gennemtrænges af solens stråleglans. Thi solens stråler omgiver og gennemtrænger pyramiden eller krystallen, ligesom himlens ære virker på de lykkelige og de evige glæder på os alle«.

Vedels emblem spiller på en lignende tankegang. Dets hovedmotiv skal derfor forstås som en pyramide i fugleperspektiv, men beskrives selvfølgelig lettest som en ligesidet trekant - dette gælder også for familiens adelsvåben af 1866, hvor figuren lever den dag i dag.

Også emblemets valgsprog rummer muligvis en klassisk refleks, nemlig fra *Se-*

necas paradoks: NUSQUAM EST, QUI UBIQUE EST; UBIQUE, QUI IN UNO EST (den er intetsteds, som er overalt; overalt er den, som er på ét sted (el.: i én)). Sentensen brugtes af *Luther* i hans behandling af salmerne⁹), og dette kan have påvirket Vedel.

Ved at lade sit komplicerede emblem prange på sit portræt i 1578 demonstrerer Vedel på langt mere personlig vis, end hans lærde standsdragt kunne gøre, sit kendskab til antikken - men han har ønsket en dimension mere: På hans bord ses *runebeskrevne* dokumenter¹⁰). Herved fremhæver Vedel ikke blot sig selv som *Saxo*-oversætter - han antyder også, at hans fædrelands fortid rummer værdige paralleller til ægypternes skrifte tegn!

Klassisk og nordisk oldtid i samspil og modspil - temaet anslås allerede her og kommer til at præge væsentlige dele af vor kunstsymbolik de næste 300 år.

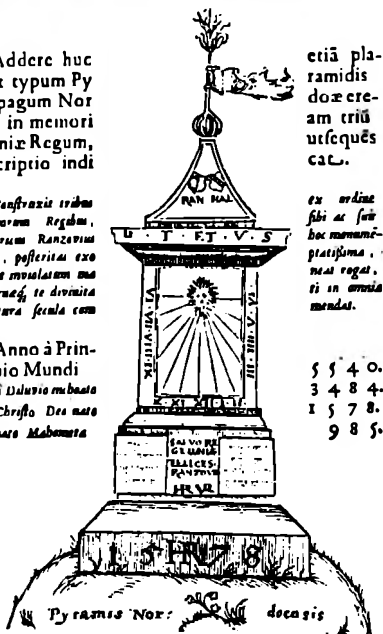
I den store stil

Samme år, som Vedel lod sig portrættere med sit pyramide-emblem sås et endnu mere ambitiøst udslag af inspirationen fra Italien. På initiativ af den hovedrige statholder i Hertugdømmerne *Henrik Rantzau den lærde* (1526-1598) rejstes 1578 ved Nor-

Addere huc
cuius typum Py
ad pagum Nor
æ in memori
Danicæ Regum,
inscriptio indi

Confraxio istius
Danorum Regum,
Henricum Ranzovium
sum, posterum ezo
et ut evolutam mo
aternali te divina
ventura secula com

Anno à Prin
cipio Mundi
à Diluvio mbanda
à Christo Dei nato
à nato Mahometta

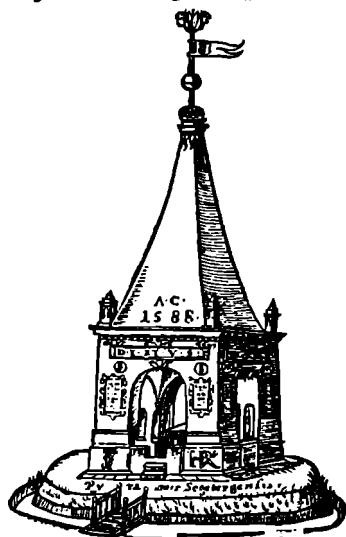
etiã pla
ramidis
dox ere
am triu
utseques
cat.

ex ordine
sibi ac suis
hoc monumē
tissimum,
neat rogat,
si in omnia
mandat.

5 5 4 0.
3 4 8 4.
1 5 7 8.
9 8 5.

EPIGRAMMATA.
BONOS DECET MEMORIA.

In monumentum Regium ad Segebergam.

3. Henrik Rantzaus pyramide ved Nordø nær Itzeho. Den var helliget den treenige Gud (*Deo Trino et Vni Sacra*) og prydet med statholderens og hans hustru *Christina v. Halle's* våbener. (*P. Lindeberg: Comment. rer. mem., 1591*;) KB.

dø nær Itzeho en pyramide¹¹). Den bestod af en høj, kasseformet sokkel bærende en udsvajet pyramide med en kugle på toppen¹²); der er derfor ikke tale om direkte påvirkning fra *Gajus Cestius'* romerske gravmæle, der som Europas eneste pyramide fascinerede kunstnere langt op i tiden¹³). Inspirationskilden er snarere *Stephane du Perac's* forsøg på at rekonstruere det antikke Rom 1574, thi hans kort¹⁴) vrimler formelig med monumenter som *Henr. Rantzaus*, der ses fig. 3.

Pyramiden var helliget Treenigheden og rejst til ære for kongerne *Fr. I, Chr. III* og *Fr. II* samt den Rantzauske slægt af »Ranzovius Cimbris qui vice Regis erat«, dvs.: af den Rantzau, som hos Cimbrerne var i Kongens sted – Henrik Rantzau glemte aldrig sig selv!

4. Henrik Rantzaus pyramide ved Segeberg. Den var smykket med bl.a. et solur og en gåde, hvis løsning var Frederik II's dødsår. Vimpen bærer statholderens våben, og hans monogram, der er lige så fremtrædende som kongens, må betyde: *Henricus Ranzovius Vicarius Regius*. (*J. Lauterbach: Epigr. de Reb. Frid. II; 1592*) KB.

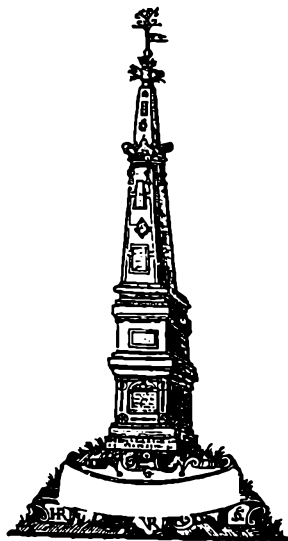
Der er muligvis en forbindelse mellem Rantzaus pyramide og Vedels emblem fra samme år. De har som fællestrek en interesse for sollysets virkning, idet Rantzau pyramiden var smykket med et solur, der opdelt den østlige sokkelflade, medens Tempus-(tids-)feltet på Vedels pyramide er lodret delt af lys og mørke. Har de to lærde inspireret hinanden, allerede inden de sluttede venskab¹⁵) i Ribe?

Skønt Vedel var velhavende, måtte han dog nøjes med at rejse sine pyramider på papir og lærred, mens statholderen byggede sine – thi Henrik Rantzau fortsatte!

Anledningen var et grandiost udspil fra pave *Sixtus V.* Under uhyre opmærksom-

4. DE REB. GESTIS REGIS DANIAE
IN OBELISCVM RANZOVIANVM.

Friderico II. Regi Dania, &c.

5. Den Rantzause Obelisk ved Segeberg. Den overgik i størrelse sit forbillede ved S. Maria maggiore i Rom og har derfor været et imponerende monument, vel 20 m højt. Den var af hvid, poleret sten og kronen af forgyldt kobber. (Lauterbach 1592 s. 42; foto KB).

hed lod paven 1586 en ægyptisk obelisk opstille foran selve Peterskirken. Denne tekniske og kunstneriske bedrift fulgte han uden småligt hensyn til omkostningerne op ved at genrejse yderligere tre obelisker på tre år!¹⁶⁾

Sixtus V genoptog hermed en tradition fra den romerske kejsertid og ændrede blivende Europas monumentalsymbolik; hans efterfølger fortsatte nemlig i en sådan grad, at den berømte ægyptolog *Georg Zoëga* med fuld ret betegnede tidsrummet fra 1586 som: *Quarta obeliscorum epocha*: obeliskernes fjerde opstillingsperiode¹⁷⁾.

Kun en stormand af europæisk format ville nu vove at kappes med Rom, og den aldrende statholder tog uden tøven udfor-

dringen op med stor selvstændighed. Han udformede nemlig sit andet monument (fig. 4), der allerede fuldenttes 1588, »så det ikke blot rejste sig som en pyramide, men også lod det lille kapel nedenunder fremtræde som en triumfbue fra alle sider«¹⁸⁾. Om dette æreminde over Frederik II og hans statholder skrev en af Rantzaus mange huspoeter: »Vig pladsen I romerske pyramider . . . thi den Rantzauske stråler ganske som I!«¹⁹⁾

Kappestriden med Rom fremgik direkte på den obelisk (fig. 5), som Rantzau 1590 rejste nær pyramiden i Segeberg – det var nemlig ved målestreger markeret, hvor meget den i størrelse overgik sit forbillede: den 1588 på Piazza dell'Esquilino rejste obelisk²⁰⁾, hvis nål måler 14,75 m²¹⁾.

Obeliskens kongelige symbolik markeredes ved en stor gylden krone med bjælder, der klang til Frederik II's pris – et selvstændigt træk, der peger frem mod barokken²²⁾.

Monumentet tillagdes tillige en religiøs symbolik i et smukt digt af *Nathan Chytræus*²³⁾; det lyder oversat:

Fast på jorden står den oprejst,
skyerne dens hoved dølger.
Se, hvor Obeliskens trænger
ret igennem luftens bølger;
den, hvormed de cimbrers hæder,
Rantzau, her fra Jord
vil til Himlen vende sig,
omtrent med disse ord:
»Ret, min sjæl, imod det høje
kursen, som du har for øje.
Skønt, min sjæl, dig jorden pletter,
søg dog op på himlens sletter.«
Verdensaltets bedste del er
himlen, jorden blot er bærmen.
Tænk at lade jorden bag sig
for at følge stjernesværmen.
Hvem du end er: Lær af det, som
lån den gamle front på sinde.
Ej forgæves du i så fald
skued Obeliskens tinde.

Begge disse betydningsaspekter har paralleller i Nordeuropa - kongedyrkelsen således i England, hvor lord *John Lumley* i 1580'erne rejste en obelisk og flere pyramider som en hyldelse til *Elisabeth I²⁴*), mens den berømte kunstner og emblematiker *Maarten van Heemskerck* i Holland allerede 1570 brugte obeliskens religiøst som gravminde over sin fader²⁵).

Henrik Rantzau tilførte imidlertid også obelisksymbolikken en national dimension, og han forstod fuldt så godt som Vedel at lade fædrelandskærlighed og forfænelighed gå i spand sammen.

Rantzau lod sin huspoet *Peter Lindeberg* udsende en beretning om mindeværdige begivenheder i Europa²⁶). Heri afbildes naturligvis Segeberg-pyramiden og obeliskens, der skildres som så pragtfuld, at kun døden forhindrede pave Sixtus V i at sende sin berømte obelisk-arkitekt *Domenico Fontana* herop for at tage den i øjesyn! Dernæst fortsætter Lindeberg: »Til danerkongen Frederik II's monument, som vi her har for øje ... får jeg lyst til at føje danerkongen Gorms monument, bygget af hans søn kong Harald. Det på bemærkes, at danerne - da de af mangel på sten var afskårne fra at rejse pyramider og obelisker - i gamle dage til erindring om deres konger og helte af sammendynget jord rejste en mægtig høj, der ragede op som et bjerg²⁷). Denne geniale jævnstilling af Danmarks og Ægyptens fortid illustreres af et stort perspekt af *Jelling-højene med deres runesten*, mens Nordø-pyramiden afbildes lige efter omtale af »Frodes høj« på Sjælland.

Ved denne sindrige sammenkædning fik Henrik Rantzau ikke blot eftertidens anerkendelse som vor første rune-publikator²⁸), han fremstod for sin samtid som den, der fuldendte Danmarks kultur ved, omsider, at rejse rigtige pyramider og obelisker²⁹).

Så elegant kan lærdom anvendes!

Ægyptisk betagelse

Mens Vedel og Rantzau nøjedes med at se gennem romerske briller, fik andre første-håndskendskab. Således af tegnede Frederik II's Hofmaler *Melchior Lorck* obeliskens i Istanbul³⁰), og pyramiderne fremkalde næsegrus beundring hos *Jacob Ulfeldt* 1588 (it Mirackel, er it werck mand forwnder sig offwer³¹) og *Henrik Rantzau* d.y. (Opus stupendum & insani sumptus: et forbavsende værk af alsindig kostbarhed) 1623³²).

Samtidig vaktet de lærdes ærefrygt af den visdom, *Moses* lærte hos ægypterne (Ap. Gern. 7,22). Som symbol på denne visdom brugtes obeliskens af vor berømteste emblematiker *Michael Maier*, der prægede *Rosencreuzernes* propaganda^{32a}) og senere har fascineret både frimurere³³) og jungianske psykologer³⁴). Maier søgte 1614 at aflede hele mytologien »fra en ægyptisk kunst, som fuldbragte et gyldent medikament for sjæl og legeme³⁵). Hans obelisker (fig. 6) bærer derfor kemiske symboler af 1600-tallets form³⁶).

Disse tendenser præger de 6 obelisk-embler, som 1607 indgik i *Poul Rumlers* store loftsudsmykning til *Christian IV's* Rosenborg³⁷). Obeliskerne har »ægte« hieroglyffer som lokalkolorit og visdommen er som skriftbånd knyttet til dem (fig. 7).

Bortset fra kongens bekendte valgsprog er disse sentenser kryptiske. De præges af samme yppige livsglæde som loftets billeder af engle og letpåkledte nymfer med bugnende frugtkurve og overflødhedshorn: BENIGNVS EST DOMINVS ET LAVDABILIS NIMIS ET ECCE OMNIA BONA VT GAVDIVM VESTRVM SIT PLENVM = Herren er god og højlydlig, og se alt godt, for at jeres glæde skal være fuldkommen³⁸). Endvidere kan 9 musicerende kvinder forbindes med udtrykket MVSARVM HARMONIA: Musernes harmoni³⁹), mens de mange storkebilleder måske symboliserer GRATITUDO: taknemmeligheden⁴⁰).

6. Holsteneren *Michael Maier* (1569–1622) var paladsgreve og livlæge hos Rudolf II i Prag og en ivrig agitator for kejserens og senere *Rosenkruuzernes* religiøst tolerante occultisme, som knustes i 30-års krigen. Det ses på titelkobberet til »De hemmeligste hemmeligheder« (1614), at Maier som alkymist tilskrev ægypterne alverdens visdom og anså hieroglyfferne for nøglen hertil. Foto: KB.

For *Francis Beckett* var det »som havde Kunstneren rystet alle disse Billeder ud af et Overflødighedshorn«. Samspillet mellem billeder og sentenser tyder dog snarere på en omhyggelig *emblematiske forhåndsplanlægning* i lighed med den, der spores i slotrets riddersal⁴¹⁾ og i Frederiksborg Slotskirke⁴²⁾.

Ombygning og forvanskning⁴³⁾ har nu udvisket udsmykningens oprindelige mening, men indskrifterne har næppe nogensinde givet hele løsningen - thi obeliskens både slører og afslører: VELAT ET REVELAT, som Picinelli udtrykte det^{43a)}.

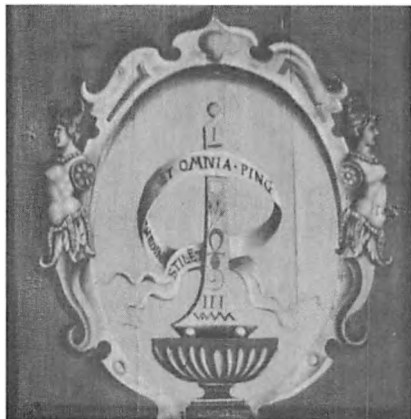
I 1638 overvejede Christian IV at rejse en »Pyramij«, hvorpå hans stamtræ var udhugget, mens piedestalen skulle vise »en

katalog over kejsere og andet«⁴⁴⁾. Motivet var tidligere brugt på pragtkanoner⁴⁵⁾ og foresloges 1643 brugt på en statue⁴⁶⁾. Pyramiden, som allerede Henrik Rantzau brugte som slægtsminde, blev altså skudt ud. Skyldtes det kirkens indflydelse på et verdsligt monument?

Den lutheranske reaktion

Den kongelige og adelige begejstring deltes nemlig ikke af teologerne. I *Thomas Bangs* ægyptologiske studier hedder det bl. a. 1642 om obeliskerne^{16a)}:

»Hvad er der egentlig at indvende mod sådanne statuer af solen. Vi ... hør altid have for øje og så at sige med en jerngrillel indgraveret i vore hjerter det Første Bud:

7. Obelisk-emblem fra *Poul Rumler's* loftsudsmykning på Rosenborg (værrelse 10) fra 1607. Hieroglyfferne viser bl. a. et hankekors, der giver et vist »autentisk« præg. Indskriften passer til den øvrige udsmyknings opulente billeder: ET OMNIA PINGWEDINE STILLENTE: Og alt regner med fedt! Foto: Rosenborg.

Du må ikke have andre guder end mig. Sammenholdes hermed må endvidere Jehovas strenge forbud 5. Mos. 4,19 og Kristi befaling Matth. 4,10¹⁷«. Som eksempel afbildes obeliskens, der i Rom rejstes 1588 foran Lateranet.

Disse betragtninger har en vis interesse, da de kan sættes i forbindelse med Christian IV's måske mest gådefulde bygningsværk: Rundetårn, som påbegyndtes 1637 (fig. 8).

I *Henrik Bramsens* indgående undersøgelse af Rundetårns symbolik⁴¹⁾ anses hele Trinitatis-komplekset for et monument over luthersk ortodoksi, bevidst opført i gammel stil, »men at søge egentlige forbilleder for Rundetårn er i det hele taget udsligtsløst«, siges det s. 38.

Her skal tårnets ydre imidlertid tolkes i lyset af et bestemt forbillede, idet Thomas Bang opfattes som ideologisk inspirator.

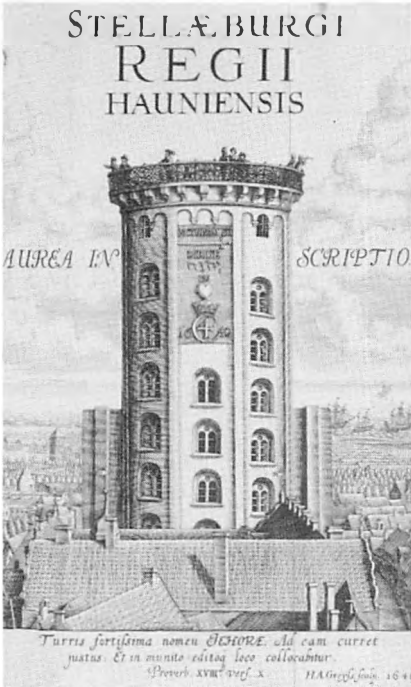
Thomas Bang udgav 1648 en hel foliant med forklaring på Rundetårns rebus, der i selve titlen *ikke* kaldes hieroglyfisk, men hi-

erosymbolsk, dvs. sammensat af hellige sindbilleder⁴²⁾). Denne afstandtagen fra det ægyptiske gennemtrænger hele Bangs tekst; således hedder det blad N: »Der er i (Chr. IV's) indskrift intet af den svulstighed, intet af den ærgærrige opblæsthed, hvormed forhen ægypternes obelisker, de koptiske epitafer, pyramidene i Memphis og de hieroglyfiske steler prangede . . . Betragt blot den store obelisk, som i Rom med utrolig møje, uhyre omkostninger og kunstfærdige maskiner ses oprejst foran Lateranpaladset . . . og du vil snart forbløffes over de ægyptiske kongers fordømmelige stolthed og Memphis-indskrifternes utålelige hovmod.«⁵⁰⁾

Modsætningen mellem obelisk-indskriftene og Christian IV's rebus trækkes meget skarpt op: »Ser du ej, beskuer, dette Heliopolis-epigrams fordømmelige hovmod, der, om det ej kunne ses med egne øjne, var fast utroligt. Danmarks dybt fromme konge gav sit sværd og sin magt, som han havde modtaget med den mest ydmyge sjælshengivelse, tilbage til IEHOVA som altets bygmester og alle fyrsters øverste leder. Ægypternes konge derimod, næppe bedre end Nilens mudder, hører sig med en afskyvækkende guddommeliggørelse kaldt Heliopolis's store Gud, smykkes med den gudsbespottelige titel Universets Bygmester, og ved denne ære tilskrives herredømmet over Jorden og gudernes følgaftighed den løgnagtige.«⁵¹⁾

Ved udtrykkelig at nævne Lateran-obeliskens rammer Bangs skarpe kritik ikke blot selve de ægyptiske monumenter, men også den katolske kirkes genrejsning af dem. Christian IV's monumentalindskrift derimod fremhæves som udtryk for sand religiøsitet. På denne baggrund kan Rundetårn opfattes som en *protestantisk reaktion på pavemagtens ukritiske annekstion af obelisker til kirkeligt brug*⁵²⁾.

Tårn og obelisk er formmæssigt så nært beslægtede, at de stundom kombineres i 1600-tallets bygningskunst. Små obelisker

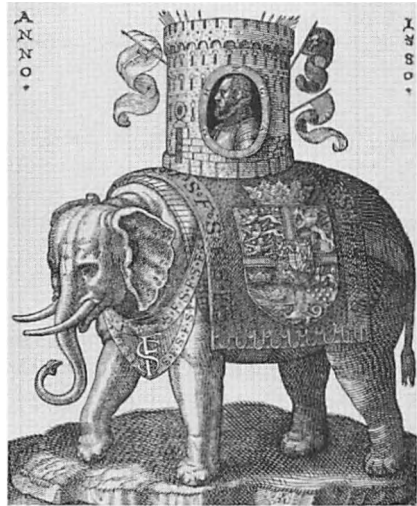
8. Rundetårn, bygget 1637-57 som observatorium og tårn for Trinitatis kirke. Hieroglyffen skal udlægges: DOCTRINAM ET JUSTITIAM (= sværdet) DIRIGE JEHOVA (= hebraisk) IN CORDE (= hjertet) CHRISTIANI QVARTI (= kronede monogram): Lad Gud styre rettroen og retfærden i kong Chr. IV's hjerte. (Titelstik til 7h. Bang: Phosphorus Inscript. Hierosymb.; 1648; foto: KB).

indgår således i tårnudsmykningen på Christian IV's Frederiksborg, hvor hovedspiret tillige hviler på kugler – et træk, der genfindes på tidens obeliskafbildninger³³).

Også idémæssigt er der et vist sammenfald. Det hedder således hos Bramsen s. 10: »Slyngplanten omkring obeliskens (eller pyramiden) betyder stræben støttet af magten». I et emblem til Christian IV bruger *Willich von Westhoven*³⁴) dog i 1640 et elefumslynget *tårn* som udtryk for sentensen TE SUSTINANTE VIREBO: Jeg vil grønnes med dig som støtte.

Hertil kommer, at en speciel dansk tradition netop lod den runde tårntype fremstå som et gyldigt modstykke til pavernes obelisker – i harmoni med den bevidste fortidsdyrkelse i Trinitatis-kompleksets arkitektur. Thomas Bang sammenkæder på sin afbildning Rundetårn med Ordspr. 18,10: HERRENS navn er et stærkt tårn, de retfærdige løber derhen og bjærges. Bang giver hermed tårnet en emblematiske betydning, som allerede var kommet til udtryk i *Frederik II's tårnsymbolik*, der var inspireret af tilsvarende steder i *Davids salmer*³⁵). Den mest nærliggende inspirationskilde for Rundetårn skal da også søges i dette materiale.

Her tænkes ikke blot på de to lave, runde tårne, som på Frederiksborg bærer Frederik II's valgsprog MEIN HOFFNVNG ZV GOTT ALLEIN, men nok så meget på *Elefantordenens tårn* – især som det ses på *Melchior Lorck's* elefant-træsnit fra 1580

9. På *Melchior Lorcks* træsnit ved Elefantordenens gemindforelse 1580 ses et rundt tårn, som meget vel kan være Rundetårns forbillede – bl.a. bærer det også en monumentaludsmykning med et kongeligt valgsprog: MHZGA: Mein Hoffnvng zv Gott allein. Foto: Kgl. Kobberstiksaml. (900a, 22).

10. Elefantordenen på portrættetik af Christian IV fra ca 1645. Det vingede hjerte, der søger op mod Jehovas hebraiske navnetræk, minder om hieroglyffen på Rundetårn og styrker muligheden for, at dette tårn er påvirket af Elefantordenen. (Stik af *A. Haelwegh* efter *van Mander* (Strunk nr. 307 = Sthyr nr. 6) foto: KB)).

(fig. 9). Af detaljer, der genfindes på Rundetårn mærkes udsmykningen under øverste tårnkant og de mange smalle, rundbuede vinduer. Endvidere bærer tårnet allerede her en monumentaludsmykning i form af kongens portræt og valgsprog.

Samspillet mellem Elefantordenen og Rundetårn gælder imidlertid ikke blot tårnets ydre form, men også dets rebus. Direkte fremgår dette af, at Christian IV netop i 1640'erne lod sig afbilde med et ordenstegn, hvis elefant var smykket med en variant af Rundetårns rebus: et vinget hjerte flyvende op mod Jehovas hebraiske navnetræk⁵⁶⁾ (fig. 10). Den dybere sammenhæng må imidlertid demonstreres indirekte, og her er elefanten nøglesymbolet.

Det værk, som ved sine dejlige illustrationer mere end noget andet bidrog til obelisk-begejstringen i renæssancens Italien,

var *Francesco Colonna's* »Poliphils drøm«, der tryktes første gang i Venezia 1499⁵⁷⁾. I dette værk ses fol. 7b verso en *elefant med en hieroglyfsmykket obelisk*. Da Thomas Bang selv ejede en Colonna-udgave⁵⁸⁾, har han som protestant og patriot næppe kunnet undgå at irriteres over den italienske dominikaners sammenstilling af elefant og obelisk. Med sin historiske ærværdighed⁵⁹⁾ var det tårnbærende danske ordensdyr ikonografisk og ideologisk et gyldigt alternativ hertil, *kun manglede tårnet en lodret, kristen symbolskrift som modstykke til obeliskens hedenske tegn*. Denne mangel afhjalp kongen med et egenhændigt udkast⁶⁰⁾, hvis symbolindhold han også privat satte pris på⁶¹⁾.

I den her foreslåede tolkning fremstår Rundetårn som et storslået forsøg på at hævde Danmark over for Rom, ikke blot religiøst, men også *historisk*. Denne tendens

11. Titelkobber til 5. udg. af *Andr. Reyher: Theatrum Latino-Germanico-Graecum*; Lpz. 1712. Den romerske og den tyske kultur fremstilles som *ligeværdige*, idet de to sprogområders historiske mindesmærker er modstillet hinanden, bl.a. en romersk obelisk og en gotisk katedral. Opstillingen, der skyldes forfatterens søn juristen *Samuel Reyher*, er udtryk for samme nationale selvfølelse, som herhjemme næredes af *Thomas Bang* og *Ole Worm*. (Foto: KB).

kommer direkte til orde 1646 i *Thomas Bangs* hyldest til *Saxo*-udgiveren *Stephanius*. *Bangs* digt⁶²) mere end ligestiller København med Rom og slutter med de selvfølelse ord:

HAVNIA ROMA NOVA

Spørgsmålet er, om man ikke gik endnu videre for at gøre København til et nyt Rom? På *Ole Worms* foranledning indsendtes nemlig 1652 efter kgl. befaling en del runesten, som skulle opstilles ved Rundetårn. Man har motiveret dette projekt med, at *Trinitatis Kirke* via funktionen som universitetsbibliotek var et naturligt hjemsted for landets ældste litteratur⁶³).

Opstillingsplanen er imidlertid så ambitiøs, at den tåler sammenligning med de romerske obelisk-projekter, som 1649–51 blev genoptaget af pave *Innocens X* og beskrevet af den vidtberømte *Athanasius Kircher*⁶⁴). *Worm* ønskede brændende at gøre indtryk på denne mand⁶⁵), og hans plan kan derfor meget vel opfattes som en *videreførelse af Trinitatiskompleksets demonstration mod Rom*.

En beslægtet tankegang kendes fra Tyskland, hvor man 1712 symbolsk stillede *Irmensøjlen*, *Rolandsstøtten* og en gotisk katedral op som gyldige modstykker til Roms søjler og obelisker (fig. 11).

12. De obeliskbærende elefanter, som på denne buxbomtavl flankerer Christian V's portræt, er formodentlig inspireret af Bernini's elefant i Rom fra 1667. Opstillingen er lige smigrende for monarken som hærfører og ordensherre. (45,3/39,8 cm; Rosenborg nr. 6-99; foto: Rosenborg).

Var det gået som ønsket ville den store kirke ikke blot have Rundetårn som »antiobelisk«, men være omgivet af hele 64 runesten – en overdådig demonstration af, at Danmarks egen fortid rummede monumenter, som romerne kun kunne låne sig til. Mere magtfuldt kunne den nordiske renæssance næppe symboliseres!

Kun 11 sten blev dog indsendt, men opstillingen genoptoges under den anden nordiske renæssance i 1800-tallet, og i 1860 vakte tårnet disse associationer hos en fransk rejsende, *J. M. Dargaud*:

»Anbragte paa vældige Afsatser i massiv og dunkel Oprindelighed, danner disse Gaader i Sten den ejendommelige Opgang til ... Christian IV's Taarn. Mere end én Gang har jeg ... set oppe paa Toppen af dette Rune-Tårn en Stork, som en levende Hieroglyph. Den tegnede sig mod den blaa Himmel. Det var som en Ibis paa en af Faraonernes Pyramider«⁶⁶⁾!

1600-tallets lærde kraftanstrengelse for at skabe et modstykke til de på én gang forkætrede og fascinerende ægyptiske monumenter havde altså ikke været ganske forgæves!

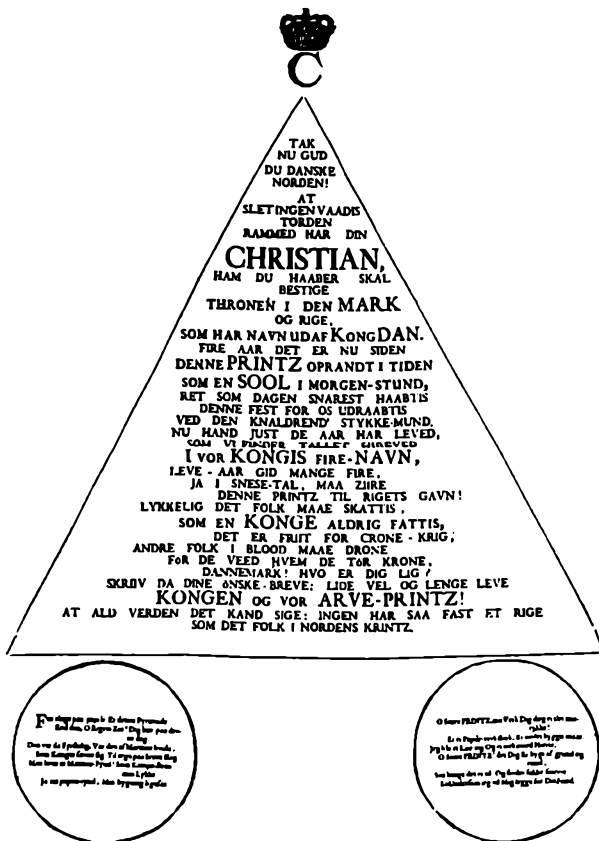
Til fyrstens ære

Den lutherske ortodoksi hindrede nok en religiøs obelisk-symbolik, der hos katolikkerne kunne antage outrerede former^{66a)} – men den kunne ikke standse inspirationen fra Rom.

I 1667 virkeliggjordes Poliphils drømmesyn, thi da opstilledes Bernini's berømte *obeliskbærende elefant* på Piazza della Minerva. Stedet var helliget Guds Moder, men rummede rester af Isis- og Minerva-templer, og i fin harmoni hermed lod *Alexander VII* obelirken tilegne den guddommelige visdom⁶⁷⁾.

Begivenheden satte sig spor nord for Alperne, ikke blot i katolsk symbolik⁶⁸⁾ –

13. *J. Trøjels* pyramidedigt til prins Christian (VI)s 4-års dag har både latinsk og dansk tekst. Figuren er muligvis inspireret af at prinsens fødselsdag var Andreas' dag (30/11). Der er desuden tilløb til en talsymbolik, som dog få år før var benyttet på langt elegantere vis af *Aug. Wygand* i »Das unvergleichliche winkelrechte Drey-Eck«, 1696. Foto: KB).

men også i dansk - thi denne monumentale brug af elefanten, det danske ordensdyr, var mere end den unge enevælde kunne stå for.

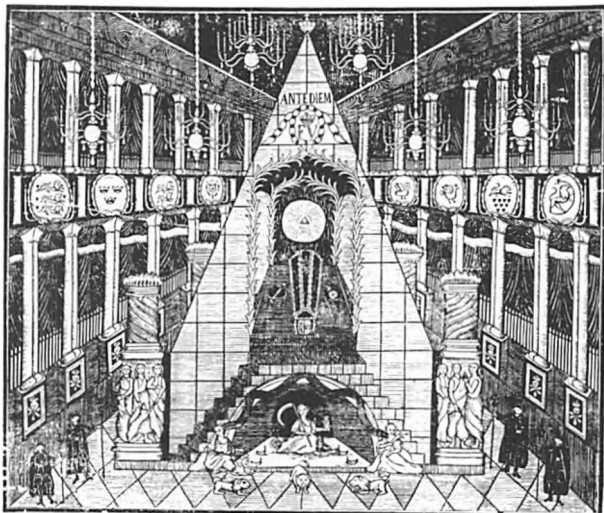
Berninis monument toges uden blusel til indtægt for Elefantordenen af *Bircherod* 1704⁶³⁾ og *Wadskjær* 1739⁷⁰⁾, men mest markant sker dette dog på et portrætrelicf, hvor den ordensbærende *Christian V* flankeres af obelisk-bærende elefanter (fig. 12). Man har dog kun overtaget formen, ikke ånden, thi obeliskerne bærer ikke hieroglyffer, men er belæsset med trofæer. - Berninis subtile visdomsallegori er reduceret til et bombastisk magt- og æresymbol!

Også pyramiden brugtes i hyldesten af enevoldskongen, endda som den første

monumentalfremstilling siden *Henrik Rantzau*. Da *Christin V*⁷¹⁾ 1685 rejste over *Dovre*fjeld, blev der »oprejst en Pyramid af *Steen*, med en *Crone* paa Spidsen, visende paa begge Sider den Norske *Løve*«.

Et spidsfindigt eksempel fra 1690'erne ses på *Lamoureux'* rytterstatue, hvor *Minerva*, *Alexander*, *Herkules* og *Artemisia* som sokkelfigurer repræsenterer de fire kongedyder: *Visdom*, *mod*, *styrke* og *ærg*⁷²⁾.

Sådanne personifikationer skal virke ved deres attributter - men en nutidig beskuer vil næppe genkende æren i form af en kvinde, der med venstre arm støtter en slank pyramide. Associationen må imidlertid have været klar for samtiden, thi selv en senere, populær symbolhåndbog⁷³⁾ siger blot om pyramiden: »Elle est le symbole ordi-

14. *Jardin's* dekoration ved Frederik V's død 1766 - en «prægtig Cataphalque eller ægyptisk Pyramide» - ses her på et folkeligt træsnit af *Thomas Larsen Borup*, hvis forordskning af indskriften ANTE DIEM lyder: «Han alt for tidligt blev bortkaldt fra denne Jord». Bemærk Gudsojet midt i pyramiden. Foto: KB).

naire de la gloire des Princes». Det tilføjes, at på en af *Hadrians* skuemønter holder Æren i højre hånd «nogle laurbærkrans, som for at uddele dem⁷⁴). En samtidig medalje viser da også figuren med en krans⁷⁵), som nu er gået tabt. Man har altså nøje fulgt dette forbillede.

Som den eneste er denne ærespyramide ikke allest fra Ægyptens monumenter, men fra et andet af Verdens syv Underværker: Kong *Mausolos'* gravmæle. Artemisia var hans enke og påbegyndte ca 335 f. Kr. hans mausolæum, «hvis øverste Deel udgjorde en Pyramide, som bar en Vogn med fire Heste for af Marmor⁷⁶). Disse upraktiske bifigurer udelodes dog ofte⁷⁷), og symbolet integreredes i barokkens øvrige pyramide-emblemantik.

Pyramiden havde imidlertid flere betydninger. I et figurdigt fra 1703 (fig. 13) kaldte *Joh. Trøjel* den et monument, «som Konger sætter sig til *Tegn paa Sejrs Slag*». Pyramiden ses da også på flere sejers-medal-

jer - i 1713 endog med et strålende *Gudsoje* i toppen⁷⁹).

Kirkens oprindelige modvilje var nu glemt så fuldstændigt, at *Jardin* ved *Frederik V's* død 1766 kunne rejse sin «prægtige Cataphalque eller Ægyptiske Pyramide⁸⁰) som *udadelighedssymbol* (symbole de l'immortalité⁸¹) i slotskirken. Her er vi atter på traditionel grund (fig. 14). *Jardin* havde nemlig allerede i 1740'erne under påvirkning af *Piranesi* brugt *Cestius'* grav som inspiration til et gravkapel-udkast, hvor pyramiden kombineres med den klassiske søjlefront⁸²). Denne dristighed peger frem mod nyklassicismen^{82a}), mens selve katalfalken og den kraftige, reliefprydede obelisk, som også 1766 rejstes i Hørsholm for grev *Stolberg*, viser *Jardin* som barokkünstler. Med tiden fik de ægyptiske monumenter en sådan plads i kongehyldesten, at *P. V. Jacobsen* efter et fyrstebryllup i 1828 kunne skrive: «Det er igen stille og roligt i Kjøbenhavn. Pyramiderne, Obeliskerne

15. Thomas Bang, der selv brugte hjertesymbolik i sine emblemer (Se: *Exercitatio acroamatica*; 1651 hylledes 1654 af vice universitetsbibliotekar *Peder Mehm* med dette emblem til den evige samdrægtighed. Også her ses hjerter og duer, men med anden betydning end på Rundetårn. Runerne viser fortidsdyrkelsen blandt de lærde med tilknytning til Trinitatis-komplekset. Runerne betyder: Vor Gud Kom hiid/i verden viid/gif freden bliid/i rette tid. (Th. Bang: *Oliva Sacræ Pacis*; 1654). Foto: KB).

og Transparenterne ere borttagne fra Vinduerne ...» (Breve, 1899).

Antikvarisk samspil

Med 1600-tallets nationalbevidsthed fik runerne indpas ikke blot i historiemaleri⁸³) og medaljekunst⁸⁴), men også i emblematikken (fig. 15). Instrukтив er en medalje, hvor Christian V's sejr 1675-77 anskueliggøres ved heraldiske neo-hieroglyffer på en obelisk, hvis anden side bærer rune-inskriptionen: GUD BEVARE KONGEN (fig. 16). Ligestillingen mellem runer og hieroglyffer, som allerede sporedes hos Vedel og Rantzau, er her total, og det historiske perspektiv afspejles i omskriften: NON EST MAIORIBVS IMPAR: Ej er han ringere end forfædrene⁸⁵).

For de lærde var medaljens emblematisk nyskabelse ikke noget paradoks. Runcobelisker indgik naturligt i den svenske rigsantikvar *Joh. Bureus'* subtile kabbalistiske runeteorier⁸⁶), og Worm undersøgte muligheden for en rune-pyramide i Italien⁸⁷).

Endnu 1743 kunne *Marcus Tuscher* foreslå en rune-obelisk som mindestøtte over Københavns brand. Eftertiden så med ironi på udkastet⁸⁸), men på den her skitserede emblematiske baggrund er det forståeligt - især da *Tuscher* netop arbejdede på stikkene til *Norden's* »Ægyptiske Reise« og brugte pyramiden på en mindemedalje over forfatteren⁸⁹).

Monumentet blev dog aldrig udført. Derimod lod grev *J. L. Holstein* 1752 på

16. Medalje af *Christoffer Schneider* med en obelisk, hvor Christian V's sejr 1675-77 illustreres med heraldiske neo-hieroglyffer (fx: en tønde = *Tønningen*; Guds lam = *Gottland*; Neptun = herredømmet over *Øresund*). Samtidig bærer obeliskens anden side en rune-indskriftion: GUD BEVARE KONGEN. Foto: L. Larsen, NM.

Ledreborg slotsplads opstille 6 obeliskformede lygtestandere med vers om »den gamle Afguds-Dyrkelse i Norden, appliceret paa Christendommens Opbyggelse«. Yderligere 12 obelisker rejstes indtil 1763 i parken som led i et »Nordisk Historie Real Academic« til menigmands patriotiske be-læring⁹⁰⁾!

Dette storstilede anlæg var den sidste problemfri syntese af dansk fortid og ægyptisk form.

Antikvarisk modspil

Et varsel om nye tendenser ses 1753 på en emblematiske vignette (fig. 17), hvor ætternes eftermæle symboliseres af en heraldisk barok-obelisk, flankeret af ægyptiske pyramider og obelisker på den ene side og danske runesten på den anden. Denne skarpe opdeling pointerer, at disse fortidsminder er ligeværdige, men uforenelige udtryk for samme tanke.

På næsten profetisk vis demonstrerer denne vignette i det lille format, hvad der siden skete i det store, hvor *Johannes Wiedewelt* kom til at føle symbolernes uforenelighed i teori og praksis.

Opfyldt af *Winkelmanns* antik-opfattelse⁹¹⁾ afviste Wiedewelt 1762 barok-embematikken som »hieroglyphiske chimerer«. Et kunstværk blev kun »allegorisk« »ved symboliske Figurer, der u-forbiegiængeligen paa Old-Sagerne maae være grundede og bekiendte«. Kun antikkens hævdvundne symboler var éntydige, mens brugen af oldnordisk stof kunne medføre, »at den heele Allegorie ... tabte *det ganske System*«⁹²⁾!

»Lader os flette Krands af Ege-Blade og hefte paa Muurene af Dydernes Boelig«, skrev han – og dette program spores så sent som 1791 i de pyramider, han rejste for familierne *de Neergaard* og *de Thygeson*⁹³⁾. Som et dristigt træk er på dem begge hængt en egekrans. *Corona civica seu quercea* gaves i antikkens Rom til den, der havde reddet en borger⁹⁴⁾, og kransen kan her tolkes som en hyldest til borgerdyden.

Derimod kom Wiedewelt allerede 1763-64 i konflikt med den nordiske symbolik. Hans – og tidens – dilemma illustreres klart af to monumenter i Fredensborg Slotspark: *Frederik V's* obelisk og den såkaldte »forblommede Antique«⁹⁵⁾, der »har røgtet sin Opgave som »forblommet« saa godt, at intet Menneske hidtil rigtig har kunnet forstaa Hensigten med den«⁹⁶⁾.

»Det hele er kun en primitiv Opstabling af Sten«, skriver *Jan Steenberg*, og Wiedewelt »har hverken som Billedhugger eller Arkitekt haft svære Problemer at løse«⁹⁷⁾. – Tværtimod! Wiedewelt har næppe vidst sine levende råd. Mens hans obelisk er en selvstændig frugt af studier i Rom⁹⁸⁾, blev hans nordiske monument en *allegori, der havde tabt det ganske system!*

Som visdomssymbol var obeliskens vel-egnet til at bære kongens valgspog: PRUDENTIA ET CONSTANTIA (med kløgt

17. Titelvignet til *C. P. Rothe: Brave Danske Mænds og Qvinders Berømmelige Eftermæle*; April 1753. Våbnerne for slægterne *Thott, Rantzau, v. Holstein, Rosenkrantz og Skeel* kan på en typisk barokpyramide beundres af selve (efter)tiden. Chronos, med timeglas og le. Berømmelsens dimension antydes af baggrundens ægyptiske og oldnordiske monumenter. Det må være ud fra en lignende tankegang, at »Det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab« i 1778 satte en kronet obelisk i sit segl (se s. 10). Foto: KB).

og standhaftighed)^{98a}), men samme sentens er på islandsk hugget med runer på »den forblommede Antique«. – Begge monumenter har altså samme funktion.

Dette parallel-løb ses senere i en anden berømt have, Sanderumgårds. Her var en obelisk⁹⁹), men den antikvarisk interesserede¹⁰⁰) *Joh. Bülow* ønskede at mindes ved en runesten, som han lod digtere besyng¹⁰¹).

Disse parker er Rothes vignet i stort format!

Wiedewelt overvandt aldrig sit dilemma. Han kunne optræde som fag-ægypto-

log¹⁰²), men selv arkæologiske forstudier kunne ikke redde hans udkast til nordiske heltehjelme. »Wiedewelt har pisket frygteligt paa sin Pegasus, og endda er Resultatet kun pudsigt«, skriver *P. Johansen* ubarmhertigt¹⁰³).

Og dog medvirkede Wiedewelt ved en forsoning mellem de to strømninger. Hans sidste billedhuggerarbejde gjaldt *G. L. Lahdes* plan til et mindesmærke for søslaget 2/4 1801¹⁰⁴). Ved en »Høi, der paa gammel Kæmpeviis er opkastet over den fælles Grav« ses en obelisk, mens der »i en Halvkreds er reist ligesaamange store

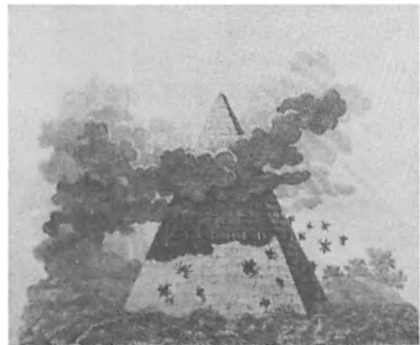

18. Mindekassette for orlogskaptajn *Albert de Thurah*, der faldt i slaget på Rheden 2den April 1801. Kassetten er angiveligt udført af kobberstikkeren G. L. Lahde, men rummer intet af den nordiske symbolik, som præger Lahdes obelisk-monument over søslagets ofre på Holmens Kirkegaard. (Foto: H. J. Ørsløv, efter velvillig tilladelse af antikvitetshandler Tage Hansen).

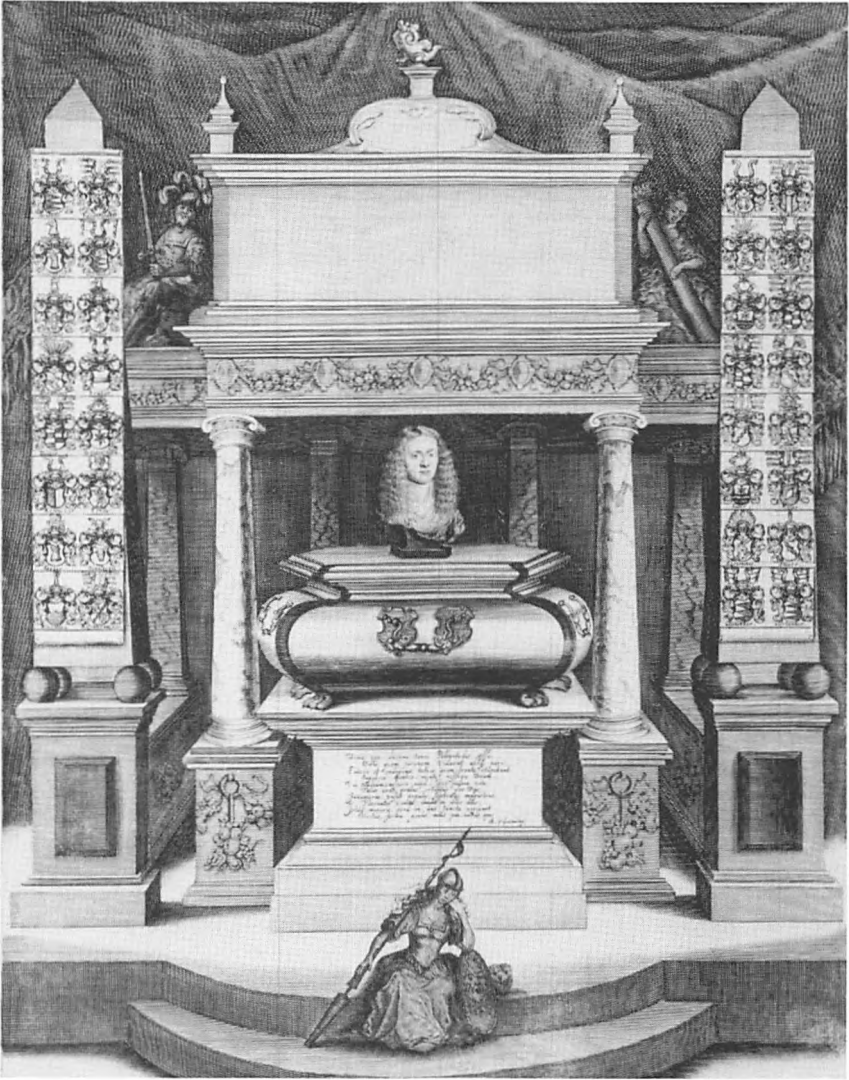
Kampestene, som der faldt Officerer i Kampen¹⁰⁵). Monolith, kæmpchøj og stensætning som ét symbolsk udtryk!

Forsoningen var kortvarig. I en mindekassette for en af de faldne udskød Lahde det nordiske (fig. 18) og i 1805 skabte han det sidste pyramide-emblem i dansk kunst (fig. 19).

Derimod sattes 1815 en runesten på patrioten *W. H. F. Abrahamsons grav*¹⁰⁶), og få år efter antog kampen mellem det oldnordiske og antikken groteske former. »Thi hvad er dog Egyptens Pyramider og Obelisker at ligne mod Bornholms Rokkestene og vore Runestene«, hedder det i en pseudonym pjecce 1820¹⁰⁷). Ordene er angiveligt runologen *Finn Magnussens* - men de er et falsum, lagt ham i munden af den berygtede *G. L. Baden* som led i et ualmindelig ondsindet angreb på Magnussens forelæsninger over nordisk arkæologi på Kunstakademiet¹⁰⁸). Hvilken afstand til den lær-

19. Så sent som 1805 benyttede kobberstikkeren G. L. Lahde pyramiden i et egentligt emblem med indskrift: SANDHED. Da den består evigt og upåvirket af alle angreb, er dette ørkenens monument omgivet ikke blot af insekter og skymasser, men af bølger! (Portrætter m. Biographier I Hefte s. II; foto: Th. Hougaard).

20. Dette mindestik fra ca. 1663 over *Jørgen Rosenkrantz* viser, hvorledes *Albert Hachwegh* forener våben-ahnerækken og obelirken, der begge havde en vigtig funktion i barokkens symbolik, men egentlig var hinanden væsensfremmede. (Styler nr. 229; foto: KB).

de Henrik Rantzau, der forstod at forlige modsætningerne til sin egen og landets ære!

Heraldik på obelisker og pyramider

Obelirken er hverken historisk eller æstetisk særlig velegnet til heraldisk udsmyk-

21. Frontispice til *Laurids de Thurah: Hafnia Hodierna* 1748. Samspillet mellem hjelmene og de beslægtede former tårn og obelisk giver en både let og pompøs præsentation af Københavns byvåben. Foto: KB.

ning og sætter derfor kunstnerens fantasi og kombinationsevne på prøve.

En løsning var at bruge heraldiske *figurer* som en slags neo-hieroglyffer. På toppen af flere romerske obelisker ses således under et kors en *stjerne over tre høje*, som er bifigurer i Sixtus V's slægtsvåben *Peretti*. Derimod bærer obeliskens på Piazza Navona intet kors, thi Innocens X rejste den 1651 som et verdsligt minde over sig og sin slægt; på toppen ses derfor kun *Pamphili's* våbenmærke: en *due med oliegren*¹⁰⁹). Som et dansk eksempel kan, foruden fig. 16, nævnes en medalje, hvor sejren over grev *Stenbock* 1714 symboliseres af en pyramide hvilende på 4 *bukkehoveder*¹¹⁰).

En kunstner som Maarten van Heemskerck vovede dog allerede 1570 at placere sit *skjold* blandt symbolerne på sin obelisk – og ikke med urette, da våbenet var selvtaget og havde emblematiske betydning. Derimod anbragte lord Lumley i 1580'erne sit

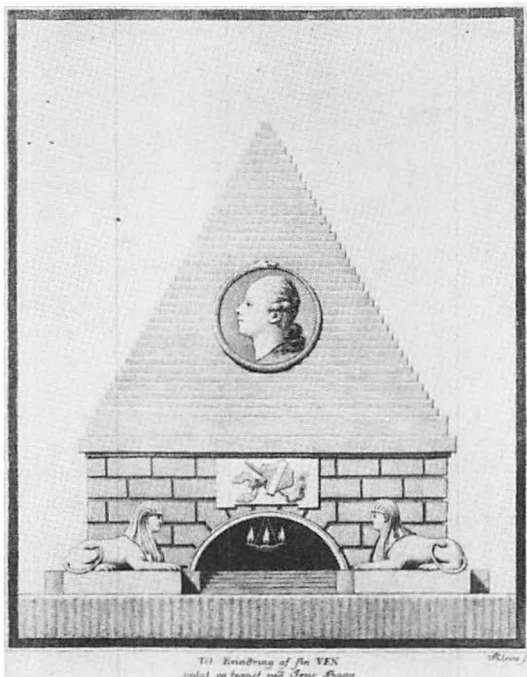
slægtsskjold på obeliskens fodstykke¹¹¹), og denne position blev i praksis den almindeligste.

Særlige vanskeligheder opstod i 1600-tallet, hvor *rækker af ahnevåbener* skulle forenes med obeliskens rene form. *Albert Haelwegh* graverede i ét tilfælde våbenerne direkte på obeliskens¹¹²), men lod den ellers bære en påhæftet våbenrulle (fig. 20). Denne løsning skyldtes altså ikke manglende teknik, men en vis følelse af, at de to symbolsystemer dybest set var uforenelige.

Ved sammenblanding af obeliskens og pyramidens udvikledes dog snart en særlig europæisk monumenttype, der var egnet også til større våbener (fig. 17), og i senbarokken kunne obeliskens underordnede heraldikkens formsprog – et veritabelt pragtstykke er *L. de Thurahs* præsentation af Københavns byvåben 1748 (fig. 21).

Også på den egentlige pyramide anbragte man symboler. På en svensk begra-

22. Dette forslag til et gravmæle over *F. v. Reitzenstein* skyldes lægen og arkitekten *Jens Bang* (1737–1808), der var elev af *Jardin* og åbenbart præget af dennes pyramidebegejstring. *Bang* har muligvis også tegnet guvernør *Fix'* gravmæle (på Ass. kgrd., 1807), der minder påfaldende om det her viste forslag. (Foto: KB, efter: *Over Salig Kammerjunker F. W. C. v. Reitzenstein* (1778)).

velsede dekoration af *Nicodemus Tessin d. y.* brugtes 1693 udelukkende emblemer og sentenser¹¹³), mens danskeren *Jens Bang* 1778 søgte at skabe en ordløs syntese af heraldik og emblemantik. På *Bangs* monumentudkast (fig. 22) kombineres nemlig det klassiske symbol for sorg, *den nedadvendte fakkel*¹¹⁴), med det heraldiske udtryk for slægtens uddøen, *det nedadvendte (gestürzt) våbenskjold!* – Eksemplet er enestående i vor heraldik.

Bangs forslag blev aldrig virkeliggjort¹¹⁵). Derimod rejstes 1807 på Assistens Kirkegård et pyramideformet gravmæle over *J. L. Fix'*¹¹⁶). Også dette flankeres af sphinxer, og den afdødes portræt indrammes af evighedssymbolet, slangen, der bider sig selv i halen. Man har foreslået *Abildgaard* som ophavsmand, men mon ikke udformningen skyldes *Jens Bang*, der tidligere havde arbejdet for kirkegården¹¹⁷)? – I så fald er monumentet trods sin

ægyptiske staffage en sidste refleks af barokkens begejstring for den romerske pyramide, thi *Bang* var *Jardins* elev!

Heraldikkens obelisker og pyramider

De problemer, som var knyttet til brugen af heraldik på obelisker og pyramider, gælder ikke disse monumenters anvendelse i skjoldet – thi intet motiv er på forhånd udelukket fra skjoldemærkerne, som uafhængigt af æstetikken følsomt registrerer tidens strømninger. Således fik arkitekten *Domenico Fontana* 28/9 1586 efter sin vellykkede opstilling af obeliskens på Peterspladsen dette talende våben: *En pæl med en obelisk, mellem 2 fontæner under hver sin sparre*¹¹⁸).

En ganske anden baggrund har våbenet for *Christoffer Parsberg*, der tillige med 5 andre modtog enevældens første grevetitler 25/5 1671. Som vist fig. 12 jævnstillede obelisk og tårn i den æressymbolik, *Christian V* opbyggede omkring Elefantorde-

23. I våbenet for grev Parsberg 1671 er det tredelte bjerg med tårnet og pyramiderne i 1° og 4° muligvis talende (Pass-berg) – men tunkturer og indhold har også relation til Elefantordenens æres-symbolik (Lex. o. adelige Familier i Danmark, II. Foto: Th. Hougaard).

nen, og samme tendens præger grev våbenet. 1° og 4° viser i ordensfarverne hvidt på blåt et tårn flankeret af to pyramider (fig. 23). Det kronede tårn med påflugtserne angives ganske vist som stamvåbenets hjelmtegn¹¹⁹), men Parsberg-våbener fra 1500-tallet viser den oprindelige form: en *tilspidset opsats* smykket på samme vis¹²⁰). Den nye udformning lod sig indpasse i en blå/hvid tårn-symbolik, der fortsattes i våbenerne for greverne *Griffenfeld* 1673¹²¹) og *Wedel-Jarlsberg* 1684 samt baronerne *Løvendal* 1682. – Som det ses på fig. 24 satte også pyramiderne sig et kuriøst spor: Figurdigtet »Danske Pyramider over Grefinde Birgitte Scheel« fra 1700; grevindetiteln stammede nemlig fra Birgittes tidligere ægteskab med grev Parsberg!

En høj pyramide hvilende på tre kugler og med én på spidsen indgik 1731 i *de Tuschsen's* våben. Denne specielle barok-form har nylig affødt betegnelsen *spir* for Tuschsen- og Parsberg-pyramiderne¹²²). Udtrykket øger dog ikke blasoneringens præcision og ligger for tæt på det kunsthistoriske fagudtryk »pyramidespir«, der bruges

om de dekorative småobelisker på kirkeinventar¹²³). Formuleringen en »slank pyramide« ville være at foretrække.

Mens pyramide-symbolikken kun mødes i to danske våbener, præges *Sveriges* adelsheraldik anderledes markant af de strømninger og nuancer, der er skildret i det foregående.

To våbener fra *samme* år, 1675, viser således smukt den tvdelte kilde til barokkens fortidsbegejstring. Den lærde kunstkender *Matthias Palbitzki's* friherrevåben (nr. 67) har efter *R. Cronborgs* opfattelse¹²⁴) selve Cestius-pyramiden i 3° (fig. 25). Skønt Palbitzki også havde besøgt Ægypten, er referencen til Rom utvivlsomt rigtig, thi det ene hjemltegn er to krydsede *fascies* eller »zwey alte Römische SECURIS oder Beile« som det hedder i skjoldebrevet¹²⁵).

24. *Peder Cappel: Danske Pyramider over Grefinde Birgitte Scheel; 1700.* Figurdigtets form er valgt, da afdødes grevindetitel skyldtes et tidligere ægteskab med grev Parsberg, der førte pyramiden i sit våben. Et andet sørgeligt af *C. J. Hind* måtte nøjes med den traditionelle titel: Ære-Støtte. (Foto: KB).

25. *Matthias Palbitzki's* friherrevåben af 1675 har hans slægtvåben i hjerteskjoldet, mens pyramiden i 3° og de krydsede fæscer på hjelm I hentyder til hans rejser til Rom (og Ægypten) som kunstopkøber for det svenske hof. (Foto: Riddarhuset, Sth.).

Over for denne klassisk-romerske symbolik står den old-nordiske i *Reenhielm*-våbnet (nr. 893), der med sin runesten og sit våbendyr fra landets fauna er en svensk rigsantikvar værdigt (fig. 26). Også rigsantikvar *Peringskölds* våben (nr. 1273) fra 1693 er fyldt med oldnordiske motiver. I Danmark derimod kendes de kun fra et lærd våben 1679¹²⁶) og fik først i 1800-tallets storkorsvåbener indpas i mere officiel heraldik¹²⁷). Våbenmærkerne afspejler altså det faktum, at oldforskningen i Sverige allerede i 1600-tallet ansås for en statsopgave, mens den i Danmark længe var afhængig af privat initiativ, omend støttet af kongen.

Også den laurbæromslyngede obelisk i havearkitekten *Joh. Hårlemans* våben 1698 alluderer muligvis til kunststudier i Italien – men obeliskens rolle er så kompleks, at *Klingspors* skjoldregister¹²⁸) ikke slår til, da

hjelmtegnene er ældst og vigtigst. På 200 år føres obelirken i mindst 41 våbener. Hvis 6 udenlandske¹²⁹) og 7 standsophøjelser etc.¹³⁰) udskilles, fordeles resten sig som 16 hjelmtegn, 11 skjolde og 1 begge steder: Bilag I.

På hjelmen bruges obelirken sammen med *spidsen* (nr. 45 grev *Gyllenstierna*, 1678; nr. 40 grev *Wallenstedt*, 1693), *keglen* og det *flammende bjerg* (nr. 41 grev *Bonde*, 1695) samt *søjlen* (nr. 37 grev *Falkenberg*, 1693) som symbol for det på én gang opadstræbende og ophøjede.

Også i skjoldet er obelirken ofte laurbæromslyngtet, bekranset eller kronet, og *R. Croneborgs* tolkning af friherre *Fuchs'* hjelmobelisk som et tegn på »evig åra«¹³¹) turde gælde alle svenske tilfælde – kun i *N. G. Palins* skjold fra 1814 vidner en rigtig *ægyptisk* obelisk sammen med den antikke lampe på hjelmen om hans (forgæves) forsøg på at kaste lys over hieroglyffernes gæde.

26. Da *Jac. Isthmén* 1675 blev svensk rigsantikvar, adledes han med navnet *Reenhielm*. Våbnet vidner om national selvfølelse også historisk, idet runestenen kan opfattes som et værdigt modstykke til pyramiden i Palbitzki-våbnet. (Klingspor 1890; foto: T. Hougaard).

Det kan konkluderes, at Sveriges heraldik, modsat Danmarks, påvirkedes så meget af renæssancens emblematiske, at obelisk fik en varig plads blandt dens ærestegn.

Pyramiden derimod knyttedes efterhånden til den ny verdens revolutionære våbener. Som motiv på reversen af USA's store segl valgtes 1782 en *ufuldendt pyramide*, hvor et strålende, trekantet Gudsøje både erstatter den manglende top og er subjekt i sentensen: ANNUIT COEPTIS: (Gud) har billiget det påbegyndte. Pyramiden, der symboliserer styrke og varighed, har på sin basis året for Uafhængighedserklæringen MDCCCLXXVI, der indledte en ny tidsregning: NOVUS ORDO SECLORUM, som den underste indskrift lyder¹³²).

Som et brud med konventionel heraldik optoges denne triangulær-symbolik af den 1821-38 eksisterende *Centralamerikanske Union*. Således har *Nicaragua* og *El Salvador* trekantede mærker, hvori fem vulkaner under en phrygisk hue repræsenterer medlemslandene og den fri forfatning. I *Honduras*' våben har trekanten derimod form af en pyramide, hvori en stor port giver udsyn til en vulkan. Trekanten, der under den franske revolution kom til at symbolisere radikale slagord¹³³), står for: Lighed og ret¹³⁴).

De samme figurer optræder imidlertid med helt anden betydning i vor tid. I kampagnerne for den tidligere science-fiction-forfatter¹³⁵) *L. Ron Hubbard's* Scientology-sekt er vulkanen et billede på mentale kraftreserver, mens sektens mærke – en pyramide-inspireret trekant – afspejler en trinvis stræben mod højere visdom¹³⁶).

Skønt trekant, kegle og pyramide er variationer af samme grundform, ses det, at de som symboler har en mangfoldighed af betydninger, der stadig fornys – til tider på selvmodsigende vis: Vulkanen er fx brugt både som frugtbarheds- og katastrofe-symbol¹³⁷). »Et eksisterende billede tiltrækker, som en magnet, nye og dog lignende ico-

nografiske former og tvinger dem så at sige til at gå op i sig«, skriver *Jan Bialostocki* om disse grundformer, som han kalder *rammetemaer* (Rahmenthemen)¹³⁸). *Arnold Rickert* tolker en del af disse symbolspekter som udtryk for arkaisk billedtænkning¹³⁹), mens andre kan forklares historisk eller ideologisk.

Dette komplicerede samspil skal afslutningsvis eksemplificeres af den egentlige, dvs. ægyptiske, pyramide. I *Napoleons* heraldik tildeltes den simpelthen fremstående deltagere i hans ægyptiske felttog som fx. kirurgen *Larry*¹⁴⁰), mens den i *Grundtvigs* symbolverden blev attribut for *Antikrist*, idet Grundtvig en tid anså kejseren for Mørkets Fyrste¹⁴¹). Når den Store Sphinx og Cheops-pyramiden figurerer i et dansk frimurervåben¹⁴²) er der tale om en endnu levende fortsættelse af renæssance-emblematiske forening af kristen og esoterisk visdom, mens en hollandsk frimurers brug af en tresidet pyramide som symbol på landets folkesjæl¹⁴³) nok repræsenterer samme tradition, men savner rationel begrundelse. – Pyramiden er ikke blot en rumlig figur, men et rummeligt symbol!

Konklusion: Frihed contra magt

Trods skandinavismens oldnordiske sværmeri bevarede obelisk en vigtig plads i vor nationale bevidsthed som symbol på *bøndernes frigørelse*.

Allerede 1766 rejstes *Jardins* obelisk over rigsgrev *C. G. Stolberg*, på hvis råd hoveriet ophævedes i Hørsholm. Monumentets idé udtrykkes med neo-hieroglyffer: »Øverst paa Obeliskens sees et sønderbrudt Aag, derunder staaer et nedvendt Overflødheds Horn, som udgyder Penge eller Velgierninger paa den haabefulde Agerdyrkning, hvilket betegnes ved en Plovskizære, et Langjern og et Anker, som ere bundne tilsammen; At det Haab man havde gjort sig om Agerdyrkingens Forbedring ikke havde været forgæves, vises ved et opstaaende og med Frugter af Jorden

Jardin's obelisk
EN MARMOR STØTTE OPRETTET PAA HIRSCHHOLM

27. Jardin's obelisk over grev C. G. Stolberg rejst i Hørsholm 1766, er den ældste af fem obelisker på Sjælland over bøndernes frigørelse. Brugen af neo-hieroglyffer på hele nålens flade er et træk fra barokken og kendes ikke fra fx Wiedewelts obelisker. (Fra: To Breve om Bondestandens . . . Forbedring; foto: KB).

opfyldt Overflødheds Horn, som er sammenknyttet med det tilforn meldte¹⁴⁴) (fig. 27).

I 1783 hædrede bønderne grev J. H. E. Bernstorff med en af Wiedewelt udført obelisk, hvor der »øverst ved Toppen er udhuggen en Corona civica (borgerlig Krone) eller Eegekrands, som nu . . . bekvemmelig bruges til at betegne enhver særdeles Velgierning imod Medborgere i Staten«¹⁴⁵).

I 1797 kom så »Frihedens Obelisque«¹⁴⁶) på Vesterbro. Man har søgt dens kunstne-

riske forbilleder udenlands^{146a}), men mon ikke de hjemlige æresstøtter har påvirket valget af grundtype? Navnet på dette »ægyptiske Mindetegn«¹⁴⁷) fordanskedes snart til *Frihedsstøtten*, og dets symbolværdi udnyttedes fra 1866 af det indflydelsesrige *Udvalg til Folkeoplysnings Fremme*. »Som betegnende for Aanden i Udvalgets Virksomhed blev Billedet af Frihedsstøtten sat som Titelbillede paa alle dets Skrifter«, skrev initiativtageren *Matthias Steenstrup*¹⁴⁸).

I samme ånd hedder det om bondefrigørelsens fjerde obelisk, som *Axel Pacht* 1888 skabte til ære for grev C. D. F. Reventlow: »Foran Fodstykket staar *Oplysningens Genius* med den løftede Fakkell i Haanden og det sønderbrudte Aag under Foden. Han er Billedet paa Danmarks gode Engel, der i hin Tid særlig aabenbarede sig som *Oplysningssaanden*«¹⁴⁹). – På overraskende vis fornyedes obeliskens rolle som visdomssymbol!

Med støtten i Sorø over bondevennen C. C. Alberti fortsatte Pacht 1892 denne danske obelisk-tradition, der endnu i 1950'erne mødes blandt de med historisk sans udformede våbener for *KFUM-Spejderen*. I *Vesterbro*-divisionsvåben ses Frihedsstøtten og en smal, nedadvendt sparre¹⁵⁰). Det topografiske våben får et videre perspektiv, hvis V-tegnet og støtten associeres med bydelsens indsats under frihedskampen 1940–45.

Anderledes forholder det sig med pyramiden. Dens position som udtryk for de gamles skjulte kræfter er med vor tids nyoccultisme så stærk som ingensinde før¹⁵¹). Samtidig har den som magt-symbol vundet så megen borgerret i sproget, at »Pyramider« nylig er brugt som titel på en »(nøgle)roman om vore dages akademiske magtclite«¹⁵²) – ja, en ministers tale om, at »den store pyramide skal udstykkes i mindre« har endog fundet billedligt udtryk¹⁵³)!

Trods deres fremmede oprindelse er således både obeliskens og pyramidens blevet

integreret i vor historie som symboler på væsentlige, men modsatte kræfter.

Bilag 1: Svenske obelisk-våbener

(a: adelig; f: friherre; s: i skjold; hj: på hjelm).

a 354	<i>Wernskiöld</i>	1646	hj strålende top
f 38	<i>v. d. Linde</i>	1651	hj m. trofæer
a 921	<i>Cedercrantz</i>	1678	hj krone, krans
a 1889	<i>Piper</i>	1678	hj
a +	<i>Gyllenborg</i>	1680	hj laurbærslynge
a 958	<i>Dellingshausen</i>	1680	s m. trofæer
a +	<i>Leijonstedt</i>	1686	hj laurbærslynge
a 1223	<i>Adlerstedt</i>	1691	hj slange
a 1371	<i>Härleman</i>	1698	s laurbærslynge
a 1441	<i>Adelstjerne</i>	1708	hj + s (2°)
a 1523	<i>Lindenstedt</i>	1717	hj laurbærslynge
f 145	<i>Sjernerstedt</i>	1719	hj laurbærkrans
f 162	<i>Barck</i>	1719	s 1° og 4°
f 168	<i>Lillie</i>	1719	s 2°; krone
f 169	<i>Fuchs</i>	1719	hj krone; hjelm 2
a 1791	<i>Löwenhielm</i>	1725	s 4°
a 1871	<i>Ehrenpol</i>	1735	hj stjerne på top
f 215	<i>Lilliecreutz</i>	1735	s laurbær, krone
a 1884	<i>Hummelhielm</i>	1743	hj laurbærslynge?
a 1892	<i>Löfvensköld</i>	1743	hj laurbær, krone
a 1932	<i>v. Oldensköld</i>	1751	s samt 2 kroner
a 2041	<i>v. Celse</i>	1756	s
a +	<i>Rosén v. Rosen</i>	1773	s m. hieroglyffer?
a 2147	<i>Christiernin</i>	1783	hj C i toppen
a 2237	<i>Palin</i>	1814	s ægyptisk obel.
a 2242	<i>v. Rosen</i>	1816	s skråstribet
f 385	<i>v. Brinckmann</i>	1835	mellem hjelmene!
f 396	<i>Gyllenhaal</i>	1843	hj skråstrib.; hj. 2

Noter og henvisninger

- 1) *E. Iversen*: Renaissance's Hieroglyfstudier; Fund og Forskn. 1958/59; samme: The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition; Kbh. 1961.
- 2) Kunstmus. Aarsskr. XXIV; 1937; s. 145-55.
- 3) *O. Cederlöf*: "The Learned Invention"; Formae XXXVII; 1961; s. 11-20.
- 4) *M. Praz*: A Bibliography of Emblem Books, (Stud. in 17th Century Imagery II); Stud. of the Warburg Inst. III; London 1947; ny udg. m. suppl.: Rom 1972.
- 5) *J. F. Moffitt*: American Obelisks from Paul

Revere to Barnett Newman I; Apelles vol. 2; 1981; s. 24-27.

6) *P. Hougaard*: Om Anders Sørensen Vedels Mærke; HT 16; 1967; s. 249-260.

7) *Mundus Symbolicus I-II*; Coloniae 1681; vol. II, lib. XVI, nr. 139-72.

8) *T. B. Hess* (ed.): Light in Art; N.Y. 1971; s. 21 ff.

9) *O. G. Schmidt*: Luther's Bekantschaft mit den alten Classikern; Lpz. 1883; s. 20.

10) Se: Berømte danske Mænd; Kunstmappe udg. af Tidsskr. Danmark 1943.

11) *P. Lindeberg*: Hypotyposis Arcium, Pyramidum, Obeliscorum ... a Ranzovio conditorum; Rostock 1590; s. 42-43.

12) *V. Lorenzen*: Rantzauske Borge og Herresæder i 16. Aarh.; Kbh. 1912; titelpl. og s. 7.

13) Beskrevet i: *P. Santi Bartoli*: Gli antichi Sepolchri ... Trovati in Roma; 1727; pl. 60-61; Se også: *M. R. Scherer*: The Marvels of Rome; N.Y. 1955 og: Møde med Italien; Thorv. Mus. 1971; nr. 16, 55, 77. Endnu så sent som 1899 brugtes den på en radering af *Hans Nikolaj Hansen*.

14) *Vrbis Romae Sciographia ex antiquis monumentis acuratiss. delineata*; Paris 1574.

15) *C. F. Wegener*: Hist. Efterr. om Anders Sørensen Vedel; 3. udg. 1851; s. 128, 179, 180.

16) *E. Iversen*: Obelisks in Exile, I: The Obelisks of Rome; Cph. 1968.

17) *De Origine et Usu Obeliscorum*; Romæ 1797; sect. V, cap. iv.

18) *Lindeberg* s. 44: ... ut non tantum in pyramidem assurgat, sed etiam huic substructum sacellum ex quoquis latere repræsentet arcum triumphalem.

19) sst. s. 55 (Collatio Pyramidis Segebergensis & Romanorum) .. Cedite Pyramides Romanæ, .. Nam claret parili Ranzouiana modo. (Cf.: *H. Rantzau*: Epigram. libellus; Hamb. 1592; s. 55).

20) sst. s. 51: Altitudine autem/hic Romanum quantum excedat, ex dimensione incisa patet.

21) *Iversen* 1968: fig. 20.

22) fx. brugt på monumentet over poeten *Edmund Waller*, død 1687 (*R. Kea*: Country Curiosities; 1974, s. 90).

23) *Lindeberg* s. 52: Insistit terræ, caput inter nubila condit, / Aëreas penetrans in Obeliscus aquas. / Quo se Ranzouius, Cimbrorum gloria gentis, / E terra ad Superos, hac quasi voce vocat. / «O mea mens sursum, quem tendis, diri-

- ge cursum, / »Mens oblita soli, suscipe regna poli / Optima pars mundi cælum est, / pars pessima tellus / Tellurem o liceat linquere, & astra sequi. / Quisquis es, hæc imitare senis pia vota beati, / Hic tibi nec visus frustra Obeliscus erit.
- 24) *R. Strong*: The Renaissance Garden in England; Lnd. 1979; s. 63 ff.
- 25) *I. M. Veldman*: M.v.H. and Dutch Humanism in 16th century; Lnd. 1977; s. 143-55.
- 26) Commentarii rerum memor. in Europa; Hamb. 1591; s. 75: Monumento Regis Daniæ Friderici II, quod . . . ante oculos posuimus, addere libuit Germonis Regis Daniæ . . . monumentum ab Haraldo Rege filio ædificatum. Sciendum autem quod Dani cum propter defectum saxorum pyramides ac obeliscos exstruere minime potuerint, olim in memoriam Regum & Heroum suorum ex terra coacervata instar eminentem statuerint.
- 27) Delvis efter Vejle Amts Årb. 1937 s. 4.
- 28) *L. F. A. Wimmer*: Om Unders. og Tolkn. af vore Runemindesmærker; 1895; s. 15.
- 29) Prospektet etc. optoges også i 1592-udg. af Hypotyposis.
- 30) *E. Iversen*: Obel. in Exile II: Istanbul a. England; Cph. 1972.
- 31) Convivum 1978 s. 92, 94.
- 32) Reise-Buch auff Jerusalem; Cph. 1669; s. 50.
- 32a) *F. A. Yates*: The Rosicrucian Enlightenment; Lnd. 1972.
- 33) *A. Wolfstieg*: Bibliographie d. Freim. Litteratur; Burg 1911; nr. 42171-42631.
- 34) *J. Fabricius*: The Medieval Alchemists and their Royal Art; Cph. 1977.
- 35) Fig. 4: titelbl.: . . . originem, ex uno Ægyptiorum artificio, quod aurum animi & corporis medicamentum peregit, deductam . . .
- 36) Se fx: *J. Nicolaus*: Tract. de Siglis vet.; Lugd. Bat. 1703; s. 77-84 og *G. W. Gessmann*: Die Geheimsymbole d. Alchymie; Berlin 1922.
- 37) *Fr. Beckett*: Kristian IV og Malerkunsten; 1939; s. 18.
- 38) Værelse 18.
- 39) Vær. 17, men kvinderne i vær. 18.
- 40) Vær. 10 (Cf.: *S. T. Achen*: Symboler omkring os; 1975; s. 77 ff om storken).
- 41) *M. Stein*: Chr. IV's program for udsmykningen af Rosenborgs riddersal. (Dupl. 1981).
- 42) *H. Johansen*: Regna Firmat Pietas; Hafnia 1974; s.67-139.
- 43) *V. Wanscher*: Rosenborg; 1934; s. 22-23.
- 43a) op. cit. nr. 163.
- 44) Kong Chr. IV's egenh. Breve VIII; 1947; nr. 99.
- 45) Vaabenhist. Aarbog. X; 1959-61; s. 310 ff.
- 46) Egenh. Breve V, 338.
- 46a) Exercitatio Literar. Antiquit. IV de Hieroglyphico Schemate; 1642 (afsn. LXXXI): Quid vero opponendum talibus . . . Solis status. Nobis . . . semper ponendum ob oculos & pectoribus nostris stilo ferreo velut insculpendum primum Præceptum . . . Deinde cum hoc conjugendum severum Jehovæ ineterdictum . . . & Christi mandatum . . .
- 47) »Og når du løfter dit blik til himmelen og ser solen og månen og stjernerne . . . så vogt dig for at lade dig forføre til at tilbede og dyrke dem . . .«; »Da siger Jesus til ham: »Vig bort Satan; thi der står skrevet: Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene.«
- 48) Symbolik i Chr. IV's arkitektur in. særligt hensyn til Trinitatis-komplekset; 1982. En markant tolkning fremsattes af Meir Stein 14/1 1984 i Politiken.
- 49) Phosphorus Inscriptionis Hierosymbolicæ; Haunia.
- 50) blad N: Nulla in hanc inscriptione verborum pompa, nullus ambitionis tumor/qvo quondam Obelisci Ægyptiorum, coptica Epitaphia, Memphiticæ Pyramides, Hieroglyphicæ stelæ superbiebant . . . Intuere grandem Obeliscum, qvi Romæ labore incredibile, maximis impensis & artificiosis machinis erectus cernitur ante Ædem lateranensem . . . mox stupebis execrandam Regum Ægyptiacorum arrogantiam atqve intolerabile Memphiticarum Inscriptionum fastum.
- 51) blad N recto: Vide, spectator, execrandum Heliopolitani hujus epigrammatis fastum & nisi oculis observaretur, omni fide majorem. Daniæ Rex pientissimus suum gladium, suum Imperium ter Opt. ter Max. IEHOVÆ ut orbis vastissimi conditori ac omnium imperiorum summo gubernatori humillima animi (N2) devotione acceptum tulit: Ægyptiorum vero Rex, limo Nilotico haut melior, detestanda apotheosi Deus magnus Heliopolitanus audit blasphemio conditoris universi titulo ornatur, ciqve mendaci honore orbis imperium ac Deorum obsequium arrogatur.
- 52) Herimod taler portalens 3 små obelisker - men portalen må være en *ændring* af den oprin-

- gelige plan, da den halvt dækker et blandedt tårnvindue. Bramsen har påvist portalens ældre forbillede; skønt dette er i samklang med kompleksets ideologi, har man dog forsynet dets rent dekorative obelisker med symboler, der kan tolkes kristeligt (2 nedflyvende duer: Helligånden? Et scepter gennem 3 kroner: Treenheden?).
- 53) *H. Bramsen*: Frederiksborg som emblem og arkitektur; Tilegnet Mogens Koch; 1968.
- 54) Emblemata Chr. IV dicata; Haunia; nr. 8.
- 55) *P. Hougaard*: Den danske Elefant; HT nr. 44; 1981; især s. 167-170.
- 56) *J. Sthyr*: Kobberstikkeren Albert Haelwegh; 1965; s. 48.
- 57) Poliphili Hypnerotomachia.
- 58) Cat. Lib. Thomæ Bangii; 1622; anfører som nr. 334 in fol. en 1467-udg. (trykfejl?). Bogen var velkendt i Danmark (*L. Nielsen*: Dsk. Privatbibl. I; 1946; s. 64).
- 59) Det runde tårn på titelkobberet til *Henr. Ernsts* udg. af *C. Heidmanns* bog om antikvæns geografi (Europa; Wolferbyti 1658) skyldes måske, at denne tårnform ansås for ældst?
- 60) *J. Steenberg*: Rundetårn; u. å.; s. 19
- 61) (*H. Holck*): Det Kgl. Kunstskammer ...; (1775); s. 49: »Et lidet Oval-Speyl . . . bag derpaa Christian 4de med Krone over, DIRIGE, et Hierte med Krone over, MEUM, og JEHOVA« (hebraisk) samt Galster nr. 73.
- 62) *S. J. Stephanus*: Notæ vberiores ...; Sorø 1645; prolegomena s. 49-50.
- 63) *V. Hermansen*: Runestenene ved Runde-tårn; Hist. Medd. Kbh. 3. Rk. II Bd.; 1937; s. 333-366.
- 64) Obeliscus Pamphilius; Romæ; 1650.
- 65) Breve fra og til Ole Worm II; 1967; s. 160, 231, 252, 309, 313, 336, 341, 344, 375.
- 66) Cf: note 63.
- 66a) Fx: *J. Palatius*: Aquila inter lilia; 1671; s. 90. Se dog også frontispicen til: Novi Testamenti libri omnes, Oxonii 1675.
- 67) Iversen 1968 s. 97.
- 68) *A.-M. Romer*: Servitus Mariana ...; Vienna 1667; titelkobberet viser en obeliskrejsning m. devisen ANTIQVITATI: for fortiden - og en træplantning m. devisen: POSTERITATI: for eftertiden.
- 69) Breviarium equestre s. 3.
- 70) Ad Paulum de Lövenörn.
- 71) *C. F. Wadskjær*: Poëtisk Skue-Plads; 1741; s. 70.
- 72) *H. Friis*: Rytterstatuens Hist. i Europa; 1933; s. 379.
- 73) Dictionnaire Iconologique ... par *M. D. P.*; Paris 1777; s. 231.
- 74) sst. s. 132.
- 75) Friis fig. 229.
- 76) *J. Møller*: Saml. af mærkværdige Fruentimres Biographier I; 1803; s. 133.
- 77) Fx. *P. le Moyné*: La Gallerie des Femmes Fortes; Paris 1663; pl. v. s. 159.
- 78) Pyramides duplici ...; Haunia.
- 79) *C. A. Ossbahr*: Mynt och medaljer slagna för främmande makter ...; Sth. 1927; nr. 166.
- 80) Om Th. Larsen Borup, se: *V. E. Clausen*: Folkelig Grafik i Skandinavien; 1973; s. 32-4.
- 81) *Jardin*: Explication du Catafalque; (1766); s. 1.
- 82) *C. Elling*: Jardin i Rom; 1943; fig. 6.
- 82a) Tyske udkast fra 1791, se: *K. Lankheit*: Fr. Weinbrenner u.d. Denkmalskult um 1800; Basel 1979; fig. 10, 11.
- 83) *A. Bæksted*: Vore yngste runeindskrifter; Dsk. Stud. 1939 s. 111-38.
- 84) *G. Galster*: Danske og norske medaljer og jetons; 1936; nr. 247 (1694).
- 85) Galster nr. 127, 128.
- 86) *H. Hildebrand*: Minne af Riksantikvariens Joh. Bureus; Sth. 1910; s. 366, 387 og *A. Friberg*: Den svenske Herkules; Lund 1945; s. 123-26.
- 87) Breve fra og til Ole Worm III; 1968; s. 71, 187, 197.
- 88) *J. Møller*: Om den nordiske Mythologies Brugbarhed for de skønne tegnende Kunster; Skand. Lit. selsk. Skr. 1812 s. 286.
- 89) *M. Due*: C. M. Tuscher; 1916; s. 111, 123.
- 90) *H. Lund*: Akademiet på Ledreborg; Kunstmus. Årsskr. 1964-65 s. 55-82.
- 91) *P. Johansen*: For Thorvaldsen, Rom-København; 1905; s. 77 ff.
- 92) *J. W(iedewelt)*: Tanker om Smagen udi Konsten i Almindelighed; s. 31-33.
- 93) *J. B. Löffler*: Gravmon. i Ringsted Kirke; 1891; s. 36; *V. Thorlacius-Ussing*: Ukendte Arbejder af J. W.; Kunstmus. Årsskr. 1935 s. 111 f.
- 94) *Gell. V*, 6; *L. Debiel*: Diss. de Nobilitate Romana et ejus Insignibus; Vienna 1734; s. 43.
- 95) *V. H. Poulsen*: En forblommet Antique; Kunstmus. Årsskr. 1941 s. 143-47.
- 96) *V. Seeger*: Fredensborg Slotshaves gl. Anlæg og Monumenter; 1918; s. 69.

- 97) *J. Steenberg*: Fredensborg Slot; 1969; s. 181
- 98) sst. s. 167.
- 98a) Også et obeliskformet solur bærer dette valgsprog (Rosenborg inv. 25-813).
- 99) Afb. på titelbladet til *J. W. Horneman*: Forsøg til en dansk oekonom. Plantelære; 1806.
- 100) *V. Hermansen*: J. Bülow som Samler; Kulturmindes N.R. II; 1957.
- 101) *M. Winther*: Sanderumgaard's Have; 1824 (Cf.: Convivium 1976 s. 134-47; haven også besunget af *O. Bagge* 1808 og *J. H. Smidth* 1823).
- 102) Saml. af ægyptiske Oldsager I; 1786.
- 103) Nordisk Oldtid og dansk Kunst; 1907; s. 29.
- 104) Gravminder fra Kbh. og Frederiksbergs Kirkegaard; 1912; pl. 6.
- 105) *C. Friis*: Holmens Kirkegaard; 1868; s. 6-7.
- 106) D 123 på Ass. Kirkegrd; cf. titelpl. til: Mindeblomster paa Capt. W. H. F. A's Grav; 1815 (ej samme indskrift).
- 107) *L. Jacobsen*: Finn Magnussens Beviis for at vore Kunstnere ved Rejser til Island kunne naae det samme som ved at rejse til Italien eller Rom; s. 9.
- 108) Cf. Erslew I; 1843; 31, 37; II; 1847; 207.
- 109) *Iersén* 1968 s. 87.
- 110) *Ossbahr* nr. 167.
- 111) *Strong* fg. 30.
- 112) *J. Sthyr*: Kopperstikkeren A. H.; 1965; s. 81.
- 113) *F. U. Wrangel*: Svenskt Pantheon; Sth. 1906 pl. 300.
- 114) *J. B. Hartmann*: Die Genien des Lebens und des Todes; Röm. Jhb. f. Kunstges. XII; 1969; s. 11-38.
- 115) *J. B. Löffler*: Gravmon. i Sorø Kirke; 1888; s. 31.
- 116) Gravminder pl. 17.
- 117) Hist. Medd. om Kbh. 1981 s. 54; sst. 1907-8 s. 65 f.
- 118) *C. d'Onofrio*: Gli Obelisci di Roma; 1967.
- 119) Lexicon o. Adel. Fam. i Danm. ... II, 68.
- 120) *A. Thiset*: Danske Adelige Sigiller fra 15-17. Aarh.; 1905; L xvi 2-8.
- 121) Cf.: *A. D. Jørgensen*: Peder Schumacher Griffenfeld II; 1894; s. 176.
- 122) *S. T. Achen*: Danske adelsvåbener; 1973; s. 279, 533.
- 123) Fx brugt i »Danmarks Kirker«.
- 124) Strövtåg bland svensk adlig heraldik ...; HT nr. 25; 1972; s. 242.
- 125) For denne oplysning takkes ridderhusgenealog *Pontus Müller*. Cf. i øvrigt: *R. Josephson*: Om den nordiska konstens egenart; Sv. Hum. Förb. 66; 1957.
- 126) *P. Hougaard*: En heraldisk guldhornsafbildning fra 1679; HT nr. 21; 1970; s. 40-50. Endvidere brugte *Peder Juul* (1623-56) runer på sit heraldiske superexlibris (NTBB, 1948 s. 157).
- 127) *P. Hougaard*: Fortidsdyrkelse og nationalkamp i nogle danske våbener; HT nr. 37; 1978; s. 334-40 (Cf.: Convivium 1978 s. 56-83).
- 128) Sveriges ridderskaps och adels vapenbok; Sth. 1890; s. 54.
- 129) nr. 1059, 1233, frih. 348: v. *Strohkirch*; nr. 1431 *Lilienberg* (og *Sjærnkloo-L.*); nr. 1611 *Dreffling*: alle naturaliseret uradel.
- 130) gr. 42 *Gyllenberg*, 73 *Leijonstedt*, 81 *Barck*; frih. nr. 225 *Härleman* (og adl. 1927), 397 v. *Rosén* samt uintrod. frih. *Leijonstedt*.
- 131) HT nr. 31; 1975; s. 17.
- 132) *E. Zieber*: Heraldry in America; 2. ed. 1969; s. 94 f.
- 133) *R. Pflöging*: Revolutionens symboler i rättshist. belysning; Ord och Bild 1948 s. 439 f. (fig. 3).
- 134) *E. W. King*: Flags of the Americas; Nat. Geogr. Mag. 1949 s. 655.
- 135) *B. W. Aldiss*: Billion Year Spree; Lnd. 1973; s. 274.
- 136) Fx annonce i »Politiken« 5/12 1982.
- 137) *H-D. Disselhoff*: Die Landschaft i. d. mexicanischen Lyrik; Halle 1931; s. 49; *G. P. Landow*: Images of Crisis. Literary Iconology 1750 to present; Lnd. 1982.
- 138) cit. efter note 5.
- 139) Über den Kegel als archetypische Figur und seine symbolischen Aspekte; Symbolon IV; 1964; s. 176-91.
- 140) *F. Djørup*: Om kirurgi og heraldik; Bibl. f. Læger 1966; fig. 13.
- 141) *H. Toldberg*: Grundtvigs Symbolverden; 1950; s. 148.
- 142) sølv i blåt felt (Armigersalen i Store Landsloge i Kbh.); se også: Frimurervapen. IX provinsen; I ser.; Sth. 1896 (*C. A. W. Norelius*). Om obelisker: Frim. Medd. 114; 1980; s. 115.
- 143) *H. W. van Tricht*: Stereometrie van de Hollandse Ziel; Leiden 1946.
- 144) (*M. H. Høyer*): To Breve om Bondestan-

dcns ... Forbedring; 1766; s. 44-45.

145) *(N. Hammelef)*: Kort Beskrivelse o. Forfatningen paa Godset Bernstorff; 1783; s. 13-15.

146) *T. A. Odencrantz*: Nordsjælland og Kbh. ... 1806; 1956; s. 39.

146a) *V. P. Christensen* i Kunstmus. Årsskr. 1921-22 s. 50 f.

147) *E. Rafn*: Frihedsstøtten; 1972; s. 23 (malet af *Hans Hansen* 1794).

148) Folkelæsning nr. 278; 1907; s. 102.

149) *(H. Rasmussen?)*: Mindesmærket i Frederiksborg Slotshave ...; 1888; s. 39.

150) HT nr. 2; 1960; s. 73.

151) Se fx: Rosk. Tidn. 26/10-1983.

152) af prof. *Jørgen Mathiasen*; 1977.

153) *Bertel Haarder* i Pol. 15/12-83 (kronik). - Sluttelig en varm tak til SHS-sekretær dr. *Ole Rostock* for hyppig og hurtig hjælp.

Peder Iversøns og Margrete Breides anevåpen

Av *Bernt C. Lange*

Blandt de meget få godt bevarte praktgravstener i Norge fra tiden umiddelbart etter reformasjonen hører Jernskjeggens i Hedrum kirke ved Larvik. De tallrike våpenskjold som pryder stenene gjør dem særlig interessante for heraldikere. Den første Jernskjegg i Norge var Iver Jenssøn til Fresje nå Fritsø ved Larvik, som døde i 1570. Hans gravsten har foruten tekst med alla data, fire våpenskjold anbragt på midten, omgitt av frodig renessansedekor. Sønnen Peder Iversøns og hans hustru Margrete Breides dobbeltgravsten har fremstillinger i hel figur av begge de avdøde, innrammet av tilsammen 16 våpenskjold. Hans ugifte søster Ulvhild Iversdatter er fremstillet på en lignende, noe mindre sten med 8 våpenskjold. Hun døde i 1614, broren Peder i 1616 og hans hustru året etter. Ingen av disse årstall er kommet med i tekstfeltene på gravstenene, det utsparte sted står tomt. Dette tyder på at stenene må være laget på forhånd og dødsårene glemt påført. Det var ikke uvanlig dengang å ha sin gravsten i beredskap. Forklaringen på at årstallene mangler kan skyldes helt spesielle omstendigheter. Den eneste mannlige etterkommer, sønnen Iver var død i 1615, 22 år gammel i Rostock og den raske rekkefølge de øvrige dødsfall inntraff kan være grunnen. Ved fru Margretes død i 1617 var det ute med Jernskjeggene i Norge. Den gjenværende datter Emmerense som arvet det hele, var gift Brockenhus.

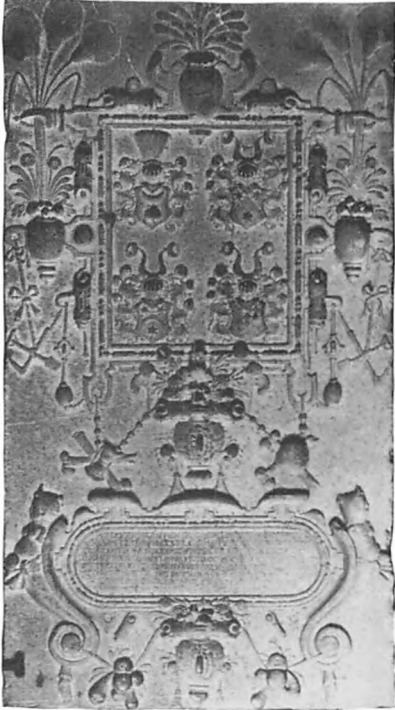
Jernskjeggens opprinnelse er satt i forbindelse med den danske adelslekt Baden. Ingen av de to etternavn brukes på gravstenene, vanlig betegnelse i Norge på familien er Jernskjeggene. Slektsvåpnet har de felles med familien Baden. Det har en oppadvendt gul måne over et hvitt skjell (Ib-

skalle) på blå bunn i skjoldet. På hjelmen syv grønne påfuglefjær. Våpnet, her i relief, lar seg lett gjenkjenne på alle tre gravstenene, til tross for manglende farver. Ingen av gravstenenes skjold har spor av maling nu, men det var ikke uvanlig dengang de ble laget. De fleste skjold lar seg likevel identifisere.

De fire skjold på den eldste gravsten er Iver Jenssøns og hans hustru Karen Galdes foreldrevåpen, till tross for at hun ble begravet i Oslo, ifølge innskrift på stenen. De to fedrenevåpen er anbragt ved siden av hverandre midt på stenen, med de to mødrene våpen rett under hver av dem, slik at de til sammen danner en firkant. Herr Ivers mor tilhørte slekten Graa som førte en nedadvendt måne og tre seksoddede stjerner, 2 over 1, i våpnet. Hans hustru var av den norske adelslekt Galde som hadde en blå sparre og tre seksoddede røde stjerner, 2 over 1, på sølv i sitt våpen. Hennes mor tilhørte Friisslekten fra Haraldskjær som førte en sjakktavlet bjelke på skrå ned fra heraldisk høyre mellom blått over rødt i skjoldet, på hjelmen vesselhorn, undertiden med påfuglefjær. Skjoldet kan lett forveksles med Skaktavlslektens tilsvarende våpen.

De samme fire våpen finner vi igjen på sønnen Herr Peders og datteren Jomfru Ulvhilds gravstener. Riktignok er månesigden i Graavåpnet snudd på sønnens gravsten, og hjelmen har fått syv påfuglefjær likesom på Jernskjeggvåpnet istedet for de såkaldte vesselhorn. Bortsett fra dette er de i hovedsak overensstemmende.

Men her er yderligere fire våpen til, som etter vanlige regler skulle representere de fire oldemødre. Merkelig nok har de to søsken ikke fått helt ut de samme, til tross for at de to hadde felles foreldre.

Gravsten over Iver Jensson i Hedrum kirke.
Foto i antikvarisk arkiv.

På Jomfru Ulvhilds gravsten finner vi på morssiden et våpen med fire firblads-roser, skilt fra hverandre ved to kryssende bjelker, på hjelmen samme rose mellom to bjelkeender. Dette kan være en variant av den norske familien Kanes våpen. Rosene er som regel fembladet og hjelmtegnet anderledes.

Det andre våpen viser et elg- eller hjortelår, gjennomstunget av en pil, samme motiv på hjelmen. Den norske familien Gjelsing førte et slikt våpen, men det kan også ha noe med den danske familie Stampe å gjøre.

På farssiden er en opreist ulv i det ene skjold, samme dyr i en skansekurv på hjelmen, begge vendt mot heraldisk venstre. Her er det tre slekter i Holstein som kan

komme på tale: Pogwisch, von der Wisch og Knob, men de har alle høyrevendt ulv, slik det også er på herr Peders gravsten. Altså må det her være et uttrykk for courtoisie på den ene gravsten og ikke på den andre. Det siste våpen viser en seksodded stjerne over fylt skjoldfot, muligens kan det nederst ha vært bølgelinjer som er forsvunnet ved slitasje, på hjelmen er samme stjerne holdt av to armer. Her er også flere mulige slekter å velge mellom (bl. a. Juel).

De tre førstnevnte på jomfru Ulvhilds fars- og morsside av stenen går igjen på herr Peders gravsten. Men i stedet for de to sistnevnte på hver side, har han et våpen med en båt både i skjoldet og på hjelmen og et annet med mest sansynlig en kvinne i halvfigur omgitt av en rosenkrans både i skjoldet og på hjelmen. Båt er brukt av norske og svenske familier. Kvinne i rosenkrans av den norske herr Olav Håkonson, men hvordan familie-sammenhengen kan ha vært, har ikke latt seg klargjøre.

Det antatte Kanevåpen derimot som forekommer på begge stener viser seg tross de tidligere nevnte avvikelser å representere et medlem av denne familie, nemlig Kristin Kane, gift med Svend Galde. Hun var de to søskens mors farmor. På jomfru Ulvhilds sten har det fått riktig plass i anegalleriet, men ikke på herr Peders. Søsterens sten har imidlertid sansynligvis fått forbyttet to andre våpen, nemlig det antatte Juelvåpen, som må svare til fars farmor, Maren Juel til Gjørslev, gift med Lauritz Pedersen (Baden/Jernskjegg) til Odenstrup.

Det andre våpen de to har felles, det med ulven, har ennå ikke latt seg plassere med sikkerhet i slektssammenhengen, likesom de to våpen herr Peder hadde alene. Men det synes å være norske slekter som her er foretrukket og det er i for seg interessant nok, for det tyder kanskje på et ønske om å fremheve sin mors familie og den norske tilknytning, siden faren var innflytter til landet.

Likprekenen som ble holdt over herr Pe-

Gravsten over Peder Iversøn og Margrete Breide i Hedrum kirke.

Tegning av Domenico Erdmann, komplettert av Sigrid Holm.

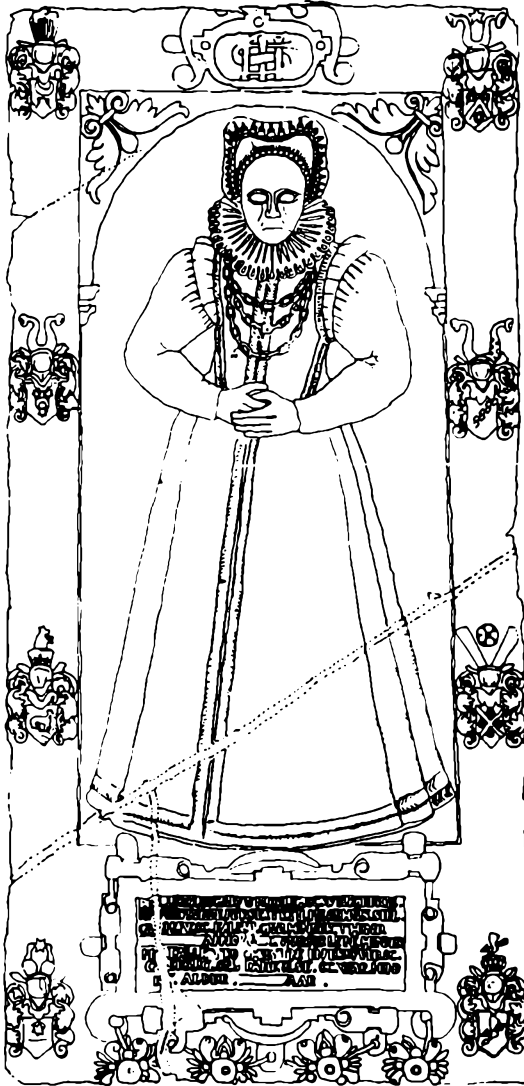
der Iversøn og finnes bevart kommer ikke med noen slik antydning. Den er som vanlig mest opptatt av at alle forfedre og -mødre er adelige. Desverre mangler slektsnavn så alle er ikke like lette å identifisere. Her trenges hjelp fra andre hold, derfor gjengis det angjeldende avsnitt:

«Anno 1551, torsdagen nest for S. Pauli

conversionis dag, blev den ærlig, velbyrdig og nu salig mand Peder Iversøn barnføld paa sin hovedgaard Fritsø udi Norge.

«Hans fader vaar erlig og velbyrdig salig Iver Jenssøn til Fritsø, kgl. majt.'s befalingsmand over Bratsberg len og Gimse kloster.

«Hans moder vaar erlig og velbyrdig

Gravsten over Ulvhild Iversdatter i Hedrum kirke.
Tegning av Ola Storsletten.

frue Karen Galde, herr Oluf Galdes daatter til Tomb, som vaar statholder i Norge.

«Hans farfader vaar erlig og velbyrdig Jens Lauritsøn til Odenstrop, kgl. m.'s befalingsmand paa Ravnløse og Hershholm i Jylland.

«Hans faders farfader vaar erlig og velbyrdig Laurits Pedersøn til Odenstrop.

«Hans farmoder var erlig og velbyrdig fru Karen Marcus daatter, s. Jens Lauritsøns til Odenstrop.

«Hans farmoders moder vaar erlig og velbyrdig frue Karen Bjørns daatter af Bjørnholm i Judland.

«Hans farfaders moder var e. v. fru Marren Iuel til Gjørsløv.

«Hans morfader vaar e. v. herr Oluff Galde til Tomb, ridder og statholder udi Norge.

«Hans morfaders fader vaar e. og v. herr Svend Galle til Aabygaard, ridder.

«Hans morfaders farfader vaar e. v. Pouel Galde til Hollebye.

«Hans mormoder vaar e. v. f. Ufville, Henrik Friis daatter til Oden i Judland.

«Hans mormoders moders vaar e. v. fru Karen Henriks daatter til Brunlaug.

«Videre denne salige mands adelige stamme og ahner at udregne mener jeg ei at være fornøden, efterdi det er fast hver mand vitteligt, at han baade paa fæderne og møderne er fød og kommen af god adels blod, gammel slegt og ridderlig stamme.» (Johan Agerholt: Galleætti i Millomalderen. Norsk slektshistorisk tidskrift I, s. 134 f. Oslo 1928).

Mindre problematisk synes Margrete Breides anevåpen å være. De fire første byr ikke på store komplikasjoner. Slekten Breide førte en kronet, oppreist hvit løve på rød bunn i skjoldet og samme motiv på hjelmen. Slik er våpnet også fremstillet på gravstenen, men uten farver.

De to neste våpen er like. Begge viser et skrådelt skjold fra heraldisk venstre, med delvis ovale ruter i nedre felt, på hjelmen tre tistelblomster på en stilk. Familien Emmiksen førte dette våpen, men da som regel med motivet vendt andre veien.

Dernest følger et våpen med syv teglsten som en svevende sparre i skjoldet, på hjelmen syv faner. Familien Holck fører dette våpen.

De fire neste er mere usikre. Et våpen med tre sjøblad kan representere flere slekter, likeså det dårligst bevarte som nærmest ser ut til å ha en ørn med utspente vinger både i skjoldet og på hjelmen.

De to siste er klare nok, men feltinndeling uten farver og motiv kan representere så mange slekter. Det ene er tverdelt, øvre felt loddrett delt, på hjelmen to svanehalser som holder i en ring. Det andre er loddrett

delt, på hjelmen to vanlige såkalte vesselhorn.

Ved hjelp av iakttagelser som Albert Fabritius har gjort i Danmark på andre medlemmer av familien Breides gravstener med anevåpen lar fru Margretes seg likevel langt på vei identifisere så og si alle sammen. I Danmark forekommer flere av de samme våpen på alle stenene. Hennes foreldre var Joachim Breide og Emmerense Emmiksen. Deres gravsten befant seg i Hejls kirke, men er nu bare bevart i tegning på et meget redusert grunnlag. En gravsten angivelig over tre av fru Margretes brødre eksisterer derimot i Hammelev kirke i noe redusert skikkelse. En fjerde bror Hans Breides gravsten befinner sig i Haderslev domkirke, noe ufullstendig bevart den også.

Den antagelige aneopstilling Fabritius har kunnet utlede av våpnene på de to første, lar seg helt bekrefte på Margrete Breides gravsten.

To av hennes oldefedre heter Emmiksen, den fjerde er en Holck. Forat slekstavlen skal stemme med disses våpen, må ifølge Albert Fabritius (Danmarks Adels Aarvog 1958/59, tillægg s. 371) Emmerense Emmiksen ikke være datter av Erik til Tyrstrup, som tidligere forutsatt, men av hans sønn Claus som var gift med Karen Wolfsdatter Holck. Hennes mor kjennes ikke, men det loddrett delte våpen skulle kunne tyde på at hun kan ha vært en Rantzau, mener Albert Fabritius, som også sier at Erik Emmiksen, som går for å ha vært gift med Barbara von der Wisch, må forutsettes å ha hatt en kone til, fordi ørnevåpnet passer ikke til denne kjente forbindelse. Noen løsning på dette spørsmål synes det foreløpig ikke å være.

Foruten hennes mor var også fru Margretes farmor, Thale, sødt Emmiksen og hennes far var Emmike Emmiksen, gift med Karen Stangeberg. Denne slekt fører et våpen som har meget tilfelles med det tredelte skjoldet med svanehalser på hjel-

Predella i Tanum kirke før overmaling ble fjernet. Foto i antikvarisk arkiv.

men. Fru Margretes farfars mor var Abel Schachsdatter Skinkel, som førte tre sjøblad i sit skjold. Det gjenkjennes på gravstenen som det første av oldemødrenes, altså på riktig plass.

Med disse gravstener i erindringen var jeg i stand til å gjenkjenne en rekke malte våpen på en liten predella i Tanum kirke i samme distrikt. De var blitt synlige på et røntgenfotoграфи under et lag med overmaling. Det var åtte stykker av dem på rad med Jernskjeggenes og Breides i midten. Teknisk konservator hos Riksantikvaren, Jon Andresen utførte avdekningsarbeidet og har redegjort for dette i en lengere innberetning for sin eksamen. Farvesporene var ikke like klare og fullstendige på alle våpen, men nok til at det som her kom for dagen, ble et vesentlig supplement til herr Peders og fru Margretes besteforeldres våpen. Antallet tilsier hvilket generasjonsledd det er tale om. Her er bare halvparten av gravstenenes våpen. Men i stedet er der en lang rekke interessante initialer. Ved hvert av våpenene er familieforholdet angitt i forkortelse. Der står: PI MM, PI FM, PI MF, PI FF, MB FF, MB MF, MB FM, MB MM.

PI og MB er ekteparets initialer, de øvrige henholdsvis farfar/farmor og morfar/mormor til begge. Rekkefølgen er vesentlig å legge merke til, bestefedrene står parvis sammen inderst i oppstillingen, bestemødrene parvis ytterst, farfar foran morfar, farmor foran mormor. Her bekreftes hva vi allerede har sett praktisert på gravstenene, bare at der begynner rekkefølgen ovenfra, oldefedre først, derefter deres ektefeller i innbyrdes samme orden.

Predellaen har ikke latt seg kombinere umiddelbart med noen tavle i kirken idag, men der henger et stort alterbilde med en innskrift på rammen som kan tyde på en sammenheng. Den er også overmalt, men kan leses av et røntgenbilde som følger: «Gud ver Dig Peder Iversøn oc Margrete Breide blid. Som lod mig gjøre oc gaff mig hid Actum(?) Fridtsjø den 26 Augusti Anno 1601.»

Ekteparet har følt stort ansvar for kirke- ne i distriktet. De hadde også eget kapell og prest på sitt prektige herresetet. Bare en mannsalder etter deres død forsvandt hele denne herligheten i et jordras ut i Farrisvannet, bare en sølvskje med deres våpen er funnet i nærheten. Det er alt. Men i kir-

Våpenskjold avdekket på predella i Tanum kirke. Tegning av Sigrid Holm.

Prekestol i Hedrum kirke. Foto i antikvarisk arkiv.

kene er andre synlige minner om dem bevart, lett kjennelige på våpenskjoldene til de to.

På den største klokken i Hedrum kirke finnes begge, sammen med de angjeldendes navn, tilføyet en bokstavrekke som tydeligvis er en forkortelse, men ikke har latt seg desiffrere: «W G W S T - G B D W M», antagelig deres respektive valgsprog.

På prekestolen i samme kirke er også deres to våpen anbragt, skåret i tre og malt. Breidevåpnets løve har her fått øks i forlabbene, en avvikelse fra det vanlige som kanskje skyldes sammenblanding med det norske riksvåpen. Et løst fyllingsfelt i Hvarnes kirke har også samme Breidevåpnet alene. Begge hovedpersonenes våpen finnes malt på et stort maleri fra Kjøse kirke på Norsk Folkemuseum, med samme innskrift som på alterbildets ramme i Tanum kirke, men årstall 1606.

Materialet har bydt på flere overraskende avvikelser. At femoddede og seksoddede stjerner eller fire- og fembladete roser går om hverandre, betyr ikke så meget. Merkeligere er det at månesigden i Graavåpnet på herr Ivers og herr Peders gravstener vender hver sin vei og at Breidevåpnets løve både er med og uten øks i samme kirke. Høyst besynderlig er det at de to hellsøsken har forskjellige anevåpen. Så mange avvikelser blir desto underligere når oppdragsgiverne selv må ha sett resultatet i levende live, tilsynelatende uten å reagere.

Som en første gangs presentasjon av et for Norge enestående heraldisk materiale, kan ikke alle problemer og spørsmål forventes å bli besvart umiddelbart. Men siden temaet har tilknytningspunkter ut over landets grenser, skulle et nordisk fagforum være det nærmeste til å komme med mulige suppleringer og korrigeringer.

Hvide-slægtens heraldik

Af Ernst Verwohlt

Der er historisk sus, saft, kraft og drama over den sjællandske stormandsæt, vi betegner med slægtsnavnet Hvide efter dens stamfader Skjalm Hvide.

Denne mægtige slægt, der var indgiftet i kongeslægten og havde store godsbesiddelser på Sjælland, frembragte en mængde af rigets mest ansete mænd. På det *verdslige* område besatte slægten betydelige rigsbemandsstillinger som kansler, kammermester, drost og gælker, og på det *kirkelige* område blev ikke mindre end 10 af slægten biskopper – fem af disse endda ærkebiskopper. Kvinderne i slægten prægede også tiden, idet de blev indgiftede i andre stormandslægter, og to af dem nåede at blive dronninger i Sverige.

Hvide-slægten brugte ikke selv tilnavnet Hvide, der kun var Skjalm Hvides personlige tilnavn. Den yngre Hvide-slægt, hvis stamfar – den berømte marsk Stig (Andersen Hvide) – gennem kvindeliner var i slægt med Skjalm Hvide, antog først under Frederik I slægtsnavnet Hvide, men uddøde i mandslinjen 1567 med Otte Stigsen Hvide. Slægten burde derfor snarere betegnes som *Skjalm-slægten*, men Hvidenavnet er dog så almindelig kendt, at det af traditionsmæssige grunde er fastholdt.

Slægten som magtbegreb i middelalderen
Historien er altid præget af den tid, den skrives i, og er altid under revision. I den nationale historieskrivning omkring århundredskiftet blev konger, kirkefyrster og stormænd fremstillet som nationens ypperste, selv om de til tider kunne have interessante svagheder. Under dem stod folket, der skulle »styres«. Erik Arup og Hal Koch pillede ved myterne, og især efter sidste verdenskrig er »klassekamp« blevet temaet – det fortiede flertals historie.

Hvis man – også heraldisk – skal forstå den periode af den danske højmiddelalder, som vi her beskæftiger os med, må der efter min personlige opfattelse anlægges en ny synsvinkel. Selvfølgelig var der »klasser« i middelalderen, men de dikterede ikke situationen. Samfundet var derimod sammensat af *slægter* – tænk bare på Island i »sagatiden«!

Enkelt udtrykt er 1100- og 1200-tallet i Danmark præget ikke alene af den normalt omtalte kamp mellem kongemagt og kirke, der også havde en europæisk baggrund, men måske langt mere af *slægtskampe* mellem ikke alene forskellige grene af kongeslægten, men også af magtfulde stormandslægter. Den mægtige jyske *Trugot-*

1. Skjoldefrisen i Sorø kirke. De ældste våbener fra 1200-tallet fundet under hvidtekalken.

2. Valdemarernes våbenfrise i Sankt Bents kirke i Ringsted. På rad ses her fra venstre Valdemar den Store, hans sønner, Knud 6. og Valdemar Sejr, og dennes sidste søn Valdemar den Unge, alle med Valdemarernes slægtsvåben – det senere rigsvåben.

slægt, der talte repræsentanter som ærkebiskopperne Asser og Eskil samt historieskriveren Svend Aggesen, havde gennem generationer indtaget den fremskudte plads i et vist samvirke med den sjællandske *Bodilslægt* med tilknytning til Næstved. Det er denne magtstilling, som Hviderne ved sin førstemand Absalon overtager omkring 1170 under Valdemar den Store, som på det tidspunkt var hans og slægtens eneste reelle mulighed for at nå magten i landet.

Men parterne var jo ingenlunde bundet til een front fra fødsel til død. Det var en magtkamp mellem aristokratiske slægter, der suverænt udnyttede idéerne efter behov. Kun ved at anskue tingene ud fra denne synsvinkel er det muligt at forstå, hvorledes Hvide-slægten under de første Valdemarer var kongens støtte i genrejsningen efter borgerkrigens ulykker, men at de senere som kongemagtens modstandere var med til at styre landet ud i en uforsonlig og bitter kamp mellem kongemagt og kirke – den kirke, i hvilken Hviderne havde taget magten.

Uden at gå så langt som Palle Lauring, der mere end antyder, at Absalon har drømt om, at kronen skulle gå over til Hviderne¹), er der grund til at være opmærksom på, at springet fra de mægtige høvding-

geslægter i 1100-tallet og de endnu på kong Valdemars tid overlevende grene af kongehuset ikke kan have været stort. De ledende høvdingeætter var så socialt højt placeret, at kongerne undertiden enten overlod deres egne sønner til opfostring hos dem eller lod deres døtre gifte ind i disse slægtsklaner.

Ærkebiskop Assers fæster Bodil var således gift med kong Erik Ejegod, og da de i 1102 drog ud på pilgrimsrejse til Det hellige Land overlod de deres søn Knud Lavard i Skjalm Hvides varctægt. Asser Rigs hustru Inge var datterdatter af Knud den Hellige, og det har nok været disse relationer, der var baggrunden for, at kong Valdemar blev opfostret hos Asser Rig og fru Inge sammen med deres egne sønner Absalon og Esbern Snare. Jacob Sunesen var gift med Estrid, der formentlig var en illegitim datter af kong Valdemar. De godsrige Sunesønner kunne endnu i 1208 føre deres egen af kongemagten uafhængige udenrigspolitik, idet de – omend forgæves i slaget ved Lena – forsøgte at indsætte deres svoger, den svenske kongeætling Sverker, som konge i Sverige.

Hvorom alting er, må det i hvert tilfælde betragtes som en kendsgerning, at Absalon og Valdemar i disse år bygger *ættekirker* om-

kap. I Sorø bygger Absalon en ættekirke for Hviderne, hvortil han flytter stamfaderen Skjalm Hvides ben og reserverer sig den fornemste gravplads ved alteret som sin kirkes - Hvidernes kirkes største mand. I Ringsted bygger Valdemar sin ættekirke, hvor hans far Knud Lavard gravlægges foran alteret som helgen og den nye kongeslægts stamfader.

Heraldikken blev i denne forbindelse også taget i anvendelse i begge kirker for at vise de to slægters herkomst og selvfølelse. I Sorø kirke fremviser Hvide-slægten sin magt-fulde i den berømte skjoldefrise, der strækker sig hele højkirken rundt (fig. 1), og i Ringsted kirke findes i koret kalkmalerier af de første Valdemarer - alle med våben-skjolde med Valdemarernes slægtsvåben, der først senere kan betegnes som det egentlige rigsvåben: de 3 blå løver i gult felt strøet med søblade (fig. 2).

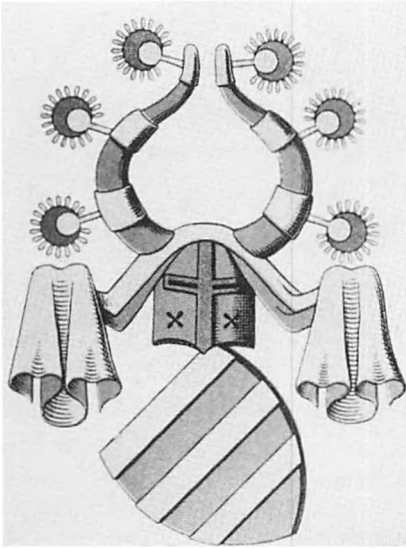
Våbengrupper, vasallitet og våbenret

Det har hidtil været den herskende opfat-telse, at Hvide-slægtens grundvåben er et fem gange tværdelt skjold. Professor Troels Dahlerup²⁾ har fremsat den hypotese, at dette bjælkevåben med varianter skulle være »normalvåben« for et stort antal stor-mandslægter, der som »Hviderne« havde deres tyngdepunkt i Østdanmark, d.v.s. Sjælland og Skåne. Udbredelsen af våb-net til andre ikke blodsbeslægtede familier skulle bero på, at man fra de gamle Hvider »adlede« sine *vasaller* ved tildeling af våb-ner, hvori »bjælkevåbenet« på en eller anden måde indgik som en bestanddel. Teo-rien synes besnærende og ganske overbevi-sendende for så vidt angår adskillige senmid-delalderlige våbenbrevsslægter fra 1400- og 1500-tallet, men for så vidt angår Hvider-nes heraldik fra højmiddelalderen fore-kommer den mig ikke sandsynliggjort. Den europæiske feudalisme, som vi kender den fra England, Tyskland og Frankrig, med egentlige og arvelige vasalforhold blev ikke gennemført i højmiddelalderens Dan-

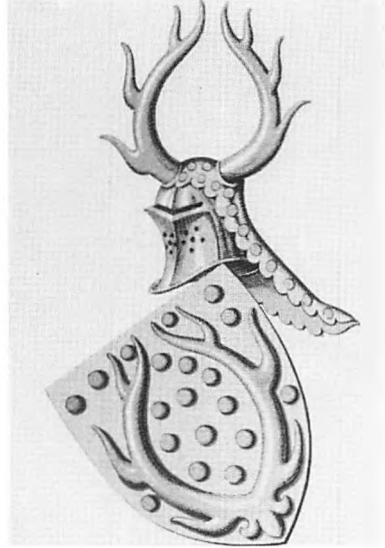
mark, og landet blev i hvert fald aldrig no-gen lensstat. Indehaverne af lenene ved-blev at være kongelige embedsmænd, der handlede i kongens navn, og kongemagten slap ikke sin direkte overhøjhed over lenets indbyggere angående de judicielle og poli-tiske funktioner. Det var ikke selve embe-det, der var bortforlenet, men kun de til dette knyttede økonomiske fordele³⁾.

Hvis man skal opnå en mere generel for-ståelse af Hvide-ættens heraldik og genea-logi, er det efter min opfattelse langt mere væsentligt at forstå, at højmiddelalderens opfattelse af *mands- og kvindeliner* og deres betydning for våbensføring var en helt anden end den agnatiske opfattelse, som se-nere sejrede, og som Thiset har baseret si-ne stamtavler på i Danmarks Adels Årbog. Hvide-slægten bør ikke opfattes som en ag-natisk sammenhørende familie, men snarere som en gruppe i hinanden indgiftede stormandslægter, af hvilke kun de færre-ste førte fast slægtsnavn, men hvor man-den ved indgåelse af giftermål ofte antog hustruens måske »mægtiger« slægtsvåben eller kombinerede det med sit eget fædre-ne våben i en ny kombination. Genealogernes forsøg på at opdele slægten under betegnel-ser som for eksempel Galen, Little, Salten-see og Rani er fra et heraldisk synspunkt ir-relevant.

Det er et spændende nordisk heraldisk særpræg, at slægtsvåben i højmiddelalde-ren kan være enten et fra fædrene side *ned-arvet* våben eller et fra mødrene side *antaget* våben. Ved en vurdering af Hvide-heral-dikken må man derfor hele tiden være op-mærksom på og tillægge det betydning, at nordisk højmiddelalder har en så speciel og vekslende brug af våbenmærker, at perso-ner undertiden optog det mødrene navn, men beholdt det fædrene våben, og at slægter ind imellem ombyttede dets egne slægtsvåben med det mødrene⁴⁾. Midt i nutidens kønsrolledebat kan det være gan-ske forfriskende at konstatere, at slægten i de danske middelalderlige landskabslove

3. Bjælkevåbenet.

4. Hjorteviervåbenet.

ikke er en agnatisk afgrænset, sluttet eller organiseret gruppe; den består såvel af fædrene som mødrene frændre, og de to grupper er i det væsentlige ligestillede – og så heraldisk set.

Ud fra et sådant slægtsbegreb bliver det langt lettere at få hold på Hvide-ættens heraldik, og det hele bliver langt mere forståeligt, såfremt man – hvad der vil blive forsøgt i det følgende – tager sit generelle udgangspunkt i *to grundvåbener*, idet efterkommerne af Skjalm Hvide i slutningen af 1100-tallet – som det vil fremgå af de senere viste slægtstavler – antog henholdsvis et »bjælkevåben« og et »hjorteviervåben«. De to grene af Hvide-slægten fører således normalt hver sit våben, men ved indbyrdes giftermål, brisering eller ved antagelse af et mødrene våben kan der ske »spring«, eller de to våbener kan *kombineres* på forskellige måder i et senere nedarvet tredje grundvåben. Herefter kan der opstilles *3 grundvåbener* for Hvide-slægten:

I. »Bjælkevåbenet»: Tre-seks gange tværdelt (eller evt. skrådelt) af blå og gult (hvidt) (fig. 3).

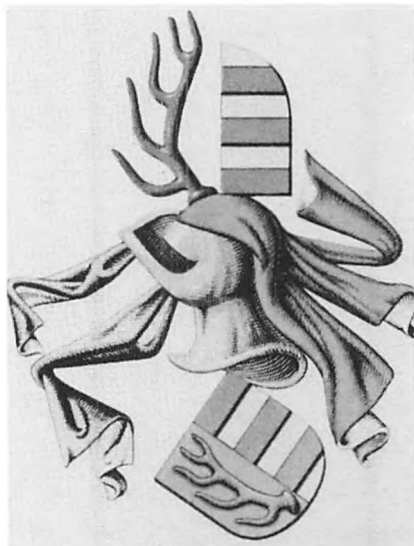
II. »Hjorteviervåbenet»: Gul hjortepande med to vier i blå; feltet sommetider bestrøet med gule kugler (fig. 4).

III. *Kombination af I og II:*

Lodret delt, 1. felt en gul hjortevier i rødt, 2. felt tre-seks gange tværdelt af gult og blå (fig. 5).

Bjælkevåbenet

Betegnelsen »bjælkevåben« om Hvide-slægtens mest kendte våbenmærke er valgt af bevidst generaliserende og praktiske grunde. Som det vil fremgå af det følgende

5. Kombination af hjorteviervåbenet og bjælkevåbenet.

har de slægtsgrene, der fører dette våben (især Sunesønnerne og Erlandssønnerne) foretaget *våbenbriseringer*, således at våbnet, der normalt optræder som fem gange tværdelt, tillige kan optræde som tre gange tværdelt, fire gange tværdelt (= 2 bjælker) og seks gange tværdelt (= 3 bjælker). Våbenet består i sine ældst kendte seglgengivelser af 3 bjælker eller 3 skråbjælker, således i Jacob Sunesen af Møns segl fra 1225 og marsken Johannes Ebbesens segl fra 1224 (fig. 6 og 7). Våbnet kan også være skrådelte, og der kan ske tinkturförändringar, således at metallet guld erstattes af sølv, ligesom der kan briseres med pålagte våbenfigurer.

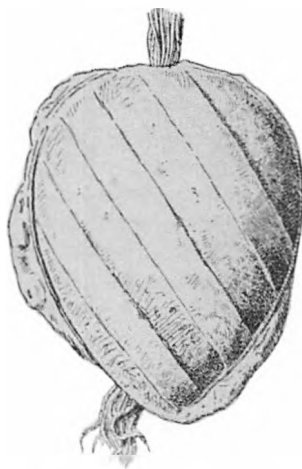
Bjælkevåbenet optræder allerede i forskellige gengivelser fra midten af 1100-tallet. I et engelsk middelalderhåndskrift fra omkring midten af 1100-tallet (fig. 8), som giver en fremstilling af den engelske helgenkonge *Sankt Edmunds* levned og martyrium⁵⁾, forestiller således en af miniaturene danske vikinger, der under førerskab af

6. Jacob Sunesen af Møns segl fra 1225.

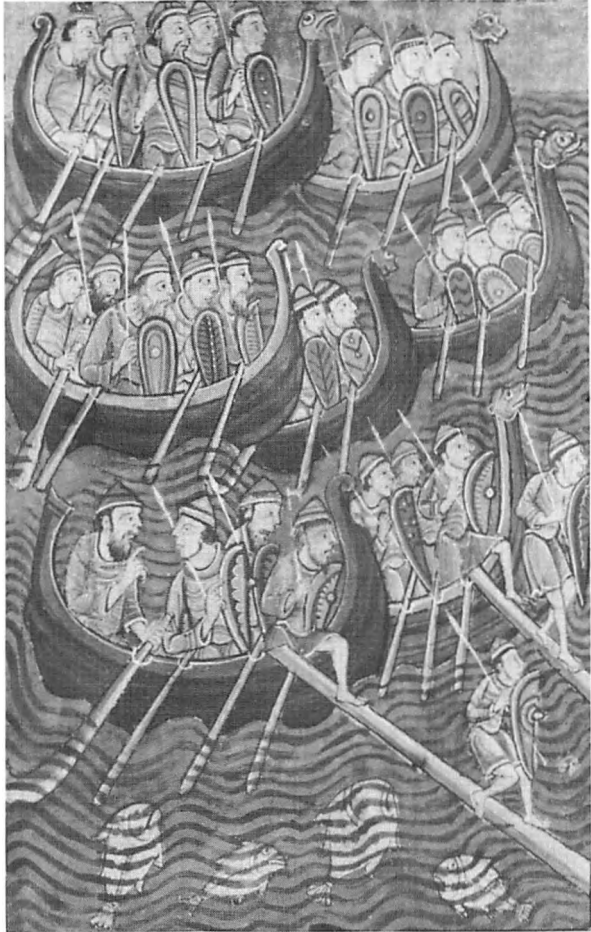
Lodbrogssønnerne i år 869 går i land i England for at angribe kong Edmunds lejr. Selv om billedet ikke kan tillægges historisk kildeværdi, er det dog alligevel tankevækkende, at en munk, der ved midten af 1100-tallet skal gengive danskere, udstyrer dem med bjælkevåbener, og at der på dette togt ifølge den irske årbog »Three Fragment« deltog en Lodbrogssøn Ivar Benløs og hans broder med navnet Olaf Hvide!

Fra 1100-tallets slutning har vi i *Velleu kirke*, Viborg amt, bevaret et kalkmaleri med krigrere udstyret med bjælkevåbener, og i

7. Marsk Johannes Ebbesens segl fra 1224.

8. Miniature i angelsaksisk håndskrift visende danske vikingers landgang i England 869. Bemærk, »bjælkevåbenerne« (øverst) og måske det skjulte »hjørteviervåben« i midten!

Malt kirke, Ribe amt, findes en døbefont fra 1100-tallets slutning, der viser krigere med mandelformede skjolde, smykket med skræbjælker. En turneringsfrise af tin fra *Lund* fra ca. 1200 viser også en turneringsdeltager med et skræbjælkevåben (fig. 9). Det har ikke været muligt at bringe disse tidlige eksempler i direkte relation til Hvide-slægten, og forklaringen kan måske være den meget enkle, at bjælkevåbenet i midten af 1100-tallet simpelthen har fungeret som et »tilfældigt« våbenmærke – som et generelt »symbol« for et våben.

Mere grund under sødderne får vi sna-

rere, når vi betragter en af figurgrupperne fra alterforsatsen i det berømte *Cyldne Alter i Ølst* fra begyndelsen af 1200-tallet. Motivet viser blandt nytestamentlige scener to krigere »ved Kristi grav« med bjælkevåbener på skjoldene (fig. 10).

Nu ved vi, at adskillige af Hvide-slægtens mænd deltog i korstogene til Jerusalem. I korstoget 1191–92 deltog således Absalons søstersøn Alexander og Stig Toksens søn Aage Stigsen. Johannes Sunesen døde 1208 på et korstog til Jerusalem, og marsken Johannes Ebbesen besøgte 1227 sin farbrors grav i Jerusalem, ligesom han

9. Turneringsfrise af tin fra Lund - 1200 tallet. Turneringsdeltageren tilvenstre fører et skråbjælkevåben; den anden et våben, der meget minder om det midterste våben i miniaturen fig. 8.

selv døde 1232 i Akka i det hellige land⁶). Marsk Johannes førte, som vi kender fra hans tidlige segl 1224, bjælkevåbenet med tre skråbjælker, og det kan vel ikke udelukkes, at motivet fra det gyldne alter i Ølst simpelthen skal gengive en faktisk tildragelse i Hvide-slægtens historie - marsk Johannes på besøg ved farbroderens grav i Jerusalem. Der er i denne forbindelse grund til at bemærke det på hovedet stillede »sørgeskjold«, der måske kan tolkes som afdøde Johannes Sunesens bjælkevåben.

Hvide-slægten er en sjællandsk slægt, så det kan være vanskeligt at forestille sig, hvordan denne gengivelse pludselig optræder i en jysk kirke. Hertil er at sige, at de gyldne alters forsker Poul Nørlund ikke afviser, at altrene kan have en sjællandsk oprindelse, og at Århusbiskoppen Skjalm Vognsen, der var en Hvide-ætling gennem Ingerdsønnerne fra Pedersborg, og som ejede store jordegodser på Århus-egnen, hvor Ølst kirke ligger, enten selv eller ved sine slægtninge kan have skænket kirken dette minde om sine Hvide-forfædre⁷). Iøvrigt er de »jyske Hvider« et område, som tiltrækker nærmere forskning.

På endnu sikrere historisk grund er vi, når vi betragter den gengivelse af det skæbnesvangre *slag ved Bornhoved* i 1227, som findes i et håndskrift af »Den sachsiske Verdenskrønike« fra omkring 1250 (fig. 11). Efter at Valdemar Sejr ved hjælp blandt andet af Hvide-slægten, herunder marsken Johannes Ebbesen, jfr. de ældste danske adelige segl fra traktaten af 4. juli 1224, var blevet løskøbt fra sit fangenskab efter den skæbnesvangre jagtudflugt på Lyø, forsøgte han at opnå revanche over for sine tyske vasaller. Slaget ved Bornhoved, der satte punktum for Valdemarernes stormagtspolitik i Tyskland, er gengivet i dette næsten samtidige billede. I slaget mod grev Henrik af Schwerin og hans allierede nordtyske grever, blev tre danske biskopper taget til fange. Kong Valdemar selv slap bort, men havde mistet det ene øje. På dette billede er danskerne gengivet med bjælkevåbener, heraf et tydeligt skråbjælkevåben, som uden at overfortolkes alt for meget måske kan henføres til marsken Johannes Ebbesen.

Efter dette lille strejftog i grænseområdet mellem før-heraldisk og heraldisk tid er der

10. Figurgruppe fra det gyldne alter i Ølst (begyndelsen af 1200-tallet). To krigere ved Kristi grav med bjælkevåbener.

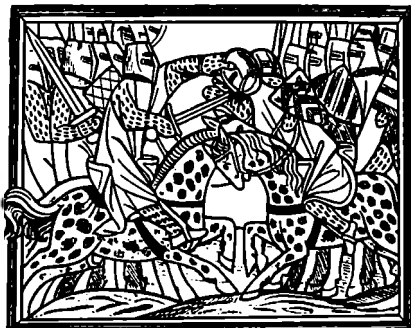
forsøgt opstillet en oversigt over *bjælkevåbenets forekomst i Hvide-slægten* (side 112-113).

Som kilder er anvendt bevarede adelige og gejstlige segl, en kritisk vurdering af den nu mere eller mindre ødelagte skjoldefrise i Sorø kirke samt ældre og yngre genealogisk litteratur⁴⁾. Tinkturer er hovedsagelig påvist på grundlag af de under kalken fundne »gamle« våben i Sorøfrisen samt kalkmalier i danske og skånske kirker. Hertil kommer, at man ved et nærmere studium af danske middelaldersegel kan konstatere, at metal i reglen gengives i op-højet relief eller mønstret ved krydsmarkering eller damascering.

Oversigten viser, at bjælkevåbenet reelt alene er nedarvet i Ebbe Skjalmsens efter-slægt (på både fædrene og mødrene side). At våbenet også i varianter kan påvises i Toke Skjalmsens efter-slægt i en enkelt generation er mere at betragte som undtagelsen, der bekræfter hovedreglen.

Våbenet er nedarvet på *mødrene side* i hele 5 tilfælde:

- 1) Erlandssønnerne, der gennem 2 kvindeliner nedstammer fra Sune Ebbesen.
- 2) Drosten Jon Jonsen Litles efterslægt. Han nedstammer gennem en kvindelinie fra Ebbe Sunesen.
- 3) Eskil Snubbe og kammermesteren Tyge Pust har antaget bjælkevåbenet gennem kvindeliner, men har briseret dette ved at føre våbenet henholdsvis med to bjælker og tre gange delt. De to våbener kan ikke påvises i efterslægt.
- 4) Peder Nielsen af Tåsinge har antaget sin hustrus fra Stigssønnerne nedarvede våben.
- 5) To Hvededøtre, der blev dronninger i Sverige, har måske gennem deres bjælkevåben påvirket valget af svensk kongelig heraldik. Herom senere.

11. Slaget ved Bornhøved 1227. Miniature i et håndskrift af den sachsiske verdenskrønike. Danskerne til højre er gengivet med bjælkevåbener.

Hvide-slægtens bjælkevåben er det tidligst kendte nordiske eksempel på, at et slægtsvåben i højmiddelalderen ikke havde et en gang for alle fastsat indhold, men at det var noget, som man havde som generelt udgangspunkt for sin individualisering – et tema med variationer. Disse variationer, der i heraldisk terminologi kaldes *brisurer*, kan meget smukt belyses gennem variationer i bjælkevåbenet.

Der kan påvises adskillige eksempler på brisurer i form af *tinkturændringer*. Den blå farve fastholdes i alle variationer, men man briserer ved at bytte enten metallet (guld og sølv) eller ved at ændre rækkefølgen for farve og metal. Eksempler på det sidste er bl.a. drosten Offe Nielsen og ærkebiskop Peder Jensen, som sætter metallet øverst i bjælkevåbenet. Et andet smukt eksempel herpå er Lage Pedersens to børn, hvor sønnen Esge Lagesen fører farven øverst, medens datteren briserer ved at føre metallet øverst.

For så vidt angår bjælkevåbenets almindelige tinkturer har Thiset antaget, at de har været blå på sølv med den begrundelse, at Tue Galen omkring ca. 1400 førte disse tinkturer⁹⁾. Denne teori kan ikke akcepteres. Den gode abbed i Sorø Henrik Tornekrands i 1515 og professor Kornerup ved restaureringen af våbenfrisen i Sorø kirke i

1871–73 har ganske vist hver for sig ulykkeligtvis gjort deres bedste for at ødelægge den oprindelige frise fra 1300-tallet. Ikke desto mindre kan det ikke bestrides, at de ældste bjælkevåbener fra slutningen af 1200-tallet og 1300-tallet, der ved Kornerups albanning af den nyere kalk blev fundet under denne, alle viser våbenet blå på guld, der således har været det oprindelige våben.

Når Erlandssønnerne fører våbenet blå på sølv må det derfor opfattes som en *brisering* af det våben, de havde nedarvet på mødrene side.

En variant kan også påvises i det våben, som Peder Nielsen af Tåsinge fører. Han var gift med en Hvide, hvis våben han antog, dog således at det briseres med tre røde bjælker i guld skjold.

En anden form for brisurer, som kan påvises i bjælkevåbenet, er *figurændringer* i form af antallet af delinger. Grundvåbenet må siges at være fem gange delt, men tidligt forekommer det som tidligere nævnt seks gange tværdelt eller som tre bjælker (Jacob Sunesen af Møn og Johannes Ebbesen). Det findes også som tre gange tværdelt (kammermester Tyge Pust). Fire gange tværdelt eller to bjælker findes i Eskil

13. Firdelt våben fra Valdemar Sejrs udløsningstraktat 1224. Indehaver ukendt, eventuelt drosten Ostrad Fracke.

Snubbes våben. Variationen henholdsvis to blå eller tre blå bjælker i hvidt felt optræder i 1400-tallet i Erlandssønnernes efterslægt i henholdsvis Josef Andersens og Ingvar Galens våbener. Slægten *Bielke*, der fører de to blå bjælker, nedstammer fra Josef Andersen. Dennes efterslægt fører dog i de næste to generationer såvel to som tre bjælker i våbenet.

I tre tilfælde er våbenet *kløvet* i to halvdele med tre bjælker, vekselvis blå og gult. Det drejer sig i alle tre tilfælde om brisurer, hvilket da også har forledt Morten Pedersen til i sit skrift fra 1589 at tegne våbenet som belagt med en bispestav, hvilket der ikke er belæg for i Sorø-frisen.

Specielle variationer som en enkelt gul skråbjælke i blå kan påvises på spindesiden i Asker Olufsens våben og som en gul bjælke i Saxo Aagesens våben. Den ene gule bjælke findes også som tværbjælke lagt på et firdelt skjold i Absalon Gertsen og hans søns våben. Det er det samme våben, som slægten *Hvitling* fører i 1300-tallet, men det har ikke været muligt at påvise den genealogiske sammenhæng, selv om der utvivlsomt er en sådan. Johannes og Niels Hvitings skjolde i Sorø-frisen har samme våbenmærke, og Johannes Hvitling er utvivlsomt den Johannes Hvitling »af Nyløse«, som i et gavebrev til Sorø kloster i 1332 anmoder om at blive begravet blandt sine forfædre i Sorø Kloster⁹⁾. Den jyske adelsslægt *Puder* fører et skjold, kvadreret i rødt og hvidt og belagt med en gul bjælke, men et eventuelt slægtskab med Hvideætten kan ikke påvises. Det firdelte skjold kendes iøvrigt fra udløsningstraktaten fra 1224 (fig. 13). Det er ikke muligt at henføre dette segl til en bestemt af underskriverne, selv om man har formodet, at det kunne tilhøre drosten Ostrad Fracke, der ingen tilknytning har til Hvideslægten.

I højkoret i Sorø kirke har Kornerup helt frit tildelt *Esbern Snares* et firdelt våben af blå og rødt (!), belagt med en ørnklo. Dette våben, der ganske vist også kendes i

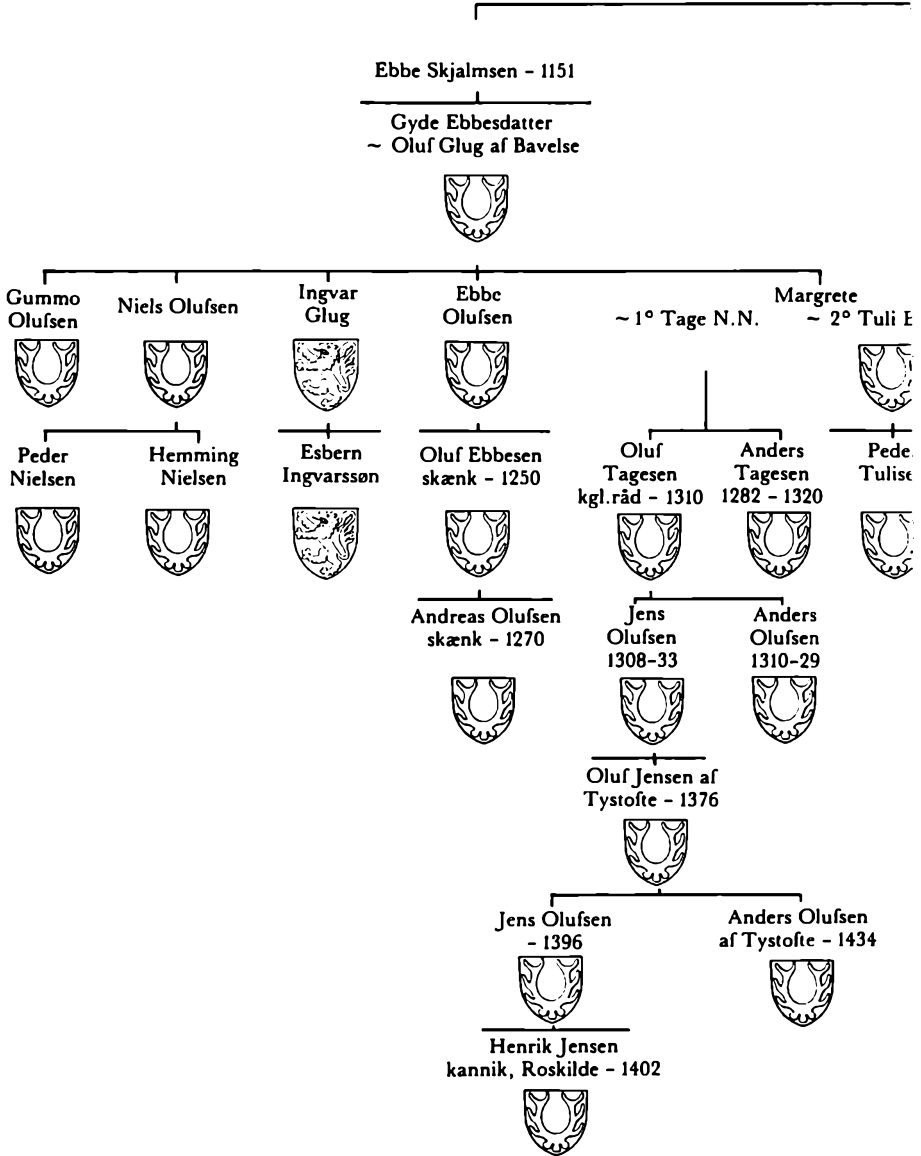
14. Toke Ebbesens våben i Sorø-frisen.

Morten Pedersøns beskrivelse, kan ikke tillægges nogen som helst heraldisk kildeværdi. Kornerup har formentlig draget en falsk analogi fra det våben, der i Sorø kirke er optaget som ført af Esbern Snares tredje svigerfader, den svenske hertug Guttorm.

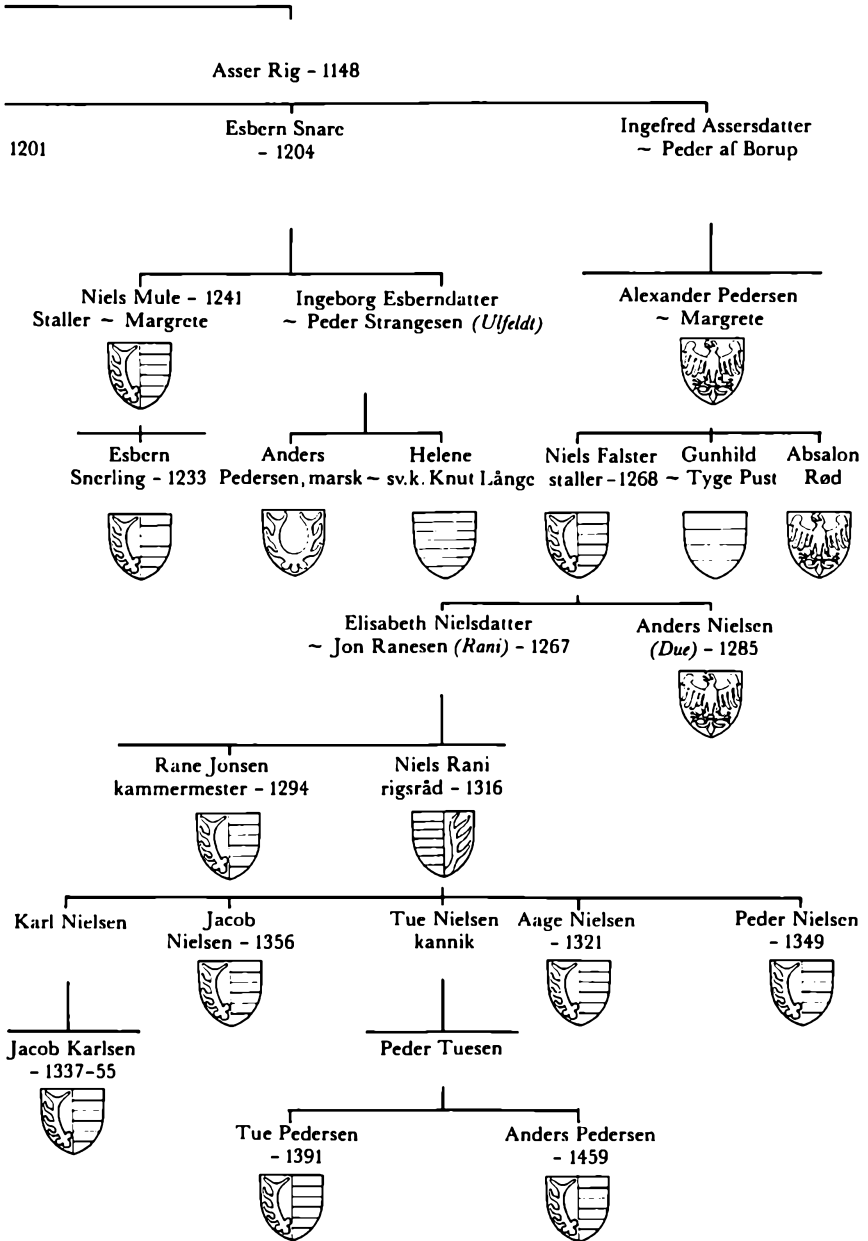
En særlig brisureform kan påvises i Toke Ebbesens og Stig Tokesens efterslægt, idet bjælkevåbenet som *tillæg* er belagt med en ubestemmelig fugl, formentlig en falk (fig. 14).

Henry Petersen har ment, at denne brisure ikke kan være oprindelig, fordi »en fuglefigur lagt på et med bjælker delt skjold er uden lige i middelalderens heraldik og en absurditet, særlig hvad selve farvegivningen angår.«¹⁾

Hertil er at sige, at både Toke Ebbesens, Stig Galens og Toke Stigsens våbener og indskrifterne er gamle og fundet dybt under kalken. Henry Petersen har heller ikke ret i, at det skulle være helt usædvanligt i

Hjorteviervåbenets forekomst i Hvide-slægten. Tegnet af Jan Raneke.

middelalderen at belægge et bjælkevåben med en almindelig figur. Gode eksempler på det modsatte er fx. Luxemburgs våben, hvor en kronet løve er lagt på et bjælkevåben, og slægten de Valence i England, hvor 6 bjælker er belagt med merletter eller løver. Som et yderligere klart eksempel kan også nævnes den svenske Folkungeæts våben, hvor tre skråbjælker er belagt med en løve.

Jeg må derfor i modsætning til Henry Petersen mene, at bjælkevåbenet belagt med en hvid falk er en *brisure* af Hvide-slægtens våben.

Som et sidste eksempel på brisurer i relation til bjælkevåbenet må endelig nævnes ændring af *hjelmtegnet*, der kan påvises i hele fem variationer. De danske middelalderlige hjelmtegn er meget lidt kendte og har desværre aldrig været genstand for en systematisk undersøgelse. Vi kender ikke hjelmtegn for de ældste Hvidevåbener. De første belæg findes hos Erlandssønnerne, hvor ærkebiskop Peder Jensen og hans broder Jep Jensen i 1300-tallet anvender slægtsvåbenet kløvet i to halvdele vendt op og ned og besat af et varierende antal påfuglelfjer. Tue Galen fører to bøffelhorn, delt som skjoldet og hver besat med tre påfuglelfjer. Ingvar Galen fører to bøffelhorn med syv kæppe, hver toppede med to påfuglelfjer. I 1500-talsgenerationen forekommer som hjelmtegn alene to bøffelhorn.

Hjortevieråbenet

Efter at have set på disse bjælkevåbener med variationer er det et helt anderledes hovedindtryk, man får, når man betragter heraldikken hos den anden gren af Hvideslægten (fig. 15).

Våbenerne i denne gruppe er præget af et hjortevieråben og en kombination af hjortevieråbenet og bjælkevåbenet. For så vidt angår Asser Rigs meget kendte sønner Esbern Snare og Absalon har interessen hidtil især samlet sig om, hvilket våben *Absalon* førte, hvis han da førte noget.

16. Absalons gravsten i Sorø kirke.

Det interessante er imidlertid, at den første skriftlige omtale, der overhovedet findes om dansk heraldik, fortæller om Absalons våben! Saxo beretter nemlig i forbindelse med sin udførlige, næsten øjenvidneskildring af slaget ved Volgast i 1184: »Absalon var gået frem midtskibs og bøjede sig til siden for at undgå blidekastene. Men i det samme kom en vender uden for volden, der kendte ham på hans *skjoldemærke* og straks viste blidemestrene, hvor han stod, samt bad dem sigte på ham«⁽¹⁾. At der har været tale om et heraldisk våbenskjold kan formentlig udledes af, at den latinske tekst anvender udtrykket »*clipeus*«.

17. Udsnit af Absalons gravsten med »hjortevåbenet«. I hjørnerne donatoren abbed Henrik Tornekrans' fædrene og mødrene våbener.

Som heraldiker ville man jo nok have været Saxo mere taknemlig for en beskrivelse af dette våbenmærke end for den meget udførlige omtale af kampen mod venderne! Men måske kan vi ad anden vej nærme os en begrundet heraldisk formodning om, hvordan Absalons våben har set ud i 1184.

Kornerup malede i 1873 helt nyt Absalons våben i skjoldefrisen i Sorø kirkes højkor som en springende gul hjort i blå. Hvad var egentlig baggrunden for at skabe denne heraldiske pastiche?

Absalons grav var oprindelig dækket af et gravmæle af træ¹¹⁾, men blev 1536 af abbed *Henrik Tornekrans* afløst af den nuværende magtfulde ungrenæssance-ligsten (fig. 16). Under Absalons fødder er gengivet Absalons våben som en hel springende hjort. Den gode abbed har som donator ikke glemt sit eget fædrene våben (en stormstige) og sit mødrene (3 ibsskaller), der findes i hver af ligstenens nederste hjørner (fig. 17).

I det lille skrift, som Henrik Tornekrans' efterfølger som abbed i Sorø *Morten Pedersen* udgav i 1589 om »Biskop Absalons og Her Esbern Snares Herrekomst oc Adelige Stamme« gengives våbenet som en gul hjort med rødt hjortevie i et blå felt strøet med gule stjerner (fig. 18).

18. Abbed Morten Pedersøns gengivelse af Absalons våben i sit skrift fra 1589.

Da *Søren Abildgaard* i 1756 aftegnede våbenfrisen i Sorø (fig. 19 og 20), som den fremtrådte dengang, fandtes der ikke i hele frisen et våben med en hel springende hjort.

Det er derfor umiddelbart klart, at *Kornerups* eneste belæg for at male *Absalons* våben i højkoret som en hel springende hjort alene kan være renæssanceoverleveringer fra *Henrik Tornekrans* og *Morten Pedersen*.

Set fra et heraldisk synspunkt er dette ikke velbegrundet. Et skjold med en hel springende hjort fra slutningen af 1100-tallet forekommer ikke overbevisende. Først i slutningen af 1300-tallet kan en hjort i hel figur påvises i danske våbener – og tilmed i jyske adelsslægter som *Staverskov* og *Skinke*, der ingen forbindelse har med *Hviderne*.

Hertil kommer, at det ville være meget påfaldende, om det våben, som *Absalon* som tidens mest fremtrædende *Hvide* notorisk førte, ikke skulle være bevaret i *Hvide-slægten*.

Hvis vi bare kaster et overfladisk blik på oversigten i fig. 15, står det indlysende klart, at ca. 90% af våbenerne indeholder en hjortepande med to vier eller en enkelt hjortevic. Det forekommer mig på dette grundlag klart, at der hermed er givet et indirekte bevis for, at det våben, *Absalon* førte, var en hjortepande med to vier. Da *Absalon* ikke havde egen efterslægt, er våbenet bevaret i hans broders (*Esbern Snare*) og hans søsters (*Ingefred*) efterslægt samt den gren af *Hvide-slægten*, som nedstammer fra *Asser Rigs* broderdatter *Gyde Ebbesdatter* i dennes ægteskab med *Olaf Glug*. *Visse* ældre genealoger har påstået, at *Olaf Glug* tilhørte *Hvide-slægten*. I en optegnelse i en 1500-tals slægtsbog siges det således om *Anders Olufsen af Tystofte*, der døde 1434, at »han var sidste mand af de *Hvide*'r på sværdsiden«, og heri kan man måske indfortolke, at både *Oluf Glug* og *Margrethes* første mand *Täge* må have til-

hørt *Hvide-slægten*, uden at vi i dag er i stand til at føre genealogisk bevis herfor.

I 1500-tallet, hvor heraldikken var i forfald i Danmark, har der formentlig levet en tradition om, at *Absalon* førte et våben, der havde noget med en hjort at gøre, og *Henrik Tornekrans* har derfor ganske simpelt valgt at afbilde en hel springende hjort. Ved en eventuel ny og særdeles tiltrængt restaurering af skjoldefrisen i Sorø håber jeg derfor, at *Absalons* våben – så fremt det overhovedet bør genmales – fremstilles som en gul hjortepande med to vier i blå felt. Der er i denne forbindelse i øvrigt grund til at bemærke, at tinkturerne blå og gult overalt genfindes i de ældste *Hviders* både bjælke- og hjortevivåbener, at folkeviserne omtaler stormænds sejl som mærkede af gule og blå striber, og at ældre litteratur hævder, at der i *Riga* i *Estland* endnu i 1700-tallet opbevaredes gamle danske gul-blå faner¹²⁾. At drage en parallel til *Valdemarernes* blå løver på gult felt er utvivlsomt en overfortolkning – men alligevel!

Den gren af *Hvideætten*, der fører hjortevierne, benævnes normalt af genealogerne *Saltensee af Tystofte*, selv om slægtsgrenen ikke selv bar dette navn. I enkelte gengivelser af våbenet er dette strøet med gule be-

21. Roskilde-kanniken *Henrik Jensens* våbenskjold i nordre højkirkevæg, Roskilde Domkirke.

22. Ærkebiskop Jens Grands segl og modsegl som domprovst i Roskilde.

santer. I Roskilde Domkirke findes således et kalkmaleri, der formentlig har siddet over et tidligere sidealter indstiftet i 1400 af Roskilde-kanniken *Henrik Jensen* for sjæle-messer over ham og hans forældre (fig. 21). Våbenet er her strøet med besanter, men i samme kanniks segl fra 1370, hvor han i omskriften betegnes som ridder, findes besanterne ikke. Besanterne må således nærmest betragtes som et udtryk for en kunstnerisk frihed i udformningen af våbenet.

Som en hel personlig bemærkning kan jeg måske tilføje, at det netop var dette dejlige våben, der, da jeg var ung gymnasiast i Roskilde, vakte min første interesse for heraldik. Min fremragende historielærer J. O. Ahrnung, der var dr. phil. på Roskilde Domkapitels historie, mente ikke at kunne henføre dette våben til en bestemt person. Udfordringen var for stor, og det var en stolt dag i 1941, da jeg hævdede at have løst gåden!

Den uforsønlige og stridbare ærkebiskop *Jens Grand*, der videreførte Jakob Erlandsens kirkekamp og i endnu højere grad gjorde den til et led i den større magtkamp mellem konge og stormænd, fører i sit våben en syvoddet stjerne mellem to hjorte-

vier (fig. 22). Ved sin mor *Cæcilia* – datter af *Skjalm Bang* og søster til Roskildebispen *Peder Bang* – tilhørte *Jens Grand* en gren af Hvide-slægten, der var beslægtet med både *Jakob Erlandsen* og den kreds af stormænd, der senere dømtes for drabet på *Erik Klipping* 1286. *Marsk Stigs æt*, der på anden måde gennem kvindeliniér nedstammer fra Hvide-slægten, fører en syvoddet hvid stjerne i blå, og det kan ikke udelukkes, at *Jens Grands* våben enten er en kombination af hjorteviervåbenet og *Marsk Stigs æt*'s stjerne eller en brisure af hjorteviervåbenet. Tankevækkende er det i hvert fald, at de to hovedpersoner i den danske kirkekamp i 1200-tallet *Jakob Erlandsen* og *Jens Grand* fører henholdsvis Hvide-slægtens bjælkevåben og dens hjorteviervåben!

En enkelt af Glugsønnerne *Ingvar Olufsen Glug* og hans søn *Esbern Ingvarssen* bryder den almindelige systematik ved at føre en gående rød løve i gult felt. Våbenerne, der kun findes i Sorøfrisen, er gamle. Dette løvevåben var i 1200-tallet kendt som greverne af *Gleichens* våben. *Grev Ernst* giftede sig i første halvdel af 1200-tallet med *Esbern Snares* datterdatter *Inge-*

borg og hans søn grev Albert giftede sig med Margrete Vognsdatter. I Sorø-frisen er grev Ernst af Gleichens våben - en gul løve i blå felt - malet under hans navn, og det forekommer derfor naturligt at antage, at man enten midt i roderiet omkring restaureringen af Sorø-frisen har forvansket skjoldene, eller at Ingvar Glug med en farvebrisur har antaget våbenet efter greverne af Gleichen.

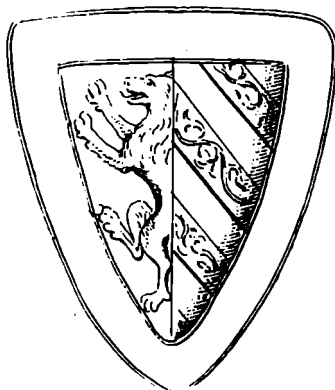
Det er iøvrigt våbenretligt af stor interesse, at Oluf Glugs datter Margrete, der var gift 2 gange, i begge ægteskaber har kunnet gennemføre, at hendes sønner har ført hjortevier-våbenet. Enten har Margrete været en stærk dame, eller også har våbenet været så »stærkt«, at det var en ære at føre det som slægtning til ærkebiskop Absalon!

Kombination af hjortevier- og bjælkevåbenet

Uden at drage alt for drastiske paralleller til kvindelige regenter med navnet Margrete må man nok sige, at der heraldisk set i Hvide-slægten - ud over den allerede nævnte - har eksisteret et par meget magtfulde kvinder, der har båret navnet Margrete!

Det er overvejende sandsynligt, når man betragter oversigten foran (fig. 15), at den kombination af hjortevier- og bjælkevåbenet, der kan iagttages i Esbern Snares og hans søster Ingefreds efterslægt, formentlig må have været en *kombination af et fædrene og mødrene våben*. Til gengæld er det ikke genealogisk muligt at påvise, at de to Margreter, der bliver gift med henholdsvis stalleren Niels Mule og Alexander Pedersen, og hvis efterslægt fører det kombinerede våben, stammer fra den Hvidegren, der fører bjælkevåbenet. Langebeks genealogiske oversigt over Hvide-slægten nævner dog fra denne gren flere kvinder uden navn, der måske kan henføres til de to Margreter.

Kombinationen af de to våbener kan

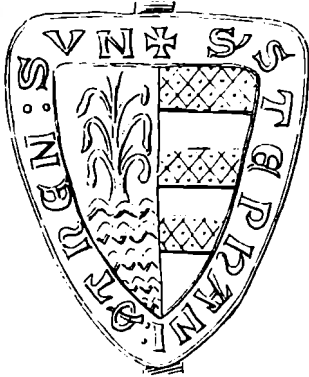

23. Carl Ingeborgssens segl fra 1200-tallet - en tidlig kombination af fædrene og mødrene våbener, der senere blev slægten Lejonbalks våben. (Efter Thorkelins Dipl.).

klart påvises hos Niels Mule og hans søn samt i den gren af Hvide-slægten, der genealogisk betegnes som slægten *Rani*, nedstammende på mødrene side fra den anden staller Niels Falster, der fører det delte våben. Våbenets 2. felt (bjælkevåbenet) er uændret tværdelt af gult og blå, medens 1. felt er briseret til en gul hjortevie i rødt.

De ældste sigiller fra *Rani*-slægten viser, at skjoldets sinister halvdel kun har været delt tre gange, medens de senere generationer fører våbenet fem eller seks gange tværdelt på samme måde, som det kendes fra bjælkevåbenet. En spejlvending af våbenet kan påvises hos rigsråden Niels Rani. Hjelmtegnet - en gul hjortevie og skjoldets andet felt på hovedet - kan tidligst påvises fra 1428.

Der kan ud over dette tilfælde nævnes andre eksempler på en tidlig kombination af fædrene og mødrene våbener, hvori bjælkevåbenet indgår som den ene bestanddel. *Carl Ingeborgssens* segl fra 1200-tallet (fig. 23) viser således et delt skjold med en halv oprejst løve i 1. felt og tre skråbjælker i 2. felt. Den tidligere nævnte grev Ernst af Gleichen var gift 3 gange med danske adelige kvinder. I ægteskabet med

24. Steffen Ødensens segl 1267. (Efter Thor kelins Dipl.).

Esbern Snares datterdatter Ingeborg nævner Langebecks stamtavler som sønner grev Albert og grev Gunnar samt to dotre: Christina og Ingeborg¹¹). Carl Ingeborgsen kan være en af Langebeck ukendt søn af grev Ernst af Gleichen og Ingeborg, der i sit segl har forenet sit fædrene og mødrene våben, der senere blev den svenske stormandsæt *Lejonbalks* våben.

Som et andet eksempel på en kombination af bjælkevåbenet og en anden slægts våben kan nævnes *Steffen Ødensens* segl fra 1267, der viser et lodret delt våben med et stiliseret træ over et vidlegærde i 1. felt og bjælkevåbenet i 2. felt (fig. 24). Våbenet med det stiliserede træ kendes allerede i 1225 som tilhørende skænken Bero Bjørn, og det forekommer sandsynligt, at Steffen Ødensen er søn af en broder til denne og en ukendt kvindelig Hvide. Det har imidlertid ikke været muligt nærmere genealogisk at placere ham ud over, at han var bosat i Roskilde og skænkede jordbesiddelser til Roskilde Clara kloster, og at brevet fra 1267 som vidne nævner »min broder arke- degnen hr. Peder af Roskilde«¹¹). Brodersten Peder er vidne ved Ingerd af Regensteinens testamente, og heri kan måske indfortolkes slægtskabet med Hviderne uden at det hidtil er lykkedes at dokumentere nogen Øden som far til de to brødre.

Bjælkevåbenet og svensk heraldik

To af Hvide-slægtens kvinder blev dronninger i Sverige (Sverkers og Eriks etter). Benediktes Ebbesdatter blev gift med *kong Sverker* den Yngre Karlsson (1196-1210), og Helena, der var datter af Ingeborg Esbern- datter og Peder Strangesen, blev ifølge den norske Håkon Håkonssons saga gift med den svenske konge *Knut Långe* (1229-1234).

Det kan ikke udelukkes, at Hvide-slæg- tens bjælkevåben gennem Helenas ægte- skab i det svenske kongehus har haft ind- flydelse på svensk kongelig heraldik. En af Knut Långe udstedt brakteat viser således et tre gange tværdelt bjælkevåben (fig. 25), der meget vel kan være antaget fra Hvide- slægten. Hans Toll har i sin bog om de æld- ste svenske kongevåben ment, at bjælkerne skulle være belagt med lover¹⁵), men det forekommer mig langt mere naturligt at opfatte det overste felt på Knut Långe- mønten som en damascering, hvorved vi får et helt rent bjælkevåben, der kunne være dronning Helenas Hvide-våben, anta- get af Knut Långe.

I Statens historiska Museum i Stock- holm opbevares en gobelin, som ifølge mu- seets inventarium oprindelig har været ud- bredt over Knut Långe's søn *Holmger Knut- sons* grav i Sko klosterkirke i Uppland. Holmger, der blev halshugget i 1248, er af- billedet på gobelinen, og under hans fødder

25. Brakteat med bjælkevåben, slået af den svenske konge Knut Långe (1229-34).

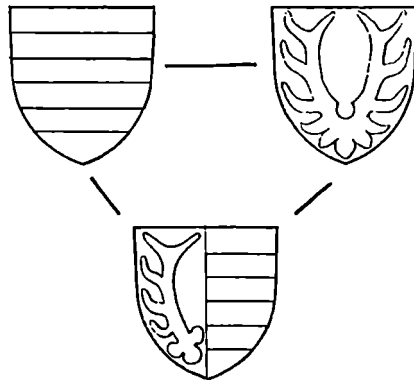
26. Gobelin med bjælkevåben over Knut Långes søn Holmger Knutssøns grav i Skoklosterkirke i Uppland.

er broderet til højre et våben med tre bjælker i blått felt, de to yderste i guld, det mellemste i sølv (fig. 26). Til venstre er brode-

ret et våben, der viser i blått felt tre guldbjælker belagt med en rød kronet løve.

Det ligger uden for denne artikels rammer nærmere at gå ind på de meget indviklede familieforhold i den svenske Eriksæt og Folkungeæt, men såfremt man akcepterer Hans Tolls teori om, at Knut Långe tilhørte Folkungeætten, og at det var Holmger Knutsson og ikke Knut Långe, der var gift med Helena¹⁶), kan bjælkevåbenet på gobelinen tolkes som Helenas Hvide-slægts våben - ja en drilsk flyvtanke kan endog aflede Folkungeættenes skræbjælker fra Hvide-slægten!

Hvide-slægtenes heraldik er - som det forhåbentlig er fremgået af det foranstående - særdeles indviklet og kompliceret, og alle aspekter har ikke kunnet belyses inden for denne artikels rammer. Megen forskning står endnu tilbage, men jeg håber, at dette første forsøg på en samlet oversigt i hvert tilfælde har påvist, at grundelementerne i slægtenes heraldik fortsat vil være bjælkevåbenet, hjortevieråbenet og kombinationen af disse to våbener (fig. 27).

Litteratur

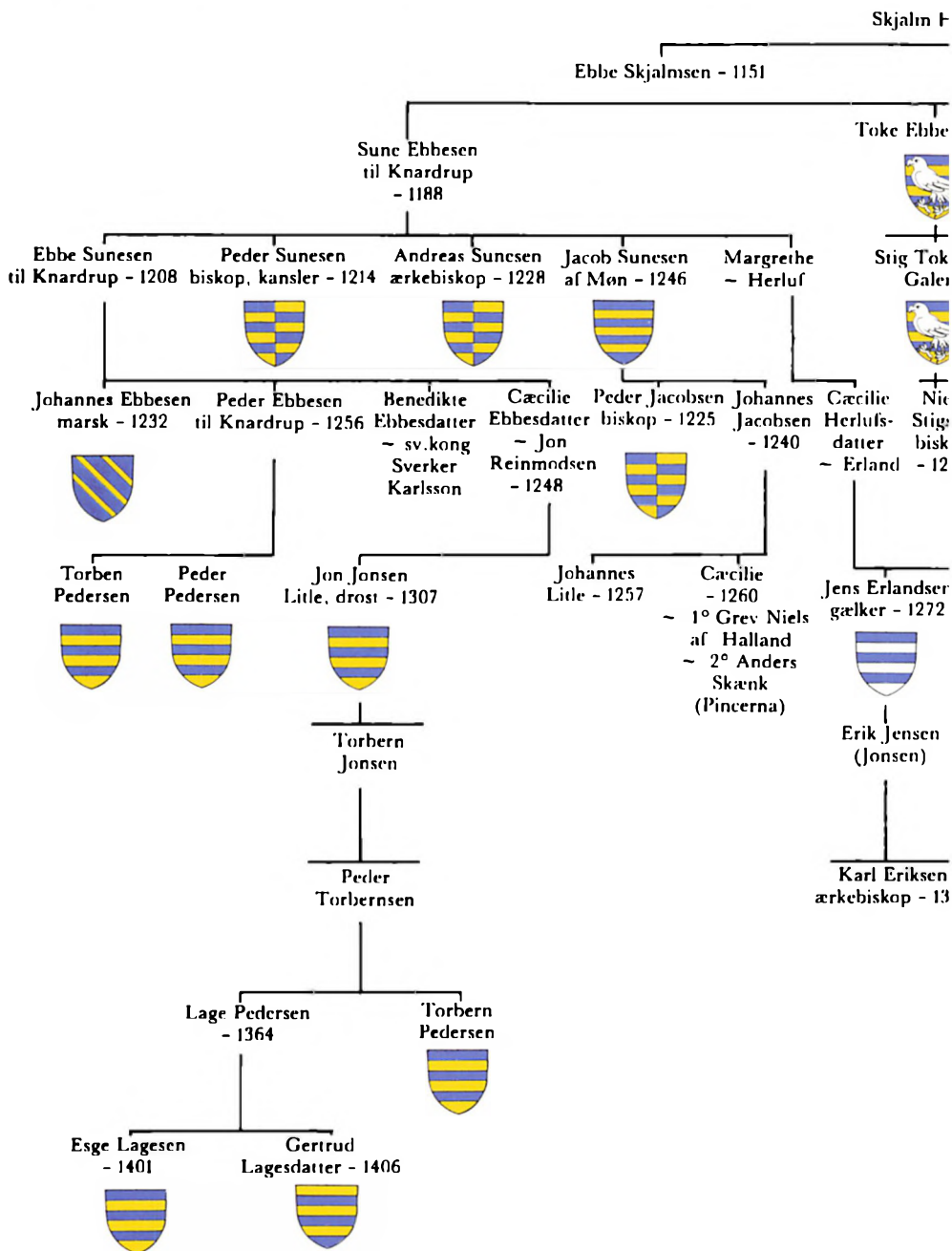
Henry Petersen: Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede, 1897; J. E. Boesen i Sorø akademis indbydelsesskrift 1900, p. 12-25; F. Bøjse: Jakob Sunesøn af Møn, 1902; A. Thiset: Danske adelige Sigiller fra det XV, XVI og XVII Aarhundrede, 1905; Hans Toll: De älsta svenska konungavapenbilderna och »Tre-kronor-vapnet«, Stockholm 1919; Poul Nørlund i Sorø, klosteret, skolen, akademiet I, 1923, p. 53-131; samme: Jord-drotter på Valdemarstiden, i Festskrift til Kr. Erslev, 1927, p. 141-70; Danmarks kirker, Sorø amt I, 1936, p. 58 f.; John Danstrup: Træk af den politiske kamp 1131-82, i Festskrift til Erik Arup, 1946; Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241-1290, 1963; S. Otto Brenner: Nachkommen Gorms des Alten, 1964; Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968; Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977; Jan Raneke: Svenska medeltidsvapen, 1982; Stamtavler i Danmarks Adels Aarboeg, diverse årgange; Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder.

Skjoldefrisen i Sorø kirke - Morten Pedersen: Biskop Absalons og Her Esbern Snares Herrekønst og adelige Stamme, 1589; våbenbogen nr. 124 i den Kallske manuskriptsamling, ca. 1600, Det kgl. Bibliotek; Søren Abildgaard: Tegning af skjoldefrisen i Sorø, 1756, Rigsarkivet; F. F. Wendelboe: Beskrivelse af Mindesmærker i Sorø Academies Kirke, 1856; J. Kørnerup: Skjaldn Hvides Slægts Grave og Skjoldemærker i Sorø Kirke, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1877, p. 195-252; Henry Petersen: Skjoldefrisen i Sorø Kirke, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1883, p. 1-54.

Henviisninger og noter

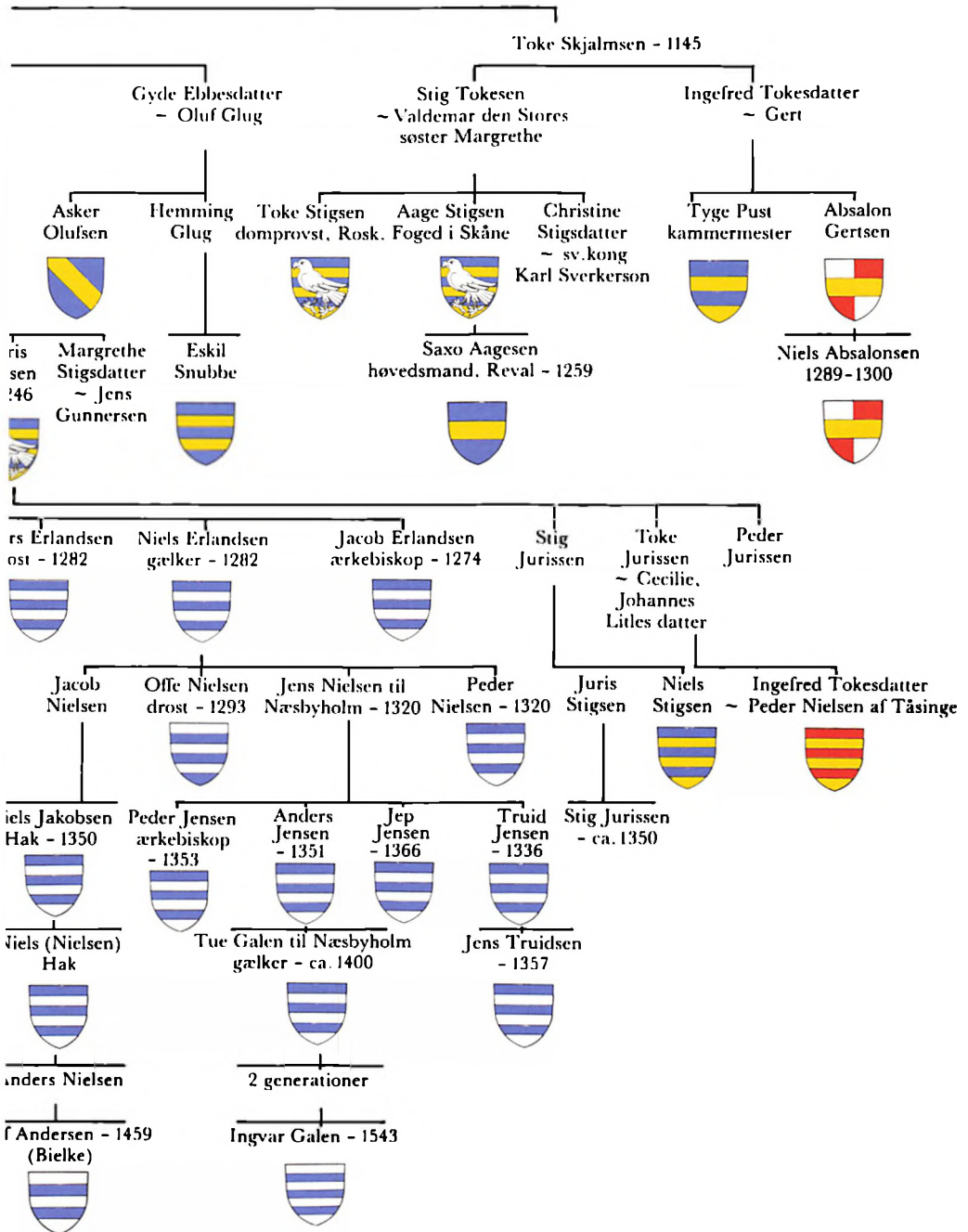
1) Palle Lauring: Valdemarerne, 1959, p. 170-73.
 2) Troels Dahlerup: Variationer og Mutationer, Heraldisk Tidsskrift 1965, p. 65-80; samme: Våbengrupper, similarisering og undervassallitet i dansk senmiddelalder, Heraldisk Tidsskrift 1968, p. 303-311.

3) Poul Johs. Jørgensen: Dansk Rethistorie, 1940, p. 369-375; Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder, bd. XI, sp. 104-107.
 4) Hans Gillingstam: Kunde man under medeltiden upptaga vapen från sin hustrus släkt, (Svensk) Personhistorisk Tidskrift, 58, Stockholm; Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder, bd. XVI, sp. 243-45 og bd. XX, sp. 594-96.
 5) The Pierpont Morgan Library, New York (M. 736, folio 9 v).
 6) Poul Riant: Skandinavernes Korstog, 1968, p. 400 f.; Jørgen Olrik: Krøniker fra Valdemarstiden, 1900-01, p. 119-75 (Beretning om Danernes Færd til det hellige Land); Ludvig Holm Olsen: Ulv fra Lauvnes og skriftet om de danske korsfarere, (Norsk) Historisk Tidsskrift, bd. 35, Oslo 1949-51, p. 458-83.
 7) Poul Nørlund: Gyldne Altre, Jysk Metal-kunst fra Valdemarstiden, Anden udgave, 1968, p. 209 og 236.
 8) Se anførte alm. litteraturliste ovenfor.
 9) Henry Petersen: Skjoldefrisen i Sorø Kirke, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1883, side 49-50.
 10) Saksens Danesaga oversat af Jørgen Olrik, bind IV, København 1908, side 305.
 11) Beretning om Undersøgelsen af Erkebiskop Absalons Grav i Sorø Kirke i 1827, Nye danske Magasin VI, p. 81-94.
 12) Mogens Strunge: Tårnby, en stormandskirke på Amager, 1946, side 6-7.
 13) Thorkelin: Diplomatarium Arnemagnarum I, T. IX; Hildebrand: Svenska Sigiller från Medeltiden, 3. serie, planche 3, nr. 25; Danmarks Adels Aarboeg 1894; Gundelach: Bibl. Fam. Nob. 397, Rigsarkivet.
 14) Danmarks Riges Breve, 2. rk., 1. bd., nr. 226 og 2. bd., nr. 95 og 96; Thorkelins segltavler Fasc. I, II, nr. 15, Rigsarkivet; Langebeks segltegninger nr. 8 b, Rigsarkivet.
 15) Hans Toll: De älsta svenska konungavapenbilderna och »Tre-kronor-vapnet«, Stockholm 1919, side 18 f.f.; Niels Ludvig Rasmussen: Rikets vapen och flagga, Stockholm 1960, side 7.
 16) Hans Toll, side 34-45.

12. Bjælkevåbenets forekomst i Hvide-slægten. Tegnet af Jan Raneke.

c. 1113

Finlands nationella vapen?

Av Henrik Degerman

"Människans fria vilja var under medeltiden . . . icke underkastad andra restriktioner än heraldiskt sunt förnuft. Vapenbilder kunna anbringas så gott som överallt, men de böra ej användas så att de förlora sin monumentala karaktär och ej äsättas föremål av efemär tillvaro eller bagatellartad egenskap, utan blott sådana av verkligt och bestående värde."

Adam Lewenhaupt 1928

Rud. Ray – en heraldisk idealist

Stora kraftiga grenar och stammar uppfyllde hela hallen där uppstoppade bruna björnar klättrade omkring och hotfullt betraktade gästen. – Det här har jag komponerat för att man genast skall gripas av en nationell stämning då man besöker mitt hem, förklarade den artige värden. Från hallen trädde man in i en jättestor salong vars väggar voro indelade i stora fyrkantiga knallröda fält överhöljda med guldströppel. – Jag älskar guld och rött, förklarade generalkonsuln, men kan tyvärr ej själv njuta av det då jag är färgblind . . . Möblerna utgjordes av en överrik rysk kvasirococo med ohyggliga herdescener målade på infällda runda och ovala porslinskivor. I salens mitt avskilde kraftiga kolonner rummet från matsalen. I denna övergång täcktes golvet av en jättestor vit isbjörnshud med uppstoppat huvud, på vilken en överdimensionerad gyllene gungstol var ställd, med (hör och häpna!) generalkonsulns monogram också det i väldigt format *utskuret i sitsen* . . . –

Matsalen var självfallet i den tyngsta och mörkaste tyska kvasibarock man bara kan tänka sig där en i trä utskuren, förgylld och målad morian med bägge händerna höll upp en uppslagen låda cigarrer till gästernas vederkvickelse. – Där kring det väldiga matsalsbordet satt man och bladdrade i de

finska konstnärernas vapenförslag och smuttade på en mycket god cognac."

Denna målände skildring av Rud. Rays hem vid Norra Kajen i centrum av Helsingfors ger Gunnar Clément den 9.3.1966 i ett brev till Gustaf von Numers; avsnittet här återgivet med benäget tillstånd av ägaren, fru Berit von Numers.

För hundra år sedan eller den 12 juni 1884 föddes i Lappvesi socken denne lika märklige som bortglömde finländske heraldiker, Rudolf Alexander Ray. Han tillhörde en bondesläkt från Raj by (så uttalas också släktnamnet) i Esse socken i Österbotten. Efter avslutad skolgång tog den unge Rudi tjänst vid järnvägen liksom sin far. Men 1914 öppnade han i Helsingfors en affär för lantbruksprodukter och -förmödenheter. Företaget importerade bl.a. salpeter och annan konstgödsel från Chile, och 1919 blev Ray honorär generalkonsul för detta land i Helsingfors. Affärerna gick bra och Ray blev snart en förmögen man, som kunde tillåta sig idéer och ideal också inom heraldiken. Han förblev ogift, men släkten fortlever genom hans bror, som antog namnet Raivio, och dennes ättlingar. Rud. Ray dog i Helsingfors den 14 juni 1930. (Se bl.a. Samarbeta nr 9, Helsingfors 1967.)

Vapendebatten

Vid ingången av självständighetstiden utgår man från Finlands riksvapen som ett bekant och entydigt begrepp. Då den blåvita korsflaggan antas den 29 maj 1918 stadgas, att "i mitten av korset" i statsflaggan "är anbragt Finlands vapen". Till en början – och då landet såg ut att förbli en monarki – används vapnet i krönt sköld också i flaggan. Men 1919 börjar presidentens slott använda en flagga där vapnet av-

1. Rudolf Ray (1884-1930). Ur Ray, Suomen Kansallisvaakuna, Mänttä 1932.

bildas i okränt sköld, och för att stadfästa detta bruk finner statsrådet den 12 februari 1920 "gott förordna, att Finlands vapensköld skall i flaggan användas utan krona i övre kanten - - -".

Nu får Rud. Ray sömnlösa nätter. Hans fosterländska sinne kan inte acceptera, att det suveräna Finland för ett ofullständigt vapen, ett vapen utan dekoration på skölden. Också finner han lejonet olämpligt. Hela vapnet är ju egentligen ett "hot- och hämndvapen", givet av de svenska herrarna som ett "slavtecken". Vatten på sin kvarn får Ray, då han av dåvarande svenske riksheraldikern Adam Lewenhaupt får höra: "Jag känner ingen svensk historik över Finlands vapen. Johan III hade ett stort intresse för samt god med kunskap förenad smak i heraldiska frågor och torde derav lätt leda sig vid fastställandet av storfurstendömet och landskapens vapen utan större offer åt någon invecklad symbolik." (Brev till Ray 2.5.1927.)

Alltså var vapnet inte ens en symbol för Finlands kamp mot den ryska expansio-

nen, som man i det längsta velat tro. Nej, det var blott det svenska våldets vapen i Finland. Nu, då Finland "brutit det främmande våldets ok och tänt frihetens fackla", nu skall detta vapen bort, och ett nytt vapen med den fria republikens symboler skall i stället antas.

Det hela börjar med en artikel, som Ray den 19 februari 1926 får införd i den finskspråkiga högertidningen Uusi Suomi. Han för där fram sin syn på riksvapnet, och föreslår att kronan skall ersättas med ett grankvistornament ovanpå skölden. Förslaget kommenteras under vårvintern i tidningspressen. De svenska tidningarna anser att det krönte vapnet bör bibehållas, medan vänsterpressen gör narr av hela vapendebatten och anser, att det är något som blott berör de borgerliga.

Ray finner också ett formellt fel i statsrådsbeslutet, som borttar kronan från vapnet. Det hade bort fattas av riksdagen i lagstiftningsordning, alldeles som beslutet om Finlands flagga. Den 6 mars 1926 avger Ray jämte några meningsfränder en skrivelse till statsrådet där felet påtalas. Då denna inte leder till resultat, inlämnar Ray den 5 mars 1927 en ny till riksdagens justitieombudsman, som redan den 14 mars i en skrivelse till statsrådet konstaterar riktigheten av Rays påstående. Från regeringens sida vidtas inga åtgärder, men den 13 september samma år inlämnar riksdagsmän från höger- och centerpartierna en motion om fastställande av riksvapnet. Hur sedan också detta initiativ till slut faller på politiska grunder skall vi se i det följande.

Konstnärernas vapenförslag

Vi sitter alltså nu i generalkonsul Rud. Rays matsal och smuttar på en mycket god cognac. Vår älskvärde värd hämtar sin portfölj med förslag till nytt riksvapen för Finland. Det är ett urval av den tidiga självständighetstidens främsta konstnärer, som är representerade här. För Ray var

2. Toivo Vikstedts skämtteckningar i Suomen Kuvalehti 8.5. 1926. Källa som i bild 1.

blott det bästa gott nog, och hans beställningar av vapenförlag innebar säkert ett välkommet tillskott i konstnärernas fickor.

Arkiitekten *Oiva Kallio* (1884–1964) föreslår att en uppstigande grankvist skall ersätta kronan på vapenskölden. Fyra skulptörer har också inlämnat sina förslag. Tre av dem representerar vad Rolf Nummelin i *Sixten Ringbom* (red.), *Konsten i Finland* (Helsingfors 1978) kallar "mellankrigstida monumentalister". *Gunnar Finne* (1886–1952), lärare vid Centralskolan för konstflit, tycker inte om grankvisten. Hans förslag visar ett skriftband i silver med årtalet MCMXVII för självständighetsförklaringen i blått. Sedermera professorn *Yrjö Liipola* (1881–1971) behåller både Kallios grankvist och Finnes blåvita bandorna-

ment och lägger ytterligare till en fyruddig stjärna.

Skulptören *Wäinö Aaltonen* (1894–1966), sedermera professor och ledamot av Finlands Akademi, karaktäriseras av Rolf Nummelin som "det nya samhällets hovleverantör av det ena beprisade nationalmonumentet efter det andra". Hans förslag visar ovanpå skölden två små grankvistar och över dem ett skriftband i guld utan text.

Den fjärde skulptören som bidragit till vapenförlagen är nationalromantikern *Eemil Halonen* (1875–1950). I hans förslag är vapenskölden belagd med en ginbalk kluven i silver och blått. Skölden omges av ett kransliknande ornament av stiliserat granris. Ovanpå skölden har Halonen placerat

en kronring dekorerad med ett hakkors och två grankvistar, och ur kronringen uppstiger nio eldsflammor, vilka bildar en slags kronbyglar.

Den enda betydande målaren i sällskapet är professorn *Axel Gallen-Kallela* (1865–1931). Gallen-Kallela hörde hemma i sekelskiftets Kalevalastil och var av en äldre generation än de övriga konstnärerna. Om Aaltonen var hovleverantör av nationalmonument, så var Gallen-Kallela leverantör av det fria Finlands första ordenstecken och uniformer (se härom Tom Bergroth, *De finska ordnarnas heraldiska utformning*, i Hammar, red., *Heraldica Fennica*, Espoo 1978, och där anförd litteratur). Gallen-Kallela var mångsidigt heraldiskt intresserad. Han uppgjorde förslag till Finlands flagga och propagerade för "ett system för släktmärken" efter japansk förebild (Boken om Gallen-Kallela, Helsingfors 1932). Han dras in i vapendebatten först 1929, och gör då på statsministern *Kyösti Kallios* begäran upp sex vapenförslag. Alla är baserade på det gamla lejonvapnet, som av Gallen-Kallela läggs i en av rött och svart på olika sätt delad sköld. "På en ny tid visande svarta fält" och rött, hämtade ur *Karelen*s och *Savolax*' landskapsvapen, var den nationalromantiska karelianismens färger par préférence. Sköldarna kröns av "folkskrona" av järn lagd på en fornlinsk vit mössa med blått kors över kullen. Enligt konstnären ger kompositionen "en bild av kraft, strikt ordning och en allt sammanhållande makt". Gallen-Kallelas vapenförslag har bevarats hos hans arvingar.

Skämttecknaren och bokillustratören *Toivo Vikstedt* (1891–1930), lärare vid Centralskolan för konstflit, kröner lejonvapnet med en murkrona och hänger Finlands *Vita Ros*' storkors i kedja runt skölden. Men han ritade också en serie skämtteckningar med förslag till vapen i *Suomen Kuvalehti* 8.5.1926. Vi ser där de mest fantasi- och fasansfulla skapelser med spritkanistrar -

det var ju förbudslag -, honungsslickande björnar, julgranar och julgrisar.

Inte heller kăsören *Sepia* (*Rafael Lindqvist*, 1867–1952) kan avhålla sig från att driva med bestyret med förnyelse av riksvapnet. Hans förslag i *Blinkfyrrens* påsknummer 1926 är rubricerat "Grankvist, puukko [slidkniv], patalakki [kalott] eller kanister". Detta är alltså de "heraldiska" bilder, det nya vapnet skall byggas upp ikring!

En yngre konstnär har *Ray* anlitat. Det är *Gunnar Clément* (1906–1982). Han är också den enda heraldiskt initerade. Hans praktfulla förslag visar lejonvapnet med en hjälm på skölden. Hjälmen kröns av en hermelnbrämad furstehatt, ur vilken uppstiger en krönt, stående björn och bakom den fem grankvistbepnydda glavenstakar. Ett rikt lövverk omger skölden. Clément verkar också som Rays hovmålare och uppgör förslag enligt Rays anvisningar. Ett förslag har behållit Halonens gimbalk i skölden. I övrigt kröns skölden av en sluten hjälm med krans och täcke. Hjälmtacken är en halv uppstigande krönt björn som i sina rammar bryter ett ok. Sköldhållare är två björnar med blåvita korsfanor i ramarna. I ett annat förslag är hjälmen ersatt med ett antikt kärl ur vilket eldsflam-

3. Gunnar Cléments vapenförslag från 1926. Källa som i bild 1.

mor uppstiger. Signaturen *Heraldicus'* vapenförslag i Hufvudstadsbladet 14.3.1926 är mycket snarligt Cléments, med saknar den halonenska ginbalken.

Rud. Ray själv tecknar också några vapenförslag. Skölden är där krönt med varierande granrisornament, bakom skölden ser vi blåvita korsflaggor och under den valspråket "Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto" [Lyssna till den granens susning, vid vars rot ditt bo är fästat]. De tre första orden i detta ordspråk antog president Urho Kekkonen som sitt valspråk, då han 1956 blev serafimerriddare och följande år elefantriddare! Men i sitt sista förslag överger Ray helt lejonet till förmån för den okbrytande björnen. Skölden delas i silver och blått och förses med en bred röd bärd belagd med grankvistar i guld. Skölden kröns med ett kärl med eldsflammar, allt ornament vi känner igen från tidigare förslag. Vapnet finns i relief på självständighetsgranens minnessten i Helsingfors (och är avbildat i *Heraldisk Tidsskrift* 38, 1978 s. 370).

Frihetskampens emblematik

Vilka är nu de nya emblem Ray satsar på i konstnärernas vapenförslag? Dels hittar vi där traditionella frihetssymboler, såsom facklor och andra flammande kärl, sönderbrutna ok och dylikt. Dels har vi *björnen*, som intar en prominent plats. Den kommer säkert från landets egen fauna, men också från Satakundas landskapsvapen. Björnen tycks ha varit Rays favorit-emblem. Vi mötte den redan i hallen i hans våning, och vi möter den också på självständighetsgranens monument. Med jämna mellanrum dyker björnen alltid upp i finländsk heraldik; än som hertig Johans personliga vapendjur, än i Öst-Karelen vapensköld från 1920-talet, än som tillfällig sköldhållare för riksvapnet.

Frihetskampen, det aktiva motståndet mot den ryska politiken under åren mellan sekelskiftet och första världskriget, jägarrö-

relsen under första världskriget och slutligen frihets- och inbördeskriget 1918 har en alldeles egen emblematik, som i stor utsträckning inspirerat 1920-talets vapendebatt.

Efter mönster från Ryssland bär de röda eller bolschevikvänliga upprorsmännen *röda* armbindlar, meden de vita eller regeringsvänliga bär *vita* sådana. Finlands vapenfärger är de traditionella *röd-gula*, *röd-gula* är också de första privata flaggorna, men *blå-vita* färger används redan under 1800-talets mitt och ännu mer 1918. De som vill understryka betydelsen av historiska traditioner satsar på *röd-gult*, de som anser Finland vara en skapelse av 1900-talet håller på *blå-vitt*. Som flaggfärger seg-rar som känt de *blå-vita*. Vilka skall då vapnets färger vara? Mången ryggar tillbaka för den bolschevikiska röda färgen och ser hellre att också vapnet vore *blå-vitt*.

Hakkorset är ett uråldrigt lyckobringande soltecken, som under senare tider råkat i vanrykte. Det är inte heller obekant i finsk mytologi, och det används i den nationalromantiska konsten vid sekelskiftet av bland andra Axel Gallen-Kallela. När den svenske forskningsresanden greve Eric von Rosen den 6 mars 1918 i Vasa landar med den finländska arméns första flygplan, har han på vingarna låtit måla hakkors. Det var hans personliga emblem, och hans tanke var väl, att hakkorsket skulle bringa lycka åt de nya luftstridskrafterna. Som emblem för Finlands flygvapen används hakkorsket fortfarande. Hakkorsket förekommer också i frihetskorsets ordenstecken från 1918, det fanns i Finlands Vita Ros' ordens storkorskedja till 1963 samt i vissa andra militära emblem.

Av rent nationellt ursprung är däremot *grankvisten*. Hur har den kommit in i heraldiken? En "granquiss" uppträder redan 1586 som hjälntecken för adliga ätten Granfelt. Då fennomanen senatoren G. E. Fellman adlas 1904 får han som hjälntecken en grön gran och som valspråk "Koti

Kuusta Kuuleminen" [Lyssna på hemgrännen]. Men sin speciella innebörd får grankvisten först under frihetskriget. Den 2 april 1918 kl. 22 utfärdar översten (sedermera generalen av infanteriet) Martin Wetzter en dagorder som börjar "Tammerfors skall i morgon kl. 3 f.m. stormas", och vars 6 punkt lyder: "Såsom *igenkänningstecken* bäres av varje man grankvistar i mössan och armbindeln. Dessutom medföres av varje man några grankvistar i reserv för att tjäna som igenkänningstecken i staden."

Den lyckade stormningen av Tammerfors, vilken slutligen avgjorde kriget till de vita regeringstruppernas fördel, gjorde, att grankvisten blev ett oerhört populärt emblem. Den avbildas i otaliga minnesmedaljer och -tecken från frihetskriget, den förekom i fanor och uniformer för de 1944 upplösta skyddskårerna (hemvärnstrupperna), och den används ännu i vissa militära emblem.

Under åren närmast efter 1918 hörde till militärens paraduniform en vit armbindel prydd med ett landskapsvapen eller med riksvapnet samt i mössan en grönmålad av plåt framställd grankvist! Men den var främst ett emblem för de segrande trupperna. Som Sepia redan 1926 så riktigt påpekar: "grankvisten är lika heraldiskt dekorativ som symboliskt värtalig. N.b. för det vita Finland. Men vad säger det *röda* Finland, d.ä. bortåt halva Finland, om den för oss så gloriösa grankvisten? Slaktarpansch - emblem för den vita terrorn!"

Inom kommunalheraldiken blir emellertid grankvisten märta uppskattad. En av grankvistar sammansatt skura skapas 1950 för Pudasjärvi kommunvapen av Gustaf von Numers. Tre år senare ser grankorset dagens ljus; fyra till ett kors sammanfogade grankvistar i vapnet för Nilsä kommun av Olof Eriksson. Det redan nämnda hakkorset i Finlands Vita Ros' ordens storkorskedja ersätts 1963 av ett grankors gestaltat av von Numers, och samma

grankors finner vi 1984 som emblem för den 16 internationella genealogiska och heraldiska kongressen i Helsingfors. - Innan vi lämnar grankvisten, kan vi kanske påminna oss den gamla jägartradition som påbjuder, att den som fällt en älg skall få en grankvist i mössan. På motsvarande sätt utmärks också annat fällt villebråd.

"Och så ha vi slutligen," säger Sepia 1926, "som allfinsk piece de resistance - *kanistern*. Ty 'lyssna till *den* kranens susning' - det göra vi ju alla i broderlig sämja, vita som röda."

Riksvapnet i politiken

En förändring i riksvapnet - en av nationalsymbolerna - är en emotionell fråga, som berör varje medborgare. Det är därför inte ägnat att förvåna, om ställningstagandena såväl från allmänheten som från pressen blir talrika. Vi skall i detta avsnitt ägna oss åt att särskåda de åsikter, som kommer fram i tidningarna, i synnerhet som de återspeglar de politiska partiernas tankar.

Ray själv var partilös. Det hindrar inte att han till sin åskådning var fennoman och högerman. Han själv önskade i första hand ett helt nytt vapen, i stil med de förslag med björnar han hade låtit göra; i andra hand lejonvapnet med tillägg av blå-vita färger och grankvistar. Sina tankar låter han sammanfatta i en pamflett "Suomen kansallisvaakuna" [Finlands nationalvapen], som trycks 1927 och 1928 i två upplagor à 400 exemplar för utdelning till riksdagsmännen och de ledande politikerna. Inget parti ger honom emellertid sitt fulla stöd i kampen om vapnet.

Uusi Suomi företräder *Nationella samlingspartiet* (finska högern). Tidningen framhåller hur kronan på vapenskölden olagligt borttagits och går småningom in för ett helt nytt vapen, där grankvistedekorationen skulle spela en framträdande roll. Men partiets regeringsrepresentant, undervisningsministern (sedermera ärkebiskopen av Åbo) Lauri Ingman, till vars äm-

4. Rud. Rays förslag till nytt vapen för Finland. Utkastet finns i relief på självständighetsgranens minnessten i Brunnsparken i Helsingfors. »Finland har krossat det främmande våldets ok och tänt frihetens fackla, som skall upplysa det fria Finlands fria himmel. Det omges av skogen, vår ekonomiska säkerhet». Källa som bild 1. Foto förf.

betsområde ärendet skulle höra, önskar behålla det gamla vapnet.

Eero Erkkö i Helsingin Sanomat, en tidning som står *Finska folkpartiet* (finska liberaler) nära, försvarar kraftfullt det kronlösa lejonvapnet. Erkkö var just den minister, som 1920 föredrog det beslut, varigenom kronan avlägsnades från laggans vapensköld. "Den uppställda frågan är bra och rentav oundviklig", skriver Erkkö, "men den är för tidigt väckt. Finland är ännu inte så utvecklat, att det skulle kunna skapa åt sig ett annat vapen [än lejonvapnet], än mindre ett nytt, varför vi måste nöja oss med det kronlösa, - det må tillsvidare räcka för oss" (översättning från finska).

Svenska folkpartiet och den svenska tidningen Hufvudstadsbladet är helt för lejon-

vapnet; helst skulle man se det i krönt sköld. Vapenfrågan har också en språkpolitisk dimension: finlandssvenskarna ser i vapnet ett värdefullt minne från det odelade svenska riket, de radikala fennomanerna ett uttryck för det svenska förtrycket över dess finska koloni. Vapenfrågan berörs således också av 1920-30-talets språkstrid.

Odelat för ett nytt vapen är åtminstone till en början grundaren av *Agrarförbundet* (bondeparti), Santeri Alkio och statsministern, senare riksdagens talman och sedermera presidenten Kvösti Kallio. Men inte heller där vägar man köra saken alltför hårt; det är ju ändå en sekundär fråga, och man kan inte äventyra partiets regeringsställning och röstunderstöd med en sådan!

Socialdemokratiska partiets ledare, statsministern Väinö Tanner anser hela vapenfrågan vara ett "getingbo", som man gör bäst att inte röra om i. Partiet är för att behålla det gamla vapnet, och intar därmed - låt vara kanske av andra skäl - samma hållning som det konservativa Svenska folkpartiet. Denna förbrödning möter också stark kritik i finska kretsar, men faktum är, att socialdemokraterna är det enda icke språkbundna partiet i landet.

Något riksvapen behövs överhuvudtaget inte, anser *Kommunistpartiets* organ Tiedonantaja. Det räcker med en gummistämpel med landets namn.

Epilog

Ett slitigt antichambrerande hos regeringsmedlemmarna och otaliga skrivelser till myndigheterna verkar äntligen att ge resultat för Rays ansträngningar. Tre på varandra följande regeringar har behandlat saken i särskilt tillsatta ministerutskott. Men de av regeringen inbegärda expertutlåtandena talar enhälligt till det gamla lejonvapnets favör; till och med den storfurstliga kronan vill man på sina håll ha tillbaka. Landets enda heraldiska experter, riksarkivarien Reinhold Hausen och borgmästaren i Vasa Th. af Reeth, verkar för

en krönt vapensköld. Den 15 januari 1930 inlämnar Ray sin sista skrivelse till statsrådet, där han försöker påskynda behandlingen av vapenfrågan. Kort därefter in-sjuknar han och dör den 14 juni samma år. Om hur vapenfrågan sedan stöttes och blöttes tills den slutligen 1978 avgjordes, har författaren skrivit i en artikel "Flaggrevidering och vapenfastställelse - ny lagstiftning i Finland" i Heraldisk Tidsskrift 38, 1978.

Vad var då orsaken till att frågan under de fyra år Ray drev den inte fick sin lösning? Själv anser Ray i sina postumt utgivna dagboksanteckningar att skulden faller på tre personer. Främsta motståndet bjöds enligt Ray av presidenten L. Kr. Relander, som låtit meddela att han skulle vägra stadfästa en lag, som innebure en ändring av lejonvapnet. Också de föredragande tjänstemännen i ministerierna var motståndare till en förnyelse, främst bland dem undervisningsministeriets kanslichef och högste tjänsteman, referendarierådet I. Groundstroem. Den tredje skulle ha varit af Reeth, som lyckats intala bland andra presidenten, hur heraldiskt felaktigt det nya vapnet skulle vara.

Rays dagboksanteckningar jämte bilder av konstnärernas vapenförslag utgavs postumt under titeln "Suomen Kansallisvaakuna" i Mänttä 1932. På denna numera så gott som introuvable bok baserar sig denna artikel. Namnen på konstnärerna och politikerna, vilka figurerar i boken, är där utmärkta blott med initialer. Originalmanuskriptet och illustrationerna har dessvärre visat sig omöjliga att spåra. En efterlysning i Hufvudstadsbladet ledde författaren till Rays brorson Aatto Raivio, som gav följande upplysningar. Boken utgavs av Rays gode vän fil.kand. E. F. Rautela (död 1952) och Rays sekreterare fröken H. Mattila. Boken utkom i en upplaga om 1000 exemplar. Varken boktryckaren Mäntän Kirjapaino Oy eller distributören Finska Bokhandeln vet något om boken.

Rays främsta arvtagare var hans yngsta syster Blonda Ray. Efter hennes död 1934 övergick rättigheten till boken jämte restupplagan till Föreningen för tuberkulosens bekämpande, som i sin tur överlät dem på utgivaren Rautela. Vart manuskriptet och restupplagan tagit vägen efter Rautelas död har förblivit outrett. De finns inte i Helsingfors Universitetsbibliotek, dit Rautelas övriga böcker och manuskript donerats, ej heller hos Rautelas arvingar. Det verkar som om de skattat åt förgängelsen.

Ett bestående minnesmärke av annat slag skapade Ray åt sig i den redan nämnda självständighetsgranen. Sommaren 1918 hade Ray sått tre granfrön, och kort före sin död donerade han plantorna jämte monument och en penningssumma för dess upprätthållande till riksdagen. Hösten 1930, samma år Ray dog, planterades en granplanta i Brunnsparken i Helsingfors, och följande vår försiggick avtäckningen av monumentet under högtidliga former av riksdagens talman Kallio. Monumentet visar bland annat Rays vapenförslag med hjörnen. Fastän skadade vid vinterkrigets bombardemang, står granen och monumentet ännu på sin plats, och granen har vuxit sig stor och kraftig. Av frön från granen kunde man till självständighetens 50-årsjubileum 1967 runtom i landet plantera så kallade värdgränar med minnesplatta. Samtidigt uppmärksammades också Ray och hans märkliga initiativ.

Sens-moral

Liksom alla goda fabler slutar också denna med en sens-moral. Sagan om den tappre generalkonsuln, som under de fyra sista åren av sin levnad olöftrutet kämpade mot riksdag och regering, tidningar och heraldisk expertis, för att hans fädernesland skulle få ett sig värdigt nationellt vapen; är det inte en saga som går till våra hjärtan? Sedan länge har det stått klart att sagans olyckliga slut i själva verket inte var ett sådant; i dag är det ingen som skulle ställa sig

kritisk till lejonvapnet, det må sedan vara krönt eller icke.

Men är det inte fascinerande att läsa, hur man på 1920-talet på allvar gick in för att ersätta ett nära fyrahundraårigt vapen med en ny skapelse. Och bakom dessa strävanden stod en så kallad upplyst allmänhet: politiker, tidningsmän, konstnärer. Ingen skall tro att folkets breda lager blandade sig i denna debatt: detta med vapen var ju ändå herrarnas påfund.

Om vi företar en så kallad utvärdering av det ovanrelaterade, kan vi kanske fastslå vissa fakta. En god konstnär är inte alltid en god heraldiker, lika litet som det motsatta är fallet, och vad som tilltalar den konstnärliga smaken, är inte fördensskull lämpligt i heraldiskt avseende. Vi skall inte underskatta politikens makt när det gäller att fastställa vapen. Konstnärlig skicklighet, heraldisk kunskap och historiska traditioner väger litet, om vi i den andra vikt-skålen lägger politisk ändamålsenlighet, regeringsansvar och förestående val.

En flyktig genomgång av Finlands kommunvapen visar, hur sant detta påstående är ännu femtio år efter Rays tid, då dessa vapen får gestalt. Medan vapenfärgerna i allmänhet har valts efter vederbörande landskapsvapen, har kommunerna med vänstermajoritet i fullmäktige i flere fall vapen med rött som dominerande tinktur. – Än mer politiska reminiscenser finner vi naturligtvis bland adelsvapnen; adelskap var såväl i äldre som nyare tider alltid i mindre eller högre grad politiskt betingat.

Att Finland efter en så anspråkslös begynnelse skulle nå sådana höjder i heraldisk design och kunskap, som kommunvapnen efter andra världskriget utvisar, hade man inte kunnat tro på 1920-talet. Sveriges riksheraldiker greve Adam Lewenhaupt gjorde vad han kunde, genom att i Finlands Adels Förbunds Årsskrift II 1927 (Helsingfors 1928) publicera en artikel om "Heraldikens uppgift och betydelse", där han kortfattat men instruktivt sök-

te korrigera de missuppfattningar, man i Finland hyste i detta ämne, och i vilka han blivit indragen genom Rays förfrågan om Finlands vapens symboliska betydelse ett år tidigare.

Men det är uppenbart att finländarna sedan dess med så mycket större idoghet behjärtat det citat av den svenska heraldikens "fader" Carl Uggla (Inledning til Heraldiken, Stockholm 1746), varmed författaren i likhet med Lewenhaupt avslutar sin uppsats: "Heraldikens nytta lärer ingen draga i twifwelsmål, som uti dess nöijen någon tid sig förlustat".

5. Generalen av kavalleriet Gustaf Mannerheim hälsar på frontmän vid en parad 2 april 1933 i Tammerfors med anledning av 15-årsminnet av stadens intagning under frihetskriget. Mannerheim utnämndes till fältmarskalk i maj samma år. I mössan bär han en grankvist; igenkänningstecknet vid stormningen av Tammerfors. Samma grankvist syns i Vörågardets märke (komponerat av Jorma Gallen-Kallela) på bröstet och i skyddskärernas (hemvärnet) märke (komponerat av Axel Gallen-Kallela, Jormas far) på överarmen. Om halsen bär Mannerheim frihetskorsets I klass tecken (även av Axel Gallen-Kallela), vilket han – samtidigt med 4 klass tecknet – erhöll efter Tammerforsstriderna 1919. Ur Kai Donner, Fältmarskalken friherre Mannerheim, Helsingfors 1934. Foto Vihtkari, Vichtis.

Medeltidssläkten Tysk i Västergötland – förbindelser och skönjbara samband

Av Bo Johnson Theutenberg

Färdas man i sydostlig riktning från staden Trollhättan i Väne härad, Älvsborgs län, landskapet Västergötland, kommer man efter några kilometer till ett vägskäl varifrån fyra andra vägar utgår. Man beskinner sig i *Artorp* i Gårdhems socken. Otaliga generationer har gjort samma resa då vägen är den gamla forleden bredvid Göta Älv, vilken led man tvingades ta förbi de vilda fallen vid Lilla Edet och Trollhättan på sin väg mot Väneren. I vägkorset står en minnessten över Väne härads tingsplats vid Artorp.

Väljer man den nordligaste av de två vägarna till vänster kommer man in mot fullständigt uråldrig historia, nämligen förbi den plats där kyrkan och kungsgården i Hullsjö lär ha legat. I den "boindelning" som anses ha gällt under forntiden var Hullsjö centralort i den administrativa enheten Hullsjö (Holtesio) bo. Man ser nu på avstånd skifferberget Hunneberg. Sommartid avtecknar sig i grönskan Västra Tunhems kyrka med anor från 1100-talet. Här finns den gamla s.k. *Forstena-släktens* gravkor liksom gravhällarna inne i kyrkan över bl.a. Torsten Linnarsson av Forstena-släkten, som tillbragte en del av sitt liv i landsflykt vid Sigismunds polska hov, samt över översten vid Västgöta kavalleriregemente Olof Andersson, adlad Silverlood, död över 90 år gammal år 1676. Även hans begravningsvapen finns uppsatt i koret¹).

Mittemellan kyrkan och älvens strand ligger herrgården Forstena, bland bauta-stenar och gravfält. Ett stenkast därifrån ligger det numera vitskimrande Nygårds slott. Den förra var stamgård för Forstena-släkterna, av vilka den yngre i sitt vapen förde *sparre över sjöblad* och i hjälmprydnaden *uppstigande tillbakaseende ulv*. På en av

gravhögarna restes år 1903 en minnessten över Forstena-släktens mest namnkunnige medlem, fältmarskalken och generalguvernören över Västergötland greve *Lennart Törstensson* (död 1651).

Häradshövdingeämbetet i Väne härad innehades under medeltiden av medlemmar av Forstena-släkten eller av personer knutna till denna ätt. I medeltidsgenealogin kan lagmans- och häradshövdingelängderna ge intressanta och ofta avgörande belägg vid släktskapsbestämning. För häradshövdingarna gällde vidare huvudregeln att de skulle ha sitt säte i häradet. Redan den äldre Forstena-släkten, den som i sitt vapen förde *bagghuvudet*, innehade ämbetet: Torbjörn Esgersson (hh 1481-1486) och sonen Gudmund Torbjörnsson (hh åtminstone 1495). Med den senares dotter Anna Gudmundsdotters giftermål med *Torsten Brunsson* (sparre över sjöblad), även han häradshövding i Väne härad 1525 och regementsråd i Västergötland 1529, förs gården Forstena in i "sparre över sjöblad"-släkten eller den yngre Forstena-släkten. Vapnet "sparre över sjöblad" kan bl.a. beses på gravhällen alldeles utanför kyrkvägen.

Den anmärkningen bör här göras att det heraldiska vapnet "sparre över sjöblad" (sigill 5) utgör ett exempel på det förekommande medeltida skicket med kognatisk vapenföring. Av någon anledning kom moderns vapen att dominera över faderns i barnens vapen. Det beskrivna vapnet indikerade släktskap med Abjörn- och Lindormssönernas ätter, vilka uppträder i källorna under 1300-talets första hälft och detta kom att dominera över den yngre släktens agnatiska vapen. Även i den äldre släkten med bagghuvudet hade f.ö. vapen-

Bild 10. Sköldebrev för väpnaren *Olof Tysk* i Lund i Knäute socken, Redvägs härad, Västergötland, utfärdat av kung Kristiern I i Köpenhamn den 18 oktober 1461. Skoklostersamlingen Riksarkivet nr 162. Som böneman uppträder riddaren *Staffan Bengtsson* av Vinstorpaätten.

byte skett - från "oskastat sjöblad" till bagghuvud. Detta skedde efter den halländske frälsemannens *Esger Törbjörnsson* (sjöblad) gifte år 1418 på Forstena med väpnaren *Sigge Birgerssons* (bagghuvud) dotter *Ingrid*. Dessa makars son, den nyssnämnde häradshövdingen *Törbjörn Esgersson* för morfaderns vapen, bagghuvud²).

Torsten Brunssons anförvanter är att söka i Västergötlands inre häradar, där flera av dem verkade som häradshövdingar. *Vartofta* härad med sätesgården *Åsaka* bör särskilt nämnas. Dit kan såväl hans farmorsfar *Lindorm Jönsson* (död f. 1418) som dennes broder *Magnus Jönsson*, häradshövding i *Vartofta* härad 1441, lokaliseras. Centrala i sammanhanget är även *Gudhems* härad kring *Falköping*, *Skånings* kring *Skara* och *Vedens* i trakten av *Borås*. *Häggatorp* i *Dalarna* i *Gudhems* härad är hans fader *Brun Svenssons* (n. 1459-95), liksom farbrodern *Hans Svenssons* sätesgård. Den senare är hä-

radshövding i *Gudhems* härad från 1481 till sin död 1506 eller 1507, liksom *Torstens* broder *Sven Brunsson* (1507 o ännu 1526). Hans *Svensson* är även häradshövding i *Vedens* härad, varom mera nedan. *Torsten Brunsson* själv är, förutom häradshövding i *Väne* härad enligt ovan och lagman över *Värmland* (1529-1534(38)), även häradshövding i *Skånings* härad 1523-1529. I samtliga här nämnda häradar, utom i *Gudhems*, uppträder i häradshövdingeländerna *Henrik Tysk* och *Welam Tysk* tillsammans med medlemmarna av "sparre över sjöblad"-släkten eller *Forstena*-släkten. Även i *Väne* härad, där släktens sätesgård *Forstena* är belägen, uppträder *Tysk*-släkt, bl. a. i *Gårdhems* socken och i *Börsleds* by i grannsocken *Väne-Åsaka*. Samma *Tysk*-släkt har även, liksom *Forstena*-släkten, egendomar på *Dalsland*.

Till *Börsleds* by i *Väne* härad kommer man genom att vid det omtalade vägskälet vid *Artorp* i *Gårdhem* ta den nordöstra vä-

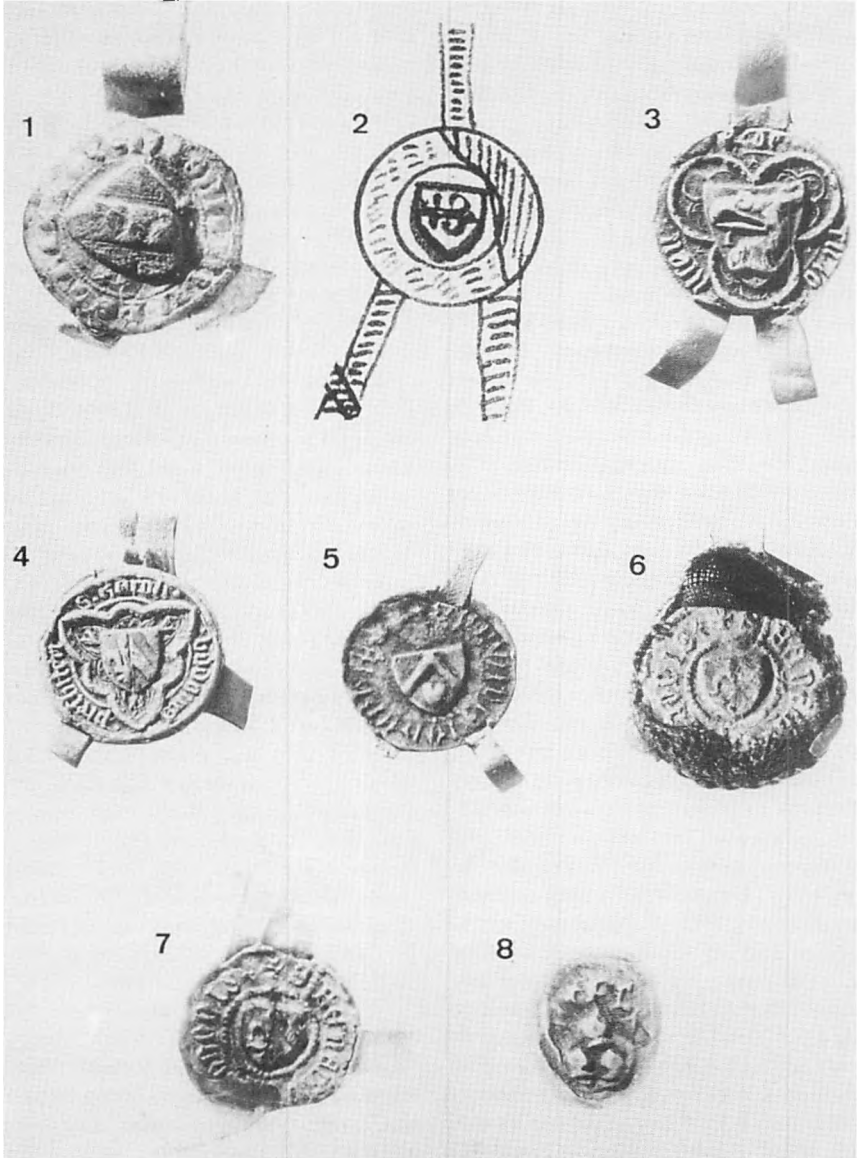

Bild 1-8. 1: *Sigge Djäkn* (år 1349); 2: *Udd Matsson* (Vinstorpa-släkten, år 1378); 3: *Bu Jonsson (Grip)*, år 1381); 4: *Karl Uddsson* (Vinstorpa-släkten, år 1412); 5: *Arvid Jönsson* (sparre över sjöblad, år 1380); 6: *Bengt Uddsson* (Vinstorpa-släkten, hel lilja, år 1409); 7: *Bengt Uddsson* (Vinstorpa-släkten m. »traditionella Vinstorpa vapnet, år 1415); 8: *Henrik Tysk* (år 1555).

gen. Den leder förbi Börsled (år 1485 Börtesleff) och vidare mot det inre av Västergötland. I Börsled har under 1500-talets senare hälft Torsten Brunssons son *Jöran Torstensson* intressen av såväl personligt som egendomsmissigt slag. Denna uppenbarligen intressanta personlighet skrevs till Forstena och Nygård men hade även flera gårdar på Dalsland, där han var fogde, bl. a. *Rölanda* i Frändefors socken i Sundals härad samt *Årbol*, *Åttingsberg* och *Åttingsåker* i *Färgelanda* socken i Valbo härad.³⁾

Jöran Torstensson beseglade år 1560 adelns försäkringen om godkännande av Gustaf I:s testamente och han dör 1598. På 1560-talet och framåt innehade han en halv gård i *Börsleds* by, vars marker alltså direkt gränsade till Olof Andersson Silfverloods Fristorp i V. Tunhems socken. På tinget i Väne härad den 13 mars 1620 rannsakades om denna Börsleds gård, då Jöran Torstenssons svärson *Per Nilsson (Kafle)* till Nygård tilltalades om en part i gården vilken avhäntes av en Anna Christoffersdotter. Fogden Jöran Torstenssons personliga intressen i Börsled är riktade mot *Elin Gudmundsdotter*. Flera faktorer pekar på att hennes fader är den i Väne-Åsaka år 1576 antecknade nämndemannen *Gudmund Bengtsson*, vilken även har sönerna *Anders*, *Tohl* och *Lars Gudmundsöner*. Anders på Maggegården i Härstad i V. Tunhems socken, nämndeman Tohl i V. Åsaka samt nämndeman Lars på Artorp i Gärdhem. Med *Elin* i Börsled har Jöran Torstensson flera barn, vilka legitimeras genom giftemål efter 1579. Dessa återfinns sedermera på de släktgårdar som delades upp mellan Jöran Torstensson och hans syskon vid arvsskiftet på Forstena år 1551 efter fadern Torsten Brunsson, däribland Forstena, Lunden (3 km från Artorp i Gärdhem), *Bryggum*, halvvägs mellan V. Tunhem och Gärdhem, samt gårdarna på Dalsland, vilka säkerligen kommit från Jöran Torstenssons mormorsfar, väpnaren *Sven Jonsson* (halv lilja) på Dingelvik i Steneby socken, Vedbo

härad på Dalsland, som den 5 oktober 1449 gifte sig med *Ingeborg Torsdotter (Byting)*, med vapnet nedvänt musselskal) från Stola i Kållands härad.⁴⁾

Källorna berättar om Elins och Jörans son *Brun Jöransson* (död f. 1603), som skrivs till *Säter* i Örs socken, Nordals härad på Dalsland, uppenbarligen anhängare till kung Sigismund och av Hertig Karl betecknad som "en stor papist". Brun var gift och hade barn. I hans egendomar ingick Björnsgården i Fristorp i V. Tunhems socken. Sonen *Gudmund Jöransson* (död omkr. 1604) förekommer, liksom brodern Brun, under någon tid på 1590-talet på Nygård, men skrivs till *Skulltorp* i Skånings härad. Uppgifter om sonen *Jöran Jöransson* är fåtaliga. Han var gift och hade barn av vilka dottern *Elin* varit känd. På den ovan nämnda släktgården *Bryggum*, vilken måste ha delats mellan flera av Torsten Brunssons barn (sätessgård för såväl *Hans* som *Christoffer Torstensson*), finns under 1600-talet flera Jöranssöner. Enligt Älvsborgs läns mantalslängd för 1642 och 1643 etc. nämns ryttaren *Lars Jöransson* såväl på Bryggum som på *Knutsbol* i Gärdhems by, granngård till Artorp vid det omtalade vägskalet. Jordboken för Älvsborgs län 1654 omnämmer *Jöran* (trol. Larsson) på frälsegården *Bryggum* samt antecknar "wälb. Anders Lakes tjänare Erik Jöransson fritt". Jöran Torstenssons dotter *Karin Jöransdotter* är gift med *Per Nilsson (Kalle)*. Makarna ärvde Nygård, till vilken gård de skrevs.⁵⁾

Översten *Olof Andersson Silfverlood* har nämnts. Hans sätessgård Fristorp ligger mellan Börsleds och Bryggums ägor. Samband av personligt och egendomsmissigt slag synes föreligga mellan Forstensläkten, Silfverloodsläkten och Tysksläkten. De romantiska sagor och ballader som ännu lever i trakten kring Hunneberg om den fattige skomakarsonens enkla ursprung är sannolikt inte helt verklighetsförankrade. Redan år 1617 inlöser han en tredjedel i Björnsgården i Fristorp i V. Tun-

Karta över Väner härad i Älvsborgs län, Västergötland.

hems socken från arvingarna efter *Brun Jöransson*. Hans moder är en *N.N. Brynielsdotter*. Hans den 18 november 1657 till Väner häradsrätt ingivna testamente är under-tecknat, förutom av honom själv, av *Christoffer Torstensson* av Forstena-släkten, brorson till *Jöran Torstensson* och över-stoljtnant vid Västgöta kavalleriregemen-te, samt av *Jöran Kasle* till Nygård och *Hans Kasle*, den förre dotterson till *Jöran Torstensson*. Under sitt långa värv vid Västgöta kavalleriregemente, slutligen

som dess överste, hade han som kaptenlöjt-nant och ryttmästare *Jacob Jacobsson Tysk* från Börsled och Artorp, stupad i slaget vid Lund år 1676 och gift med *Anna Olofsdotter*. Någon generation senare uppträder såväl en *Jöran Silfverlood* som en *Jöran Tysk*. Tysk-släkten innehar under lång tid flera gårdar i häradet, alternativt uppehåller sig på dessa, bl. a. Börsled i V. Åsaka socken samt gårdar i Gärdhems socken. Ryttmä-staren *Jacob Tysk*, som i 1676 års rulla skrivs på fyra hästar, varav en på *Friggeråker* i

Gudhems härad, rustar även för *Ekered* (Äckerud) i Erikstads socken, Sundals härad på Dalsland, ca 9 km öster om Säter i Örs socken. Han innehar även *Rökila* i Brälanda socken samma härad, 10 km från Jöran Torstenssons Rölunda ⁶⁾.

Till gårdarna i Gärdhem, bl.a. Knutsbol, Skattegården och Stommen, kommer man genom att ta till höger i vägkorset vid Artorp. Mellan Knutsbol och Skattegården ligger den gamla kyrkoruinen i gråsten med anor från 1100-talet med omgivande numera ödelagd kyrkogård. Någon kilometer därifrån reser sig den nya kyrkobyggnaden från 1800-talets slut i rödaktig sten. Fortsätter man på denna väg i riktning mot Flundre härad vid stranden av Göta Älv passerar man sätesgården Velanda och gårdarna Stora och Lilla Alingsåker (Alinxaker), under 1500-talets sista år tillhöriga *Anders Eriksson* (Ekeblad av Hedåker), död 1593 och på vars gravhäll i Varnhems klosterkyrka man även ser hans modernevapen "sparre över sjöblad". Gårdarna i Alingsåker har även, liksom flera andra av gårdarna i området, legat i den från Tyskland inkomna släkten *Snakenborgs* egendomsmassa⁷⁾.

En genomgång av Väne härads dom- och jordeböcker möjliggör insyn i gårdarnas öden under lång tid. Även om denna studie inte ger utrymme för ett framläggande i detalj av släkt- och egendomsförhållandena – något som skall göras i annat sammanhang – bör ändå vissa data ur dessa forskningar återges. Under 1600-talets första hälft besitter den på Forstena-gården *Bryggum* tidigare nämnde *Lars Jöransson* gården Knutsbol i Gärdhems by. Denna gård innehades därefter av dottern *Elin Larsdotter*, som i domboken uppträder som kärke i mål berörande Knutsbol, och hennes make *Anders Arfvidsson*, kornett 1660 vid Västgöta kavalleriregemente. Dessa makars son, *Anders Andersson*, med tillnamnet *Winbo*, omtalas i Gärdhems kyrkobok som "Hans Grefliga Exc. Tor-

stenssons hejderiddare och Gärdhems sockens kyrkovärd". På oktobertinget i Väne härad år 1677 uppträder "... gamle kornetten, manhaftig Anders Arfvidsson i Gärdhem och dess son Anders Andersson på Knutsbohl". Efter lång tjänst vid Västgöta kavalleriregemente från 1657 till 1673 samt, enligt vad han själv uppger i ett år 1681 till Konungen ställt brev, även vid adelsånan, dör han vid hög ålder år 1692 på Knutsbol. Hans avkomlingar, av släkten *Winbo*, liksom avkomlingarna till ryttmästaren *Jacob Jacobsson Tysks* barn innehade länge flera gårdar i häradet, bl.a. Börsled i V. Åsaka, liksom Artorp, Rustorp och Skattegården i Gärdhem. Ännu idag finns flera av gårdarna inom samma släkter⁸⁾.

Den gamla kyrkoruinen i gråsten mellan Knutsbol och Skattegården ger associationer bakåt i tiden. Området har genom historiens lopp varit centralt. Det utgjorde under skilda skeden gränsområde mellan Sverige och Danmark-Norge. Det är t.ex. fascinerande att följa det s.k. gränsfrälsets lojalitetskonflikter. Jordeböckerna talar ideligen om gårdar i brand och "durchtåg". Deras historia kan följas än längre ned.

Redan under 1300-talets första hälft har den västgötske jordägaren *Sigge (Pettersson) Djäkn*, som i sitt vapen förde *ginbalk balagd med tre prismalikhande figurer* (sigill 1)⁹⁾, egendom i Gärdhem. Han var gift med *Margareta Thomasdotter (Grip)*, faster till drotsen *Bo Jonsson (Grip)* (sigill 3)¹⁰⁾. Skara stifts kyrkliga jordebok omtalar att *Sigge Djäkn* skänkt en tomt vid Alingsåker (Alinxaker), uppenbarligen själägäva. Även Knutsbol kan ha ingått i *Sigges* egendomsmassa. Gården omtalas tillsammans med den tidigare nämnda Lunden i Gärdhem i ett brev daterat den 3 mars 1401, genom vilket riddaren *Nils Gustafsson (Rossviksätten)* skiftar arv med sin sväger *Magnus Kasc* (7-stjärna) efter dennes och den döda system *Ragnhilds* föräldrar *Olof Kasc* och *Kristi-*

na Siggadotter, alltså en dotter till Sigge Djäkn¹¹).

Som beseglare av 1401 års brev uppträder bl. a. Västgöta lagman Erik Erlandsson (sparre) samt riddaren och riksrådet *Knut Uddsson* av *Vinstorpa-släkten*, som i vapnet för sin brisy av det karaktäristiska och fantasieggande *Vinstorpa*-vapnet: kluven sköld, dexter fält från linjen utväxande halv lilja, sinister fält tre gånger styckat¹²). *Knut Uddsson*s uppträdande i detta sammanhang kan inte vara någon tillfällighet. Han är ättling i rakt nedstigande led till Sigge Djäkn genom sin moder *Ingrid Karlsdotter* (n. ännu 1399) på *Gammelgården* i Böne socken i *Redvägs härad*, vars till namnet okända moder var en annan dotter till Sigge Djäkn samt gift med *Karl Inge-mundsson* (bjälke), nämnd omkring 1350 på *Bottnaryd* i *Mo härad*¹³). Även *Gamla Vinsarp* eller *Gammelgården* har sina egendomsrättigheter hos Sigge Djäkn. I brev daterat 3 augusti 1323 säljer *Haldor Magnusson* (7-stjärna) till "discreto viro *Siggoni dyacn*" den del av *Gammelgården* som hans "dilecta uxor" hade i gården "sibi post mortem *Götari Hunuidsson* (trol. *Götar Holmvidsson*) iure hereditario successit". Gården eller gårdarna i *Vinstorp* torde ha förts in i den s.k. egentliga *Vinstorpa-släkten* först med Sigge Djäkns ättlingen *Ingrid Karlsdotters* giftermål med *Udd Matsson*, som enligt hitintills föreliggande uppgifter skall ha nämnts sista gången 1371 och till vilken vi senare skall återkomma¹⁴). Egendomar fördelas sedermera på *Udd* och *Ingrids* barn: *Skarakaniken Karl* (sigill 4)¹⁵, *Skarabiskopen Sigge*, riddaren och riksrådet *Knut Uddsson*, *Ragnhild*, gift med *Johan Laurensen* (vapen: oxe/fiskstjärt) i *Floby* i *Floby socken* i *Vilske härad*¹⁶), samt häradshövdingen i *Redvägs härad*, riksrådet *Bengt Uddsson* (död omkr. 1436-37).

Vi går vidare i vår redogörelse för de skönjbara släktsammanhangen kring den *Tysk*-släkt som var verksam i *Västergöt-*

land under senare medeltiden. Ovan nämndes häradshövdingarna *Henrik Tysk* och *Welam Tysk*. Vilka samband kan klarläggas mellan de skilda innehavarna av namnet *Tysk*?

På ett dombrev utfärdat av *Henrik Tysk* i egenskap av häradshövding i *Vedens härad* "på fredagen före St:a Maria Magdalena" (19 juli) år 1555 visar hans på pappersbrevet påtryckta sigill enligt den avgjutning som gjorts (se sigill nr 8) en till formen typisk 1500-talssköld med tre figurer (1,2), som möjligen föreställer *järnhattar* eller stormhuvud, eller, kanske troligare, blomliknande figurer, måhända "tre rosor på kvistar" (jfr. bild 11 o. 12)¹⁷.

En frekvensundersökning gjord i personnamnsarkivet i *Uppsala* utvisar att *Henrik Tysk* förekommer i källorna från 1532, då han får frälse på sin sätesgård *Torsbo* i *Gällstads socken* i *Kinds härad* till 1555, då han är häradshövding i *Vedens härad*. Enligt *Almquist* är det känt att han var bosatt på *Torsbo* åtminstone under åren 1540-1555¹⁸). Han har varit litig som både domhavande och häradshövding: underhäradshövding i *Kinds härad* åren 1538-1540, där han som företrädare hade *Severin Kijl*, vars dotter f.ö. har direkt anknytning till *Väne härad* genom sitt gifte med den tidigare nämnde *Jöran Torstenssons* (*Forstena-släkten*) bror *Hans Torstensson* till *Lunden* (3 km från *Artorp* i *Gärdhem*), samt *Jöns Larsson* (*Bölja* från *Västbo* med vapen tre av vågskuror bildade ginbalkar), sedermera *Tiohäradslagman* år 1529.

Åren 1540-1542 är *Henrik Tysk* ordinarie häradshövding i *Mo härad*, där han åter efterträder *Jöns Larsson* (*Bölja*)¹⁹). Under 1540-talet är han samtidigt med sin tjänst domhavande i *Vartofta härad*, där man bland företrädarna märker såväl *Magnus Jönsson* till (*Vartofta*-) *Åsaka*²⁰) (1441) som *Hans Svensson* till *Saleby* (1488-1493), båda av "sparre över sjöblad"-släkten, den förre farmors farbror och den senare

Bild 9. Rötger Olofssons sigill 1490, väpnare till Gennäs, Pojo sn, Finland.

farbror till vår bekante Torsten Brunsson till Forstena i Väne härad. Även i *Vedens* härad har Henrik Tysk varit häradshövding åren 1541-55, där man bland företrädarna åter uppmärksammar den just nämnde Hans Svensson samt vidare *Anders Pedersson* (Prika, 6-stjärna). Just Anders Pedersson spelar längre ned en roll i vår kedja av indicier som ständig beseglare av Tysk-familjens godstransaktioner²¹).

I *Redvägs* härad uppträder Henrik Tysk ca 1550-1554, där bland hans företrädare kan nämnas *Bengt Uddsson* av Vinstorpsläkten (1412-1424), Pafwel Fynbo (1440-tal) samt bland efterträdarna hans egen dotterson *Halvard Knutsson* (Forsa-ätten med vapnet tre vägskuror och därutöver uppskjutande stjärna) åren 1550-1573 samt *Anders Svensson Tysk* till Alarp i Timmelle socken (adl. ätten Tysk-Rosenquist nr 123 med vapnet tre rosor på en avhuggen kvist) åren 1614-1620²²).

Henrik Tysk förekommer ofta i källorna, särskilt i Gustaf I:s Registratur, tillsammans med frälsemännen *Welam Tysk* och *Jöns Tysk*. Den förre, frekvensmässigt förekommande från 1532 till 1563 var kungl. fogde i Gudhems härad samt häradshövding i Skånings härad ännu 1560. Samtidigt med att Henrik Tysk 1532 förlänas frälsefrihet på Torsbo gård i Kinds härad förlänas *Welam Tysk* frihet i Vartofta och Gudhems härader. *Welam* skrivs till

såtesgårdarna Horshaga och *Götala* i Skånings härad. Han var gift med *Anna Pedersdotter* (Hård af Segerstad) och dottern *Hilla Welamsdotter* blev gift med fogden i Flundre härad (grannhärad till Väne härad) Erik Olofsson (Gyllengren nr 281). *Welam Tysks* vapen beskrivs som "tre stormhuvud och tre bösslod"²³).

Något avtryck av sigillet eller avbildning har ännu inte påträffats, men av beskrivningen att döma rör det sig om järnhattar. De omnämnda "bössloden" kan vara fel-tolkning av de remmar som i dessa "Ketelhodtvapen" normalt hänger i ögla nedanför järnhjälmen. Denna typ av järnhattsvapen förs eljest under medeltiden av en nordtysk vapengrupp med svensk anknytning: Ketelhodt, van Hafn, Huskumber, Vrimitivesdorp och Wendt. Det kan för ordningens skull antecknas att en Heyne Vent under 1400-talets första år uppträder i Västergötland. Denne för ett egendomligt vapen, nämligen en melusin eller sjöjungfru. Henrik Tysks vapensigill uppvisar f.ö. en förbluffande likhet med den i Finland besuttna väpnaren Rötger Olofssons

Bild 11. Häradshövdingen *Henrik Tysks* vaxsigill hängande under ett dombrev utfärdat 9 nov 1550 i *Redvägs* härad. Figurerna är svårtydda. Kan var för sig tolkas som järnhattar eller kanske möjligen huvuden eller, troligare, blommor på kvist, liknande vapnet för släkten Tysk-Rosenquist. (Jfr bild 12).

123. *Rosenquist* Anders.

Bild 12. Häradshövdingen i Redvägs härad 1614–1620 *Anders Svenssons* (Tysk Rosenquist nr 123) vapen enligt Riddarhusets stamtavla över ätten.

(Diekn) till Gennäs i Pojo socken vapen (n. 1490) (sigill 9), efter vilken släkten Boije af Gennäs upptagit sitt vapen²⁴).

Henrik Tysk nämns i 1535 års förteckning över det rustjänstskyldiga frälset i Västergötland, tillsammans med *Jöns Tysk*. Den senare förekommer frekvensmässigt mellan åren 1525 och 1535, rustjänstskyldig i Ås och Redvägs härader samt kungl. fogde i *Kinds* härad. Vi vet exakt vilka gårdar *Jöns Tysk* innehade med frälse, enär dessa uppräknas och benämns som gammalt frälse i det frälse- och sköldebrev som den 11 april 1548 utfärdas av Gustav I för *Jöns Tysks* brorson och arvinge *Anders Andersson Tysk*, stamfader för den adliga ätten *Tysk-Rosenquist* (nr 123). Vapnet beskrivs i sköldebrevet "medh Skiöld, Hielm och Skiölde merckie, Som är Tree blåå Roser på en afhuggen qwiist, vti ett hwiitt siell och en Rooss på Hielmen" (Bild 12).

Rosenquistska vapnet "tre rosor på en avhuggen kvist" överensstämmer med Henrik Tysks vapen i vad gäller figurernas storlek och placering. Ett alldeles nyfunnet och förhållandevis tydligt vaxsigill av Henrik Tysks vapen, hängande under ett av honom i egenskap av domhavande i Redvägs härad utfärdat dombrev daterat 9

november 1550 (UUB), visar vissa likheter med "tre rosor"-alternativet (bild 11).

De gårdar som omfattas av frälsebrevet från 1548 är *Terbygård* (frälsegården Tyskagården eller Storegården), *Väd* (Wä-tomptt i frälsebrevet, *Wää* senare) och *Håkabo* i Vings socken i Ås härad, sätesgården *Alarp* i Timmelle socken i Redvägs härad, inte långt från *Vinstorpa-gården* samt vidare *Haralstorp* i Wids socken, *Bergagårde* i Revesjö socken, *Grodared* och *Redstorp* i Gällstads socken i *Kinds* härad. Vi erinrar oss att Henrik Tysks sätesgård *Torsbo* låg i Gällstads socken. *Alarp* och *Terby*, liksom troligen även de andra gårdarna innehades sedermera av den ovan omtalade häradshövdingen i Redvägs härad *Anders Svensson (Tysk-Rosenquist)*²⁵).

Vad beträffar den gård i *Terby* i Ås härad som innehafts av såväl *Jöns Tysk* som av *Anders Svensson Tysk* finns det i en äldre generation en *Per Tysk* (kortform för *Peder*) i egendomstransaktion rörande två gårdar och fisken i just *Terby* i Ås härad. Enligt brev daterat 23 november 1492 förvarat i *Drakenberg*ska samlingen i Örebro Stadsarkiv säljer *Per Tysk*, *Arvid Ebbasson* och *Jon Arvidsson* 2 gårdar och 2 fisken i *Terby* till *Arvid Knutsson* (sparre över 6-stjärna)²⁶ till *Torpa*, Ås härad, vilka gårdar de särskilt anger att de har *återvunnit* (släktbördning?) på Skara landsting av fru *Anne Arvidsdotter* (Baad av Halland eller *Tjurhuvud* med vapen oxhuvud framifrån), änka efter det danska riksrådet *Jacob Griis* av *Nordrup*. Anmärkas bör att fru *Anne* tillhörde en släktkrets där bl.a. *Terby* ingått i egendomsmassan. Såväl hennes far *Arvid Baad* som hennes farfar *Sven Töresson* (Baad) – ibland *Sven Baad* – har innehaft gården *Terby*. I två brev, dels ett daterat 23 februari 1403, dels ett 3 augusti 1409 förekommer intressanta beseglingsmässiga omständigheter: det första beseglas av en medlem av släkten *Kraam*, vilken i sitt vapen förde *hel lilja*, nämligen *Arvid*

(Torsson) Kraam, det andra av *Bengt Uddsson* av Vinstorpa-släkten, där han inte använder sitt regelrätta, ovan beskrivna Vinstorpa-vapen (sigill 7), utan vapnet *hel lilja* (sigill 6). Som beseglare av Per Tysks brev år 1492 uppträder härads hövdingen i Vedens härad, den tidigare nämnde *Anders Pedersson* (Prika, 6-stjärna), prosten i Redvägs härad, herr *Olof Thidekasson*, även han i sitt vapen förande 6-stjärnan samt herr Laurens i Ving, eller Laurens Dun (sparre över 6-stjärna). Både Anders Pedersson och Olof Thidekasson uppträder nästan undantagslöst vid Tysk-familjens transaktioner²⁷).

Tidigare i framställningen har Vinstorpa-släkten behandlats. Stamfadern på mödernet Sigge Djäkn har omnämnts liksom hans ättling Ingrid Karlsdotters (bjälke) gifte med Udd Matsson (n 1371). Den nyssnämnde beseglaren Bengt Uddson (i 1409 års brev med *hel lilja*) är son till dessa makar. Han har nämnts som härads hövding i Redvägs härad 1412-1424 och som riksråd. Sättegården var Nya Vinsarp, nu på västra sidan om Vinsarpsjön till skillnad från Gammelgården på södra sidan. I ett morgongåvobrev (långt efter bröllopet) daterat på biskopsbostället Brynjulfsbo den 7 november 1424 (UUB) ger han en gård i *Brismene* i Frökinds härad, en gård i Langsered och en gård i *Lund i Knätte* socken, Redvägs härad, fem kilometer söder om Gammelgården, till sin hustru *Kristina Staffansdotter* (tillbakaseende ulv). Enligt "Ortsnamnen i Älvsborgs län" är *Storegården* i Lund frälse (trol. bestående av 2 gårdsenheter)²⁸).

Gårdarna i *Brismene* och *Lund* är intressanta av olika orsaker. *Brismene* i Frökinds härad har bevisligen ingått bland Bengt Uddsons egendomar och tillskiftas i arvsskiftesbrevet den 10 juni 1461 (UUB) sonen Karl Bengtsson, liksom i varje fall en av gårdarna i *Lund*. Vi har även visat hur Bengt Uddson beseglats med vapnet *hel lilja* (1409), samma vapen som släkten Kraam.

Det är därför inte utan intresse att peka på att i ett brev ur Säfstaholmssamlingen daterat den 19 mars 1363 på Bogesund, som ju Udd Matsson hade i förläning, tilldömer konung Magnus *Odde Kraam* rätt att återlösa sitt modernegods i *Brismene* i Frökinds härad, vilket hans mormor olagligen bortgivit. Kan vi anta att *Udd Matsson* är identisk med *Odde (Udd) Kraam*? I det enda heraldiska bevis vi kan uppbringa för Udd Matsson, en avbildning i B 16 Sparreska kopieboken av ett brev daterat 28 oktober 1378, för Udd Matsson som vapen just en *hel lilja* (sigill 2), som släkten Kraam, ehuru ställd bjälkvis. Sonen Bengt för *liljan* upp rätt²⁹).

Gården i *Lund i Knätte* socken är intressant därför att den år 1461 blir sätesgård för väpnaren *Olof Tysk*. Innan vi återgår till släkten Tysk skall nämnas att Bengt Uddsons och hustru Kristinas egendomar förs vidare till barnen Ingrid, den danskorienterade riddaren och riksrådet *Staffan Bengtsson*, som stupade på dansk sida i slaget vid Brunkeberg år 1471, Märta, gift med riddaren och det danska riksrådet Åke Axclsson (Thott), riddaren och riksrådet *Karl Bengtsson* (n. ännu 1495), *Birgitta Bengtsson* gift med Laurens Bengtsson (balk) samt, enligt Brask, Ingeborg³⁰).

Olof Tysks förbindelser med Vinstorpa-släkten är intressanta. Redan hans i Köpenhamn den 18 oktober 1461 daterade och ännu idag i original bevarade sköldebrev ger fantasieggande associationer. Det ingick enligt en notis i Handlingar rörande Skandinaviens historia, tryckt 1817, där brevet avtryckts, i greve Brahes samlingar. Numera har det nr 162 i Skoklostersamlingen i RA³¹). Det är utfärdat av unionskonungen Kristian I på förbön av *Staffan Bengtsson* av Vinstorpa-släkten "at fore Her Staffen beyngtzsöns riddere wor elskelige manz oc raads bön schyld, Swo oc fore tro schap oc willigh thieniste som thenne bref fuisere Oleff thysk oss oc wore Righe her til giort haffuer ..." Han ges frälse på en

gård i Lund, vilken anges som gammalt frälse "oc en gard i Lund som af arildom til nu haffuer frij varet", vilken bör vara den gård i Lund i Knätte socken som ingått i Bengt Uddsons egendomar enligt ovan. Dessutom ges han frälse på "alth hanz goodhz i brynd", alltså i Brunns socken i Redvägs härad, alldeles väster om Åsundens norra ände. Hans vapen, vilket ännu idag finns återgivet i originalfärger beskrivs som "sköld och hjälm som är en röd råbockstagg i ett vitt fält och två röda veselhorn ovanpå hjälmen". Brevet avslutas med "cum relatione Domini stephani Benedicti milites" (bild 10 s. 224).

Omständigheterna kring sköldebrevet, bl.a. med böneman ur Vinstorpa-släkten, kan tyda på att Olof Tysk får frälse på egendom tillhörig denna släkt i samband med att han gifter sig med ättling av Vinstorpa-släkten. Senare brev tyder direkt härpå, då hans avkomlingar *Sigge Tysk* och *Magnus Pedersson*, den förre i Lund, den senare i Åsaka (Vartofta)³², omnämner rid-daren Karl Bengtssons barn, fru *Anna Karlsdotter* och junker *Jöran Karlsson* på Vinstorp som sina *kära fränder* och att börsrätt föreligger till Tysk-familjens gårdar. Detta utesluter emellertid inte att Olof Tysk kan ha haft eget gods i området. Hans patronymikon är okänt, men tillnamnet Tysk bör tyda på någon form av förbindelse med de tyskhärstammande släkterna i området, vilka var flera.

Olof Tysk i Lund förekommer själv ytterligare två gånger i källorna, den ena gången i brev 7 december 1476 (UUB), då han ingår i nämnden när häradshövdingen i Redvägs härad Markvard Split håller ting i Hössna (Högstena). I nämnden ingår även den tidigare nämnde Pafwel Fynbo (vapen ej tydligt) samt en Lars Ebbasson i Åfärd (jfr ovan Per Tysk och Arvid Ebbasson år 1492). Med brev daterat den 14 augusti 1482 (UUB) säljer han med sin icke namngivna *hustrus* och barnens samtycke odegården Odensrydh (Onsered) i Tvär-

reds socken i *Kinds* härad till Karl Bengtsson på Vinstorp. Som beseglare uppträder igen vår bekante häradshövding Anders Pedersson (Prika, 6-stjärna) och prosten Olof Thidekasson (6-stjärna). Inga sigill finns kvar. Man slås onckligen av beseglarnas ständiga närvaro - de bor ej nästgårds och förekommer under lång tidsperiod för de olika generationerna Tysk - samt av namnligheten mellan Olof Thidekasson och Olof Tysk. Jämför man pikturen i de relevanta breven, med sina speciella karaktäristika, skulle man troligen kunna dra slutsatsen att prosten Olof skrivit de flesta av dem³³. Om man tillåter sig en tanke, vars hållfasthet får prövas, kan man ju fundera på hur det kommer sig att prosten Olof *Thidekasson* är den som uppträder som kärke och vinnande part i ett mål som inbegriper ett förfalskat dokument från 1409, där såväl en Gunne *Prika* som en *Thideka Kraam* föreges som beseglare. Finns det något bakom denna tanke blir sambanden med den tyska släkten *Snakenborg* i området intressanta³⁴.

Olof Tysks avkomlingar *Sigge Tysk* och *Magnus Pedersson* avhänder sig i brev daterade på Lund den 21 september 1496 samt på Vinstorp den 6 november 1496 och 11 juni 1502 (UUB) många av sina egendommar. Man kan peka på att Vinstorpa-namnet *Sigge* här återkommer samt på det faktum att Magnus Pedersson anges som boende i *Åsaka* (Vartofta härad), "en gård som vi ovan visat tillhörde släkten "sparre över sjöblad" eller Forstena-släkten. Beträffande *Sigges* och *Magnus* inbördes relationer, där patronymikon Pedersson anges för Magnus men endast släktnamnet Tysk för *Sigge*, bör observeras att ett av breven, det daterat den 11 juni 1502, har en tergalpåteckning enligt följande: "paa Lun och de gos i Bryn som *Sigge Tysk* och hans *bror saaldhe*"³⁵). *Sigge Tysk* och *Magnus Pedersson* skulle således vara bröder. Även om något belägg inte finns för filiationen bör vi erinra oss den år 1492 förekommande *Per* (*Pe-*

der) Tysk, som sålde en gård i Terby i Ås härad³⁶). Tyvärr finns inga sigill bevarade under de aktuella breven.

Vi skall göra några utdrag ur breven. De binder helt ihop Olof Tysk med i varje fall Sigge och Magnus, då överensstämmelse finns mellan gårdsinnehaven omnämnda i 1461 års sköldebrev och innehaven angivna i 1496 och 1502 års överlåtelsehandlingar. Det framgår också härav att såväl Sigge som Magnus är gifta och har barn. Eftersom barnens samtycke särskilt anges torde detta böra tolkas så att vuxna söner funnits. Brevet säger ju endast vilka gårdar som avhånts, ej vilka som till äventyrs var kvar. Även sätesgården i Lund säljs.

Brevet 21 september 1496 skrivet på Lund lyder i utdrag "... helsom wij Sygghetysk aff wapn i Lund ok Maens pedersson i aasaka ... ok met waare kære hwstrws raadth ok samtykke haffwum saalth ok wplathet ærligh ok welbyrdwgh swen Jøryen karlsson j winzertorp *waar kære frendhe* (förf kurs.) thwaa gaardha (2 gårdar i Brunn kallade Ågården samt Freddetorp i Timmelle socken, nuv. Frändarp) ... thy affhendom wij ooss ok *waarwm afffwom* thette forskrefna godhz ... hengyom wij waarth insigle nædhen for thetta breff ok bedom ...". Gårdarna omtalas som "vårt arv" och det talas om "vårt insegel", vilket bestyrker brödraskapet. Som beseglare uppträder åter prosten *Olof Thidekasson*, lagmannen i Västergötland Lindorm Björnsson (Vinge), häradshövdingen i Gudhems härad, vår bekante *Hans Svensson* (sparre över sjöblad) samt Pafwel Fynbo.

I brevet daterat på Vinstorp den 6 november 1496 upprepas inledningsfrasen. Försäljningen anges ske med hustrurs och barns samtycke "wore kære hwstrws ok barness raadhe" till "välbördig swen *Jöran Karlsson*, vår kære frände". Nu avhånds en gård i Brunn samt tre ödegårdar i "Yiesala". Beseglare är åter Västgöta lagman Lindorm Björnsson (Vinge), häradshöv-

dingen i Vartofta Erik Jönsson (Tre rosor), kyrkoherden Rörrik i Böne socken, som alltså är hemmasocken, samt Pafwel Fynbo. Att självaste Västergötlands lagman beseglar transaktion av detta föga omfattande slag, gällande bl.a. tre ödegårdar, kan möjligen tillskrivas det faktum att hans hustru vid denna tidpunkt på modernet är av Vinstorpa-släkten, därvid alltså börsberättigad, nämligen *Kristina Laurensdotter*, dotter till de ovan nämnda makarna *Laurens Bengtsson* (balk) och *Birgitta Bengtsdotter* av Vinstorpa-släkten, dotter till Bengt Uddsson på Vinstorp.

Vid nästa försäljning den 11 juni 1502 är unge junker Jöran på Vinstorp död. Vinstorpa-släkten är utdöd på manssidan. Kvar finns systemen, fru Anna Karlsdotter, som genom sitt gifte före 1493 med riddaren och riksrådet *Erik Eriksson* (*Gyllenstierna*) för egendomarna in i denna släkt. Inledningsfrasen är nu ändrad så tillvida att såväl Sigge som Magnus anges "i Lund i Knätte socken". Nu säljs sätesgården Lund, gården i Odensrydh i Tvärred i Kinds härad, Ågården, Torestorp, Krogboda /Kråkebo/, Lillgården, Remmagården med ödegärdet Wigårde i Brunns socken i Redvägs härad "begges vore arff oc egodelar tiill ewigh tiid ... Och *forskrefne ffrw Anna haffwer ther byrdh och bood tiill*" (förf:s kurs.). Då de ej har med sig sigill ombeder de prosten *Olof Thidekasson*, prästen Laurens Dun samt Pafwel Fynbo att besegla dokumentet.

Den 2 maj 1540 (UUB) förrättar fru Anna Karlsdotter på Vinstorp arvsskifte efter maken Erik Eriksson med sina barn Karl och Jöran Erikssöner samt döttrarna Karin, Kerstin och Magdalena. Den 16 december 1532 håller Västgöta lagman *Karl Eriksson* (*Gyllenstierna*) på Vinstorp lagmansting på tingsplatsen vid Hössna (Högstena) i närvaro av Welam Tysk³⁷). År 1476 hade Olof Tysk uppträtt i nämnden vid samma tingsplats. På landstinget i Skara år 1542 var såväl regementsrådet

Torsten Brunsson (Forstena-släkten) som häradshövdingen Henrik Tysk närvarande. Welam Tysk och Torsten Brunsson var båda häradshövdingar i Skånings härad³⁸).

Vår studie - genomförd inom Forstena- och Vinstorpasläkternas råmärken - har kunnat konstatera vissa intressanta samband mellan dessa släkter och bärare av Tysk-namnet. Frågan är om de granskade herrarna Tysk kan räknas in bland avkomlingarna till de barn som uttryckligen nämns i *Olof Tysks* brev av 1482 alt. bland avkomlingarna till *Sigge Tysks* och brodern *Magnus Pederssons* barn, nämnda i brevet av 1496. Den sistnämnde skrivs på "sparre över sjöblad"-släktens sätesgård *Åsaka*, omnämnd inledningsvis, vilket för kommande undersökningar får betecknas som ett intressant faktum.

Notförteckning

- 1) Se G. Lundén, Tunhems Gäll. Dess historia, Trollhättan 1951; Trollhättan genom tiderna, Trollhättan 1955; Det forna Vassända Naglum och Brätte stad, Trollhättan 1954; Hilding Johansson, Tunhemsboken, Trollhättan 1965; Adolf Kloof, Västra Tunhems kyrka, Vänersborg 1977; Sanfrid Welin, Den gamla bo-indelningen i Västergötland och bonas förvaltningsgårdar, Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, (VFT) del V, 7-8 hfst, 1954 s 10 ff. M. Mannerfeldt, Västgötavägar del 1-4, Uppsala 1938, Lund 1942, Stockholm 1945 o. 1952; I. Lundahl, Det medeltida Västergötland, Lund 1961; Jan Eric Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (1523-1611), Stockholm 1960; C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, Stockholm 1911; Nils Belfrage, Olof Andersson Silfverlood, Översic för Västgöta kavalleriregemente 1658-1660, VFT del IV s 72 ff.; Nils Belfrage, Kungl. Västgöta Regemente I. Biografiska uppgifter om officerare och likställda vid Västgöta ryttare och Västgöta kavalleriregemente 1540-1723, Stockholm 1947 (nr 120).
 - 2) J. E. Almquist, Lagsagor och domsagor i Sverige, Stockholm 1955; H. Gillingstam: Forstena-släkten, Sv. Biogr. Lexikon, Bd 16 s. 381; G. Djurklou, Svenska släkter med spar-
- ren över ett blad till sköldemärke, Historisk Tidskrift 1891 s 137 ff.; Jan Raneke, Svenska medeltidsvapen I o II, Lund 1982, s 424 (vapnen blad o. bagghuvud), 799 (sparre öv sjöblad). Beträffande *Esger Torbjörnssons* halländska förbindelser se *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediaevalis* (Rep D), Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, 3:e bind, København 1906: brev 14 el. 21 mars 1432 (6548), vari *Esger Torbjörnsson* i Forstena har gett välb. *Åke Axelsson (Thott)* till Hjulenberg (g.m. senast 1435 *Mårta Bengtsdotter av Vinstorpasläkten*) en gård; brev 12 april 1439 (7001) där *Esger* säljer gård till *Åke Axelsson*, vilken han ärvt efter sin broder *Åke Torbjörnsson*, och denne efter sina barn och dessa efter sin moder. Se *Åke Thott*, Ätten Thott under medeltiden, Lund 1983.
- 3) Vg Handl (KA) Vol 22 (frälschemman Dal fol 31-32). RR (Hertig Karls Diar) Öbr 18 april 1595, 3 o 8 mars 1598 (pants gods på Dal). Tysk-släktens *Ekered o Rökila*, Brälanda sn, Sundals hd (10 km från *Rölanda*) se Sundals hd do mbok LA Gbg höstinget 1664 (Åckre), tinget januari 1682 (sal. ryttmäst. *Jacob Jacobsson Tysk*, hans bönder i Rökila o. sal. lännen *Börje Tysk*).
 - 4) *Byting*, se Raneke I s 396; "halv delad lilja" RAP 5 okt 1449, Raneke II s 479. Arvsskiftet Forstena 1551 Aktuarietkont oinb akter I:58:6. KA. 1550 bestod *Børsled* av 3 gårdar, *Östergården* frälse liksom senare *Frälsegården*. *Bryggums by* bestod 1550 av 5 gårdar, varav 3 frälse bl a *Bryggumstorp*, urspr ett rå- och rörshemman inom *Bryggums by*, samt 2 skatte, en *Gudmundsgården*. Avstånd mellan *Børsled-Forstena*: 6 km, *Børsled-Årtorp*: 7 km, *Lunden-Bryggum*: 2 km, *Bryggum-Fristorp*: 3 km.
 - 5) Se källor not 1 o 2. J. E. Almquist, Väpnaren *Tore Bytings* svenska avkomlingar i fem led, Släkt och Hävd (SoH) nr 1, 1958 s 1 ff, särskilt s 14. Släktförteckningen baseras på den i RA förvarade *Genealogica sign 58 A*, ytterligare bearbetad och kommenterad i den ofullständiga handskrift C (hälften i De la Gardieska saml Lunds Univ. bibl, andra hälften i *Genealogica 58 A*, RA) och kommentatorn känner väl till förhållandena. Sid 14 innehåller för *Jöran Torstensson* anteckningen "var ännu på detta förskrevna år (15)79 icke äkta gift". I C förekommer notisen, liksom hos *Elgenstierna* (del II, s 805, Adl. Forstena-släkten nr 2) att J. T. på sin

ålderdom gifte sig med sin frilla *Elin Gudmundsdotter* från *Börsleds by*. Följande barn finns antecknade: *Brun* (deltog som fänrikslöjtnant i kriget mot Ryssland redan 1580 och död före 1603, var gift), *Jöran* (gift), *Gudmund*, *Karin* g.m. Per Nilsson (Kalle till Nygård), vars farfar Lars Matsson (Kalle) var härads hövding i *Vedens härad* alldeles före *Henrik Tysk*. På 1560-talet innehade *Jöran Torstensson* en halv gård i *Börsled*. 1626 är *Olof Andersson* (Sillverlood) innehavare av gårdar i *Börsled* och *Skalltorp*. I mantalslängden för Älvsborgs län 1644 omtalas ryttern *Christiern Tysk* i *Börsled*, V. Åsaka och för 1670 (fol. 888) i V. Åsaka en *Lena* (*Elin*) *Tysk*. Betr. *Jöran Torstenssons* arvingar se *Svea Hovrätt*, *Liber causarum* Vol 6, 1615. Huvudarkivet E VIa2aa:6 (första målet) rörande ett antal pantegårdar på Dalsland där "välbördige *Gudmund Jöransson*" den 27 juni 1598 uppträder å sina och sina medarvingars vägnar. Brodern *Brun* skrivs till Säter i Örs socken *Nordals härad* på Dalsland. Ang. *Börsleds gård* se Väne hd dombok (Älvsb.l. nr 5, Göta hovrätt) tinget 13 mars 1620. Tinget Väne hd 5 juni 1622 (Domb Älvsb l nr 5 Göta hovr) rannsakas om *Maggegården* i *Härstad* i V. Tunhems sn, där *Karin Jöransdotters* morbroder *Anders Gudmundsson* omtalas ("Anders Gudmundssons syster med sin man välb. *Jöran Torstensson* till *Nygård* inlöst efter lagmansdom ..."). Vid samma ting uppträder *Töhl* och *Lars Gudmundsöner*, den förre i V. Åsaka, den senare på *Artorp* i *Gärnhem*, båda i nämnden, söner t den 1576 i V. Åsaka omtalade nämndemannen *Gudmund Bengtsson*. Vid arvs-skiftet 4 febr 1551 på *Forstena* efter *Torsten Brunsson* delas dennes egendomar mellan arvingarna bl.a. på så vis att sonen *Lindorm Torstensson* får *stamgården Forstena*, *Jöran Torstensson* bl.a. *Ladugården* vid *Forstena*, som han sedan bebygger varvid den benämns *Nygård*. Gården i *Lunden* i *Gärnhem* måste sedermera ha tillskiftats *Hans Torstensson*, medan gårdarna i *Bryggum* troligen delats mellan flera av sönerna. Såväl *Hans Torstensson* (d ca 1575) som *Christoffer Torstensson* (d1589) skriver sig till *Bryggum*, så även *Olof Christoffer* (d 1649), som dock inte begagnade den som sätesgård förrän långt efter 1611. *Lindorm Torstenssons* sonson greve *Lennart Torstensson* (d 1651) fick 1635 av *Kronan* en gård i *Bryggum* till evärdeligt frälse. *Hans Torstenssons* dotter *Karin Hansdotter*

testamenterar 1648 sin gård i *Bryggum* till landshövdingen i Älvsborgs län *Anders Lake*. Älvsborgs läns mantalslängd för 1642 upptar *Lars Jöransson* som ryttare på *Bryggum* (fol. 6), liksom *Jöran Larsson* (fol. 2). 1642 har *Lars Jöransson* sin hustru på *Knutsbol* i *Gärnhem* men 1643 antecknas han själv för *Knutsbol*, liksom i jordeboken. I Väne härads dombok omtalas han i A1a:1, Vol 1, år 1665 (§ 35) som tidigare innehavare av *Knutsbol*, tillsammans med *Herr Sigge* på *Skattegården* i *Gärnhem* och *Lars Jonsson* på *Bryggum*. *Lars Jöransson* synes i varje fall ha barnen *Jöran* och *Elin*, den sistnämnda besitter därefter *Knutsbol*. Se vidare not 8.

6) Slutatserna baserade på systematisk genomgång av Väne hd's domböcker i LA Gbg samt de renoverade domböckerna för Väne hd i Göta Hovrätts arkiv. *Jacob Jacobsson Tysk*, fullmakt kaptenlöjt 12 mars 1660, ryttmäst. 5 jan 1675, stupad 4 dec 1676 slaget vid *Lund*. Innehade bl.a. *Artorp* och *Skattegården* i *Gärnhem*, den förre tills. m. sin sväger *Anders Copp*. Var trol. broder till *Christiern Tysk* i *Börsled* och Åsaka samt gift med *Anna Olofsdotter*. Hade barnen *Olof* (löjtnant, *Belfrage* nr 348), *Jacob d.y.* (kornett, *Belfrage* nr 299), *Christiern* (löjtnant *Västg.-Dal* reg. stupad 15 juli 1705 vid *Retusaari*, se *Lewenhaupt Carl XII:s* officerare s 716), *Jöran* (korpral), *Jonas* (korpral), *Brita* (g.m. rytt Bengt *Jerrling*), *Catharina* (g.m. *Olof Andersson Winbo* på *Knutsbol* och *Skattegården*), samt *Elisabeth*. År 1594 donerades *Artorps gård* av konung *Sigismund* till *Constantia Eriksdotter*, konung *Erik XIV:s* dotter m. *Agda Persdotter*. (Jordeb. Älvsborgs l. 1645 o. Älvsb. l. kop. b. KA Vol 1). 1645 "försvaras" gården av *Catharina Hand*, änka e. landshöv. i Älvsb. l. *Johan Henriksson* (Reuter af *Skällbo* nr 158, som till fogden bl a på *Segeborgs slot* *Henrik Nilsson* o. *Ingeborg Eriksdotter/Bagge af Berga* nr 118/) och dotter t. *Håkan Knutsson Hand* (nr 59) o. *Virginia Eriksdotter*, syster t. *Constantia* o. *Erik XIV:s* dotter. En av gårdarna ägs sedermera av överstelöjtn. *Baltzar von Neuman* (nr 259), gift m. *Virginias* dotter *Sofia Hand*. År 1645 antecknas för denna gård i jordeb. "Anders Copps tjänare fritt". *Anders Copp* antecknas i Älvsb. l. mantalsl. f. 1643 som "förcare" vid *Västg. kav. reg.* Han torde ha inkommit t. Sverige under 1600-talets början. Gården innehas därefter av *Copps* avkomlin-

gar *Jon Andersson Copp* (d. 1716) o. *Johannes Copp* (f. 1755) samt av *Anders Copps* sväger, ryttmästaren *Jacob Jacobsson Tysk* och dennes barn, vilka vid tinget 12 sept 1690 (Väne hd dombok A1a:3, § 5) anger Artorp som sin fädernejord. Betr. namnet *Copp* (även *Kopp*, *Kop*) bör antecknas att *Jon Copp d.y.* är häradshöv. i *Bankekinds* hd i Östergöt. och fogde på *Stegeborgs slott* 1576. Denne, liksom brodern *Polycarpus Copp*, *Johan III:s* köksmästare och häradsh. i Ås hd i Västergöt. 1580, flydde, senast 1596, efter konung Sigismunds nederlag, till Polen. De är, liksom trol. den i Vadstena klosterkyrka begravde *Teophelus Copp*, söner till *Gustaf I:s* livläkare, den från Böhmen inkomne *Dr. Johannes Copp von Raumenthal*. I det för honom i Prag den 28 maj 1532 av Ferdinand I utfärdade adelsbrevet (Österreichisches Staatsarchiv Saalbuch Nr 297 fol. 88v) beskrivs hans vapen som »alt ererbt» och redan av kejsar Maximilian I »gepessert», nämligen »en röd sköld och däri en nedåtvänd mänskära med ansikte i silver och på denna stående en svart *kappun* med gyllene fötter samt därunder en gyllene 6-stjärna. I hjälmprydnaden två svarta vingar belagda m. ett rött band m. tre gyllene småstjärnor. Emellan vingarna en gyllene 6-stjärna /8-stjärna/. Vapnet skulle då ha förts redan av *Dr. Johannes föräldrar Ulrich Copp von Raumenthal* och h. *Anna* (Walde. Register över enskilda arkiv U 391).

7) *Anders Eriksson* för vapnet »*tre eklöf.*». Hans moder *Ebba Jöransdotter* är dotter till *Jöran Lindormsson* (Forstena-släkten, död f. 1529), brorson till *Torsten Brunsson* på Forstena. Se *Svenskt Biografiskt Lexikon* Bd 12 s 611 Ekeblad; *Ralph Edenheim*, *Ingrid Rosell*, *Varnhems klosterkyrka*, Sthlm 1982 s 175 (m bild av gravhällen). Se RAP 9 jan 1486 Ingegärd Jensdotter, änka efter herr *Laurens Snakenborg* säljer ett torp i *Alingsåker*.

8) Jfr not 6 *Anders Arfvidsson* (se *Belfrage* nr. 254), kornett 1660. Väne hd dombok A1a:2 oktober tinget 1677:»...gamle kornetten, manhaftig *Anders Arfvidsson* i Gärnhem samt dess son *Anders Andersson* på *Knutsbohl.*». Kornett *Anders* är son till korpralen vid *Silfverloods kompani Arfvid Andersson* och enl *Gärdhems N:1* (LA Gbg) »i *Alinxaker födder.*». Se vidare *Anders Andersson Winbo's* brev till konungen 1681 (*Topografica* 33, Älvsborgs län, RA). Väne hd dombok A1a:1 tinget 5 sep 1656 p. 10.

Anders Arfvidssons hustru, *Elin Larsdotter*, klagar på vällb. *Anders Jönsson* (Dahlepil) som förmänar henne vad hon sätt på *Knutsbols ägor*, nu öde. Här framgår att *Anders Jönsson* förr »presenterat häst» för gården. Från egendoms-mässiga synpunkter kan noteras att *Anders Jönsson* genom sin moder *Anna Pedersdotter* (Svenske) är *sondotters* son till *Gyrith Torstensdotter* av *Forstena-släkten*, syster till *Jöran Torstensson*.

9) *Sigill* under brev 25 febr 1349 (DS 4399, Diplomatarium Svecanum *Bror Emil Hildebrand*) m. omskriften S SIGGONIS FILII PETRI. *Raneke I* s 227. Detta brev är ytterst intressant enär det indikerar samöre mellan den s.k. egentliga *Vinstorpa-ätten*, vars stamfader på modernet *Sigge Djäkn* var, och den s.k. *Håkan Tunassons ätt*. Här verkställer *Sigge Djäkn* tillsammans med *Håkan Götarsson*, son till *Elena Tunadotters* (n 1306 o 1320) son *Götar Bengtsson*, syn under medverkan även av »*Ivan de Kyren*», uppenbarligen »*van Kyren*» då hans vapen visar den holsteinska 1200-talsätten *van Kyrens* »tre trappskurna rutor». Intressant är att såväl det av *Sigge Djäkn* förda vapnet som det »*van Kyrenska*» vapnet återfinnes på gravhällar i *Varnhems klosterkyrka*. Jfr även *ÄSF* (Äldre svenska frälsesläkter) hf 1, *Stockholm* 1957 s 99. Se *Sölve Gardell*, *Gravmonument från Sveriges medeltid*, *Stockholm* 1945.

10) *Margareta Thomasdotter* (*Grip*) räknar genom sin mormor *Ramfrid Gustafsdotter* (vapen: lejon) släktskap med *Västgöta lagman* ca 1291-1307 *Bengt Hafridsson* (vapen: lejon), vars sätesgård var *Agnetorp* i *Vartofta härad* (se *H. Gillingstam*, *Bengt Hafridssons ätt* i *ÄSF* s 115, *B. E. Hildebrand*, *Svenska sigiller från medeltiden*, Sthlm 1862-67 *HiSig* 3:103, *Raneke I* s 283). Såväl lagman *Bengt* som *Ramfrid* (trol. halvsyskon) var barn till *Hafrid Sigtryggsdotter* på *Baltak* i *Vartofta hd*, d. t. *Sigtrygg Bengtsson* (*Boberg*) n. redan 1219 (vapen: lilja mellan hjortkrona, *HiSig* 3:1, *Raneke II* s 650, *J. Koit*, *Boberg* i *ÄSF* s 22) och hans maka, antagligen en halvsyskon till *Birger jarl*. Detta skulle förklara vapenföringen. *Sigillet* bild 3 visar drotsen *Bo Jonssons* vapen (brev 27 jan 1381, *RPB* 1554).

11) *Skara Stifts kyrkliga jordebok* 1540, *Bih. VFT I*: 10, 1899; 2, 1902. Brev 3 mars 1401 se *SD* 31 (*Svenskt Diplomatarium*, *C. Silfverstolpe I:a delen*). Observeras bör att *Ragnhild*

Olofsdotter (Kase) den 30 dec 1377 firade bröllop på Swansö (på gränsen mellan Redvägs och Mo härader vid Nässjön) med *Jöns Abjörnsson* (stjärna), farmors farfar till Torsten Brunsson (sparre över sjöblad) till Forstena. De flesta av Jöns barn torde dock vara födda i äktenskapet med Kristina Magnusdotter, sannolikt dotter till Magnus Nilsson i Tovaryd. 1377 uppträder Jöns' söner *Arvid*, *Nils*, *Lindorm* och *Knut* som fullmyndiga. Han har även sönerna *Abjörn*, *Tord*, *Magnus* (till Åsaka) och *Henrik*. Jöns Abjörnssons förhållanden har länge varit svårutredda. Han var son till en *Abjörn Nockesson* (vapen: stjärna) och en *N. N. Lindormsdotter* med vapnet »sparre över sjöblad». Klarläggande utredning ges av Jan Öberg, Två urkunder ur Lars Sparres kopiebook B 15, Meddelanden från Sv. Riksarkivet 1962-1966 s 117-121.

12) Jfr. K-G Lundholm, Vinstorpaätten och släkter med denna ätts vapen, ÅSF s 95 ff, Rancke II s 847-851, vari visas de många brisyryer av vapnet som fördes av de olika medlemmarna. Vapnet fördes i flera fall vidare på kognatiska led, varvid samtidigt skall uppmärksammas bruket av metronymika.

13) Brev 12 mars 1348 (DS 6514) där *Karl Ingemundsson* sigillerar med vapnet en *bjälke* och omskriften S. KAROLI INGELDRISVN (HiSig 3:651) ett gårdslöfte i Swansö mellan Sigge Djäkn och Olof Kase. Karl Ingemundsson tillhör en vapengrupp som även omfattar Västgöta lagman 1375-1383 *Laurens Björnsson* (g.m. NN Trottesdotter d.t. Trotte Pedersson /Eka-släkten med vapen balk/ och Ingegärd Johansdotter /oäkta folkungaätten m. vapnet *tre gånger styckad sköld*/), *Bengt Andersson* (n. 1380-1393 och vars dotter Märta är gift med Magnus Jönsson /sparre över sjöblad på Åsaka i Vartofta hd/), *Sixten Martinsson* häradshövding i Vartofta hd 1371-1399, vars dotter Margareta är gift med Magnus Jönssons bror *Lindorm Jönsson* i Åsaka (död före 1418), söner till Jöns Abjörnsson (se not 11). Brodern *Arvid Jönssons* sigill från 1380 (brev 23 aug 1380, RPB 1518) återges sig. 5.

14) DS 2416. En systematisk analys av de källor som berör egendomsinnehavet för Sigge Djäkn och hans döttrar och avkomlingar utvisar att innehavet är koncentrerat kring Mo och Redvägs härader, ikring Vinstorp och Knätte socken, se t.ex. DS 3054 dat 8 juli 1399, där Ingrid Karlsdotter (bjälke) på Vinstorp haft

tvist med sockenmännen i Böne och Knätte socknar. Därutöver innehav i Väne härad.

15) Kaniken i Skara Karl Uddsson, levde ännu 1419. Sigillet med Vinstorpvapnet RPB 2491, även 2849. Förde enl Rancke II s 850 även brisyren sinister fält tre gånger delat. Betr. vapnets tinkturer se Rancke aa s 851 samt Vapenbilden nr 13 1982 med färgbild av fru Anna Karlsdotters av Vinstorpasläkten skänkta mässhake.

16) Se Rancke I s 417 släkten Speckin.

17) Henrik Tysks dombrev Vedens härad 19 juli 1555 se RA Strödda domböcker och rättgångshandlingar Vol 27, Älvsborgs län. Foto av den på RA gjorda avgjutningen återges i figur nr 8. Betr. sköldens storlek och utformning 1150-1510 se Rancke II s 97-102.

18) Torsbo, se Almquist, Herrgårdarna... s 296. Konung Gustaf den förstes registratur (GFR): 24 juni 1532 (del 8 s 102), 1535 (del 10 s 378, 383), VFT II: 1 s 31 (hh i Mo hd håller ting i Domsmo Kinds hd), 1540 (del 13 s 177), 1549 (dombrev förvarat *Drakenbergska saml.* Örebro stadsarkiv, hh i Vedens hd), 1550 (dombrev förv. *Drakenbergska saml.* Örebro, hh i Vedens hd, notera att även brevet 23 nov 1492 med Per (Peder) Tysk ingår i *Drakenbergska samlingen*), 19 juli 1555 (hh i Vedens hd); 9 nov 1550 (UUB).

19) Se J. E. Almquist, Om s.k. Bölja-släkter i Småland, SoH (Släkt och Hävd) 2-3 1972 s 77, Rancke I s 177. Notera att Jöns Larsson två gånger efterträds av Henrik Tysk (Kind, Mo). I Vartofta är H. T. domhavande efter Måns Pedersson (Stjärna), Jöns Larssons svärson och efterträdare som lagman i Tiohärad. Se J. E. Almquist, Häradshövdingen Arvid Jönssons (sparre över stjärna) avkomlingar till fjärde och femte led, SoH 1959 s 163 ff, särsk s 177. Vapnaren (1496) *Knut Nilsson* på Forsa i Bollebygds härad är trol. gift med en dotter till Henrik Tysk på Torsbo i Kinds hd. Knut Nilsson är son till *Brita Knutsdotter* (sparre över 6-stjärna) och *Nils Hallwidsson* (vapen: svin) i *Djulfors*, Oppunda hd i Sörmlands län. Jfr J. Liedgren, Bengt Arvidssons morgongävebrev, En västgötsk förfalskningshistoria från 1400-talet, PHT (Personhistorisk Tidskrift) 1964 s 164 ff, särsk. not 53. Nils Hallwidssons gifte med Brita Knutsdotter måste vara ett andra gifte, då han tidigare anges som gift med Ingrid Magnusdotter av Yxstasläkten. Sonen *Knut Nilsson*,

som under 1500-talets första år bebor *Bosgården* i Finnekumla sn i *Kinds hd*, den gård om vilken 1409 års förfalskade brev (SD 1025) bl a handlade, säljer genom brev 12 juni 1508 sin gård *Pinntorp* (nuv. Ericsberg i Oppunda hd) (UUB perg) samt *Djulfors* till fru Anna Karlsdotter av Vinstorpaätten, vilka gårdar anges som hans fädernearv. Knut Nilsson gör *vapenbyte*. I stället för det fädernearvda vapnet »svin« upptar han ett konstruerat vapen: *tre vågskuror delande skölden och därutöver uppskjutande stjärna med 3 spetsar* (eller halv 6-stjärna). Man kan fråga sig på vilken grund detta vapen, som även förs av sonen, Henrik Tysks dotter, *Halvard Knutsson*, är konstruerat? Den halva 6-stjärnan kan komma från modern Brita Knutsdotters vapen (sparre över 6-stjärna). Varifrån kommer vågskurorna eller »böljorna« liknande de som förs av Jöns Larsson (Bölja), Tiohärads lagman. Kan dessa ha något att göra med det faktum att Knut Nilsson är gift med Henrik Tysks dotter och att denne i häradshövdingelängderna visat sig ha samband med Jöns Larsson? Säger vapnet något om Henrik Tysks giftermålsförhållanden på så sätt att Knut Nilssons nyupptagna vapen visar hustruns möderne? I varje fall en uppslagsända för vidare forskning. Ett annat intressant sammanträllande är att 1508 säljer en i *Tysk-familjen ingift* person (Knut Nilsson) åter till fru Anna Karlsdotter på Vinstorp, precis på samma sätt som gjordes av Tysk-släkt 1482, 1496 och 1502 (till Annas far, bror samt till henne och hennes man).

20) Till gården *Åsaka* i *Vartofta* härad kan knytas såväl Magnus Jönsson som Lindorm Jönsson, liksom deras trol. syster *Ramfrid Jönsdotter* (barn till Jöns Abjörnsson se not 11). Jfr brev 19 juli 1408 SD 985, 24 mars 1431 (dat Åsaka), 7 dec 1449, 10 juli 1482, 6 okt 1485, 25 mars 1487 (UUB perg). De tre sistnämnda handlar om *Lucia Magnusdotter*, som uppenbarligen bor på Åsaka. Hh I Vedens hd *Anders Pedersson* (Prika, 6-stjärna) beseglar, liksom Tysk-familjens brev, och anges som hennes nästarva.

21) Jfr not 20. Anders Pedersson till Säby och Hov i Ås hd, son till hh i Ås hd Peder Thomason (1441-1453) se Liedgren a.a. PHT 1964 s 171 samt Stig Östenson, Gylta, Krabbe och Oxehufvud PHT 1968-69 s 151 ff, särsk s 162.

22) Forsaättens vapen se not 19. Betr. Alarp se Almquist, *Herrgårdarna*... s 291. Adl ätten nr 123 Rosenquist se Elgenstierna VI s 503.

23) Brev *Hössna* 16 dec 1532 (Säfstalholmssaml RA I: 136), 26 mars 1524 (GFR 6 s 25), 12-14 sept 1529 (GFR 6 s 291), 18 maj, 20 juli, 14 sept, 13 dec 1530 (GFR 7 s 93, 147, 171, 213), 18 okt 1531 (GFR), 22 maj 1532 (GFR 8 s 88), 5 juli 1532 (GFR 8 s 109) 30 nov 1533 (GFR 9 s 350), 19 febr 1536 (GFR 11 s 40), 1553 (MNF I s 138). Se Elgenstierna III s 264, 715. Betr. vapenbeskrivningen se B. Schlegel o C. A. Klingspor, *Svenska Adelns Ättar-Taflor*, Sthlm 1875 s 321, där Riddarhusstamtavlorna anges som källa samt G. Anrep, *Svenska Adelns Ättar-Taflor Del II* s. 222: adlad av Gustaf I och i skölden »trenne stormhufvud och trenne bysselodh uti gult felt« Welam Tysk beseglar Västerås arvf. 1544. Utter Gen. 41 f. 210.

24) Rancke II s 594 samt I s 276. Vent se Rancke I s 410. Den westfaliska ätten *Wendt* för f. ö. i sitt vapen järnhattar (2,1) med hjälmremmarna hängande under liksom »öglor eller bösslod«. Rötter Olofssons sigill se July Ramsay, *Frälsestäcker i Finland intill Stora Ofreden*, Helsingfors s 87. Sigillet källa: R. Hausen, *Finlands Medeltida Sigill*, Helsingfors 1900. Se äv Elgenstierna I s 474. Orig. sig. RA.

25) Jöns Tysk se brev 13 juli 1525 (GFR 2 s 177), 25-26 juni 1527 (GFR 4 s 233, Västerås riksdag) 1528-29, rusttjänstskyldighet (GFR 5 s 188, 196), juni 1529 förteckn öv rusttjänstskyldiga frälset i Vg (GFR 6 s 194), 3 okt 1529 (GFR 6 s 303), 30 nov 1533, vapensyn m frälset (GFR 9 s 349), 20 dec 1534 vapensyn (GFR 9 s 390) 1535 u.d. (GFR 10 s 378, 383). Sköldebrevet 11 april 1548 för *Anders Andersson Tysk* se GFR 19 s 208. Betr. detta vapen se Rancke I s 276. *Torsbo* se Almquist, *Herrgårdarna*... s 296. Av Riddarhusets domboksutdrag Älvsborgs län framgår att på tinget i Ås hd 23 sept 1644 rannsakas ang. Storegården i Terby socken, vilken sålts av *Anders Svenssons* (Tysk-Rosenquist) arvingar utan att bördsmännen, *Anders Håkansson Tysks* arvingar burit hinder. Enl. Ortnamnen i Älvsborgs län, Del XII s 150 ff anges i Terby sn endast *Tyskagården* (benämnd så 1685) som frälse, »upptagit tidigt«. Torde vara identisk med 1644 års »Storegården«, då en *Håkan Tysk* antecknas för gården i jordeboken 1542-49 och en *Sven Tysk* 1550-55.

26) Betr. brevet 1492 se not 18. Bilderna på detta brev överensstämmer med Olof Tysks brev 24 mars 1482 samt med Sigge Tysks och Magnus Pederssons brev 21 sept och 6 nov

1496 (UUB). Betr. Arvid Knutsson se not 19. 27) Brev 23 febr 1403 (SD 286), 3 aug 1409 (SD 1091), varunder Bengt Uddsons sigill med »*hel lilja*» hänger (se bild sigill nr 6). Sigillet nr 7 med regelrätta Vinstorpavapnet är avbildat från SD 1259 även SD 2703. Terbygårdens se SD 1056, 1327, vidare DS 286. Se även RepD 6697 dat 21 juni 1437 där *Bengt Uddson* såväl deltar i skafthållningen som beseglar tillsammans med *Sven Töresson(Baad)* vid givande av morgongåva i Halland. Ätten *Kraam* synes ha halländskt ursprung. *Tore Kraam, Nils Kyrring* (tre sjöblad i triangel) jämte övriga arvingar bortge egendom i *Årstads härad*, Halland i brev 10 juli 1348 (SD 4344). I brev u.d. 1374 (DS Bd X nr 280) skiftar *Karl Kraam* (vapen: *lilja* enl UUB 31 okt 1391) i närvaro av *Tore Kraam* sin jord i *Töve* i S. Vings sn i Ås hd. K. H. Karlsson har i sin otryckta lappkatalog Biografiska anteckningar för medeltiden (kopia RA) tänkt sig att Karl och Tore är bröder. *Arvid (Töresson) Kraam* (vapen: *lilja*, se Lars Sparres kopiebok B 16 fol. 78–79, brev dat Bogesund 25 jan 1434 där Arvid Kraam beseglar tills m. *Henrik Snakenborg*) ger i brevet 31 okt 1391 morgongåva i *Töve* till sin hustru *Gunnur Laurensdotter* (trol. dotter till Vg lagman Laurens Björnsson/jfr not 13/) med beseglade av Karl Kraam och ridd. *Heyne Snakenborg* på Hökerum, g. m. *Birgitta Laurensdotter*, helt sannolikt syster till *Gunnur*. *Heyne* beseglar även Arvid Kraams och hustru *Gunnurs* själägvebrev 2 aug 1421 (RAP). Intressant är att Arvids dotter *Ingegärd Arvidsdotter*, belagd som änka just på *Töve* (RAP 11 nov 1472 o 18 okt 1473) förde det regelrätta *Vinstorpavapnet*. Hon är gift med *Peder Stigsson* i Molla, vilken 1427 fått frälse av kung Erik. Brevet 14 juli 1432 i Eriksbergssaml RA är intressant för släktsammanhangens skull. Vid borigivande av morgongåva uppträder *på skafte* följande krets, säkerligen med släktrrelationer. *Henrik Snakenborg, Peder Stigsson, Thydike Kraam* m.fl. samt som den 13:e styresfasten *Knut Uddson*. Beseglar gör *Henrik Snakenborg, Bengt Uddson* och *Peder Stigsson*. Om presumptionen som görs i texten att *Knut* och *Bengt Uddsoners* far *Udd Matsson* är identisk med en *Odde Kraam* skulle samtliga här nämnda personer ha nära relationer. Kan man anta att *Thydike Kraam*, som förutom i detta brev endast omnämns i det under not 19 behandlade 1409 års förfalskade brev, är anförvant (bror?) till

Ingegärd Arvidsdotter (Kraam)? Kärande och trol. vinnande part i den rättsprocess som var centrerad till 1409 års brev var prostens i Redvägs härad *Olof Thidekasson* (6-stjärna), som uppträder som beseglare av *Olof Tysks* och avkomlingars brev. Jfr *Raneke II* s 466.

28) Brev 7 nov 1424 (Uppsala Univ. bibl. pergamentsbrevssaml, UUB). Ätten *tillbakaseende ulv* se *Raneke I* s 329, där vapenbytet från »*vinn-gad pilspets*» till »*tillbakaseende ulv*» illustreras. Ortnamnen i Älvsborgs län, Stockholm 1906, del X, s 124–125 Lund Knätte sn.

29) Brev 19 mars 1363 SD 6783. Om proveniensen se H. Gillingstam: *Medeltidsbrev* i Säfstaholmssamlingen. Archivista et mediävistica 1956, Lars Sparres kopiebok B 16 fol 362 v., brev dat *Väthersholm/Hökerum*, Ås hd (Snakenborgska stamgodset) 28 okt 1378 utgörande *Benedicta Göstafsdotters* testamentsbrev, där bl.a. *Udd Matsson* beseglar tillsammans med lagmannen *Laurens Björnsson* (bjälke) (se sigill nr 2). Betr. antagandet om identitet med *Odde Kraam* se not 27. Anmärkas bör att *Udd Matsson* möjl. *Odd Kraam* enl. ÄSF s 102–103 är son till *Ingeborg Knutsdotter* (Vinstorpa-ätten, *Knut Arnbjörnssons* gren) gift senast 1331 med *Mats Uddson* (DS 2891) med egendom i Rönö hd i Sörmland. I brev 22 okt 1313 (DS 1943) säljer denne de gårdar i *Östra härad* i *Njudung* i Småland (Yxnaberga, Hestlås och Boda) som hans far magister *Odd Brudsson*, omtalad redan 1278, genom brev 22 jul. 1278 (DS 649) fick i gåva av kung *Magnus Ladulås* och *Waldemar*. Observera att gåvan betecknas som »partem nostram prediorum *terciam*». I brevet 1278 omnämnes även magister *Odds* fader som »magistro oddonij filio *bruddonis de niudhungia*» (*Brud* i *Njudung*). Vid *Mats Uddsons* försäljning 1313 beseglar såväl kung *Birger Magnusson* som hertigarna *Waldemar* och *Erik*.

30) ÄSF s 104–105. Se not 38 in fine.

31) Handlingar rörande Skandinaviens Historia, del III, Stockholm 1817, s 8–9. Skoklostersamlingen RA nr 162. *Olof Tysks* vapen återgivet i bild 10.

32) Jfr not 20. Hälsningsfrasen »i Åsaka» äsyftar gården *Åsaka*. Även om det i Vg finns 6 socknar el byar *Åsaka*, och även om tergalpåteckningen på brevet UUB 21 sept 1496 anger »Lund, Gärðhems socken, annex till *Åsaka*», alltså det ofta omtalade *Väne-Åsaka*, där *Forstena*-släkten även hade egendomar, torde »i

Åsaka" ändå syfta på den Vinstorp alldeles närliggande sätesgården Vartofta-Åsaka. Namnlighet föreligger *Magnus Jönsson* (till Åsaka) och *Magnus Pedersson* (i Åsaka). Jfr Vg Handl. (KA) Vol 22, 2:8A skattelängd frälsegods *Redvägs* hd 1576 "för Erik Karlsson (Gyllenstierna): *Per Siggasson* på Lunnby, *Mons* (Magnus) *Tysk* på Lunnby".

33) Jfr not 26.

34) Se litt. nämnd not 19 samt resonemanget not 27. Om detta till någon del kan visas ha fog för sig och relation föreligger mellan *Olof Thidekasson*, (*Olof Tysk?*), *Thydike Kraam* och *Arvid Kraam* och hans hustru *Gunnur Laurensdotter* (bjälke) visar sig förbindelser finnas mellan flera tyska släkter, dels *Snakenborg* (via Gunnurs syster Birgitta g.m. Heyne Snakenborg på Hökerum) dels med släkten *Pinnow*, genom en av Gunnurs mostrar, en NN Trottesdotter (Låksläkten, balk) som var gift med en *Tideke Pinnow*, n 1366-1378 (vapen: två korslagda stavar). Måhända kan namnligheten mellan *Tideke Pinnow* och *Thydike Kraam* rent av anses stärke antagandet om filiationen för den senare. En annan av Gunnurs mostrar var sam-

tidigt gift med *Kori Görtz* (vapen: stolpe). Jfr PHT 1941-42 s 16 ff.

35) På förf:s förfrågan om tergalpåteckningens relevans svarade fil. dr. Hans Gillingstam i ett brev 20 mars 1982 att den aktuella tergalpåteckningen på brevet av år 1502 p g a sin ålder kunde tänkas vara vittnesgill beträffande släktskapsrelationen mellan Sigge och Magnus.

36) Jfr not 26.

37) Brev Hössna 16 dec 1532 se not 23.

38) Handlingar rörande Skandinaviens Historia del 29, Sthlm 1848, s 146 ff. Jfr not 17, 18, 23. Även dombrev *Henrik Tysk*: Vartofta hd: 8 juni 1542 (Str dombr RA Vol 25), Vedens hd: 17 aug 1545 (Gbg Univ bibl), 10 juni 1546 (LA Gbg). Dombr nämnt not 17 1555 i "Wenheret" är med säkerhet utf i Vedens hd, ej Väne hd. Dat Asklanda i Vedens hd. *Welam Tysk*: Skånings hd: 24 febr 1549 (UUB sign E 175a), 13 dec 1549 (Arv o eget, KA, vol 38 fol 55), 8 okt 1560 (RAP). Jfr. not 30. Se H. Gillingstam o. G. Setterkrans, Biskop Hans Brasks Släktbok s. 71, utg. PHT, Stockholm 1970. *Ingeborg Bengtsdotter* anges gift med *Karl Ormsson* (gumsehuvud).

Nya heraldiska rön har gjorts efter artikeln färdigställande. Våpnarens *Sigge Tysk* i Lund och hans broders, *Måns Persson* i Åsaka, vapen har återfunnits i Utters Genealogica 41 (f. 229 v, RA). Bröderna är besläktade med *Vinstorpaätten*. I Siggas vapen (*bild 13*, teckning av Raneke efter Utters skiss) återges denna ätts vapen ingredienser: bjälken (balkar) och liljan, medan brodern *Måns Persson* enligt Utter "föjer örnflychter", något slags "vinge-vapen". Lagmannen *Lindorm Björnsson* (*Vinge*) beseglar brödernas godstransaktioner. Lagmannens morfader, *Abjörn Jönsson* (*sparre över sjöblad eller Forstena-släkten*) är knuten till Åsaka (jfr. not 11 o 20). Måhända visas här, icke alls ovanligt, modernevapen. Vidare har häradshövdingens *Welam Tysk* sigill (*bild 14*) "tre stormhuvud och tre bösslod" (2,1) återfunnits på ett dokument från 1551 (Str. dombr. v. 25, RA). Figurerna visar sig identiska med dem i häradshövdingens *Henrik Tysk* sigill, vilka dock är ställda 1,2 (jfr. bild 11). Analogivis skulle då även dessa tolkas som "stormhuvud och bösslod", måhända något slag av "platt järnkask" med lod eller klot

ovanpå. Vapenföringen indikerar hursomhelst nära släktsamband. Man må notera att *Welam Tysk* och *Henrik Tysk* är häradshövdingar i härader där jämväl medlemmar av "sparre över sjöblad"-släkten uppträder som häradshövdingar.

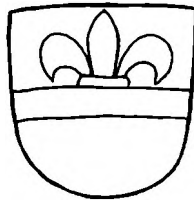

Bild 13. Våpnarens *Sigge Tysk* vapen (1496).

Bild 14. Häradshövdingens *Welam Tysk* vapen (1551).

Den første greve af Olivenças våben

Af *Pedro Sameiro*

Den, der besøger klosteret for Sankt Johannes Evangelists kannikeorden (kaldet »Loios») i Evera i Portugal, vil i kirkens forhal til venstre for portalen se et storslået heraldisk monument af kalksten anbragt mod en marmorstøje. Det viser våbenet for Dom Rodrigo de Melo (død 1487), om hvem en lang inskription fortæller, at han var greve af Olivença, herre til Agua de Peixes, Ferreira de Aves, Carapito, Vila Maior etc., kong Alfonso V's ledsager under dennes felttog til Nordafrika og Tangers første portugisiske guvernør.

Dom Rodrigo de Melo nedstammede fra Mem Soares de Melo, en skikkelse fra det 13. århundrede af ukendt herkomst, og han var sønnensøn af Martim Alfonso de Melo, der var hofmand, soldat, krigskunstteoretiker og kong Johan I's samtidige.

Denne konge havde som belønning for Martim Alfonso de Melos fortjenester skænket ham fæstningen Evoras store femkantede tårn, som senere blev midtpunkt i det palads, der efterhånden opførtes af Martim Alfonso, hans søn og sønnesøn Dom Rodrigo. Dette palads, der endnu eksisterer, tilhører i dag hertugerne af Cadaval, der er arvinger og efterkommere af Dom Rodrigo gennem dennes datter Dona Filipas ægteskab med Dom Alvaro af Portugal, søn af den anden hertug af Braganza og hertuginde Joana de Castro, frue til Cadaval og Peral.

Klosterkirken, der er opført i nærheden af Melo'ernes palads og indviet i 1491, blev af grundlæggeren Dom Rodrigo bestemt til at være gravkirke for hans familie, en funktion, den har bevaret til i dag.

Greven af Olivenças epitaf, der antagelig hidrører fra samme tid som kirken, viser hans våben under en baldakin (pavil-

lon); i et hældende, såkaldt spansk skjold: i rødt et dobbelt guld kors, ledsaget af seks sølv besanter samt en guld bort. På hjelmen, der ses en face, er der over en krans af blomster og blade en hat af konisk form. Draperiet fra baldakinen holdes til side af to engle og afsluttes oventil af et konisk klæde, der forneden er prydet med en cirkel af ædelsten og frynser og foroven af en fembladet krone båret af en engel.

Det, der gør denne fremstilling bemærkelsesværdig, er det heraldiske tilbehørs overdådige rigdom, som tidens portugisiske heraldik ikke kan fremvise magen til.

Jeg vil i det følgende – som læseren vil have forstået af ovenstående beskrivelse – specielt beskæftige mig med bladkransen og hatten. Man har kendskab til flere lignende bladkranse, og dette har fået mig til at mene, at der ikke blot er tale om en slags pynt, der hører til hatten.

De i Portugal kendte eksempler på sådanne bladkranse – alle udformet med en blomst midtpå omgivet af blade – kan ses i Betalha klosteret, slægten Avis' begravelsesplads som hjelmtegn over våbenerne for infanten Dom Pedro, hertug af Coimbra (1392-1449), for hans hustru hertuginde Leonor og for infanten Henrik (Søfareren), hertug af Viseu (1394-1460). Det må dog bemærkes, at denne krans ikke forekommer på de udhuggede våbener på de to andre kister i begravelseskapellet, infanterne Dom Joao (Johan) og Dom Fernando, der var brødre til de ovennævnte, men ikke hertuger.

Senere, i begyndelsen af det 16. århundrede, anvendte ophavsmanden til den officielle våbenbog »Livro do Armeiro-Mor» et lignende motiv, idet han foran på grev Penelas vulst anbragte et blad af guld.

Også uden for Portugal træffer man på

bladkranse, der tilsyneladende skal opfattes som udmærkelsestegn, i almindelighed bæret direkte på hovedet, som det f.eks. kan ses på statuetten af kong Karl VI af Frankrig, på statuetten af Jomfru Maria i Altötting og på gravskulpturen af Robert Waterson i Methley, Yorkshire.

På baggrund af disse eksempler står det mig klart, at Dom Rodrigos bladkrans også har en betydning, at den mere præcist udtrykt er symbolet på hans værdighed som indehaver af en adelstitel.

Greven af Olivenças hat er ligeledes noget usædvanligt. Den har ikke det mindste at gøre med Melo'ernes normale hjelmtegn, en sort ørn med sølv besanter, og den kan heller ikke være en doktorhat eller en dommerhat, for Dom Rodrigo var hverken doktor eller dommer. Der er to tolkningsmuligheder: enten symboliserer hatten den særlige grevelige fortrinnsstilling i lighed

med den »cap of maintenance«, der forekommer i engelsk heraldik, eller den har en mere ornamental funktion som simpelt hjelmtegn til markering af de heraldiske farver som den germanske »Spitzehut« eller »böhmischer Hut«.

Da der imidlertid ikke forekommer tilsvarende hatte på våbener for andre adelsmænd i Portugal, forekommer den anden hypotese at være mest sandsynlig, også på baggrund af, at herrerne til Feira i det 16. århundrede som tegn på deres værdighed brugte en adelstensprydet guldring.

Hatten må altså være et personligt hjelmtegn.

Baldakinen er lige så usædvanlig, og man spørger sig, om den har en præcis heraldisk betydning, eller om den blot skal opfattes som et ornament af arkitektonisk karakter. Man kender fra den »flamboyante« gotiks sidste tid modeller af lignende baldakiner i ikke-heraldisk sammenhæng, f.eks. baldakinerne på kirken i Maillly-Maillets facade og på Raoul de Lannoys sarkofag (1507) i kirken i Folleville, begge i Picardiet. Galbreath nævner i sin »Manuel du blason« eksistensen af en egentlig heraldisk baldakin på en tegning fra 1510 af våbenet for Aymont de Montfalcon, biskop af Lausanne.

Hvis man skal tro, at Dom Rodrigo de Melos baldakin har en funktion ud over den rent dekorative, er det nok mest sandsynligt, at den – i betragtning af dens form, som ligner et soldatertelt – repræsenterer greven af Olivenças krigeriske aktiviteter.

Tilbage står kronen oven på baldakinen. Kroner betegnende adelstitler eksisterede tilsyneladende ikke på denne tid i Portugal som i andre lande, og den ovenfor nævnte »Livro do Armeiro-Mor« har våbenfremstillinger for betitlede adelspersoner både med og uden krone, og de med kroner forsynede respekterer åbenbart ingen fast norm.

Under alle omstændigheder forekommer det mig forsvarligt at opfatte denne

krone som symbol på Dom Rodrigo de Melos grevlige værdighed.

Greven af Olivenças våben er ved de problemer, det stiller os overfor, et godt eksempel på heraldikkens yderst komplicerede natur, som gør det nødvendigt for os

at fremlægge vore spørgsmål og problemer i det håb, at en lærd med-heraldiker kan bidrage til deres opklaring.

Oversat fra fransk af Allan Tønnesen.

En habsburgsk bröllopsvapenbok från 1571 i Bernadottebiblioteket

Av Adam Heynowski

Bland Bernadottebibliotekets handskriftsskatter bör främst ett dokument av stort heraldiskt intresse nämnas. Det rör sig om en foliovolym (27,5 × 39,5 cm) som tillhört fursten av Liechtenstein¹⁾ innan den förvärvades av kung Gustaf VI Adolf. Volymen ifråga innehåller 31 blad varav 28 på rectosidan upptas av mycket elegant utförda furstevapen från 1570-talet. Varje vapen åtföljs av en inskription, påklitrad på föregående blads versosida. Redan vid en snabb genomgång av denna volym upptäcker man att det här är fråga om en "tillfällighetsvapenbok" (*armorial occasionnel*),²⁾ framställd för att hugfästa minnet av förmåningen mellan ärkehertig Karl av Österrike och Maria av Bayern. Detta furstliga bröllop ägde rum i Wien den 26 augusti 1571.

Man får förmoda att vapenboken hade en habsburgsk hovmålare till upphovsman³⁾. Vapnen är utomordentligt väl gjorda; man lägger märke till den rika utsmyckningen och inramningen av utpräglad arkitektonisk karaktär samt till de fantasifulla, allegoriska figurer (människor, putti, djur) som omger sköldarna, allsammans utfört i täckfärg och i bästa senrenässansstil.

Här vill jag i korthet ge en presentation av de personer vilkas vapen finns avbildade; samtliga måste ha varit närvarande eller åtminstone representerade vid bröllopet.

1) [Ingen text]. Påven. Vapnet: märkligt nog är skölden kvadrerad med två påvevapen: 1° och 4° Medici (Pius IV, 1559–65), och 2° och 3° Ghisleri (den då regerande Pius V, 1566–72).⁴⁾

2) *Röm: Khaij: Mtt*: Den romersk-tyske kejsaren Maximilian II (död 1576), bror till brudgummen. Vapnet: Kejsardömet (dubbelörnen med flerfältsskölden på bröstet).⁵⁾

3) *Röm: Khaiserin*: Kejsarinnan Maria (död 1603), dotter till Karl V och kusin till sin make. Vapnet: Spanien (med den kejserliga hjärtskölden).⁶⁾

4) *Auf der Rechten Scilttn sein gessen: Bebstliche Heillighkait. Von Rom die Bebstliche Heillighkait / Hat ein Gsantden gar wolberait* / (och ytterligare tolv rader av religiöst innehåll). Ingen vapen.⁷⁾

5) *Ertzhertzog Carl Zu: Osterreich*: Ärkehertig Karl av Österrike, hertig av Steiermark och Kärnten (död 1590), son till kejsare Ferdinand I, brudgum. Vapnet: Österrike (tretton fält samt hjärtsköld).⁸⁾

6) *Ertzhertzog Carls: Gemahel*: Maria av Bayern (död 1608), brud, systerdotter till sin make. Vapnet: kvadrerat Pfalz/Bayern.⁹⁾

7) *Ertzhertzog Ferdinandt: Zu Osterreich*: Ärkehertig Ferdinand, hertig av Tyrolen (död 1595), bror till brudgummen. Vapnet: Österrike (femton fält samt en kvadrerad mittsköld med hjärtsköld).¹⁰⁾

8) *Khinig In Hunngern, Ertzhertzog Rudolf zu Osterreich*: Rudolf (II) av Österrike, kung av Ungern (död 1612), son till kejsare Maximilian II, d.v.s. brorson till brudgummen. Vapnet: kvadrerat Ungern/Böhmen (samt mittsköld och hjärtsköld).¹¹⁾

9) *Hertzog Albrechts In: Bairn Gemahel*: Anna av Österrike, hertiginna av Bayern (död 1590), mor till bruden, syster till

1. Kejsarens, Maximilian II, vapen (2).

2. Brudgummens, Karl av Österrike, vapen (5).

brudgummen. Vapnet: genom inböjt mantelsnitt tre fält - Pfalz/Bayern/Österrike.¹²⁾

- 10) *Khinig In Hispanien*: Filip II, kung av Spanien (död 1598), son till kejsare Karl V och kusin till brudgummen. Vapnet: kvadrerat Kastilien/Leon/Aragonien/Sicilien, med Granada nederst (i det genom mantelsnitt uppkomna fältet).¹³⁾
- 11) *Khinig In Poln*: Sigismund II August, kung av Polen, storfurste av Litauen (död 1572), gift med Katarina av Österrike (se nedan), syster till brudgummen. Vapnet: kvadrerat Polen/Litauen.¹⁴⁾
- 12) *Khinigs in Poln: Gemahel*: Katarina av Österrike, drottning av Polen (död 1572), syster till brudgummen. Vapnet: kluvet Polen/Österrike.¹⁵⁾
- 13) *Khinig in Tenmarckht*: Fredrik II, kung

av Danmark (död 1588), släkt med huset Habsburg genom sin företrädare Kristian II, som var gift med Isabella av Spanien, faster till brudgummen. Vapnet: Danmark.¹⁶⁾

- 14) *Hertzog Augustus Zu: Sachssen Gemahel*: Anna av Danmark, hertiginna av Sachsen (död 1585), syster till föregående. Vapnet: Danmark.¹⁷⁾
- 15) *Hertzog Zu Mandua*: Wilhelm Gonzaga, markgreve av Mantua (död 1587), gift med Eleonora av Österrike, syster till brudgummen. Vapnet: Mantua (med hjärtsköld).¹⁸⁾
- 16) *Curfurst Zu Saxen*: August, kurfurste av Sachsen (död 1586), gift med Anna av Danmark (se 14 ovan). Vapnet: kluvet Sachsen/korslagda rikssvärd.¹⁹⁾
- 17) *Pfalzgraf am Rein, Curfū[r]st*: Fredrik III, pfalzgreve (död 1576), avlägsen släkting till brudens farmor (se 25 ne-

3. Brudens, Maria av Bayern, vapnet (6).

4. Fredrik II:s av Danmark vapnet (14).

- dan) genom dennas mor. Vapnet: kvadrerat Pfalz/Bayern med hjärtsköld (riksäpple).²⁰⁾
- 18) *Hertzog zu Venedig*: Dogen av Venedig Alviso I Mocenigo (1570–77). Vapnet: Venedig.²¹⁾
- 19) *Hertzog Albrecht zu Bayrn*: Albrecht, hertig av Bayern (död 1579), far till bruden. Vapnet: kvadrerat Pfalz/Bayern²²⁾
- 20) *Hertzog Wilhalbm zu Bayrn*: Wilhelm (V) av Bayern, bror till bruden. Vapnet: kvadrerat Pfalz/Bayern.²³⁾
- 21) *Bischoff zu Saltzburg*: Jakob Khuen von Belasy, ärkebiskop av Salzburg (1560–86), vigselförrättare. Vapnet: kvadrerat ärkestiftet Salzburg/Khuen-Belasy.²⁴⁾
- 22) *Hertzog zu Luttringen*: Karl II, hertig av Lothringen (död 1608), bror till brudens svägerska Renata av Lothringen (se 24 nedan). Vapnet: Lothringen.²⁵⁾
- 23) *Hertzog zu Soffoy*: Emanuel Filibert av Savoyen (död 1580), avlägsen släkting till huset Wittelsbach. Vapnet: Savoyen.²⁶⁾
- 24) *Hertzog Wilhalbms zu Bayrn Gemahel*: Renata av Lothringen (död 1602), dotterdotter till Kristian II av Danmark, gift med Wilhelm av Bayern (se 20 ovan) och således svägerska till bruden. Vapnet: Lothringen.²⁷⁾
- 25) *Marggrefin zu Baden, Hertzog Albrechts Muetter*: Maria Jacobea av Baden (död 1580), änka efter hertig Vilhelm IV av Bayern och farmor till bruden. Vapnet: kvadrerat Baden/Sponheim.²⁸⁾
- 26) *Hertzog zu Württemberg*: Ludvig III, hertig av Württemberg (död 1593), syssling till bruden (genom sin farmor Sabina av Bayern, syster till Wilhelm IV). Vapnet: kvadrerat Württemberg/

- Teck/riksstormfana/Mömpelgard.²⁹⁾
- 27) *Hertzog zu Khlau*, Wilhelm, hertig av Kleve (död 1592), gift med Maria av Österrike, brudgummens syster. Vapnet: delat, upptill 2 gånger kluvet Jülich/Kleve/Berg, nedtill kluvet Mark/Ravensberg.³⁰⁾
- 28) *Junnger Marggraff zu Baden*: Kristofer av Baden (död 1575), kusin till brudens farmor (se 25 ovan). Vapnet: kvadrerat Baden/Sponheim.³¹⁾
- 29) *Fürst zur Lignitz*. Henrik XI, hertig av Liegnitz (död 1588), avlägsen släkting till huset Habsburg. Vapnet: kvadrerat Liegnitz (Legnica)/Pommern/Oppeln (Opole)/Brieg (Brzeg) med Brandenburg i hjärtskölden.³²⁾

Det går säkert att närmare kartlägga omständigheterna kring detta furstebrollop och fastställa vilka av de i vapenboken uppräknade personerna som varit närvarande. Det är uppenbart att bröllopet i första hand samlade relativt nära anförvanter på såväl den habsburgska som den wittelsbachska sidan. Ett fördjupat studium i ämnet får emellertid anstå tills vidare. Här gällde det framför allt att peka på förekomsten av ett ovanligt vackert heraldiskt dokument i det stockholmska slottsbiblioteket. Det faktum att det danska kungavapnet två gånger avbildats i handskriften ger från nordisk synpunkt ett speciellt värde åt denna central-europeiska renässansvapenbok.

Noter

1) På pappomslagets insida finns ett vapenexlibris med texten: *Ex libris Liechtensteinianis* (sexfältsvapnet under furstlig krona, omslutet av Gyllene skinnets ordenskedja). Ovanför detta har placerats Gustaf VI Adolfs välkända, av Bertil Kumlien komponerade exlibris: den krönte namnschiffen inom en oval dubbelram med devisen: *Homo sum, humani nil a me alienum puto*.

2) Jfr M. Pastoureau, *Les armoiries*, Turnhout (Belgique) 1976, s. 39 ff., där vapenböcker och -rullor klassificeras i enlighet med de kriterier som först fastställdes av A. R. Wagner, *A catalogue of English medieval rolls of arms*, London 1950, s. xiii-xv.

3) Detta antagande framgår även en blyertsanteckning som förmodligen gjorts av den antikvariatsfirma som sålt handskriften till den svenske kungen: "*The luxuriously illuminated coats of arms of the wedding banquet of Charles of Austria and Maria Princess of Bavaria, in Vienna August 26, 1571. They were executed for one of them by a Viennese court painter of the period.*"

4) D. I. Galbreath, *Papal heraldry*, 2.ed., London 1972, s. 92-93; *Stemmi pontifici a Roma*, Roma 1972, s. 34-36. Pius IV tillhörde en släkt från Milano, av annat ursprung än den berömda ätten från Florens. Hans släkt hade dock övergitt sitt tidigare vapen och antagit de florentinska Medicernas: sex röda rundlar i fält av guld. Pius IV:s vapen framställs oftast med den övre rundeln blå och belagd med Frankrikes tre gyllene liljor (av Ludvig XI år 1465 förlånad åt Piero de' Medici). Pius V:s vapen se även J. Siebmacher, *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, N. F., Bd I: Abt. 2 (Die Wappen der ausserdeutschen Souveräne und Staaten), Nürnberg 1870, s. 32, tab. 71.

5) W. K. von Isenburg, *Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Geschichte*, I, Marburg 1965, tab. 17. Jfr Siebmacher, op. cit., I:1 (Wappen der deutschen Souveräne und Lande): 2, Nürnberg 1909, s. 6, tab. 8 f.

6) Isenburg, op. cit. II, tab. 49. Jfr Siebmacher, op. cit. I:2, s. 22, tab. 44 ff.

7) De två övriga blanka bladen finns i början och i slutet av volymen.

8) Isenburg, op. cit. I, tab. 18. Jfr Siebmacher, op. cit. I:1 (Die Wappen der Soveränen der deutschen Bundesstaaten): I, Nürnberg 1856, s. 9 f., tab. 9. Vapnet kan delas i sju huvudfält samt (8) hjärtsköld: 1) Ungern, 2) Böhmen, 3) kluvet Kastilien/Leon, 4) kluvet Steiermark/Kärnten, 5) genom mantelsnitt Aragonien/Sicilien/Granada, 6) genom mantelsnitt Krain/Tyrolen/Habsburg, 8) kluvet Österrike/Burgund (äldre). Se F. Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Wien-Köln 1977.

9) Isenburg, op. cit., I, tab. 27; Siebmacher, op. cit. I:1:1, s. 14 ff., tab. 18 f.

10) Isenburg, op. cit. I, tab. 17. Jfr Siebma-

cher, op.cit. 1:1:1, s. 9 f., tab. 9. Vapnet kan delas i sju huvudfält samt (8) mittfält: 1) Ungern, 2) Böhmen, 3) klivet Burgau/Schwaben, 4) klivet Steiermark/Kärnten, 5) genom mantelsnitt Elsass/Kyberg/Pfirt, 6) genom mantelsnitt Krain/Görz/Windische Mark, 7) 2 ggr klivet Oberösterreich/Cilli/Portenau, 8) kvadrerat Kastilien/Leon/Niederösterreich/Habsburg samt Hjärtssköld – klivet Österrike/Burgund (äldre). Se Gall, op.cit.

11) Isenburg, op.cit. I, tab. 17; Siebmacher, op.cit. 1:1:4. Nürnberg 1921, s. 97 f.; tab. 90 ff.

12) Isenburg, op.cit. I, tab. 18; Siebmacher, op.cit. – jfr not 9 ovan.

13) Isenburg, op.cit. II, 49; Siebmacher, op.cit. – jfr not 6 ovan.

14) Isenburg, op.cit. II, tab. 85; Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów*, Warszawa 1968, s. 99 ff. Sigismund II August själv var kusin till brudgummens mor, identisk med brudens mormor. Med Sigismund August vars första och tredje hustru (Maria och Katarina) var döttrar till Ferdinand (I) av Österrike utslouknade den jagellonska ätten på Polens tron. Sigismund Augusts syster, gift med Johan (III) av Sverige, blev mor till Sigismund Vasa, som år 1587 skulle väljas till Polens kung. Dennes båda gemåler, Anna (död 1590) och Konstantia (död 1631), var döttrar till ärkehertig Karl av Österrike och Maria av Bayern, vilkas bröllop givit upphov till den här behandlade vapenboken. Fälten 2 och 3 (Litauen) är i denna vapenbok blå fastän de vanligen har samma tinktur som fälten 1 och 4 (Polen), d.v.s. rött. Örn och ryttaren i fält 1 resp. 3 är här vänstervända; på de polska kungasigillerna tillämpades inte denna heraldiska *courtoisie*. Jfr Sigismund Augusts "kanslisigill" – M. Gumowski, *Pieczecie królów polskich*, Kraków 1910, s. 18, tab. xv.

15) Isenburg, op.cit. I, tab. 17; Wdowiszewski, op.cit., s. 106 ff. Katarina separerade från sin make, lämnade Polen år 1566 och bosatte sig i Linz. I drottningens litauiska sigill är vapnet kvadrerat: Litauen/Österrike. Se M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, Graz 1966, s. 40, tab. x (ill. 181).

16) Isenburg, op.cit. II, tab. 72; Siebmacher, op.cit. 1:2, s. 43 f., tab. 105.

17) Isenburg, op.cit. II, tab. 72; Siebmacher, loc.cit.

18) Isenburg, op.cit. II, tab. 130; Siebmacher,

op.cit. 1:3:3:A (Die Fürsten des heiligen römischen Reiches deutscher Nation), Nürnberg 1887, s. 86 ff., tab. 103 f. Hjärtsskölden: kvadrerat Böhmen (vapenförbättring 1394) Gonzaga.

19) Isenburg, op.cit. I, tab. 54; Siebmacher, op.cit. 1:1 (Die Wappen der deutschen Souveraine und Lande):3, Nürnberg 1915, s. 16 ff., tab. 24 ff. De korslagda röda svärden i 2. fältet (delat av svart och silver) betecknar den saxiske kurfurstens värdighet som ärfvilg riksnarskalk.

20) Isenburg, op.cit. I, tab. 32; Siebmacher, op.cit. 1:1:1, s. 14 ff., tab. 19. Hjärtsskölden – i rött fält ett gyllene riksäpple – utgör en symbol för den pfalziske kurfurstens ärfvilga värdighet som riksdrots.

21) Se t.ex. *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, 23. Roma 1934, s. 501; V. Sprelli, *Enciclopedia storico-nobiliare italiana*, vol. IV, Milano 1931, s. 614 f.; G. B. di Crollolanza, *Dizionario storico-blasonico delle famiglie nobili e notabili italiane estinte e fiorenti*, vol. 2, Bologna 1965, s. 147. – Närvaron av dogens representant vid bröllopet bör kanske ses mot bakgrunden av den livliga politiska aktivitet som utvecklades för att få till stånd en koalition mot det osmanska riket. Detta resulterade i den stora sjösegern över turkarna vid Lepanto, endast några veckor efter bröllopet (närmare bestämt den 7 oktober 1571). Venedigs vapen se bl.a., J. Siebmacher, *Erneuert und vermehrtes Wappen-Buch . . .*, Teil VI, Anhang, Nürnberg 1703, tab. 3.

22) Isenburg, op.cit. I, tab. 27; Siebmacher, *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, N. F., 1:1:1, s. 14 ff., tab. 18 ff.

23) Isenburg, op.cit. I, tab. 29; Siebmacher, loc.cit.

24) Jfr Siebmacher, op.cit. 1:5:1 (Die Wappen der Bisthümer), Nürnberg 1881, s. 21, tab. 44.

25) Isenburg, op.cit. I, tab. 14; Siebmacher, op.cit. 1:1:2, s. 18, tab. 25.

26) Isenburg, op.cit. II, tab. 113. Dessutom kan nämnas att Emanuel Filiberts ingifta faster Margareta var dotter till kejsare Maximilian I och således även brudgummens fars faster. Siebmacher, op.cit. 1:2, s. 27 ff., tab. 62 ff.

27) Isenburg, op.cit. I, tab. 14, 27; Siebmacher, op.cit. – jfr not 25.

28) Isenburg, op.cit. I, 27, 84; Siebmacher,

op.cit. I:1:1, s. 36 ff., tab. 74 ff; idem, op.cit. VII:1 (Ergänzungen und Nachträge zu den Wappen des Grossherzogtums Baden), s. 52 f., tab. 32 ff.

29) Isenburg, op.cit. I, tab. 76; Siebmacher, op.cit. I:1:1, s. 23 f., tab. 41. Tredje fältet - i blått en gyllene riksfana med svart dubbelörn - hör samman med den riksbanérförarvärdighet som år 1495 förlänades hertigen av Württemberg.

30) Isenburg, op.cit. I, tab. 190; Siebmacher, op.cit. I:1:3, s. 35 ff., tab. 54.

31) Isenburg, op.cit. I, tab. 84; Siebmacher, op.cit. - se not 25 ovan. Denne Kristofer var sedan 1564 gift med Gustav I Vasas dotter Cecilia (död 1627). Jfr Isenburg, op.cit. II, tab. 79. Om henne se bl.a. H. Wieselgren, Markgrefvinnan Cecilia, Gustaf Vasas skönaste dot-

ter, i: I gamla dagar och i våra: småskrifter, Stockholm 1900; Svenskt biografiskt lexikon, bd. 7, Stockholm 1926-27, s. 719-726.

32) Isenburg, op.cit. II, tab. 192; jfr Siebmacher, op.cit. I:1:3, s. 7 f., tab. 10; S. Mikucki, Heraldyka Piastów ślaskich do schyłku XIV wieku, i: Historja Ślaska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. III, Kraków 1936, s. 505 ff., 524 ff. Se även M. Boniecki, Ksiazeta szlascy z domu Piastów, II, Warszawa 1875, s. 350 ff., där det ges en mycket ofördelaktig bild av denne sentida ättling till den gamla polska Piast-dynastin. Hans närvaro vid bröllopet i Wien kan inte förklaras med hjälp av nära släktskapsband med brudgummen eller bruden. - Örnarna i fälten 1 och 3 är *par courtoisie* vänstervända liksom figurerna i motsvarande fält i det polska kungavapnet (se not 14 ovan).

De nordiske kommunevåbener

Af Erik Ellegaard Frederiksen

Det offentlige er blevet en stadig større del af vor hverdag. Vi vænnes til serviceydelser med deraf følgende økonomiske krav fra en lang række institutioner inden for den fælles ejendom. Flere af disse fører et forholdsvis anonymt liv i vor bevidsthed, mens andre har fået en karakteristisk ydre fremtoning. Postvæsenets oprindelse var de kongelige bude med de oldenburgske kongers gule og røde farver samt det kronede horn. DSB har tillagt sig nogle ret intetsigende blokbogstaver som monogram, men har til gengæld gjort meget ud af de øvrige ingredienser i et omfattende designprogram. Vejdirektoratet har en kronet trekant på spidsen som kendetegn, og Toldvæsenet fører fra gammel tid Hermesstav og Neptun-fork.

Vi har brug for sådanne signaler, ganske som man drager nytte af dem i det private erhvervsliv. De letter vor hverdag ved deres genkendelighed og skaber samling indtil i etater og institutioner.

På det statslige felt råder kronen, som fra at være kongens symbol er blevet det overordnede mærke for landets centrale administration i alle dens afskygninger. Selv anti-royalister burde derfor kunne acceptere kronen som det samlende emblem, der skiller staten fra kommunerne og fra den private foretagsomhed. Det var ikke alene et grafisk tab, da DSB mistede sin krone, men direkte misvisende, fordi man derved ikke længere kan opfatte det statslige tilhørsforhold.

Selv om udviklingen kun på visse områder er ført til bunds, har tendensen dog været klar: staten har lært af det private og skabt en række mærker, der ikke i det væsentlige adskiller sig fra erhvervslivets og de selvstændige institutioners.

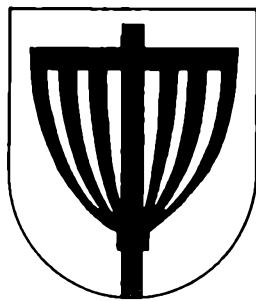
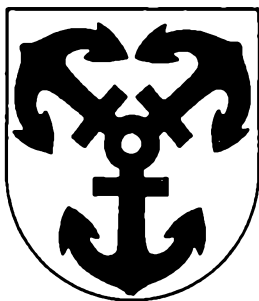
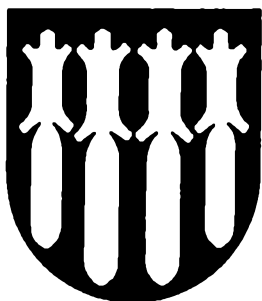
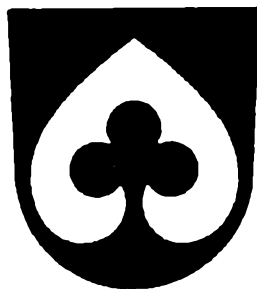
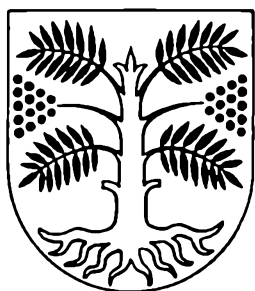
Ude i landet kendes fra gammel tid byvåbenet. Oprindeligt et seglmærke, der siden benyttedes som pryd på rådhus og i anden udadvendt sammenhæng. De fleste kender sikkert deres bys våben og identificerer sig med det. Ganske vist er mange af disse våbener komplicerede, stammende som nævnt fra segl, der tillader stor detailbehandling. Men de har gjort deres nytte, selv om man sikkert med fordel kunne tage mange af dem op til forenkling.

Hertil føjer sig så i seneste tid våbener for kommunernes områder, en udvikling som er sket parallelt i de nordiske lande. Politisk er der skabt sammenlægninger og dermed ønsket om en lokalbevidsthed, som enten eksisterede eller skulle fremmes. Hertil var kommunevåbenet som skabt. Og da mange af disse våbener er tegnet i en ikke alt for fjern fortid, har man her haft mulighed for at besinde sig på en form, der fungerer ind i vor almindelige sammenhæng.

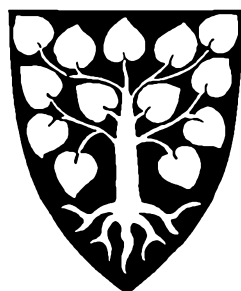
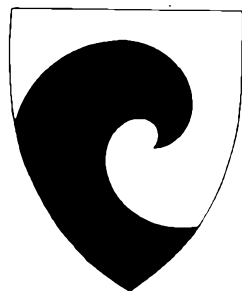
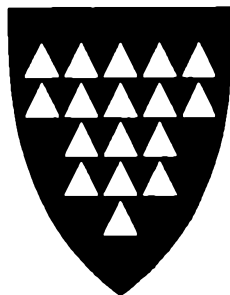
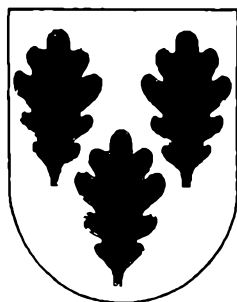
Moderne emblematiks første lov er tydeliggørelse og dermed afstandsvirkning, baseret på forenkling, ofte i form af silhouetvirkning med udeladelse af unødige detaljer. I den retning adskiller problemerne sig ikke fra middelalderens våbentegning, der først udartede til detailbehandling ved seglernes indførelse. Riddertegnene skulle fungere i en krigssammenhæng, der krævede optimal genkendelighed gennem form og farve. Seglet måtte se bort fra dette sidste virkemiddel, men tillod altså større naturalisme, til skade for tydeligheden.

I mange år har vi lidt under de elaborede forsøg på naturtro gengivelse, som præger mange byvåbener, mens kommunevåbenerne kunne drage fordel af vor tids tendens til det klare symbol, varemærket,

1. FINLAND

2. NORGE

det enkle tegn, koncentration, ikke alene i mærkets indhold, men også i dets placering på fladen som optimal figur. Og dette kan ske på heraldikkens præmisser, ja er vel dens egentlige grundlag. Stilisering, let genkendelighed og dermed den ønskede afstandsvirkning må være de kriterier, der gør sig gældende i det offentliges våbenbrug.

Bedst er dette løst i *Finland*, hvor et forholdsvis lille antal grafikere på kort åremål har skabt en forbløffende egal samling våbener med variationer inden for samme stil. De er som tegnet af en eneste person, men med de tilføjelser som den enkelte kunstner har kunnet tilføre af personlighed. Skønt, de virker egentlig slet ikke som udtryk for individualisme. Man har underordnet sig en heldhed uden at sætte til i opfindsomhed. Kombinationer af kendte elementer til nye helheder skaber frappe-rende symbolik. Alt er klart og uden svinke-rinder. Hverdagens værktøj og den nærliggende naturs detaljer er behandlet med et kunstnerisk overblik, som aftvinger respekt. De fleste kunne benyttes som bomærker og dermed virke som glimrende sales promotion i enhver privat virksomhed. Dette sagt som den største kompliment. Herved indgår det samfundsmæssige element på lige fod med anden grafisk kommunikation, hvilket skulle fortælle omverdenen, at også det offentlige arbejder efter vor tids kriterier og ikke adskiller sig fra den driftighed, der naturnødvendigt kræves af privat foretagsomhed.

Ved et møde i København under udstillingen af disse prægtige arbejder havde jeg lejlighed til at tale med den ledende kraft i dette projekt. Meget beskedent besvarede han min kompliment med ordene: »Vi var jo obelastede«. Ja, det er rigtigt. Men man var ikke uden kendskab til tradition, ikke mindst den middelalderlige. Og så var manglen på belastning nok alligevel mere

et udtryk for den driftighed, som moderne grafisk emblematik betjener sig af.

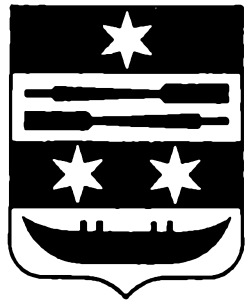
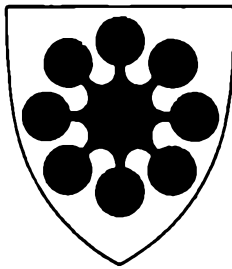
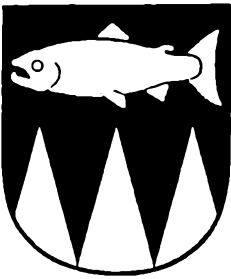
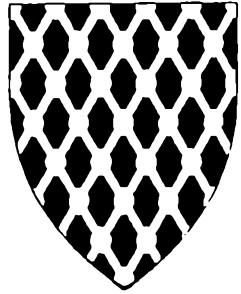
Det samme gør sig i stor udstrækning gældende i *Norge*. Her savnes ganske vist den egalitet, der præger de finske løsninger. Men i ganske mange tilfælde står man overfor stærke grafiske udtryksformer, hvor forenklingen har sat ind: et fugleho-ved, en kæmmende bølge, et flammesæt er suveræne i deres forløb og bevægelser.

I *Sverige* når man mærkværdigvis knapt på højde med det bedste fra Finland og Norge. Vel er der gode eksempler, men ofte savnes den dristige idé eller den sublim detailbehandling, der kan gøre selv en banal figur til noget enestående. Der svæver en vis formalitet over disse våbener, og af og til er der kommet for meget med. Det enkle er det man sidst når frem til. Det kompliceredes reduktion til det nødvendige er en af hemmelighederne ved al god grafisk design. Og hertil kommer - hvad vi har undgået at vise her - en underskov af traditionelle resultater, som ikke tåler nogen form for sammenligning med det bedste i landet.

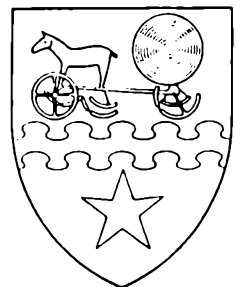
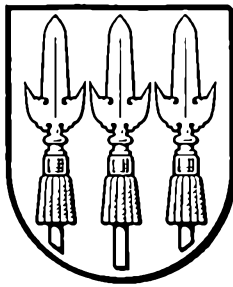
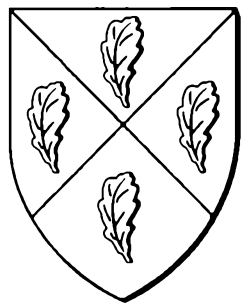
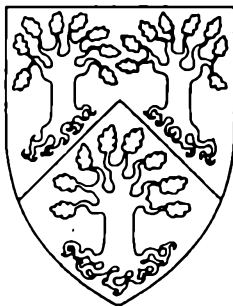
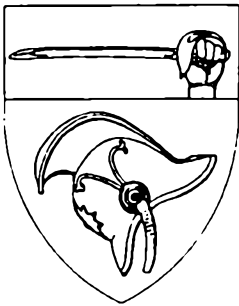
Danmark kommer ind som reaktionens nummer ét. Det er som om tiden har stået stille. Generelt arbejder man med netop de overflødige detaljer, som de gamle byvåbener var præget af. Den klare symbolvirkning træder tilbage for en rigdom og en kompleksitet, som gør helheden diffus. Der savnes originalitet, idérigdom, forenkling. Man har hverken lært af tidens industrielle grafik eller af de tendenser, der har virket til så strålende resultater hos flere af landene uden for vor dør.

Dette er så meget mere mærkværdigt som man i de *grønlandske* våbener finder noget af den slagkraft, der savnes i det syddanske område. Det havde været meget at ønske, om de samme kriterier havde hersket i Danmark som i Grønland.

3. SVERIGE

4. DANMARK

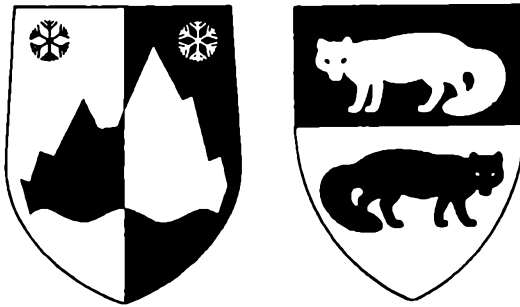

Det offentlige udtryksformer er af stor vigtighed. Megen grafisk design er god, mens anden desværre er blevet til ved tilfældigheder. Og meget lader sig desværre ikke i dag forandre væsentligt. Fabrikker skifter f.eks. kun varemærke, hvis det er strengt nødvendigt. Alligevel kan man godt tage også by- og kommunevåbener op til overvejelse. Der kan ske forenkling gennem nytægning, og i visse tilfælde burde man måske driste sig til en total nytænkning, selv hvor de politiske og administrative elementer naturnødvendigt vil vise større træghed end i den private sektor, hvor konkurrencehensyn kan tvinge til forandring, når det grafiske image ikke fungerer med optimal virkning. De offentlige in-

stitutioner, herunder kommunerne, bør ikke alene benytte sig af deres bomærker i så vid udstrækning som muligt. De bør også lade sig vejlede med hensyn til forbedringer, så virkningen af dette samlede element opnår den største effekt. Giv dem bogen om Finlands kommunevåbener i hånden. Hvis ikke dén kan overbevise selv den trægeste, er der ingen retfærdighed til. De har vist vejen deroppe. Selv var de ubelastede, til gengæld har de tynget os andre med den dårlige samvittighed der ligger i ikke at have taget ved lære i rette tid. Skønt, der burde være muligheder stadigvæk for at indhente det forsømte.

Det bedste er ikke for godt til de mange.

5. GRØNLAND

En norsk-svensk vapensten

Av Jan Raneke

Vadstena klosterkyrka, som genomgått en omfattande restaurering, återinvigdes i närvaro av svenska kungaparet på föråret 1983. Redaktionen för Sveriges Kyrkor förbereder nu en volym, som ingående skall dokumentera denna ur konsthistorisk synpunkt så intressanta och innehållsrika helgedom. Kyrkans golv är till stor del belagt med infällda gravstenar varav merparten med heraldisk utsmyckning. Vi ser här en provkarta på det svenska medeltidsfrälsets vapensköldar huggna i skilda stilar med eller utan hjälmprydnader.

Trots att stenarna beskrivits och förtecknats i skilda sammanhang under tidernas lopp, kvarstår fortfarande en hel del problem, då det gäller en mera exakt attribuering och identifikation av personer och vapen. Robert Bennett på Sveriges Kyrkor och undertecknad har vid skilda tillfällen diskuterat dessa kvarvarande frågetecken. En sten, som vållat en hel del huvudbry och missförstånd bland tidigare uttolkare, är nr 311 i Gardells gravstensverk. Den fragmentariska inskriptionen på stenen har utlästs till:

+ SUB:HAC:PETRA:IACET:
NOB(II.I)S:VIR:PE(TRU)S:.....:
ET:GERTRUDIS:AMUNDS:
DOT(TER)

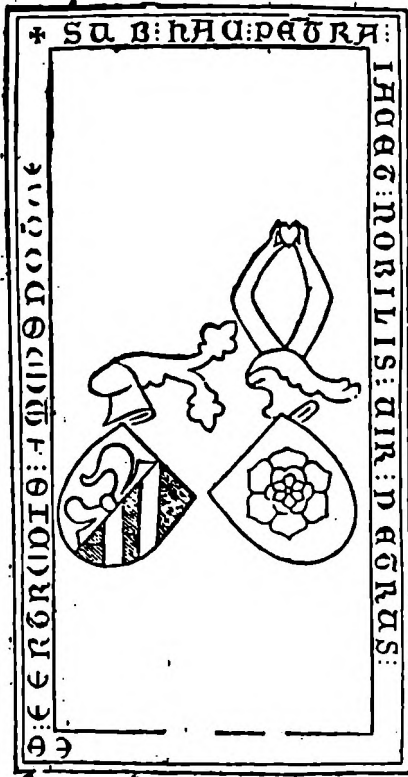
Mittfältet har två snett ställda vapensköldar: 1) Vinstorpavapen, 2) tre rosor. Allt enligt Gardell.

Det framgår vid första anblicken, att han menar en ros, ej tre rosor. Snart konstaterar man, att det ytterligare är något, som ej stämmer beträffande de båda vapnen. Det finns ingen känd allians mellan Vinstorpaättarna och någon ätt med en ros i skölden. Leiz' och Brenners kommentar, som anger riddaren Peder Matsson till

Vinstorp som ägare till Vinstorpavapnet är fria fantasier, då någon sådan person ej funnits. Det kan emellertid konstateras att Elias Brenners uppritning av vapnen överensstämmer med stenens bilder. Det är två motlutade vapen, den dextra skölden är kliven: 1. utväxande kliven halv lilja, 2. två balkar. Skölden krönes av hjälm med hjälmtäcke men saknar hjälmprydnad. Den andra skölden innehåller en tredubbel ros och över skölden en hjälm med hjälmtäcke och som hjälmprydnad två uppskjutande armar hållande (ett hjärta enligt Brenner). Stenens nuvarande kondition medger ej ett exakt fastställande av vad händerna håller.

Att sinister vapen tillhör norska Hafthorsönernas ätt, som med sina två grenar på 1300-talet naturaliserades på svensk botten sedermera med namnen Roos af Ervalla respektive Roos af Hjelmsäter, står fullt klart. Fanns det någon med namnet Peter eller Gertrud levande under 1400-talet inom denna rosätt?

Ätens genealogi, som är relativt välutforskad, visar ej på förekomsten av någon Gertrud, men däremot finner vi Peter Ulfsson omnämnd 1438. Peter Ulfssons äktenskapsförhållanden har varit höjda i dunkel och många hypoteser har förts fram av genealoger och historiker. Han skulle således varit gift eller omgift med Brita (Birgitta) Björnsdotter, men i HB p. 31 säges det, att hon ej hetat Birgitta utan Gertrud, som skulle vara dotter till en herr Måns Bengtsson, som dock ej närmare kunnat identifieras. På annat håll har framförts påståendet att hennes patronymikon varit Sigurdsdotter. I norsk Historisk Tidsskrift finns ett *Bidrag till upprorsledaren Amund Sigurdsson Bolts historia* av Gösta Aldener, som därvid även kommer in på

Gravstenen (GM I: 311) tecknad av Elias Brenner.

Peter Ulfsson och hans giftermål. Att han varit gift med en kvinna vid namn Gertrud står därvid helt klart. I ett brev dagtecknat i Oslo den 9 mars 1499 nämns hon som Amund Bolts arvinge. Säkerligen var hon död vid detta tillfälle. I min kartläggning av Roos-ätterna (SvMv s. 498) har jag, som Jan Liedgren tidigare påpekat, missat Peter Ulfssons son i sitt senare äktenskap, Amund Pedersson Bolt, omnämnd 1445 och som död 1465, och dennes posthume son Amund Bolt, död 1485.

Amund Sigurdson Bolt var ledare för norrmännens uppror 1436-37 och som sådan en av sin tids mest kända personer. Han hade en svensk sympatisör i sina frihetssträvanden i Peter Ulfsson, som ju an-

slutit sig till Engelbrekts upprorsrörelse. Det fanns således goda förutsättningar för en allians mellan dessa familjer. Att Gertrud Amunds dotters (det enda belägget på hennes patronymikon förekommer på denna gravsten) och Peter Ulfssons son upptog sin berömde morfaders namn men behöll sitt fädernevapen, var inget ovanligt vid denna tid.

Denne Amund Pedersson Bolt förekommer tillsammans med sina halvsyskon Ulf och Jon Pedersson och systemern Margrete Pedersdotter i ett brev utställt i Vadstena den 14 december 1445. Kan det möjligen vara vid detta tillfälle som föräldrarnas gravsten aktualiserades. I varje fall motsäger inte stenens vapenstil ett sådant antagande. Låt oss nu närmare se på "Vinstorpavapnet", som ju rätteligen borde vara ett Boltvapen. Ätten Bolts vapen måminner starkt om Vinstorpaättens. Skölden är kluven: 1. blått med vit utväxande kluven halv lilja, 2. blått med två gula sparrar. Hjälmprydnad en uppväxande grön ört eller kvist med två blad. (Danske adelsväbener s. 318). I Thiset och Wittrup anges dessutom att ätten även kunde föra två bjälkar (?balkar) i andra fältet. Amund Sigurdson Bolt, som inte kan beläggas leva senare än 1437 har förväxlat i en del fall med sina båda ättlingar med samma namn. Han förekommer omnämnd i flera urkunder, men hans vapen har inte kunnat beläggas. Faktum kvarstår ju, att gravstensskölden har två uthuggna balkar i sinistral fältet, där det rätteligen borde funnits två sparrar. Hur skall nu detta förklaras? Närmast till hands ligger tanken, att man vid stenens huggning varit osäker om vapnets rätta utseende. Att det påminde om Vinstorpavapnet var säkert bekant. Om bristande kunskap tyder också det förhållandet, att man utelämnat hjälmprydnaden. En annan hypotes kan vara, att han verkligen fört två balkar. Ett faktum, som kan tala härför är, att en annan norsk medeltidsätt förde ett sådant vapen. En Thore

Thorkelssön omnämnd 1326-33 i Onarheim har i sitt sigill en sköld identisk med gravstensvapnets dock med tillägg av en liten 6-stjärna upptill i de båda sköldfälten som bitecken (NS: 153). Förändet av mödernevapen var inte mindre ovanligt, än att man upptog morfaderns tillnamn. Man kan också ställa frågan varför vapnet, som representerar kvinnan i föreliggande fall, är placerat dexter mot normalt sinister?

Vid denna tid kan man dock ej räkna med några fasta regler i detta avseende. Det finns flera belägg härför bland alliansvapnen på gravstenarna i detta kloster.

Denna gravsten skulle således ge det definitiva svaret på ett problem, som hittills varit olöst, men som visar på alliansen mellan två frälseätter vid denna tid, och som inte minst politiskt påverkat historien.

Inskriptionen skulle kunna kompletteras till:

+ SUB:HAC:PETRA:IACET:
NOB(ILI)S:VIR:PE(TRU)S:
(ULFSSON:ARMIGER):ET:
GERTRUDIS:AMUNDS:DOTTER:

Litteratur

Achen, S. T.: Danske adelsvåbener, Khvn 1973,

Gardell, S.: Gravmonument från Sveriges Medeltid I o. II, Gbg 1937 (GM),

Gillingstam, H./Setterkrans, G.: Biskop Hans Brasks släktbok, Sthlm 1940 (HB),

Huitfeldt-Kaas, H. J.: Norske Sigiller fra middelalderen. Kristiania 1899-1902 (NS),

Leiz/Brenner, E.: Grafstenar ritade af 1669-70,

(Norsk) Historisk Tidsskrift (1946-48) 34: bind s. 179-190,

Norsk slekthistorisk tidsskrift VII (1940) s. 308.

Thiset, A./Wittrup P. L.: Nyt Dansk Adelslexikon, Khvn 1904,

Rancke, J.: Svenska Medeltidsvapen, Lund 1982 SvMv.

Skandinavisk Vapenrulla

Registreringsorgan för vapen i Norden

Skandinavisk Vapenrulla tillkom 1963 efter diskussioner inom Heraldisk Selskabs styrelse, som beslöt att inrätta ett fristående organ för registrering och publicering av vapen. Sedan dess har Skandinavisk Vapenrulla häftesvis presenterat såväl adliga som hävdvunna eller nyantagna borgerliga vapen. Verksamheten har efterhand kommit att omfatta även kommuners

och organisationers vapen. Publikationen utkommer med ett häfte årligen innehållande 16, 24 eller 32 vapen i färg. Hitintills med 1983 års häfte har 306 vapen publicerats och registrerats.

Stiftelsen Skandinavisk Vapenrulla

Oxgränd 12

S-230 11 Falsterbo

Arkitekten Theophilus Hansens våben

Af *Hanns Jäger-Sunstenau*

Den arkitektoniske stilart, vi kalder historicismen, og som havde sin blomstringstid i anden halvdel af forrige århundrede, er idag atter genstand for stor interesse efter at have været overset gennem årtier.

Wiens Ringstrasse, der skabtes i denne periode, ville næppe være blevet den pragt-avenue, som kendes af dem der gæster byen, uden den indsats, der ydedes af den danskfødte arkitekt Theophilus Hansen. Ved siden af »Deutschmeisterpalais«, der i dag ejes af »OPEC«, musikforenings- og stadsskolerådsbygningen, børsen og talrige privathuse er det først og fremmest den karakterfulde parlamentsbygning, holdt i klassisk-hellenistisk stil, der vidner om arkitektens fremragende formåen. Herudover findes der i andre kvarterer i Wien mange værdifulde bygninger af Hansen, ofte opført i blankmur, som det var almindeligt i hans hjemland, men sjældent forekommende i Østrig.

Theophilus eller Theophil, der svarer til det tyske navn Gottlieb og det latinske Amadeus (som Mozart gjorde kendt), blev født den 13. juli 1813 i København. I indførslen om hans bryllup den 22. april 1851 i den af ham opførte protestantiske kirke i den wienske forstad Gumpendorf, er han registreret som uægteskabelig søn af den da afdøde embedsmand ved den københavnske brandforsikring Rasmus Hansen og Elise, f. Jensen, der endnu levede. Hans brud var Sophie Förster, der var født den 24. november 1830 i Wien. Hun var datter af Ludwig Förster fra Bayreuth (1797-1863), også han en fremtrædende arkitekt, der to dage før sin død blev optaget i den østrigske ridderstand, og med hvem Hansen fra 1846 og de følgende fem år havde samarbejdet.

Ægteskabet blev ikke tilsmilet af lykken, for allerede den 28. juli 1851 mistede Theophilus sin kun 20-årige hustru, der døde i barselseng. Herefter følte han ingen lyst til påny at indtræde i ægtestanden og levede resten af sit liv som enkemand i det af ham selv opførte hus i Amalienstrasse i Wien til han den 17. februar 1891 bukkede under for en blærelidelse. Dødsannoncen nævner som hans eneste pårørende hans ugifte søster Marie Hansen, idet hans broder, den bekendte danske arkitekt Christian Hansen var død. Ved byrådets beslutning blev Amalienstrasse i 1894 omdøbt til Hansenstrasse.

Den højt anerkendte mester inden for arkitekturen, der desuden var lærer ved Wiens kunstakademi, fik tildelt utallige æresbevisninger, af hvilke de vigtigste her skal nævnes: 1846 den græske Frelserorden, 1867 den danske Dannebrogorden, 1870 borger honoris causa i Wien, 1880

1. Th. Hansens eget forslag til et våben 1867.

2. Theophilus Hansens godkendte våben som ridder 1867.

3. Theophilus Hansens friherrevåben 1884.

den franske Æreslegion, 1883 æresborger i Wien og æresdoktor ved universitetet sammesteds. Herudover blev han ved kejserligt diplom af 3. december 1867 optaget i den arvelige ridderstand, og 10. april 1884 i friherrestanden.

Det i diplomet af 1867 indeholdte våben viser i rødt felt en gylden ugle på en gylden laurbærgren med bærring; på skjoldet ses to kronede hjelme, den højre med en væbnet Minerva i guld, den venstre med to af rødt og guld omvendt delte vinger. I 1884 forblev våbenet uændret – bortset fra den tilføjede friherrekronen.

Hansen havde straks indleveret et i forhold til det endelige resultat langt mere tiltalende forslag til sit våben (fig. 1). Uglen på laurbærgrenen og Minervafiguren skulle åbenbart symbolisere bygningskunsten, hvori han havde indlagt sig så stor fortjeneste, under »kunstens beskytterindes« varetægt, som Hansen selv angiver i sin ansøgning om nobilitering i 1867. Det er påfaldende, at han, der dog så længe havde virket i Grækenland, taler – ikke om Athene,

men om den romerske Minerva. Adelskancelliet i det kgl.-kejserslige indenrigsministerium mente at måtte holde sig til reglerne, efter hvilke den der blev optaget i ridderstanden skulle have tildelt to hjelme, hvorimod det kendetegnede den ubetitlede adel kun at have en. Heller ikke det af Hansen foreslåede sort-gyldne hjelmlæde blev godkendt, men måtte tilpasses våbens rødt og guld. Udførelsen af hjelme og hjelmlæde gænge slavisk den gængse skabelon (fig. 2). Først friherrevåbenet viser en udførelse på et højere kunstnerisk niveau (fig. 3). Det blev malet af heraldikeren Carl Boess fra Wien, som vi skylder et stort antal vellykkede våbenfremstillinger.

Ved den barnløse friherre Theophilus von Hansens død fandtes der ingen arvinger, som ville kunne videreføre hans våben, hverken i hans oprindelige fædreland, Danmark eller i Østrig, det land hvor han havde skabt sine største værker.

Oversat fra tysk af Allan Tønnesen.

Fru Johanne i Vindum – en studie over slægtskab mellem højadel og lavadel

Af Knud Prange

I 1545 skulle der træffes afgørelse i en arvesag mellem på den ene side Folmer Rosenkrantz og Mourids Brun og på den anden side Jørgen Bugge samt brødrene Per, Enevold og Tyge Kruse¹). Når sagen drages frem her, skyldes det ikke stridens genstand, men udelukkende at sagen er meget velegnet til at belyse et vigtigt problem: standsforskellene inden for den danske adel i 1400- og 1500-årene. Og i dette konkrete tilfælde spiller en heraldisk argumentation en afgørende rolle.

Indtil enevældens indførelse i 1660 havde alle adelige de samme privilegier, nemlig eneret på at besidde frit jordegods og i praksis også eneret på at besætte en række vigtige stillinger i administrationen. Formelt udgjorde adelen altså en ensartet stand, men den har formentlig til alle tider været opdelt i meget forskellige grupper. Der har været en tendens – og i slutningen af perioden en voksende tendens – til at en lille gruppe slægter har siddet inde med en meget stor andel af jordegodset, besat de fleste lensmandsstillinger, og den har tillige domineret i rigsrådet og blandt rigsembetsmændene. Indførelsen af greve- og friherretitler hører en senere tid til, men allerede før 1660 har man reelt kunnet tale om en højadel. For 15- og 1600-årenes vedkommende har man efterhånden gode undersøgelser over hvem der ejede jorden og hvem der var embedsmænd. Der er derfor heller ikke større uenighed om hvilke slægter der må henregnes til adelens øverste lag, som særligt karakteristiske navne kan nævnes: Rosenkrantz, Gyldenstjerne og Brahe.

Det er straks mere vanskeligt at udskille middelalderens højadel. Man mangler meget ofte mulighed for en nærmere vur-

dering af de enkelte slægters eller personers økonomiske status, og man har i stedet opstillet kriterier som riddertitel og medlemskab af rigsrådet. Naturligt nok har forskningens interesse først og fremmest samlet sig om højadelen. Det er jo per definition disse slægter der har gjort sig stærkest gældende, og det er da også dem som er nemmest at følge i kildematerialet. Den mere talstærke lavadel udgør forskningsmæssigt et langt vanskeligere problem, som imidlertid er særdeles interessant – ikke mindst i socialhistorisk sammenhæng.

Selv om der nok vil kunne opnås enighed om en ret grov opdeling af adelen i tre grupper: højadel, »almindelig« adelig og lavadel, så sløres dette billede dog af en række forskellige forhold. Nok må man regne slægter som Rosenkrantz og Gyldenstjerne til højadelen, men gælder det nu også for *alle* medlemmer af disse slægter? Man kan ikke forvente at alle linjer af stærkt forgrenede slægter holder sig på det samme sociale niveau gennem flere hundrede år, og historien viser flere eksempler på at slægter udefra eller nedefra kæmper sig frem til en placering i samfundets top. Arv, et fordelagtigt ægteskab, kongegunst eller det modsatte er alt sammen faktorer som spiller ind. Derfor er der også slægter som glider ud af højadelen, og andre som optages i den. Kriterierne er som sagt ikke formelle, og overgangene kan være glidende og svære at rubricere. Et spændende problem er derfor, hvor stor afstand der var mellem toppen og bunden i adelen og hvor nært et slægtskab der kunne være mellem højadel og lavadel.

Folmer Rosenkrantz og hans medarbejtere

På denne baggrund er det interessant at

vende tilbage til retssagen fra 1545 og se lidt på de implicerede personer og deres slægt. Slægten Rosenkrantz er allerede karakteriseret som højadel, og Folmer Rosenkrantz faldt ikke uden for mønsteret. Han ejede hovedgården Stensballegård og var lensmand på Aarhusgård og Aakjær. Hans far var ejer af tre herregårde, farfaderen var medlem af rigsrådet og ridder – i den lige fædrene linje var ridder fulgt på ridder lige siden begyndelsen af 1300-tallet. Folmer Rosenkrantz' mor var datter af en lensmand, hvis far var ridder og rigsråd, og hans farmor var en Gyldenstjerne, datter af en hofmester, der var ridder og rigsråd. Også Folmer ægtede en Gyldenstjerne, hans svigerfar var ridder, den ene svoger rigsmarsk, den anden statholder i Norge, og anerækken rummer navne som Ulstand, Bille, Trolle, Banner og Vasa.

Et mere fornemt slægtsmiljø end dette kunne dårligt tænkes, og det er derfor overraskende at hans medarving og slægtning Mourids Brun så afgjort hørte til i den modsatte ende af adelen. Han skrev sig til Vindumgård, som hans far havde giftet sig til. Det er næsten også det eneste man ved om faderen, i hvert fald kender man ikke noget til *hans* forældre. Om Mourids Bruns mor ved man heller ikke mere end at hun hed Mette. Hendes fars navn og slægt er ukendt, mens moderen synes at have heddet Christine, hun var datter af Hartvig Limbek. Af Mourids Bruns otte oldeførelde kender man altså kun de to, og det er et spørgsmål hvor mange af de resterende seks der egentlig har været adelige. Det er karakteristisk for dette lavedelige miljø, at i hvert fald to af Mourids Bruns børnebørn giftede sig ud af adelen, og da hans svigerdatter blev enke giftede hun sig i sit andet ægteskab med en præst.

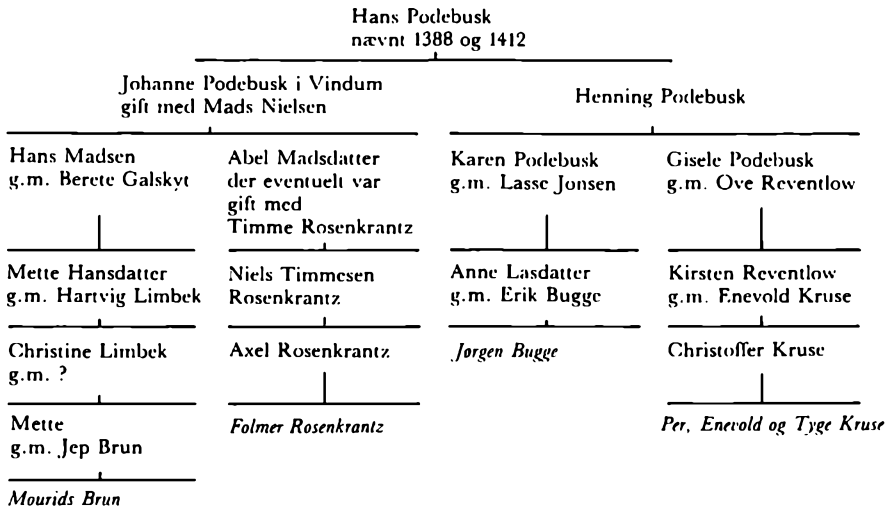
Hvordan forholdt det sig så med modparten i retssagen: Jørgen Bugge og de tre Kruse-brødre? Da det drejede sig om en arvesag, skulle de jo være bestægtede med både Folmer Rosenkrantz og Mourids

Brun. Jørgen Bugge var trods sit tilnavn en Gyldenstjerne og tilhørte altså en slægt hvis samfundsmæssige placering kan sidestilles med Rosenkrantzernes. Her må man imidlertid sande at æblet var faldet meget langt fra stammen. Jørgen Bugge findes kun omtalt ved at par lejligheder, og man har ikke nogen viden om hvorvidt han var gift. Man ved ikke noget om hans farmor eller farfars mor, og man skal helt tilbage til hans tipoldefar, Niels Gyldenstjerne, før man finder en ridder i denne gren af slægten. Hans mor, Anne, findes ikke nævnt i Adelsårbogens stamtavle, men da det var gennem hende at faderen kom i besiddelse af Viskumø, må hun have været datter af Lasse Jonsen til Viskumø (af en ukendt slægt²⁾) og Karen Henningsdatter Podebusk. Det er altså kun få af Jørgen Bugges forældre der er kendt, og de har gennemgående hørt til den laveste del af adelen.

I sammenligning hermed rangerede de tre brødre Kruse et enkelt trin højere på rangstigen. Man har en ganske god viden om deres forældre, der skal søges i slægterne Seefeld, Fasti, Tornekranz og Reventlow (den fynske linje). Ingen af dem synes at have været særlig velstående, og forleninger og riddertitler var der ikke tale om.

Podebusk-arven

Den trætte som Folmer Rosenkrantz og hans medarvinger rejste i 1545 var en mere end hundred år gammel sag, som drejede sig om en søsterdel i Skjerngård mølle m.m. i Middelsom herred. Henning Podebusk skulle have »frit« (betalt?) fru Johanne i Vindum 5 læster korn for denne søsterdel, men Folmer Rosenkrantz og Mourids Brun, der var fru Johannes arvinger, var åbenbart utilfredse og rejste derfor sag mod Kruse'rne og Jørgen Bugge, som sølgelig må være arvinger efter Henning Podebusk. På grundlag af stamtavlerne i Adelsårbogen er det ikke særlig svært at opstille en stamtavle der tilsyneladende

Ill. 1. Slægtskabet mellem de implicerede parter i retssagen 1545.

forklarer slægtskabet mellem de implicerede parter (ill. 1).

Døtre arvede kun halvt så meget som sønner, og ved arvedelingen efter Hans Podebusk engang i begyndelsen af 1400-tallet har fru Johanne altså skullet have en søsterdel i forhold til broderen Henning Podebusk's dobbelt så store andel. Hendes arvinger synes åbenbart at hun - og dermed de - er blevet forfordelt, og derfor prøver de at gøre deres rettigheder gældende over for Hennings arvinger. Situationen vidner om hvor længe arvestridigheder kunne være, men fortæller også at man havde ganske godt rede på slægtsforbindelser gennem adskillige generationer. Stamtavlen rummer imidlertid ét usikkert punkt, som til gengæld er meget afgørende: var Abel Madsdatter gift med Timme Rosenkrantz, og var hun mor til Niels Timmesen? Forskerne synes at være uenige om netop dette punkt.

Timme Rosenkrantz' koner

Tre genealoger har behandlet spørgsmålet, Konrad Barner i 1874, F. Hvas i 1880, og Anders Thiset i 1910. De siger alle at Timme var gift tre gange og at han erhvervede Stensballe ved Horsens gennem ægteskab, men dermed standser også enigheden. Da der findes gode argumenter for alle de forskellige opfattelser, er det nødvendigt at gå ind i en nærmere diskussion af synspunkterne, der kan stilles således op:

Barner³⁾:

Kone nr. 1: Datter af hr. Peder Mogensen i Stensballe.

Kone nr. 2: Abel, datter af Mads Nielsen og fru Johanne af Stensballe. Mor til Niels Timmesen.

Kone nr. 3: Karen Eilersdatter Rønnow.

Hvas⁴⁾:

Kone nr. 1: Datter af Peder Mogensen

Hase af Stensballe. Mor til Niels Timmesen.

Kone nr. 2: Abel, datter af Mads Nielsen og Johanne Podebusk.

Kone nr. 3: Nævnes ikke hos Hvas, da hun er uden interesse for hans bog.

Thiset⁵⁾:

Kone nr. 1: Birgitte Pedersdatter til Stensballe.

Kone nr. 2: »Abel Mattisdatter (Bendrup²⁾)«. Mor til Niels Timmesen.

Kone nr. 3: Karen Eilersdatter Rønnow.

Der er altså enighed om, at Timme Rosenkrantz' første svigerfar var Peder Mogensen af Stensballe. Barners argument herfor er, at hr. Peder Mogensen i 1436 pantsatte en gård i Halkær (Falling sogn, Hads herred) til Aarhusbispen, og at Timme Rosenkrantz året efter skødede en gård ligeledes i Halkær (og efter Barners mening den samme gård) til bispen. Heraf drager Barners så den konklusion, at Timme i 1436 eller 1437 må have giftet sig til gården med en datter af hr. Peder Mogensen. Barners tilføjer, at det stemmer med at »ifølge Elisabeth Bryskes slægtbog var Timme gift med en datter af hr. Peder Mogensen ved navn Karen eller Birgitte«.

Hvas mener at Niels Timmesen var født i dette første ægteskab »da hans mødrene våben - Hasernes - findes på Axel Nielsens Rosenkrantz' ligsten i Ejsing kirke«. Det er formentlig af samme grund at Hvas udstyrer Peder Mogensen med slægtsnavnet Hase. På gravstenen i Ejsing kirke findes ganske rigtigt et våben med et kløvet (lodret delt) skjold - altså samme mærke som slægten Hase førte (ill. 4). Som det senere skal påvises, må dette våben imidlertid tolkes på en anden måde, og dermed falder Hvas' argument for, at Niels Timmesen Rosenkrantz var dattersøn af Peder Mogensen.

Der synes heller aldrig at have eksisteret nogen Peder Mogensen Hase, og der er næppe mere hold i Peder Mogensens tilknytning til Stensballe. Kendsgerningerne er, at en hr. Peder Mogensen pantsatte en gård i Halkær (ca. 14 km fra Stensballe) i 1436 og at Timme Rosenkrantz »i Stensback« solgte en gård sammesteds i 1437⁶⁾. Disse ejendomstransaktioner kendes kun i afskrift, og det fremgår ikke om der er tale om den samme gård - udover at det i begge tilfælde er Aarhusbispen der erhverver rettighederne. Poul Rasmussen, der har udgivet Aarhusgård og Aakær lens jordebog, synes at mene at der er tale om to forskellige gårde. Det kan i hvert fald udmærket have været tilfældet, for i 1544 ejede bispen ikke mindre end fire gårde i Halkær⁷⁾. Men selv om der eventuelt skulle være tale om den samme gård, så følger dog ikke at de to mænd var svigerfar og svigersøn. Og skulle *det* alligevel være tilfældet, så medfører det imidlertid ikke at Peder Mogensen skulle have ejet Stensballe - blot fordi hans svigersøn gjorde det.

Thiset skriver at dette første ægteskab var indgået i 1437, og det må sikkert betyde at han har tilsluttet sig Barners argumentation. Når han tillige kalder kone nr. 1 for Birgitte, skyldes det formentlig den nævnte oplysning fra Bryske-slægtbogen. Han har nok haft for stor tillid til slægtbogstraditionen⁸⁾, og så har han undladt at slå Barners kilder efter. Thiset kendte nemlig udmærket til pantsættelsen af gården i Halkær i 1436 og vidste godt at Peder Mogensen ikke skrev sig »af Stensballe«. I sin stamtavle over slægten Due (Glob) i Adelsårbogen 1891 skrev Thiset nemlig, at det var hr. Peder Mogensen *Glob* der ejede Halkær-gården, og han ansøgte intet om at denne Peder Mogensen skulle være svigerfar til Timme Rosenkrantz.

Derfor er der ikke nogen som helst grund til at tro at der har levet en Peder Mogensen til Stensballe eller at han skulle have været svigerfar til Timme Rosen-

krantz. Kone nr. 1 må altså udgå af listen over Timmes ægtefæller.

Det er derimod sikkert at Timme Rosenkrantz var gift med Karen Eilersdatter Rønnow. Hun omtales nemlig som hans enke, da hun i 1463 skødede en gård i Lee og en i Tårup til Mariager Kloster. Barner tilføjer at »det har været anført at Karen skulle være en Hase og have bragt ham Stensballe«. Han har dog ingen kildehenvisning til denne oplysning og tager selv afstand fra den, bl.a. fordi Timme Rosenkrantz i så fald skulle have erhvervet sig rettigheder til Stensballe med alle sine tre koner, hvad der med rette forekommer ham usandsynligt. Når den ukendte kilde mener, at Karen var af slægten Hase, skyldes det sikkert den kendsgerning at slægterne Rønnow og Hase førte det samme våben med et kløvet skjold. Der er ikke nogen kilde eller noget forhold der antyder at Karen Rønnow skulle have medbragt Stensballe i ægteskabet.

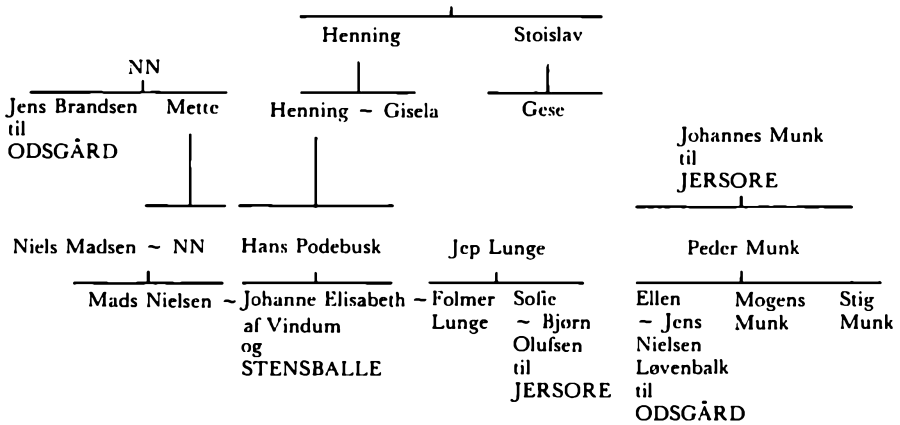
Når Timme Rosenkrantz har erhvervet Stensballe ved giftermål kan det derfor kun være i ægteskab med Abel Madsdatter. Barner er da heller ikke i tvivl, idet han skriver at Abel var datter af Mads Nielsen og »den ofte forekommende fru Johanne af Stensballe«. Dette argument gjorde til gengæld ikke indtryk på Hvas. Han skriver, at når Abels mor kaldes Johanne af Stensballe, så skyldes det ikke at hun havde nogen ejendomsret til denne gård. Grunden var »den simple« at hun efter datteren Abels ægteskab flyttede med hende til Stensballe. Thiset er straks mere i tvivl om sammenhængen idet han lidt tøvende - i parentes og med spørgsmålstegn - forsyner Abel med slægtsnavnet Benderup. Kan det mon skyldes en viden om at Stensballe har tilhørt slægten Benderup?

Stensballes ejere

Ifølge de gængse opslagsværker synes Stensballe virkelig i 1300- og begyndelsen af 1400-årene at være ejet af slægten Ben-

derup. Der er dog et par mærkelige huller i ejerrækken. Som de første ejere af gården nævnes Trugils Jonsen, omtalt 1341 og 1361, og hans søn Jep Trugilsen 1386 og 1411. De henregnes til slægten Benderup, se for eksempel Adelsårbogens stamtavle i 1888. Jep Trugilsens segl viser da også slægtens våben med det kløvede skjold, men hverken far eller søn har anvendt navnet Benderup, og der kan ikke påvises nogen forbindelse til de andre grene af slægten Benderup - og heller ikke til nogen af de øvrige slægter, som for eksempel Grim, Hase, Passow m.fl., som alle førte det samme enkle våben⁹⁾. Som den næste ejer anfører Trap: Danmark fru Johanne i 1420 og først derefter (i 1452) Timme Rosenkrantz - men der anføres ikke noget om et indbyrdes slægtsforhold mellem disse personer.

Der er dog næppe nogen tvivl om, at fru Johanne af Stensballe er identisk med den fru Johanne Hansdatter Podebusk af Vindum der var gift med Mads Nielsen og mor til Timme Rosenkrantz' kone Abel. Som nævnt ovenfor mente Barner at fru Johanne havde rettigheder til Stensballe, mens Hvas forklarede sammenhængen med at fru Johanne er flyttet de ca. 60 km fra Vindum til Stensballe, da datteren Abel giftede sig med Timme Rosenkrantz. Denne forklaring holder dog næppe. Ifølge Barners værk om slægten er Timme sikkert ikke født før år 1400, og det er derfor usandsynligt at han skulle være gift allerede i 1420. Langt mere afgørende er dog, at da fru Johanne af Stensballe optrådte i 1420 var det som sælger af 2 gårde i Randlev i Hads herred¹⁰⁾. Stensballe ligger i naboherredet, kun ca. 18 km fra Randlev, og der kan derfor næppe være tvivl om at de to gårde har hørt til Stensballe-godset og at fru Johanne virkelig har haft ejendomsret hertil. Det var i øvrigt ikke den eneste gang hun optrådte som jordejer i Hads herred, for ved en anden lejlighed solgte »Johanne, hr. Hans Podebusks datter og Mads Niel-

III. 2. Oversigt over nogle af de personer der har tilknytning til Jep Trugilsen af Stensballe.

sen af vapen« gods i herredet, ligeledes til Aarhusbispen¹¹). Formuleringen kunne tyde på at jordejendommene i Hads herred - og altså også Stensballe - har været fru Johannes gods og ikke hendes mands. Han er af en forsker blevet identificeret med den Mads Nielsen af Beg (i Middelsoms naboherred Sønderlyng), der i 1408 førte et drikkehorn i sit våben¹²). Hvas nævner¹³) at han sandsynligvis er søn af Niels Madsen der 9. 4. 1405 optrådte som arving efter Jens Brandsen til Ulstrup (i Middelsom herred), idet han var gift med dennes søsterdatter. Der er intet der knytter fru Johanne Podebusks mand til Stensballe, rimeligheden taler derfor for at det var hende der ejede gården i 1420. I 1411 tilhørte den som nævnt Jep Trugilsen, og fru Johanne må altså være kommet i besiddelse af Stensballe med tilhørende strøgods i Hads herred i de mellemliggende ni år. Da både hun og hendes mand var knyttet til Middelsom herred gennem deres godsbesiddelser, er det svært at se deres interesse i at opkøbe ejendomme omkring det noget fjertelligende Stensballe, og deres økono-

miske omstændigheder tyder ikke på at de skulle have større muligheder for at optræde som købere. Fru Johannes forbindelse med Stensballe-godset er jo netop kendetegnet ved, at hun sælger jord fra. Den mest sandsynlige løsning på problemet er derfor, at hun på en eller anden måde har arvet Stensballe efter Jep Trugilsen.

På denne baggrund kan der være grund til at se lidt nærmere på Jep Trugilsen og de personer han optræder sammen med i tidens dokumenter - se ill. 2 og 3. Han nævnes adskillige gange i årene fra 1373 til 1411 og synes at have været en fremtrædende jysk herremand, således opnåede han at blive ridder. I adskillige af de tilfælde hvor han er vidne og medbesegler ved udstedelsen af et brev, optræder han sikkert i sin egenskab af »fremtrædende adelsmand«, men i andre tilfælde kan der næppe være tvivl om, at han er til stede fordi han er en god ven eller slægtning af de personer der udstedte brevene. Navnlig i aftaler - salg, pantsættelser eller arvedeling - der vedrørte jordegods var det nyttigt at have slægtninge som vidner. Så kunne de ikke bagef-

ter påberåbe sig at de uafvidende var blevet forfordelt. Dersom en person flere gange optræder som vidne for en bestemt slægtskreds, kan det derfor være et vægtigt indicium for at han selv er knyttet til den med familiebånd.

Jep Trugilsen var 2.2. 1390 vidne for Gevert Parlin (Berlin) da denne solgte jord i Thy, som han havde arvet efter Niels Es-gesen Lange, 11.9. 1406 var han vidne for Geverts datter Gro – også denne gang ved-rørende jord i Thy, og 23.4. 1408 bevidnede han at Gro's »frænder« Jep og Palle Kirt afstod jord i Han herred til dronning Margrete. Da både Thy og Han herred ligger ret langt væk fra Stensballe kunne man forestille sig at Jep Trugilsen har haft en særlig tilknytning til Gevert og Gro. De førte begge et våben med en stående hjort – et mærke der ellers kun blev ført af den indvandrede slægt Tinhuus, den sønderjyske slægt Staverskov og slægten Hegedal der levede ganske tæt ved Middelsom herred samt af den netop nævnte Jens Brandsen. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at fire dage før Jep Trugilsen havde bevidnet Gro Geverts datters jordhandel, havde han be-seglet en anden transaktion (7.9. 1406). Da afstod Jens Nielsen Løvenbalk til dronning Margrete Odsgård med dets tilliggende i Middelsom herred, »som han havde erhvervet af Jens Brandsen, dennes søster Mette og hendes svigersønner Jakob Jensen og Niels Madsen.« Det er denne sidste der formodentlig er svigerfar til Johanne Hansdatter Podebusk. Dokumentet er også beseglet af Folmer Jepsen Lunge, der var gift med Johannes søster Elisabeth, og af den senere nævnte Niels Krabbe.

Jep Trugilsen havde også andre gange kontakt til slægten Podebusk. 12.7. 1400 var han vidne sammen med Johanne Podebusks far Hans, 6.1. 1408 optrådte han igen sammen med Hans Podebusk og tillige dennes broder Predbjørn, og 12.12. 1410 var han medbesegler ved en ejendoms-transaktion mellem Hans Podebusk og

dronningen. Her beseglede han side om side med Hans' broder Predbjørn, dennes svigersøn Jens Due og Anders Jepsen Lunge, der var broder til Hans Podebusk' svigersøn. Der var altså tale om en række personer der alle kunne have rettigheder til det pågældende gods. Det er derfor nærliggende at forestille sig at også Jep Trugilsen har hørt til den samme kreds.

Mest overraskende er det måske at træffe jyden Jep Trugilsen som besegler, da sjællænderen Folmer Jepsen Lunge d. 5.9. 1406 solgte Højstrup i Stevns herred på Sjælland til dronning Margrete. Når bortses fra to bisper og rigskansleren, som vel har været til stede på embeds vegne, er dokumentet bevidnet af 10 adelsmænd. Foruden Folmer Jepsen selv, træffer man broderen Anders Jepsen, Folmers svoger Bjørn Olufsen (Bjørn)¹⁴, hans fætter Anders Olufsen Lunge og brodersønnen Jakob Olufsen Lunge.

Endnu tre af vidnerne var indbyrdes beslægtede, nemlig brødrene Mogens og Stig Munk (med bjælken) og deres svoger Jens Nielsen Løvenbalk. De må alle tre karakteriseres som jyder, og på grund af deres indbyrdes slægtskab er det mere sandsynligt at de har været knyttet til Folmer Lunge ved slægtsbånd end ved venskab alene. Det er i den forbindelse værd at notere sig, at Mogens og Stig Munks bedstefar Johannes Munk ejede Jersore i Skam herred på Fyn, et gods der via slægterne Skinkel og Limbek endte hos Folmer Lunges netop omtalte svoger Bjørn Olufsen. I øvrigt ejede slægten Podebusk jord i nabosognene Krogsbølle og Nørre Nærå.

Af de to sidste beseglere var også Niels (Jens) Krabbe jyd. Han var ved flere lejligheder vidne for den ovennævnte Mogens Munk, og 3.9. 1406 (altså to dage før han bevidnede Folmer Lunges salg af Højstrup) havde han også bevidnet et andet brev sammen med netop Mogens Munk, dennes broder Stig og svogeren Jens Nielsen Løvenbalk. Og brevet drejer sig om

Gro Gevertsdatter Parlins gods. Når dette ses i lys af det tidligere nævnte våbenfællesskab mellem Gro Gevertsdatter og Jens Brandsen, hvis søsterdatter var svigermor til Johanne Hansdatter Podebusk, og hvis gård Odsgård tilfaldt Jens Løvenbalk, så er der en del der taler for at disse fire jyske vidner har været slægtninge af Folmer Lunges kone, som netop var Johannes søster Elisabeth Hansdatter Podebusk. Men så ikke også det er gennem hende man skal se forbindelsen mellem Folmer Lunge og den femte jyd: Jep Trugilsen?

Der er altså mange vidnesbyrd om Jep Trugilsens kontakt med Podebuskslægten, og det må sammenholdes med den kendsgerning at Johanne Hansdatter Podebusk synes at have arvet hans hovedgård Stensballe. Da man ikke har noget kendskab til at Jep Trugilsen er blevet overlevet af børn eller søskende, bliver den mest nærliggende forklaring den, at Jep Trugilsens kone Gese¹⁵⁾ har været en søster til Hans Podebusk. Hun ville i så fald være opkaldt efter den Gese Podebusk der var kusine til hendes mor og næstsøskendebarn til hendes far. Efter Jep og Geses død er Stensballe så tilfaldet hendes broderdatter, Johanne Hansdatter; hun var gift med Mads Nielsen, og via dette ægtepars datter, Abel, er gården kommet til Timme Rosenkrantz. Men heraf følger jo ikke, at Abel Madsdatter også var mor til Timme Rosenkrantz' søn Niels. Heldigvis kan også dette problem opklares - takket være en våbenanetavle.

Gravstenen i Ejsing kirke

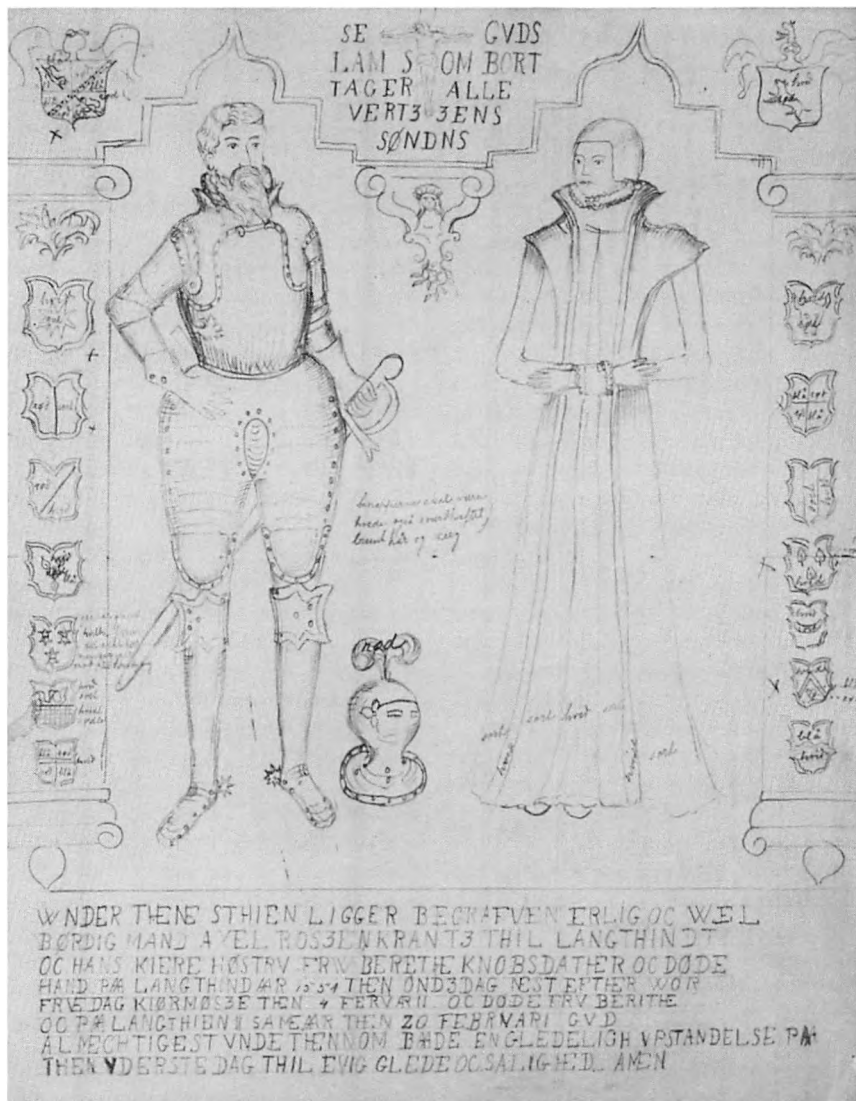
I Ejsing kirke findes en gravsten lagt over Axel Rosenkrantz og hans kone Berete Knob (ill. 4). Stenen er prydet med 16 våbener, og langs den heraldisk højre side findes våbenerne for Axel Rosenkrantz' 8 oldeforældre. Han var sønnesøn af Timme Rosenkrantz (se ill. 1), og man kan vente at finde både hans farmors og dennes mors våbener på stenen. Våbenerne kommer i

den sædvanlige »springende« rækkefølge (far, mor, farmor, mormor o.s.v.), og derfor er de to våbener der interesserer os her nr. 3 og nr. 7 regnet ovenfra.

Våben nr. 3 er kløvet (lodret delt), og det er som tidligere nævnt det, der fik Hvas til at gøre Timme Rosenkrantz' første kone til en Hase og dermed Niels Timmesen til en søn af dette ægteskab. Det er sikkert også dette våben der har fået Thiset til at gøre Timmes anden kone til »Abel Mattisdatter (Benderup?)« af slægten med det kløvede våben. Ifølge Dansk Biografisk Leksikon¹⁶⁾ udnyttede Thiset slet ikke indskriftsmaterialet, men det gælder i hvert fald ikke for gravstenenes vedkommende. Denne har han kendt, og illustrationen, som er gengivet her, ligger i hans samlinger tegnet af hans søster på bagsiden af et brev hun har sendt ham d. 12.12. 1875¹⁷⁾.

Thiset må dog imidlertid have glemt at han tidligere har udstyret Abels far Mads Nielsen med »en murtinde« til våben¹⁸⁾. Det er ikke lykkedes mig at finde noget belæg for dette våben. Der synes i hvert fald ikke bevaret noget segl for Mads Nielsen (med mindre han er identisk med den tidligere omtalte Mads Nielsen til Beg, der førte et drikkehorn), hans far eller hans søn, Hans Madsen. Om den sidste ved vi imidlertid at han var gift med Berete Maltedatter (Galskyt), hvis våben af Thiset netop beskrives som »skrådelt ved murtinder«¹⁹⁾. Det er nok mest sandsynligt at Thiset er kommet til at forveksle de to ægtefællers våbener og derfor har ment, at det var Hans Madsen - og dermed også hans og Abels far Mads Nielsen, der har ført »murtinden«. Desværre går denne oplysning igen i en række standardværker, for eksempel Trap: Danmark.

Det er nok mest sikkert at regne med, at man ikke kender Mads Niensens og Abel Madsdatters våben, og derved opstår der mulighed for at gravstenens kløvede våben giver den oplysning, at Niels Rosenkrantz' mor slet ikke var Abel Madsdatter, men fa-

Ill. 4. Gravsten over Axel Rosenkrantz og Berete Knob i Ejsing kirke. Dagmar Thiset var en tid lærerinde på Nygård i Ejsing sogn, og i 1875 lavede hun denne tegning, som hun sendte til sin 25-årige broder Anders. Han var et par år tidligere begyndt at arbejde med adelshistoriske studier. Oplysningerne om stenens farver stemmer ikke helt med de nuværende, og ifølge en kalkmalet indskrift i kirken er stenen blevet opmalet allerede i 1766. (Foto: Rigsarkivet).

derens sidste kone Karen Rønnow, der jo netop førte et sådant våben. Derfor er det spændende at vende sig til våben nr. 7, der skulle angive, hvem der var Niels Timmesen Rosenkrantz' mormor. Her er der ingen mulighed for misforståelse, våbenet er tydeligvis slægten Podebusks halve ørn og skaktavlede felt. Karen Rønnows mor var en Limbek, som førte et helt andet våben, mens Abel Madsdatters mor jo netop var Johanne Podebusk.

Forklaringen på kombinationen af det kløvede våben og Podebusk-våbenet må derfor være den ret simple, at man, da gravstenen over Axel Rosenkrantz blev lavet, har medtaget våbenet for Timmes anden kone (Karen Rønnow) i stedet for våbenet for den første kone, Abel Madsdatter. Altså en forveksling af ganske samme art, som gravstenen viser med hensyn til Timme Nielsens fars ægteskaber – se note 17. Forvekslinger af den art er langt fra ualmindelige i våbenanetavler. Men selv om man altså har forvekslet Timmes to koner, viser våbenanetavlen alligevel det rigtige våben for hans svigermor. Det fortæller noget om styrken af den slægtstradition der ligger bag udarbejdelsen af gravstenen, og dermed fortæller det tillige at oplysningen *må* være rigtig: Niels Timmesen er søn af Abel Madsdatter og barnebarn af Johanne Hansdatter Podebusk. Dette heraldiske bevis kan yderligere underbygges med et skriftligt vidnesbyrd.

Det er tidligere nævnt at Timme Rosenkrantz' enke Karen Rønnow solgte to gårde i Lee og Tårup. Det var gårde som hendes mand havde fået ejendomsret til ved skiftet efter sin første kone Abel den 1.5. 1449. Sønnen Niels Timmesen synes at have været meget utilfreds med at stedmoderen har solgt gårdene, for han fik 13. eller 20.7. 1475 et tingsvidne på, at gårdene var hans rette arv efter hans »oldmoder«
fru Johanne af Vindum, og at han hvert tredje år efter faderens død (dvs. i hvert fald siden 1457) havde klaget til herredstinget over at

gårdene med urette var solgt og fraskiftet ham mod hans vilje. »Oldemor«
betyder normalt bedstemor i tidens sprog, og efter sagens hele sammenhæng kan der nu ikke være ringeste tvivl om, at tingsvidnet taler sandt.

Omtrent på samme tid – i januar 1478²⁰) – prøvede Niels Timmesen at gøre et andet arvekrav gældende. Han fik da et tingsvidne fra Morsø norrre herred på at voldstedet Blåborg med dets tilliggende var Hans Podebusks rette arvegods. Forskningen har hidtil ikke kunnet forklare baggrunden for denne handling²¹), nu er sammenhængen klar nok: Niels Timmesen var oldebarn af Hans Podebusk.

En familie med standsforskelle

Udgangspunktet for denne undersøgelse var retssagen i 1545, hvor vi så at en række slægtninge tilhørte socialt set meget forskellige dele af den danske adel. Forbindelsen mellem dem bestod i at de alle nedstammede fra Hans Podebusk (ill. 1). Hermed har analysen ført os tilbage til en mægtig og indflydelsesrig slægt. Den var en linje af en vendisk fyrstefamilie fra Rügen og kom til Danmark med Hans' far Henning. Han kom hurtigt til at spille en central politisk rolle og blev gælker i Skåne. Siden blev han drost, og da Valdemar Atterdag forlod landet overtog han styret med titel af »høvedsmand i Danmark«. Hans kone Gisela var et barnebarn af grev Jakob af Halland og var dermed en ætling (omend uægte) af kongeslægten²²).

Af Henning og Giselas børn blev Tetz biskop i Odense, Predbjørn blev ridder og rigsråd og det samme blev Hans Podebusk. Han giftede sig ind i lige så fornemme kredse, hans første kone var datter af ridderen og rigsråden Christiern Vendelbo, og den anden kone var datter af ridderen Barnum Eriksen til Skarsholm. Denne var den sidste mandlige ætling af en anden uægte gren af kongefamilien og skal have været udpeget til kongesønne da Valde-

rernes mandslinje uddøde. Miljøet er altså så højadeligt som tænkes kan, men i næste generation begyndte opløsningen. For Johanne Hansdatter Podebusk må ægteskabet have betydet en social nedgang. Hendes mand, Mads Nielsen, var af en lidet kendt slægt, hvis navn og våben nu er ukendt, og sønnen, Hans, og hans efterkommere i slægterne Grøn og Brun befandt sig afgjort i adelens underste lag, ja nogle gled endda helt ud af den. Datteren Abel reddede sig igen ind i højadelen takket være ægteskabet med ridderen Timme Rosenkrantz, men allerede hendes datter, Anne, giftede sig ind i en mere jævn slægt. Børner anfører, at hun som enke enten må være efterladt med ringe midler eller have været en slet husholder, eftersom hun for sin »store trangh skildh« måtte sælge et par gårde²³).

Johanne Hansdatters søskende blev mere standsmæssigt gift, søsteren Elisabeth således med Folmer Lunge der var rigsråd, ridder og kammermester. Broderen Henning Podebusk var selv ridder og blev gift med Kirsten Falk, hvis far var den velhavende ridder Jens Falk til Vallø, og hvis morfar var den bekendte stormand Abraham Brodersen Baad. Men efter Hennings død var også dette miljø i opløsning. Enken Kirsten Falk giftede sig for anden gang med Bord Jensen der hørte hjemme i en kreds af slægter der lå på vippen mellem adel og selvejerbondestand²⁴). De fire døtre gik det ikke stort bedre. Karen og Marren blev gift ind i udpræget lavadelige slægter – med henholdsvis Lasse Jonsen og Hans Eriksen (af Jordbjerg-slægten). Lidt højere rangerede vel Elnes mand, Iver Fasti, og Giselas mand, Ove Tagesen Reventlow (af den fynske linje) – selv om den sidste var bror til den pinligt kendte Henrik Tagesen, der blev lagt på hjul og støjle 1441 for at have anført bondeoprøret mod kong Christoffer. Heller ikke blandt disse Podebusk-ætlinge var der dog nogen der gjorde sig gældende ved riddertitler,

tildelinger af len eller på anden måde. Man har indtryk af at en væsentlig del af deres eksistensgrundlag (for nogens vedkommende måske hele grundlaget) bestod i stadig mindre jordejendomme der hidrørte fra Podebusk-slægten. Det vil være en interessant opgave at skildre opløsningen af dette oprindeligt meget omfattende gods kompleks, hvoraf en væsentlig del lå i egnen mellem Viborg og Randers. Men det vil også være væsentligt at få undersøgt hvordan det er blevet samlet, dels af slægten Podebusk men muligvis også af slægten Vendelbo²⁵). Måske kunne en sådan undersøgelse kaste lys over de politiske forhold i midten af 1300-tallet. Det her fremlagte eksempel viser hvor hurtigt den sociale nedgang kunne ske og hvor nært beslægtet højadelen, lavadelen og for så vidt også selvejerbondestanden kunne være. Den traditionelle opdeling af slægter i sociale grupper vil i mange tilfælde ikke kunne stå for en analyse, der inddrager lokalhistoriske, genealogiske, samt heraldiske aspekter.

Noter

Alle dokumenter, der kun er citeret med angivelse af dato og år, kan findes i den kronologisk ordnede fortegnelse: Danmarks Breve fra Middelalderen (Repertoriets) og eventuelt også i Diplomatarium Danicum og Regesta diplomatica historiæ Danicæ.

1) Danske Magazin 4. rk., bd. 1, 1864, s. 93.

2) Han må være søn af Jens Alisen og Elsebe Rostrup, og hans segl er af Thiset anbragt blandt de ubestemmelige mærker. Jeg håber at behandle denne kreds af personer ved en anden lejlighed.

3) Konrad Barner: Familien Rosenkrantz' Historie, 1874, s. 165 f.

4) F. Hvas: Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas bd. 4, 1880, s. 15 og 23.

5) Anders Thisets stamtavle over slægten Rosenkrantz i Danmarks Adels Aarbog 1910.

- 6) De ældste danske Archivregistraturer bd. 2, 1854-60, s. 145 B 281 og 282.
- 7) Poul Rasmussen (udg.): Århusgård og Åkær lens jordebog, 1960, s. 133.
- 8) I sine stamtavler henviser Thiset ofte til slægtbøgernes oplysninger; han tager undertiden afstand fra dem, men undlader oftest at kommentere deres kildeværdi. En anden opfattelse heraf er gjort gældende i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., artiklen: Thiset.
- 9) Jeg er tidligere kommet for skade at skrive, at det ikke ser ud til, at man kender Stensballegård-slægtens våben (Profiler i nordisk senmiddelalder og renaissance - Festskrift til Poul Enemark, 1983, s. 223 f.). Det er forkert, Jep Trugilsens segl er gengivet i Anders Thiset: Danske adelige Sigiller, 1905, som L I 27.
- 10) De ældste danske Archivregistraturer bd. 2, s. 146 B 297.
- 11) Sammesteds, s. 124 B 66. Brevet er her dateret til 1437, men handelen må have været afsluttet senest 1428, i hvilket år fru Johanne omtales som enke, se sst. s. 368 B 7.
- 12) A. Heise: Fra viborgske Arkiver, i Jyske Samlinger 1. rk., bd. 6, 1876-77, s. 237 ff. jvfr. Thiset: Danske adelige Sigiller H 30 2. Adelsårbogen nævner ham under slægten Basse af Vendsyssel, hvor han dog næppe hører til.
- 13) Hvas: Samling af Meddelelser ... bd. 4, s. 15.
- 14) Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968, s. 165 f.
- 15) Danmarks Adels Aarboeg 1911, tilføjelse til Benderup-stamtavlen.
- 16) Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., artiklen: Thiset.
- 17) Rigsarkivet, Thisets samlinger. 1. afl., pk. 12, Rosenkrantz. Thiset skriver i øvrigt også i sin Rosenkrantz-stamtavle (Adelsårbogen), at Timme Nielsens mor »ifølge sønnesønnen Axel Nielsens aner var en Skinkel«. Det stemmer med gravstenen (som viser et Skinkelvåben, nr. 5 fra oven), men formentlig ikke med virkeligheden. Fornavnet Timme, som er et typisk Limbek-navn, må angive at Timme Nielsen var født i faderens andet ægteskab med Birgitte Limbek, og ikke i ægteskab nr. 1 med Anne Skinkel. Den der opstillede anetavlen har altså taget våbenet for den »forkerte« ægtefælle.
- 18) Danmarks Adels Aarboeg 1908, Podebusk-stamtavlen.
- 19) Anders Thiset: Danske adelige Sigiller L 49 18.
- 20) Barner: Familien Rosenkrantz, Diplomatariet s. 147 f.
- 21) Vilh. la Cour og Hans Stiesdal: Danske voldsteder. Tisted amt, 1957, s. 254 ff.
- 22) Oplysninger om dette ægteskab mangler i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., artiklen: Henning Podebusk, men fremgår af C. A. Christensen: Grev Jakob af Halland - Egholm - Henning Podebusk, i Historisk Tidsskrift 12. rk., bd. 1, 1963-66, s. 652 f.
- 23) Barner: Familien Rosenkrantz, s. 223.
- 24) Knud Prange: Bonde af Thy, en standshistorisk studie, i Bol og By 5, 1964, s. 47-70.
- 25) Som eksempel på en undersøgelse af denne karakter kan henvises til Marianne Antoniewicz: Vallø gods og dets ejere indtil 1461 (Lokalhistorisk afdelings skriftserie nr. 5, 1976). Bogen behandler blandt andet problemer vedrørende slægterne Podebusk og Vendelbo.

Bomärke eller heraldiskt vapen. Spörsmål kring två skånska borgarvapen under 1500–1600-talen

Av Tör Flensmarck

”Bomärkets avgränsning från heraldiken är klar, eftersom bomärken utgöres av enkla linjer och därför icke äro ägnade att utgöra heraldiska bilder, vilka bestå av färglagda ytor. Genom linjernas förgrovninng och genom placering i sköld ha bomärken dock i ofärgade framställningar såsom i sigill och på gravstenar stundom kommit att framstå som heraldiska bilder”, skriver C. G. U. Scheffer i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (1957, 2 s. 74). Denna definition är så enkel att den förefaller självklar. Oftast bjuder gränsdragningen inte på några större svårigheter. Vissa sannolikt ursprungliga bomärken har dock kommit att betraktas som heraldiska figurer. Det gäller ex. vis pentagrammet (marekorset), stormstegen, ankaret och hjulet. Bara vi nämner dessa figurer ser vi de kända vapnen framför oss: Skave (marekors), Fasti m.fl. (stormstege), Neb m.fl. (ankare) och Bing, Lykke m.fl. (hjul). Andra exempel är hjärta och kors av olika slag. Listan kunde göras längre.

Här skall två figurer behandlas i anslutning till varandra, då de båda släktkretsar inom vilka de förekommer förefaller befryndade genom ingiften och svågerlag. I den ena släktkretsen används ett ankarliknande märke och i den andra tre trianglar med viss differentiering. De aktuella personerna tillhör borgerskapets övre skikt av guldsmeder (myntmästare?), byfogdar, rådmän och borgmästare. Några är tingskrivare och en av dessa blir birkedomare. Omständigheterna kring dessa släktkretsar väcker den misstanken, att medlemmarna kan ha tillhört lågfrälset under 1400-talet

för att sedan nedsjunka bland den ofrälse allmogen vid början av 1500-talet. Detta leder till följande frågeställning: lika väl som ett bomärke kan heraldiseras kan måhända ett heraldiskt vapen förvandlas till bomärke? De nedan behandlade märkena utgör möjligen exempel på ett sådant skick?

Ankare eller kors på månskära

Under 1500-talets förra hälft lever i Malmö borgaren Clavs Persön samt borgarna och guldsmederna Mattis Pedersön och Hans Ollsön. Gemensamt för dem är bl.a. att de brukar ett bomärke, vilket liknar ett ankare eller ett kors stående på en uppgående månskära. Bomärkena finns bevarade på gravstenar, sigillavtryck samt som mästarmärke på kyrksilver.

Minst känd är Clavs Persön. Allt vi med visshet vet om honom, är att han är gift med en hustru Mette och att han sannolikt avlidit år 1533. Den grå kalksten som lagts över hans grav i S:t Petrikyrkan i staden är ännu bevarad (Fig. A) och den i ett försänkt fält inhuggna texten läses:

(Den)ne sten hör
Claus . persön . oc
hans . høstrv . mette

Inunder sitter en vapensköld likaledes inhuggen i ett grundare fält och i den snedställda skölden återfinner vi Clavs Persöns ovanliga bomärke. Det kan beskrivas som ett kors på ett cirkelsegment, ett kors på en skära eller ett ankare¹). Nederst på stenen finns årtalet ”Ano dni 33.” inhugget på ett band och av sköldformen att döma bör det

vara 1533. Detta år avlider den förmögne borgaren Clavs Bartsker, känd 1517-32²). Kanhända är stenen lagd över honom. Bevisen härför saknas, men han framstår som en betrodd och förnäm borgare. Anmärkningsvärt ofta anlitas han som borgensman vid bötesmål och när stadens främste underskriver trohetsförklaringen till konung Fredrik I år 1527 är han bland undertecknarna. Från 1519 är han kyrkvård "kirckverge" i Simons och Judas kapell. Den 10/2 1531 skiftar han arvet efter avlidna hu-

strun Anne till hennes son Jörgen Hanssön, vilket innebär att Clavs måste ha varit gift två gånger om han förutsättes vara identisk med Clavs Persön. Fostersonen Jörgen Hanssön är myndig (minst 15 år gammal) och bör vara född före 1516, vilket gör att Clavs Bartsker kan anses född ca. 1490 (± 5 år). Sista gången han uppträder i livet är 1532 27/5 och 1533 6/6 omtalas han som död, då några malmöborgare borgar för att en Bernit Möller från Lübeck skall betala hälften av den gäld som kan finnas i dödsboet. Detta förutsätter nästan släktskap mellan Bernit Möller och Clavs Bartsker.

Innan vi lämnar Clavs Persön skall i korthet en herredagsdom från 1537 31/7 granskas. Peder Dringenberg för talan på Margrete Dringenbergs vägnar (gm. rådmannen Peder Flomme i Köln) mot Øland Gjødesen (borgare i Lund?) och dennes hustru Anne Clavsdotter angående arvet efter mester Steffen Dringenberg, vicar i Lund. Det framgår att Annes föräldrar ägt hus, jord, bo och boskap i Malmö men avlidit när hon ännu var liten. Som systerdotter till Steffen Dringenberg hade hon sedan fostrats i hans hus och han hade tagit hand om hennes fäderne- och modernearv. Vi får veta, att Anne är född i Malmö och att mester Steffen utsett henne till sin arvinge samt att hon nyligen gift sig³). Om Anne nyss blivit giftasvuxen får hon anses vara ca. 14 år gammal och född före 1533, vilket sammantaget med hennes patronymikon Clavsdotter, födelseplatsen Malmö och förhållandena kring Clavs Persön/Clavs Bartsker kunde tyda på att hon är dotter till borgarn mester Clavs Bartsker. För detta antagande kan mester Clavs' före 1531 10/2 avlidna hustru Anne tala, såtillvida att den postulerade dottern enligt gängse uppkallningstradition fått bära faderns förra hustrus namn. Clavs Bartsker förutsättes då ha varit gift först med Anne (änka efter Hans N. N.), död före 1531 10/2, och sedan med gravstenens hustru Mette (Henriks-

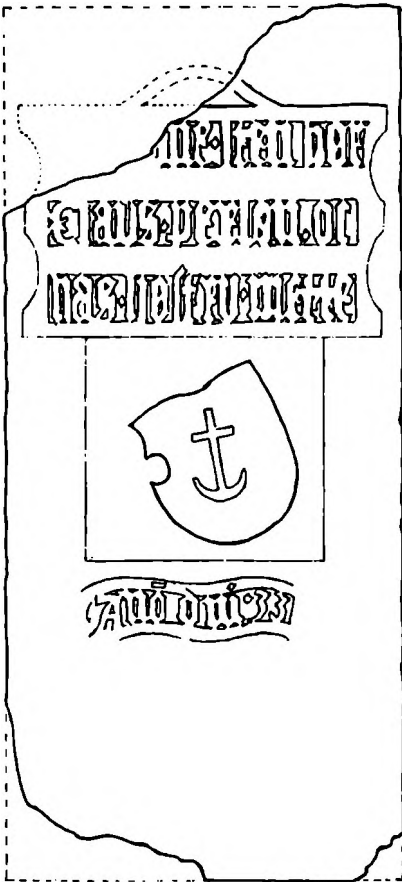

Fig. A. Clavs Persöns gravsten
(E. Bager, Malmö Historia i Sten)

dotter Dringenberg ?) omkring 1531-1532. I herredagsdommen 1537 sägs också att Anne Clavsdotter var föräldrarnas enda barn, vilket kan stämma med att dessa avlidit 1533. Intressant är också att en Claws Bartsker år 1517-20 bor i fjärde fjärdingen i Malmö och inte långt från Henrick (Henricksen ?) Dringenberg⁴). En Claws Peerszenn nämns 1519 i tredje fjärdingen⁵), men han skattar så obetydligt att man svårigen kan tillskriva honom den påkostade gravstenen av år 1533.

Vi övergår till guldsmeden Hans Ollsön, vars bevarade sigill (Fig. B) visar ett kors på en uppstigande måne/månskära och påminner om bomärket/vapnet på Claws Persöns gravsten så pass, att man frestas söka släktskap mellan dem. Hans Ollsöns bomärke finns även bevarat på den yngre av de två mindre altarkalkarna i S:t Petrikyrkan i Malmö. Denna kalk bör ha förfärdigats före reformationsåret 1529, ty den visar en bild av S:ta Anna med Maria och Jesusbarnet och ger därmed uttryck för katolsk tro⁶). Hans Ollsön, som oftast kallas Guldsmid/Guldsmed, är dokumentariskt belagd 1537-52⁷). Möjligen är han den Hans Vale (Wale, Wolle) som 1525 23/6 framställer fordran vid rådstugan i Malmö mot "beskeden swendt" Hans Mickilsön Graa i staden⁸). Det kunde stämma dels med hans initialer *H. W.* och dels med att hans första hustru kan ha tillhört släkten Graa. Eventuellt möter vi Hans Ollsön första gången år 1527 i Ystad, där en Hans Guldsmed sitter fängslad som misstänkt för att ha befattat sig med stulet silver. Hans Guldsmed menar sig ha handlat i god tro och blir inte fälld vid detta tillfälle. Guldsmeden Mogens Graa från Vä uppträder som Hans Guldsmeds närskylde och vinnlägger sig om hans sak. Möjligen kan de vara svågrar. Det är tänkbart att Hans Guldsmed efter fadäsen i Ystad 1527-28 flyttat över sin verksamhet till Malmö, där släkten Graa var etablerad (sannolikt som guldsmeder). Om han är

identisk med Hans Ollsön Guldsmed har han blivit en aktad borgare, ty år 1537 förfärdigar denne S:t Petrikyrkans så berömda stora nattvardskalk⁹). År 1539 14/3 får en hustru Karine Hans Guldsmed i Malmö skilsmässa från maken, vilken vid tillfället befinner sig andra resan nere i Tyskland efter att grovt ha försummat hustrun och de små barnen. Vi vet det inte med säkerhet, men kanhända är hon Hans Ollsöns maka och i så fall torde hon efter skilsmässan ha lämnat Malmö. Hon återfinns inte i de bevarade handlingarna efter 1539 och det är tänkbart att hon flyttat till staden Vä, där släkten Graa hör till tidens översta skikt av byfogdar, rådmän, borgmästare, guldsmeder och tingskrivare. En borgare Niels Hansön därstädes 1584-85 kan mycket väl vara son till Hans Guldsmed, ty hans förmodade dotter Kirstine Nielsdotter (gm. borgmästaren i Vä Knud Lundbek, död 1608 9/1) för ett ankare, vilket starkt påminner om Hans Ollsön Guldsmeds bomärke, i skölden på den ännu bevarade gravstenen i Mariakyrkan i Vä¹⁰). År 1540/41 blir Hans Ollsön omgift med Ursula Bernitsdotter (jfr. Bernit Møller från Lübeck 1533 ovan!), som är änka efter en Söffren Glarmester i Malmö. Den 5/3 detta år borgar Mattis Pedersön Guldsmed (ankarliktande bomärke, se nedan) och Per Gedde (gm. Hans Ollsöns syster Marine, vars förste make borgaren Niels Lauritzsön Kandestöbere i Malmö 1517-30, död före den 11/2 1530, pga bomärke och släktkrets kan förm odas tillhöra släktgrenen Graa i Ystad; se Fig. J och O), båda malmöborgare, för att Hans Ollsön skall rätt förvalta Söffren Glarmesters kvarlåtenskap för dennes döttrars räkning. Hans Ollsön blir deras styvfader och förmyndare. Av detta kan dragas den slutsatsen, att Hans Ollsön och de båda borgersmännen är nära knutna till varandra. Per Gedde är Hans Ollsöns svåger och Mattis Pedersön för ett med Hans Ollsöns snarlikt bomärke och är dessutom dennes kollega och gilles-

broder. Det vore naturligt att förutsätta nära släktskap dememellan. Svågrar är de synbarligen inte.

När Hans Ollsön Guldsmed avlider 1552 ärvs han av dottrarna i andra giftet, Karine och Marine. De får bl.a. tre sammanhängande gårdar, vilka går under benämningen "den gamle myntere gordt", i Landskrona. Detta för tanken till det myntverk man vet existerat i denna stad åren 1524-25¹¹). Var myntmästargården legat är ej känt, men förmodligen inhystes myntverket i myntmästarens privata gård. Med tanke på att myntmästare ofta tillhörde guldsmedssläkter kan det ligga nära till hands att misstänka, att Hans Ollsön ärvt den gamla myntaregården efter sin fader, måhända den ej namngivne myntmästare konung Frederik I år 1523 (öre 30/8) lät inkalla från Tyskland till Landskrona. Upprorsmakaren Søffren Norby slår egna mynt i Landskrona 1525 (efter 29/4) och kanhända använder han Frederiks inkallade myntmästare. Norbys Visby-myntmästare Hans Sever kan annars ha präglat dessa s.k. Landskrona-skillingar 1525, ett förhållande som kan stämma väl med att Hans Ollsöns fader Oluff N. N. bör vara död senast 1527, då Mogens Graa från Vä uppträder med anledning av oegentligheterna kring kyrksilvret i Ystad (se ovan). Mot antagandet om identitet mellan konung Frederik I:s från Tyskland inkallade myntmästare och Hans Ollsöns fader kan anföras, att slakten inte bär några direkt tysklingande namn och att Hans broder Ostrid Smid, född ca. 1505, är dotterson

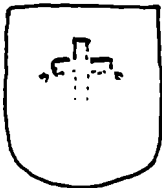

Fig. C. Marine Hans Ollsöns dotters bomärkessköld på gravstenen

Fig. D
Mattis Pedersöns
sigill 1545 2/4
(MFÄ 1937 s. 8, avritning E. Bager)

Fig. B
Hans Ollsöns
sigill 1545 2/4

till en äldre Ostrid Smid i Mölleberga i Skåne. Självfallet kan man dock tänka sig att myntmästaren i Landskrona tillfälligtvis under gesäll- och mästartiden vistats i Tyskland, men att han varit född och upp vuxen i Skåne. Hans Ollsön och syskonen förefaller vara födda ca. 1495-1510. Möjligen är yngste broder Oluff Ollsön, som lever på Själland 1557, postumt född (ca. 1525 ?) och uppkallad efter fadern.

Någon gravsten över Hans Ollsön Guldsmid finns inte bevarad, men dottern Marine och hennes make, borgmästaren i Malmö Niels Matsöns (d. 1581), lät lägga en stor grå kalksten i S:t Petrikyrkan och där kan man ännu se deras bomärkessköldar. Marines sköld har fått utstå stort slitaget och nu skyntas blott korsets tre kort- armar svagt (Fig. C).

Sist i den lilla och exklusiva skaran malmöborgare med ankarliknande bomärke kommer Mattis Pedersön Guldsmid, känd med säkerhet 1537-57¹²). Hans sigill finns bevarat från 1545 och får hänföras till gruppen ankar-bomärken. Det kan också ses som en variant av kors på skära och som en medveten differentiering av ett ursprungligt bomärke av Clavs Persöns typ (Fig. D). Man kunde därför misstänka att dessa båda borgare tillhör samma syskonskara. Hur det förhåller sig med den saken är svårt att avgöra. Källorna tiger. Om Mattis Pedersön kan kort påstås att han är en skojare och lurendrejure. Gång efter an-

nan finner man honom på de anklagades bänk i rådstugan. Minst en gång rymmer han undan efterhängsna kreditorer. Det hela tycks ta sin början efter första hustruns död. Hennes namn är Kirsten Christiernsdatter (Dyre t. Hjelmso)¹³ och 1540 är hon ännu i livet och nämns i mester Aage Sparres testamente i Lund. När Mattis Pedersön 1543 25/5 uppträder som löftesman på Kirstine Walter Wessueres änkas vägnar för att hennes tvenne barn skal utfå sitt fädernearv kunde man miss-tänka, att Mattis ämnar gifta sig med änkan. Hur det förhåller sig med detta har inte gått att klarlägga. Före 1552 7/10 har Kirsten Christiernsdatter avlidit och Mattis Guldsmid hunnit ingå i nytt gifte med en hustru Mette. Nu tar eländet sin början. Denna dag begär Mester Torbern Bille införsel i boet och sedan följer skuldsättning och åtal på varandra. Mattis håller sig undan medan hustru Mette får svara för boet bäst hon kan. 1553 31/10 häftar Mattis i skuld till Kirsten Christiernsdatters frände väpnaren Eric Jepsön (Rosensparre) på Assertorp i Bara härad. Denne väpnare fick sedermera ärva Kirstens broder väpnaren Peder Christiernsen (Dyre) t. Hjelmso på Själland, vilken 1555 5/4 väcker krav mot Mattis vid rådstugan i Malmö genon sin tjänare Jørgen Jenssøn. Skulden på 15 ½ daler och 1 mark har Mattis egentligen gentemot saliga Magdalena Christiernsdatter (Dyre, gm. väpn. Axel Clavsön /Rosencrands/ t. Tägerup och Tange). Sista gången vi möter Mattis Guldsmid i livet är 1557 15/3. En Mattis Guldsmid nämns i Lunds Stifts Landebok ca. 1569 och bebör en domkyrkan tillhörig gård i Malmö, men om det är samme man är dock osäkert.

Efter dessa kortfattade levnadsskildringar övergår vi till att betrakta de likartade bomärkena. Först skall uppmärksammas bomärkenas påfallande likhet med märken på blypoletter/kontrollmärken av bly, vilka funnits i stort antal bl.a. vid utgrävningar

Fig. E. Kontrollmärken av bly funna på borg-banken i Skanör (efter H. S. Eriksson, Skåne-markedet)

jfr. ankarmärken på mynt:

Erik Menved
Roskilde 1286-1319

Kristoffer II
Lund 1319-32

(efter H. V. Mansfeld-Büllner, Danske Mønter)

av borgkullen i Skanör. Enligt vad man vet lämnades dessa som kvitton på erlagda avgifter vid Skånemarknaden. De tjänade som betalningsmedel under den tid kommersen pågick och löstes sedan in. Varje år användes ett nytt märke för att förhindra handel med utgångna blybrickor¹⁴. Man kunde tänka sig att vissa av dessa kontrollmärken fått låna myntmästarens eget bomärke/mästarmärke (Fig. E). Kanhända är det bland dessa myntpräglare i Skanör vi har att söka ursprunget till de aktuella bomärkena. För detta kunde en klagan på rådstugan i Malmö 1519 9/6 tala¹⁵). Denna dag uppträder "beskeden man" Per Matszen, borgare i Skanör, med sin son Mattis Perszen och väcker talen mot myntmästaren Jørgen Kock på grund av att dennes tvenne "myntterswaene" Lawrits Gröneberg och Jacob Kaabe slagit ihjäl hans son Per Perssen Böt kier i Malmö. Annars är

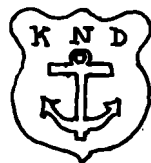
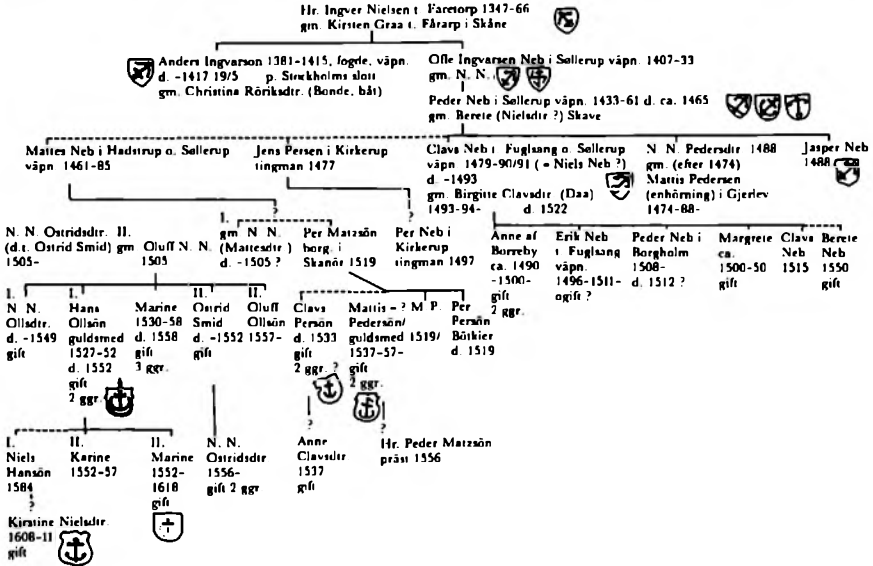

Fig. F. Kirstine Nielsdotters sköld

Anmärkingar till släkttavlan Fig. G

Mattes Neb i Hadstrup, Bjäverskov hd. väpnare 1461-85 (Rep. D. 2 nr. 1294, 1315, 3031, 3117, 4040, 5730) kan mycket väl vara son till väpn. Peder Neb i Sallerup 1433-61. Mattes Neb uppträder i Sallerup 1485.

Per Neb i Kirkerup, V. Flakkebjerg hd. 1497 (nr. 8344 a) kan möjligen vara son till Jens Persen i Kirkerup 1477 (nr. 4090) och sonson till väpn. Peder Neb 1433-61.

Berete Neb som lever ännu 1550 och enligt släktböckerna är gift med väpn. Morten Toft 1505 (= väpn. Morten Mattisön/Kyrning-3 blad/på "Towerop", dvs. Toarp i Ullstups socken, Ingelstads härad 1502 18/7 Rep. D. 2 nr. 9642) - kunde med tanke på namnet vara sondotter till Berete Skave.

Per Matzsön i Skanör 1519 kunde tänkas tillhöra ätten Neb och vara morbroder till Hans Ollsön Guldsmed 1527-52 samt fader till Clavs Persen d. 1533 och Mattis Pedersön Guldsmed 1537-57.

Hr. Peder Matzsön präst 1556 13/7 uppträder angående några silverskålar N. N. Ostridsdotter erhållit vid Hans Ollsöns frånfalle (1552). Halvsystern Margrette Jep Ruds dotter gör henne arvet stridig (E. Bager, Malmø Stadsbog 1549-59 s. 329, København 1972).

Hans Ollsön Guldsmed 1527-52 och sannolikt systern N. N. (vars dotter blir gift med borg. Boris Nösborn i Malmö före 1549) bör vara barn i faderns första äktenskap, genom vilket Hans Ollsön förmodas bli besläktad med Mattis Pedersön Guldsmed. Fadern Oluff N. N. har då gift om sig med N. N. Ostridsdotter, enda barnet till (frälsemannen ?) Ostrid Smid i Lund och Mölleberga 1486-1503 (d. -1505) och Katharina Andersdotter (besläktad med den förmodne kaniken i Lund Oluff Esbernsön, vapen: bjälke ovan bildad av tinnskura 1/2, 2, 1/2, känd 1477-1505, se J. Raneke, Svenska Medeltidsvapen 1 s. 191, Lund 1982).

Niels Hansön i Vä 1584 får här tjäna som ett tänkbart mellanled (Landsarkivet i Lund, Kristianstad J:1 Staden Vä's arkiv). Det uppges vid skilsmässan 1539 att Karine lämnats ensam att sörja för de omyndiga barnen, vilka dock ej namnges. Kirstine Nielsdotter är änka 1608-11 efter borgmästaren Knud Lundbek i Vä 1598-1607 (d. 1608 9/1) och deras son Madtz Knudtsön, byfogde o. rådman i Vä, är känd 1603-14 (Kristianstad J:1, Vä stads Arvebok i Landsarkivet i Lund).

I övrigt se DAA 1906 s. 304 f. och noterna 7) och 12).

det närmast den skånsk-själlandska frälse-ätten Neb man tänker på i samband med det ankarliknande bomärket. Namnen Clavs, Peder och Mattis är därtill de utan jämförelse vanligaste i ätten Neb under slutet av 1400- och början av 1500-talet. Man kunde rent hypotetiskt föreställa sig att Clavs Persön och Mattis Pedersön Guldsmed utgör de sista skotten på det gamla ätteträdet och att Hans Ollsön Guldsmed genom sin moder tillhör släktkretsen. Ankaret kan medvetet ha differentierats till kors på mänskära, för att visa att bomärket/vapnet upptagits från modernet. Det faktum att Mattis Pedersöns första hustru tillhör ätten Dyre på Själland och att Hans Ollsöns broder Oluff Ollsön bor på Själland före 1557, samt ovan anförda resonemang kring Clavs Persöns andra hustru Mette (tillhörig den från Själland till Skåne inkomna släkten Dringenberg ?), kan sägas tala för en dylik hypotes. Det tänkta sambandet illustreras av släkttavlan (Fig. G).

Slutligen kan nämnas att ankaret användes som bomärke bland skeppare och färjkarlar (færgemænd)¹⁷) under 1600-1700-talen och dessutom brukas som märke på silverföremål och på porslin under 1800-1900-talen¹⁸). Dylika märken får anses förknippade med ett visst yrke eller en speciell hantering och de skiljer sig därför fundamentalt från de personliga och ärflika märken som behandlats här.

Kring en oidentifierad vapensköld och en bortglömd släkt i Skåne

I Krämarekapellet's golv i S:t Petrikyrkan i Malmö ligger numera en lätt skadad gravsten med numret 41 hugget i den slitna ytan. Fyra sköldar skymtas och därtill några inskriptioner. Stenen har undersökts och tolkats av fil.dr Einar Bager, Malmö¹⁹), som påpekar att denna sten, trots avsaknaden av utsmyckning, tillhör de allra intressantaste på grund av den mängd ägarenamn, bomärken, sköldar och årtal

från skilda tider, som fyller stenens slitna yta.

Stenens tidigaste inskription läses från omvänt håll i förhållande till senare inskriptioner, vilket tyder på att stenen blivit flyttad från ett gravställe till ett annat. Det förhåller sig nämligen så, att fotåndan skall peka åt öster där morgonens strålar bryter fram. Den döde skall kunna blicka över sina fötter åt öster mot uppståndelsens gryning. Denna tidigaste inskription är avfattad på plattyska och något skadad så att delar av namnet fallit bort:

disse.sten.hørt.hans....
vn.sine.kinderen

Denna sten tillhör Hans . . . och hans barn. Någon gång under 1400-talets förra hälft har en troligen tyskättad borgare vid namn Hans varit verksam i Malmö och vid mitten av seklet har han fått sin grav i staden. Då stenen kommit att återbrukas och användas är det dock föga troligt att senare ägare av stenen fått den i arv efter denne Hans. Möjligen har de köpt den av arvingarna eller av kyrkan, ett normalt förfaringsätt vid denna tid. Stenen har sedan lagts över en person vars senmedeltida sköld numera svagt skymtar fram under senare tiders inskriptioner: (Fig. H).

Man anar ett bomärke eller heraldiskt vapen i skölden, vilken torde kunna dateras till tiden ca. 1480-1530²⁰), samt som hjälmprydnad tvenne hjorthorn. Själva hjälmen är i det närmsta bortnött. Vad är nu detta för vapen? Ser man till de släkter vilka för två hjorthorn som hjälmprydnad - Fikkesen, Green af Sundsby, Saltensee af Tystofte, Schønebølle, Bang III, Falster II, Hals af Langeland, Hegedal, Hvas af Komdrup och Hans Clavsöns i Åhus släkt - är blott sistnämnde Hans Clavsön av intresse. Dels är han verksam i Skåne under 1400-talets senare hälft och dels visar hans bevarade sigill ett vagnshjul med sex ekrar förenade i ett runt nav²¹). Man kunde tän-

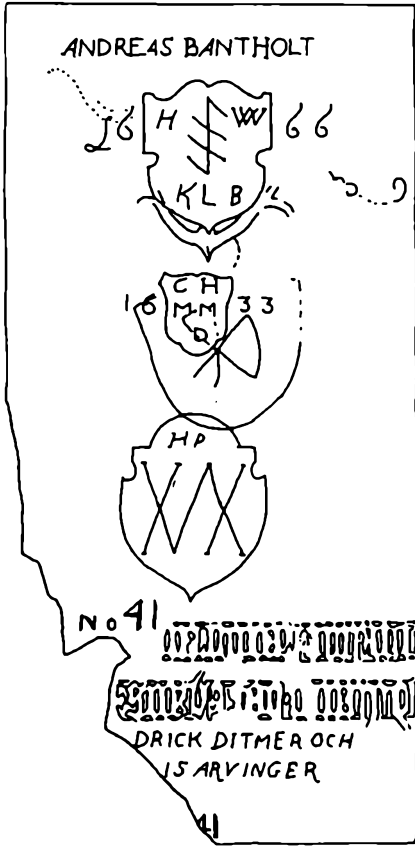

Fig. H. Efter E. Bager, Malmö Historia i Sten I s. 21, Malmö 1958.

Renritning av den oidentifierade skölden.

ka sig att vapnet på gravstenen framvisade en differentiering av hjulet. Avsaknaden av nav gör dock denna slutsats tveksam.

Låt oss nu, i jakten på det gåtfulla vapnet, som hastigast genomgå gravstensens övriga ägare. Efter vid pass 100 år av tystnad möter vi malmöborgaren Hans Pater- sen, en son till borgmästaren David Pater- sen. Sonen brukar faderns bomärke spe- gelvänt och denna variant finner vi inom den underligt formade skölden strax inun- der den senmedeltida. I 1631 års förteck- ning över stenens ägare läser vi att den lig- ger "i nørre gang - en sort sten derhos, Hans Pater- sen sig tilholder". Hans avlider år 1634, men redan 1633 har någon låtit hugga in ännu en sköld, denna gång av blygsammare storlek och med initialerna *CH* och *MM D*. Hur hänger detta sam- man? Då gravstenar som nämnt både kunde ärvas och säljas ligger det nära till hands att fråga sig om stenen haft mer än en ägare. Formuleringen "...Hans Pater- sen sig tilholder..." kunde tyda på något sådant. Efter Hans Pater- sen följer en enkel inskription:

.... DRICK DITMER OCH
.... IS ARVINGER

Möjligen skall bokstaven *L* läsas in framför *DRICK* och hänсыfta på Öldrick Hendrick- sön Ditmer, vilken avled 1652. Självlallet kunde även fadern Hendrick Ditmer vara tänkbar, men så som stenen är avslagen torde ett eventuellt *N* framför *DRICK* ha skymtat (åtminstone högra stapeln av *N*), medan ett *L* mycket väl kan ha gått förlorat. Enligt Einar Bagers utredning var Öldrick Ditmer nära anförvant till hand- landen och rådmannen Hans Wollenwef- fer i Malmö, vilken av bouptteckningen 1652 att döma, torde ha varit Öldricks för- myndare eller frände. Vi finner också Wol- lenweffers bomärkessköld på gravsten nr. 41, vari även huggits hans och hustruns, Karen Ledeburs-Dotters, initialer samt är-

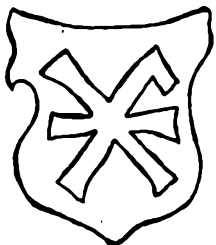

Fig. 1. Inskriftsbyälke 1532.

talet 1666, vilket tudelas av sagda sköld. Enligt gravstensförteckningen var Wollenwaffer ägare av denna gravsten 1666 och efter hans död 1671 ärvdes stenen av svärsonen handelsmannen Andreas Bantholt, som låtit hugga in sitt namn överst och som avled år 1701. Övriga arvingar var tvenne döttrar till Wollenwaffer, vilkas döttrar i sin tur förde över äganderätten till sina män Rasmus Rhydius och Johan Strotzman. I gravstensförteckningen för 1716 står också att läsa "Morbeck i stället för Rydius och Strotman efter Wollenwaffer". Johan Mohrbeck var gift med Anna Maria Gillisdatter Draeber anno 1717.

Åter till Hans Patersen 1631! Varifrån fick han äganderätten till gravsten nr. 41? Ja, letar man bland hans anor finner man faderns morfader Lauritz Hattemager, vilken var borgare i Malmö 1527 och död före 1530 28/1²²). Lauritz Hattemagers okända bomärke finns måhända på en inskriftsbyälke (Fig. 1), vilken sitter inmurad i den Gleerupska pappershandelns Gård vid Adelgatan i Malmö²³). Inskriptionen bär årtalet 1532 samt utöver det nämnda bomärket även malmöborgarens David Albrechtsön initialer i sköld. År 1532 gifter sig denne borgare med Lauritz Hattemagers änka Karine N. N. (död 1558). Man kan tycka att bomärket borde tillhöra Karine, då det andra tillhör hennes andre make. Huruvida det förhåller sig så är ögörligt att avgöra. Karine kan mycket väl ha brukat sin förste makes bomärke, ty deras avkomlingar använder lätt varierade eller identi-

ska utgåvor av detta. Det är alltså fullt möjligt att vi i den senmedeltida skölden på gravsten nr. 41 återfinner Lauritz Hattemagers eller hustrun Karines bomärke, men mot denna teori kan invändas, att bomärkessköldar som regel saknar hjälmprydnad i medeltidens Danmark. Man kan också tycka att en så enkel och okomplicerad arvgång som den från farmors far till dottersonson borde ha avsatt spår i form av inskriptioner på gravstenen i fråga. Den ovan nämnda formuleringen "... Hans Patersen sig tilholder ..." skall kanske förstås så att hans rätt till gravstenen ifrågasättes av någon år 1631? Är det möjligen någon ur hustruns Boild Oluffsdatter Hammer släkt som gör Hans Patersens rätten stridig? Det underliga förhållandet att någon 1633 låtit hugga in en sköld med sina initialer - ett år före Hans Patersens död - i stenen kunde tolkas så att *CH* stod för *C*(hristiern?) *H*ammer och *MM* *D* för dennes hustru. Namnet Christiern förekom i släkten Hammer vid denna tid, men någon säker lösning av problemet står inte till buds. Fortsätter man att granska Hans Patersens familj finner man att fadern David Patersen (död 1618) var gift två gånger. Första hustrun Gertrud Willumsdatter kan generationsmässigt sett vara moder till Hans Patersen och hon var gift med David före 1581 28/8²⁴). Hennes föräldrar var Willum Tommison Guldsmed och Ursula Bernitsdatter i Malmö. I deras släkter finner vi inget bomärke eller vapen, som liknar det vi söker, men Ursula var 1552 änka efter Hans Ollsön Guldsmed i Ystad/Malmö²⁵) och denne äventyrlige mans släktförhållanden kan möjligen kasta något ljus över problemet med den senmedeltida vapenskölden. I korthet är tankegången som följer: Hans Ollsön står i nära förhållande till guldsmeden Mogens Graa i Vä, vilket framgår av att denne 1527-28 uppträder i Ystad och vinnlägger sig om Hans Ollsöns sak, i en rättegång angående bearbetat stöldgods, på sådant sätt att släktskap eller

svägerlag torde kunna förutsättas. En långsökt förbindelse mellan Mogens Graa och Hans Ollsön skulle kunna föreligga, såtillvida att en frände till Hans Ollsöns styvmoder N. N. Ostridsdotter var präst i Ingelstorp öster om Ystad, i vilken by en äldre släkt Graa hade ägor (se nedan). Betydligt närmre till hands är det dock att se till Hans Ollsöns hustru Karine N. N. och undra om hon inte kan tillhöra släkten Graa (jfr. även Hans Ollsöns sväger Niels Lauritzsön Kandestöbere, vilken får förmodas tillhöra Graa i Ystad). Om detta är fallet hamnar man nämligen i en släkt vars bomärke är känt ca. 1550-1780 och tämligen väl överensstämmer med märket i den senmedeltida gravstenen (Fig. H och J). Hans Ollsön är möjligen den Hans Vale, vilken 1525 23/6 har fordran mot "beskeden swendt" Hans Mickilszen "kallis Graa" i Malmö²⁶) på 6 mark och 3 skilling i reda penningar. Vale/Wole/Wolle kan betyda välsk (dvs. italiensk) man, men namnformen förekommer i Skåne redan under medeltiden och dessutom finns formerna Wollesön och Vallosön = Ollsön under 1400-1600-talen²⁷). Om Hans Ollsön = Hans Vale finns kontakt mellan honom och släkten Graa redan år 1525 i Malmö, där en borgare Swend Graa är känd 1519²⁸) och en borgare Mickell Graa är råclman 1508-09²⁹) (död före 1522) och Mickell Graa's gård 1527³⁰) ligger på guldsmedernas gata. Den nämnde Hans Mickellsön Graa är sannolikt dennes son. Har Hans Mickellsön Graa manne lämnat

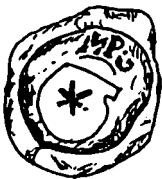

Fig. K. Mogens Pedersön Graa's sigill 1550 (1527-50) i Vä

Fig. L. Poffuil (Graa) Guldsmid i Vä 1594-1636

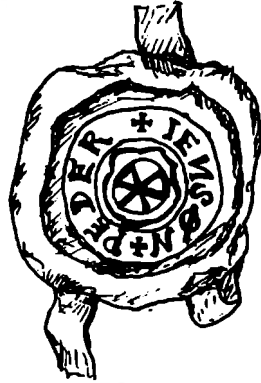
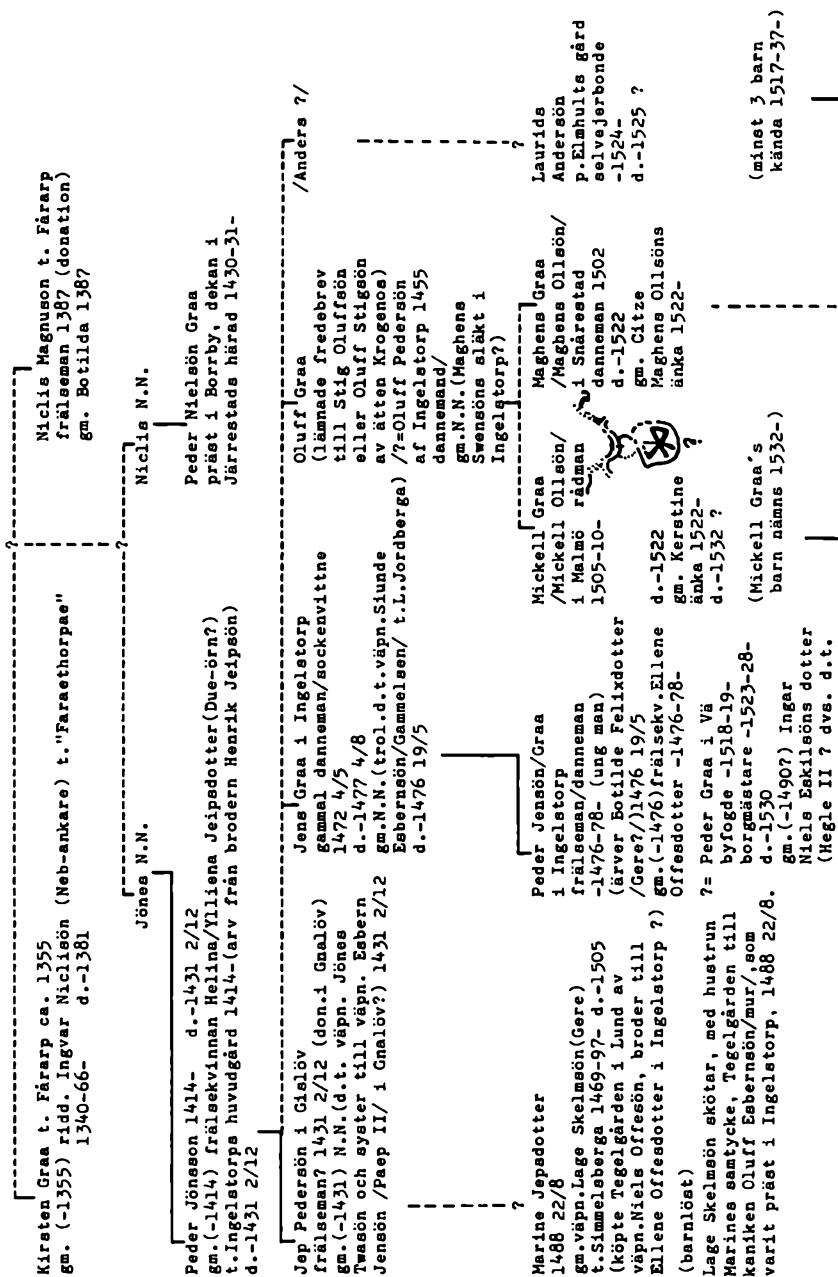

Fig. M. Peder Jensön Graa i Vä o. Önnestad tings/birkeskrivare birkedomare 1594-1620-38)

släktens gravsten som betalning för gälden till Hans Vale/Hans Ollsön Guldsmed? Stenen nämns inte vid bouppteckningen 1552 efter Hans Ollsön. Kanhända har änkan Ursula behållit den för egen räkning, så att den sedan genom arv tillfallit dottern i andra gifte Gertrud Willumsdotter och på denna väg hamnat hos Hans Patersen 1631. Ursulas tvenne döttrar med Hans Ollsön har väl inte brytt sig om att göra anspråk på en gravsten med faderns fränskilda hustrus släktvapen på!

Det oidentifierade vapnet på gravsten nr. 41 för som nämnts tankarna till släkten Graa i Ystad och Vä, där medlemmarna tillhörde det högre borgerskapet under 1500-1700-talen³¹). Tack vare 1500-talets rikhaltiga dokumentflora kan man följa släkten tämligen väl från och med Peder Graa, som är byfogde 1518-19 och borgmästare 1523-28 i dåvarande staden Vä invid Hammarsjön i Gärds härad. En gren av släkten är verksam i Ystad från ca. 1580 och en gren flyttar över från Vä till den nyanlagda staden Kristianstad 1614, då släkten samtidigt sprider sig över Gärds och Frosta samt V. Göinge häraden som bönder och småningom avlägger tillnamnet Graa (Fig. J och K-O). Det äldsta bevarade sigillet, näst efter Niels Lauritzsön Kan-

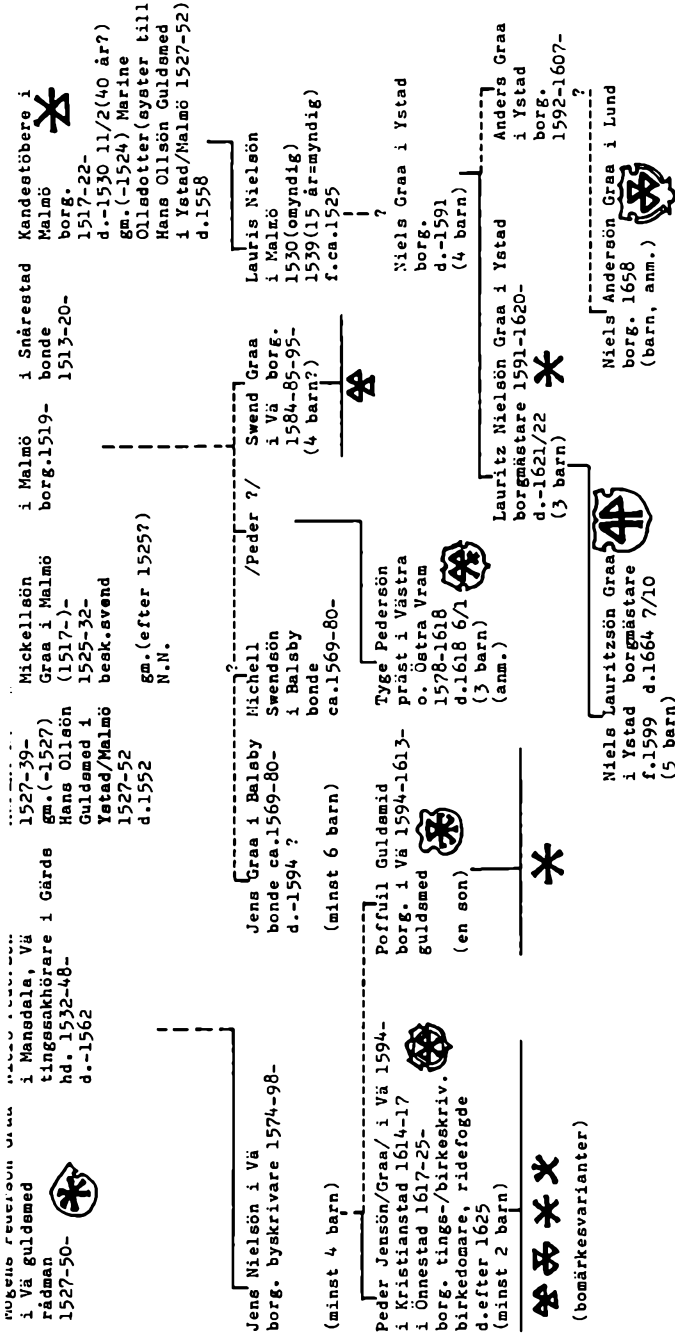

Fig. J. Graa i Skåne. Endast för bomärkesvarianterna intressanta släktgrenar har medtagits, då släkten är mycket utbredd under 1500-1700-talen och denna uppsats inte avser att vara en släktutredning. Niels Andersöns bomärkessköld finns på en gravsten i Lund och Tyge Pedersöns numera försvunna gravsten med bomärkessköld, vilken ligger i V. Vrams medeltidskyrka (ripen på 1800-talet), finns avritad i Collectio Rönnebeckiana Farm 20 Gårds hd. s. 40, Universitetsbiblioteket i Lund.

(-----) = släktsamband vilka kan antagas
 (-----) = släktsamband vilka bestyrks genom bevarade dokument)

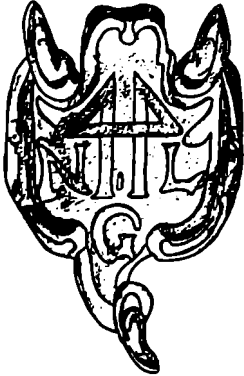

Fig. N. Borgm. Niels Laursön Graa's stolstånds-gavel (YFS X11)

destöberes sigill från 1520 (se Fig. O), med Graa-vapnet/bomärket är guldsmedens Mogens Pedersön Graa i Vä från år 1550³²). Sigillet är något skadat av tryck från andra dokument. Det överensstämmer dock med Laurs Nielsön Graa's bomärke i Ystad ca. 1591³³). Sonen Niels Laursön Graa i Ystad för en variant³⁴), vilken påminner mycket om frändens Peder Jensön Graa i Vä³⁵). Poffuil Guldsmed i Vä brukar en variant³⁶) och under 1600-1700-talen förekommer alla varianterna på för bomärken brukligt vis. Man kan se hur söner varierar bomärket för att skilja sig från fadern och sina bröder (Fig. J-O).

Bomärke, heraldiserat bomärke eller heraldiskt vapen? Gränserna är svåra att dra. I jämförelse med ex. vis ätterna Skave's och Fasti's vapen framstår Graa-vapnet mera varierat, men såväl stormstegen som pentagrammet (marekors) förekommer som bomärken bland borgare och bönder under 1500-1700-talen. Inget av de kända Graa-sigillerna visar hjälm med hjälmprydnad, men under 1500-1600-talen (liksom tidigare) förekommer ofta att dessa attribut saknas även i frälsemäns sigill. Av det kan således inga säkra slutsatser dragas. Nå, men vad föreställer Graa-vapnet? Mogens Pedersön Graa's variant³²) (Fig. K) kunde närmast blasoneras som följer: *6-armad kors*

bildat av *andreaskors* och *två korsarmar bjälkvis*³⁷). Förbinder man korsarmarna så att varannat mellanrum lämnas öppet får man följande blasonering: *tre trianglar i trepass med motvända sammansmältande spetsar*. Genom att förbinda en, två eller tre av mellanrummen har Graa-släkten sedan varierat detta märke. Största avvikelser från grundmärkena utgör Poffuil Guldsmeds mästartärke (Fig. L) och borgmästarens i Ystad Niels Laursön Graa bomärke (Fig. N). I Peder Jensön Graa's sigill sitter bomärket på en cirkelformad upphöjning i skölden (motsvarande en fördjupning i den använda stampen eller ringen). Denna upphöjning torde ha haft ett förtredesvis dekorativt syfte och bör inte betraktas som någon form av differentiering. (Fig. M). Betraktar man Graa-märket som ett bomärke, måste man samtidigt erkänna att det tillhör de absolut sällsyntaste och att det följt med släkten vid flyttning från en socken till en annan, från ena staden till den andra och från ett härad till ett annat. Som märke eller symbol finner man Graa-märket i de angivna huvud- eller grundformerna (blasonerade ovan) på mynt från medeltiden. Tidigast förekommer det 6-armede korset på mynt präglade i Roskilde under biskop Peder Bangs tid 1254-1277 23/6. Under konung Erik Menveds tid 1286 22/11-1319 13/11 förekommer detta 6-armede kors på mynt präglade i Lund och samtidigt finner vi de tre trianglarna i trepass med motvända sammansmältande spetsar på mynt präglade i Roskilde. Motsidan visar en kalk och detta kan möjligen tyda på att mynten präglats av biskopens

Fig. O. Niels Lauritzsön Kandestöbers bomärke 1520 (E. Baggers bomärkesforteckning i Malmö Stadsarkiv).

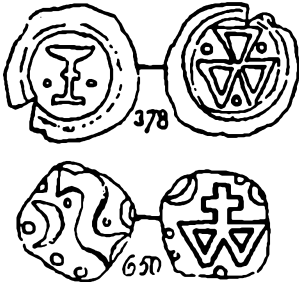

Fig. P. Mynt: nr. 378 präglat i Roskilde ca. 1286–1319, nr. 650 präglat i Lund under Magnus Snick ca. 1332–60 (H. V. Mansfeld-Bullner, Danske Mønter 1241–1377).

myntmästare (biskopar: Ingvar Hjort 1280–90, Johannes Krag 1290–1300, Oluff 1300–20) (Fig. P). Förmodligen får dessa myntmärken betraktas som symboler och utsmyckning. Korset är utan jämförelse vår kulturs mest använda symbol och de tre trianglarna finns, i något annorlunda sammanställning (sammanlänkade i varandra), redan på mynt från tiden ca. 870–900 (präglade i Lund enligt P. Hauberg; kanhända präglade i Hedeby). Det är fantasieggande att lägga märke till det kronbrydda djuret över de tre trianglarna. Måhända föreställer det en hjort.

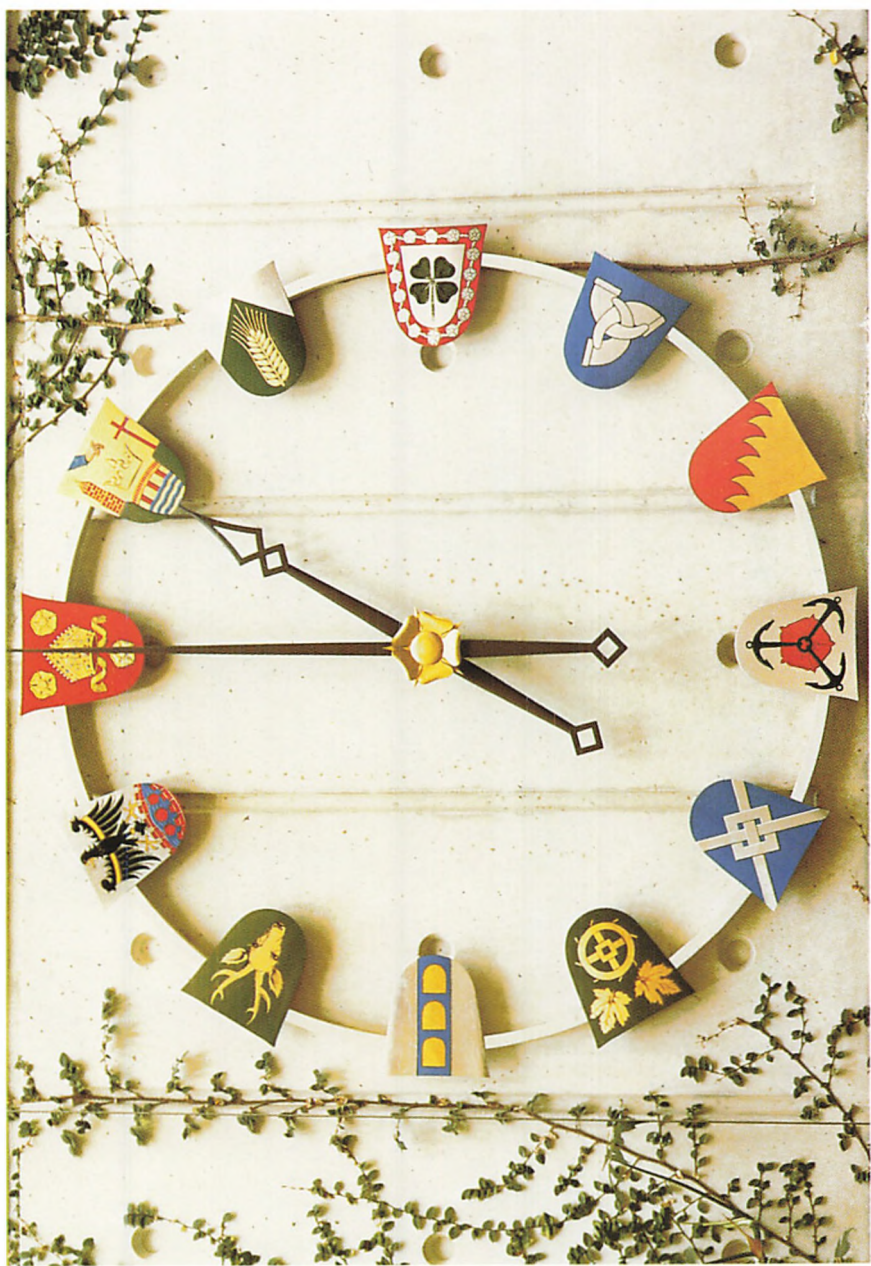
Antagandet att vapnet på gravsten nr. 41 kan tillhöra släkten Graa i Malmö, Ystad och Vä leder vidare till frågan huruvida denna släkt är en gren av den lågfrälse släkt Graa, vilken var knuten till Ingelstorp i Ingelstads härad och om denna äldre släkt kan ha fört samma vapen/bomärke som den yngre. Av de bevarade dokumenten kring Ingelstorpsgodset och släktboksuppgifter att döma³⁸⁾ har släkten Graa varit besutten i Färarp i Arvalunds socken (nuv. St. Köpinge sn), Ingelstads härad och i Gislöv i Nöbbelövs socken, Järrestads härad. Genom Peder Jönssons (Graa) gifte med Helina/Helienna Jcipsdotter (Dueörn?) före 1414 tillföll bl.a. huvudgården i Ingelstorp arvingarna. Graa-släktens äldsta led är svåra att rekonstruera och vidstå-

ende släktavla skall endast ses som ett försök (Fig. J). Ännu 1478 sitter en frälseman Peder Jensön/Peder Graa i Ingelstorp, men han har uppenbarligen dåliga affärer och tvingas försälja all hustruens egendom till Oluff Stigsön (Krogenos), vilken samtidigt processar ivrigt om Ingelstorpsgodset. Oluff Stigsön (Krogenos) på Bollerup blir slutligen den som drar det längsta strået. Kanhända tvingas släkten Graa bort från sin gård vid denna tid och förlorar sin frälserätt. En Anders Graa förekommer som landbo eller möjligen fogde på Krogenos-gods i Häljarp vid Landskrona 1483 och en Oluff Pedersön af Ingelstorp 1455 är möjligen samme Oluff Graa(c) som lämnar s.k. fredsbrev på gods tillhörigt Stig Oluffsön och sedan sonen Oluff Stigsön (Krogenos) på Bollerup. Kanhända är det denne Oluff Graa(c)s son vi återfinner i dannemannen Maghens Graa i Snårestad vid Ystad 1502. Hans förmodade änka kallas Citze Mogens Ollsöns i Snårestad och står för gården ännu 1522. Maghens Graa's förmodade son Oluff Graa brukar en domkyrkan tillhörig gård i Snårestad 1513–20, men förefaller avflyttad eller avliden före 1522. Samtidigt finner vi borgaren och rådmanen Mickell Graa 1508–09 i Malmö samt Mickell Graa(c)s gård därstädes på guldsmedernas gata 1527. Borgaren Swend Graa nämns 1519 i Malmö och en Peder Graa är byfogde 1518–19 i Vä samt borgmästare i samma stad 1523–28. En landbo Peder Graae brukar Åhus hospitals ägor i Vitaby, Albo härad, 1532–33. En Anders Graa, född i Helsingborg före 1480, ligger i slotsloven på Kalmarhus 1511–12. Sedan följer några spridda personer med tillnamnet Graa under 1500-talet, då släkten Graa florerar i Vä och senare under 1600-talet i Ystad. Denna släkt kan antagas vara en gren av Graa i Ingelstorp, men avsaknaden av bevarade sigill gör det för närvarande omöjligt att draga några säkra slutsatser. Av samma anledning kan man inte uttala sig om förekomsten av heraldiskt va-

pen eller bomärke inom den äldre Graa-släkten, men resonemanget kring den oidentifierade senmedeltida vapenskölden på gravsten nr. 41 i St. Petrikyrkan i Malmö kan möjligen föra oss ett steg närmre gåtans lösning.

Noter

- 1) E. Bager, Malmö Historia i Sten del I s. 28 (Malmö 1958). = *Bager I*.
- 2) E. Kroman, Malmö Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503-1548 (København 1965). = *Stadsbok* L. Ljungberg, Lyder van Fredens Kämnärsräkenskaper för Malmö 1517-1520 (Malmö 1960) = *LvF*.
- 3) T. Dahlerup, Det Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christiern III:s Tid, Bind I s. 255 f. (København 1959).
- 4) *LvF* s. 34, 87, 125.
- 5) *LvF* s. 122.
- 6) Malmö Fornminnesförenings Årsbok 1953 s. 61. = *MFA*. (E. Bager, Kring två malmö-guldsmeder).
- 7) Skåne Genealogen 1982:2 s. 1 ff. = *Skåne Gen.* (T. Flensmarck, Från kyrketjuv till kyrkovärjare).
- 8) *Stadsbok* s. 314
- 9) E. Bager, Med penna och ritstift s. 105 ff. (Malmö 1947).
- 10) Sveriges Kyrkor Vol. 139: Kyrkorna i Vä s. 116 f. (Fig. F).
- 11) H. H. Schou, Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814 (København 1926), år 1524 nr. 1-19, 100-112; år 1525 nr. 21-24.
- 12) *Skåne Gen.* 1983:1 s. 6 ff. (T. Flensmarck, Mattis Pedersöns uppgång och fall).
- 13) Danmarks Adels Aarboeg 1891 s. 148. = *DAA*.
- 14) Henning S. Eriksson, Skånemarkedet s. 62 ff. (Wormianum Århus 1980).
- 15) Se not 12) s. 12.
- 16) Angående släkttavlan - se Anmärkningar till släkttavlan.
- 17) A. Tønnesen, Helsingørs Bomærker s. 138 (København 1968).
- 18) J. Divis, Silverstämplarna från hela världen (Plus, Stockholm 1976-77). Poche, Porcelinsmärken från hela världen (Plus, Stockholm 1980).
- 19) *Bager I*, s. 18 ff.
- 20) J. Rancke, Svenska Medeltidsvapen I + II textsidan 101 (Lund 1982) = *SvMv I + II*.
- 21) *SvMv II* s. 573. Hans Clavsön, borgmästare i Åhus, är känd 1460-76 och troligen son till borgmästaren Clavs Guldsmed i Åhus 1441. Hans Clavsöns hustru Ingeborg tillförs honom ägor i Småland, bl. a. Galle-Tofta. Hennes fader är borgmästaren Arvid Bengtsson (Gere) i Lund (d. -1468 27/5) och hennes moder Elne är en syster till Jon Galle (sparre över blad), vilken är kanik i Lund.
- 22) *Stadsbok* s. 90.
- 23) *MFA* s. 37 ff.
- 24) L. Ljungberg, E. Bager o. E. Kroman, Malmö Tingböger 1577-83 og 1588-90 s. 132 (København 1968).
- 25) *Skåne Gen.* 1982:2 s. 1 ff.
- 26) *Stadsbok* s. 314 o. *Skåne Gen.* 1984:1, T. Flensmarck, Gravstenen nr. 41 i St. Petri kyrka i Malmö.
- 27) Se Danmarks gamle Personnavne, spalt 1022-43 (København 1936-48).
- 28) *LvFs* 128.
- 29) *Stadsbok* s. 27. o. L. Weibull, Lunds Ärkestifts Urkundsbok VI s. 295-6.
- 30) *Stadsbok* s. 73.
- 31) P. B. Grandjean, Den Graae'ske Slægtebog s. 1-14 m. fl. (Kjøbenhavn 1914). R. Hemberg, Ystadsläkter 1:77a, Landsarkivet i Lund (LLA) Enskilda arkiv. T. Flensmarck, Släkten Graa i Skåne, LLA Enskilda arkiv.
- 32) LLA Kristianstads Stadsarkiv GI:1.
- 33) Ystads Fornminnesförenings Skrift XII s. 107 (Ystad 1967) = *YFS*.
- 34) *YFS*. XII s. 106-7.
- 35) LLA Lyngbyarkivet och Degebergaarkivet, Privatarkiv (originaldokument + utredning och utskrifter/sigillavritningar av T. Flensmarck).
- 36) G. Upmark, Guld- och silversmide i Sverige 1520-1850 (Stockholm 1925) s. 739.
- 37) *SvMv II* s. 578.
- 38) T. Flensmarck, Släkten Graa i Skåne, LLA Enskilda arkiv.

Det heraldiske ur i Roskilde

Af Nils G. Bartholdy

Heraldikken kan bruges til meget. Og så til at markere, hvad klokken er slået.

Da Roskilde amtskommunes nye domicil stod færdigt i 1976, ville de 11 primærkommuner skænke deres våbener til op-hængning i Amtsgården. Med amtskommuncens eget våben ville det blive 12 ialt, og det gav amtsdirektør Ernst Verwohlt den idé at kombinere de tolv våbenskjolde i et stort heraldisk ur, som Amtsgårdens personale daglig kunne have for øje på en monumental betonvæg. Nu var det imidlertid ikke alle primærkommunerne, der i 1976 havde våben. Bramsnæs, Hvalsø og Lejre skulle lige have våbenskjold først. Det skortede ikke på tilskyndelser fra den heraldisk kyndige amtsdirektør eller på god vilje fra landets fornemste våbenkunstner, kgl. våbenmaler Aage Wulff, der havde fået den kunstneriske udformning overdraget. Tidsfornemmelsen var dog ikke den samme alle steder som hos de entusiastiske initiativtagere. Først fem år efter kunne det sidste skjold males, og den 30. oktober 1981 afsløredes det særprægede ur, i sin art det eneste i verden, såvidt vides. Den urtekniske side har Nationalmuseets urkonservator, urmager Søren Andersen stået for.

Øverst på den store jernring med en diameter på 1,60 m, som skjoldene - udført i kobber - sidder på, ses som kl. 12 Roskilde amtskommunes kønne våben med mindelser om Roskildebispens herredømme og roser fra domkirkebyens våbenmærke. Derefter følger - med uret - Køge, Bramsnæs, Vallø, Ramsø, Solrød, Gundsø, Greve, Hvalsø, Lejre, Skovbo og Roskilde. Bortset fra de to gamle købstæder Roskilde og Køge, kl. 11 og 1, hvis mærker kendes fra segl brugt i hhv. 1200- og 1400-tallet, er de øvrige ti kommunevåbener blevet fast-

sat i perioden 1959-81. De er næsten alle frugten af et inspirerende samarbejde mellem Aage Wulff og Ernst Verwohlt. Disse våbener er nogle af de bedste i dansk kommunalheraldik, resultater af gode intentioner og en disciplineret brug af heraldiske udtryksmidler.

Våbenerne for Solrød, Gundsø og Greve er så gode, at de kan tåle at blive vendt om, og er derfor placeret som kl. 5, 6 og 7. Solrøds ulvctandssnit kan opfattes som talende med hentydning til det gamle stedsnavn Ulvemose og åbner samtidig mulighed for folkelige associationer til kommunens navn. At *ville* lægge en betydning ind i et våben med heroldsfigur tilfredsstillende menneskeligt behov for forklaring. Rosen i Gundsøs våben er hentet fra rosetornamentet på Gundsømagle kirkes tårn, og ankrene står for Jyllinge havn og fiskeriet. Kombinationen af rose og ankere er en original og stærk komposition, et ypperligt våben. Den heraldiske knude, måske mest kendt fra engelsk heraldik, blev Greves våben og er inspireret af den lokale hede-bosyning. Et af de allersmukkeste finske kommunevåbener, det for Tiukka, svensk Tjöck, gengiver på lignende måde et mønster fra stedets tekstiltradition. Og sammenfletningen i Greves våben har fået en parallel i våbenet for den finske storkommune Mustasaari, svensk Korsholm. Møllehjulet i Hvalsøs våben, kl. 8, hentyder til en endnu eksisterende vandmølle, Tadre mølle, som ligger på grænsen mellem de to mindre kommuner, der nu udgør Hvalsø kommune. De to ahornblade hørte ikke med til den oprindelige idé; uden dem havde våbenmærket stået stærkere. Sparresnittet i våbenet for Bramsnæs, kl. 2, er en stiliseret gengivelse af næsset i Isefjorden og Roskilde fjord, og bygakset står for eg-

nens landbrug. De tre skjolde i Lejres våben, kl. 9, er et talende udtryk for kommunens berømte beboere Skjoldungerne. Skovbos råbukkehoved i grønt, kl. 10, er et enkelt og kønt udtryk for skovrigdom og kommunens navn. De tre drikkehorn i Ramsøs våben, kl. 4, er hentet fra den kendte runesten fra Snoldelev. Det var den skånske heraldiker Jan Raneke, der i sin tid rentegnede dette våben, et eksempel på en behersket brug af et førheraldisk motiv. De fire oprindelige kommuner, som Vallø kommune, kl. 3, er sammenlagt af, er symboliseret af et firkløver, og Vallø slots bygherre Mette Rosenkrantz er repræsenteret ved en krans af roser i den omgivende bort. Våbenet er udtænkt af statens heraldiske konsulent.

Med sikker proportionssans har Aage Wulff valgt at gengive våbenmærkerne i en

skjoldform, hvis volumen og konturer på ypperlig måde passer til den kompositoriske idé. Den koncentriske anbringelse får desuden karakter ved, at skjoldene er let hvælvede. Den skulpturelt formede fembladede rose i urets centrum har malede paralleller i fire af skjoldene, og også de elegante viseres formsprog harmonerer med våbenernes. Den indbyrdes placering af skjoldene er velafbalanceret med hensyntag til farver og motiver.

Roskilde amtskommune udgav i 1981 en lille publikation »Tid & tegn, heraldik og ure på Amtsgården« i anledning af det monumentale urs opsætning.

Heraldikken har rødder i middelalderen, men det gamle symbolsprog har livskraft og rækkevidde, når det bruges på rette måde. Brugen af heraldik i Roskilde viser, at tiden ikke står stille.

Notarie Dardels kakelugn

Av Olivier Clottu

Det gamla huset som byggdes under 1300-talet på höjden i byn Saint-Blaise i provinsen Neuchâtel är täckt av ett stort tegeltak och försett med djupa bergskällare. Sedan sitt uppförande har denna fina boning, som aldrig sålts, gått i arv från den ena släkten till den andra. Notarien och domaren Jean-Jacques Dardels förfäder hade haft den i över 150 år när denne jurist år 1721 bestämde sig för att ersätta den kakelugn som ditills värmt det vackra,

valnötspanelerade rummet. Han vände sig till den kände kakelugnsmakaren Jean-Conrad Landolt (1695–1767) från La Neuveville, som åt honom tillverkade en kakelugn av grön fajans med en vit fris prydd med jaktscener upptill och på framsidan försedd med en rektangel, där ägarens vapen målats (ill.). Jean-Jacques Dardels och hans hustrus, Judith Prince-dit-Clottu, vapen omges av två palmkvistar. Det första föreställer *två korslagda stridsyxor*; därmedan-

Notarie och domare Jean-Jacques Dardels kakelugn.

för en sexuddig stjärna samt däröver en ginstam belagd med tre hela och två halva, kopplade och till kanterna utgående snedrutor; det andra vapnet består av en harv på ömse sidor åtföljd av en lilja och nedan av ett treberg.

Släkten Dardel från Saint-Blaise härstammar från mjölnaren Jean, bördig från Villiers i Val-de-Ruz, som år 1513 erhöll monopol på traktens kvarnar. Medan den äldste sonens ättlingar fortsatte att utöva stamfaderns yrke och använde sig av bomärken vilka anknöt därtill: kvarnstensbeslag och kvarnhjul – vapen som är utbredda i Schweiz och vars val är fritt – antog den andre sonens avkomlingar, företrädare för skilda sysselsättningar, en heraldisk lilja. Vi vet ej varför Jean-Jacques Dardel utökade vapnet med krigiska attribut som på intet sätt återspeglar det fridsamma liv som fördes av en förmögen notarie tillika vingårdsägare.

I sitt andra äktenskap med Marguerite Dardel, hade Jean-Jacques en son David (1741–1832), som blev betydande som kyr-

koherde i Neuchâtel. Denne ersatte stjärnan i vapnet med en halvmåne. Hans hustru Marianne d'Yvernois är mor till Georges-Alexandre (1775–1863), kapten vid det brittiska regementet Meuron i Ostindiska kompaniets tjänst. Georges-Alexandre bosatte sig i Sverige, där han tagit värvning, och gifte sig år 1808 med grevinnan Hedvig Lewenhaupt, änka efter konteramiralen greve Hans Henrik Wachtmeister. Han blev adlad av Sveriges konung år 1810 (adelskapet konfirmerades år 1816 av kungen av Preussen) och erhöll då följande vapen: *i blått fält tre hela och två halva i hjälke ställda snedrutor av guld, ovan åtföljda av två korslagda stridsyxor och nedan av en halvmåne, allt av silver*; och som hjälmprydnad ett uppstigande lejon av guld. Hans båda söner, Fritz (1817–1901) och Louis-Alexandre (1821–1901), blev stamfäder för var sin, en svensk och en schweizisk, gren av släkten; båda alljämt levande.

Översatt av Bo Johnson Theutenberg.

EDB-registrering av segl

Av Monica Aase

Den som arbeider ved et vitenskapelig bibliotek opplever ikke sjelden at spørsmål fra publikum ikke lar seg besvare, selv ved hjelp av oppslagsverker eller referanselitteratur.

Ved Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, stiftet 1760 og Norges eldste vitenskapelige institusjon, gikk man ved biblioteket i 1980 over til EDB-registrering av all tilvekst via bibliotekssystemet BIBSYS, men selv dette system kommer til kort når det gjelder registrering av ikke-boklig materiale, f.eks. billedsamlinger og segl.

Når det gjelder segl så får biblioteket ofte henvendelser fra publikum vedrørende heraldiske spørsmål, enten en nå vil vite hvordan X's segl ser ut eller hvem som førte et avbildet våpen. Biblioteket har en god samling av heraldisk litteratur, men ønsket om å få bibliotekets egne segl registrert på mest mulig rasjonell måte, slik at søking og gjenfinning kan gå raskt, har etterhvert vokst seg sterkt. Siden BIBSYS ikke er godt nok for materiale av denne type, måtte en finne en annen metode, og man fant en løsning ved hjelp av bibliotekets mikro-datamaskin, Apple III. Seglregistreringsprosjektet ble satt igang våren 1982 og er et samarbeid mellom avd.bibl. Harald Nissen og undertegnede.

Først litt om maskinens virkemåte: den består av tre deler: en datamaskin med et tastatur omtrent som en vanlig skrivemaskin og med et uttak for den diskett hvor informasjonen lagres. Disketten ser ut omtrent som en liten grammofonplate. Oppå maskinen står et ekstra datalager hvor informasjon alternativt kan lagres, og på toppen står en dataskjerm som til enhver tid viser hva som skrives inn eller hentes ut av informasjon. Det hele er i bredden som en stor skrivemaskin og ca. 60 cm. høy. Til

maskinen er koblet en skriver. Til seglregistreringen brukes en ferdigkjøpt program-pakke for databaser, PFS. Maskinen har en rekke bruksområder, men i denne presentasjon vil kun seglregistrering bli behandlet.

Første ledd i seglregistreringsprosjektet er fremfinning av materialet. Følgende av bibliotekets delsamlinger er/vil bli gjen-nemgått: manuskriptsamlingen, privatarkivene, brevsamlingen og en mindre samling av løse segl. Det ferdige register vil omfatte anslagsvis 1500 segl.

Neste oppgave er å katalogisere seglene på kort. Informasjonen på disse legges så inn i maskinen. Aller først måtte en konstruere et format, dvs. et fast skjema som fylles ut for hvert segl. Et altfor detaljert skjema ble forkastet og det man ble stående ved og som ser ut til å tilfredsstillere våre behov, ser slik ut:

1. Navn
2. Fødselsdata
3. Tittel
4. Blasonering
Skjold
5. Blasonering
Hjelm
6. Blasonering
Skjoldholdere
7. Monogramsegl
8. Dokumentets årstall
9. Merknader
10. Oppstilt
11. Nr.

Tallene til venstre forekommer ikke på dataskjermen, men er bare tatt med i denne artikkel for lettere henvisning. Rubrik-kene skulle være nokså entydige, men noen kommentarer trengs:

Nr. 7, Monogramsegl: et mindre antall monogramsegl er registrert og hvilke bogstaver seglet inneholder blir angitt under denne rubrikk.

Nr. 9, Merknader: her kan spesielle opplysninger gis, f.eks.: ordenskjede, brisering osv., men også opplysning om f.eks. defekt segl.

Nr. 10, Oppstilt: angir hvor i biblioteket dokumentet finnes.

Nr. 11, Nr.: internt kontrollnummer.

Ellers følger en den vanlige rutine for

blasonering.

Til nå (mars 1984) er ca. 600 segl registrert, og den videre innlegging er i full gang.

Apple III er slik konstruert at man kan søke på alle ord eller ordelement i alle delfelt (rubrikker). Følgende eksempler vil illustrere forskjellige søkemetoder og hvilke utskrifter man kan få via skriver.

Hvis en f.eks. søker på navnet Benzon i delfelt nr. 1, vil maskinen produsere følgende utskrifter:

Navn : Benzon, Jacob
Fødselsdata : 1688-1775
Tittel : Stattholder i Norge
Blasonering
Skjold : I blått en sølv-gull torads sjakktavlet spærre mellom en liggende gull halvmåne og to gull stjerner (over) og tre gull roser (under)
Blasonering
Hjelm : PA hjelmen en krone og en halv blå løve med gull manke og med vinger, også gull
Blasonering
Skjoldhold.:
Monogramsegl :
Dok. år : 1729
Merknader :
Oppstilt : Ss 7

Nr. 0060

Navn : Benzon, Jacob
Fødselsdata : 1688-1775
Tittel : Stattholder i Norge
Blasonering
Skjold : I blått en sølv-gull torads sjakktavlet spare mellom en liggende gull halvmåne og to gull stjerner (over) og tre gull roser (under)
Blasonering
Hjelm : Mangler hjelm og hjelmtegn men har rangkrone
Blasonering
Skjoldhold.:
Monogramsegl :
Dok. år : 1760 og 1761
Merknader : Omkring våpenet en ordenskjede, Dannebrog
Oppstilt : Brevsaml. nr. 51

Nr. 0029

Navn : Benzon, Jacob
Fødselsdata : 1688-1775
Tittel : Stattholder i Norge
Blasonering
Skjold : I blått en sølv-gull torads sjakktavlet spærre mellom en liggende gull halvmåne og to gull stjerner (over) og tre gull roser (under)
Blasonering
Hjelm : Mangler hjelm men har rangkrone
Blasonering
Skjoldhold.:
Monogramsegl :
Dok. år : 1767
Merknader : Omkring våpenet en ordenskjede, Elefantordenen
Oppstilt : fMs HA 50d

Nr. 0030

Dette betyr altså at biblioteket eier tre forskjellige Benzon-segl hvor dokumentene er datert hhv. 1729, 1760-61 og 1767 og finnes i Seglsamling nr. 7, Brevsamling nr. 51 og i Hammers foliomanuskriptsamling nr. 50d. Seglene har noe forskjellig utseende.

Vi går videre og ønsker å vite hvilke andre segl det er som har vinge eller vinger som hjelmtegn og skriver derfor i delfelt nr.

5: ..ving.. Denne spesielle skrivemåte kalles for trunkering og brukes innen EDB når en ønsker å søke på et ordelement. Det betyr, at i dette spesielle tilfelle får man informasjon om alle segl som er blasonert med hjelmsfiguren ..ving.., altså alle sammensetninger med ving (blå *vinge*, *vingene*, *vingespiss* osv). Maskinen svarer med å produsere følgende utskrifter:

Navn : Bruenniche, Morten Thrane
 Fødselsdata : 1737-1827
 Tittel : Zoolog og mineralog
 Blasonering
 Skjold : I gull en krokodille bak en palme under blått skjoldhode med to sølv sparrer

Blasonering
 Hjelm : En trane med stein i løftet klo mellom to vinger

Blasonering
 Skjoldhold. :
 Monogramsegl :
 Dok. år : 1792 og 1796
 Merknader :
 Oppstilt : fMs HA 33d og fMs HA 33h

Nr. 0016

Navn : Rosenvinge, Sten Willumsen
 Fødselsdata : 1628 ca.-1647
 Tittel : Admiral
 Blasonering
 Skjold : Skjold kløvd i sølv og rødt. I 1.felt en blå heraldisk rose, i 2. felt en sølv vinge

Blasonering
 Hjelm : På hjelmen en sølv vinge

Blasonering
 Skjoldhold. :
 Monogramsegl :
 Dok. år : 1637
 Merknader : Rundt skjoldet står Sthen Lhelm
 Oppstilt : fMs HA 56b

Nr. 0069

Selvfølgelig hadde det vært mulig å søke først på vinge (utskrift på Rosenvinge) og siden på vinger (utskrift på Benzon og Brünniche). På samme måte kan man fortsette å søke på andre ord eller ordelementer, f.eks. sjakktavlet, og vil da få opplysning om hvilke segl som har dette mønster.

Men det hender jo så dessverre ofte at man kun har et fragment av et segl hvor bare en figur eller en del av en figur er tydelig. Ved hjelp av mikrodatamaskinen kan man altså søke på denne ene figur og forhåpentligvis få ut en liste over tenkbare muligheter, slik at man kan sammenligne fragmentet med

allerede registrerte segl. Anita at man har et fragment med en sinistervent hund i skjol-

det. Man søker da i delfelt nr. 4 på . . hund . . og får da følgende utskrift:

Navn : Brochmann, Jørgen
 Fødselsdata : 1766-1829
 Tittel :
 Blasonering
 Skjold : I blått en opprett sinistervendt sølv hund ved siden av tre røde roser med grønne stilker og blad under en gull halvmåne (fargene er usikre)
 Blasonering
 Hjelme : På hjelmen tre røde roser med grønne stilker og blad (fargene er usikre)
 Blasonering
 Skjoldhold :
 Monogramsegl :
 Dok. år : 1792
 Merknader :
 Oppstilt : fMs HA 33b

Nr. 0100

I dette tilfelle kunne man selvfølgelig ha søkt på sinistervendt hund og ville ha fått det samme resultat, men sett at den sinistervendte hunden var courtoisievendt? Da hadde man vært nødt til å søke på dextervendt hund for å oppnå riktig resultat.

Til nå har vi kun behandlet utskrift av hel dataskjerm. Man har også andre søke/

utskrift-muligheter med maskinen: det er fullt mulig å få alfabetiserte lister enten fra delfeltene 1, 3 eller 10 eller numeriske lister fra delfeltene 2, 8 eller 11. F.eks. vil spørsmålet: hvilke personnavn finnes i databasen, fødselsdata og tittel for disse personer gi følgende utskrift:

Navn	Fødselsdata	Tittel
Bloch, Søren N.J.	1772-1862	Rektor i Roskilde
Blom, Gustav Peter	1785-1869	Amtmann i Buskerud
Blomstrand, Christian Wilhelm	1826-1897	Kjemiker
Brewster, David	1781-1868	Fysiker
Brock, Ole Christopher	1677-1844	Skattefogd
Bruennich, Morten Thrane	1737-1827	Zoolog og mineralog

Ved hjelp av tegnene > (større enn) og < (mindre enn) kan man i delfelt nr. 8 få utskrift på hvilke seglbærende dokumenter som er datert før eller etter et visst årstall. F.eks. vil søking på < 1700 gi en utskrift på alle dokumenter som er datert før år 1700. Dette kan jo ha interesse hvis man vil studere segl fra en viss tidsperiode.

For bibliotekets interne behov er det bra å kunne søke på delfelt nr. 10. Her vil man kunne få en alfanumerisk liste over hvilke dokumenter i de forskjellige delsamlinger som har segl.

Det er ikke sikkert at det produserte standardskjema er det ideelle, muligens

må vi under marsjen forandre noe på rubrikksettingen, men dette er ikke noe større problem slik som maskinen er konstruert og arbeider.

Til sist: hvilken bruksverdi har da et slikt system og hvilke perspektiver? Selvfølgelig er den database som er under oppbygging i Trondheim ikke stor nok i en nordisk sammenheng, men det hadde kanskje vært ønskelig å få til et samarbeid mellom de nordiske seglregistrerende institusjoner og dra nytte av hverandres erfaringer? Den altomfattende registrering av borgerlige våpen i Danmark som ble skissert i Heraldisk Tidsskrift nr. 2, 1960 av S. T. Achen vil vel

neppe kunne finne sted uten at man tar elektronikken til hjelp for lagring og gjenfinning. Det er fullt mulig å registrere også våpen på gjenstander i mikrodatamaskinen.

Man kan også tenke seg at man legger in slike verker som f.eks. Lexicon over Adelige Familier . . . Dette skulle nok ikke være så vanskelig, men ville selvsagt ta tid. Et slikt arbeid ville øke databasens verdi betraktelig.

Registrering av segl på videodisk

En stipendiat ved Universitetsbiblioteket avd. B., Trondheim, arbeider siden noen måneder tilbake med et prosjekt som gjelder hvordan man kan registrere bilder i datamaskin. Teknikken er tenkt å skulle kunne brukes på alle typer av avbildninger, også segl.

Den videoteknikk som man her arbeider med består av to deler:

- Et databasesystem av mer konvensjonell type som ligner på bibliotekets registreringssystem for bøker, BIBSYS, eller Polydoc. Her får man en beskrivelse av gjenstanden/bildet og man har også søkemuligheter av ymse slag, dvs. »inn-ganger« til det søkte (søking v.h. av fritext, emneord m.m.).
- Et lagringsmedium: i tillegg til selve databasen kan man også lagre en avfoto-grafering av selve gjenstanden/seglet/bildet/manuskriptet).

Via en grafisk dataskjerm kan man på en skriver få ut en papirkopi av det søkte og ikke bare en beskrivelse i tekstform (som i konvensjonelle databaser). Dette krever dog en ganske stor lagringskapasitet for data. Videodisk er her trolig interessant: det er en rund skive hvor informasjon er lagret slik at den kan leses v.h. av en laserstråle.

En tilsvarende teknikk er tatt i bruk i den nye type av platespillere som nå er begynt å komme i handelen.

Obs! Videodisk må ikke forveksles med video som er blitt så populært i de senere år i samband med TV (spill og filmer m.m.).

En annen teknikk som muligens også kan brukes ved registrering av segl er den s.k. mønstergjenfinningsmetoden. Den går i korthet ut på at man tar en gjenstand (segl, bilde el.l.) og lager en matematisk beskrivelse av den v.h. av EDB. Forenklet kan man si at hele skalaen fra hvitt til svart får en tallverdi, at hvert punkt i et svart/hvitt bilde får et tall. Her søker man altså direkte i det numeriske bilde av gjenstanden og går ikke veien om et kartotek kort el.l.

(Opplysninger om de to metoder er gitt av universitetsbibliotekar Roy Gundersen.)

I Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Biblioteks manuskriptsamling finnes dette segl. Det er den venetianske dogen Franciscus Lauredanos blybulle fra 1756. Det viser St. Marcus Venetus avbildet som biskop, idet han mottar fanen fra dogen. Reversen har bare teksten: FRANCISCVS LAVREDANO DEI GRA[TIA] DUX VENETIAR[VM] ET C[ETERA].

Ms nr. 169. Diameter: 38 mm Foto: Dan Ågren.

Ett polskt heraldiskt spel från 1700-talet

Av Stefan K. Kuczyński

För en polsk heraldiker framstår inbjudan att få medverka i den av Societas Heraldica Scandinavica planerade jubileumsskriften som en stor ära. Enligt min uppfattning bör varje jubileum, således också detta, innehålla även ett roande inslag. Därför, kära skandinaviska vänner, tillåter jag mig att i mitt modesta bidrag anslå en skämtsam ton.

Känner Ni möjligen till ett vapenspel? Ett sådant spel fanns för två hundra år sedan i Polen. Det introducerades av furst Józef Aleksander Jablonowski (1711–1777), vojewod av Nowogródek, en vetenskapens och konstens beskyddare, författare till ett antal historiska och andra arbeten, däribland den första i Polen publicerade handboken i heraldik: "*Heraldica to iest osada kley-notów ...*" (Lwów 1742; senare utökade uppl. 1748 och 1752). I detta arbete gav Jablonowski en systematisk framställning av heraldiken, såväl den allmänna som den polska. Tretton tabeller hör till verket; dessa berör främst genealogi men innehåller även vapenbilder framställda av en gravör från Lwów, Jozef Labinger. Vissa exemplar av "*Heraldica*" har dessutom en fjortonde bilaga: ett heraldiskt spel, också detta graverat av Labinger. Detta spel försöker förena nytta med nöje: på lek lär det ut heraldikens grunder.

Tabellen ifråga kallad "Schackbräda förvandlad till ett roligt spel för lättare förståelse av den heraldiska vetenskapen" består av i utvikt tillstånd ett blad av formatet 50 × 40 cm. I boken är den vikt ett par gånger. Spelets fyrtio fält är inritade i en rektangel; de löper runt i form av en rätlinjig meanderslinga. Fälten innehåller teckningar hänförande sig till olika heraldiska

företeelser: tinkturer, delningar, häroldsbilder, hjälmar, kronor, hjälmtäcken, ämbetsinsignier, standar. Sista fältet, nära mitten, upptar en krönt sköld med den Vita örnen i rött fält, konungariket Polens vapen.

Spellet tycks vara en variant av det sedan 1500-talet bekanta gåsspelet (*jeu d'oie, giuoco dell'oca, Gansspiel*). Spelets regler finns angivna på båda sidor om själva spelfältet. De bygger på spelarnas rörelse längs spelbanan i enlighet med det antal poäng man får genom att kasta tärning. Den spelare som först når fältet nr 40 vinner.

Vissa fält gynnar spelaren (man får flytta några steg framåt eller får betalt av sina medspelare), andra innebär en bestraffning (man tvingas räkna upp alla heraldiska termer eller betala böter till alla medtävlade). Samtliga fält, oberoende av sin karaktär, har till uppgift att lära ut heraldikens grunder.

Vårt spel – utan tvekan en heraldisk kuriositet – dedicerades till Jablonowskis styvsöner, Aleksander och Michal Sapieha, vilkas vapen återfinns i rektangelns mitt. Vapnet har två uppresta rävar som sköldhållare (en uppstigande räva bildar dess hjälmprydnad).

Som tidigare nämnts innehåller endast vissa exemplar av "*Heraldica*" detta spel. En fristående teckning av spelet återfinns i Nationalbibliotekets i Warszawa avdelning för grafik. Det vittnar om att spelet utgivits även oberoende av själva boken.

Det var bl.a. sådana "nyttiga lekar" som den polska adeln ägnade sig åt under 1700-talet.

Oversat fra engelsk af Adam Heymowski.

Identifikationsproblemer i lavadelsstudier – nogle skånske eksempler

Af Per Ingesman

Antallet af danske adelsslægter var i det 14. og 15. århundrede langt større end senere, og det store antal skyldtes først og fremmest de talrige lavadelslægter¹). Først efter at man i de seneste år er blevet klar over, at lavadelen i adelshistorisk og socialhistorisk henseende er nok så interessant som den politisk betydningsfulde højadel, er senmiddelalderens talrige lavadelslægter dog virkelig blevet genstand for forskning²).

I grunden har den nyeste forskning ikke gjort det nemmere at beskæftige sig med den ofte næsten ukendte lavadel. Troels Dahlerup har påvist ikke blot variationer, men ligefrem »mutationer«, hvorved lavadelige slægtsvåbener helt har ændret udseende³), og han har vist, at højadel og bisper undertiden skaffede trofaste fogeder kongeligt adelsbrev med et våben, der var identisk med eller afledt af velynderens⁴). Dermed er der sat spørgsmålstegn ved den mest grundlæggende – og hidtil almindeligt anerkendte – forudsætning for det adelsgenealogiske arbejde, nemlig den antagelse, at adelens våbener er arvelige og uforanderlige slægtsvåbener.

Hertil kommer, at det har vist sig, at en betydelig del af senmiddelalderens lavadel ikke var særlig godsrig, men var en »funktionærgruppe«, der levede af at administrere andres gods⁵). Den var følgelig særdeles mobil, hvorfor man i lavadelsstudier tit må savne den hjælp, som adelens faste tilknytning til bestemte lokaliteter ellers yder i det adelsgenealogiske arbejde.

De følgende eksempler viser, at det rige ærkesæde i Lund tiltrak lavadelsmænd fra hele landet. De fleste af de personer, vi skal møde, har det til fælles, at de pludselig dukker op i »miljøet« omkring ærkebispem,

uden at deres baggrund fremtræder særlig klart⁶). De er derfor velegnede til at belyse et væsentligt problem i undersøgelser af senmiddelalderens lavadel, nemlig at mange lavadelige er vanskelige at identificere, dvs. henføre til en bestemt slægt og placere på denne slægts stamtavle.

Thisets autoritet

Ved identificering af adelige kommer adelshistorikeren sjældent uden om allerførst at skulle tage stilling til de forslag hertil, som er fremsat af adelshistorikeren Anders Thiset (1850–1917). Thiset er i høj grad skaberen af det adelsgenealogiske grundlag, som vi bygger på i dag, idet han udgav en række vigtige kilder til dansk adelshistorie og havde hovedansvaret for uundværlige adelshistoriske opslagsværker, først og fremmest den fra 1884 udgivne Danmarks Adels Aarbog. Benyttelsen af Thisets hjælpemidler er dog ofte problematisk.

I de af Thiset udgivne bind af Adelsårbogen finder man i stamtavlerne ofte oplysninger uden årstalsangivelse eller kildehenvisning. Sådanne oplysninger er ikke hentet fra samtidige kilder, men fra senere slægtetogstraditioner, og de må derfor ikke anvendes uden efterprøvning ud fra andet kildemateriale, herunder også det heraldiske.

I det hele taget er det vigtigt at gøre sig klart, at vi på en række punkter, især med hensyn til kildernes tilgængelighed, er langt bedre stillet end Thiset, der specielt i sine tidlige undersøgelser i høj grad måtte bygge på et omfattende utrykt og derfor svært overskueligt kildemateriale. Man skal derfor ikke stole på Thiset eller andre adelsgenealogiske og heraldiske autoriteter

– endsig bygge videre på deres konstruktioner – uden først at have foretaget en selvstændig og kritisk kildeundersøgelse. Dette kan de følgende to eksempler tjene til at understrege.

De skånske Urne'r

Som ærkebiskoppelig official nævnes 1534–36 Jørgen Urne, der efter reformationen fortsatte som regnskabslensmand på Lundegård 1536–40⁷). Jørgen Urne var broder til Claus Urne, der i 1524 blev domprovst i Lund⁸). De to brødre med den nære tilknytning til Lundekirken var sønner af den skånske landsdommer Lage Urne, der tilhørte den gamle og vidtforegnede Urneslægt, som omkring 1500 først og fremmest repræsenteres af de mange børn af »store« hr. Jørgen Urne, der døde i 1480⁹). Hans sønner var i besiddelse af indflydelsesrige embeder, der gav slægten anseelse, men særlig meget gods kan der ikke være blevet til hver enkelt i den store børneslok. Dette var vel baggrunden for, at Lage Urne søgte lykken i Skåne, hvor slægten ikke tidligere var repræsenteret.

Allerede 1489 træffes Lage Urne i ærkestiftet. I 1494 har han i Lund beseglet et brev sammen med blandt andre ærkebiskop Jens Brostrup, rigshofmester Poul Laxmand og et par ærkebispelensmænd¹⁰). Det kan følgelig ikke udelukkes, at Lage Urne er begyndt sin skånske karriere i ærkebispens tjeneste. Antagelsen heraf bekræftes ved, at vi 1502 28/11 møder Lage Urne som lovhøring, da ærkebisp Birger Gunnensen fuldgjorde en lovhævd på en mark i Sydskåne. Det siges udtrykkeligt, at Lage Urne optræder med ærkebispens fuldmagt i stedet for den oprindeligt udpegede Peder Lang, der var en fremtrædende ærkebispelensmand.

Ved denne lejlighed skrives Lage Urne for første gang til Bosarp (Luggude hd.); han er altså nu kommet i besiddelse af en skånsk hovedgård. Lad os se på, hvorledes Thiset med udgangspunkt i slægtbogstra-

ditionerne forklarer dette. Som et medlem af Ribblingslægten anfører Thiset med slægtbogstraditionerne som hjemmel en Jens Poulsen Ribbing til Bosarp, der var gift med Signe Jepsdatter Lang, hvorefter Lage Urnes besiddelse af Bosarp forklares ved at antage, at han var gift med en datter af dette ægtepar, Sidsel Jensdatter Ribbing¹¹). Kan der være noget rigtigt i disse konstruktioner?

Vi møder faktisk en Jens eller Niels Poulsen, der skrives til Bosarp 1455–90, men han førte et nedadvendt gaffelkors (DAS Lxl 1)¹²) og var altså i hvert fald ikke en Ribbing, men derimod af ukendt slægt. Han var sandsynligvis broder til Karl Poulsen af Bälteberga (Luggude hd.), som han nævnes sammen med en enkelt gang, og som skal have ført samme våben. Karl Poulsen, der kom i besiddelse af Bälteberga ved sit giftermål med Karine Nielsdatter (*Bältebjerg-Slægten*), nævnes 1456–60 og var død 1468, hvorefter enken solgte Bälteberga til Johan Oxel¹³).

En kilde, der synes velorienteret om den skånske adels personalhistorie, fortæller nu, at Lage Urne var gift med en »Segna de Busarop«, som var søster til brødrene Peder Lang og Jep Lang d.y.¹⁴). Her har vi altså slægtbogstraditionerens Signe Jepsdatter Lang. Forklaringen på Lage Urnes besiddelse af Bosarp må da være, at Signe Jepsdatter Lang første gang har været gift med Jens/Niels Poulsen af Bosarp, idet slægtbogstraditionerne da har ret på dette ene punkt. Sandsynligvis er der tale om, at Signe Jepsdatter Lang har overlevet og dermed arvet nogle tidligt afdøde børn, der var arvinger både til faderens Bosarp og til farbroderens Bälteberga. Det lykkedes nemlig ikke Johan Oxes efterkommere at bevare Bälteberga i slægtens besiddelse. I forbindelse med trætten mellem Oluf Oxe og hans stedmoder Inger Torbernsdatter Bille fik sidstnævnte 1492 indførsel i Bälteberga gård med mere gods. Under disse omstændigheder har Lage Urne

åbenbart på en eller anden måde forstået at gøre sin hustrus arvkrav på Bälteberga gældende, og i 1530 kunne den gamle Lage Urne skifte mellem sine to sønner, således at Jørgen Urne fik Bosarp gård, mens Claus Urne fik Bälteberga gård¹⁵).

Eksemplet viser, at slægtbogstraditionerne rent faktisk kan være i stand til at give korrekte oplysninger på enkelte punkter, men at man må regne med muligheden af, at de korrekte oplysninger er sammenblandet med forvanskede eller direkte forkerte oplysninger.

Jep Nielsen

Selv uden at slægtbogstraditioner er indblandet, kan Thiset være nået frem til forkerte slægtsrekonstruktioner. I det følgende skal vi forsøge at identificere en Jep Nielsen, der i 1522 nævnes som indehaver af det lille ærkebispelen Järrestad (Järrestads hd.). Hovedproblemet her er, at Thiset ved en række uheldige kombinationer som følge af tilfældige navneligheder og -sammenfald har fået skabt grundig forvirring omkring denne Jep Nielsens slægtsforhold. For at få opklaret problemerne er det formodentlig klogt først blot at fremlægge fakta og så siden se på fortolkningen af dem.

En skånsk væbner Jep Nielsen skrives 1492 1/9 og 1495 13. eller 20/7 i Gumlösa (Gumlösa sn., (Västra) Göinge hd.), hvor der allerede i slutningen af det 14. århundrede lå en væbnergård¹⁶). Denne Jep

1. Segl tilhørende Jep Nielsen i Gumlösa.

2. Segl tilhørende Jep Nielsen, forstander for hospitalet uden for Tommerup.

Nielsen i Gumlösa fører et våbenmærke, som det ved en forudsætningsløs betragtning er vanskeligt at identificere, men som kunne opfattes som et gab med store tænder eller som en hummerklo (DAS E xiii 1).

En skånsk væbner ved navn Jep Nielsen nævnes 1499–1515 som forstander for Sankt Jørgens hospital uden for Tommerup. Da Järrestad len netop ligger i et nabosogn til Östra Tommarp sogn, må det være ham, der i 1522 har dette len¹⁷). Denne hospitalsforstander Jep Nielsen fører et våbenmærke, der næppe kan opfattes som andet end en hummerklo (DAS E xiii 2). Han var broder til den sjællandske Vinter Nielsen, der 1499 var Jørgen Ruds »embedsmand« (foged) på Holbæk og blot kaldes beskeden mand, ikke væbner. I 1503 skiftede de to brødre Jep Nielsen og Vinter Nielsen, hvorved sidstnævnte fik fire gårde i Ods herred. Ærkebisp Birger Gunnensen tilskødede i 1509 kong Hans fire gårde og en gårdsæde i Skippinge herred, som han havde købt af Jep Nielsen, og dette gods er formodentlig det gods, som tilfaldt Jep Nielsen ved skiftet. Jep Nielsens godsbesiddelse placerer ham da i den allerlaveste lavadel. Andre eksempler viser, at ærkebisp Birger ikke var den, der lod lavadelsmænd, hvis gods han opkøbte, i stikken. Der kan derfor næsten ikke være tvivl om, at ikke blot Jep Nielsens forlening med to kirkegårde, hvoraf den ene tilhørte Järrestad kirke, men også forleningen med Järrestad len tæt ved Tommerup skal henføres til

ærkebisp Birgers tid. Det er uvist, om Jep Nielsen har fået hospitalet ved Tommerup allerede i Jens Brostrups tid (1472–97) eller først i Birger Gunnersens tid (1497–1519), men det er sikkert, at hospitalet er at betragte som et ærkebiskoppeligt »len« (jvf. ndf. s. 305f).

Vi kan derefter vende os til Sjælland. Her nævner Eline Gøyes jordebog en Jep Nielsen, hvis enke Cecilie af Grumløse (Udby sn., Bårse hd.) i 1506 sammen med sine børn Niels Jepsen og Lucie Jepsdatter solgte Mogens Gøye al den del og rettinghed, som var tilfaldet dem efter deres farbroder Anders Nielsen i den gård i Ring (Hammer sn., Hammer hd.), som nævnte Anders Nielsen selv iboede. Et tredje barn af Jep Nielsen, en pige ved navn Kirstine Jepsdatter, »som er født i Sjælland i Udby sogn og tjener hr. Eskild Gøye på Torsjö«, havde allerede året før tilskødet hr. Eskild sin fjerdepart i gården i Ring efter sin faders broder Anders Nielsen. Den omtalte Anders Nielsen i Ring nævnes 1490–92 og var gift med Anne Hansdatter, en søster til Evert Moltke. Det er karakteristisk at de pågældende personer kun kendes fra Eline Gøyes jordebog, der ikke klart afslører, om de er fri eller ufri¹⁹).

De her fremlagte fakta fortolker Thiset nu på følgende måde. I registeret til sin udgave af Fru Eline Gøyes Jordebog (1892) siger han om Anders Nielsen i Ring, Jep Nielsen i Grumløse, Lucie Jepsdatter, Niels Jepsen og Kirstine Jepsdatter, at deres våben var en »Gjeddekjæft«¹⁹), dvs. at Thiset identificerer den sjællandske Jep Nielsen i Grumløse med den skånske Jep Nielsen i Gumlösa og opfatter den sidstnævntes våbenmærke som et fiskegab. I Nyt dansk Adelslexikon (1904) har Thiset imidlertid skiftet mening med hensyn til våbenmærket og hævder nu, at en hummerklo førtes af »Brødrene Vinter Nielsen, Anders Nielsen i Reng 1490–92 og Jep Nielsen i Grumløse Vb. og sidstnævntes Søn Niels Jepsen 1506«²⁰).

For nylig har den svenske heraldiker Jan Rancke i sit store og nyttige oversigtsværk Svenska medeltidsvapen (1982) overtaget denne fremstilling af slægtsammenhængen imellem de fire personer. Jan Rancke har dog åbenbart godt kunnet se det problematiske i Thisets konstruktion – at et i Skåne kendt våben tilskrives en på Sjælland bosiddende slægt – men han løser elegant problemet ved at gøre hele slægten skånsk! Ring i Hammer sogn i Hammer herred på Sjælland bliver til Räng i sognet af samme navn i Skytts herred i Skåne, hvorefter Jan Rancke om den herved fremkomne »Anders Nielsens ätt« kan skrive, at det er en »Skånsk ätt som framvisar ett relativt svårtolkat sköldemärke, som förete stora variationer, men som mest påminner om en kräft- eller hummerklo«²¹).

Sandheden er imidlertid, at Jep Nielsen i Grumløse på Sjælland og Jep Nielsen i Gumlösa i Skåne intet har med hinanden at gøre. Jep Nielsen i Gumlösa er antagelig identisk med den senere hospitalsforstander og ærkebispelensmand Jep Nielsen, og våbenmærket skal vel opfattes som en hummerklo. Dette hjælper os dog ikke meget, da vi ikke på nogen måde kan sætte Jep Nielsen i forbindelse med den bornholmske slægt Splid, som ellers førte dette våben. Vi kan næppe sige meget andet, end at Jep Nielsen er af sjællandsk »marginaladel«. Hvorledes han er kommet til Skåne, ved vi ikke, men det er tænkeligt, at han ved et giftermål ind i den laveste og mest ukendte skånske lavadel har erhvervet Gumlösa i Göinge herred og siden er gået i ærkebispens tjeneste.

Tilnavn og våben

Når en lavadelmand anvender et fast tilnavn, har vi et ekstra identifikationskriterium, og identificeringen skulle således være gjort lettere. Netop muligheden for at anvende både tilnavn og våben som identi-

fikationskriterier frembyder imidlertid nogle specielle problemer.

Når tilnavn og våben »stemmer overens«, dvs. begge peger på samme adelslægt, er der naturligvis ingen problemer med slægtsbestemmelsen; den er forholdsvis simpel og ret sikker. Derimod vil det ofte være vanskeligt at placere den undersøgte person på den pågældende slægts stamtavle, fordi personer med faste tilnavne som regel ikke samtidig anvender patronymikon.

Foreligger der mindre uoverensstemmelser mellem tilnavn og våben, er det et spørgsmål, om dette skal forklæres med våbenvariationer inden for samme slægt, eller om det betyder, at den undersøgte person ikke tilhører den slægt, hvis tilnavn han benytter. Svaret på spørgsmålet må en samlet vurdering af alle oplysninger afgøre.

Anderledes er situationen, hvor en persons tilnavn og hans våben afgjort peger hen på forskellige slægter. Da kan våbenet i hvert fald anvendes rent negativt til at fastslå, at en person ikke tilhører den slægt, hvis tilnavn han benytter.

I det følgende skal problemerne illustreres med tre eksempler.

Ditlev Daa

Ditlev Daa møder vi som hovedsmand eller slotsfoged på de ærkebiskoppelige slotte Näsbyholm 1467 12/2, Hammershus 1469 1/2 eller 7/10 og Elleholm 1477-78²³). Ditlev Daa nævnes første gang 1451 27/4, da han sammen med bl.a. ærkebispens officielle medbeseglede et brev for dekanen i Lund. I slutningen af maj 1459 har Ditlev Daa medbeseglet et brev i København, og da ærkebispens samtidig opholdt sig i byen, er det nærliggende at formode, at Ditlev Daa har været i ærkebispens følge. Knap halvanden måned senere var Ditlev Daa sammen med ærkebispens på Lunde lands-ting, og 1460 23/7 var han blandt de elleve hæderlige og velbyrdige mænd, der svor

sammen med ærkebispens på en kirkegård i det nordøstlige Skåne. Det var således utvivlsomt efter at have tjent ærkebispens i 10-15 år - måske som en af svendene i ærkebispens lavadelige følge - at Ditlev Daa i slutningen af 1460'erne fik betroet slotsfogedstillinger.

Der kan ikke være nogen tvivl om slægtsbestemmelsen af Ditlev Daa. Både tilnavnet og våbenet (DAS L xlix 33-35) viser, at Ditlev Daa tilhører den bekendte adelslægt Daa. Da Ditlev Daa aldrig anvender patronymikon, kan han derimod ikke med sikkerhed anbringes på slægtens stamtavle, som i øvrigt er usikker for de ældste slægtleds vedkommende²³). Flere vidnesbyrd viser imidlertid en nær forbindelse mellem Ditlev Daa og Blix Daa, hvorfor vi kan formode, at Ditlev Daa ligesom Blix Daa tilhører den linje af slægten Daa, der nedstammer fra sønderjyden Claus Daa, hvis søn Christiern (og hans broder Henneke?) slog sig ned på Lolland i første halvdel af det 15. århundrede. Vores Ditlev Daa nævnes ikke efter 1478 og kan derfor godt være identisk med den i et sønderjysk brev 1439 24/4 nævnte, vist endnu umyndige broder til Palle, Christiern, Henneke og Hans Daa. Den mulighed foreligger dog også, at vores Ditlev Daa kan være en efter sin farbroder opkaldt brodersøn af denne ældre Ditlev Daa. Hvis Ditlev Daa er en broder til, en søn af eller en brodersøn af Christiern Daa, har vi samtidig en forklaring på - eller i det mindste et berøringspunkt til - hans skånske tilknytning, idet Christiern Daas søn, den nævnte Blix Daa, ved sit giftermål med Attilise Pedersdatter (Rani) kom i besiddelse af den skånske hovedgård Hardeberga, der ligger lige uden for Lund.

Tue Bagge

Tue Bagge kendes som medbesegler i »ærkebispelensmandsmiljøet« fra 1484 og de følgende år, indtil han i 1492 forleendes

3. Segl tilhørende Hans Bagge i Jylland.

4. Segl tilhørende Tue Bagge i Skåne.

med det lille ærkebispelen Katslösa (I. junits hd.) samt bispetienden af Katslösa og dets nabosogn²⁴). Kan vi uden videre henføre denne udelukkende i Skåne optrædende Tue Bagge til den nordjyske lavadels-slægt De jydskse Bagge'r?

Lad os først se på våbenets vidnesbyrd. De Bagge'r, der kun kendes fra Jylland, fører et våben, der må beskrives som en med tre hjerter belagt bjælke (DAS F lviii 2, 3, 4, 9), mens Tue Bagges våben må beskrives som et tre gange tværdelt skjold med en slyngning i første felt og tre søblade i tredje felt (DAS F lviii 5). Er der tale om to forskellige Baggeslægter, eller er forskellen i våben blot endnu et eksempel på de variationer, der kan være i den samme lavadels-slægts våbenføring?

Spørgsmålet kan ikke afgøres ud fra våbenet alene, men må ses i sammenhæng med de øvrige kildevidnesbyrd. Navnet Bagge er ikke ualmindeligt og træffes også i andre adelsslægter. Kombinationen af fornavnet Tue og tilnavnet Bagge er imidlertid karakteristisk for De jydskse Bagge'r, der havde et medlem ved dette navn i første halvdel af det 15. århundrede, og er således et stærkt indicium på, at vores Tue Bagge tilhører den jyske Baggeslægt. Et andet indicium haves også. Vi ved, at Tue Bagges hustru hed Ingeborg. Et kun i udtog bevaret lejbrev givet en Ingeborg Steensdatter på Katslösa i 1496 er antagelig blot et ventebrev til Tue Bagges hustru, da Tue Bagge skrev sig til Katslösa endnu

1506. Efter Tue Bagges død skrev hustru Ingeborg sig i Katslösa og pantsatte til Predbjørn Podebusk to gårde på Mors, hvor De jydskse Bagge'r netop ejede gods²⁵).

I dette tilfælde er vi så heldige, at vores på indicier byggede formodning bekræftes fuldstændigt af et utrykt pergamentsbrev, der opbevares i det svenske rigsarkiv, og som det takket være Thisets henvisninger er lykkedes at finde frem til. Brevet er udstedt i Lund 1494 14/4, og i det erkender brødrene Jens Bagge, kannik i Viborg, Tue Bagge, Niels Bagge og Jørgen Bagge at være forligte med en svensker, som kom for skade at slå deres broder Jep Bagge ihjel. Med dette brev's oplysninger kan vi med ret stor sikkerhed anbringe Tue Bagge på stamtavlen over De jydskse Bagge'r²⁶).

Falk i Skaane

Jep Falk nævnes første gang i kilderne i 1521, da han skyldte ærkeelectus penge. I perioden 1523-28 virkede han som official, ærkebispens vigtigste godsadministrative embedsmand. Ærkeelectus Aage Jepsen Sparre oplod 1528 »for lang oc tro thien-niste skyldt, som Jep Falck hanom oc Lunde sede beuist hagle« til Jep Falk fire gårde²⁷). En liste over dem, som havde forleneringer af ærkesædet ved bispegodsets inddragelse i 1536, oplyser, at Jep Falk har et hospital, »som er 18 gårde og 1 mølle«. Dette hospital, som Jep Falk skrives til

1536-37, er det før nævnte Sankt Jørgens hospital uden for Tommerup²⁸⁾). Endnu 1529 og 1533 optog Jep Falk til fordel for Lundesædet lovhævder på gods i Vemmenhøjs og Ingelstads herreder. Dette betyder måske, at han da var slotsfoged på Näsbyholm, hvorunder disse herreder lå. Efter reformationen var Jep Falk i hvert fald 1536-40 embedsmand på Näsbyholm, men er ellers mest kendt fra sine trætter med svogrene Mogens Falster Bielke og Niels Jensen Rotfeld²⁹⁾). Jep Falk døde omkring 1545, mens hans hustru Ingeborg Jensdatter (Rotfeld) levede et tiår længere. Deres søn Jørgen Falk faldt 1565 i Den nordiske Syvårskrig.

Dermed uddøde slægten Falk i Skaane kun en menneskealder efter dens opdukken omkring 1520. Vi har ingen anelse om Jep Falks og dermed om slægtens oprindelse. Der er ingen som helst grund til at sætte den skånske lavadelsslægt Falk i forbindelse med den gamle sjællandske højadelsslægt Falk, da de to slægter fører helt forskellige våbenmærker, den sjællandske slægt et ved et gaffelsnit tredelt skjold, den skånske tre søblade³⁰⁾). De tre søblade er et meget udbredt våben, der i Skåne og Halland føres af slægterne Kyrning, Porse, Pæp og Ribbing, men andet grundlag end våbenoverensstemmelsen foreligger ikke for at sætte Jep Falk i forbindelse med en af disse slægter. Selve navnet Falk er ukendt som adeligt tilnavn omkring 1500, men det kan selvfølgelig skyldes, at Jep Falk var den første af sin slægt, der antog navnet. Det ene af Jep Falks bevarede segl (DAS F lvii 9) indeholder initialerne »IPF«, hvorfor Jep Falks fader antagelig har heddet Peder eller måske Poul³¹⁾). Dette er dog ikke til nogen hjælp, da hverken en Peder eller en Poul Falk er kendt, og da det som antydnet i øvrigt ikke er givet, at allerede Jep Falks fader brugte tilnavnet Falk. Jep Falks godsbesiddelse giver ingen fingerpeg om hans oprindelse, men viser dog i hvert fald, at han formodentlig ikke havde noget større

arvegods, idet han tilsyneladende havde erhvervet alt sit gods ved en kombination af giftermål og køb.

Det almindelige og det karakteristiske våben
Den største del af senmiddelalderens adel anvendte ikke tilnavne, men patronymika. Dette forøger betydningen af våbenet som identifikationskriterium, og dermed bliver det af største vigtighed, at våbenet er et præcist og éntydigt identifikationskriterium. Der er inidlertid i høj grad forskel på, hvor udbredte og hvor karakteristiske våbener er, dvs. på graden af deres éntydighed i en identifikationsammenhæng.

Visse våbener, især de meget enkle, er så almindelige og udbredte, at de simpelthen ikke giver mulighed for nogen éntydig slægtsbestemmelse. Forholdsvis karakteristiske våbener kan være almindelige i en bestemt landsdel, hvor de benyttes af flere forskellige slægter. Skønt de således ikke er éntydige i en identifikationssammenhæng, kan sådanne regionalt bestemte våbener i det mindste give et fingerpeg om en persons eller en slægts geografiske udgangspunkt³²⁾). Hvor et våben er særlig karakteristisk, kan det med en rimelig sikkerhed bruges til at antage slægtskabsforhold, især hvis det kan støttes af andre forhold f.eks. af patronymikonnetts vejledning eller af lokalitetstilknytning.

I den sidstnævnte situation vil man dog ofte komme ud for, at afstanden i tid, i lokalitet eller i »socialt niveau« mellem den undersøgte person og den slægt, hvis våben den pågældende fører, er så stor, at en umiddelbar slægtsbestemmelse ud fra våbenet er urimelig. Her må våbenoverensstemmelsen så i stedet forsøges forklaret på andre måder end ved slægtskab.

Problemerne skal i det følgende illustreres med tre eksempler.

Jens Skullesen

I 1423 møder vi i Odense en Jens Skullesen i selskab med ærkebisp Peder Lykke

(1418-36). I 1431 var han foged på Åhus slot, hvilken post han sikkert beklædte endnu 1436 under det svenske angreb på Blekinge. At han har tilhørt inderkredsen omkring ærkebispem, fremgår af, at han som ærkebispens »familiaris« (tjener) i 1434 sammen med ærkebispens vigtigste embedsmand, officialen, medbeseglede et brev, hvormed ærkebispem pantsatte et len til domkapitlet. Efter ærkebisp Peder Lykes død nævnes Jens Skullesen kun et par gange, men han har sikkert stadig været i ærkebiskoppelig tjeneste, siden han i 1440 nævnes sammen med ærkebisp Hans Laxmand (1436-43) i et i Kalmar udstedt brev.³³).

Kan vi identificere denne ærkebispetjener? Lad os først se på, hvad vi ellers ved om ham. Da vi første gang træffer Jens Skullesen i kilderne, er det som medbesegler i svenske breve, i 1417 i et af en svensker udstedt pantebrev til den skånske ridder Niels Svendsen (Sparre) i Ellinge, i 1419 i et af svenskere i København udstedt gavebrev til et svensk kloster³⁴). Til den nævnte Niels Svendsen pantsatte Jens Skullesen i 1421 sit gods i Lister og Blekinge, nemlig en hovedgård og ti gårde, hvoraf for øvrigt tre var øde. Pantsættelsen forudsætter en økonomisk betrængt situation, der kunne være baggrunden for, at Jens Skullesen gik i ærkebispens tjeneste. Jens Skullesen ejede desuden gods langt oppe i Sverige, og hans enke - der var en datter af Eskild Aagesen (Hegle II) og vistnok hed Bente Eskildsdatter - var søster i det svenske Vadstena kloster i 1455, da både hendes mand Jens Skullesen og deres ugifte datter Eline Jensdatter var døde³⁵).

På trods af det specielle og i Danmark meget sjældne patronymikon er det ikke lykkedes at finde Jens Skullesens fader. Det skyldes måske netop, at han er af svensk afstamning, hvilket navnet Skulle antyder. Jens Skullesens våben er en skråbjælke fra højre med ukendte tinkturer (DAS L. xxiii 1), men dette våben er så al-

mindeligt i både Danmark og Sverige, at han ikke på dette grundlag kan henføres til nogen bestemt slægt. Heller ikke våbenet i forening med patronymikonnet giver noget spor: Så vidt det kan ses, forekommer fornavnet Skulle overhovedet ikke i nogle af de slægter, der fører en skråbjælke i våbenet.

Jens/Niels Olsen

Ærkebispetjeneren Jens eller Niels Olsen begyndte sin karriere som ærkebiskoppelig fodermarsk i 1476 og virkede siden som official under ærkebisp Jens Brostrup (1472-97). Det var muligvis ham, der i 1487 forlenedes med det ganske lille ærkebispelen Magleby (Södra Åsbo hd.). Det lidt større Skillinge len (Norra Åsbo hd.) havde Jens/Niels Olsen i pant af Jens Brostrup for 400 mark. Jens/Niels Olsen skrives oprindeligt til Smålarp (Norra Åsbo hd.), men købte i 1492 den netop på denne tid uddøende Ranislægts gamle hovedgård Hardeberga (Torna hd.) med Hardeberga by, tre torper og sytten fæstegårde af Atlisse Pedersdatter (Rani), der var søster til Jens/Niels Olsens hustru Bodil. Deres eneste barn var en tidligt afdød datter, hvorfor Jens/Niels Olsen 1499-1500 skænkede alt sit gods - foruden hovedgården Hardeberga i alt 33 fæstegårde - til afholdelse af gudstjenester i Lunde domkirke³⁶).

Om Jens/Niels Olsens familieforhold ved vi kun, at han var halvbroder til den ganske obskure Knud Madsen (*Egegen*), der klart er af »marginaladel« og formodentlig kun i kraft af sin stilling som underordnet embedsmand ved Lunde landsting opnåede væbnerstatus³⁷). Jens/Niels Olsens udgangspunkt har tænkeligt været en lignende marginaladelig position. Det var hans tjeneste hos ærkebispem, der kombineret med et heldigt giftermål skaffede ham fremgang.

Jens/Niels Olsens våben, et oksehoved (DAS C. xlix 7), er især kendt i Halland, og da han rent faktisk ses at have forbindelser

til Halland, stammede han antagelig fra denne landsdel. Da våbenet føres af en række personer, hvis slægtskabsforhold ikke har kunnet påvises, foreligger der ikke noget grundlag for at henføre Jens/Niels Olsen til én bestemt slægt, f.eks. slægten Baad af Halland, som det undertiden sker.

Niels Jepsen

I selskab med ti andre lavadelsmænd svor en Niels Jepsen 1502 28/11 på en mark i Sydsåne sammen med ærkebisp Birger Gunnerson (1497-1519), og han indgik derfor muligvis i ærkebispens lavadelige følge. En halv snes år senere møder vi Jens eller Niels Jepsen som ærkebispens fodermarsk 1511 og 1515. Endnu i ærkebisp Birgers tid fik Niels Jepsen det mellemstore Gislöv len (Skytts hd.), som han i 1522 truedes med fratagelse af, da han ikke havde svaret afgiften af lenet. En Jens Jepsen var sikkert slotsfoged på Näsbyholm en kort overgang omkring 1520, mens Niels Jepsen allerede 1521 træffes som slotsfoged på Hammershus; der er utvivlsomt tale om samme person³⁹⁾.

Efter at Christian II havde tiltunget sig Bornholm, fortsatte Niels Jepsen som hovedsmand på kongens vegne. Han blev taget til fange, da lybækkerne i august 1522 indtog Hammershus. I februar 1523 skrev det danske rigsråd til Lübeck og bad byen løslade den gode mand Niels Jepsen, »ther grebben bleff paa Hammersshuss och i nu fangen haffver«. Efter løsladelsen optræder Niels Jepsen som en trofast kongetjener. I 1524 skrev kongen fra Københavns slot til Lundekapitlet og bad det lade Niels Jepsen beholde sit len, men siden ses Niels Jepsen ikke at have forbindelser til ærkestiftet. Det er ikke usandsynligt, at Niels Jepsen er identisk med den slotsfoged, der nævnes på København i februar 1524. Senere blev Niels Jepsen kongens fodermarsk og hovedsmand på genant på Næsbyhoved⁴⁰⁾.

Niels Jepsen fører et delt våben med en halv ørn i højre felt og en halv lilje i venstre

felt, begge dele fast på delingen (DAS D xxi 23, 24). Når vi skal slægtsbestemme ham, må vi naturligvis først se på, hvem der ellers fører dette våben.

Våbenet føres på Sjælland af en Jep Nielsen, som vi møder som kongelig hofsinde. I en udateret fortegnelse over borgelejeheste fra kong Hans' tid nævnes under Højstrup (Stevns hd.) Jep Nielsen med to heste. En anden version af den samme fortegnelse kalder ham Jep Nielsen »Darswen« (dørsvend). Tilnavnet fortæller, at Jep Nielsen har været en slags kammertjener for kongen, og han er ikke utænkeligt identisk med den Jakob »Darswen«, der nævnes i et kongeligt regnskab 1487. Jep Nielsen var gift med en datter af Peder Steen (Steenen) og dermed besvogret med folk som Mads Rolof (van Leveren) og Laurens Nielsen af Havnelev, som han 1504 holdt skifte med. Svigermoderens pant i kronens gård Favrholt, møllen og den nu forsvundne by Egespur (Lyng-Frederiksborg hd.) overtog Jep Nielsen i 1496, hvorefter han skrives til Favrholt. Han døde senest 1523, da en anden fik det lille kronlen⁴¹⁾.

Da våbenet langt fra er almindeligt, og da filiationen og det sociale niveau passer, kan vi nok tillade os at sige, at den skånske Niels Jepsen må være søn af den sjællandske Jep Nielsen. Samme karakteristiske våben som disse to lavadelige konge- og ærkebispetjenere føres ellers kun af slægten Bryske. Denne befinder sig imidlertid på et helt andet og langt højere socialt niveau, og der kan derfor ikke være tale om at henføre Jep Nielsen og Niels Jepsen til Bryskeslægten, som den ældre adelsgenealogi gør. Efter Troels Dahlerups lavadelsstudier må vi i stedet foreslå, at de kan være efterkommere af en nobiliteret Bryskeklint.

For øvrigt er det interessant at se, at mens Bryskeslægten medlemmer aldrig anvender andet end en flakt ørn som hjelmfigur, har Niels Jepsen to vesselhorn på hjelmen. Skønt man ellers skal være for-

sigtig med at lægge for meget i forskellige hjelmfigurer, der ofte anvendes i flæng inden for samme slægt, er forskellen i hjelmfigur i dette tilfælde altså måske af betydning.

Unikke våbener

Våbener, som kun ses ført af en enkelt person, kunne man kalde unikke våbener. Sådanne våbener kan naturligvis ikke bruges til slægtsbestemmelse. På grundlag af unikke våbener har den ældre adelsgenealogi imidlertid ofte konstrueret »slægter«, der skal have ført de pågældende våbener. I virkeligheden aner vi dog ikke, hvordan det egentlig forholder sig med sådanne »etledsslægter«. Er det et tilfælde, forårsaget af kildematerialets sparsomhed, at vi kun kender et enkelt medlem af den formodede slægt, eller er den kendte person virkelig den eneste repræsentant for »slægten«? Det sidste er jo ikke utænkeligt, idet en nyadlet mand kan være død uden afkom. En tredje mulighed kan imidlertid også tænkes, nemlig at en mand nok har efterladt sig efterkommere, men at disse blot ikke har benyttet hans våben, dvs. at det unikke våben ikke repræsenterer en uddød »etledsslægt«, men »et uddødt våben«.

Våbneren Morten Mortensen Jude var ærkebiskoppelig fodermarsk i ærkebisp Tue Nielsens tid (1443-72). Fra posten som fodermarsk avancerede han til hovedsmand på slottet Näsbyholm (Vemmenhögs hd.). Som sådan nævnes han 1472, blot få måneder før ærkebisp Tuus død. Morten Mortensen Judes »pension« var åbenbart det lille Katslösa len (Ljunits hd.), hvortil han skrives 1477-85¹¹).

Morten Mortensen Jude var gift med en enke af ukendt slægt. I 1486 solgte Morten Mortensen Jude gods, som var tilfaldet hans hustru Johanne efter hendes husbond og børn. Derudover ved vi intet om Morten Mortensen Judes familieforhold. Hans tilnavn er ikke et slægtsnavn, som Nyt dansk Adelslexikon gør det til, idet det

konstruerer en slægt kaldet Jude af Katslösa¹²). Det betegner derimod ganske enkelt, at manden stammer fra Jylland, at han er jyde. Før øvrigt er han blot ét af flere eksempler på jyder, der i den jyskfødte ærkebisp Tuus tid kom til Skåne for at gå i ærkebispens tjeneste. Morten Mortensen Jude fører to søblade i et delt skjold og på hjelmen to krydsede søbladeranker (DAS F liv 1), men da der ikke kendes andre, der har ført dette våben, kan det ikke benyttes til en slægtsbestemmelse.

Skønt unikke våbener ikke kan anvendes til slægtsbestemmelse, må det dog nævnes, at de absolut ikke er uden værdi, når det drejer sig om at lå en idé om en lavadelsmands oprindelse. Under alle omstændigheder peger anvendelsen af et ellers ukendt våben hen mod den laveste lavadel, mod små og lidet fremtrædende eller nyadlede og hurtigt uddøde lavadelslægter, thi i sådanne slægter er der mindst sandsynlighed for, at flere medlemmers segl er bevaret.

»Heraldisk undervasallitet«

Selv et unikt våben kan i øvrigt have en vis lighed med eller i hvert fald minde om andre og mere kendte våbener, og også dette kan give et fingerpeg om en lavadelsmands oprindelse.

Den ærkebiskoppelige foged Jens Eter fører et ellers ukendt våben, der må blasoneres som to pælvis satte halve svaner og på hjelmen en væbnet arm (DAS D xiv 1). Jens Eter omtales første gang i 1436, da en skrivelse fra Danzig nævner »Gesse Geter« som Poul Laxmands foged. Poul Laxmand døde i 1439, men hans broder, ærkebisp Hans Laxmand (1436-43) har åbenbart »overtaget« Jens Eter og har udnævnt ham til foged på Bornholm, idet han nævnes som sådan 1439-43. Jens Eter er næppe fortsat som foged under Hans Laxmands efterfølger som ærkebisp, eftersom han allerede i 1444 træffes i Malmö. Her slog han sig ned, fik livsbrev for sig og sine børn på

5. Segl tilhørende Jens Eter.

en gård af kronen og nævnes 1446 28/1 som rådmænd. Som foged på Bornholm blev Jens Eter kaldt velbyrdig mand, men som rådmænd i Malmö kaldes han ikke væbner. Han besegler imidlertid med det beskrevne »adelige« våben med skjold og hjelm⁴³).

Jens Eters livsforløb viser klart, at han er af »marginaladel«, og på baggrund af hans tætte tilknytning til de to højadelige Laxmandbrødre får man pludselig øjnene op for, at hans våben, to halve svaner, jo i grunden er en ganske elegant brisering af Laxmandslægtens svane. Jens Eter afgiver altså muligvis et skånsk eksempel på det, som Troels Dahlerup har kaldt »heraldisk undervassallitet«, idet man kan forestille sig, at Jens Eter som foged hos Poul Laxmand og ærkebisp Hans Laxmand har fået frihed og frelse på forbøn af en af disse og med Laxmandslægtens våben i briseret form⁴⁴). Da Hans Laxmand ikke længere var ærkebisp, har Jens Eter imidlertid foretrukket at »blive borger« og har vel samtidig de facto opgivet adelsretighederne. Den eventuelle nobilitering har derfor ikke givet ophav til en adelslægt. Jens Eters efterkommere kan imidlertid godt have levet videre som borgere, der ikke anvendte våbenet, således at slægten blot er »heraldisk uddød«.

Afslutning

I studiet af middelalderens adel er det heraldiske kildemateriale uundværligt. De foregående eksempler har søgt at illustrere, hvilken betydning våbener har for histori-

keren i en særlig sammenhæng, nemlig ved identificering af forholdsvis ukendte lavadelige i senmiddelalderen. Konklusionen er, at våbener har forskellig kildeværdi og anvendes forskelligt i forskellige situationer. Historikeren må i hvert enkelt tilfælde bruge det heraldiske kildemateriale sammen med det øvrige kildemateriale, og han må i den forbindelse gøre sig en række metodiske overvejelser, der er afgørende for, med hvilken vægt de forskellige kilders vidnesbyrd skal indgå i den samlede argumentation.

Noter

Der anvendes følgende forkortelser:

- DAA = Danmarks Adels Aarbog, Kbh. 1884 ff.
 DAS = Danske Adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede, Ved A. Thiset, Kbh. 1905.
 DDL = Diplomatarium diocesis Lundensis. Lunds ärkestifts urkundsbok, Utg. Lauritz Weibull, Lund 1900-39.
 DM = Danske Magazin, Kbh. 1745 ff.
 ÆDA = De ældste danske Archivregistraturer, Kbh. 1854-1910.

Det bemærkes, at der i noterne ikke henvises til breve, som enten ved hjælp af de i artiklens tekst nævnte datoer eller via person- og stednavneregistrene umiddelbart kan findes i Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. I. Rk. Udg. Kr. Erslev, William Christensen og Anna Hude, Kbh. 1894-1912; 2. Rk. Udg. William Christensen, Kbh. 1928-39.

- 1) Kr. Erslev, Den senere Middelalder, Danmarks Riges Historie II, Kbh. 1898-1905, s. 647. Erik Arup, Danmarks historie II, Kbh. 1932, s. 124f.
- 2) Introduktion til problemstillinger og forskningshistorisk baggrund hos Troels Dahlerup, Afsnittet »Danmark« i Den nordiske Adel i Senmiddelalderen. Struktur, funktioner og internordiske relationer. Rapporter til det nordiske historikermøde i København 1971, s. 45-80.
- 3) Troels Dahlerup, Variationer og Mutationer. Adelshistoriske Problemer i Heraldisk Belysning, Heraldisk Tidsskrift II, 1965-69, s. 65-80.
- 4) Troels Dahlerup, Våbengrupper, similari-

- sering og undervasallitet i dansk senmiddelalder. *Heraldisk Tidsskrift* II, 1965-69, s. 303-311. Jvf. Troels Dahlerup, *Kabelslægtens våben og vasaller*. *Heraldisk Tidsskrift* II, 1965-69, s. 345-353.
- 5) Troels Dahlerup, *Lavadelens Krise i dansk Senmiddelalder*. *Historisk Tidsskrift* 12. rk. IV, 1969-70, s. 1-43. For en sammenfatning af synspunkterne på lavadelen i senmiddelalderen se også Troels Dahlerup, *Heraldry and Social Change in Late Medieval Denmark*. *Genealogica & Heraldica Copenhagen* 1980, Cph. 1982, s. 35-42.
 - 6) Eksemplerne er hentet fra en undersøgelse af ærkesædets godsadministration og anvendelse af lavadelige godsadministratorer i senmiddelalderen: Per Ingeman, *Det danske ærkebispedømmes godsadministration i senmiddelalderen*, Utrykt guldmedaljeafhandling, Aarhus Universitet 1981. Jeg takker professor, dr. theol. Troels Dahlerup for inspirerende vejledning under arbejdet med alhandlingen samt for gennemlæsning og kommentering af en tidligere version af denne artikel.
 - 7) Rigsarkivet: Registratur 108 A gl. pk. 27 = ny pk. 12. Udgifterregnskab 1534-35. DM 3. Rk. VI, s. 76, 77, 108, 143, 188f. *Danske Kancelliregistranter 1535-1550*, Udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, Kbh. 1881-82, s. 131. Jvf. Kr. Erslev, *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1515-1596)*, Kbh. 1879, s. 3.
 - 8) *Acta pontificum Danica*. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536, Udg. Alfr. Krarup, Johs. Lindbæk og L. Møltzen, Kbh. 1904-42, nr. 4991, 5006. Kong Frederik den Førstes danske Registranter, Udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, Kbh. 1879, s. 43. DM 4. Rk. IV, s. 342.
 - 9) Jvf. DAA 1904, s. 467ff.
 - 10) Rigsarkivet, Stockholm: Pergamentsbrev 1494 14/4.
 - 11) DAA 1901, s. 228. DAA 1904, s. 470.
 - 12) Thiset kalder skjoldet »redelt ved et gaffelsnit«, men Grandjean har præciseret det til »et nedadvendt gaffelkors«: Poul Bredo Grandjean, *Dansk Heraldik*, Kbh. 1919, s. 88.
 - 13) A. Thiset og P. L. Wittrup, *Nyt dansk Adelslexikon*, Kbh. 1904, s. 77. DDI. III, s. 379.
 - 14) J. Lindbæk og G. Stemmann, *De danske Helligaandsklostre*, Kbh. 1906, *Diplomatarium* s. 57. Jvf. Henry Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnervsen, *Studier over dansk politik i årene omkring 1500*, Kbh. 1959, s. 61f.
 - 15) *Danske Domme 1375-1662*. De private domssamlinger, Ved Erik Reitzel-Nielsen, Kbh. 1978ff, I, nr. 140.
 - 16) *Lunde Domkapitels Gavebøger*, Udg. C. Weeke, Kbh. 1884-89, s. 208f. *ÆDA* V, s. 144f (G. 13).
 - 17) DDI. V, s. 368f, 409-411, DM 4. Rk. II, s. 152. *ÆDA* IV, s. 296 (B. 8). Rigsarkivet, Stockholm: Håndskriftet E 102a, sextern 5 nr. 8. *Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut*, Utg. Gösta Johannesson, Lund 1953, s. 537.
 - 18) Fru Eline Gøyes *Jordebog*, Udg. A. Thiset, Kbh. 1892, s. 143, 172, 395, 401f. Jvf. Troels Dahlerup, *Afsnittet »Danmark«*, anf. st., s. 50.
 - 19) Fru Eline Gøyes *Jordebog*, s. 502, 529, 533, 538, 544.
 - 20) A. Thiset og P. L. Wittrup, *Nyt dansk Adelslexikon*, s. 273.
 - 21) Jan Rancke, *Svenska medeltidsvapen*, Lund 1982, I, s. 395.
 - 22) Egholm i brevet DDI. IV, s. 280, er utvivlsomt en afskrivningsfejls for Elleholm.
 - 23) Se DAA 1890, s. 165ff og DAA 1944, II, s. 3ff.
 - 24) DDI. IV, s. 407f, 410f. DDI. V, s. 91f, 92, 94-96, 187, 189.
 - 25) J. Lindbæk og G. Stemmann, *De danske Helligaandsklostre*, *Diplomatarium* s. 56. DDI. V, s. 293, 394f, 396-399. DDI. VI, s. 20f, 67f, 86-88, 89f. Fru Eline Gøyes *Jordebog*, s. 491. Jvf. Dueholms *Diplomatarium*, Udg. O. Nielsen, Kbh. 1872, s. 138, 142f. *ÆDA* III, s. 162 (S. 10), 200 (C. 99), 201f (C. 117).
 - 26) Se tilføjjelsen DAA 1901, s. 532, til stamtavlen DAA 1885, s. 24f.
 - 27) Rigsarkivet, Stockholm: Håndskriftet B 29, *Acta privata* nr. 710, 744. jvf. DM 4. Rk. IV, s. 103f. Rigsarkivet: Lunde ærkebispes proces 1523-28: 1526 16/3 og 1528 18/10. *Kirkehistoriske Samlinger Ny Rk. V*, s. 819f.
 - 28) Kr. Erslev, *Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede*, Kbh. 1879, s.

- XXXVIII. Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid, Udg. Troels Dahlerup, Kbh. 1959-69. I, s. 556. Rigsarkivet: Danske Kancelli. B. 46. Diverse (1481-1571). Nr. 59c.
- 29) ÆDA IV, s. 356f (BD. 1-5), 357 (BE. 1-2, jvf. 5), DM 3. Rk. VI, s. 42, 143. Danske Kancelliregistranter 1535-1550, s. 20. Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid, I-II, passim.
- 30) jvf. DAA 1892, s. 118-122, der omtaler begge slægterne.
- 31) I hvert fald ikke Jens, som slægtbogstraditionerne siger: DAA 1892, s. 122.
- 32) Den første, der har været opmærksom herpå, er Henry Petersen med sin påtegning af den »paafaldende Overensstemmelse der er i de vendsysselske Adelslægters Skjoldmærker ved det stadigt tilbagevendende »Tretal« for de benyttede heraldiske Figurer»: Henry Petersen, Om den danske Sehested-Linies Navn og Oprindelse, DM 4. Rk. V, 1884, s. 238f. jvf. Troels Dahlerup, Variationer og Mutationer, anf. st., s. 74.
- 33) Nya eller Karls-krönikan, Utg. G. E. Kleming, Stockholm 1866, s. 342ff, jvf. s. 84f. Svenska medeltidsregister, Utg. Sven Tunberg, Stockholm 1937, nr. 647, 1179.
- 34) Svenskt diplomatarium från och med år 1401, Utg. Carl Silfverstolpe, Stockholm 1875-1904, III, s. 251, 487.
- 35) William Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439-1466, Kbh. 1895, s. 446f.
- 36) DDL IV, s. 253, 259f, 373f, 407f. DDL V, s. 45, 165f, 210f, 350f, 375-378, 419-421, 437f. DDL VI, s. 4f, 204-207.
- 37) DDL V, s. 434, 437f, 439. DDL VI, s. 7f, 212f. Samlinger til den Danske Historie, Udg. P. F. Suhm, Kbh. 1779-84, I 3. Hft., s. 21. Han kaldes Knud Skriver (!) i brevet Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis 2. Rk., nr. 9547. Segl: DAS F vi 1, jvf. A. Thiset og P. L. Wittrup, Nyt dansk Adelslexikon, s. 72.
- 38) Arnamagnæanske Samling: Håndskriftet AM 293fol., fol. 18-19. Riksarkivet, Stockholm: Håndskriftet B 29, Lunde dombkvrckio nr. 556, 589. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut, s. 514. Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517-1520, Utg. Leif Ljungberg, Malmö 1960, s. 151. Aktstykker til Bornholms Historie 1327-1621, Udg. J. R. Hübertz, Kbh. 1852, s. 61f.
- 39) Aktstykker til Bornholms Historie s. 62f, 63f. Riksarkivet, Stockholm: Håndskriftet B 29, Lunde dombkvrckio nr. 546, 550, 589. Hanserecesse 3. Abt. VIII, Leipzig 1910, nr. 314. Kjøbenhavns Diplomatarium, Udg. O. Nielsen, Kbh. 1872-87, IV, s. 396-398. Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, s. 31, jvf. s. 8 og s. 240 med note 2.
- 40) DM 4. Rk. II, s. 167, 170, 276. DM 4. Rk. I, s. 76. Danske middelalderlige Regnskaber 1. rk. I: Hof og Centralstyre, Udg. Georg Galster, Kbh. 1944-53, s. 136. Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, s. 79.
- 41) DDL IV, s. 372f. DDI. VI, s. 60f.
- 42) A. Thiset og P. L. Wittrup, Nyt dansk Adelslexikon, s. 137.
- 43) Hansisches Urkundenbuch VII, I, Weimar 1939, nr. 206 (misvisende overskrift), 514, 541, 580. ÆDA I, s. 83.
- 44) A. Thiset og P. L. Wittrup, Nyt dansk Adelslexikon, s. 76 må ikke opfattes således, at våbenet skulle være ført allerede 1314 af en Eskild Eter. Vi kender intet til sidstnævntes eventuelle våben, og i øvrigt levede han i Jylland og er kun kendt fra et brevudtog hos Huitfeldt, der nemt kan have forvansket hans navn (jvf. Diplomatarium Danicum 2. rk. VII, Kbh. 1956, nr. 170).

János Hunyadis våben 1453

Af Iván Bertényi

Den 1. februar 1453 lod kong Vladislav V af Ungarn (1444-1457) udstede et våbenbrev, som ud fra såvel en historisk som en heraldisk synsvinkel må anses for at være af stor interesse. Interessen skyldes især den person, der blev udmærket ved dette våbenbrev. I løbet af 1440'rne havde János Hunyadi (Johannes de Hunyad) ved flere lejligheder udmærket sig i kamp mod det tyrkiske riges styrker, som stedse oftere angreb Ungarns grænser, og under kongens mindreårighed i en vanskelig periode, var han landets regent. János Hunyadis våbenbrev er også interessant ud fra en he-

raldisk betragtning, idet det indeholder en detaljeret blasonering af de forskellige heraldiske figurer, noget der endnu var meget sjældent forekommende i tidens heraldik.

Dette våbenbrev forbedrer det våben, János Hunyadi havde overtaget fra sine forfædre: i blåt en sort ravn med en guld ring i næbbet, med et nyt felt: i sølv en stående rød løve, der holder en guld krone i den ene forpote, de to felter gentaget i et kvadreret skjold. Våbenbrevets latinske tekst gør i den udførlige beskrivelse rede for symbolikken i det nye felt med den røde

løve i sølv: János Hunyadi havde, mens han i urolig tid havde været Ungarns regent, optrådt som en hædersmand og på bedst mulig vis varetaget landets og kongens interesser og rettigheder. Sølv skulle således symbolisere hans ubestikkelige hæderlighed, og den røde løve den tapperhed, han havde udvist i mange blodige slag, hvor han kæmpede som en løve. Endelig symboliseres hans forsvar for kronen, dens rettigheder og ejendom samt hans overdragelse af magten til den konge, han havde indsat, ved guldkronen, som løven holder frem med en af sine forpoter.

Som det fremgår af våbenet, der er malet øverst på donationsbrevet, er de to dyrefigurer i det kvadrerede skjold vendt mod sinister. Dette er udtryk for en art heraldisk courtoisie, der har sin baggrund i, at ungarske våbenbreve sædvanligvis har våbengivelsen foran teksten. Hvis derfor ravnene og løverne var dextervendte, ville de vende ryggen til navnet på modtageren, hvilket våbenmaleren har villet undgå.

János Hunyadi havde fortjent sin røde løve, tapperhedens heraldiske symbol alle-

rede i 1453, da han heltemodigt forsvarede sit land, men hans mest berømte våbendåd fandt dog sted tre år senere. I juli 1456 lykkedes det ham ved Nándorfehérvár (nu Belgrad) at afslå den store tyrkiske - af sultan Mehmed II personligt anførte - invasionshærs angreb på Ungarn. Hunyadi er den første af de krigshelte, som gennem århundreder forhindrede osmannerrigets hære i at trænge ind i Europa over ungarsk territorium, og ved hvis indsats Ungarn fik hædersnavnet »kristenhedens værn« (pro-pugnaculum Christianitatis).

Det originale våbenbrev findes i Ungarns rigsarkiv (Magyar Országos Levéltár), Collectio Antemohacsiana / Diplomatarium / No. 24 762.

Teksten er udgivet af Antal Áldásy i Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici II. Litterae armales. Vol. 2. fasc. 1. Budapest 1923. No. 42, pp. 48-49.

Våbenet er gengivet i Iván Bertényi: Kis magyar cimertan. Budapest 1983, fig. 58, p. 54.

Oversat fra fransk af Allan Tønnesen.

Den norske løve i avistegning

Av Hans Cappelen

Så fremmed løven enn er for den norske fauna, jo mer populær er løven likevel som nasjonalsymbol. En kunne være fristet til også å si: hvor lite vi enn har hatt av heraldikk i Norge, så har riksløven vært kjent og kjær i folks bevissthet gjennom flere hundre år. Under danskeveldet utviklet den norske løve seg til et ganske vanlig innslag i folkekunsten, slik vi i dag kan se den på kister og kar, mangletrær, skinntrykk, veggdekorasjoner osv.

I moderne ironiserende avistegning er riksløven et stadig tilbakevendende motiv. Fra unionsoppløsningen i 1905 skjøt bruken av løven stor fart. Den omfattende bruken i kommersiell sammenheng, ble stort sett stoppet ved lovendringen 19. mars 1926 av den norske straffelovens § 328. Lovbestemmelsen er nå utvidet til å forby uhjemlet bruk av «norsk eller utenlandsk offentlig våpen, merke eller segl eller noe våpen, merke eller segl som lett kan forveksles med slike», foruten visse internasjonale merker m.v. «Uhjemlet bruk» er først og fremst bruk som kjennetegn, der villledning og forveksling med offentlige myndigheter kan skje. Avistegninger som dagskommentarer og karikaturer, vil normalt ikke rammes av straffbestemmelsen.

Under den tyske okkupasjon 1940–45 forsøkte Quisling-regimet å overta riksløven – tildels i skjold uten bøyelkrone. Regimet innstrammet forbudet for private til å gjelde nesten enhver form for bruk av riksvåpnet. En dekorasjon som et merke i rød emalje på jakkeslaget, var straffbar, ble det kunngjort av Quislings politi. En sak om bruken av et slikt merke gikk til den kommissariske «Høyesterett», og er gjengitt i Norsk Retstidende 1941, s. 146–148. Riksløvens popularitet som nasjonalsymbol ble ikke mindre på grunn av nazistenes an-

strengelser. Gjennom krigsårene ble løven en trofast gjenganger i de illegale motstandsavisene. Løven symboliserte det norske folk, de legale myndigheter i London, motstandsviljen osv.

En kjent karikatur er riksløven som slår Quisling-emblemets hauk i hodet med øksa. Løven har en rød nisselue på hodet – også et av de mange motstandssymbolene i Norge.

Under den store debatten i 1971–72 om norsk medlemskap i E.F. ble løven brukt både av tilhengere og motstandere. En tegning fra avisen «Klassekampen» viser hvordan løvetemmeren, med statsminister Trygve Brattelis ansiktstrekk, og «kapitalisten» forgjeves prøver å få løven inn i EEC-buret.

Den avistegner som mest har benyttet riksløven i de siste 10-årene, er nok *Finn Graff* i Arbeiderbladet (utg. i Oslo). Særlig i forbindelse med avisens lederartikler, lar Graff løven opptre i skiftende antrekk, med ulikt tilleggsutstyr, i nye stillinger osv. Den lange buskete halen og den rake ryggen lar oss kjenne igjen det heraldiske løvebildet, men forøvrig varierer de fleste særtrekkene med de dagsaktuelle behov.

Avistegninger av riksløven finner vi fra tid til annen i de fleste norske aviser. Oftest symboliserer løven statsmyndighetene, eller noen som vil opptre i myndighetenes rolle. F.eks. løve på en havekanne som risler penger utover kulturlivet. Og mannen som har tatt løvens ham, ved siden av rullen med Grunnlovens § 100 om ytringsfriheten.

Løven kan brukes på utallige måter, når fantasien får blomstre. Et eksempel er løven som et dissekert lik i forbindelse med fremleggelsen av statsbudsjettet – også en Finn Graff-tegning fra 1978.

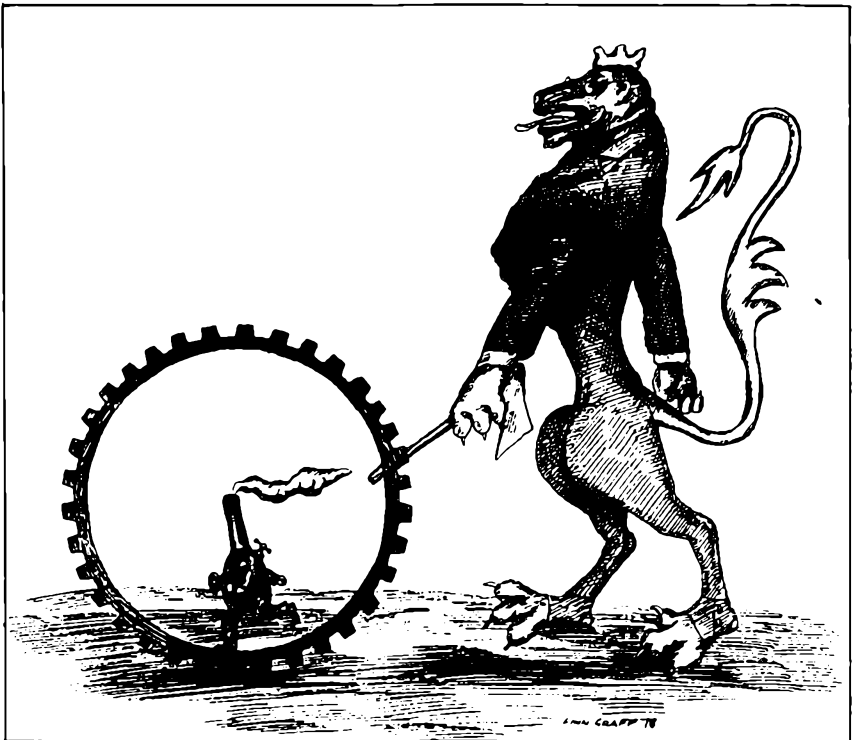
Den nasjonale løve mot det nazistiske symbol. (Tittelhodet på Norsk Tidsskrift for Hjemmefronten, utgitt i 1943 av motstandsavisen «London-Radio».)

Løven dissekeres av Arbeiderpartiets politikere. Bilag om statsbudsjettet til Arbeiderbladet 6.10.1978. (Finn Graff).

Løven som ikke lar seg tvinge inn i «EEC-buret». (Avisen «Klassekampen», Oslo 1972).

Staten som industriherre. Tegning av Finn Graff ved lederen «Industrien styrkes», Arbeiderbladet, Oslo, 2.5.1979.

Finn Graffs illustrasjon med «bakvendt løve» ved lederen «Medisin mot krisetider» i Arbeiderbladet, Oslo, 6.10.1978.

Løven med politiker-ljes som vokter Grunnlovens § 100 om yttringsfrihet.

Inge Grodums karikatur i Norges Handels- og Sjøfartstidende 10.7.1979 ved Helge Scips bokanmeldelse «Vår frie presse og staten».

Løven med Arbeiderpartiets merke som kjøft, ved lederen «Den fremste oppgaven!»

Finn Graff i Arbeiderbladet, Oslo, 14.2.1981.

Løven i soldat-habitt ved lederen «Strid om forsvaret?», Arbeiderbladet, Oslo, 19.10.1979.

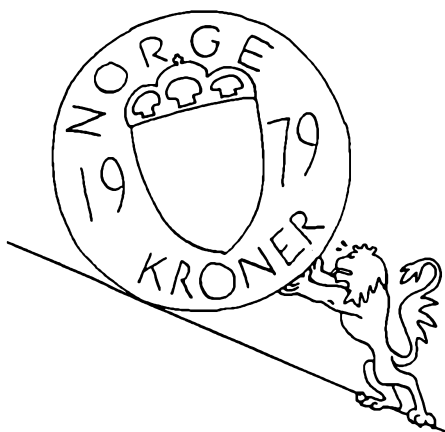
Av Finn Graff.

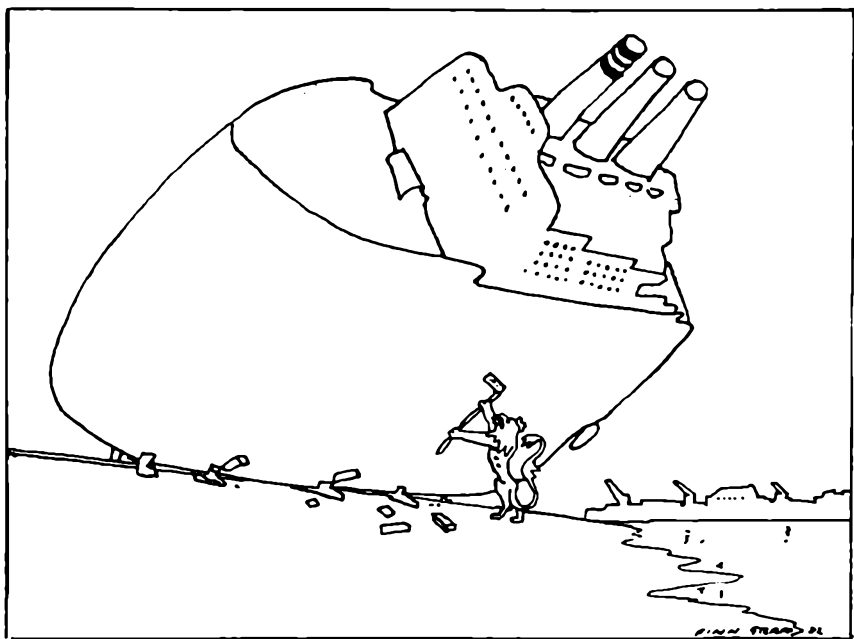
Staten øser ut kulturmidler. Usignert illustrasjon i *Altenposten*, Oslo, 26.5.1979, ved artikkelen «Den automatiske overrisling».

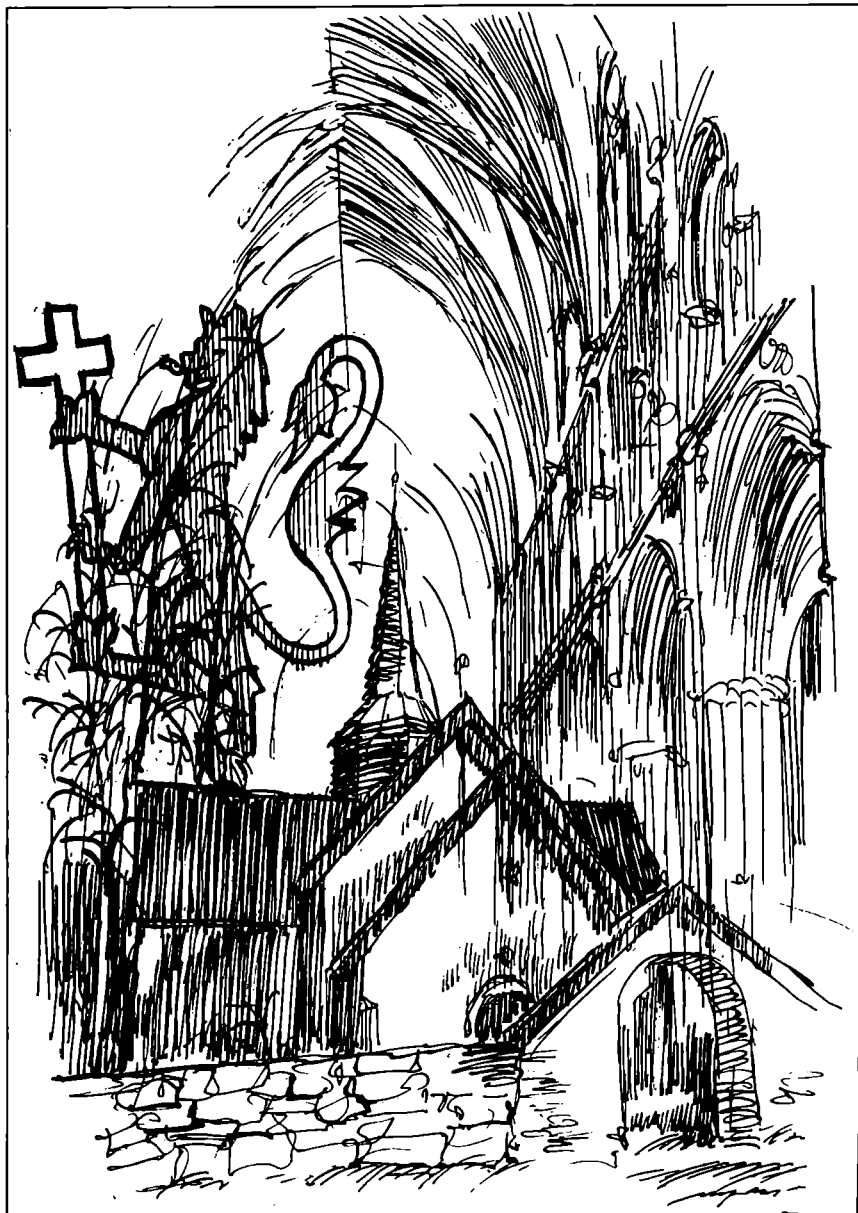
Finn Graffs tegning av løven i dragkampen om statsbudsjettet 1983 mellom politikerne Gro Harlem Brundtland og Kåre Willoch. (Arbeiderbladet, Oslo, 1982).

Løven støtter den norske krone.
Tegning av Finn Graff ved lederen «De borgerlige og Moursund» i Arbeiderbladet, Oslo, 5.9.79.

Løven forsøker å støtte et skip under bygging. Finn Graffs karikatur ved lederen om «Akergruppen» og verfts omorganisering. Arbeiderbladet, Oslo, 30.8.1982.

Ulf Aas' korsbærende riksløve ved artikkelen «Men folkekirken overlever 1984» i Aftenposten, Oslo, 31.12.1983.

De spanske våbenkongers segl

Af Vicente de Cadenas y Vicent

De spanske hof- eller statsembetsmænd som ifølge traditionen kaldes »våbenkonge-historiografer«, *Cronistas Reyes de Armas* - i det følgende kun kaldet »våbenkonger« - har i tidernes løb, dels som en naturlig udvikling af skik og brug, dels direkte anordnet ved lov, blandt deres øvrige pligter også fået tillagt det hverv at udfærdige våbenbreve, genealogier og adelspatenter. Disse opgaver blev officielt fastlagt ved kgl. forordninger af 17. november 1747 og 25. juli 1915 samt ved kundgørelse af 13. april 1951, ved hvilken sidste den myndighed som fra arilds tid havde tilhørt kongehuset, overførtes til justitsministeriet.

For at kunne tiltræde embedet som våbenkonge skal man være cand. jur. eller cand. mag. i filosofi eller historie og aflægge en prøve. Udnævnelsen sker ved ministeriel kundgørelse, og uden den kan man ikke udøve sine funktioner. Fire ordinære våbenkonger og to ekstraordinære udgør tilsammen den Heraldisk-historiografiske Korporation. Det påligger som nævnt våbenkongerne at udfærdige adels-, afstammings- og våbenbreve. For at være gyldige skal disse ifølge forordningen af 1915 være udfærdiget på justitsministeriets officielle dokumentpapir, men i øvrigt er våbenkongerne personligt ansvarlige for de officielle dokumenter de udsteder under udøvelsen af deres embede.

I de segl som legaliserer de omtalte dokumenter er der tradition for, at de fire våbenkonger der udfærdiger dem, anvender deres familievåben med Spaniens våben i midterskjold, under en krone med fire Mantuakors eller en hjelm svarende til deres rang og værdighed, med samme krone.

Hver våbenkonge har sit eget officielle papir til de nævnte dokumenter, påtrykt hans personlige våben. For at være gyldige

skal dokumenterne forsynes med stempelmærker svarende til andre lignende officielle dokumenter af samme klasse, foruden at våbenkongens store embedssegel, i form af et papirsegl, skal påklæbes. I Spanien har de enkelte våbenkonger ikke hver deres egen embedstitel, undtagen den ældste blandt dem, som kaldes »Dekanen«, og »Navarra«, som føjer denne benævnelse til sit familienavn.

Våbenet i mit embedssegel er følgelig sammensat således: *Hovedskjoldet* firdelt, 1. i grønt felt en klippe og derpå et tårn med murtinder, det hele hvidt, med røde vinduer og sorte fuger, og herhenover, anbragt som en skråbjælke, en blå kæde (Cadenas), 2. i gult felt en rød kirkeklokke med sort klokkekebel og teksten »Pater Noster« (Vicent), 3. vandret delt, øverst: i hvidt felt tre naturligt farvede kornaks, anbragt to og ét, nederst: i gult felt et træ med oprevne rødder, grønt (Gaztañaga), og 4. i gult felt et grønt nøddetræ mellem to naturligt farvede bjørne (Nogués). *Midterskjold*, firdelt med et sænket, indbøjet mantelsnit mellem de to nederste felter, 1. i rødt felt et gult kastel med tindede tårne, sorte fuger og blå vinduer (Castilien), 2. i hvidt felt en oprejst løve, purpur, med rød tunge og røde kløer, og gult kronet (Lcón), 3. i gult felt fire røde pæle (Aragonien), 4. i rødt felt en figur bestående af gule kæder anbragt som et kors, et Andreaskors og en indramning langs skjoldets kant, i midten belagt med en grøn ædelsten (Navarra), og 5. i hvidt felt et naturligt farvet granatæble med en rød revne og to grønne blade (Granada). *Hjerteskjold*, ovalt, i blå felt inden for en rød bort tre gule franske liljer, anbragt to og én (våben for huset Bourbon, Spaniens nuværende kongehus).

Oversat fra spansk af Sven Tito Achen.

Kongresberetninger

Af Ole Rostock

Efter hver af de 15 Internationale Kongresser for Genealogi og Heraldik der er afholdt i tiden fra 1929 til 1982 har det været meningen, at der skulle fremkomme en kongresberetning. En sådan naturlig og i høj grad ønskværdig plan er dog langtfra blevet gennemført, idet der ialt kun er kommet ni beretninger fra de 15 kongresser det drejer sig om – og det på trods af, at deltagerne i de fleste tilfælde havde betalt forud for en sådan beretning. Budgetterne har i de fleste tilfælde ikke kunnet holde og da de beløb, der var indgået jo var for hånden, er de formentlig blevet brugt til at dække underskuddene på generalomkostningerne, og så har der ikke været råd til kongresberetninger.

Nedenstående er en bibliografisk liste over de udkomne ni kongresberetninger, suppleret med en liste over de deri værende bidrag af skandinaviske heraldikere og personalhistorikere samt over artikler af ikke-skandinaviske forfattere med tilknytning til skandinaviske forhold.

I-II: Efter de to første kongresser, i Barcelona 1929 og Rom/Napoli 1953 kom der ingen beretninger.

III: Comunicaciones y Conclusiones del III. Congreso Internacional de Genealogia y Heraldica, Madrid 1955. Ediciones del Instituto Internacional de Genealogia y Heraldica, Madrid 1955, Diana, Artes Gráficas, Larra 12, Madrid, 720 sider.

IV: Recueil du IVe Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Bruxelles 1958. Recueils de l'Office Généalogique et Héraldique de Belgique, Tome VIII, Bruxelles "Traditions et Vie" 1958, 471 sider, ill.

V: Recueil du Ve Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldi-

que à Stockholm 1960. Edité sous l'égide du Comité Exécutif du V. Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique par C. G. U. Scheffer. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1961, 332 sider, ill.

VI: Efter den 6. kongres i Edinburgh 1962 udkom ingen kongresberetning.

VII: Recueil du Septieme Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique. La Haye 1964. Edité sous l'égide du Comité Exécutif du VIIe Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique par J. K. H. de Roo van Alderwerely. Drukkereij "De Residentie" N. V. La Haye 1964, 356 sider, ill.

VIII: Efter den 8. kongres i Paris 1966 udkom ingen kongresberetning.

IX: Recueil du IXe Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Berne 1968. Edité sous l'égide du Comité du Congrès par Léon Jequier, Olivier Clottu et Verena Sigrüst. Imprimé en Suisse par Paul Attinger SA, Neuchatel 1968, 263 sider, ill.

X: Genealogica et Heraldica. 10. Internationaler Kongress für Genealogische und Heraldische Wissenschaften, Wien 1970, Kongressbericht. Redaktion Franz Gall und Hanns Jäger-Sunstenau. Verlag der Wiener Medizinischen Akademie, Alsterstrasse 4, A-1090 Wien. 739 sider i 2 bind, ill.

XI: Recueil du 11e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Liège 1972. Recueils de l'Office Généalogique et Héraldique de Belgique, Tome XXI, Les Presses de Livraria Cruz, à Braga, Portugal, Octobre 1973. 546 sider, ill.

XII: 12. Internationaler Kongress für ge-

- nealogische und heraldische Wissenschaften, München 1974. Kongressbericht. Im Auftrag der Deutschen Arbeitsgemeinschaft genealogischer Verbände herausgegeben von Hans Ulrich Frh. von Ruepprecht in Verbindung mit Jürgen Arndt, Constantin Dichtel und Heinz F. Friederichs, Stuttgart 1978, Offsetdruckerei Polzin, Frankfurt/M. 483 + 460 sider i 2 bd., ill.
- XIII: Efter den 13. kongres i London 1976 udkom ingen kongresberetning.
- XIV: *Genealogica & Heraldica*. Report of the 14th. International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Copenhagen 25.-29. August 1980. Edited by Sven Tito Achen. Published by Samfundet for Dansk Genealogi og Personhistorie and Heraldisk Selskab (Societas Heraldica Scandinavica), G. E. C. Gad, Copenhagen 1982. 432 sider, ill.
- XV: *Comunicaciones al XV Congreso Internacional de las Ciencias Genealogica y Heraldica*, Tomos I-III, Madrid 1982. Bajo la Presidencia de Honor de S. M. El Rey de Espana. Imprenta Sáez, Hierbabuena 7, Madrid-26, 15. Marzo 1983, 615 + 524 + 641 sider i 3 bind, ill.
- Achen, Sven Tito: La similarisation. Un coté oublié des études héraldiques, X, 329-340, ill.
- Bartholdy, Nils G.: Die Stiftung des Dannebrogordens 1671 und die Entstehung der ältesten Ritterwappen. XI, 59-65, ill.
- Ranghelme- und kronen während des älteren dänischen Absolutismus. XII, H9-H22, ill.
 - Dänische Souveänitätssymbolik als Vorbild der preussischen 1701. XV, I, 161-174.
- Bech, Svend Cedergren: Dansk Biografisk Leksikon - eine historische Übersicht. XIV, 75-80.
- Berghman, Arvid: Quelques armoiries inconnues du XIVe siècle. Essai d'identification. IV, 107-112, ill.
- Bergroth, Tom C.: Die Kapelle vom Orden des Roten Adlers zu Bayreuth und ihre Wappenschilder. XIV, 213-222, ill.
- The ceremonial robes of the Danish and Swedish orders of knighthood. XV, I, 231-273.
- Besche, Hubert de: Les Wallons et la Suède. V, 89-96.
- Bris, J. P.: Genealogical Research in South Africa: Its Current Position and Relationship to Biographical Research with Special Reference to the Rôle Played by Scandinavians in South Africa. XIV, 403-416.
- Cappelen, Hans A. K. T.: Norwegian Family Coats of Arms Today. Summary. IX, 222.
- On Taking the Family Arms of Others. Families and Official and Corporate Bodies. X, 345-350, ill.
 - The Heraldic System of Norms. XI, 119-126.
 - The Concept of Coat of Arms in Norwegian Legislation. XII, H261-H278, ill.
- Dahlerup, Troels: Heraldry and Social Change in Late Medieval Denmark. XIV, 35-42, ill.
- Degerman, Henrik: La littérature héraldique de Finlande. XV, I, 547-552.
- Friederichs, Heinz F.: Christian II. von Dänemark und seine Familienbeziehungen. XIV, 53-56.
- Gallén, Jarl: Genealogischer Verbindungen zwischen Deutschland und Finnland in älterer Zeit. XII, G143-G156.
- Gayre of Gayre and Nigg, Robert: The arms of Scottish families settled in Sweden. V, 103-121.
- Hatt Olsen, Thomas: The Priorate of Dacia of the Order of Saint John of Jerusalem. V, 301-330.
- Haxthausen, O. H. M. baron: Heraldry in Cyprus. X, 487-492, ill.

- The Royal Danish Arms. XIV, 25-34, ill.
- Heyerdahl, Didrik: Norwegian Families Descending from European Kings and Emperors X, 235-238.
- Die norwegische Militärfamilie v. Rye in 400 Jahren. XII, G165-G171.
- Heymowski, Adam: Les cimiers médiévaux des blasons polonais. IX, 131-141, ill.
- Les armoiries polonaises augmentées par les empereurs avant 1772. X, 493-507, ill.
- Les armoiries étrangères augmentés en Pologne. XI, 275-281, ill.
- Brisure ou affinité fortuite? Similarités entre certains blasons de souche polonais. XII, H105-H117, ill.
- The Hedensberg Armorial. XIV, 121-135, ill.
- Un document de confirmation de hidalgua de l'année 1583 dans la Bibliothèque Bernadotte à Stockholm. XV, II, 225-27.
- Holm, Else Marie and Lisen Wikant: Theories about a Seal. XIV, 144-145, ill.
- Hougaard, Per: The Elephant and its Rôle in the National Symbolism of Denmark. XIV, 57-71, ill.
- Hvidt, Kristian: Scandinavian Sources to Emigration. XIV, 101-104.
- Johansson, Carl-Erik: Finding Long Lost Relatives in the USA. Genealogical Research Across the Ocean. XIV, 417-420.
- Jäger-Sunstenau, Hanns: Die Wappen der kaiserlich österreichischen Gesandten am Hof von Kopenhagen. XIV, 223-227, ill.
- Jørgensen, Harald: Die Bedeutung der dänischen Gerichtsarkive für die genealogische Forschung. XII, G73-G78.
- Knorring, Helge von: Une famille norvégienne, considéré comme descendant de Louis-Philippe d'Orléans par un fils naturel de celui-ci, né en Laponie finlandaise en 1796, et d'une mère suédoise. XIV, 146-150.
- Konow, Jan von: Sweden's Royal Order of the Seraphim. XIV, 136-143, ill.
- Kaarsted, Tage: The Royal Danish Orders and the Biographies of the Danish Knights of the Dannebrog. XIV, 72-74.
- Lindgren, Uno: Einige eigenartige Adelswappen im schwedischen Wappenrecht. Zusammenfassung. IX, 221.
- Spanish Knights of The Most Noble Order of the Seraphim. Some Spanish Coats of Arms in Sweden. XV, II, 423-426.
- Loye, Georges de: Origine des armoiries royales de Suède a trois couronnes. XV, II, 495-520.
- Lövendal, Lydia baronesse: Genealogische und heraldische Forschungen in Verbindung mit dem rumänischen Zweig einer dänisch-norwegischen Familie: Baron Lövendal. XIV, 367-377, ill.
- Möller, Pontus: Newfoundland Noblemen. XIV, 159-165.
- Neubecker, Ottfried: Das Kreuz als christliches und staatliches Symbol. XIV, 190-203, ill.
- Nordenwall, Per: Swedish Royal Heraldry. The House of Bernadotte. XV, III, 227-240.
- Numers, Gustaf von: Finnische Armeefahnen. IX, 257-260, ill.
- Ein steinernes Wappenbuch. X, 403-408.
- Über die Wappenführung des Adels in Finnland. XI, 409-412, ill.
- Die heutige heraldische Kunst in Finnland. XII, H291-H300, ill.
- Olsson, Nils William: Source Materials on Emigration in the United States National Archives with Particular Emphasis on Swedish Emigration to the United States. V, 125-138.
- Panten, Albert A.: Das ehemalige Herzogtum Schleswig als Auwanderungsge-

- bict. XIV, 166-174.
- Påhlsson, Leif: Genealogische Handbücher des in Schweden nicht introduzierten oder naturalisierten Adels. X, 105-112.
- Raneke, Jan: Die Löwenwappen im mittelalterlichen Skandinavien. XIV, 113-120, ill.
- Scheffer, C. G. U.: L'armorial général de Rietstap et les Pays nordiques. III, 597-605.
- Jalons pour l'étude de l'héraldique et de la généalogie au royaume de Suède. IV, 459-466.
 - "Au point de vue héraldique". Une question d'interprétation. IV, 447-456, ill.
 - L'origine mecklembourgeoise des armoiries à trois couronnes de Suède. VII, 141-146, ill.
 - Königinwappen - eine schwedische Variante. IX, 143-147, ill.
 - Das Wappen und die Flagge als Zeichen der territorialen Machtausübung des souveränen Staats. X, 625-630, ill.
 - Création et usage de drapeaux héraldiques à l'époque contemporaine en Suède. XI, 441-448, ill.
 - Chapiteaux héraldiques. Quelques observations à Tullgarn, château de plaisance royal en Suède. XII, H301-H313, ill.
- Schildred, C. S.: What Seals can tell. A Study in the Borderland of Heraldry. XI, 449-452, ill.
- Families from Abroad. XIV, 153-158.
- Schlyter, Hans: Entwicklung nordischer Stadtsiegel- und wappen. Zusammenfassung. IX, 221.
- Das Grabmal des ersten Vasakönigs im Dom zu Uppsala. X, 421-426.
 - La couronne royale de Suède. XI, 453-460.
- Seitz, Heribert: Three Crowns as a European Symbol and as the Swedish Coat of Arms. V, 240-249.
- Signorini, Rodolfo: Le discours latin de Philippe Nuvoloni à Chrétien I, roi de Danemark et Norvège et de Suède à Mantone le 12 mai 1474. XIV, 43-52, ill.
- Simon, Georg: Weltweite genealogische Forschungsmöglichkeiten im dänischen Reichsarchiv. XIV, 88-100.
- Tennberg, Bo: Modern Design in Finnish Heraldry. X, 579-580.
- Treichel, Fritz: Scharfrichter und Abdecker in Norddeutschland mit Ausblick auf Dänemark. XIV, 175-181.
- Tvevad, Jørgen: Die Hohenzollern und die Oldenburger. XIV, 182-189.
- Wasberg, Gunnar Christie: Norwegische Wikingereschlechter und die europäischen Feudalgesellschaften. XIV, 105-112.
- Wernstedt, Folke: Les travaux généalogiques de la Maison de la Noblesse. V, 148-163, ill.
- Worsøe, Hans H.: Foreigners in the Danish Provinces, Illustrated by Records in the Danish Provincial Archives. XIV, 81-87.

Register

Alfabetiseret med »å« sidst, efter »æ/ä« og »ø/ö«. Udarbejdet af Ole Rostock og Allan Tønnesen.

- Aachen, tysk by 27
Aaltonen, Wainö 216
Abbedisser på Vallø 87
Abildgaard, slægt 10
Abildgaard, N. A. 173
Abildgaard, Søren 204 ff
Abjörnsson, Jöns 238
Abjörnssönerne, slægt 223
Abrahamson, W. H. F. 170
Absalon, ærkebiskop 17, 191 ff, 202 ff
Absalonsen, Niels 213
Achen, Henrich Michael 11
Achen, Sven Tito 20 ff, 60, 68, 72, 80, 56,
296, 322, 324
Adel
 Danmark 57, 157 f
 Portugal 243
 Se også »lavadel«
Adelige privilegier 261
Adelstjerne, slægt 178
Adlerstedt, slægt 178
Aggesen, Svend 191
Agrip, norsk sagasamling 34
Ahrenberg, Jac. 129
Ahrnung, J. O. 207
Alberti, C. C. 177
Albrekt af Mecklenburg 43, 52
Albrecht, hertug af Bayern 247
Albretsøn, David 282
Aldener, Gösta 256
Alderwerely, J. K. H. de Roo 323
Alexander VII, pave 164
Alexandersdatter, Gunhild 201
Alfonso V af Portugal 242
Alkio, Santeri 220
Alsøer, Povl 58, 69
Andersdatter, Katharina 279
Andersen, Søren 289
Andersen, Tage 61, 67
Andersson, Bengt 238
Andreas II af Ungarn 23
Andresen, Jon 188
Anker 247 ff
Anna af Danmark, hertuginde af
 Sachsen 246
Anna, landgrevinde af Hessen 95 f
Anna af Østrig, hertuginde af Bayern 245 ff
Antikrist 176
Aquaviva, Claudio 64
Arfvidsson, Anders 228, 237
Armorial occasionnel 245
Armorial de la Toison d'or 51
Arndt, Jürgen 324
Arnold af Lübeck 28
Arnth-Jensen, Niels 77 f
Artorp 223 ff
Arup, Erik 190
Arvidsson, Jon 231
Asser, ærkebiskop 191
Assersdatter, Ingefred 201, 206
Attributter 165 f
Attundaland 52
August, svensk prins 47
August, kurfyrste af Sachsen 246
Augustin, kirkefader 62
Avignon 52
Avistegninger 315 ff
Aystein, ærkebiskop 33
Backström, Åke 153
Baden, slægt 183
Baden, G. L. 170
Baden-Sponheim 247 f
Bacr, Winfried 101
Bager, Einar 280 ff
Bagge, slægter 304 f
Bagge, Jens 305
Bagge, Jep 305
Bagge, Jørgen 305
Bagge, Niels 305
Bagge, Tue 304 f
(Bagge af Berga), Ingeborg Eriksdatter 236
Baldakin, se »våbentelt«
Balkontæppe 84, 97
Bang, »IV«, slægt 68 f
Bang, Jens 173
Bang, Oluf 10 ff, 15
Bang, Cæcilia Skjalmsdatter 207
Bang, Peder 207
Bang, Skjalm 207
Bang, Thomas 159 ff, 167
Banner, Eskild 17
Bantholt, Andreas 281 f
Barbara, Sankt 63

- Barck, slægt 178
Barnér, Konrad 263 f
Bartholdy, Nils G. 21, 30, 57, 99, 289, 324
Bayern, 26, 246
Bayonne, kardinalen af 52 f
Bech, Svend Cedergren 324
Beckett, Francis 159
Beelaerts van Blokland, M. A. 23
Beerstahl, Nils Fredrik 43
Begravelseskjold 82
Beierlein, J. P. 30
Bela III af Ungarn 23
Bellenvillevåbenbogen 51
Below, Sofie 9
Beltebjerg-slægten 301
Benderup, slægt 264 f
Benedict XII, pave 52
Bengtsson, Birgitta 232, 234
Bengtsson, Märta 232, 235
Bengtsson, Gudmund 226, 236
Bengtsson, Götar 237
Bengtsson, Karl 232 f
Bengtsson, Laurens 232, 234
Bengtsson, Staffan 224, 232
Benkestok, slægt 140
Benløs, Ivar 194
Bennett, Robert 256
Benzon, Jacob 294 f
Benzon, Wilhelm 17
Berghman, Arvid 42, 44, 47, 49, 106, 148, 324
Bergquist, Thorvald 103
Bergroth, Tom 217, 324
Bergshamarvåbenbogen 51
Bernadotte, Karl Johan 48
Bernadotte, Lennart 48
Bernadotte, Sigvard 48
Bernadotte af Wisborg, slægt 48
Bernadottevapnet 44
Bernard, J. 83
»Berners kartotek« 58
Bernini, Giovanni Lorenzo 164 f
Bernitsdotter, Ursula 276, 282 f
Bernstorff, J. H. E. 177
Bertényi, Iván 313
Bertil, svensk prins 42
Bertouch, E. A. von 12 ff, 18
Besanter 207, 243
Besche, Hubert de 324
Bialostocki, Jan 176
Bielke, slægt 199
Bielke, Josef Andersen 199, 213
Bielke, Mogens Falster 306
Biennais, Martin-Guillaume 89
Bille, Inger Torbernsdatter 301
Bille, Torben 278
Bing, slægt 274
Bircherod, Jens 32, 165
Birgersson, Sigge 224
Bjørn 130 f, 217 f
Bjørn, Bero 209
Bjørn, Bjørn Olufsen 268
Bjørnsdatter, Karen 186
Bjørnsson, Laurens 238, 240
Björnstjerna, slægt 44
Bladkrans 242 f
Blanche de Namur 53
Blasonering 293 ff, 313
Blix, Hans 69
Blixencrone, slægt 69
Blixenkroner-Møller 57, 69, 75
Bloch, Søren N. J. 296
Blom, Gustav Peter 296
Blom, Otto Emanuel 34
Blomstrand, Christian Wilhelm 296
»Blå ridder« 56
Boas, Vilhelm 62, 70
Boberg, Sigtrygg Bengtsson 237
Bodilslægten 191
Boess, Carl 260
Bolt, Amund Amundsson 257
Bolt, Amund Pedersson 257
Bolt, Amund Sigurdsen 257
Bolt, Gertrud Amundsdotter 257
Bomærker 274 ff
Bonde, slægt 175
Bonde, Karl Knutsson, se »Karl ...«
Bondefrigørelse 176
Borgerdyd 168
Borgerlige våbener 274 ff, 296
Bornhøved, slaget ved 196, 198
Borup, Thomas Larsen 166
Bosen, Tuli 200
Bouvines, slaget ved 39
Boy, Willem 118
Brahe, Sofie 9
Brakteater 37, 40 f
Bramsen, Henrik 160 f
Bramsnæs kommune 289
Brande kommune 73
Brandenburg 248
Branden, Jens 268 f
Brandt, Christian 10, 15
Bratteli, Trygve 315

- Breide, slægt 187
 Breide, Hans 187
 Breide, Joachim 187
 Breide, Margrete 183 ff
 Brenner, Elias 256
 Brewster, David 296
 Brillioth, Yngve 105
 Brinchmann, Chr. 41
 Brinckmann, von, slægt 178
 Brisure 92, 197 ff, 310, 325
 Brits, J. P. 324
 Britze, Friedrich 19
 Brockenhuus v. Löwenhjelms, Catharina
 Hedevig 62
 Brochmann, Jørgen 296
 Brock, Ole Christopher 296
 Bronkhorst, Gijsbert van 24
 Bronkhorst, Willem van 24
 Brostrup, Jens 301, 302, 307
 Brun, Mourids 261 ff
 Brundtland, Gro Harlem 320
 Brunet, Jacques-Charles 99
 Brunsson, Sven 224
 Brunsson, Torsten 223 ff, 230, 236
 Bruun, Henry 13
 Brünneche, Morten Thrane 295 ff
 Bryske, slægt 308
 Bryske, Lisbeth 9
 Bugge, Alexander 36
 Bugge, Jørgen 261 ff
 Bull, Francis 37
 Bureus, Joh. 167
 Burgund 24
 Bülow, Johan 169
 (Byting), Ingeborg Toresdatter 226
 Byvåbener 251
 Bärnholdt, slægt 145
 Böhmischer Hut 243
 Bøje, Chr. A. 101
 Bølja, slægt 229
 (Baad av Halland), Anne Arvidsdatter 231
 (Baad av Halland), Arvid 231
 Bådshage 62
 Bårdsson, Skule 40

 Cadaval, hertug af 242
 Cadenas, slægt 322
 Calvin, Jean 69
 Cap of maintenance 243
 Cappel, Peder 174
 Cappelen, Hans 139, 148, 315, 324
 Carl, svensk prins 48 f
 Carl, landgreve af Hessen-Kassel 93, 96
 Carola, dronning af Sachsen 47
 Carlsson, Gottfried 107
 Carstens, Adolph Gotthard 31, 33 ff
 Castenschiold, Chr. C. V. L. 18
 Castilien 322
 Cedercrantz, slægt 178
 Celse, von, slægt 178
 Ceremonikapper 324
 Charlotte, prinsesse af Wales 82
 Christensen, Hans Peter 61, 67
 Christensen, Helge 19 f
 Christensen, Peter 77, 79 f
 Christian I, unionskonge 224, 232
 Christian II, unionskonge 246, 308, 324
 Christian IV af Danmark-Norge 158 ff
 Christian V af Danmark-Norge 56 f, 85,
 164 f, 173
 Christian VI af Danmark-Norge 165
 Christian VII af Danmark-Norge 9
 Christian VIII af Danmark 95, 98
 Christian IX af Danmark 95 f
 Christian X af Danmark 87
 Christiernin, slægt 178
 Christofferson, Olof 236
 Chytræus, Nathan 157
 Clavsdotter, Anne 275
 Clavson, Hans 280, 288
 Clément, Gunnar 112, 214, 217 f
 Clipeus 202
 Clottu, Olivier 291, 323
 Coïmbra, hertug af 242
 College of Arms 76
 Collegium Heraldicum 19
 Colonna, Francisco 162
 Colov, Ernst 60, 67
 Copp, slægt 237
 Copp, Anders 236
 Copp, Johannes 237
 Copp, Jon Andersson 237
 Copp, Polycarpus 237
 Copp, Theophilus 237
 Copp von Raumenthal, Ulrich 237
 Corona civica 177
 Courtoisie, heraldisk 184, 249, 314
 Crétet, Emmanuel, greve af Champmol 88
 Croneborg, R. 174 f
 Cypern 324

 Dahl, slægt 145
 (Dahlepil), Anders Jönsson 237
 Dahlerup, Troels 192, 300, 308, 310, 324

- Damascering 197, 209
Dankwarderode 25
Danmark
 Det kgl. våben 324
 Kommunevåbener 253 f
 Nationalsymbolik 154 ff
 Ordensvæsen 56 ff, 325
 Rigsvåbenet 191 f, 206
Danmarks Adels Årbog 193, 300 f
Dannebrogordenen 56, 324
Dannebrog 11
Dansk Adelsleksikon 16
Dansk Heraldisk Samfund af 1946 19
Danske Kancelli 9 f
Dardel, slægt 291 f
Dardel, David 292
Dardel, Fritz 292
Dardel, Georges-Alexandre 292
Dardel, Jean-Jacques 291 f
Dardel, Louis-Alexandre 292
Darre, slægt 145
de . . . , se den efterfølgende del af navnet
Degerman, Henrik 148, 215, 324
Dekanen, spansk våbenkonge 322
De kgl. danske ridderordener 56
Delfin 63
Dellingshausen, slægt 178
Den sachsiske Verdenskrønike 196, 198
Det danske Selskab for Heraldik og Sfragistik 19
Det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab 9 f, 169
Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog 9, 18
Det kgl. danske Selskab til den nordiske Histories og Sprogs Forbedring 13
Det kgl. norske Videnskabers Selskab 293
Dichtel, Constantin 324
Didrik af Holland, greve 23
(Diekn), Rötter Olofsson 230 f, 239
Ditmer, Öldrich Hendricksön 281
Djäk, Christina Siggadotter 228 f
Djäk, Sigge Petersson 225, 228 f, 232, 237 f
Dracber, Anna Maria Gillisdotter 282
Dragsted, A. 87
Dragsted, Ove 101
Dragtskilt 95
Dreyer, Erik 59 f, 66, 69
Dreyer, Hans Simmenssen 60
Dreyer, Jens Hansen 60 f
Dringenberg, slægt 280
Dringenberg, Henrick Henricksen 276
Dringenberg, Margrete 275
Dringenberg, Mette Henriksdatter 275
Dringenberg, Peder 275
Dringenberg, Steffen 275
Due, Anders Nielsen 201
Dueörn, Helina Jeipsdatter 287
Dun, Laurens 232, 234
Dybdal, Bodil 57, 61, 65, 71
Dynastimuseet i Bruxelles 82
Dyre, slægt 278
Dyre, Kirsten Christiernsdatter 278
Dyre, Magdalena Christiernsdatter 278
Dyre, Peder Christiernsen 278
Daa, slægt 304
Daa, Blix 304
Daa, Christiern 304
Daa, Claus 304
Daa, Ditlev 304
Daa, Hans 304
Daae, L. 40
EDB 293 ff
Ebbasson, Arvid 231, 233
Ebbasson, Lars 233
Ebbesdatter, Benedikte 209, 212
Ebbesdatter, Cæcilie 212
Ebbesdatter, Gyde 200, 206
Ebbesen, Johannes 194 ff, 212
Ebbesen, Oluf 200
Ebbesen, Peder 212
Ebbesen, Sune 197, 212
Ebbesen, Toke 199, 212
Edmund (Sankt), engelsk konge 194
Edward (VII), prins af Wales 91 f
Egegren, Knud Madsen 307
Ehrencron-Müller, Holger 88
Ehrenpol, slægt 178
Eidem, Erling 105
Eirik Magnusson, norsk konge 32
Ejsing kirke 269 f
Ekeberg, Birger 103
(Ekeblad av Hedäker), Anders Eriksson 228, 237
Elefant, den danske 325
Elefantordenen 93, 95, 161 f, 173
Elefantridder 56
Elisabeth I af England 158
Ellegaard Frederiksen, Erik 251
El Salvador 176
Emblematik 154 ff
Emanuel Filibert, hertug af Savoyen 247
Emmerich, konge af Ungarn 23

- Emmiksen, slægt 187
 Emmiksen, Claus 187
 Emmiksen, Emmercense 187
 Emmiksen, Emmike 187
 Emmiksen, Erik 187
 Emmiksen, Thale 187
 Eneas' våben 24
 Engelbrekt Engelbrektsson 52
 Engelund, Anker 58, 66
 Epitafium 242
 Erik (Sankt), svensk konge 53 f, 103
 Erik (I) Ejegod af Danmark 191
 Erik (V) Klipping af Danmark 207
 Erik af Pommern, unionskonge 52
 Erik (XI) Eriksson af Sverige 29, 51
 Erik XIV af Sverige 107, 110, 122, 130, 236
 Eriksdotter, Constantia 236
 Eriksdotter, Virginia 236
 Eriksen, Karl 212
 Eriksson, Olof 20, 219
 Erkkko, Eero 220
 Erlandsen, Anders 213
 Erlandsen, Jacob 207, 213
 Erlandsen, Jens 212
 Erlandsen, Niels 213
 Erlandsson, Erik 229
 Erlandsønnerne 197 ff
 Erlingsdatter, Ragnfrid 40
 Erlingsson, Magnus 33
 Esbernsdatter, Ingeborg 201, 207, 209
 Esbernsön, Oluff 279
 Esgersson, Torbjörn 223 f, 235
 Eskil, ærkebiskop 28, 191
 Eter, Eskild 312
 Eter, Jens 309
 Eufemia, svensk prinsesse 43
 Evora, fæstning i Portugal 242
 Exlibris 84 f, 88, 90 f, 146 f, 248
- Fabricius, F. B. 19
 Fabritius, Albert 187
 Fakkelt, nedadvendt 173
 Falk, slægter 305 f
 Falk, Hjalmar 36
 Falk, Jep 305 f
 Falk, Jørgen 306
 Falkenberg 175
 Falster, Niels 201, 208
 Farver 72, 120, 197 f, 206, 218, 314
 Farvesymbolik 218, 314
 Fasces 174 f
 Fasti, slægt 274, 286
- Fellman, G. E. 218
 Ferdinand, ærkehertug af Østrig 245
 Filip II af Spanien 246
 Filip, greve af Flandern 23
 Finland
 Adelig våbenføring 325
 Arméfaner 325
 Design 326
 Heraldisk kunst 325
 Heraldisk litteratur 324
 Hertugdømme 111
 Rigsvåben 214 ff
 Storfyrstendømmets våben 127 ff
 Vita Ros orden 217 ff
- Finne, Gunnar 216
 Finsen, Hilmar 68
 Fix, J. L. 173
 Fjordholm, Odd 31
 Fjärdrundaland 52
 Flag 326
 Fleetwood, Harald 52
 Flensmarck, Tor 274
 Flindt, Ole Nielsen 11, 17
 Flomme, Peder 275
 Folkskrona 217
 Folleville 243
 Fontana, Domenico 158, 173
 Foreninger
 Collegium Heraldicum 19
 Dansk heraldisk Samfund af 1946 19
 Det danske Selskab for Heraldik og Sfragistik 19
 Det kgl. Danske Genealogiske og Heraldiske Selskab 9 ff
 Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Sprog og Historie 18 f
 Heraldisk Selskab 20
- Forsa-ætten 230
 Forstena-slægterne 223 ff
 Fracke, Ostrad 198 f
 Franche Comté 24
 Frankenau, G. E. F. 10
 Frankrig, det kejserlige våben 88 ff
 Franz I, kejser af Østrig 47
 Franz Josef, kejser af Østrig 60
 Fredericia 64
 Frederik I af Danmark-Norge 277
 Frederik II af Danmark-Norge 156 ff, 161, 246 f
 Frederik IV af Danmark-Norge 85
 Frederik V af Danmark-Norge 87, 166, 168
 Frederik VI af Danmark-Norge 92 f

- Frederik VII af Danmark 96
Frederik VIII af Danmark 96
Frederik Barbarossa, tysk kejser 21
Frederik den Store, konge af Preussen 68
Frederik, hertug af Slesvig-Holsten-
Glücksborg 87
Frederik V, hertug af Schwaben 21
Frederik III, pfalzgreve 246
Frederiksborg kirke 56
Frederiksborg slot 159
Friederichs, Heinz F. 324
Friedrich-Franz, storhertug af Mecklenburg-
Schwerin 98
Friefeldt, David 106
Frihedsstøtten i København 177
Friherrevåbener, svenske 120
Friis (Haraldskær), slægt 183
Friis (Haraldskær), Henrik 187
Frimurere 176
Fritsø, norsk herregård 183, 185
Fritzner, Joh. 33
Frost, Jep Laucsen 61, 67
Frost, Mogens 61
Frysja, slaget ved 40
Fuchs, slægt 175, 178
Fuglsang-Damgaard, Hans 59, 66
Fynbo, Pafwel 233 f
Fyns amtskommune 61
Förster, Ludwig 259
Förster, Sophie 259
- Galbreath, D. L. 243
Galde, slægt 183 ff
Galde, Karen 183 ff
Galde, Oluf 186, 187
Galde, Pouel 187
Galde, Svend 184, 187
Galen, slægt 192
Galen, Ingvar 199, 202, 213
Galen, Stig 199, 212
Galen, Tue 198, 202, 213
Gall, Franz 323
Galle, Elné 288
Galle, Jon 288
Gallén, Jarl 324
Gallen-Kallela, Jorma 222
Gallen-Kallela, Axel 217 f, 222
Galtung, slægt 141, 145
Gardell, S. 256
Gardie, Pontus de la 132
Gayre of Gayre and Nigg, Robert 324
Gaztanaga, slægt 322
- Gedde, Per 276
Gelrevåbenbogen 51
Gemperlin, Tobias 155
Genealogisk-heraldisk Selskab 9
Gere, Arvid Bengtsön 288
Gere, Ingeborg 288
Gerhard, greve af Geldern og Zutphen 23
Gerson, J. 55
Gertrud, Henrik Løves datter 28
Gertsen, Absalon 199, 213
(Ghisleri), Pius V, pave 245
Giers herred 17
Gjerulf, Søren 73
Gjerulf, Theodor 57, 73, 75
Gjesling, slægt 184
Gjødesen, Øland 276
Glad (Lætus), Niels Sørensen 62
Glarvester, Søffren 276
Gleichen, slægt 207
Gleichen, Albert, greve af 206, 209
Gleichen, Ernst, greve af 207, 209
Gleichen, Gunnar, greve af 209
Glob, Peder Mogensen 263 f
Glug, Hemming 213
Glug, Ingvar 200, 207 f
Glug, Oluf 200, 206, 213
Gonzaga, Wilhelm 246
Gorm, dansk konge 17
Gotland, våben 134 f
Graff, Finn 315 ff
Granada 322
Grand, Jens 207
Grandjean, Bredo L. 99
Grandjean, H. F. 56
Grandjean, P. B. 55, 99
Granfælt, slægt 218
Grankvist 216
Gravsten 183 ff, 256 ff, 269 f, 274 ff
Greensteen 17
Gregorius XIII, pave 51
Greve kommune 289
Grevevåbener, svenske 120
Griffenfeld, Peder 173
Griis, Jacob 231
(Grip), Bo Jonsson 225, 228
(Grip) Margareta Thomasdotter 228, 237
Groundstroem, I. 221
Grundtvig, N. F. S. 176
Grundtvig, Svend 73
Grødem, Inge 318
Grøneberg, Lawrits 278
Grønland, kommunevåbener 254 f

- Graa, slægt 183, 276 f, 282 f
 Graa, Anders 287
 Graa, Hans Mickilszen 276, 283
 Graa, Laurs Nielsøn 283
 Graa, Mickell 287
 Graa, Mogens 276 f, 282 ff
 Graa, Niels Laursøn 283, 286
 Graa, Oluff 287
 Graa, Peder 283
 Graa, Peder Jensøn 283 ff
 Graa, Svend 283, 287
 Gudmundsdotter, Anna 223
 Gudmundsdotter, Elin 226, 236
 Gudmundsson, Anders 226, 236
 Gudmundsson, Lars 226, 236
 Gudmundsson, Tøhl 226, 236
 Gudsøje 166, 176
 Gulatingslov 33
 Guldberg, Harry 103
 Gull, Ferdinand 30
 Gumowski, Marian 126, 137
 Gundersen, Roy 297
 Gundsø kommune 289
 Gunnerson, Birger 301, 303, 308
 Gustaf I (Vasa) af Sverige 42, 44, 107 ff,
 134 f, 226, 326
 Gustaf III af Sverige 44
 Gustaf VI Adolf af Sverige 102
 Gustafsson, Niels 228
 Guttorm, svensk hertug 199
 Guttormssøn, Loptur 68
 Gyldendal, Søren 15
 Gyldensjerne, slægt 261 ff
 Gyldensjerne, Jytte 9
 Gyllenborg, slægt 178
 (Gyllengren), Erik Olofsson 230
 Gyllenhaal, slægt 178
 Gyllenstierna, slægt 175
 Gyllenstierna, Erik Eriksson 234
 Gyllenstierna, Jöran Eriksson 234
 Gyllenstierna, Karin Eriksdotter 234
 Gyllenstierna, Karl Eriksson 234
 Gyllenstierna, Kerstin Eriksdotter 234
 Gyllenstierna, Magdalena Eriksdotter 234
 Günther, Christian 103
 Gönner, Eberhard 21
 Götarsson, Håkan 237
 Gøye, Birgitte 60
 Gøye, Eskild 302
 Gøyes jordebog, Eline 303
- Habsburg, fyrsteslægt 245 ff
- Haderslev domkirke 187
 Hadrian, romersk kejser 166
 Hads herred 265 f
 Haelwegh, Albert 171 f
 Hafriðsson, Bengt 237
 Hafthorsønnerne, slægt 256
 Hagekors 217 f
 Hak, Niels Jacobsen 213
 Hak, Niels Nielsen 213
 Halle, Christina von 156
 Hallwidsson, Niels 238
 Halonen, Eemil 216 f
 Hammarskjöld, Dag 102 f
 Hammelev kirke 187
 Hammer, slægt 282
 Hammer, Boild Oluffsdotter 282
 Hamre, Lars 41
 Hamsfort, Cornelius 29
 Hand, Catharina 236
 Hand, Håkan Knutsson 236
 Hand, Sofia 236
 Hankekors 160
 Hans, unionskonge 302
 Hans, dansk prins 96
 Hansdotter, Karin 236
 Hansen, Christian 259
 Hansen, Hans Nikolaj 76, 178
 Hansen, Marie 259
 Hansen, Rasmus 259
 Hansen, Reinhold 220
 Hansen, Theophilus 259 f
 Hansøn, Niels 279
 Haraldsson, Olav 41
 Harmignies, Roger 82
 Hartling, Elsebeth 76
 Hartling, Poul 76, 78
 Hat som hjelmtegn 243
 Hattemager, Lauritz 282
 Hauch-Fausbøll, Th. 60
 Haugaard, Morten 10
 Haven, Lambert van 86, 95
 Haxthausen, Gregers Christian greve 11
 Haxthausen, Otto baron 63, 76, 324
 Hedberg, Carol 112 f, 122
 Hedensberg väbenbogen 325
 Hedrum kirke 183 ff
 Heemskerck, Maarten van 158, 172
 Hegle II, Eskild Aagesen 307
 Heide-Jørgensen, Erling 77 f
 Heim, Bruno B. 144
 Hejls kirke 187
 Helena, Knud VI's søster

- Helgeandsholmen 42
Hellige tre konger 52
Helligånden 180
Henrik, Sankt 21
Henrik, prins af Danmark 84
Henrik XI, hertug af Liegnitz 248
Henrik Løve, hertug af Sachsen 24 f
Henrik, hertug af Schwaben 21
Henrik, greve af Schwerin 196
Henrik Søfareren, portugisisk prins 242
Henriksdatter, Karen 187
Heraldisering 274 ff
Heraldisk Selskab 19
Heraldisk Selskabs Skriftfond 20
Heraldisk Tidsskrift 20 f, 30, 36, 39, 61, 73, 105, 148
Herfelt, Jens 61, 67
Herlufsdatter, Cæcille 212
Herlufsholm 60
Herman af Thüringen 24
Hermann, Povl 57, 68 f, 74
Hermesstav 251
Herolder 92
Hertugdømmer, svenske 115 f
Heyerdahl, Didrik 325
Heymowski, Adam 245, 298, 325
Hildebrand, B. E. 51
Hildebrand, Hans 43, 115, 122
Hind, C. F. 174
Hjejle 76
Hjejle, Bernt 57, 76, 78
Hjelme, antal 260
Hjelmklæde, farver 260
Hjelmtegn 202, 243, 309
Hjertesymbolik 167
Hjortevier 193 ff
Hjul 274
Hjäl, se *hjelm*
Hjärne, Harald 110, 136
Holck, slægt 187
Holck, Karen Wolfsdatter 187
Holeby kommune 77
Hollunger, Most Josephsön 279
Holm, Else Marie 325
Holmboe, C. A. 34
Holmens kirke, København 59
Holmvidsson, Götar 229
Holstein, von, slægt 169
Holstein, J. L. 167
Holtsmark, Anne 41
Honduras 176
Honnens de Lichtenberg, P. 19
Hornborg, E. 55
Horstmann, Hans 24
Hosebåndsordenen 92
Hosøe, Christian Nielsen 93
Hougaard, Per 62, 154, 325
Hubbard, L. Ron 176
Hugleiksson, Audun 37
Hultgren, Gunnar 105
Hultman, Harald 47
Humble, dansk sagnkonge 16
Humleblade 61
Hummelhjelm, slægt 178
Hunyadi, János 313 f
Hurwitz, Stephan 65 f, 74
Hvalsø kommune 289
Hvarnes kirke 189
Hvas, F. 263 f
Hvas, Jørgen 62
Hvas af Ormstrup, slægt 62
Hvas de Lindenpalm 62
Hvass, Frants 57, 62, 70
»Hvid ridder« 56
Hvide, slægt 17, 81, 190 ff
Hvide, Olaf 194
Hvide, Otte Stigsen, 190
Hvide, Skjalm 190 ff
Hvidt, Kristian 325
Hvidt, L. N. 72
Hvidt, Mogens 57, 72 f, 75
Hvitting, slægt 199
Hvitting, Johannes 199
Hvitting, Niels 199
Hæsekær, Johan Jakob 10
Højadel, 261 ff
Håkon Unge, norsk konge 37
Håkon III Sverresson, norsk konge 38
Håkon IV Håkonsson, norsk konge 32 f
Håkon V af Norge 32
Håkonson, Olav 184
Håndværkerforeningen 80
(Hård af Segerstad), Anne Pedersdatter 230
Hårleman, slægt 178
Hårleman, joh. 175
Ibskal 60, 62
Illugason, Gisl 36
Inge Bårdsson, norsk konge 32, 40
Ingeborgsen, Carl 208 f
Ingemundsson, Karl 229, 238
Ingersønnerne 196
Ingesman, Per 300
Ingman, Lauri 219

- Ingvarsson, Esbern 200, 207
 Innocens IV, pave 23
 Innocens X, pave 163, 172
 Institutionsmærker 253
 Istanbul 158
 Isthmén, Jac. 175
 Ivan IV Vasilievitj, storfyrste af Moskva 107, 110, 128, 130
 Iversdatter, Ulvhild, se *Jernskjegg*
 Iversøn, Peder, se *Jernskjegg*
- Jablonowski, Józef Alexander 298
 Jacob, Sankt 62
 Jakob, greve af Halland 271
 Jacobsen, Johannes 212
 Jacobsen, P. V. 166
 Jacobsen, Peder 212
 Jacobsen, Valdemar 63, 70
 Jagellonerne, polsk fyrsteslæggt 107
 Jagellonica, Katharina 128
 Jardin, Nicolas-Henri 166, 173, 176 f
 Jean-Jacques, hertug af Cambacères 88
 Jelling 17, 158
 Jensdatter, Eline 307
 Jensen, Anders 213
 Jensen, Erik 212
 Jensen, Jep 202, 213
 Jensen, K. J. 60, 66
 Jensen, Karl 23
 Jensen, Peder 198, 202, 213
 Jensen, Truid 213
 Jensen af Tystofte, Henrik 200, 206 f
 Jensen af Tystofte, Oluf 200
 Jepsdatter, Kirstine 303
 Jepsdatter, Lucie 303
 Jepsen, Niels 303
 Jepsen, Niels 308
 Jéquier, Léon 323
 Jernskjegg, slægt 183 ff
 Jernskjegg, Emmerense Pedersdatter 183
 Jernskjegg, Iver Jenssøn 183, 185
 Jernskjegg, Iver Pedersen 184, 186
 Jernskjegg, Jens Lauritsøn 186
 Jernskjegg, Lauritz Pedersen 184, 186
 Jernskjegg, Peder Iversen 183 ff
 Jernskjegg, Ulvhild Iversdatter 183 ff
 Jessen, Erich Johan 10 ff
 Johan III af Sverige 51, 110, 112, 114, 116, 122, 127, 128, 130 ff, 215, 218
 Johannsdatter, Cæcilie 212
 Johannessen, Knut 39
 Johannesson, Kurt 129, 137
- Johannsson, K. F. 84
 Johanniterordenen 324
 Johansen, P. 169
 Johansson, Carl-Erik 325
 Jonsen, Torbern 212
 Jonsson, Bo 237
 Jonsson, Lars 236
 Jonsson, Svend 226
 Josefson, Ruben 105
 Josephine, fransk kejserinde 90 f
 Jude, Morten Mortensen 309
 Juel, slægt 184
 Juel, Maren 184, 186
 Jung, Helge 105
 Jurissen, Peder 213
 Jurissen, Stig 213
 Jurissen, Tokc 213
 Jäger-Sunstenau, Hanns 259, 323, 325
 Jönsson, Arvid 225, 238
 Jönsson, Lindorm 238 f
 Jönsson, Magnus 229, 241
 Jöransdatter, Elin 226
 Jöransdatter, Karin 226, 236
 Jöransson, Brun 226 f, 236
 Jöransson, Erik 226
 Jöransson, Gudmund 226, 236
 Jöransson, Jöran 226 f, 236
 Jöransson, Lars 226, 228, 236
 Jørgensen, Harald 325
 Jørgensen, Knud 79, 80 f
 Jørgensen, Paul Raimund 99
- Kabinetsvåben 95
 Kaffe, Hans 227
 Kaffe, Jöran 227
 Kaffe, Lars Matsson 236
 (Kaffe), Per Nilsson 226, 236
 Kahsnitz, Rainer 30
 Kakkellovn 291 f
 Kall, Abraham 17
 Kallio, Kyösti 217, 220
 Kallio, Oiva 216
 Kalmarunionen 51
 Kampsax 64
 Kanc, slægt 184
 Kane, Kristen 184
 Karelen 217
 Karl Knutsson (Bonde), svensk konge 112
 Karl Sverkerssøn, svensk konge 213
 Karl IX af Sverige 226
 Karl XI af Sverige 51
 Karl XIII af Sverige 44

- Karl den Store, tysk kejser 26, 89
Karl VI af Frankrig 243
Karl II, hertug af Lothringen 247
Karl, hertug af Södermanland 117
Karl, ærkehertug af Østrig 245 f
Karl Johan, fyrste af Ponte Corvo 44
Karlavagnen, stjernebillede 44
Karlsdotter, Anna 233 f, 238
Karlsdotter, Ingrid 229, 232, 238
Karlsen, Jacob 201
Karlsson, Jöran 233 f
Kase, Magnus 228
Kase, Olof 228, 238
Kase, Ragnhild 228, 237 f
Kasimir III (den Store) af Polen 126
Kastelholms slotslen 111
Katarina af Sachsen-Lauenburg, svensk
dronning 107
Katarina, dronning af Polen 246
Kekkonen, Urho 218
Keldby kirke 80
Keyser, Rudolf 33
Khuen-Belasy, Jacob 247
Kielfreden 1814 51
Kijl, Severin 229
Kirchbergs rimkronike 51
Kircher, Athanasius 163
Kjøse kirke 189
Kleberg, Johan 43
Kleve-Berg 248
Klevenfeldt, Terkel 10 f 14
Klinge, Matti 129, 137
Klingspor, C. A. 175
Klint, Johannes Petri 132
Klosterneuburg 26
»Knaz« 110
Knob, slægt 184
Knob, Berete 269 f
Knorring, Helge von 325
Knud VI af Danmark 21 ff, 191
Knud Lavard, dansk hertug 28, 191 f
Knude, heraldisk 289
Knutson, Madiz 279
Knut Länge, svensk konge 201, 209 f
Knuth, Adam Christopher greve 69 f
Knuh-Knuthenborg, Viggo greve 72
Knuth-Wintherfeldt, Kield greve 57, 69, 75
Knuttdotter, Brita 238 f
Knuttdotter, Ingeborg 240
Knutsson, Arvid 231
Knutsson, Halvard 230, 239
Knutsson, Holmger 209
Knutsson, Tyrkil 117
Knäred, freden i 51
Koch, H. H. 68
Koch, Hal 190
Koch, Hans Henrik 57, 68, 74
Koch, Jørgen Hansen 68
Koch, P. F. 68
Kock, Jørgen 278
Kognatisk våbenføring 223 f
Koht, Halvdan 33
Kolsrud, Oluf 38
Kombination af fædrene og mødrene
våben 208
Kommunevåbener 251 ff
Kongedyder 165
Kongresser 52, 325 ff
Konow, Jan von 102, 106, 325
Kontrolmærker 278
Kørnerup, Jacob 198 f, 206
»Korol« 110
Kors 286, 325
Kors, dobbelt 242
Korstog 195
Kraam, slægt 231 f, 240
Kraam, Arvid Toresson 231 f, 240 f
Kraam, Odde 232, 240
Kraam, Thideka 233, 240 f
Krabbe, Niels 268
Krarup, Per 68
Kristiansen, Erling 73, 75
Kristoffer, markgreve af Baden 248
Krog, Ole Villumsen 81, 84, 101
Krogenos, Oluff Stigsøn 287
Krone 26
Statsligt symbol 251, 215, 217, 220
Storfyrstekrone 131
Tre Kroner 51 ff
På baldakin 86, 243
Borgerlig krone 177
Kruse, Enevold 261 ff
Kruse, Per 261 ff
Kruse, Tyge 261 ff
Kuczynski, Stefan K. 298
Kumogårds len 111 f
Kurfyrstesværd 249
Kuvvertkaraffel 86
Kvindeligt våben, placering 258
Kvindelinjer 192 f
Kyren, Ivan van 237
Kælde, Bengt Olof 105
København, Byvåben 172
Køge kommune 289

- Kaabe, Jacob 278
 Kaarsted, Tage 325
 Kaasbøll, P. 16

 Labinger, Jozef 298
 Lagesdatter, Gertrud 212
 Lagesen, Esge 198, 212
 Lahde, G. L. 169
 Lamoureux, Abraham César 165
 Landolt, Jean-Conrad 291
 Landskabsvåbener, finske 217
 Landskabsvåbener, svenske 107 ff
 Landskapsblomma 103
 Lang, Jep 301
 Lang, Peder 301
 Lang, Signe Jepsdatter 301
 Lange, Bernt C. 183
 Lange, Chr. A. 33
 Langebek, Jacob 15, 208
 Lannoy, Roger de 243
 Larrey, kirurg 176
 Lars, Sankt 54
 Larsdotter, Elin 228, 236 f
 Larsson, Anders 118
 Larsson, Carl 43
 Larsson, Jöns 229, 238, 239
 Larsson, Jöran 236
 Lauredano, Franciscus 297
 Laurensdotter, Kristina 234
 Laurensen, Johan 229
 Laurentzen, litterat 16
 Lauring, Palle 191
 Lauritzen, Kandestøber, Niels 285 f
 Lavadel 261 ff, 274 ff, 300 ff
 Laxmand, Hans 307, 309 f
 Laxmand, Poul 301, 309 f
 Ledebur, Karen 281
 Ledreborg 168
 Leijonhufvud, Abraham Eriksson 115
 Leijonstedt, slægt 178
 Lejonbalk, slægt 208 f
 Lejre kommune 289 f
Leksikon over Adelige Familier 16
 Lente-Adeler, Chr. 10
 Léon 322
 Leopold I af Belgien 82
 Leopold II af Belgien 82
 Leopold af Sachsen-Coburg 82
Le Sacre de Napoleon I 88, 90
 Leth, Jørgen Ernst 62
 Leth, Mathias 62
 Leuchtenberg, hertug af 90 f
 Leuchtenberg, Nicolas de 91
 Levy-Lawson, Edward 92
 Lewenhaupt, Adam 214 f, 222
 Lewenhaupt, Hedvig 292
 Liegnitz-Pommern-Oppeln-Brieg 248
 Liipola, Yrjö 216
 Lillie, slægt 178
 Lilliencreutz, slægt 178
 Lind, John 110, 130 f, 132, 136
 Linde, von der, slægt 178
 Lindeberg, Peter 158
 Lindencrone, J. F. 13
 Lindencrones gård 14
 Lindenstedt, slægt 178
 Lindgren, Uno 51, 55, 325
 Lindormsönerne, slægt 223
 Lindqvist, Rafael (Sepia) 217, 219
 Linnarsson, Torsten 223
 Linnemann, H. 19
 Litauen 128, 246
 Lithberg, Nils 135, 138
 Little, slægt 192
 Little, Cæcilie Johannesdatter 213
 Little, Johannes 212
 Little, Jon Jonsen 197, 212
 Livro do Armeiro-Mor, våbenbog 242
 Lodbrogssønnerne 192 f
 Lokalfdelinger 20
 Loptsson, Jon 31
 Lorck, Melchior 158, 161
 Lorentzen, C. A. 92
 Lorenzen, Aage 61 f, 70
 Lothringen 247
 Louis-Philippe I af Frankrig 82, 89, 325
 Louise, dansk dronning 87
 Louise, dansk prinsesse 93
 Louise af Mecklenburg-Güstrow, dansk dronning 85
 Louise-Caroline, hertuginde af Glücksborg 99
 Louise-Marie, fransk prinsesse 82
 Louise Sophie Frederikke, prinsesse af Slesvig-Holsten 87
 Loÿe, Georges de 52 f, 325
 Ludvig III, hertug af Württemberg 247
 Lumley, John 158, 172
 Lund, ærkebispesæde 300 ff
 Lund, Erik 64
 Lunge, Anders 268 f
 Lunge, Anders Olufsen 268
 Lunge, Folmer Jepsen 268 f
 Lunge, Jacob Olufsen 268

- Luther, Martin 59, 76
Lutherrose 59, 76
Luxemburg 202
Lübeck 27 f
Lykke, slægt 274
Lykke, Peder 306
Læring, heraldisk figur 80
Løbere 92
Løberhue 92, 100
Løberstok 92 f
Löfvensköld, slægt 178
Løver 21 ff, 31 ff, 62, 72, 77, 93 f,
124, 128 f, 326
Løvenbalk, Jens Nielsen 268 f
Løvendal, Lydia baronesse 325
Løvendal, slægt 174
Löwenhielm, slægt 178
- Madrid, kongressen i 52
Madsdatter, Abel 263 ff
Magnus Barfot, norsk konge 31, 36
Magnus Birkersson, svensk konge 51
Magnus Eriksson, svensk og norsk konge 53 f
Magnus Håkansson, norsk konge 32
Magnus Lagabøters segl 32
Magnus, hertug af Östergötland 117
Magnus, Johannes 117
Magnus, Olaus 117, 119, 120, 134
Magnusdotter, Lucia 239
Magnusen, Finn 170
Magnusson, Haldor 229
Maier, Michael 158 f
Mailly-Maillet 243
Majestætssegel 26 ff
Malakkastok 98 f
Malmø, Sankt Petri kirke 274 ff
Malt kirke 195
Mannerheim, Gustaf 222
Mantua 246
Mantuakors 322
Marcusdatter, Karen 186
Margareta Leijonhufvud, svensk dronning
42 f
»Marginaladel» 310
Margrethe II af Danmark 51, 84, 86, 96, 98
Maria, kejserinde 245
Maria af Bayern, ærkehertuginde 245
Maria Jacobea, markgrevinde af Baden 247
Marie Sofie Frederikke, dansk dronning 93
Mark-Ravensberg 248
Marskalstav 85
Martinsson, Sixten 238
- Matthes, Dieter 30
Mattila, H. 221
Mattson, Udd 225, 229, 232, 240
Matzson, Niels 277
Maurer, Helmut 30
Mausolæum 166
Maximilian II, kejser 245 f
Mayer, Herbert 30
Mecklenburg 27
Medelpads väben 122 f
Medelsom herred, se *Middelsom*
(Medici) Pius IV, pave 245
Mehmed II, tyrkisk sultan 314
Mehren, Herman 142
Mehrn, Peder 167
Melo, de, portugisisk slægt 242 ff
»Merke og fløy» 37
Metal 197
Middelsom herred 17, 266 ff
Minerva 260
Mocenigo, Alviso I, doge 247
Mohrbeck, Johan 282
Mollerus, Henricus 113, 136
Moltke, slægt 80
Moltke, Adam Gottlob greve 10, 80
Moltke, Anne Hansdatter 303
Moltke, Carl greve 57, 79, 80
Moltke, Evert 303
Moltke, Frederik 13
Moltke, Hennike 80
Moltkes palæ 80
Monpezat, slægt 84 f, 97
Montfalcon, Aymont de 243
Montfaucon, Bernard de 89
Montgomery, Hugo af 36
Morskinskinna 36
Mormand, slægt 10
Moskva, storfyrste af 128
Motto, se *valgsprog*
Mountbatten of Burma, Earl 102
Mule, Niels 201, 208
Munch, P. A. 33
Mundus Symbolicus 119, 154 f
Munk (med bjælken), Johannes 268
Munk (med bjælken), Mogens 268
Munk (med bjælken), Stig 268
Munthe, G. 18
Murat, Joakim 44
Muser 158
»Mutationer» 300 ff
Müller, Johann Gottwerth 81
Müller, Otto 81

- Møinichen, Chr. 10
Møller, Bernit 275 f
Møller, Mærsk Mc-Kinney 57, 79, 81
Møller, Pontus 325
Mønter 34, 286 f
- Napoleon I, fransk kejser 44, 88 ff
Napoleon III, fransk kejser 90
Napolconsk heraldik 176
Navarra, spansk våbenkonge 322
Navnelov, dansk 150
Neb, slægt 274, 279 f
Neb, Berete 279
Neb, Mattes 279
Neb, Per 279
Nedadvendt skjold 173, 196
Neergaard, de, slægt 168
Neliendam, Michael 59, 66
Nekse, byvåben 62
Neo-hieroglyffer 154 ff, 168, 172, 177
Neptunfork 251
Nesjar, slaget ved 39
Neubecker, Offried 30, 325
Neumann, Baltzar 236
Nicaragua 176
Nickulas av Hasabys segl 40
Nicolas af Verdun 26
Niels, greve af Halland 212
Nielsdatter, Elisabeth 201
Nielsdatter, Karine 301
Nielsdotter, Kirstine 279
Nielsen, A. W. 77 f
Nielsen, Anders 213
Nielsen, Anders 303
Nielsen, Hemming 200
Nielsen, Jacob 201, 213
Nielsen, Jens 213
Nielsen, Jep 302 f, 308
Nielsen, Karl 201
Nielsen, Laurens 308
Nielsen, Mads 263 ff
Nielsen, Offe 198, 213
Nielsen, Peder 201, 213
Nielsen, Tue 201
Nielsen, Tue 309
Nielsen, Vinter 302
Nielsen, Aage 201
Nielsen af Tåsinge, Peder 197 f, 200, 213
Nilsjä kommune 219
Nilsson, Henrik 236
Nilsson, Knut 238 f
Nisbeth, Åke 55
- Nissen, Harald 293
Nogués, slægt 322
Norby, Søren 277
Norden, F. L. 167
Nordenfalk, Carl 115 f, 122, 137
Nordenstam, Allan 104
Nordenwall, Per 106, 325
Nordstjerneordenen 102
Nordström, Johan 129
Nordö 155
Norge 165
 Norske Løve 93, 315 ff
 Familievåbener 324
 Jura 139, 324
Norre Finland, våben 112
Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institut 38
Nothin, Torsten 104
Nousis kirke 54
Novgorod 110, 128, 130 f
Numers, Berit von 214
Numers, Gustaf von 152, 214, 219, 325
Nummelin, Rolf 216
Nyholm, Hans 57, 60, 67
Nyi dansk Adelsleksikon 19, 303, 309
Nösbom, Borris 279
- Obelisksymbolik 154 ff
Obelitz, Bredo von 19
Odins ravn 35
Olavsgildet til Onarheim 32
Olav, Sankt 37 ff, 54
Olav Häkonsson, norsk-dansk konge 32
Oldenborgske farver 251
Oldensköld, von, slægt 178
Olivença, slægt 242 ff
Olivença, Rodrigo de Melo 242 ff
Ollsön, Hans 274 f
Ollsön, Oluff 277
Olofsdotter, Anna 227, 236
Olsen, Jens/Niels 307 f
Olsen, Thomas Hatt 324
Olsson, Martin 116
Olsson, Nils William 325
Olufsdatter, Margrete 200, 206 f
Olufsen, Anders 200, 206
Olufsen, Andreas 200
Olufsen, Asker 199, 213
Olufsen, Ebbe 200
Olufsen, Gummo 200
Olufsen, Jens 200
Olufsen, Johannes 200
Olufsen, Morten 63, 71

- Olufsen, Niels 200
Ongulsøy, slaget ved 36 f
Orden des Roten Adlers 324
Ordenskapellet på Frederiksborg slot 56
Ordenskapitlet 56
Ordenskundgørelse, svensk 106
Orlamünde, greverne af 28
Orléans, våben 82
Oskar I af Sverige-Norge 46
Oskar, svensk prins 48
Ostindisk fad 87, 97
Ostindisk Kompagni 87
d'Otrante, slægt 4
Otto IV, pfalzgreve 24
Otto, greve af Geldern og Zutphen 24
Oxe, Johan 301
Oxe, Oluf 301
Oy, Mäntän Kirjapaino 221
- Pacht, Axel 177
Pagh, Hans Jørgen 64, 71
Palbitzki, Matthias 174
Palin, slægt 178
Palin, N. G. 175
Pamphili, slægt 172
Panten, Albert A. 325
Parlin, Gevert 268 f
Parlin, Gro Gevertsdatter 268
Parsberg, Christoffer 173 f
Pastoureau, Michel 23
Patersön, David 281
Patersön, Hans 281 f
Pavevåben 245
Peder, ærkedegne 209
Peder af Borup 201
Pedersdatter, Helene 201, 209 f
Pedersen, Alexander 201, 208
Pedersen, Anders (2) 201
Pedersen, Lage 198, 212
Pedersen, Morten 199, 203, 206
Pedersen, Peder 212
Pedersen, Torben 212
Pedersen, Torbern 212
Pedersen, Tue 201
Pedersön, Mattis 274 f
Pendilier 26 f
Pentagram 274, 286
Pérac, Stéphane du 156
Peretti, slægt 172
Peringsköld, rigsantikvar 175
Persdotter, Agda 236
Perssen, Per 278
- Persön, Clavs 274
Petersen, Henry 21, 199, 202, 312
Petersen, Magnus 22
Peterskirken i Rom 157
Petrén, Sture 103 f
Pfalz 246 f
Philip Ernst, hertug af Slesvig-Holsten-
Glücksborg 87
Physiologus 119
Picinelli, Filippo 119, 154 f, 159
Pinches, R. V. & J. H. 99
Pinnow, slægt 241
Pinoteau, Hervé 99
Piper, slægt 178
Pipping, Knut 107, 115 ff, 129, 131
Piranesi, Giovanni Battista 166
Plessen, C. A. 14
Podebusk, slægt 262 ff
Podebusk, Gese 269
Podebusk, Hans 262 ff
Podebusk, Henning 263
Podebusk, Henning 271
Podebusk, Johanne Hansdatter 261 ff
Podebusk, Predbjørn 268, 305
Podebusk, Tetz 271
Podebusk, Vibeke 9
Pogwisch, slægt 184
Polen 246
Polsk heraldik 126 f, 298, 325
Pontoppidan, Axel 62
Pontoppidan, Henrik 62
Pontoppidan, Svend Erik 57, 62, 70
Ponte Corvo 44
Porcellænskabinettet på Amalienborg 87
Portugal 242 ff
Posse, Otto 26
Prange, Knud 20, 148, 261
Predella 188
(Prika), Anders Pedersson 230, 232 f
Prika, Gunne 233, 239
Prince-dit-Clottu, Judith 291
Pritzlavsens, Knud 29
Przemysl II af Polen 126
Præstø amt, våben 69
Pudasjärvi kommune 219
Puder, slægt 199
Pust, Tyge 197 f, 201, 213
Pyramidesymbolik 154 ff
Påhlsson, Leif 325
- Quensel, Nils 103
Qurcy 85

- Quisling, Vidkun 315
 Quistgaard, Erhard J. C. 57 f, 66
 Quistgaard, Peter Christopher 58
 Qvistgaard, Peder Andersen 59
- Raivio, slægt 214
 Raivio, Aatto 221
 Ramberg, Kurt 64, 71
 Rammteinaer 176
 Ramsø kommune 289 f
 Rancken, A. W. 129, 137
 Rancke, Jan 43, 256, 290, 303, 326
 Rangadel 56
 Ranghjelme og -kroner 324
 Rani, slægt 192, 208, 307
 Rani, Atlisse Pedersdatter 304, 307
 Rani, Bodil Pedersdatter 307
 Rani, Jon Ranesen 201
 Rani, Rane Jonsen 201
 Rani, Niels 201, 208
 Rantzau, slægt 169, 187
 Rantzau (den lærde), Henrik 155 ff, 159, 165, 171
 Rantzau (d.y.), Henrik 158
 Raseborgs slotslen 112 f
 Rautela, E. F. 221
 Ray, Blonda 221
 Ray, Rudolf 214 ff
 Rebus 160 ff
 Reenhielm, Jac. 175
 Reeth, Th. af 220 f
 Regenstein, Ingegerd af 209
 Reinmodsen, Jon 212
 Reitzel, Poul 19 f, 58, 60, 72, 81
 Relander, L.-Kr. 221
 Renata, hertuginde af Lothringen 247
 Retsbeskyttelse 143
 Retsregler om slægtsvåben 139
 (Reuter af Skalböö), Johan Henriksson 236
 Reval, våben 130, 132
 Reventlow, C. D. F. 177
 Reventlow, Henrik Tagesen 272
 Reyher, Andr. 163
 Reyher, Samuel 163
 Rhydius, Rasmus 282
 Ribbing, slægt 301
 Ribbing, Jens Poulsen 301
 Ribbing, Karl Poulsen 301
 Ribbing, Sidsel Jensdatter 301
 Richizza, svensk dronning 29
 Rickert, Arnold 176
 Riddarholmskyrkan 102, 105, 106
- Ridderbøgerne 56
 Rietstap: *Armorial Général* 326
 Rig, Asser 191, 201, 202, 206
 Rigsfane 250
 Rigsæble 249
 Riis, Thomas 22
 Richard Løvehjerte af England 22
 Riksvapen, Sveriges 42
 Rimås, Sigvard 51
 Ringsted kirke 192
 Rolof, Mads 308
 Roman, Hieronymo 51
 Romanowski, fyrste 91
 Rosa, Salvador 154
 Rosen, von, slægt 178
 Rosen, Eric von 218
 Rosén von Rosen, slægt 178
 Rosenborg slot 92, 158 ff
 Rosencrands, Axel Clavson 278
 Rosencreuzerne 158
 Rosenkrantz, slægt 169, 261 ff
 Rosenkrantz, Axel 269 f
 Rosenkrantz, Folmer 261 ff
 Rosenkrantz, Jørgen 171
 Rosenkrantz, Mette 290
 Rosenkrantz, Niels Timmesen 263 ff
 Rosenkrantz, Timme 263 ff
 Rosensparre, Eric Jepsön 278
 Rosenvinge, Sten Willumsen 295
 Roskilde amtskommune 289 f
 Roskilde domkirke 206 f
 Roskilde kommune 289
 Roskildefreden 1658 51
 Roslags-Bro kirke 55
 Rossviksätten 228
 Rostgaard, Frederik 9 f
 Rostock, Ole 9, 99, 323
 Rotfeld, Ingeborg Jensdatter 306
 Rotfeld, Niels Jensen 306
 Rothe, C. P. 169
 Rud, Jørgen 302
 Rud, Margrette Jepsdotter 279
 Rudbjerg kommune 77
 Rudolf II af Ungarn 245
 Ruepprecht, Hans Ulrich Frh. von 324
 Rumler, Poul 158, 160
 Rundetårn i København 160 ff
 Runer 155, 158, 167 f, 170, 175
 Rügen 27
 Rød, Absalon 201
 Rømeling, C. A. von 19
 Rønnow, Karen Eilersdatter 265, 271

- Rørik, præst 234
- Sachsen 26, 92, 246
Sachsenspiegel 23
Saigal, Sunil 148
Saint-Blaise, by i Schweiz 291 f
Saltensee af Tystofte, slægt 192, 206
Salzburg, ærkestift 247
Sameiro, Pedro 242
Sanderumgård 169
Sandvig, Bertel Christian 10 ff
Sapieha, Alexander 298
Sapieha, Michal 298
Sarpsborg 37
Satakunta 112, 218
Savolax 217
Savoyen 247
Saxild, Jørgen 64, 71
Saxo Grammaticus 16, 202 f
Schack, E. C. E. 14
Scheel, Birgitte 174
Scheffer, C. G. U. 52, 115, 117, 122, 153, 274, 323, 326
Scheidt, Ludwig 30
Schilbred, C. S. 326
Schinkel, Carl Friedrich 98
Schive, Claudius Jacob 34
Schlyter, Hans 326
Schnabel, Marcus 15
Schneider, Christoffer 168
Schnell, Ivar 115 f, 119, 122 f, 131 f, 135
Schou, Kaj 59
Schramm, Percy E. 41
Schule, C. 16
Schwerin, bispedømme 28
Scientology 176
Sedivy, Franz 19, 57
Segeberg 156 ff
Segl 21ff, 31 ff, 251, 261 ff, 293 ff, 300 ff
Seip, D. A. 40
Seip, Helge 318
Seitz, Heribert 52, 55, 326
Sell, Adolf von 98
Serafimerordenen 102 f, 325
Sever, Hans 277
Siebmacher, J. 99 ff
Siegfried, greve af Orlamünde 28
Sigmund, konge af Sverige og Polen 226
Sigmund II August af Polen 246
Signaler 251
Signet 85, 95 f, 98
Signorini, Rodolfo 326
- »Sigrfluga« 39
Sigrist, Verena 323
Sigtryggsdatter, Hafrid 237
Sigurd Munn 31
Sigurdsdatter, Cecilia 40
Silfverlood, Jöran 227
Silfverlood, Olof Andersson 223, 226, 236
Similarisation 324
Simon, Georg 326
Simonsen, L. S. Vedel 17
Sixtus V, pave 156 ff
Sjallung, Grunddal 19
Sjællandske landsdommeres våbener 18
Självtändighetsgranen 218, 221
Skakke, Erling 33
Skave, slægt 274, 286
Skave, Berete 279
Skeel, slægt 169
Skinkel, slægt 206
Skinkel, Abel Schachsdatter 188
Skjalmsen, Ebbe 197, 200, 212
Skjalmsen, Toke 197, 213
Skjoldefrise 52, 197 ff
Sko klosterkirke 209 f
Skovbo kommune 289 f
Skule, norsk hertug 31
Skullesen, Jens 306 f
Skænk, Anders 212
Sköldebrev 224, 232 f
Skaare, Kolbjørn 40
Slange 173
Slesvig, våben 94
Slægtsamfund 190
Slægtsnavn 192
Slægtsvåben 144 f, 148
Smid, Ostrid 277, 279
Snakenborg, slægt 228, 233, 240 f
Snakenborg, Henrik 240
Snakenborg, Heyne 240
Snakenborg, Laurens 237
Snare, Esbern 191, 199, 201, 202 f, 206, 208 f
Snerling, Esbern 201
Snubbe, Eskild 197 ff, 213
Solrød kommune 289
Sofia Albertina, svensk prinsesse 47
Sophie Magdalene, dansk dronning 85 ff
Sophie Magdalene, prinsesse af Slevig-Holsten 87
Sorø klosterkirke 192, 197, 199, 203 ff
Spanien 246
Serafimeriddere 325
Våbenkonger 322

- Spansk skjold 242
 Sparre, Niels Svendsen 307
 Sparre, Aage Jepsen 278, 305
 Spens, Erik 42, 102, 152
 Sphinx 173, 176
 Spil, heraldisk 298
 Spillekort 90
 Spillestager 94
 Spitzehut 243
 Splid, slægt 303
 Spliid, Hakon 19
 Squibb, G. D. 152
 Stadssegl 326
 Staffansdatter, Kristina 232
 Stampe, slægt 184
 Stampe, Henrich 10
 Stangeberg, Karen 187
 Starkater, jätten 134
 Statens heraldiske konsulent 290
 Statholdersigil 130
 Staufervåbenet 21 ff
 Staverskov, slægt 206
 Steenberg, Jan 168
 Steensen, Anne Sophie Kaas 62
 Steensen, Carl Frederik 62
 Steensen, Frederik Jørgen 62
 Steensen, Peder 308
 Steensen-Leth, Vincens 57, 62, 70
 Steenstrup, Matthias 177
 Steines, Asgaur 40
 Steinkjer, slægt 143
 Stenbock, Magnus 172
 Stenderup, Jacob 13
 Stensballegård 263 ff
 Stensdatter, Ingeborg 305
 Stephan Batory, polsk konge 126
 Stephanus, Stephan 163
 Stettinfreden 1570 51, 135
 Steyern, Nils Vult von 103
 Stig, marsk 81, 207
 Stigsdatter, Christine 213
 Stigsdatter, Margrethe 213
 Stigsen, Juris (2) 213
 Stigsen, Niels 212, 213
 Stigsen, Toke 213
 Stigsen, Aage 213
 Stigsson, Peder 240
 Stigssønnerne 197
 Siiklestad, slaget ved 37
 Stilisering 253
 Stjerna, Måns Pedersson 238
 Stjerne, 81, 291
 Stjernstedt, slægt 178
 Stockholms byvåben 104, 118
 Stolberg, C. G. 166, 176 f
 Storck, H. 19
 Stork 158
 Storkorsvåbener, danske 58 ff
 Storm, Gustav 31, 34 ff, 39, 40
 Stormstige 274, 286
 Strodtman, Johan 282
 Sture, Sten 54
 Sturlason, Snorre 31
 Stökl, Günther 131, 138
 Suhm, Peter Fr. 10 f
 Sundqvist, Nils 119
 Sunesdatter, Margrethe 212
 Sunesen, Andreas 212
 Sunesen, Ebbe 197, 212
 Sunesen, Jacob 191, 194, 198, 212
 Sunesen, Johannes 195
 Sunesen, Peder 212
 Sunnhordlands bønder 32
 Suverænitetssymbolik 324
 Svend, dansk konge 27
 (Svenske), Anna Pedersdatter 237
 Svensson, Brun 224
 Svensson, Hans 224, 229, 234
 Sverdrup, Georg 34
 Sverige
 Dronninger af Hvide-slægten 197
 Flag 49
 Folkungeätten 202, 210
 Kongelig heraldik 325, 326
 Kongelig krone 326
 Pyramide- og obelisksymbolik 174 ff
 Skotske familiers våbener 324
 Trekronervåbenet 51 ff, 122, 325, 326
Sveriges kyrkor 256
 Sverker (d.y.) Karlsson, svensk konge
 191, 209, 212
 Sverre, norsk konge 35
 Sverre Sigurdsson, norsk konge 31
 Sværdordenen 102
 Swedlund, Nils 105
 Symbolik 154 ff, 313 f
 Södre Finland 112
 Søjle 175
 Sølvhøj, Hans 81
 Sølvkammer, Det kgl. 85, 92, 94, 99, 101
 Sørgeskjold, se *Nedadvendt skjold*
 Tage 200, 206
 Tagesen, Anders 200

- Tagesen, Oluf 200
 Talende våbener 103
 Tammerfors, stormen på 219, 222
 Tanner, Väinö 220
 Tanum kirke 188 f
 Tegcl, Erik Jöransson 118
 Tengström, Leif W. 107, 117, 126, 128, 132, 137
 Tennberg, Bo 326
 Terminologi, se *Blasonering*
 Tessin, Carl Gustaf 45
 Tessin d.y., Nicodemus 173
 Thapper, Fridolf 104
 The Royal Victorian Order 73
 Thecutenberg, Bo Johnson 223, 292
 Thidekasson, Olof 232 ff, 240 f
 Thiset, Anders 19, 21, 24, 69, 152, 192, 198, 263 f, 300 f
 Thiset, Dagmar 270
 Thomsen, Arthur 104
 Thomsen, Vilhelm 65
 Thostrup, Sven 73 f, 78
 Thott, slægt 169
 Thott, Otto greve 10
 Thott, Åke Axelsson 235
Three Fragment 194
 Thurah, Albert de 170
 Thurah, Laurids de 172
 Thygeson, de, slægt 168
 Thörnell, Olof 105
 Tilnavn 258, 303 f
 Tingstokke 61
 Tiundaland 52
 Tinktur, se *Farver*
 Toft, Morten 279
 Tokesdatter, Ingefred 213
 Tokesen, Stig 199, 213
 Toll, Hans 209 f
 Tommisön, Willum 282
 Torbernsen, Peder 212
 Torbjörnsson, Esger 224, 235
 Torbjörnsson, Gudmund 223
 Torbjörnsson, Åke 235
 Torfæus, Thormod 40
 Tornekrands, Henrik 198, 203, 206
 Torstensdotter, Gyriht 237
 Torstensson, Christoffer 226 f, 236
 Torstensson, Hans 226, 229, 236
 Torstensson, Jöran 226 f, 229, 235 ff
 Torstensson, Lennart 223, 228, 236
 Torstensson, Lindorm 236
 Toulet, J. 99
 Trampe, Karl Christian greve 57, 68, 74
 Trampe, Philip Detlev 68
 Treenigheden 156, 180
 Treichel, Fritz 326
 Trekant 154, 165, 274 ff
 Tre kronervåbener 51 ff, 122, 325, 326
 (Tre Rosor), Erik Jönsson 234
 Treschow, M. 14
 Triangel, se *Trekant*
 Trojel, J. 165 f
 Trolle, Herluf 60
 Trolle, Jørgen 68, 74
 Trugilsen, Jep 265 ff
 Trugotslægten 190 f
 Truidsen, Jens 213
 Trætteberg, Hallvard 36 f
 Tuchsen, de, slægt 174
 Tulisen, Peder 200
 Tunassons ätt, Håkan 237
 Tuscher, Marcus 167
 Tvevad, Jørgen 20, 326
 Tysk, slægt 223 ff
 Tysk, Anders Andersson 231, 239
 Tysk, Anders Håkansson 239
 Tysk, Anders Svensson 230 f, 239
 Tysk, Christiern 236
 Tysk, Henrik 224 ff
 Tysk, Hilla Welamsdotter 230
 Tysk, Håkan 239
 Tysk, Jacob 236
 Tysk, Jacob Jacobsson 227, 236
 Tysk, Jöns 230 f
 Tysk, Jöran 227
 Tysk, Olof 224, 232, 236
 Tysk, Per 231 f, 233 f, 238
 Tysk, Sigge 233 f
 Tysk, Sven 239
 Tysk, Welam 224
 Tysk-Rosenkvist, slægt 230 f
 Tønnesen, Allan 83, 244, 260, 314
 Tønsberg-stampen 38
 Tårnsymbolik 161 f
 USA 176
 Uddsdotter, Ragnhild 229
 Uddsson, Bengt 225, 229 f, 232 ff
 Uddsson, Karl 225, 229, 238
 Uddsson, Knut 229
 Uddsson, Sigge 229
 Udødelighedssymbol 166
 Uggla, Carl 222
 Ugglas, C. R. af 52, 54

- Ugle 59, 65, 260
 Ulfeldt, Jacob 158
 Ulfeldt, Peder Strangesen 201, 209
 Ulfson, Jacob 54
 Ulfsson, Peter 256 ff
 Ulvetandssnit 289
 Undervasallitet, heraldisk 309 f
 Ungarn 313 f
 Unger, C. R. 33
 Unikke våbener 309
 l'Union parfaite, de, dansk orden 86
 Universitetsbiblioteket, København 13 f
 Uppland och Uppsala ärkestift 52
 Ur 289 f
 Urne, slægt 301 f
 Urne, Claus 301 f
 Urne, Jørgen 301 f
 Urne, Lage 301 f
- Vadstena klosterkirke 256
 Vaivre, Jean-Bernard de 24
 Valdemar (I) den Store af Danmark 21 f, 191 f
 Valdemar (II) Sejr af Danmark 29, 191, 196
 Valdemar den Unge, dansk kongesøn 191
 Valdemar, konge af Sverige 29, 51
 Valdeinarernes løvevåben 21
 Vale, Hans 276 ff
 Valence, de, slægt 202
 Valgsprog 58 ff, 189
 Vallø kommune 289 f
 Vallø stifts våben 87, 97
 Vapen, se *Våben*
 Vapenbyte 239, 240
 Varemærker 251 f
 Vasa, slægt 107, 128
 Vasallitet 192 f
 Vasaordenen 102
 Vedel, Anders Sørensen 154 f
 Vedens herred 224, 229, 241
 Veldeke, Heinrich von: *Eneiden* 24
 Vellef kirke 194
 Vendelbo, slægt 272
 Venedig 247
 Vent, Heyne 230
 Verdens syv underværker 166
 Verwohlt, Ernst 20, 152, 190, 289
 Viborg stift 17
 Vicent, slægt 322
 Victoria af England 91
 Victoria, svensk dronning 47
 Videoteknik 297
- Vikstedt, Toivo 216 f
 Vildmænd 88
 Villadsen, Poul 19
 Vind, slægt 69
 Vindumgård 261 ff
 (Vinge), Lindorm Björnsson 234
 Vinstorpa-slægten 225, 228, 232 f, 234, 256 ff
 Vita Ros orden 217 ff
 Vitalis, Orderic 36
 Vladislav V af Ungarn 313 f
 Vognsdatter, Margrethe 208
 Vognsen, Skjalm 196
 Volgast, slaget ved 202
 von ..., se den følgende del af navnet
 Väne herred 223 ff, 241
 Västra Nyland 112
 Våbenantagelse 149 f
 Våbenbeskyttelse 151 ff
 Våbenbreve 313 f, 322
 Våbenbøger
 Armorial de la Toison d'or 51
 Bellenville 51
 Bergshammar 51
 Gelre 51
 Habsburgsk bryllupsvåbenbog 245 ff
 Hedensberg 325
 Livro do Armeiro-Mor 242 f
 Wijnbergen 51
 Våbenforlening 151
 Våbenfortabelse 151
 Våbengrupper 192 f
 Våbenplader 56
 Våbenret 148 f, 192 f, 324
 Våbenrulle, se *Våbenbøger*
 Våbentelt 85, 88, 96, 242 ff
 Våbenændring 151
- Wad, Gustav Ludwig 99
 Wadskiær, C. F. 165
 Wagner, Carl 59
 Wahl, Mogens 80
 Wallenberg, Marcus 106
 Wallenstedt, slægt 175
 Waller, Edmund 178
 Wandall, Peder Topp 10
 Warming, Paul, se *Statens heraldiske konsulent*
 Warnstedt, Christopher von 112, 136
 Wasagasse i Wien 47
 Wasberg, Gunnar Christie 326
 Waterson, Robert 243

- Weber, Jens Jacob 10, 12 f, 13, 16
Wechselmann, Sigurd 60, 69, 74
Wedel-Jarlsberg, slægt 174
Weinreich, Nicolai Henrich 13
Welferløven 25
Werlauff, E. C. 13
Wern, Eigil 63 f, 71
Wernskiöld, slægt 178
Wernstedt, Folke 326
Westhoven, Willich von 161
Wetzer, Martin 219
Wiedewelt, Johannes 168 f, 177
Wieland, Jochum 9 ff
Wienerkongressen 96
Wijnbergenvåbenbogen 51
Wikant, Lisen 325
Wilhelm, hertug af Bayern 247
Wilhelm, hertug af Kleve 248
Wilhelm af Lüneburg 29
Wilhelm, prins af Slesvig-Hosten-
Sønderborg-Beck 96
William af Newbury 39
Willoch, Kåre 320
Willumsdotter, Gertrud 282 f
Winbo, slægt 228
(Winbo), Anders Andersson 228, 237
Wisch, von der, slægt 184
Wisch, Barbara von der 187
Wittelsbach, fyrsteslægt 245 ff
Wittrup, P. L. 69
Wladislav Jagello, polsk konge 126
Wolff, Eigil 57, 72, 75
Wolff, Ellis 72
Wollenweffer, Hans 281 f
Worm, Ole 163, 167
Worsøe, Hans H. 326
Wulff, P. F. 68
Wulff, Aage 57 f, 76 f, 80, 84, 289 f
Wygand, Aug. 165
Württemberg-Teck 247
Yang Kwi-fei 88
d'Yvernois, Marianne 292
Yxstaslægten 238
Zoëga, Georg 157
Å ... se sidst i alfabetet, efter «Ä/Æ»
og «Ö/Ø»
Ægyptisk kunst 158
Æreslegionens ordenskæde 89 f
Ærkebiskopsvåbener, svenske 105
Ångsö kirke 53 f
Ættekirker 191 f
Ødensen, Steffen 209
Ödberg, Fridolf 137
Økse 31 ff, 291
Ølst-frontalet 195 ff
Ørn 29 f, 44, 87
Öst-Karelen 218
Østrig 245
Åbo slot 112
Åbo slotslen 111
Aagesen, Saxo 213
Åland 112
Åsaka 224
Aas, Ulf 321
Aase, Monica 293
Åsle, slaget ved 52
Aasum kirke 17

Fortegnelse over forfatterne

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems gate 4, 2. sal., 2100 København Ø.

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Dr. Iván Bertényi, Gaál József út 24, Budapest XII, H - 1122 Ungarn.

Cronista Rey de Armas Vicente de Cadenas y Vicent, Duque de Medinaceli 4, Madrid 14, Spanien.

Advokat Hans Cappelen, Kirkegate 5, Postboks 858 Sentrum, Oslo 1.

Dr. Olivier Clottu, Clermont, Rue des Lavannes 17, 2072 Saint-Blaise, Schweiz.

Godsägare Henrik Degerman, Irjala Gård, 03400 Vichtis, Finland.

Grafiker Erik Ellegaard Frederiksen, Hardangergade 2, 2100 København Ø.

Konservator Odd Fjordholm, Oppsal Terrasse 2 -8017, N Oslo 6.

Jur. kand. Tor Flensmarck, Solhaga Byväg 18, V.Engelstad, 235 00 Vellinge 2, Sverige.

Roger Harmignies, Rue Martin Lindekens 57, 1150 Bruxelles, Belgien.

Slottsbibliotekarie, fil. dr. Adam Heymowski, Bernadottebiblioteket, Kungl. Slottet, 111 30 Stockholm.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Kandidatstipendiat, cand. mag. Per Ingesman, Høegh Guldbergsgade 139, 8000 Århus C, Danmark.

Professor, Dr. Hanns Jäger-Sunstenau, Landstr. Hauptstrasse 140, 1030 Wien, Østrig.

Sølvregistrator Ole Villumsen Krog, Det kgl. Sølvkammer, Christiansborg slot, Prins Jørgens Gård 1, 1218 København K.

Dr. Stefan K. Kuczynski, Ul. Jana Styki 9 m.2, 03-928 Warszawa, Polen.

Antikvar Bernt C. Lange, Riksantikvaren, Akershus Festning, Bygning 18, Oslo mil.

Avdelningsdirektör Uno Lindgren, Hakeskyttvägen 16, 12530 Älvsjö, Sverige.

Professor Knut Pipping, Fägränd 41, 20540 Åbo, Finland.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark.

Fil. dr. Jan Rancke, Vallgatan 3, 23400 Lomma, Sverige.

Dr. h.c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark.

Stud.jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark.

Advogado Pedro de Sá Alves Sameiro, Av. do Brasil 126, Esq., 1700 Lisboa, Portugal.

Greve Erik Spens, Berguddsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Fil. kand. Leif Tengström, Skeppargatan 60, 114 59, Stockholm.

Ambassadör, professor Bo Johnson Theutenberg, Karlavägen 115, 11526 Stockholm.

Amtsdirrektør Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Universitetsbibliotekar Monica Aase, Universitetsbiblioteket i Trondheim, Erling Skakkes Gate 47 C, 7000 Trondheim, Norge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 125 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemtest gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica. c/o stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 9, 13, 16, 20, 27, 29 og 35 er udgået. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. - Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. - Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. - Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50.

Redaktør:

Antikvar, cand. mag. Allan Tonnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, 7000 Trondheim, Norge.

Greve Erik Spens, Berguddsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige

Amtsdirktor, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils. G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Advokat Hans Cappelen, Kirkegaten 5, Postboks 858 Sentrum, Oslo 1.

Major O. M. baron Haxthausen, «La Gerisaie», 35, Traverse du Lavoir de Grand-Mère, 13100 Aix-en-Provence, Frankrig.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Dr. h. c. Ole Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark, (sekretær).

Stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark (kasserer).

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65120 Vasa 12, Finland.

Ambassador, professor Bo Johnson Theutenberg, Karlavägen 115, 115 26 Stockholm.

Antikvar, cand. mag. Allan Tonnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.